T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİL EVRİMİ: İNSANOĞLUNUN DİL YETİSİNİN EVRİMİ

ALİ KILIÇ

İzmir

2025

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİL EVRİMİ: İNSANOĞLUNUN DİL YETİSİNİN EVRİMİ

ALİ KILIÇ

DANIŞMAN
PROF. DR. CANER KERİMOĞLU

Jüri Üyesi
Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

Jüri Üyesi
Doç. Dr. Ali TÜRKEL

Jüri Üyesi
Doç. Dr. Aslıhan DİNÇER DAĞHAN

İzmir
2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Dil Evrimi: İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi" adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

18/06/2025

Ali Kılıç

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 1.07.2025

Tez Başlığı: Dil Evrimi: İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 532 sayfalık kısmına ilişkin, 1.07.2025 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 10'dur.**

- http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/ adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ✓

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☐ **Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30)** ✓

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Sekiz (8) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	✓ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ✓ Kaynakça dâhil, ✓ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK İKİ SAYFA ✓ **EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) USB İçinde.** ✓	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Ali Kılıç
Öğrenci No : [redacted]
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Programı : Türkçe Öğretmenliği Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans ✓ Doktora ☐

ÖĞRENCİ	**DANIŞMAN**
Ali Kılıç	Prof. Dr. Caner Kerimoğlu
İmza:	İmza:
8.07.2025	8.07.2025

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (⊏) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: **Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez yazım sürecinde desteğini ve güçlü motivasyonunu her zaman yanımda hissettiğim sevgili eşim Tuğba Bağdat Kılıç'a ve canım kızım Yaren Kılıç'a teşekkür ediyorum. Onların desteği ve özverisi olmasaydı bu tez asla yazılamazdı.

Öğrencisi olmaktan onur duyduğum Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimi süreçlerinde ders aldığım bütün saygıdeğer hocalarıma teşekkür ediyorum. Bildiğim ne varsa hocalarımın bana öğrettiği kadardır. Ayrıca ilkokuldan üniversiteye kadar geçen eğitim öğretim süreçlerinde, sonsuz ve kadim insan bilgeliğinin uçsuz bucaksız sınırlarını keşfetmemi sağlayarak beni bu noktaya kadar taşıyan nitelikli bir eğitimi bana sunan bütün fedakâr öğretmenlerime teşekkür ediyorum.

Son olarak naif bilgeliği, bilimsel titizliği ve yılmaz çalışkanlığı ile bana ve bütün öğrencilerine her zaman örnek olan yüksek lisans tez danışmanım Prof. Dr. Caner Kerimoğlu hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET x
ABSTRACT xi
BÖLÜM I 1
GİRİŞ 1
1.1. Problem Durumu 7
1.2. Amaç ve Önem 7
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri 7
1.3.1. Problem Cümlesi 7
1.3.2. Alt Problem Cümleleri 8
1.4. Sınırlılıklar 8
1.5. Varsayımlar 8
1.6. Tanımlar 8
1.7. Kısaltmalar 11
BÖLÜM II 12
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 12
2.1. Dilin Evrimi ile İlgili Makaleler 12
2.2. Dilin Evrimi ile İlgili Tezler 20
2.3. Dilin Evrimi ile İlgili Kitaplar 20
BÖLÜM III 28
YÖNTEM 28
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni 28
3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar 29
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları 29
3.4. Verilerin Analizi 29
3.5. Araştırmacının Rolü 29
BÖLÜM IV 31
BULGULAR 31
4.1. Dilin Evrimi ile İlgili Kuramsal Çalışmalar 31

4.1.1. Antropoloji ve Dilin Evrimi 31
4.1.1.1.Alan Barnard 39
4.1.1.2. Pascal Picq 47
4.1.1.3. Bernard Victorri 53
4.1.1.4. Jean-Louis Dessalles 54
4.1.1.5. Steven Mithen 58
4.1.1.6. Stephen Jay Gould 62
4.1.1.7. Yalçın İzbul 66
4.1.2. Biyoloji - Genetik ve Dilin Evrimi 71
4.1.2.1. Dilin Evrimi Üzerinde Çalışan Biyoloji ve Genetik Kuramcıları 80
4.1.2.1.1. Charles Darwin 80
4.1.2.1.2. Tecumseh Fitch 89
4.1.2.1.3. Luigi Luca Cavalli Sforza 93
4.1.2.1.4. Memetik Evrim Teorisi Kuramcıları (Susan Blackmore-Richard Dawkins) 96
4.1.2.2. İnsanoğlunun Dil Yetisinin Biyolojik ve Genetik Temelleri 103
4.1.2.2.1. Hyoid Kemiği 104
4.1.2.2.2. Hava Keseleri 107
4.1.2.2.3. Dil ve Beyin 108
4.1.2.2.4. ASPM (Abnormal Spindle-like Microcephaly Associated) Geni 113
4.1.2.2.5. FOXP2 Geni 114
4.1.3. Nöroloji ve Dilin Evrimi 120
4.1.3.1. Dilin Evrimi Üzerine Çalışan Nöroloji Kuramcıları 131
4.1.3.1.1. Vilyanur Subramanian Ramachandran 131
4.1.3.1.2. Ghislaine Dehaene 133
4.1.3.2. İnsanoğlunun Dil Yetisinin Nörolojik Temelleri 137
4.1.3.2.1. Broca Alanı 137

4.1.3.2.2. Wernicke Alanı 140
4.1.3.2.3. Angular Girus 143
4.1.3.2.4. Ayna Nöronlar 145
4.1.3.2.5. Afazi 148
4.1.3.2.6. Prozodi 150
4.1.4. Etoloji ve Dilin Evrimi 151
4.1.4.1. Hayvanlarda Gözlenen Dilsel Davranışlar Üzerine Yapılan Deneyler 154
4.1.4.1.1 Primatlar Üzerinde Yapılan Deneyler 155
4.1.4.1.2. Kuşlar Üzerinde Yapılan Deneyler 157
4.1.4.1.3. Fareler Üzerinde Yapılan Deneyler 159
4.1.4.1.4. Deniz Memelileri Üzerinde Yapılan Deneyler 159
4.1.4.1.5. Hayvan Deneylerinden Çıkarılacak Sonuçlar 161
4.1.4.2. Hayvan İletişim Sistemleri (HİS) 163
4.1.4.2 1. Akustik Sinyallere Dayanan HİS'ler 164
4.1.4.2 2. Görsel Sinyallere Dayanan HİS'ler 164
4.1.4.2 3. Kimyasal Sinyallere Dayanan HİS'ler 165
4.1.4.2 4. Dokunma Sinyallerine Dayanan HİS'ler 165
4.1.4.2 5. Titreşimli (Sismik) Sinyallere Dayanan HİS'ler 165
4.1.4.2 6. Elektriksel Sinyallere Dayanan HİS'ler 166
4.1.4.2 7. Çoklu Sistem Sinyallerine Dayanan HİS'ler 166
4.1.4.2 8. HİS İncelemelerinden Çıkarılacak Genel Sonuçlar 167
4.1.4.3.Hayvan İletişim Sistemleri ile İnsan Dili Arasındaki Farklar 169
4.1.4.4. Hayvan İletişimi Çalışmalarından Dilin Evrimi Bağlamında Çıkarılacak Genel Sonuçlar 177
4.1.5. Psikoloji- Evrimsel Psikoloji ve Dilin Evrimi 178
4.1.5.1. Robin Dunbar 183

4.1.5.2. Geoffrey Miller 186
4.1.5.3. Michael Tomasello 189
4.1.5.4. Steven Pinker 200
4.1.5.5. Michael C. Corballis 215
4.1.6. Dilbilim ve Dilin Evrimi 226
4.1.6.1. Dilin Evrimi Üzerinde Çalışan Dilbilim Kuramcıları 234
4.1.6.1.1.Ferdinand de Saussure 234
4.1.6.1.2. Noam Avram Chomsky 235
4.1.6.1.3. Bernard Comrie 250
4.1.6.1.4. Derek Bickerton 255
4.1.6.1.5. Tore Janson 264
4.1.6.1.6. Merritt Ruhlen 266
4.1.6.1.7. David Crystal 273
4.1.6.1.8. Steven Roger Fischer 279
4.1.6.1.9. Laurent Sagart 285
4.1.6.1.10. Vyvyan Evans 288
4.1.6.1.11. Daniel L. Everett 295
4.1.6.1.12. Marksist Dilbilimcilere Göre Dilin Evrimi 313
4.1.6.1.12.1. Friedrich Engels 314
4.1.6.1.12.2. Nikolay Yakovleviç Marr 315
4.1.6.1.12.3. Joseph Vissarionovich Stalin 316
4.1.6.1.12.4. Valentin Nikolayeviç Voloşinov 317
4.1.6.2. İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi ile İlgili Dilbilimsel Kanıtlar 318
4.1.6.2.1. Karma Diller (Creol-Pidgin) 318
4.1.6.2.2. Ön Dil-Kök Dil-Ata Dil 321
4.1.6.2.3. Dillerin Farklılaşma Nedenleri 324

4.1.6.2.4. Dilbilgiselleşme (Grammaticalization) 327
4.1.7. Türkiye'de Dilbilim- Türkoloji ve Dilin Evrimi 330
4.1.7.1. Büyük Dil Aileleri Kuramları Bağlamında Dilin Evrimi ve Kökeni .. 331
4.1.7.1.1. Güneş Dil Teorisi 331
4.1.7.1.2. Avrasyatik ve Nostratik Teorileri Bağlamında Dilin Evrimi Tartışmaları 339
4.1.7.1.2.1. Nostratik Teorisi 340
4.1.7.1.2.2. Avrasyatik Teorisi 342
4.1.7.2. Dilin Evrimi ve Kökeni ile İlgili Yayını Olan Araştırmacılar 344
4.1.7.2.1. Ragıp Hulûsi Özdem 344
4.1.7.2.2. Agop Dilâçar 346
4.1.7.2.3. Özcan Başkan 347
4.1.7.2.4. Ahmet Bican Ercilasun 350
4.1.7.2.5. Yusuf Gedikli 353
4.1.7.2.6. Ferhat Karabulut 355
4.1.7.2.7. Özgür Aydın 359
4.1.7.2.8. İsa Kerem Bayırlı 363
4.1.7.2.9. Caner Kerimoğlu 368
4.1.8. Dil Felsefesi ve Dilin Evrimi 389
4.1.8.1. Platon 393
4.1.8.2. Johann Gottfried Herder 394
4.1.8.3. Wilhelm von Humbolt 397
4.1.8.4. Etienne Bonnot de Condillac 398
4.1.8.5. Jean Jacques Rousseau 399
4.1.8.6. Ernst Renan 401
4.1.8.7. Thomas Hobbes 403

4.1.8.8. Rene Descartes 404
4.1.8.9. John Locke 406
4.1.8.10. Gottfried Wilhelm Leibniz 407
4.1.8.11. Henri Bergson 409
4.1.8.12. Adam Smith 410
4.1.8.13. John Searle 411
4.1.8.14. Daniel C. Dennett 413
4.1.8.15. Türkiye'deki Felsefecilere Göre Dilin Evrimi 417
4.1.8.15.1. Arda Denkel 417
4.1.8.15.2.Kubilay Hoşgör 420
4.2. Konuşma Becerisi Eğitimi Bağlamında Dilin Evrimi 424
4.2.1. Dil Edinimi ve Ana Dili Edinimi Alanında Yapılan Çalışmaların Dilin Evrimi Bağlamında İncelenmesi 424
4.2.1.1. Dil Edinimi 424
4.2.1.1.1. Dil Edinimi Kuramları 428
4.2.1.1.1.1. Davranışçı Kuram 428
4.2.1.1.1.2. Psikolinguistik Kuram 428
4.2.1.1.1.3. Etkileşimci Kuramlar 429
4.2.1.1.1.3.1. Sosyokültürel Kuram 429
4.2.1.1.1.3.2. Bilişsel Kuram 431
4.2.1.2. Dil Edinimi Konusunda Çalışan Kuramcıların Görüşleri 432
4.2.1.2.1. Vyvyan Evans'ın Dil Edinimi Kuramı 432
4.2.1.2.2. Noam Avram Chomsky'nin Dil Edinimi Kuramı 433
4.2.1.2.3. Krashen'in Dil Edinimi Kuramı 435
4.2.1.3. Dil Edinimi Süreçlerinde Kritik Dönem (Critical Period) Olgusu 436
4.2.1.2. Ana Dili Edinimi 439

4.2.2. Konuşma Becerisi 443
4.2.2.1. Konuşma Becerisinin Bilişsel (Zihinsel) Ögeleri 449
4.2.2.1.1. Konuşma Becerisi ve Beyin 451
4.2.2.1.2. Konuşma Becerisi ve Bellek Türleri 453
4.2.2.1.3. Konuşma Becerisini Zihin İçi İçsel Süreçleri 456
4.2.2.1.3.1. Kavramlaştırma 456
4.2.2.1.3.2. Biçimlendirme 458
4.2.2.1.3.3. Konuşurun Bilgi Birikimi 460
4.2.2.2. Konuşma Becerisinin Anatomik (Fiziksel) Ögeleri 460
4.2.2.2.1. Konuşmanın Fiziksel Üretim Sistemleri 462
4.2.2.2.1.1. Solunum Sistemi (Respiration) 462
4.2.2.2.1.2. Sesleme (Phonation) Sistemi 464
4.2.2.2.1.3. Boğumlanma (Articulation) Sistemi 465
4.2.2.2.2. Konuşma Organları 466
4.2.2.2.2.1. Gırtlak (Larynx/Glottis) 468
4.2.2.2.2.2. Ses Telleri-Ses Kıvrımları (Vocal Cords/Folds) 470
4.2.2.2.2.3. Ses Yolu (Vocal Tract) 471
4.2.2.2.2.4. Yutak (Pharynx) 472
4.2.2.2.2.5. Ağız Boşluğu (Oral Cavity) 472
4.2.2.2.2.6 Dil (Tongue) 473
4.2.2.2.2.7. Yumuşak Damak (Velum) ve Sert Damak (Anterior) 473
4.2.2.2.2.8. Küçük Dil (Uvula) 474
4.2.2.2.2.9. Dişler (Teet) 474
4.2.2.2.2.10. Dudaklar (Lips) 475
4.2.2.2.2.10. Çene Kemiği (Mandible) 475
4.2.2.2.2.11. Kulak (Externalear) 475

4.2.2.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni ve Türkçe Dersi Öğretim Programında Konuşma Becerisi 476

4.2.2.3.1.Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metninde Konuşma Becerisi 476

4.2.2.3.2. 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programında Konuşma Becerisi 480

BÖLÜM V 484

SONUÇ VE ÖNERİLER 484

5.1. Sonuç ve Öneriler 484

5.1.1.Sonuç 484

5.1.2. Öneriler 489

KAYNAKÇA 493

EK 1. 515

ÖZET

DİL EVRİMİ: İNSANOĞLUNUN DİL YETİSİNN EVRİMİ

Bu çalışmada insanoğlunun dil yetisinin evrimi süreci üzerine yapılan araştırmalar incelenmiş ve bu bağlamda elde edilen veriler ışığında konuşma becerisi eğitiminin biyolojik, antropolojik ve tarihsel kökenleri üzerine ortaya konulan kuramlar analiz edilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda dil evrimi üzerine ulusal ve uluslararası alanda yapılan akademik yayınlar karşılaştırmalı ve eleştirel açıdan incelenerek sağlam bilimsel dayanakları olan bir kuram oluşturmak amaçlanmıştır. Alanyazında dilin evrimi konusunda yapılan araştırmalara baktığımızda ilgili konunun biyoloji, antropoloji, dilbilim, felsefe, teoloji, Türkoloji gibi farklı disiplinler tarafından araştırılan disiplinlerarası bir konu olarak karşımıza çıktığını görürüz. Bu nedenle dilin evrimi üzerine yapılacak bir araştırma da bu farklı disiplinlerde yapılan araştırmaların tamamını göz önüne alarak kapsayıcı bir biçimde yapılmalıdır.

Bugüne kadar konuşma becerisi üzerine yapılan araştırmalar, bu becerinin öğrenciler tarafından nasıl edinileceği üzerine odaklanmıştır. Oysaki konuşma eğitimi bağlamında, konuşan ilk insanın bu beceriyi nasıl edindiğine yönelik hiçbir araştırma yapılmadığı için bu araştırma ile alanyazındaki bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Tarihsel süreçte konuşma becerisine sahip olan ilk insanın bu konuşma becerisini nasıl edindiği konusu Türkçe eğitimi alanında konuşma becerisinin edinilmesi kapsamında incelenecek ve elde edilen sonuçlar gelecekte yapılacak çalışmalar için aydınlatıcı olacaktır. Tarihsel süreçte konuşma eğitiminin kökenleri, insanoğlunun dil becerisini nasıl edindiği sorununa verilecek akılcı ve bilimsel yanıtlarda saklıdır.

İnsanoğlunun dil yetisini nasıl edinmiş olduğu sorunu eğitim bilimleri açısından yanıtı bulunması gereken oldukça önemli bir sorundur. Günümüzde çağdaş bilimin en zor sorunu olarak karşımıza çıkan bu konu, insanoğlunun konuşma becerisini nasıl edindiği sorununu aydınlatmamıza yardımcı olacaktır. Böylece konuşma eğitiminin biyolojik ve antropolojik temelleri sağlamlaştırılacaktır. Araştırmada dilin evrimi üzerine yapılan disiplinlerarası çalışmalarının insanoğlunun dil yetisinin nasıl edinildiğine ve konuşma becerisinin geliştirilmesine büyük katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: dil evrimi, dilin evrimi, dilin kökeni, Türkçe eğitimi, konuşma eğitimi

ABSTRACT

THE EVOLUTION OF LANGUAGE: THE EVOLUTION OF MAN'S LANGUAGE ABILITY

In this study, research on the evolution of human language ability has been examined and, in the light of the data obtained in this context, an attempt has been made to reach a conclusion by analyzing the theories put forward on the biological, anthropological and historical roots of speech skill training. In this context, it is aimed to create a theory with solid scientific foundations by examining national and international academic publications on language evolution comparatively and critically. When we look at the research on the evolution of language in the literature, we see that the relevant subject appears as an interdisciplinary subject researched by different disciplines such as biology, anthropology, linguistics, philosophy, theology and Turkology. For this reason, a research on the evolution of language should be conducted in a comprehensive manner, taking into account all the research conducted in these different disciplines.

To date, research on speaking skills has focused on how to acquire this skill to students. However, in the context of speaking education, since no research has been conducted on how the first speaking person acquired this skill, this research attempted to fill the gap in the literature. The issue of how the first person who had speaking skills in the historical process acquired this speaking skill will be examined within the scope of acquiring speaking skills in the field of Turkish education, and the results obtained will be enlightening for future studies. The roots of speech education in the historical process are hidden in the rational and scientific answers to the problem of how human beings acquire language skills.

The question of how human beings acquired the ability to language is a very important problem that needs to be answered in terms of educational sciences. This issue, which we encounter today as the most difficult problem of contemporary science, will help us shed light on the problem of how human beings acquired the ability to speak. Thus, the biological and anthropological foundations of speech training will be strengthened. The study concluded that interdisciplinary studies on the evolution of language can contribute greatly to how human beings acquire language ability and the development of speaking skills.

Keywords: language evolution, evolution of language, origin of language, Turkish education, speech education

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dil bir konuşma biçimidir. İnsanların kendi aralarında iletişim kurmak için kullandığı bir iletişim aracıdır (Janson, 2016, s. 37). Dil zaman zaman insanların birbirleri ile iletişim kurmalarına yarayan bir iletişim aracı olmanın ötesine geçen hatta insanın insana özgü niteliksel özelliklerinin başında listelenen bir araçtır.

Dil; mekânları, insanları, diğer nesneleri, olayları ve dahi düşüncelerle duyguları betimlemek için özel olarak kurgulanmış bir araçtır (Corballis, 2003, s. 12). Dil sadece sözcükler arasındaki çağrışımları öğrenme meselesi değildir (Corballis, 2003, s. 13). Dil bilgisi de bitmek tükenmek bilmeyen bir olasılıklar yelpazesi oluşturmaya yönelik genel bir eğilime sahiptir, her bir cümlenin kendisinden önce gelen cümleye eklenerek yeni anlamlar üretmesini sağlar (Corballis, 2003, s. 14).

Everett'e (2024) göre dil, anlamın etkileşimidir (anlambilim), kullanımda kazanılan değerdir (edimbilim), ses yelpazesinin fiziksel özellikleridir (sesbilgisi), söz dizimi ve cümle yapısıdır (dil bilgisi), ses yapısıdır (sesbilim), sözcük yapısıdır (biçimbilim), söylemdir, organizasyonel konuşma becerisinin ilkeleridir, aktarılan bilgi ve bu aktarım esnasında yapılan jestlerdir. Dil parçalarının toplamından çok daha büyük olan bir bütündür. Dil söz konusu olduğunda tekil ögelerin incelenmesi ile elde edilecek olan veriler bütünün tam olarak anlaşılabilir olmasını sağlayamaz (Everett, 2024, s. 36).

İnsan dilinin kökeni sorunsalı uzun yıllar boyunca dilbilimcilerin, filologların, dil felsefecilerinin düşünce ürettiği, çözümler geliştirmek için teoriler ortaya koyduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin tek bir kaynaktan mı yoksa aynı ya da farklı zamanlarda pek çok kaynaktan mı ortaya çıktığı konusunda fikir ayrılıkları oluşmuş ve bu konular yıllarca bilim dünyasında tartışılmıştır. Yansımaların, ünlemlerin, kolektif çalışma sırasında çıkarılan istemsiz seslerin yahut çocukların konuşmaya başlamadan önce çıkardıkları ilk seslerin dilin ortaya çıkışında temel oluşturduğu üzerine değişik varsayımsal düşünceleri temel alan çok çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır (Karaman, 2017, s. 28). Dilin kaynağı ve kökeni bilimin en tartışmalı konularından biridir ve bilimin en zor problemi olarak kabul edilmektedir (Toptaş, 2022, s. 1238). Dilin kökeni, bir anlamda insanoğlunun biyolojik atalarının konuşma kapasitesinin gelişimi olarak anlaşılabilir (Ruhlen, 2017, s. 9).

Şahin'e (2023) göre insan türü, yaşamını sürdürme, üreme, üretme ve ürettiği şeyleri diğer türdeşleri ile paylaşma zorunluluğuna sahiptir. Bu zorunluluğu doğuran temel sebep bireyin kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun devamlılığının sağlanmasıdır. Türün var olma savaşında en etkili araçların başında ise insan dili gelmektedir. Dil, insanın ürettiği şeyleri iletmek için kullandığı bir araçtır. Dil aracı sayesinde tarihsel derinliğini tam olarak tespit edemediğimiz bir dönemden başlayarak günümüze kadar insan türü dil ile iletişim sağlamıştır. Şahin'e göre insanların kendi aralarındaki iletişim kurma arzusu dil olarak adlandırılan iletişim sisteminin ortaya çıkışında etkili olmuştur (Şahin, 2023, s. 10).

Dilin evrimi dediğimizde aklımıza iki temel olgu gelmektedir. Birincisi dillerin kendi içlerinde tarihsel süreç boyunca yaşadıkları kültürel-tarihsel değişiklikler dilin evrimi bağlamında değerlendirilebilir. İkincil olarak ise insanoğlunun dil yetisinin biyolojik bir yeti olarak evrimi bağlamında konu ele alınır. Chomsky'nin öncülüğünü yaptığı görüşe göre insanın dili edinebilmesi için öncelikle bir dil edinme yetisine sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda dilin kültürel bir olgu olarak ortaya çıkabilmesi için öncelikle bunu sağlayacak biyolojik bir dil yetisinin insanda var olması gerekir. Karşıt görüşü savunanlara göre ise dil biyolojik bir adaptasyonun sonucudur, doğal seçilim baskısı sonucunda ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2016, s. 53). Dilin biyolojik bir evrim süreci sonucunda ortaya çıktığı görüşünü savunan araştırmacılar da kendi aralarında çeşitli görüş gruplarına ayrılırlar. Bir gruptaki bilim adamları dil gibi karmaşık bir olgunun bir anda ortaya çıkmış olamayacağını savunarak dilin ortaya çıkabilmesi için milyonlarca yıl sürecek bir evrim sürecine ihtiyaç duyulacağını iddia ederler. Bunlara karşı olan bilim adamları ise insanoğlunun dil yetisinin yalnızca insan türünde bir anda meydana gelen bir mutasyon sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadırlar (Kerimoğlu, 2016, s. 58).

Dilin kökeni ve dilin evrimi sorununu çözmenin önünde çok büyük bir epistemolojik engel olmasına rağmen öncelikle antropoloji olmakla birlikte evrimsel biyoloji, paleontoloji, etholoji, nörodilbilim, bilişsel bilimler, evrimsel psikoloji gibi birçok alandan toplanan bilgilerin ışığında sorunu çözmeye yönelik çeşitli görüşler dile getirilmiştir, çeşitli hipotezler inşa edilmiştir (Altınörs, 2021, s. 55).

Dil, çok karmaşık bir örgütlenme gösteren bir iletişim aracıdır ve dilin ortaya çıkması insanın evrimsel gelişim sürecinde oldukça önemli bir aşamayı simgeler; çünkü insan diliyle sadece iletişim kurulmaz, bunun yanında insan dili bir düşünme aracı olarak karşımıza çıkar, düşünce insanın soyutlama ve genelleştirme yeteneğinin doğal bir ürünüdür. (Türk, 1998, s. 527).

İnsan dilinin sözlü olarak ortaya çıkması ile yazılı olarak aktarılması arasındaki zaman dilimi o derece uzun bir zaman dilimidir ki bu zamansal uçurum dilin kökeni ve dilin evrimi konusunda çalışanları ümitsizliğe sürükleyecek kadar uzundur. Uzun bir süre dilin kökeni üzerine ortaya atılan iddialar spekülasyondan öteye geçememiştir (Başkan, 1968, s. 143).

Dilin evrimi üzerine yapılan araştırmalar temel olarak şu iki soruna yanıt aramaya çalışırlar: Dil ne zaman ortaya çıkmıştır? Dil nasıl ortaya çıkmıştır? İlk çözümlemede oldukça basit sorunlar gibi görünüyor olsa da bu iki sorunun yanıtını bulabilmek oldukça zordur. İlkin dilin ortaya çıkışıyla ilgili elimizde bulunan verilerin yetersiz olması bu sorunlara kesin bir çözüm getirmemizi engellemektedir. İkinci önemli husus ise bir iletişim dizgesinin dil olmasını sağlayan ölçütler konusunda genel bir uzlaşmanın olmamasıdır (İnan, 2013, s. 54).

Dillerin doğuşu ve kökeni hakkında ortaya atılan kuramlar 19. yüzyıla kadar bilim dışı spekülasyonlar olarak karşımıza çıkar. 19. yüzyılda modern dilbilimin ortaya çıkması ile birlikte mitolojik ve teolojik dil kökeni kuramları sarsılmaya başlar ve bilimsel bir temele dayanan teorilerle tanışırız. Biyoloji ve genetik bilimindeki ilerlemelerle birlikte mitolojik ve teolojik kuramcıların tezleri bir daha olumlanamayacak derecede darbe alır. Son olarak biyoloji ve genetik biliminin antropoloji biliminin elde ettiği fosil kayıtları üzerinden yaptığı incelemeler ile birlikte dilin kökeni, dilin doğuşu, dilin evrimi daha bilimsel bir bakış açısı ile ele alınmaya başlar (Yıldızlı, 2017, s. 9).

İnsan dilinin ortaya çıkışı ve evrimi süreci spekülasyonlara oldukça açık bir konu olduğu için Paris Dilbilimleri Topluluğu 1886 yılında aldığı bir kararla dilin kökeni ile ilgili makaleleri kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Buna rağmen 1950'li yıllardan başlayarak Chomsky'nin dilin biyolojik temellerine vurgu yapması ile birlikte alan üzerinde dikkatler yoğunlaşmış, 1990 yılında Pinker ve Bloom'un *Doğal Dil ve Doğal Seçilim* başlıklı makalesinin yayınlanmasıyla birlikte dilin evrimi konusu şiddetli tartışmaların alanı hâline gelmiştir (Bayırlı, 2009, s. 1). Günümüzde ise dilin evrimi konusunda her yıl binlerce bilimsel yayın yapılmaktadır.

Dilin kökenini tespit etmenin bilimsel yöntemi, disiplinlerarası verileri karşılaştırmaya dayalı olarak dolaylı somut delillerden yola çıkılarak mantıklı yorumlar yapmaya dayanır. Dilin kökeni konusunda doğrudan somut delil oluşturan biyolojik yapı ile ilgili veriler, kesin bir şey söyleyebilmemiz için yetersizdir. Bu nedenle dilin evrimi konusunu çalışan araştırmacılar insanın evrimiyle ilgili bilinen biyolojik kanıtları kültürel kanıtlarla birleştirerek yorumlamak suretiyle dilin nasıl ve ne zaman evrim geçirdiğini tahmin etmeye çalışmaktadır

(Türk, 1998, s. 543). Günümüzde yapılan disiplinlerarası çalışmalar ışığında, dilin evrimi konusunda somut biyolojik kanıtlara ulaşma amacımızda geçmişteki araştırmacılar kadar karamsar değiliz. Yine kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmasa bile dilin evrimi konusunda geçmişe göre daha çok şey biliyoruz ve daha az aydınlatılmamış noktaya sahibiz.

Şahin'e (2023) göre günümüze kadar dil evrimi alanında yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu bilimsel temelden yoksun, spekülatif söylemler üzerinden konuyu inceleyen çalışmalardır. Şahin'e göre günümüzde dilin kökenini belirleyebilmek ve dilin evrimini açıklayabilmek amacıyla yapılan çalışmalarda sistematik, kanıtlanabilir ve bilimsel bilgilere dayanarak yorum yapmaya gereksinimimiz bulunmaktadır. Bu bağlamda dilin evrimi üzerine yapılan çalışmalarda bilimsel temele dayanmak temel hareket noktamız olmalıdır (Şahin, 2023, s. 1). Dilin evrimi konusunda yapılan çalışmaların spekülatif olmaktan çıkarılması için disiplinlerarası bir çalışma alanının oluşturulması gerekmektedir. Psikoloji, sosyoloji, nöroloji, fizyoloji, anatomi, arkeoloji, antropoloji, primatoloji, robotbilim, genetik gibi birbiriyle ilişkili ama farklı disiplinlerin desteği alınmadan dilin evrimi anlaşılamaz. Dilin evrimi alanında deneysel bilimlerin kullandığı yöntemler (fMRI, EEG, PET, MEG, TMS vb.) kullanılmaya başlanmıştır. Bu görüntüleme yöntemlerinin kullanılması ile birlikte dilin evrimi konusunda bilim dışı spekülatif bilgilerden uzak veriler elde edilmeye başlanmıştır (Şahin, 2023, s. 117).

Dillerin tarihi incelendiğinde bu dilleri konuşan halkların tarihi ile konuştukları diller arasında paralellikler olduğu gözlenir. Bunun yanı sıra bu dilleri konuşan halkların genetik tarihinin de paralellikler gösterdiği gözlenmektedir. Bu tezi yanlışlayan pek çok örnek olmasına rağmen benzer genetik tarihe sahip olan halkların büyük oranda birbirlerine benzer diller konuştuklarını gözlemliyoruz. Bu nedenle dilin evrimi konusunda moleküler biyoloji ve moleküler antropolojiden elde edilen verilerin dilbilimden elde edilen verilerin ışığında incelenmesi gerekmektedir. Böylece modern insanın dil yetisi ile ilgili karmaşık süreçler daha açık bir şekilde anlaşılabilecektir (Pakendorf, 2014. Akt. Kerimoğlu, 2023c, s. 358-359).

İnsan dili şüphesiz sadece dilbilimcilerin değil bütün sosyal bilimcilerin (tarihçi, antropolog, etnolog, psikolog, sosyolog, arkeolog vd.) hatta doğa bilimcilerin (biyolog, etolog, nörolog, genetikçi vd.) ortak araştırma alanıdır. Bu açıdan dilin kökeni, dilin evrimi sorunsalı disiplinlerarası çalışmaları gerektiren bir alan olarak karşımıza çıkıyor (Yüceol Özezen, 2020, s. 225-226).

Farklı türler ya da tür öbekleri arasındaki benzer özellikleri, uyarlanmaları, dönüşümleri, türe has özellikleri ortaya çıkarmaya imkân veren tek nesnel ve çürütülmeye açık yöntem analitik yöntemdir. Dilin kökenleri ve dilin evrimi konusunda bu yöntemi kullanarak yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bugüne kadar akıl ve bilim dışı ölçütlere göre değerlendirilen dilin kökeni meselesi evrimci bakış açısıyla birlikte bilimsel bir metodolojiye dayandırılmıştır (Picq, 2020, s. 27).

Dilin evrimi hakkındaki araştırmalar üç temel odakta toplanmaktadır. 1. İnsan olmayan hayvanların iletişim sistemleri üzerine yapılan çalışmalardan hareketle insanoğlunun dil yetisi anlaşılmaya çalışılır. 2. Antropoloji biliminin elde ettiği fosil kayıtları üzerinden erken dönemlerde yaşayan atalarımızın dil yetisi hakkında birtakım kanıtlar elde edilmeye çalışılarak insanoğlunun dil yetisi hakkında kabul edilebilir açıklamalar yapılmaya çalışılır. 3. İnsanoğlunun dil yetisi ile genetik yapısı arasında zorunlu ve yeterli bir bağ olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır (Hoşgör, 2016, s. 350).

Nasıl ki eski bir şehir aynı yerde katmanlar üzerine birbiri ardına yapılan ev ve binalardan oluşuyor ise dil de buna benzer bir süreçle evrim geçirmek suretiyle gelişen kelime ve sözcüklerden oluşmaktadır. Bu bağlamda 19 yüzyıl teorisyenleri dili, uzun bir zaman dilimi içerisinde evrimleşerek gelişen bir olgu olarak kabul etmiştir (Taşcı, 2010, s. 106). Bu görüş dilin evrimini, dil içi bir evrim olgusu üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Dilin evriminden anladıkları geniş anlamda biyolojik bir süreçte dil yetisinin geçirdiği evrim değildir. Filolojik olarak dilin kendi içinde geçirdiği değişim ve gelişimleri dilin evrimi bağlamında inceleyen dar anlamda dilin evrimi görüşüdür.

İnsan sadece dil içerisinde insandır. Dil yaşamsal olan her şeyimize temas eden, onları bir şekilde etkileyen bir kültürel öge olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda dil, her şeyimize değgin bir biçimde birey olarak birey oluşumuzun tamamına nüfuz eder. Çok uzun yıllar boyunca dünyada dil sahibi olan, dil geliştiren tek canlı olarak insan ön plana çıkarıldı. Bu görüş son yıllarda elde edilen bilimsel verilerle geçerliliğini kaybetmektedir. Zira değişik hayvan türleri üzerinde yapılan deneyler, hayvanların da dil oluşturup kullanabildiklerini bize göstermiştir (İnal, 2012, s. 30).

Dilin evrimi iki boyutla ele alınır. Birincisinde dili kültürel bir üretim olarak ele alan araştırmacıların dilin evrimi görüşüdür. Bu görüşü savunan araştırmacılar dilin evrimini dillerin tek tek kendi içlerinde yaşadıkları değişimler ve dönüşümler açısından ele alırlar. İkinci görüşü savunan araştırmacılara göre ise dilin evrimi, insan türünün konuşma becerisini

ortaya çıkaran bütün biyolojik kapasitelerin evrimini ele alır. Son yıllarda yapılan araştırmalara baktığımızda dilin evriminin her iki görüş açısından da incelenebilir bir olgu olduğunun yaygın görüş olarak yer edindiğini gözlemliyoruz. Son yıllardaki araştırmacılar, insanın bilişsel kapasitelerinin hem diğer bilişsel kapasiteler hem de çevre ve kültürle karşılıklı etkileşimlere girerek birlikte evrim geçirdiği görüşü üzerinde toplanmaktadırlar (Kerimoğlu, 2023b, s. 113-114).

İnsan türünde dilin ortaya çıkışını sağlayan biyolojik yapıların evrimini açıklamak her ne kadar gerekli ve zorunlu bir araştırma alanı ise dili ortaya çıkaran kültürel nedenlerle birlikte dil içinde meydana gelen dilbilgisel ve fonetik değişikliklerin de evrim olarak kabul edilerek açıklanması gerekir. İnsanın bir sesi çıkarabilecek biyolojik hazır bulunuşluk seviyesine gelebilmesini sağlayan ses yolunun evrimi, gırtlağın daha aşağıya inerek orada konumlanması, konuşma becerisini etkileyen genlerin seçilimi, dil yetisini etkileyen nöronlar ve beyinde dille ilgili özel bölgeler biçiminde listelenebilecek biyolojik etkenler kültürel unsurlarla birlikte ele alınmalıdır. Nasıl ki bunların değişimi ve gelişimi bir evrim olarak kabul ediliyorsa dilin kendi içinde yaşadığı değişiklikler, sözgelimi bir sözcüğün sağkalımı da aynı şekilde evrim başlığı altında değerlendirilmelidir (Kerimoğlu, 2023b, s. 115-116)

İnsanoğlunun dil yetisi ifadesinden kavramsal olarak açıklamamız gerekirse Chomsky'nin Minimalist Program'da *language faculty* "dil yetisi" kavramına bakmamız gerekiyor. Chomsky'ye göre *language faculty*, insandaki dil yeteneğinden bahsederken kullanılan biyolojik altyapıya gönderme yapan bir kavramdır. Bu kavramla Chomsky, dilin kendisine değil insanoğlunun bir dili üretmesini, kullanmasını ve bunu gelecek kuşaklara aktarmasını sağlayan biyolojik bir kapasiteye vurgu yapar. Biz de insanoğlunun dil yetisinin evrimini incelerken bu biyolojik kapasitenin evrim sürecini disiplinlerarası bir yaklaşımla çeşitli bilim dallarının verilerine dayanarak anlamlandırmaya çalışacağız.

İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi ile ilgili henüz açıklayamadığımız pek çok soru var; fakat zaman içinde giderek daha fazla soruya kesin yanıtlar vermeyi başarabileceğiz. Bunun yanı sıra yanıtlamak zorunda kalacağımız yeni sorulara da ulaşacağız (Atasoy, 2013, s. 66).

Dilin kökeni tek bir alana sıkıştırılarak incelenemez. Biyoloji, genetik, nöroloji, antropoloji gibi alanlardaki verileri kullanarak bunların karşılaştırmalı bir okumasını yapmayan bir dilin kökeni yazısı eksiktir (Kerimoğlu, 2023a, s. 723). İnsanoğlunun dil yetisi yalnızca biyolojik yahut kültürel olgularla açıklanabilir düzeyde basit ve sığ bir olgu değildir. Bilim dünyasında bu konunun hem biyolojik hem de kültürel açılardan açıklanması gereken

bir olgu olduğuna yönelik genel bir kabul oluşmaya başlamıştır. İnsan beynine yönelik nörolojik görüntüleme tekniklerinin geliştirilmesi, dil yetisini etkileyen genlerin tespit edilmesi, ortak kökenden geldiğimiz canlılarda insan diline ait birtakım niteliklerin tespit edilmesi gibi olgular dilin evrimi çalışmaları konusunda yeni bir çağa geçtiğimizi bize açık bir biçimde göstermektedir (Kerimoğlu, 2023a, s. 722).

Bütün canlı diller zaman içinde değişime uğramaktadır. Diller de kendi içinde evrim geçirerek değişmektedir. Dillerin onları kullanan insanlardan bağımsız bir varlığı olmadığı için onu kullanan insan evrim geçirdikçe diller de evrim geçirmektedir. İnsanlar sürekli değişir, diller de bu değişime ayak uydurmak için değişmektedir. Değişmeyen diller ölü dillerdir (Crystal, 2023, s. 186).

1.1.Problem Durumu

Alanyazında yapılan araştırmalar derinlemesine incelendiğinde insanoğlunun dil yetisini nasıl edindiği ve konuşma becerisini nasıl kazanmış olduğu üzerine yapılan araştırmaların çok az olduğu, mevcut araştırmaların ise geçen zaman içinde güncelliğini yitirdiği gözlenmiştir. Dünya üzerinde konuşan ilk insanın bu beceriyi nasıl edinmiş olduğu sorunu, bugün dünya biliminin çözüm bulmaya çalıştığı en zor problemdir.

1.2.Amaç ve Önem

Alanyazında insanoğlunun dil yetisinin evrimi üzerine yapılan araştırmalar çok azdır. Konuşma becerisinin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine yapılan araştırmalarda evrimsel biyolojinin deneysel verileri ışığında geliştirilen kuramlar yok denecek kadar azdır. Konuşma becerisi eğitimi alanında yapılan araştırmalarda ise insanoğlunun konuşma becerisini nasıl edindiği üzerine çalışılmamıştır. Bu araştırmada insanoğlunun tarihsel süreçte ilk geliştirdiği dil becerisi olan konuşma becerisinin tarihsel temelleri araştırılmış ve elde edilen sonuçlar ışığında günümüzde uygulanacak konuşma eğitiminin tarihsel kökenleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Dilin evrimi konusu üzerine bir kuram ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma bu özellikleriyle alanyazında başat bir önem taşımaktadır.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

1.3.1. Problem Cümlesi

İnsanoğlunun dil yetisinin evrimiyle ilgili modern araştırmaların sonuçları nelerdir?

1.3.2. Alt Problem Cümleleri

İnsanoğlunun dil yetisi nasıl evrimleşmiştir?
Dilin evrimi nedir, dilin evrimi kavramından ne anlamalıyız?
İnsanoğlunun dil yetisini evrim ile açıklamak mümkün müdür?
İnsanoğlunun dil yetisinin biyolojik temelleri nelerdir?
İnsan dili nasıl üretmiştir, konuşan ilk insan nasıl konuşmuştur?
İnsan dışında konuşma becerisine sahip bir canlı türü var mıdır?
Niçin insan dışında konuşma becerisine sahip olan bir canlı yoktur?
Konuşma becerisinin gelişimini etkileyen biyolojik unsurlar nelerdir?
Dilin evrimine yönelik ortaya atılan kuramlar ve bu kuramların temel tezleri nelerdir?
Dilin evrimine yönelik kuramların konuşma becerisi eğitimine yansımaları nelerdir?

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırmada dilin evrimi ile ilgili mevcut araştırmalar incelenmiştir. Her yıl dilin evrimi ile ilgili binlerce uluslararası yayın çıkmaktadır. Ülkemizde ise dilin evrimi üzerine yapılan yayınlar uluslararası alanda yapılan yayınlara göre daha azdır. Her sene yapılan yeni araştırmalarla birlikte alanyazın çeşitlenmektedir. Bu araştırmada incelenen yayınlar araştırmanın raporlaştırıldığı tarih itibariyle dilimizde yayınlanan makale, tez, kitap, dergi gibi yazılı dokümanlarla sınırlandırılmıştır. Dilimizde yapılan yayınlarda yoğun atıf alan ancak henüz dilimize çevrilmemiş bazı yabancı yayınlar da incelenerek araştırmanın kapsamı ve boyutu geliştirilmiştir.

1.5. Varsayımlar

Bu araştırmada insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışı, gelişimi ve konuşma eğitimi evrim kuramının bugüne kadar ortaya koyduğu veriler ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada insanoğlunun dil yetisinin biyolojik evrim süreçleriyle ortaya çıktığı ve tarihsel süreçte doğal seçilime uğrayarak geliştiği varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Afazi: Beyin kanaması ya da inme (felç) gibi rahatsızlıklar sonucu beynin konuşma bölümünde meydana gelen hasara verilen isim, dil yitimi.

Antropomorfizm (insanbiçimcilik): İnsana ait niteliksel özelliklerin başka bir varlığa atfedilmesidir.

Antroposantrizm (insanmerkezcilik): İnsanın her şeyin merkezinde olduğunu öne süren felsefi görüş.

Apriori: Felsefe terimi; önsel, deneyden önce olan anlamında kalıplaşmıştır.

Bipedalizm: Organizmaların iki bacak üzerinde yaptığı hareketin şekline verilen isimdir.

Epifenomen: Bir sürece eşlik eden, aynı sürecin daha sonraki gelişiminde hiçbir rolü bulunmayan, sürece hiçbir özsel katkısı olmayan ikincil öğe ya da yan ürün.

Filogenetik: Biyolojik varlıklar arasındaki evrimsel ilişkilerin incelenmesidir.

Hominid: Büyük insansı maymunlar veya insangiller, primatlar takımının insansılar üst familyasına ait bir familya.

Homoloji: Ortak atalık yoluyla, türler arasında oluşan yapısal benzerliklere verilen ad.

Homoplasy: İki ilgisiz organizmada aynı karakter durumunun bağımsız olarak birleşme veya geri dönme yoluyla kazanılmış olması durumunu ifade eder.

Kartezyen: Zihin ve bedeni birbirinden ayrı iki töz olarak ele alan Descartesci düşünce biçimi.

Kladogenez: Bir türün iki farklı türe evrilerek klad oluşturduğu evrimsel ayrılma olayı.

Korteks: Beyin kabuğu.

Kreol (creole): Coğrafyaya ve kişiye göre gelişen ve birkaç dilin karışımından oluşan dil, kırma dil.

Lateralizasyon: Beynin sağ ve sol hemisferleri arasında anatomik ve fonksiyonel farklılaşma.

Mem: Kültürel aktarım birimi, bulaşıcı fikir veya simge.

Memetik: Kültürel bilgi aktarımının evrimsel modellerine yönelik bir yaklaşım.

Mikrosefali: Baş çevresinin yaş ve cinsiyete göre ortalamanın altındaki iki standart sapmadan daha küçük olduğu nörogelişimsel bir bozukluk.

Ontogenetik: Bir organizmanın döllenmiş yumurtadan, olgun formuna ulaşıncaya dek izlediği gelişim sürecini tanımlar.

Otokataliz: Bir reaksiyonun ürünlerinin reaksiyonu katalizlediği bir süreçtir.

Ön dil (Protolanguage, proto dil, kök dil): Dilbilimde, ön insan dili ya da proto insan dili, Dünya'daki tüm dillerin atası olan hipotetik ana dildir.

Pidgin: Birbirlerinden farklı diller konuşan, kendi anadilleri ile anlaşmayı sağlayamayan birden fazla grubun kendi aralarında iletişim kurmak için kullandıkları diller, karma dil.

Pluralizm (çoğulculuk): Birçok mutlak ilke, güç, enerji veya madde kabul eden teori veya sistemleri tanımlar.

Popülasyon: Belli bir yerde belli bir zamanda bulunan, birbirleriyle çiftleşip üreyebilen ve aynı tür içinde yer alan canlıların oluşturduğu bireyler topluluğu.

Prozodi (prosodi): Tek hâldeki fonetik birimler olmayan (ünlüler ve ünsüzler) fakat ton vurgu ve ritim gibi dilsel işlevleri içeren daha büyük boyuttaki konuşma birimleri ve hecelerin özellikleri.

Saltation (sıçrama): Bir türün sabit özelliklerinde değişme meydana gelmesi; özellikle türde aniden oluşan genetik değişme, mutasyon.

Simbiyoz-simbiyotik: İki canlının bir organizma şeklinde hareket etmesi, yardımlaşarak hayatlarını sürdürmesi durumudur.

Sinaps: Nöronların diğer nöronlara ya da kas veya salgı bezleri gibi nöron olmayan hücrelere mesaj iletmesine olanak tanıyan özelleşmiş bağlantı noktaları.

Spandrel: Evrimsel biyolojide adaptif seçilimin doğrudan bir ürünü olmaktan ziyade, başka bir özelliğin evriminin yan ürünü olan fenotipik bir özelliktir.

Termoregülasyon: Bir organizmanın, çevre sıcaklığı farklı olsa bile vücut sıcaklığını belirli sınırlar içinde tutma yeteneğidir.

Uyarlanma (Adaptation): Biyolojide bir türün çevresine uyum sağlama süreci

Uyumlama (Exaptation): Bir organizmanın veya taksonomik grubun daha önce var olmayan bir işlevi üstlenen veya evrimle türetilen orijinal işlevinden farklılaşan bir özellik, nitelik veya yapısı

Vokalizasyon: Sesle ses üretme eylemi veya süreci, bu şekilde üretilen ses.

1.7. Kısaltmalar

ASPM: Abnormal Spindle-like Microcephaly Associated

cm³: Santimetreküp

DDY: Dar anlamda dil yetisi

DNA: Deoksiribonükleik asit

EEG: Elektroensefalografi

fMRI: Functional magnetic resonance imaging (İşlevsel Manyetik Rezonans Görüntüleme)

FOXP2: Forkhead box protein P2

GDY: Geniş anlamda dil yetisi

HİS: Hayvan iletişim sistemleri

IPL: İnferior parietal lob

MEG: Manyetoensefalografi

MR: Manyetik rezonans

PET: Pozitron Emisyon Tomografisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TMS: Transcranial Magnetic Stimulation (Transkraniyal Manyetik Stimülasyon)

TPO: Tempero-parieto-oksipal

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

YÖN: Yüklem-özne-nesne

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Dilin Evrimi ile İlgili Makaleler

Bu bölümde dilin evrimi konusu üzerine yayımlanmış Türkçe dilindeki makaleleri kronolojik sıraya göre tasnif ettik. Bu makalelerin konuları ve içerikleri hakkında kısa bilgiler verdik. Sıralamayı yaparken öncelikle makalelerin yayın tarihlerine göre bir sıralama yaptık. Aynı yazarın birden fazla yayını varsa o yazarı ilk yayınına göre sıralamaya dâhil ettik.

Özcan Başkan, (1968) "İnsan Dilinin Doğuşu" adlı makalesinde insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışını ve gelişimini evrimsel açıdan ele almış; antropoloji, nöroloji ve psikoloji biliminin o dönemdeki çağdaş verileri ışığında bir değerlendirme yaparak insan dilinin ortaya çıkışına yönelik bilimsel verilere dayanan bir varsayımda bulunmuştur.

Arda Denkel (1995) "Dil ve Evrim" adlı çalışmasında felsefî olarak Descartes ve Davidson'un dil felsefesi üzerine görüşlerini inceleyerek bu görüşlerdeki birtakım çelişkileri ortaya koymak suretiyle adı geçen filozofların tezlerinden etkilenerek dilin evrimi konusunda kendi tezini ortaya koyan Chomsky'nin görüşlerini eleştirel bir bağlamda değerlendirmeye almaktadır.

Ömer Demircan (1998) "Güneş Teorisi" adlı makalesinde Güneş Dil Teorisi'nin gelişim aşamalarından söz etmiş bu teorinin dil evrimi ile ilgili aşamaları üzerinde durmuştur.

Hüseyin Türk (1998) "Beyin Evrimi Işığında Dilin Kökeni" adlı çalışmasında antropolojik verilerden hareketle insanoğlunun beyninde meydana gelen evrimin insanoğlunun konuşma yetisinin evriminde yarattığı muhtemel sonuçları, biyolojik ve kültürel kanıtları karşılaştırmalı olarak birlikte yorumlayarak değerlendirmiştir.

Ekrem Arıkoğlu (2007) "Greenberg'in Avrasyatik Dil Teorisi ve Türkçe" adlı makalesinde, dilin evrimi bağlamında Avrasyatik Teorisi'nin dillerin sınıflandırılması konusundaki varsayımları üzerinde durmuştur.

Ekrem Arıkoğlu (2009) "Nostratik Dil Teorisi İçerisinde Altay Dilleri" adlı çalışmasında Nostratik diller teorisi bağlamında Altay dilleri veya dil grubunun diğer dil

aileleriyle olan bağlarını örnek kelimeler ve leksik unsurlar üzerinden irdeleyen çalışmaları incelemiştir.

Merritt Ruhlen (2009) "Genetik Sınıflandırmaya Genel Bir Bakış" adlı çalışmasında dillerin genetik sınıflandırılması noktasında elde edilen veriler ışığında, Hint-Avrupa dil ailesi ile diğer dil aileleri arasında bir akrabalığın olmadığını iddia eden mitolojik dilbilimsel görüşü eleştirmiş, dil ailelerini oluşturan dillerin filolojik incelemelerinden elde ettiği benzerlik verilerden de yararlanarak ortaya koyduğu somut örneklerin üzerinden dünyadaki dil aileleri arasında pek çok etimolojik bağlantı olduğuna yönelik kanıtlar ortaya koymuştur.

Merritt Ruhlen, (2012) "Dilin Kökeni: Geçmişe ve Geleceğe Bakış" adlı çalışmasında dünyada şu anda mevcut olan dillerin ortak bir kökten türeyip türemediğini araştırmış, insan türünün biyolojik özelliklerinden de yararlanarak dilbilimsel olarak dünyadaki bütün dillerin ortak bir kökten türemiş olduğunu iddia etmenin mümkün olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İsa Kerem Bayırlı (2009) "Dilin Evrimi" adlı çalışmasında dilin evrimi konusunu *evrensel gramer* kuramı bağlamında ve dışında inceleyen teorisyenlerin görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş, bu teorisyenlerin ürettiği varsayımların örtüşen ve çelişen yönlerini ortaya koyarak bundan sonra yapılacak dilbilimsel çalışmaların önünü açacak fikirlerin alanyazında tanınmasını sağlamıştır.

İsa Kerem Bayırlı (2023) "Lambda Abstraction as A Factor in Human Uniqueness" (İnsan Benzersizliğinde Bir Faktör Olarak Lambda Soyutlaması) adlı çalışmasında *Lambda Soyutlaması* ile yapılan zihinsel işlemlerin insan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki temel farklılıkları doğuran olgu olduğuna yönelik kanıtlardan hareketle insan dilini biricik kılan bilişsel özelliklerin evrimsel kökenlerini dilbilimsel bağlamda açıklamaya çalışmıştır.

Bret Peterson (2009) "Dilin Evrimi" adlı çalışmasında evrimsel biyolojinin güncel verilerinden yararlanarak insan beynindeki dil alanları üzerine geliştirilen tezlerin doğruluğunu sınamıştır.

Gökhan Yavuz Demir (2010) "Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş Dil Teorisi" adlı makalesinde Türk modernleşmesine temel oluşturan Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezi'nin ruhunu en iyi şekilde yansıtan Güneş Dil Teorisi'ni ele almıştır. Çalışmada dilin evrimi konusuna giriş niteliği taşıyan teorinin gelişim evreleri tarihsel süreç içerisinde tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Özcan Taşcı (2010) “Dilin Kökeni, Kur’an'ın Yaratılmışlığı ve Herder” adlı çalışmasında dilin kökeniyle ilgili felsefi dayanak noktalarından hareketle Herder'in dil felsefesinde işlediği dilin kökenleri sorununun asıl kaynağının İslâm âlimlerinin Ortaçağ’da geliştirdikleri teorilere dayandığını delilleriyle ortaya koymuştur. Herder'in görüşlerinin Ortaçağ İslam âlimlerinin (Mutezile, İbn-i Cinni) görüşleriyle büyük ölçüde örtüştüğünü savunmuştur.

Özgür Aydın ve Rıfat Can Salman (2012) “Üretici Dilbilim Çerçevesinden Dilin Evrimi: Eleştirel Bir Değerlendirme” adlı çalışmalarında dilin evrimini sadece özyineleme özelliği üzerinden sınırlandıran Chomskyci bakış açısına yönelik eleştirel değerlendirmeler yaparak dili “geniş anlamda dil yetisi” bağlamında değerlendirerek dışsallaştırmayı da içeren özellikleri çerçevesinde dili inceleyerek dilin evrimi konusuna oldukça geniş kapsamlı bir dilbilimsel bakış yöneltmiştir.

S. Atakan Altınörs (2012) “Rousseau’nun Dilin Kökeni Meselesine Yaklaşımı” adlı makalesinde düşünce tarihinin her döneminde düşünürler için başat bir tartışma konusu olan dilin kökeni meselesine Jean Jacques Rousseau'nun yaklaşımını incelemekte, bu yaklaşımı ilham kaynakları ile birlikte tarihi bağlamı içinde ele alarak değerlendirmektedir.

Fatma Berna Yıldırım (2012) “Romantik Bir Mitos: Dilin Kökeni” adlı çalışmasında felsefî söylem bağlamında üretilen bir mitos olarak dilin kökenine dair anlatıları inceleyerek dile yönelik üretilen anlatısal kalıpların ortaya koyduğu bilgibilimsel ve varlıkbilimsel genel eğilimleri incelemektedir. Bu bağlamda kökencilik ve özcülük ağırlıklı olarak biçimlenen mitolojik açıklamalarını, özellikle bu mitos üretim faaliyetinin 18. yüzyılın romantik felsefe akımları içindeki yansımalarını değerlendirmektedir.

Mehdi Rezaei (2013) “Avrasyatik Dil Teorisi Bağlamında Türkçe ve Farsça'nın Konumu” adlı çalışmasında Hint-Avrupa, Ural-Altay dil ailelerinin önemli üyeleri arasında gösterilen Türkçe ve Farsça dillerini, Ana Türkçedeki kelime başı p- meselesi üzerinden Avrasyatik Dil Teorisi kapsamında incelemeye çalışmıştır.

Tuğrul Atasoy (2013) “İnsan Dilinin Ortaya Çıkışı” adlı makalesinde nörolojik veriler ışığında dilin evrimi üzerine yapılan kuramları incelemiş, paleonörolojik bulgular ile Derek Bickerton'un görüşlerini karşılaştırmalı olarak analiz ederek bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. İnsan beyninin evrimsel gelişim sürecini de inceleyerek buradan elde ettiği verileri dilin evriminin açıklanması için kullanmıştır.

İlhan İnan (2013) “Dilin Evrimi: Nesne Dilinden Kavram Diline” adlı çalışmasında dilin evrimi konusunu evrim teorisinin temel ilkeleri kapsamında felsefi bir derinlikle ele almıştır. İnan, dilin evrim sürecindeki temel sıçrama noktasının nesne dilinden kavram diline geçiş olduğunu savunmaktadır. Araştırmasında İnan, bunun nasıl ortaya çıktığına yönelik çeşitli kuramcıların görüşlerini incelemekte, elde ettiği verileri dil felsefesinin çağdaş verileriyle karşılaştırarak sorgulamaya, bunları yaparken de dilin evrimi konusunu insanoğlunun biyolojik evriminin bir safhası olarak görerek değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Gökhan Murteza (2015) “Adam Smith'in Dillerin Oluşumu ve Gelişimi Üzerine Düşüncelerinin Ahlâk ve İktisat Üzerine Görüşleriyle Bağlantısı” adlı çalışmasında Adam Smith'in dil üzerine yazdığı denemesindeki görüşlerini incelemiş, bu görüşlerinin onun iktisat ve ahlâk felsefesi alanındaki çalışmalarıyla örtüşme noktalarının nereler olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.

Kubilay Hoşgör (2016) “Simbiyotik Bir Bakışla Dilin Evrimi” adlı çalışmasında Gould ve Chomsky’nin tezlerine dayanarak insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışında adaptasyonun aksine eksaptasyoncu ve epifenomenalist açıklamaların daha doğru olabileceği ihtimali üzerine düşünüyor. Ayrıca hologenomik evrim teorisi kapsamında mikrobiyomun beynin evrimi üzerinde doğrudan etkisi bulunduğunu, insanoğlunun dil yetisinin evriminde ise epifenomenal bir etkisinin bulunduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Caner Kerimoğlu, (2016) “Dilin Kökeni Arayışları 1: Dilin Kökeniyle İlgili Akademik Tartışmalar” adlı çalışmasında dilin kökeniyle ilgili tartışmaları ele almaktadır. Bu çalışmada öncelikle Türkiye'de ve dünyada dilin kökeni üzerindeki tartışmalara kısaca değinmiş, sonrasında ortaya atılan hipotezleri çeşitli açılardan sınıflandırmak suretiyle karşılaştırmalı ve eleştirel açıdan kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır. Çalışmanın sonucunda alanda çalışacak araştırmacılara da oldukça önemli önerilerde bulunmuştur.

Caner Kerimoğlu, (2017) “Dilin Kökeni Arayışları 2: FOXP2 Geni” adlı çalışmasında adı geçen genin keşfedilmesinden bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalar ışığında ilgili genin dilin evriminin aydınlatılması konusundaki önemini açıklamıştır. Kerimoğlu, insanoğlunun dil yetisinin biyolojik kökenlerinin açıklanması konusunda FOXP2 geninin yeri ve önemini açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymuştur.

Caner Kerimoğlu’nun (2018) “Dilin Kökeni Arayışları 3: Hayvan İletişimi 1” adlı çalışmasında hayvan iletişimi literatürü ayrıntılı olarak değerlendirilmiş, hayvan iletişim

sistemlerinin insan dilinin kökeni hakkındaki tartışmalarda yeri ve öneminden söz edilmiştir. Hayvan dünyasında yer alan ve kokudan dansa kadar çeşitli bir görünüm sergileyen iletişim biçimlerinin insan dilinin kökeni hakkında bize söyleyebilecekleri hakkında çeşitli yorumlar yapılmış ve alanyazında yapılan araştırmaların sonuçlarından hareketle birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur.

Caner Kerimoğlu'nun (2019a) "Dilin Kökeni Arayışları 3: Hayvan İletişimi 2" adlı çalışmasında hayvan iletişim sistemleri literatürü değerlendirilerek hayvan iletişiminin dilin kökeni tartışmalarıyla olan ilgisi ele alınmaktadır. Hayvanların bilişsel kapasiteleri üzerinde durulmakta, insana ait bazı bilişsel özelliklerin hayvanlardaki görünümleri değerlendirilmektedir. Kokudan dansa uzanan geniş bir yelpazede şekillenen hayvan dünyasındaki bilgi aktarımı yöntemleri incelenerek bunların dilin kökeni ile ilgili olarak ortaya atılan hipotezlerin üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır.

Caner Kerimoğlu (2019b) "Dilin Kökeni Arayışları 4: Neandertallerin Dili Var Mıydı?" adlı çalışmasında homo sapiens türünün dışındaki insan türlerinde dil yetisinin varlığını araştıran çalışmaları inceleyerek modern insana en yakın tür olan neandertallerin dili konusunda yürütülen tartışmaları ele alarak bu tartışmalardan hareketle dilin evrimi ile ilgili birtakım sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır.

Caner Kerimoğlu'nun (2021a) "Chomsky'nin Problemi: Dilin Evrimi" adlı çalışmasında dünya dilbilim tarihinin en önemli isimlerinden biri olarak bilinen Noam Chomsky'nin evrensel dilbilgisi teorisinin 2000'li yıllar sonrasındaki edisyonunda dilin evrimi konusuna bakışı ele alınmıştır. Çalışmada Chomsky'nin dilin evrimi konusunda ortaya attığı kuram, ana hatlarıyla özetlenerek bu kuramın dilin evrimi konusuna bakışını eleştiren görüşler de değerlendirilmektedir.

Caner Kerimoğlu, (2022a) "Dilin İnsana Özgülüğü Üzerine" adlı çalışmasında dil yetisinin sadece insana özgü bir özellik olduğunu savunan araştırmacıların görüşlerini incelemiş, bu araştırmacıların görüşlerine karşı ortaya konulan bilimsel kanıtları değerlendirerek bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda insan dilinin biricik olduğuna yönelik ortaya konulan bütün farklılıkların bir şekilde yanlışlanabilmiş olmasından hareketle dilin insana özgü bir özellik olduğuna yönelik görüşlerin bilimsel bir temelde kanıtlanmaya muhtaç olduğu sonucuna ulaşmıştır

Caner Kerimoğlu (2022b) "Dil Canlı Bir Varlık Mıdır?" adlı çalışmasında insan dilinin canlı bir varlık olduğu üzerine görüş bildiren kuramcıların görüşlerini tartışmaya

açmıştır. İnsan dilinin hangi açılardan bir canlı varlık gibi kabul edilebileceği, hangi açılardan onu bir canlı varlık olarak adlandırmanın bilim dışı metaforik bir açıklama olabileceğini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda dilin canlı bir varlık olarak kabul edilebilmesi için bu görüşü destekleyecek biyolojik kanıtlara ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Caner Kerimoğlu (2022c) "Dilin Kökeni Arayışları 5: Beyin ve Dil" adlı çalışmasında insan beyninde bulunan Broca ve Wernicke alanları üzerinde yapılan çalışmalarda insanoğlunun dil yetisi ile ilgili olarak ortaya konulan bulguları değerlendirerek bu bulguların dilin evrimi tartışmalarındaki etkilerini tartışmaktadır.

Caner Kerimoğlu (2023a), "Türkiye'de Dilin Kökeniyle İlgili Güncel Yayınlar" adlı çalışmasında geçmişten bugüne kadar dilin evrimi konusunda Türkçe dilinde yapılmış olan bilimsel çalışmalar ile basılan kitapları listelemiştir. Bu noktada Türkiye'de dilin evrimi konusunda çalışacak araştırmacılara yol gösterici bir literatür taraması yaparak bundan sonra bu alanda çalışacak araştırmacılar için konunun ülkemizdeki tarihsel derinliğini ortaya koyan oylumlu bir çalışma yapmıştır.

Caner Kerimoğlu (2023b), "Dilin Evriminden Neyi Anlamalıyız?" adlı çalışmasında dil ile ilgili hangi olguların evrim olarak kabul edilebileceğini, hangi olguların bu kapsamda değerlendirilmemesi gerektiğini çeşitli araştırmacıların görüşlerinden yararlanarak tartışmıştır. Araştırmanın sonucunda dil ile ilgili olan her türlü olgunun evrim görüşü kapsamında inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulabilir olgular oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Caner Kerimoğlu (2023c) "Gen Araştırmaları ve Dil Aileleri" adlı çalışmasında dil aileleri arasındaki akrabalık ilişkileri ile gen akrabalıkları arasında bir bağlantının varlığını sorgulayan araştırmaları karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Makalede dilin evrimi konusunun aydınlatılması için oldukça önemli bir çalışma alanı olan gen ve dil arasındaki ilişki üzerine yapılmış genetik araştırmalarından elde edilen sonuçlar derlenmiş ve alandaki yaygın kabuller tespit edilmeye çalışılarak dilin evrimi konusunun genetik kanadının teorik zemininin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Caner Kerimoğlu, (2024) "Türkçenin Akrabaları: Altay Dilleri Teorisi ve Genler" adlı çalışmasında Altay dilleri teorisi kapsamında özellikle Türkçe ile ilgili olarak yapılan gen araştırmalarını incelemiştir. Araştırmanın sonucunda Türk dili konuşurlarının genetik olarak komşularına yakın oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Altay dilleri teorisi ile ilgili çalışmalarda diller arasındaki yakın ilişkiyi açıklamak için komşuluk ilişkileri öne çıkarılıyor olsa da bu

dilleri konuşanlar arasında genetik bir akrabalık olduğunu ortaya koyan araştırmalar da yapılmıştır. Genetik ve arkeoloji bilimlerinden gelen yeni verilerle birlikte Altay dilleri teorisinin genişleme eğiliminde olduğu saptanmıştır.

Burcu İlkay Karaman (2017) "Dilin Kökeni" adlı çalışmasında dilin kökeni hakkında ortaya atılmış on yedi farklı dilbilimsel kuramı incelemiş, bunların tamamını dilbilimsel açıdan tartışarak çözümlemiştir. Çalışmanın sonucunda dilin kökenine dair salt dilbilimsel bir dayanak göstermenin imkânsız olduğu, dilbilimsel kuramların dilin oluşumu hakkında ortaya koyduğu tek tek bulgular yerine bunların tamamına bütüncül bir yaklaşımla bakabilmenin dilin kökenine dair bazı altgörüler oluşturmamıza imkân sağlayabileceği yargılarına ulaşılmıştır.

Muhammed Emin Yıldızlı (2017) "Güneş Dil Teorisi Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında Güneş Dil Teorisi'nin ortaya çıkış sürecini tarihsel bakımdan belgelere dayanarak karşılaştırmalı olarak incelemiş, teorinin ortaya çıkmasını sağlayan süreçler ve teorinin gelişim aşamalarını bölümlere ayırarak değerlendirmiştir.

Ahmet Efe Köseoğlu ve Cemal Ün (2018) "Konuşma Dilinin Biyolojik Temelleri ve FOXP2 Geninin Etkisi" adlı makalelerinde konuşmanın biyolojik ve genetik temellerini insanın hayvanlar dünyasındaki primat kökenlerinde arayarak hem insanın evriminin kısa bir özetini yapmış hem de konuşmanın morfolojik ve anatomik adaptasyonlarını kapsayan biyolojik temelleri ile FOXP2 adlı genin keşfiyle ortaya çıkan genetik temelleri ele almıştır.

Engin Yurt (2018) "İnsan Olmak: Dil ve Bilincin Eşkökenliliğine Dair Bir Analiz ve Araştırma" adlı çalışmasında dilin ve bilincin kökeni sorununu felsefi bir açıdan ele almaya çalışmıştır. Piaget, Vygotsky, Chomsky, Whorf gibi araştırmacıların savunduğu farklı yaklaşımları göz önünde bulundurarak dil ve bilincin felsefi bir eşkökene sahip olmasının anlamının ne olacağı üzerine felsefi bir tartışma yürütmüştür. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında dil ve bilincin eşkökenli olma olasılığının eşkökenli olmama olasılığına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Onur Dursun (2019) "Aklın Yolu İki: Natüralizm ya da Konvansiyonalizm: Platon'dan Roussseau'ya Dilin Kökeni ve İşlevleri Üzerine Bir Soruşturma" adlı makalesinde toplumun temel kurucu mekanizmalarından biri olan dilin kökenine ve işlevine yönelik felsefi yaklaşımları ortaya koymayı amaçlamıştır. Platon, Descartes, Hobbes, Locke, Leibniz ve Roussseau gibi düşünürlerin dil felsefeleri incelenerek bu düşünürlerin kuramsal yaklaşımlarında yer alan eklemli dilin kökeninin ne olduğuna yönelik çözümlemelerinin karşılaştırmalı bir incelemesi yapılmıştır.

Mustafa Kınağ (2020) “Dilin Oluşumu Bağlamında John Searle’ün Doğal Bilinç Kuramı Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmasında, Searle'ün güçlü bir yapay zekâ üzerine geliştirilen kuramları yadsımasının özünde yattığı varsayılan ontolojik farklılığın esasında bilincin ve dolayısıyla dilin insana özgülüğünden kaynaklandığı düşüncesinin tutarlığı sınanmaya çalışılmıştır. Searle'ün bilinci natüralist bir perspektifle açıklamaya çalışmasının ardında yatan hakikatin tutarlılığının sağlanabilmesi için bu görüşe uygun bir dil görüşünün de geliştirilmiş olması gerektiği vurgulanmıştır.

Serkan Demiral ve Muzaffer Kaya (2020) “Dilin Kökenine Yönelik Kuramların Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında dilin kökenine dair ortaya atılan kuramları dilbilimsel bir bakış açısıyla değerlendirerek ilgili kuramları çeşitli açılardan karşılaştırarak tartışmış, dilin kökenine yönelik efsanevi ve dinsel yaklaşımlara da yer vererek dilin tanımı ve dilsel politikalar bağlamında konunun ayrıntılı olarak incelemesini yapmıştır.

Iraz Akış ve Erhan Nalçacı (2021) “Yeni Bilimsel Verilerin Işığında Dilin Evrimi ve FOXP2 Geni” adlı çalışmalarında ilgili genin yapısal özelliklerini ve sapiens dışındaki türlerdeki yansımalarını da göz önüne alarak homo erektustan homo sapiense kadar uzanan evrimsel çizgide genetik değişikliklerin insanoğlunun dil yetisinin geliştirilmesine bir katkısının olup olmadığı tartışılmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun (2021) “Dilin Doğuşu ve Evrimi: Basamak Teorisi” adlı çalışmasında Basamak Teorisi’ni açıklamaya çalışmıştır. *Basamak Teorisi* kapsamında kök dil oluştuktan sonra dilin nasıl geliştiği sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle basamak teorisinin aşamaları ve kapsamı açıklanmış daha sonra bu açıklamalardan hareketle dilin evrimi üzerine birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Ayşegül Şahin Toptaş (2022) “Dilin Doğuşu ve Kökenine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında dilin doğuşu ve kökeni ile ilgili tartışmaları değerlendirmiş, dilin doğuşu ve kökenine ilişkin akademik tartışmaları inceleyerek bu tartışmalarda ortaya koyulan bulguları değerlendirmiştir.

Alan Barnard (2022) “Mitoloji ve Dilin Evrimi” adlı çalışmasında dilin karmaşık olmasını açıklamak için dilin evrimi süreci içinde mitlerin, efsanelerin ve benzeri hikâye anlatma yöntemlerinin önemine değinmiştir. Mitlerin dilin kökenini ve evrimini açıklamaktan uzak yapılar olmasına rağmen dillerin farklılaşma süreçlerini açıklama noktasında mitlerin antropolojik bir veri olarak kullanılabileceğini savunmuştur.

Fatma Ebru Köse (2023) “Dil Biliş İlişkileri ve Dilin Evrimi Üzerine” (On Language Cognition Relations and Evolution of Language) adlı çalışmasında dil ve biliş ilişkileri üzerinden evrimsel sürecin dildeki rolüne ilişkin ortaya konulan görüşleri incelemiştir. Bu çalışmada yazar, ayrıca literatürdeki farklı görüşlere de yer vererek dilin biyolojik evrimi gerçekleşirken bu dönüşümde bilişsel işlevlerin yerini incelemeyi de amaçlamıştır.

2.2. Dilin Evrimi ile İlgili Tezler

Dilin evrimi konusunda yapılan akademik araştırmaları incelediğimizde konu ile ilgili ilk yüksek lisans tezinin 1991 yılında A. Önder Otçu tarafından yapıldığını, son çalışmanın ise 2023 yılında Busenur Şahin tarafından yapılmış olduğunu tespit ettik. Aradaki uzun zaman diliminde ise konu ile ilgili birtakım makalelerin yazılmaya devam etmesine rağmen konunun yüksek lisans ve doktora tezi oylumundaki çalışmalarla incelenmemiş olduğunu gözlemledik. Bu olgusal durum, Dil Evrimi: İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi adlı yüksek lisans tezimizin yazılma gerekçelerinden birini teşkil etmiştir.

A. Önder Otçu (1991) “İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışı ve evrimi süreçleri bilimsel verilerin ışığında anlaşılmaya ve aydınlatılmaya çalışılmış, çalışmanın yapıldığı tarihe kadar olan süreçte geliştirilmiş konu ile ilgili bilimsel kuramlar ve tezler gözden geçirilmiş, çalışmanın sonucunda yeni bir dil evrimi kuramı inşa edilmeye çalışılmıştır.

Busenur Şahin (2023) “Dilin Edinimi ve Evriminde Beyin Bölgelerine İlişkin Literatür Taraması” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında dilin edinimi ve evriminde beyin bölgelerinin rolünü incelemeyi ve dil-beyin ilişkisine dair bir bilgi kataloğu ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmasında dilin evrimi ve edinimi ile ilgili olan, dil ile ilgili görülen beyin bölgeleri ile ilgili yapılmış çalışmalara değinilmiş ve dil-beyin ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.3. Dilin Evrimi ile İlgili Kitaplar

Bu bölümde dilin evrimi konusu üzerine yayımlanmış Türkçe dilindeki kitapları kronolojik sıraya göre tasnif ettik. Bu kitapların konuları ve içerikleri hakkında kısa bilgiler verdik. Sıralamayı yaparken öncelikle kitapların yayın tarihlerine göre bir sıralama yaptık. Aynı yazarın birden fazla yayını varsa o yazarı ilk yayınına göre sıralamaya dâhil ettik.

Gordon Winant Hewes (1993) “Dilin Doğuşuna İlişkin Kuramlar” adlı eserinde kitabının basıldığı tarihe kadar dilin kökeni, dilin evrimi konusunda ortaya atılan kuramları

toplu bir şekilde listelemiş, bu kuramları temel dayanak noktalarına göre sınıflandırarak analiz ederek eleştirel bir okumasını yapmıştır.

Steven Mithen (1999) "Aklın Tarihöncesi" adlı kitabında insan aklının ve bilincinin tarihöncesindeki verilerine paleoantropoloji ve paleonörolojinin bulgularından yararlanarak açıklamaya çalışmış, bunu yaparken de insan aklının evrimsel gelişiminin doğal bir ürünü olarak karşımıza çıkan dil yetisinin insan bilincinin evrimi üzerindeki etkisini incelemeye çalışmıştır. Çalışmasının sonucunda insan aklının evrimsel süreçleri ile ilgili bir kuram geliştirmeye çalışmıştır.

Michael C. Corballis (2003) "İşaretten Konuşmaya: Dilin Kökeni ve Gelişimi" adlı kitabında insan dilinin hayvan iletişim sistemlerinden çok daha karmaşık ve yaratıcı olması olgusundan hareketle insan dilinin temellerini başka bir yerde arama yolunu tutmuş ve bu çabasının sonucunda insan dilinin primat atalarımızın çıkardığı seslerden değil, el ve yüzleriyle yaptıkları jest ve mimiklerden başlayarak geliştiği sonucuna ulaşmıştır.

Michael C. Corballis (2014) "Kendini Yineleyen Zihin: İnsan Dilinin, Düşüncesinin ve Uygarlığının Kökenleri" adlı kitabında nöroloji, psikoloji, etoloji, antropoloji ve arkeoloji disiplinlerinin elde ettiği verilere dayanarak insan dilinin ayırt edici özelliği olan özyinelemeli yapıların nasıl evrim geçirdiğini ve bu evrimleşmenin insan düşüncesi ve zihni üzerindeki etkisini incelemiştir. Corballis, öncelikle el kol hareketleri ile başlayan insan iletişiminin homo sapiens ile birlikte ses temelli dile doğru evrim geçirerek gelişmesini ve son olarak da özyinelemeli dilin ortaya çıkmasını açıklamaya çalışmaktadır.

Bernard Comrie (2005) "Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi" adlı kitabında insan dilinin evrensel özelliklerinin neler olduğu konusu üzerinde durmuş, bu noktada insan dilini diğer canlıların iletişim sistemlerinden ayıran ve tüm dünyada kullanılan diller bağlamında bu dilleri birbiriyle benzeştiren unsurlar üzerinden dilin evrimi çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Richard Dawkins (2007) "Gen Bencildir" adlı kitabının bir bölümünde yeni eşleyiciler olarak tanımladığı insan kültürünün aktarıcısı olan "memler" üzerinden insan dilinin önemini açıklamıştır. Dawkins'e göre dil, insana özgü bir mem iletim aracıdır. İlgili yayınıyla Dawkins, memetik evrim kuramının öncüsü olmuştur.

Geoffrey Miller (2010) "Sevişen Beyin" adlı kitabında insan zihninin dil yetisi dâhil olmakla birlikte diğer birtakım sıra dışı yetenekleri nasıl edindiğini seksüel seçilim teorisi

bağlamında ele alarak incelemiştir. İnsanoğlunun dil yetisinin seksüel seçilimde bir avantaj elde etmek için, kur yapmak amacıyla ortaya çıkarak evrimleştiği hipotezini destekleyen argümanları ele almıştır.

Susan Blackmore (2011) "Mem Makinesi: Genetik Evrimin Devamı Olarak Kültürel Evrim" adlı kitabında insanoğlunun en büyük kültürel üretimi olan dil yetisinin ortaya çıkışını memetik evrim teorisine göre açıklamaya çalışmaktadır. Genel olarak memetik kuramının ilkelerini kullanarak dil yetisinin memetik seçilime uğrayarak nasıl geliştiğini eldeki biyolojik ve genetik verilere dayanarak açıklamaya çalışmaktadır.

Charles Darwin (2012) "Türlerin Kökeni" adlı eserinde dilin evrimi ve kökeni ile ilgili ilk tezini ortaya koyarak konuyu insanın biyolojik evrim süreçleriyle bağlantılı bir biçimde ele alarak dilin evrimi konusunu evrimsel biyoloji açısından açıklamaya çalışmıştır. Bu açıdan dilin evrimi konusunda evrimsel biyoloji alanında yapılacak çalışmaların da öncüsü olmuştur.

Charles Darwin (2023) "İnsanın Türeyişi" adlı eserinde "İnsanın ve Düşük Hayvanların Zihinsel Yetilerinin Karşılaştırılması" adlı bölümünde "Dil" alt başlığı altında dilin evrimi konusunu o güne kadar dilin evrimi ve kökeni konusunda yapılmış çalışmaları da ayrıntılı bir biçimde ele aldıktan sonra bu konudaki kendi görüşünü ortaya koymuştur. Bu kitabında Darwin, dilin evriminin biyolojik evrimin doğal seçilim ve adaptasyon gibi temel mekanizmalarıyla açıklanabilir bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.

Kemal İnal (2012) "Dil ve Politika: Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi*"* adlı kitabının "Dil: Tarihi ve Kökeni" adlı bölümünde dilin kökeni ve evrimi konusunda geliştirilmiş kuramları incelemiş, bu kuramların kısa bir özetini verdikten sonra eleştirel bir gözle kuramların okumasını yapmıştır.

Derek Bickerton (2013) "Âdem'in Dili: İnsan Lisanı Nasıl Yarattı, Lisan İnsanı Nasıl Yarattı?" adlı kitabında insanoğlunun dil yetisinin tarihöncesinden başlayarak günümüze kadar gelen süreçte nasıl ortaya çıkıp gelişmiş olabileceğine yönelik kuramları ve bilimsel verileri incelemiş, bunun sonucunda insanoğlunun dil yetisinin "niş inşası" yöntemiyle ortaya çıkan bir yeti olduğuna yönelik kanıtları inceleyerek dil yetisinin bir niş inşası süreci olduğunu savunmuştur.

Yusuf Gedikli (2015) "Dillerin Şifresi: Dilin Kökeni ve Türeyişi" adlı eserinde dilin ortaya çıkışında rastlantısal ögelerin egemen olmadığını, dillerin "ocak yasası" adını verdiği bir sisteme göre ortaya çıkarak geliştiğini, dillerin tek bir noktadan çıkarak çeşitlenmemiş

olmasına rağmen ortak bir malzemeden ortaya çıktığını savunmaktadır. Gedikli'ye göre dilleri oluşturan sözler "beta, delta, gama, lamda" düzenlerinin birinden ortaya çıkmıştır ve bu bağlamda Gedikli bütün dil ve etimoloji kitaplarının yeniden yazılması gerektiğini iddia etmektedir.

Tore Janson (2016) "Dillerin Tarihi" adlı kitabının "Tarihten Önce" adlı birinci kısmında dilin kökeni konusunda değinmiştir. Dilbilim ve antropoloji başta olmak üzere diğer pek çok disiplinin elde ettiği verileri yorumlayarak dilin kökeni ve ortaya çıkış nedenleri hakkında birtakım dilbilimsel çıkarımlarda bulunmuştur.

Merritt Ruhlen (2017) "Dilin Kökeni" adlı kitabında tarihsel dilbilimi alanında yapılması gereken ilk ve en öncelikli çalışmanın dillerin sınıflandırılması olması gerektiğinden hareketle bugüne kadar yapılan dilbilimsel çalışmalara göre dilin kökenini tespit etmeye çalışmıştır. Ruhlen, dillerin genetik sınıflandırılmasının gerçek temeli anlaşıldığı zaman bugün var olan dillerin tamamının ortak bir kökenden geldiğinin anlaşılacağını iddia etmektedir.

Steven Pinker (2018) "Düşüncenin Maddesi: İnsan Doğasına Açılan Pencere Olarak Dil" adlı kitabında dil ve insan doğası üzerine olan düşüncelerini ayrıntılı olarak ortaya koymuş, dil ile insan zihninin işleyişini açıklamaya çalışmış, insan ilişkilerindeki karmaşıklığın, insan dilinin karmaşıklığı ile açıklanabilir bir olgu olduğunu savunmuştur.

Steven Pinker (2021) "Dil İçgüdüsü: Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir?" adlı kitabında dilin nasıl işlediğini, çocukların dili nasıl öğrendiğini, dilin nasıl değiştiğini, insan beyni insan dilini nasıl geliştirmiştir gibi konuları incelemiş, insan dilinin dil içgüdüsü biçiminde insanın genetik haritasında kodlanmış olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Alan Barnard (2019) "Tarihöncesinde Dil" adlı kitabında dilin kökeni ve evrimi ile ilgili savları sosyal antropolojinin bakış açısıyla ele alarak dilin evrimi ile ilgili kendi görüşlerini ortaya koymaya çalışmış, bu görüşlerinden hareketle sosyal antropoloji açısından bir dil evrimi kuramı geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda dilin evrim sonucunda ortaya çıkan bir bilişsel yeti olduğu yönündeki görüşü destekleyen kuramsal çözümlere ulaşmıştır.

J. M. Smith ve E. Szathmáry (2019) "Yaşamın Kökenleri: Yaşamın Doğuşundan Dilin Ortaya Çıkışına" adlı kitaplarında evrimsel biyolojinin yaşamın ortaya çıkışı ve insanın evrimi üzerine ortaya attığı tezleri inceleyerek genel bir evrim görüşü ortaya koymuşlar, buradan hareketle insan dilinin evrimsel gelişim aşamalarına yönelik biyolojik araştırmalar ve

nörolojik araştırmalarda elde edilen bulguları karşılaştırmalı olarak inceleyerek nörobiyolojik bir dil evrimi görüşü ortaya koymaya çalışmışlardır.

Vyvyan Evans (2020) "Dil Miti: Dil Neden Bir İçgüdü Değildir?" adlı kitabında içgüdü olarak dil tezini ortaya atan kuramcıların kullandığı argümanları mit olarak tanımlayarak ele almakta ve bu mitleri güncel bilimsel verilerin aydınlığında daha mâkul gerçekliklerle karşılaştırmaktadır. Bu çabasından hareketle Evans, dilin evrimi çalışmaları bağlamında "kullanım ölçüsünde dil tezi"ni ortaya atarak bu tezi destekleyen bilimsel gerçekleri savunmaktadır.

Jean Louis Dessalles, Pascal Picq ve Bernard Victorri (2020) "Dilin Kökenleri" adlı ortak kitap çalışmalarında antropolojik, nörolojik ve bilişsel bilimler ile iletişim bilimleri açısından dilin kökeni ve dilin evrimi konusunu ele almış, çeşitli alanlardan (antropoloji, nöroloji, evrimsel biyoloji, dilbilim) elde edilen verileri inceleyerek dilin kökeni ve dilin evrimi konularına doğa bilimlerinin verilerinin izin verdiği ölçüde mantıklı bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır.

Caner Kerimoğlu (2020) "Neandertaller Konuşur Muydu? - İnsanın ve Dilin Kökenine Bir Yolculuk" adlı kitabında bilim dünyasında homo neanderthalensis türünün dil yetisinin var olup olmadığına yönelik olarak yapılan araştırmalar değerlendirilmiş, bu araştırmaların sonuçlarından elde edilen bulgular genel olarak dilin kökeni ve evrimiyle ilgili bir bağlamda yorumlanmıştır.

Caner Kerimoğlu (2021b), "Chomsky Darwin'e Karşı" adlı kitabında öncelikle Chomsky'nin dilbilim teorisini ve dil evrimi görüşlerini ele almış, kitabın ilerleyen bölümlerinde Chomsky'nin teorisine getirilen eleştirileri kuramcıların temel görüşlerini eleştirel bir bakışla ele alarak aktarmıştır.

Caner Kerimoğlu (2022d) "Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji" adlı kitabının "Dünya Dilleri" adlı 8. bölümünde dilin kökeni konusunda ortaya atılan kuramları incelemiş, bu kuramların temel dayanak noktalarını kısaca açıklamış, kuramların içeriğine göre bunları çeşitli başlıklar altında sınıflandırmıştır. Alanyazında konuya ilgi duyan araştırmacılar için genel bir çerçeve çizerek dilin kökeni ve evrimi konusunda çalışacak dilbilimcilere ve Türkologlara yol gösterici olmuştur.

Luigi Luca Cavalli Sforza (2021) "Kültürün Evrimi" adlı kitabında genetik biliminin elde ettiği verilerden hareketle bu verileri dilin evrimi bağlamında yorumlayarak kültürün

birincil üretim araçlarından biri olan dili insan genetiğinin evrimsel süreçleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. İnsanoğlunun dünya üzerindeki genetik yayılımı ile insan dillerinin yayılımının büyük oranda örtüşmesi insan dillerinin farklılaşması ile insan genetiğindeki farklılaşmaların arasındaki korelasyon dilin evrimi konusunda oldukça anlamlı bir veridir.

Ferhat Karabulut (2021) "Dilin Efsanevi Kökenleri" adlı kitabında dilin kökenlerine yönelik bilim öncesi efsanevi açıklamalar ile bilimsel kuramları birlikte ele almış, bunların tamamını dilbilimsel verilerle karşılaştırmalı olarak incelemiş, yaptığı çalışmanın sonucunda dilin kökenlerine dair yapılan bütün açıklamaların bir noktadan sonra efsanevi açıklamalarla niteliksel açıdan benzeştiği sonucuna ulaşmıştır.

Michael Tomasello (2021) "İnsan İletişiminin Kökenleri" adlı kitabında insan iletişiminin iş birliğine dayalı bir toplumsal yaşamın inşası sürecinde ortaya çıkarak geliştiği yönündeki kuramını ayrıntılı olarak açıklamıştır. Tomasello, insan iletişiminin jest ve işaretler ile başladığını ve daha sonra aşama aşama evrimleşerek günümüzdeki dilbilgisel yapısına ulaştığını, bunun oluşumunda da işbirlikli bir yaşamın inşasının güçlü bir seçilim baskısı oluşturduğunu vurgulamıştır.

Michael Tomasello (2024) "İnsan Düşünüşünün Doğal Tarihi" adlı kitabında insan ve diğer primat türlerinin düşünsel evrim süreçlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş, insan düşünüşünün evrim geçirmesini sağlayan temel olgunun insanın işbirlikli eylemliliği olduğunu vurgulamıştır. İnsan düşünüşünün primat bireysel maksatlılığı seviyesinden insan kolektif maksatlılığı düzeyine uzanan evrimsel çizgideki gelişim aşamaları güncel deneysel çalışmalara dayanılarak açıklanmıştır.

Michael Tomasello (2025) "Eylemliliğin Evrimi: Kertenkelelerden İnsanlara Davranışsal Organizasyon" adlı kitabında insanoğlunun dil yetisini temele alarak bir çözümleme yapmamış olmasına rağmen genel olarak insan eylemliliğinin evrimsel kökenlerini bulmaya çalışmak suretiyle aynı zamanda insanın temel eylemlilik süreçlerinden birini teşkil eden dil yetisinin evrimsel gelişiminin tarihsel kökenlerini de somut bilimsel verilere dayanarak açıklamaya çalışmıştır. Dil, başlı başına insana özgü olan bir toplumsal eylemliliktir; dolayısıyla genel anlamda insan eylemliliğinin evrimsel süreçlerinin açıklanması, dil yetisinin de açıklanmasına hizmet edecektir.

Atakan Altınörs (2021) "Dil Felsefesi" adlı kitabında dilin evrimi konusunda dil felsefesi alanında görüş bildirmiş filozofların tezlerini incelemiştir. Dil felsefesinde dilin

kökeni, oluşumu ve evrimi konuları üzerinde görüş bildirmiş filozofların felsefi açıklamalarını inceleyerek geniş bir yelpazede felsefe alanında dilin kökeni sorununu sorgulamıştır.

V. S. Ramachandran (2022), "Öykücü Beyin: Bir Nöroloğun Bizi İnsan Kılanın Ne Olduğuna Dair Arayışı" adlı eserinde dilin evrimi ile ilgili olarak yapılan nörolojik çalışmaların sonuçlarını insan beyninin evrim süreçleri bağlamında ele alarak, nörolojik verilerle kültürel evrim verilerini karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve bu analizin sonuçlarına dayanarak dilin evrimi hakkında nörolojik bir tez ortaya koymuştur.

Dil antropolojisi alanında ülkemizde çalışan en önemli araştırmacı olarak karşımıza çıkan Yalçın İzbul'un makaleleri yazarın ölümünden sonra "Dil Antropolojisi" adı altında bir kitap bütünlüğünde yayımlanmıştır (İzbul, 2022). İzbul, bu kitapta toplanan makalelerinde insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışını ve gelişimini evrimsel bir bakış açısıyla değerlendirerek kültürel ve biyolojik verileri harmanlamış, döneminin çok ötesine geçen çözümlemeleriyle alanyazında dilin evrimi konusuna antropolojik açıdan bakan en oylumlu çalışmaları üretmiştir.

Ragıp Hulûsi Özdem (2022) "Dil Türeyiş Teorilerine Toplu Bir Bakış" adlı kitabında Eskiçağ'dan 20. Yüzyıl'a kadar geçen uzun süreçte dilin türeyişi üzerine geliştirilmiş bütün teorilerin ana hatlarına değinerek bu teorileri kısaca özetlemiştir. Felsefe, teoloji, filoloji ve dilbilim ekollerinin dilin türeyişi hakkındaki çalışmaları toplu bir biçimde tanıtılmıştır.

Busenur Şahin'in (2022) yayına hazırladığı "Bilimin En Zor Problemi: Dilin Evrimi" adlı kitapta dilin evrimi çalışmalarında kilometre taşı niteliğindeki üç uluslararası makalenin Türkçe çevirisine yer verilmiştir. Steven Pinker ve Paul Bloom'un "Doğal Dil ve Doğal Seçilim" adlı makalesi ile Marc D. Hauser, Noam Chomsky ve W. Tecumseh Fitch'in "Dil Yetisi: Nedir, Kimde Vardır ve Nasıl Evrimleşmiştir?" adlı makalelerinin yanı sıra Dan Dediu ve Stephen C. Levinson'un "Dilin Antikliği Üzerine: Neandertal Dilsel Kapasitelerinin Yeniden Yorumlanması ve Sonuçları" adlı makalelerinin çevirilerine yer verilmiştir. Ayrıca kitabın başında Caner Kerimoğlu'nun "Giriş; Dilin Evrimi Araştırmalarına Genel Bir Bakış" adlı makalesiyle dilin evrimi konusunda yapılan çalışmalardaki genel eğilimler ve başat tartışma konuları oldukça kapsamlı ve açıklayıcı bir şekilde özetlenmiştir.

Steven Roger Fischer (2022) "Dilin Tarihi" adlı kitabında antropoloji ve evrimsel biyolojinin verilerinden yararlanarak dilbilimsel bağlamda dilin kökeni ve evrimi konusuna değinmiştir. Öncelikle antropoloji verilerini ele alarak başladığı dilin evrimi açıklamalarına

dilbilimin temel kabullerinden hareketle açıklamalar getirmiş, alanyazında çalışacak araştırmacılar için dilbilimsel anlamda genel bir çerçeve çizmeye çalışmıştır.

David Crystal (2023) "Dilin Kısa Tarihi" adlı kitabında dil ve konuşma yetisinin kökenlerine dair giriş niteliğinde dilbilimsel çözümlemeler yaparak dilin evrimi konusuna değinmiştir. İnsanoğlunun dil yetisinin ve konuşma becerisinin kökenlerini konuşmanın anatomik unsurlarına da vurgu yaparak açıklamaya çalışmıştır.

Daniel L. Everett (2024), "Dil Nasıl Ortaya Çıktı: İnsanlığın En Büyük İcadının Öyküsü" adlı kitabında insanoğlunun dil yetisinin evrimsel gelişim süreçlerine yönelik olarak ortaya atılan diğer disiplinlerin kanıtlarını dilbilimsel bağlamda yeniden yorumlamış, kültürel bir evrim görüşüne dayanan bir dil evrimi kuramı geliştirmeye çalışmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama yöntemi olarak da bilinen doküman analizinde, mevcut kayıt ve belgeler derinlemesine incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca yönelik kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2008). Doküman analizi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Nitel araştırmada doküman analizi yöntemi tek başına bir veri toplama yöntemi olarak kullanılabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189).

Doküman incelemesi yapılırken uygulanan işlemler beş aşamada sınıflandırılır. Öncelikle yazılı dokümanlara ulaşılır. Daha sonra elde edilen dokümanların orijinalliği kontrol edilir. Orijinal oldukları teyit edilen dokümanlar anlamlandırılır. Anlamlandırılan veriler analiz edilir. Son olarak da elde edilen veri bilimsel raporun hazırlanması süreçlerinde kullanılır (Forster, 1995. Akt., Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 194).

Araştırmamızda dokümanlardan elde edilen veriler betimsel içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Betimsel içerik analizi, belirlenmiş bir konu dahilinde yapılan, yayınlanmış ya da yayınlanmamış, bütün çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır. (Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N., 2021, s. 190). Başka bir ifadeyle, birbirinden bağımsız olarak yapılan nitel ve nicel çalışmalar incelenip düzenlenmekte ve alandaki genel eğilimler belirlenmektedir (Selçuk vd., 2014). Betimsel içerik analizi çalışmalarında amaç, ilgili konuda araştırma yapmak isteyen diğer araştırmacılara alanyazındaki genel eğilimlerin ve ön kabullerin ne olduğu hakkında bilgi vermektir. Bunun sonucunda alanda çalışacak yeni araştırmacılara yol göstermektir.

Eğitim-öğretim alanında eğitim programları, ders içerikleri, verilen bir eğitimin etkililiği ve eğitim uygulamaları doküman analizi yöntemiyle araştırılabilir (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019). Dil evrimi üzerine yapacağımız araştırmanın konuşma becerisi ile ilgili bölümünde Türkçe dersinin içeriğinden, Türkçe Dersi Öğretim Programı üzerinde doküman analizi yapacağız. Doküman analizi yöntemi uygulanırken belirli bir zaman aralığında eğitimle ilişkili bir konuda hazırlanmış tezler, kitaplar veya makaleler analiz edilerek konu hakkında gerekli bilgi elde edilebilmektedir. Bu alandaki araştırmacılar

araştırma konularıyla ilgili özgün kitaplar veya bilimsel makalelerden yararlanabilmektedirler (Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E., 2021, s. 232).

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Çalışmanın evrenini tarihsel süreç içinde Türkçe dilinde insanoğlunun dil yetisinin evrimi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Konunun kapsamının bilimsel dayanaklara uygun olarak açıklanmasında Türkçe kaynakların yeterli olmadığı durumlarda yabancı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Örneklemin seçim süreçlerinde amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemi kullanılmıştır. İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi ile ilgili olarak Türkçe dilinde yapılmış bütün kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Çalışmamızda insanoğlunun dil yetisiyle ilgili kitaplar, makaleler ve internet kaynakları incelenmiştir. Konuyla ilgili görülen belgeler tarama (betimsel-survey) yaklaşımı ile doküman analizi yöntemi uygulanarak taranmıştır. Dijital ortamlarda ulaşılan belgelerin yanı sıra kütüphane arşivlerinde yer alan eski tarihli belgelere de ulaşılmış, böylece ilgili konunun tarihsel derinliğini betimleyen veriler de toplanarak doküman analizi süreçlerine dâhil edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Tarama ve veri toplama süreçleri sonucunda elde edilen belgeler, doküman analizi tekniğinin betimsel analiz yöntemiyle kuramsal olarak çözümlenmiştir. Araştırmanın sonuç bölümünde ise analiz edilen bu belgelerden elde edilen kuramsal veriler eleştirel içerik analizine tabi tutularak daha güçlü bir dil evrimi kuramının geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

3.5. Araştırmacının Rolü

İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi üzerine yapılan bu araştırma esasen nitel bir araştırmadır. Araştırma süreçlerinde daha önceden belirlenen tez planına bağlı kalınmakla birlikte araştırma sürecinde yayımlanan yeni belgeler ve yapılan yeni çalışmalar ile birlikte çalışmaya başlarken yapılan alanyazın taraması süreçlerinde gözden kaçan dokümanların da araştırma süreçlerine dâhil edilmesiyle birlikte esnek bir çalışma süreci takip edilmiş, bazı safhalarda araştırma süreci yeniden biçimlendirilerek çalışma sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

İncelenen dokümanlar üzerinde oldukça nesnel bir biçimde eleştirel bir çalışma yürütülmüş, tezin konusuyla ilgili olduğu görülen ve bu konu hakkında lehte ve aleyhte görüş bildiren bütün kuramcıların görüşlerine tarafsız bir biçimde yer verilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Dilin Evrimi ile İlgili Kuramsal Çalışmalar

4.1.1. Antropoloji ve Dilin Evrimi

Dilin evrimi söz konusu olduğunda antropoloji ve onun bir alt disiplini olarak kabul edilen paleoantropoloji alanlarında yapılan çalışmaların oldukça önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Antropoloji ve paleoantropoloji disiplinlerinin dilin evrimi hakkında ortaya koyduğu veriler dilin evrimi konusundaki somut, nesnel, fiziksel kanıtlar ortaya koyması nedeniyle bu alanın doğa bilimleri bağlamında da incelenebilir olmasını sağlamıştır. Özellikle paleoantropologlar tarafından bulunan fosil kayıtlarının incelenmesi ile elde edilen antik DNA'ların çözümlenmesiyle ulaşılan yeni veriler, dilin fosilinin olmadığı ve bu yüzden deneysel olarak dilin incelenemeyeceğine yönelik yargıları kökünden sarsmış ve bu açıdan dünya bilimine öncülük etmiştir.

Antropolojik açıdan ele aldığımızda insanın ortak bir primat atadan ayrılarak farklı bir evrim çizgisi izlemesi 7 milyon yıl öncesine tarihlendirilmektedir. İnsan türünün, teknik adıyla homonun, 7 milyon yıl süren evriminde pek çok alt türü var olmuştur. Dünyamızda bugüne kadar tespit edilebilen homo habilis, homo rudolfensis, homo ergaster, homo erectus, homo antecessor, homo heidelbergensis, homo neanderthalensis, homo sapiens gibi homo alt türleri yaşamıştır. Bu evrim zincirinin son halkasını oluşturan modern insan, teknik adıyla homo sapiens, tarihsel olarak günümüzden 150-200 bin yıl önceye tarihlendirilmektedir. Moleküler biyolojiden elde edilen veriler de günümüzde yaşayan tüm insanların ortak atasının 150-200 bin yıl önce yaşadığına yönelik verileri desteklemektedir (Kerimoğlu, 2016, s. 69).

İnsanın biyolojik ve kültürel evrimi birlikte ele alınmalıdır. İnsan, sadece biyolojik unsurların evrimleşmesi ile oluşmuş bir maddi organizma olmanın ötesinde kültürel unsurların da evrimleşmesi ile gelişmiş çok boyutlu bir organizmadır. Günümüzde çağdaş bilim adamları, insan evriminde biyolojik ve kültürel değişkenlerin karşılıklı bir ilişki içinde birlikte evrim geçirdiğini vurgulamaktadır (Türk, 1998, s. 528).

Dilin evrimi konusunun incelenebilmesi için öncelikle eşzamanlı boyutta insan diline benzeyen ve benzemeyen iletişim sistemleri tespit edilmelidir, daha sonra ise artzamanlı boyutta benzer iletişim sistemlerinin anagenetik boyutta görünümleri arasındaki karşılaştırma parametrelerinin belirlenerek bunların ortaya konulması sağlanmalıdır (İzbul, 2022, s. 134).

İnsan dilinin doğuşu, oluşumu ve gelişimi üzerine yapılan çalışmalar 20. yüzyılın ortalarına kadar spekülasyon düzeyindeki temelsiz teorilerle ortaya konulmaya çalışılırken antropoloji ve psikoloji biliminin elde ettiği verilerle birlikte dilin doğuşu, oluşumu ve gelişimi üzerine kurulan teoriler somut bir bilimsel dayanak noktasına kavuşmuştur. Doğada konuşma becerisine sahip olan tek türün insan olması nedeniyle insan dilinin doğuşu, insan denilen canlının ayrı bir tür olarak gelişmesine sıkı sıkıya bağlı bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bunun için de fiziksel antropolojinin elde ettiği veriler bizim için büyük bir önem taşır (Başkan, 1968, s. 145).

İnsanoğlunun evrim sürecini en iyi biçimde bize anlatan veriler fosil kayıtlarından elde edilmektedir. Homo sapiens türünün ne zaman ortaya çıktığı, beyin büyüklüğünün ne olduğu ve süreç içinde nasıl değişiklik gösterdiği, gırtlak yapısının ne zaman ve nasıl evrimleşerek geliştiği, diğer uzuvların ve iç organların nasıl evrim geçirdiği ile ilgili bilgilerimizi fosil kayıtlarından elde ediyoruz. İnsanoğlunun beslenme biçimlerine dair bilgilerimiz de dâhil olmakla birlikte pek çok insanbilimsel veriye bu fosillerden ulaşıyoruz. Fosiller bize doğrudan bir şey söylemiyor; fakat bu fosil incelemelerinden elde edilen verilerin yorumlanmasıyla birtakım bilimsel varsayımlara ulaşıyoruz (İnan, 2013, s. 54). Fosil kayıtlarına bakarak insanın gırtlak yapısı, soluk borusunun durumu, ağız içinin gelişimi, beyin hacminin artışı gibi insan türündeki biyolojik organların milyonlarca yıl içinde geçirdiği farklılaşmalar hem bu organların kökenlerinin açıklanmasında hem de dil yetisinin açıklanmasında veri olarak kullanılmaktadır (Kerimoğlu, 2017, s. 37).

Paleoantropoloji alanında yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen fosil kafataslarının iç yüzeylerinin incelenmesi ile beynin yapısı ve beyindeki konuşma merkezlerinin yapısını silik de olsa görüntülemek ve incelemek mümkün olmaktadır. Ayrıca taş aletlerin incelenmesiyle birlikte bu aletlerin üretilmesini sağlayan düşünce yapısının nitelikleri üzerinde yorumlamalar yapılarak bu düşünce yapısının konuşma becerisinin geliştirilmesi üzerindeki etkisi de incelenmektedir. Son buzul çağındaki insanların ürettiği mağara resimleri, oymalar ve kabartmalar incelenerek bu somut deliller üzerinden yorum yapılarak dilin evriminin derecesi ve bunun insanın zihinsel gelişiminin ulaştığı nokta açısından yorumlanması da antropolojinin verileriyle mümkün olmuştur (Türk, 1998, s. 529). Bunlara ek olarak hyoid kemiği fosillerinin incelenmesi, australopitekustan başlayarak homo sapiense uzanan çizgide insan fosillerinin konuşma aygıtlarındaki anatomik değişikliklerin tarihsel süreç içinde analiz edilebilmesini de antropolojinin verilerine borçluyuz. Son tahlilde,

antropoloji disiplini tarafından yapılan çalışmalar dilin kökeninin ve evriminin açıklanması sürecinde oldukça önemlidir.

Fosil kafataslarının incelenmesi sonucunda insan beyninin evrimi konusunda elde edilen verilerde homo habilislere ait kafataslarının büyük çoğunluğunda Broca bölgesinin kafatasına yaptığı açık baskının maymunlarinkinden daha büyük olduğu tespit edilmiş, modern insanınkinden ise daha küçük olduğu görülmüştür. Homo erektuslarda ise bu baskı habilislere göre daha da belirgindir. Nörolojik çalışmalarda elde edilen sonuçlar Broca alanının insanoğlunun dil yetisi ile doğrudan bağlantılı olduğunu kanıtlamıştır. Buradan hareketle 2 milyon yıl önceki atalarımızın günümüzdeki insandan daha az gelişmiş bir dile sahip olduğunu söyleyebilir miyiz? Bundan emin olabilmemiz tek başına antropoloji verileriyle mümkün değildir (Türk, 1998, s. 536). Bu konuda kesin yargıda bulunabilmek için diğer disiplinlerin verileriyle bu bulgunun olumlanması gerekir. Bu verilerden kesin sonuç çıkarmak çok zor olmasına rağmen kafatası fosilleri beyin evrimi konusunda en önemli somut bilgi kaynaklarıdır (Türk, 1998, s. 538).

Konuşulan insan dilleri yazılı bir belge bırakmadıysa bilimsel olarak incelenemez. Dilin fosili yoktur. Beyin de fosil bırakmaz, bu yüzden beyin üzerine söyleyeceklerimiz kafatası fosilleri üzerinden yapılmaktadır. Dilin evrimi ile ilgili elimizdeki tek kesin kanıt ağız, dil, boğaz gibi ses yolunu oluşturan anatomik unsurların gelişimidir. Anatomik açıdan modern insanlara kadar gelen süreçte hominid ses yollarının şekli modern konuşmayı oluşturacak seslerin çıkarılmasına izin vermeyecek bir yapıdadır. Bu organların sapiens ile birlikte günümüzdeki hâlini aldığını görüyoruz; ama bu olgu dilin sapiens ile başladığını söylemeye yetebilecek bir veri değildir. Sapiense kadar gelen hominid türlerinde daha kısıtlı bir ses grubuyla çeşitli seslerin çıkarılması ve bunlar aracılığıyla sesli bir iletişim kurulması mümkündür. Sapiens ile ortaya çıkan ses yolundaki değişiklikler konuşmayı daha hızlı ve anlamlı hâle getirmiştir (Toptaş, 2022, s. 1246).

Antropolojinin bize sunduğu verilerden biri de sağ elliliktir. Australopithecusların sol elden daha çok sağ ellerini kullandıklarını biliyoruz, birkaç milyon yıl sonra bile sağ el sol ele göre daha yoğun kullanılmıştır. Mağara resimlerinde daha çok sol el izi görülür, resimleri yapan atalarımız sağ elle çizim yapmışlardır. Tarih öncesindeki mezarlar incelendiğinde iskeletlerdeki hasarlı bölümün sol tarafta yoğunlaştığını görürüz, bu da onları öldürücü darbeyle yaralayan düşmanlarının daha çok sağ ellerini kullandıklarını gösterir. İnsanlardaki sağ ellilik eğilimi insan beynindeki serebral asimetri ile de uyumludur. Sağ elini kullanan insanların büyük çoğunluğunda konuşma becerisini yöneten alanlar sol yarımkürede

kümelenir. Sol elini kullananlarda durum bunun tam tersidir. İnsanoğlunun ellerini kullanmaya başlaması bipedalizmin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. İki ayak üstünde dik duruşun sağlanmasıyla birlikte eller serbest kalmış ve alet yapabilecek biçimde evrimleşmiştir. Bu durum da konuşma becerisi ile ilgili tarihsel sürecin antropolojik olarak homo erektusa kadar götürülebileceğine yönelik yorumları güçlendirir (Türk, 1998, s. 542).

İnsanda beynin sol kısmının dil ve el-ayak kontrolünü yönetmesi insan beynindeki serebral asimetri nedeniyle sağ el, sağ ayak kullanımını güçlendirmiştir. Sağ ellilik eğilimi insan dışındaki hiçbir canlıda gözlenmez. Primatlarda el kullanımı yarı yarıya iken insanların (homo sapiens) %90'ı sağ ellidir, %10'u ise sol elini kullanır. Bu oranın neandertallerde %80 sağ el, %20 sol el biçimde olduğu tespit edilmiştir. Dil yetisi dışında insanla hayvanlar arasındaki en önemli fark bu sağ ellilik olgusudur. El-ayak kontrolünü sağlayan yapılar ile dil yetisini yürüten yapılar insan beyninde aynı bölgede yerleşiktir. Bu durum çok enerji gerektiren iki işlevin tek bölgeden yürütülmesini sağlayarak enerji tüketiminde verimlilik sağlamaktadır. Bu durumun evrimsel bir avantaj olduğu savunulmaktadır. Ayrıca birçok araştırmada sağ el kullanımı ile dil arasında güçlü bir ilişkinin olduğu, sağ el kullanımının artmasıyla birlikte dil becerilerinin geliştiği iddia edilmiştir. Diğer yandan sağ el kullanım oranının sapiens ile neandertal arasında farklılık göstermesi üzerinden neandertallerin dil yetisinin sapiens kadar gelişmemiş olduğu da iddia edilmektedir (Kerimoğlu, 2020, s. 108-109).

Son yıllarda yapılan yayınlarla birlikte sapiens öncesi dönemde yer alan ve bir süre sapiens ile birlikte yaşayarak yok olan neandertallerin bir dile sahip olduğu görüşü yaygınlaşmaktadır. Neandertaller ölülerini gömmektedirler, bu ölü gömme âdeti onların ölümden sonraki yaşam fikrine sahip oldukları ve bir ilkel din geliştirdikleri yönünde yorumlanmaktadır. Dile dair bir diğer kanıt ise neandertaller tarafından yapılan mağara duvarı resimleridir. Bunlara baktığımızda neandertallerin soyut düşünme becerilerinin de gelişmiş olduğunu görürüz. Neandertallere ait mağara duvar resimleri bu türün sembolik düşünme becerisinin bir bölümünü bize göstermektedir ve dil yetisinin önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkan soyut düşünme becerisinin neandertallerde var olduğunu kanıtlamaktadır (Kerimoğlu, 2019b, s. 39).

Dediu ve Levinson'a (2022) göre insan evrimi tarihöncesi dönem ile şimdiki zamanı birbirine bağlayan uzun bir süreçtir ve bu süreç dikey ve yatay katkıların aynı zamanda işe karıştığı oldukça uzun bir kültürel evrim sürecini gerektirir. Bu uzun kültürel evrim süreci dil için de geçerlidir. Homo sapiens, neandertal ve denisovan fosillerinin dilsel kapasiteleri

arasındaki göreceli farklılıkların anlaşılması konuşma dilinin doğasına ve evrimine daha fazla ışık tutabilir. Modern dil ve konuşma kapasitesinin tarihsel kökenlerinin sapiens, neandertal ve denisovanların yaklaşık olarak yarım milyon yıl önce yaşamış son ortak atasına kadar götürülebilir. Biyolojik ve kültürel evrimin doğası ile insanın dilsel tasarım alanının doğası incelendiğinde dilin ortaya çıkışının zamansal çerçevesi kapsamında oldukça ilginç sorular ortaya çıkarılmaktadır (Dediu ve Levinson, 2022, s. 207).

Bazı araştırmacılara göre homo habilisin kullanmış olduğu ön dil (proto language) ilk dil olarak kabul edilebilir. Bazılarına göre ise konuşan ilk insan türü homo erektustur. Ancak araştırmacıların çoğu insanoğlunun dil yetisinin dolayısıyla modern insan dilinin homo sapiensler ile birlikte ortaya çıktığını ve dünyaya yayıldığını savunmaktadır. Beyindeki evrimsel gelişimle birlikte insanoğlu alet yapabilecek bir bilişsel konuma ulaşmıştır ve bunun sonucunda ellerin serbest kalması ile birlikte dilin ortaya çıktığı tezi güç kazanmıştır (Karaman, 2017, s. 22).

Paleoantropolog Richard Erskine Frere Leakey'e (1994) göre insanoğlu yaklaşık olarak 300 bin ila 400 bin yıl öncesine kadar konuşma üretimine geçiş yapamamıştır. İnsanoğlunun dil yetisine sahip olması homo sapiens türüyle başlatılmalıdır. Chomsky ve üretici dilbilim çevrelerinin de benzer bir biçimde konuşma yetisini homo sapiens türünün beyninde meydana gelen anlık bir mutasyona bağlayarak açıklamaya çalıştığı gözlemliyoruz. Primatlar ve homo türlerine ait paleoantropolojik kanıtlar incelendiğinde mitokondriyel DNA ve fosil kayıtlarından elde edilen bulgulara göre homininler ve paninler (bonobolar ve şempanzeler) arasındaki ayrım -türleşme sonucu farklı türler olarak ortaya çıkmaları- yaklaşık olarak beş ila yedi milyon yıl önce gerçekleşmiştir. Bu veriden hareketle yorum yapmak gerekirse dilin ortaya çıkışı için olası en erken tarih bu olmalıdır (Berwick ve Chomsky, 2016).

İnsanoğlunun alet yapabilmesi soyutlama yeteneği ile doğrudan bağlantılıdır. Dil ve düşünce de soyutlama yeteneği ile güçlü bir ilişkiye sahiptir. Bir aletin yapımı ilk etapta bu alete ihtiyaç duymayı, daha sonra bu aleti üretecek gelişmiş bir düşünce düzeyini, dolayısıyla buna doğrudan bağlantılı olan soyutlama yeteneğinin var olmasını zorunlu kılar. Alet yapım tekniklerinin kuşaktan kuşağa aktarılması ile bu aletlerin av sırasında kullanımının öğretilmesi de iş birliğine ve bir dile bağlıdır. Toplumsal yaşam, iş birliği, alet yapımı ve ses temelli konuşma becerisi yani dil tek bir sürecin farklı boyutlardaki parçalarıdır. Bunların tamamının ortaya çıkmasında da biyolojik süreçler temelinde doğal seçilim odaklı evrim yer almaktadır. Aletlerle ilgili kanıtlar, bipedalizme neden olan seçilim baskısının iletişim sisteminin daha da

karmaşıklaşmasına neden olduğunu, bipedalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte dilin de pozitif seçilime uğradığını göstermektedir (Türk, 1998, s. 543-544).

Alet yapmanın dil ile ilişkisi vardır. Alet yapımı hiyerarşik ve katmanlı bir bilişsel süreç içerir. İnsanoğlunun dil yetisi de söz dizimi bakımından katmanlı ve hiyerarşik bir yapı gösterir. Sözdiziminin hiyerarşik yapısı ile alet yapımı süreçlerinin hiyerarşik yapısı benzeşir. Bir hedef için hazırlanmış bir aracı üretmek için gelişmiş bir hafızaya ihtiyaç duyulduğu gibi işlem basamaklarının aktarılabilmesi için de söz dizimine sahip gelişmiş bir dil yetisinin olması gerekmektedir (Kerimoğlu, 2018, s. 27). Öte yandan gelişmiş bir söz dizimine sahip olmadan da alet yapma ve kullanma becerisini edinmiş hayvanlar da bulunmaktadır.

Modern insandan önceki hominid türlerinin kültürel özelliklerinde yüz binlerce yıl hatta milyonlarca yıl hiçbir ilerlemenin olmadığı saptanmıştır. Bu durum hominid türlerinin her ne kadar hayvanlardan daha gelişmiş olmalarına rağmen bir dillerinin olmadığı yönünde yorumlanmaktadır. İnsanın evrim sürecinde en büyük değişiklik 20 ya da 30 bin yıl önce meydana gelmiştir ve bu değişiklikle birlikte insan kültüründe olağanüstü bir değişiklik yaşanmıştır. Modern insanın kültürünün en temel ögeleri olarak kabul edilen sanat, din, mitoloji, felsefe, bilim, teknoloji ve benzeri kültürel yapılanmaların ortaya çıkması da bu dönemde gerçekleşiyor. Alanda araştırma yapan uzmanların büyük bir çoğunluğuna göre bu değişikliğin nedeni dilin ortaya çıkmış olmasıdır (İnan, 2013, s. 58).

Dilin evriminin uzun bir evrim süreci içinde devamlılık gösteren bir doğal seçilim sonucunda ortaya çıktığını savunan Dediu ve Levinson (2013) bu görüşlerini kanıtlamak için genetik ve antropoloji bilimlerinin verilerini birlikte yorumlar. Ateş kullanımı, alet üretimi, FOXP2 geninin homo türlerindeki görünümü, hyoid kemiği, kulak ve diğer ses algılayıcı ögelerin evrimi, nefes kontrolü gibi olgulara bakarak neandertal ve sapiensin ortak atası olan homo heidelbergensisin konuşabilen bir memeli tür olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. İnsanoğlunun dil yetisinin evriminin devrim niteliğinde bir sıçrama ile ortaya çıktığını savunan Chomsky ve takipçilerinin aksine devamlılık görüşünü öne çıkarırlar. Neandertal yerleşim yerlerinden elde edilen bulgular, bu türün ürettiği aletler ve boyaların niteliklerine dayanarak neandertal türünde sembolik düşüncenin eksik olduğuna yönelik tezleri yıkmıştır. Bu yanlışlama ile birlikte dilin aşamalı bir evrim sürecinde oluştuğuna yönelik doğal seçilimci görüş güçlenmiştir (Dediu ve Levinson, 2013, s. 9).

Elde edilen son bulguları incelendiğimizde, bu bulgular insanoğlunun dil yetisinin Chomsky ve takipçilerinin iddia ettiği gibi anlık bir mutasyonun ürünü olarak ortaya

çıkmadığını bize göstermektedir. Aksine, elde edilen bulgular dilin doğal seçilim baskısı altında evrim geçiren karmaşık ve adaptif bir sistem olduğu yönündeki görüşü güçlendirmiştir. Buradan çıkarılabilecek ikincil önemli sonuç ise dili hazırlayan temellerin yapılandırılmasının taşıdığı önemdir. Konuşma becerisinin ses bilgisi, söz dizimi, sözlükçe gibi ögeleri dilin biyolojik aygıtlarının evriminin tamamlanmasından çok sonra ortaya çıkmıştır. Öncelikle dilin ortaya çıkmasına olanak sağlayacak maddi unsurlar olan biyolojik aygıtların evrimi tamamlanmış, daha sonra ise konuşmanın temelini oluşturan gramer yapıları doğal seçilimle ortaya çıkmıştır. Doğaldır ki bu süreç tek bir homo türünün yaşamsal döneminde tamamlanabilecek kadar kısa bir süreç değildir. Genlerin ve konuşma organlarının evrim süreçleri incelendiğinde bu sürecin zamansal derinliğinin homo heidelbergensisten homo sapiense kadar gelen bir milyon yıllık evrim sürecinde gerçekleşmiş olabilir. Hatta insan dilinin bazı özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda bir milyon yıllık evrim sürecinin dahi kısa bir zaman dilimi sayılacağı ortadadır (Dediu ve Levinson, 2013, s. 10).

Dil büyük olasılıkla tek bir olay sonucunda ortaya çıkmamıştır. Önce bir kök dil oluşturuldu, sonra sözcükler kullanıldı, daha sonra söz öbekleri üzerinden düşünceye dönüştü, zamanla dil evrim geçirerek karmaşıklaştı, sonra bölünerek ayrıştı, kırma diller oluştu, onlar da zamanla tam dillere dönüştüler. Bu süreç, dilin ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar bir sarmal hâlinde devam etti. Dilin kökeninin tarihöncesinde olduğunu neredeyse kesin bir biçimde söyleyebiliriz; ancak bunun nerede, ne zaman, nasıl olduğu konusunda yaptığımız ve yapacağımız açıklamalar kesinlikten uzaktır. Dilin başlangıç noktasını bulmamız bu aşamada neredeyse bilinmeze yakın bir zorluktadır (Yüceol Özezen, 2020, s. 223).

Sadece antropoloji biliminde elde edilen verilerle dilin evrimini açıklayabilmemiz mümkün olmayacaktır. Antropoloji disiplininde elde edilen verilerin diğer disiplinlerden elde edilen verilerle karşılaştırmalı olarak eleştirel analizi yapılmalı, örtüşen verilerden hareketle kurulacak teorilerin desteklenmesi sağlanmalı, çelişen verilerin eleştirel analiziyle birlikte teorilerimizdeki aksaklıkların ve kusurların giderilmesi yoluna gidilerek dilin evrimi konusunda oylumlu bir kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılmalıdır. İzbul'a (2022) göre paleoantropolojinin elde ettiği fosil kayıtlarının nörolojik açıdan yorumlanmasıyla birlikte elde edilen veriler diğer disiplinlerin verileriyle birlikte değerlendirildiğinde insanın evriminde dilin odaksal yönünün aydınlatılması noktasında çok değerli bir bilgi almaşığına erişim sağlamak mümkün olmaktadır (İzbul, 2022, s. 30).

Dil ve insan arasındaki ilişki simbiyotik bir ilişkidir; çünkü biri olmadan diğeri var olamaz. İnsan olmadan dil olamaz, dahası dil yetisi olmadan homo sapiens türü hayatta

kalamazdı. Homo sapiens, dil yetisini geliştirerek bir devrim gerçekleştirmiş, kendisinden önceki atalarının dar yaşamsal çemberini kırarak nerede olsa hayatta kalabilmesini sağlayan bir niteliğe ulaşmıştır. İletişim için kullanılan ellerin serbest kalması ile alet yapımı gelişmiş, insan dışı primatlarla ortak bir özellik olarak geliştirdiği duygusal motor sistem daha gelişmiş bilişsel yetiler ile donanmıştır (Hoşgör, 2016, s. 356).

Dil, toplum ve zihin arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Dil toplumun temellerini oluşturur, toplumun var olabilmesi için dilin var olması bir ön koşul niteliği taşımaktadır. İnsan dilinin kendine özgü birtakım özelliklerinin var olduğu kabul edilmediği sürece insan toplumlarında neyin özel olduğunu, primat toplulukları ve diğer hayvan toplulukları arasında neyin ne şekilde farklı olduğu anlaşılamaz. Dil, bütün toplumsal kurumların var olabilmesi için bir ön koşuldur. Dil, bu toplumsal kurumlar var olmadan da var olabilir; fakat mevcut toplumsal kurumlar (para, mülkiyet, hükümet, evlilik vb.) dil var olmadan var olamazlar (Searle, 2008, s. 28. Akt., Kınağ, 2020, s. 175-176).

Günümüz antropologları tarafından ileri sürülen bir teoriye göre insan dilinin jestler (el, kol hareketleri) sistemi olarak başladığı iddia edilir. İlk hominidlerde alet yapımı ve kullanımı ile beraber oluşan çeşitli biyolojik değişimlerle birlikte bu dönüşümde etkin bir görev üstlenen ağız hareketleriyle birlikte insanoğlunun konuşması için bir aşama oluşturulmuştur. Dil de bu aşamadan hareketle evrim geçirerek insan yaşamının bir parçası hâline gelmiştir (Haviland, 2002, s. 133-134). Homo türlerinin alet yaparken aletin bitmiş hâlini kafasında canlandırması soyut kavramlar ile somut nesneler arasında bağlantı kurabilmesini sağlamış, bu durum da insanın konuşabilmesi için bir ön koşulu sağlamıştır. Alet yapımı için gerekli olan el hareketleri beynin sağ ve sol yarım kürelerinin belirginleşmesini sağlamış, böylece insanın konuşması için gerekli olan vokal-işitsel ve görsel-dokunsal deneyimlerin beyindeki transferinin gerçekleşmesi sağlanmıştır. Bu biyolojik temellere dayanarak ağız hareketlerinin de yardımıyla jestlerle kurulan iletişimden konuşma diline geçiş mümkün olabilmiştir (Haviland, 2002, s. 157).

İlk homo bireylerinin sadece jest dizileri üretmediğini, göndergesel durumun farklı bileşenlerine ayrılabilen jest bileşenleri de ürettiğini söyleyebiliriz. Ancak ilk aşamada jest temelli olarak gelişen bu dilde bütün bu bileşenlerin bir bütün olarak sözce içindeki görevlerini sözdizimsel olarak belirtmediklerini söyleyebiliriz. İnsan dili jestlerden ses temelli bir konuşmaya doğru evrilirken dilbilgisel boyut açısından da aşamalı bir şekilde değişim göstermiş olmalıdır (Tomasello, 2021, s. 210).

Antropolog Gordon Winant Hewes (1993) “Dilin Doğuşuna İlişkin Kuramlar” adlı eserinde 1977 yılına kadar dilin kökeni ve evrimi konusunda ortaya atılan kuramları özetleyerek alanyazında çalışacak araştırmacılara konunun tarihsel gelişim evreleri hakkında bilgiler vermiş, o döneme kadar elde edilen fosil kayıtlarından hareketle antropoloji bilimi açısından dilin doğuşunu ele almıştır. Bu eser günümüzde güncelliğini yitirmiş olmasına rağmen dilin ortaya çıkışını antropoloji verilerine dayanarak bilimsel bir temelde açıklamaya çalışan ilk yayınlardan olması ve evrimsel görüşü de tanıtması açısından bizim için oldukça önemlidir.

Yukarıda antropoloji alanyazınında dilin evrimi üzerine yapılan tartışmaları ana hatları ile özetlemeye çalıştık. Tezimizin bu bölümünde antropoloji alanında çalışan kuramcıları ve bu kuramcıların ortaya atıkları dil evrimi kuramlarını ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğiz. Bu kuramcıları incelerken öncelikle antropoloji alanında çalışan yabancı kuramcıları önem sırasına göre ele alacağız. Daha sonra ülkemizde antropoloji alanında konuyu ele alan ve dil antropolojisi alanının ülkemizdeki kurucularından biri olan Yalçın İzbul’un dilin evrimi hakkındaki görüşlerini ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

4.1.1.1.Alan Barnard

Alan Barnard, dilin evrimi konusunu sosyal antropoloji açısından ele alarak insanoğlunun dil yetisinin tarihöncesindeki kökenleri ile ilgili işaretleri yorumlamaya çalışmıştır. Esasında antropoloji ve onun bir alt disiplini olan sosyal antropoloji açısından konuya bakmasına rağmen disiplinlerarası bir yaklaşımla konuya yönelen Barnard, oldukça önemli sonuçlara ulaşmıştır.

Barnard, dilbilimcilerin dilin yapısal özellikleri üzerinde odaklanarak çalışmalar yürütmesini çok da anlamlı bulmuyor. Dilcilerin asıl odaklanması gereken konunun dilin evrimi, dilin kökeni gibi temel bir sorun olması gerektiğini ifade ediyor (Barnard, 2019, s. 26).

Bu açıdan yazara katılmamak mümkün değildir. Bugün dil eğitimi ve öğretimi alanında çalışan araştırmacıların tamamı, konuşma eğitiminin güncel sorunları üzerine odaklanmıştır. Günümüzde bir çocuğa dilin ve konuşma becerisinin nasıl öğretileceği konusunda ortaya konulmuş onlarca tez vardır; fakat bu tezlerin hiçbiri konuşma becerisine sahip olan ilk insanın bunu nasıl başardığı konusuna odaklanmamıştır. Bugün var olan dilin eğitimi üzerine konuşuyoruz; fakat tarihöncesinde hiç var olmayan dilin hangi ihtiyaçtan dolayı üretildiğini merak etmiyoruz. Bugün konuşma eğitimi konusundaki en temel problemimiz insanoğlunun dil yetisinin evrimi olmalıdır.

İşlevsel iletişim, nörolojik ve diğer anatomik etkenler ile birlikte müzik, ritüeller, ticaret ilişkileri, akrabalık ilişkilerinin karmaşıklığı gibi diğer etkenlerin dilin kökeni ve evrimi üzerindeki etkisi inkâr edilemeyecek düzeyde açıktır. Bütün bunlara ek olarak mitoloji ve onun muhtemel tarihsel atalarının da bu sürece eklenmesi gerekmektedir (Barnard, 2022, s. 175). Mit, ilkel dilin ortaya çıkışını ya da dilin başlangıç noktasını tam olarak ifade etmeye tek başına yeterli değildir; fakat mitlerin varlığı üzerinden günümüzde kullanılan dilin niçin bu kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu açıklayabiliriz. İnsanoğlunun sözlü ifade kapasitesinin sembolik bir iletişim aracı olarak dil, mitler ile birlikte evrim geçirmiştir (Barnard, 2022, s. 169). Barnard'ın mitler üzerinden geliştirdiği dilin evrimi tezi, dil içi evrimin sonucunda ortaya çıkan dillerin farklılaşma süreçlerinin anlaşılması noktasında etkin bir açıklama olarak kabul edilebilir. Barnard'ın mitler hakkındaki bu tezi dilin kökeni ve evrimini tek başına açıklayamasa bile dillerin farklılaşma süreçleri ile ilgili mantıklı bir antropolojik açıklama sunması nedeniyle bizim açımızdan değerlidir.

Alan Barnard'a göre insanoğlunun dil yetisi tarihöncesi insanlarda özellikle Afrikalı avcı toplayıcı kabileleri arasında ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki hâline ulaşabilmesi için öncelikle o halkların ve başka avcı toplayıcı halkların içinde çeşitli süreçlerle evrim geçirmiştir. Günümüzde yaşayan avcı toplayıcı kabilelerin dilleri incelendiğinde onların dillerinin sanılanın aksine ilkel bir dil olmadığını, oldukça karmaşık dilbilgisel unsurlara sahip gelişmiş diller olduğunu gözlemlemekteyiz (Barnard, 2019, s. 12).

Dilin başlangıcının ne zaman ve nasıl olduğu kesin olarak bilinememektedir. Günümüzde dünya üzerinde konuşulan 5 bin ila 7 bin arasındaki dilin hepsi oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan gelişmiş dillerdir. Dilin birtakım özelliklerinin diğer özelliklerine göre daha erken bir tarihsel dönemde ortaya çıkmış olması muhtemeldir; fakat dilbilgisel açıdan karmaşık dillerin ortaya çıkışını günümüzden yaklaşık olarak 50 bin yıl öncesinden başlatmamız mümkündür. Bu tarih de yeterli olmayabilir. Çünkü dil, insanoğlu Avustralya'ya ulaşmadan önce ortaya çıkmış ve gelişmiş olmalıdır. Diller ne kadar farklı süreçlerle gelişmiş olsa da Avusturalya ve dünyanın geri kalanı arasındaki farklar kadar birbirinden bağımsız olarak değişmiş olamazlar. Bugün Avusturalya'da konuşulan yerli dillerinin gelişmişlik düzeyleri ile dünyada konuşulan başka bir egemen dilin gelişmişlik düzeyi arasında çok büyük farklılıklar yoktur. Dolayısıyla dilin insanoğlu Avustralya'ya ulaşmadan çok önceleri ortaya çıkmış ve gelişmiş olması ihtimali yüksektir (Barnard, 2019, s. 19).

Barnard'a göre dilin ortaya çıkabilmesi için uygun olan en erken dönem günümüzden yaklaşık olarak 130 bin yıl öncesidir. Tam donanımlı bir dilin ortaya çıkması için ise

günümüzden yaklaşık olarak 74 bin yıl önce insanların bütün dünyaya yayılmaya başlamadan önceki bir tarihi kerteriz almak zorundayız. Çünkü bu yayılım gerçekleşmeden önce dil yetisi ortaya çıkmış olmalıdır. Bu bağlamda Chomsky'nin ortaya attığı tarihler çok erken bir dönemi işaret etmektedir. Chomsky, 60 bin ya da büyük olasılıkla 100 bin yıl öncesindeki bir tarihe işaret ediyor. Bu tarihler günümüzdeki verilere göre oldukça erken tarihlerdir. Başka bir açıdan homo heidelbergensis türünün Afrika'dan çıkarak dünyaya yayılmasından önce, yani 350 bin yıl önce, bir tür dilin var olması da kuvvetle muhtemeldir. Böyle düşünecek olursak denisovan ve neandertallerin de bir dilinin olduğunu kabul etmemiz gerekir. Ancak bu dil muhtemelen günümüzdeki modern insanın konuştuğu dile benzer bir dil değildir (Barnard, 2019, s. 163-164).

Barnard'a göre dilin ortaya çıkışı ile ilgili iki temel kuram bulunmaktadır. Bunlar dünyadaki bütün dillerin ortak bir kökenden türeyerek çoğaldığını savunan tez ile her biri için farklı farklı kökenlerden ortaya çıkarak çoğaldığını savunan tezdir. Barnard bu tezlerden farklı bir görüşü savunmaktadır. O, dillerin ortaya çıkışında en başından beri bir çoğulluk olduğuna inanmaktadır. Günümüzdeki avcı toplayıcı kabileleri gibi geçmişte yaşayan avcı toplayıcı kabileleri de birkaç dil konuşabilmekteydi, hatta birkaç dili konuşmalarının yanı sıra daha fazla sayıda dili de anlayabilecek kapasiteye sahiplerdi. Barnard'a göre dilin ortaya çıkışında çok dilli bir kuramın doğruluk ihtimali daha yüksektir (Barnard, 2019, s. 20).

Barnard'ın bakış açısına göre dilin evrimini araştıran sosyal bilimciler dilin ortaya çıkmasını sağlayan biyolojik unsurları gözden kaçırmaktadır. Dil sadece sosyal bir olgu olmanın ötesinde sesbilimsel, sesbilgisel, sözdizimsel açılardan da incelenmesi gereken bir olgudur. Dili kullanma hazırbulunuşluğunu sağlayan dilin biyolojik boyutu, dil ortaya çıkmadan çok önce gelişmişti. İnsanlarda simgesel düşüncenin doğuşu ile birlikte dilin biyolojik aygıtlarına bir ince ayar yapılmıştır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki dilin sadece bilişsel bir olgu olduğunu iddia edemeyiz. Simgesel düşüncenin doğuşuna sebep olan yapılar dilin nörolojik bilişsel boyutunu oluştururken ses çıkarmaya yarayan yapıların evrimi de dilin biyolojik boyutunu oluşturmaktadır (Barnard, 2019, s. 40-41).

Beyin boyutu şempanzenin iki katı olan homo erektusun ilkel bir dil yetisine sahip olduğu söylenebilir. Homo erektusun dünyaya yayılması incelendiğinde bu yayılımı basit düzeyde bir söz dizimi ve mecazın olmadığı bir dil yetisi ile başarabilmesi mümkün değildir (Barnard, 2019, s. 41). Eldeki antropolojik veriler incelendiğinde modern insanın (homo sapiens) ortaya çıktığı ve dünyaya yayılmaya başladığı yer Afrika'dır. Sapiensin bu yayılımını gerçekleştirirken bir dile sahip olduğu neredeyse kesin bir olgudur. Geleneksel yaklaşıma göre

sapiensin ortaya çıktığı yer Doğu Afrika olarak kabul edilir; fakat kimi araştırmacılar Güney Afrika'yı da işaret etmektedirler. Dilin yayılmasının, sapiens topluluğunun içinde küçük bir grubun başka bir grubun dilini edinmesi biçiminde gerçekleşmesi olasılığı da mümkündür. Dil değişimin sık gözlemlenen bir şey olmamasına rağmen küçük bir grubun dili böyle edindiğini söylemek mümkün olabilir (Barnard, 2019, s. 45).

İnsanlar öncelikle iletişim kurmak için jestlerden faydalandıktan sonra ses temelli konuşmayı geliştirmiş olabilirler. Dilbilgisi ve sözcük dağarcığının oluşumu sapiensin Asya, Avustralya ve Amerika'ya yayılmasının gerçekleşmesinden önce ortaya çıkmış olmalıdır. Sapiensin Amerika'ya geçişi büyük olasılıkla Bering Boğazı üzerinden olmuştur. Avusturalya'ya ise ilkel sallar aracılığıyla geçmiş olduğunu söyleyebiliriz. Sapiensin yayılmasından sonra bu insan toplulukları arasında bir toplumsal ilişki olmamasına rağmen dilleri dilbilgisel yapı bakımından birbirine oldukça benzer bir yapı sergiler. Bu bağlamda hem ilk Avustralyalılar hem de ilk Amerikalılarda bir dil vardı, kullanışlı bilgi ve becerilere sahip olmakla birlikte topluluğu bir arada tutacak mitolojilere de sahiptiler (Barnard, 2019, s. 50). Diğer açıdan bakacak olursak tüm dünyada kullanılan dilleri incelediğimizde -henüz üzerinde tam olarak uzlaşmaya varılamamış olsa da- dil evrensellerinin var olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla dil, modern insan dünyaya yayılmadan önce ortaya çıkmış ve o aşamadan sonra evrimleşmiş olmalıdır. İnsanlar Avustralya'ya geldiklerinde bir dilleri vardı, göçleri sırasında bu kıtaya şans eseri yerleşmeleri noktasında dilden faydalanmışlardır (Barnard, 2019, s. 166).

Barnard'a göre insan türünün biyolojik ve kültürel evrimleri çok ciddi bir oranda birbiriyle örtüşmektedir. Dilin diğer bilişsel özelliklere göre daha erken bir tarihte, muhtemelen simgesel düşüncenin doğuşu ile birlikte 50 bin yıl önce, ortaya çıktığını söyleyebilmemiz mümkündür. Böyle olsa dahi biyolojik ve kültürel evrim arasında bir örtüşmenin olduğunu söyleyebiliriz. Barnard, dar anlamda dil yetisi ile geniş anlamda dil yetisi arasında teknik bir ayrım yapmadan özyineleme özelliğini ele almaktadır ve özyinelemenin dilin evriminde önemli bir aşama olduğunu kabul etmekle birlikte bunun dilin evrimi konusunda birincil bir öneme sahip olmadığını düşünmektedir Barnard, daha önce Pinker ve Jackendorff tarafından dile getirilen dilin aşama aşama evrimleşerek gelişmiş karmaşık bir iletişim uyarlanımı olduğu görüşüne de katılmaz. Barnard'a göre dil, iletişimden çok daha fazlasıdır. Ayrıca Barnard dilin adım adım evrimleştiği görüşüne de katılmamaktadır. Diğer yandan Barnard'a göre arkeolojik kanıtlar insan beyninin ve aklının dile hazır olduğunu göstermektedir. Alet yapma becerisinin edinilmesi ve öğretme yoluyla bunun aktarılabilir olması için beynin dile hazır bir gelişmişlik düzeyine erişmiş olması gerekmektedir. Ayrıca

insan bilişi din ve sanatla eş güdümlü olarak evrim geçirerek gelişmiştir. Barnard'a göre evrimsel açıdan dile hazır olmak ile gerçekten bir dile sahip olmak arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir. Bunların ikisini de antropolojik verilerle kanıtlamak çok zordur; ama birincisini kanıtlamak özellikle daha zordur (Barnard, 2019, s. 53-56).

Barnard, insanoğlunun dil yetisinin öncelleri her ne olursa olsun tam olarak gelişmiş bir dil yetisinin en erken, homo türünün üyeleri tarafından ifade edilmiş olacağından emin olabileceğimizi iddia etmektedir. Homo sapiens öncesi türlerin ilkel sözlü bir iletişim dizgesine sahip olma olasılığı yüksektir. Tam olarak gelişmiş bir dilleri olmasa dahi asgari düzeyde bir sözcük dağarcığına ve kimi dilbilgisi kurallarına sahip olan bir kök dile sahip olduklarından söz etmemiz mümkündür. Barnard'a göre sözlü dil çok eski olmasa da homo cinsinin evriminde erken bir noktada doğarak ortaya çıkmıştır (Barnard, 2019, s. 58).

Barnard'a göre avcı toplayıcı kabileleri asla yahut neredeyse hiçbir zaman tek bir dil konuşmazlar. Avcı ve toplayıcı kabileleri eş zamanlı olarak dört ya da beş, hatta bazen bu sayılardan da daha fazla dili konuşabilecek düzeydedirler (Barnard, 2019, s. 59). İnsanoğlunun bugün de avcı toplayıcı geçmişini hâlâ içinde yaşadığı bir gerçektir. Dil ne kadar eski ya da yeni bir olgu olursa olsun bu dilin avcı toplayıcı kültürü içinde geliştiği açıktır. Dilin avcı toplayıcı insan grupları arasında ortaya çıkarak evrimleştiği ve bu şekilde dünyaya yayılmış olduğu muhakkaktır. Sadece homo sapiens türü içinde değil homo neanderthalensis ve homo denisovan türlerinde de bir dil olduğunu söyleyebiliriz (Barnard, 2019, s. 78). Avcı toplayıcı kabilelerinin düşünme ve konuşma biçimlerini anlamadan dilin gerçekte ne olduğunu anlayamayız. Çünkü avcı toplayıcılar çok kısa bir süre öncesine kadar dünyanın bütün kıtalarında yaşamıştır ve dünyanın her yerinde yaşayan bu avcı toplayıcılar çok yüksek bir oranda çok dillidir, dilleri çeşitlidir (Barnard, 2019, s. 106-107).

Bu kabilelerden hareketle Barnard dillerin ortaya çıkışında tek dilin olmadığı sonucuna ulaşıyor. Ona göre dil ortaya çıktığında tek bir dil yoktu. Dünyanın farklı coğrafyalarında benzer dönemlerde dil ortaya çıktı ve ilk dönemlerde çok dillilik esastı. Bu diller çeşitlilik sergiliyordu. Jest ve konuşmanın birlikte kullanıldığı dönemlerde bile tek dil yoktu. Erken dönem kullanımlarından başlayarak dil; jestleri, konuşmayı, hatta toplumsal cinsiyet ayrımını dahi içeriyor olmalıdır. Barnard'a göre o dönemlerde dilin tür ve cinsiyet ayrımını içeriyor olması düşük bir olasılıktır. Farklı lehçeler kullanan ırkların evlilikler yoluyla karışması sonucunda insan ırkları karışmıştır. Bu karışma sonucunda ortaya çıkan lehçelerin zaman içerisinde farklılaşması topluluklar içinde soruna yol açmadan aynı anda aynı toplulukta birkaç dilin birden konuşulabilmesini sağlayacaktır. Bu herhangi bir soruna yol

açmayacaktır; çünkü bugün bizim sahip olduğumuz tek dillilikle ilgili varsayımımız esasında sorunlu bir yaklaşımdır (Barnard, 2019, s. 109).

İnsanların Blombos Mağarası'nda yaşadıkları dönemlerden başlayarak diller evrimleşmiştir, birbirine karışmıştır, yeniden evrimleşmiştir, komşu alanlarda yaşayan dillerin coğrafyasını işgal etmiştir. Böylece oluşan çok dilli toplulukların varlığı aynı zamanda kültürel ve dilsel çevrede gelişen avcı toplayıcı kabileleri içinde gelişen kültürün ve dilin birlikte evrim geçirerek geliştiğinin en temel göstergesidir (Barnard, 2019, s. 113). İnsanlar sınıflandırmalar yaparlar ve bu sınıflandırmalar kültürün temelini oluşturur. Dilin kültürden bağımsız bir şekilde evrim geçirdiği iddiası akla yatkın değildir. Bir anlamda aynı bilişsel süreçler insanoğlunun yarattığı mitler için de geçerliliğini taşımaktadır. Bunlar evrim sürecinde birlikte ilerleyerek bir diğerinin alanında anlam üretmek suretiyle gelişirler (Barnard, 2019, s. 122).

Evrimsel zindelik; üreme yaşı geçene kadar yaşamda kalma ve üreme aracılığıyla genlerini bir sonraki kuşağa aktarabilme yeteneğidir. Genlerle bir sonraki kuşağa fayda sağlayacak özellikler aktarılır. Dil, bir açıdan insan türüne evrimsel zindelik kazandırır. Yaratıcı ve değişken olması nedeniyle insana uyarlanım gücü de kazandırır. Dil aracılığıyla üretilen yeni fikirler, yeni maddi kültür ögelerinin inşa edilmesini sağlar. Bu bağlamda evrimsel zindelik, biyolojik üstünlük ve kültürel evrim bir araya gelerek insan türünün dünyaya yayılmasını arttırmış, yayılacağı coğrafyaları genişletmiştir. Bunların tamamı dil aracılığıyla başarılmaktadır. Bu açıdan dil insanı öteki kuyruksuz maymun türlerinden ayıran bir niteliktir (Barnard, 2019, s. 71).

Dili meydana getirebilme aşamasına kadar evrim geçirmiş bir beyin için bilgi depolama kapasitesi oldukça önemlidir. Çünkü insanın içinde yaşadığı grubun bilgi, folklor, şarkı, ritüel gibi çeşitli unsurların paylaşılması noktasında bu kapasite büyük önem taşıyor. Pek çok konuda konuşma ve jest, tek başına düşünceden daha etkili olabilir. Jestin yerine konuşma geçtiğinde öğrenme ve öğretme süreçleri farklı anlamlar kazanabilir. Jestin de çeşitli unsurlar ile takviye edilmesi mümkündür. Fakat insanın eli başka bir iş ile meşgul iken el ile jest yapmak mümkün olmayacağı için elin işaret yapmayı yetersiz kıldığı durumlarda işaretleşmeden daha az enerji harcamayı sağlayan konuşma devreye girmiş olabilir (Barnard, 2019, s. 79).

Barnard'a göre dil; insanın soyutlama yaparak düşünce üretmesini, zamanda ve mekânda bulunmayan eşya ve olayları temsil etmesini, toplumsal saygınlık kazanmasını, mizahi unsurları oluşturmasını, insanları çeşitli amaçlarla yanlış yönlendirmesini ve simgesel

düşünceyi mümkün kılmaktadır. Dilin başka yönleri gibi dilbilgisi de çoğunlukla olması gerekenden çok daha fazla şey anlatabilir. Dil bilgisi aracılığıyla akrabalık terimleri ve temsil edilen diğer kategoriler aracılığıyla sadece anlamı değil, anlamı kat kat aşabilen toplumsal bağlamı da ifade edebiliriz. Bu noktada insanlar, alet yapabilen, işaretle iletişim kurabilen, hatta aile yapısıyla doğru ve yanlış kavramlarını ayırmayı başarabilen hayvanlardan dahi farklıdır. Son tahlilde insanoğlunun geliştirdiği dil bilgisinin ötesinde kültür vardır (Barnard, 2019, s. 92).

Barnard dilin salt iletişimle ilgili olarak ortaya çıktığını savlayan bir dilin kökeni kuramını kolay kolay kabul edemeyeceğini ifade eder (Barnard, 2019, s. 153). Ona göre dilin ortaya çıkma ve günümüzde de var olma nedeni iletişim değildir. Dil aynı zamanda yaratıcı girişimciliği, çocuklara ve başkalarına bir şeyler öğretebilmeyi, öğrenme becerilerini ve dünyayı sınıflandırmayı da içermektedir. Dil, öğrenmeye ve sınıflandırmaya yönelik nedenleri karşılar ve bu nedenler insanın oluşturduğu toplumsal yapılara içkindir. Dil bunların hepsi için kullanılan işlevsel ve ortak bir yöntemdir. Tarihöncesi zamanlardan itibaren insanoğlunun toplumsal yapısının bir parçası olan mit; akrabalık sistemlerinin, evlilik ve ana babalık gibi toplumsal kurumların, totem üreten düşünceler ve evrenin yapısına ilişkin anlayışlar gerektiren insan dizgelerinin gelişimi açısından görevler üstlenir. Mit de dil ile üretilmektedir. Son tahlilde eylemsel olarak her şey dil aracılığıyla olası hâle gelmiştir (Barnard, 2019, s. 122).

Dil, yalnızca gerçekliğin düzenlenmesini içermez. Dil, mitsel zamanda yeniden düzenlenmiş bir gerçekliktir. Bu yeniden düzenleme işleminin yapılabilmesi için büyük bir kültürel karmaşıklık gerekmektedir. Bu kültürel karmaşıklık, ortak hedefler ve ortak öznellik ilişkileri vasıtasıyla toplumu oluşturan bireylerin arasında iş birliğinin kurulmasını sağlar. Ortak öznellik ise ortak bir zihin kuramı demektir. Dilin evrimleşmesi için gerekli olan budur. İnsanoğlunun bir dile sahip olabilmesi için salt basit bir iletişim sisteminin kurulması yeterli olmaz, kendini zihinsel açıdan başka bir bireyin yerine koyabilmesini sağlayan bilişsel kapasitenin de ortak olması gerekir (Barnard, 2019, s. 128).

Barnard'a göre evrimin asıl becerisi, insanın bilgiye olan gereksinimini toplumsal olarak anlaşılması mümkün olan ve toplumsal eyleme geçmeyi sağlayan anlamsal yapılara dönüştürebilmesidir. Evrimin belli bir aşamasında basit bir dilbilgisi ortaya çıkmıştır; fakat bu dilbilgisi gitgide daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Barnard'a göre dil bilgisinin sihirli bir yönü vardır ve bu yön dilbilgisinin neredeyse her şeye anlam kazandırabilmesidir. Dil, mitsel unsurlardaki arketipler misali ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Fakat bu gelişim tek bir toplulukta ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda birkaç dil topluluğunda birden ortaya çıkmış ve

evrimleşmiştir. En başından itibaren dil değil diller vardı. Bu açıdan dünyadaki bütün diller için ortak bir köken varsaymak hatalı bir yaklaşımdır. İnsan toplumunun oluşum sürecinde paylaşılan tek bir dil değildi, soyut dilin kendisiydi. Bu nedenle Barnard insanların eylemli olarak birden fazla dil konuştuğunu düşünmektedir. Diller arasında sözcük alışverişi olsa da olmasa da dilsel çeşitlilik her zaman bir norm olarak karşımıza çıkıyor. Çok dilli topluluklardaki yayılım tek dilli topluluklardakine göre daha mümkündür (Barnard, 2019, s. 131-132).

Barnard, dilin tek seferde birden ortaya çıkmadığını savunmaktadır. Kök dilin ortaya çıkmasıyla, ilkel sözcüklerin oluşmasıyla, sözün düşünceye dönüşmesi süreciyle dil ortaya çıkmıştır. Bu başlangıç evrelerinden sonra dil evrimleşir ve bunun sonucunda dilbilgisi karmaşık bir hâle gelir. Kırma dillerin oluşum aşamalarıyla birlikte diller farklılaşmıştır ve bu farklılaşma süreci gerçekleştikten sonra da diller evrimleşmeye devam etmiştir. Bu süreç pek çok defa baştan başlayarak ve yeniden yaşanarak günümüze kadar sürmüştür, günümüzde de yukarıda açıklanan aşamaların oluşumu süregelmektedir. Bu bağlamda dilin kökeninin ne olduğu sorusuna yanıt vermeye çalışırken üzerinde ulaştığımız tek bir nokta vardır o da dilin kökeni tarihöncesine dayanmalıdır. Bunun dışında dilin ne zaman ortaya çıktığı, ilk nerede görüldüğü sorularını farklı biçimlerde yanıtlamamız olasıdır. Dilin pek çok başlangıç noktası vardır. Bu kesindir. Fakat bunun nasıl olduğunu açıklığa kavuşturmak tanımlanması mümkün olmayan bir şeyi tanımlamaya çalışmak kadar güç bir iştir (Barnard, 2019, s. 165-166).

Son olarak dilin evriminin kilit noktalarını toparlamamız gerekirse Barnard'a göre dilin evriminde etkili olan dört temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; mutasyon, çok dillilik, mit ve göç unsurlarıdır. Cinsel seçilim olgusu bir anlamda mit oluşum aşamalarına içkindir. Yakın zamanda bazı kuramcılar tarafından beşinci bir unsur olarak farkındalık da bunlara eklenmiştir. Dil, peşin getiriye dayalı bir ekonomik yaşama sahip olan avcı toplayıcı kabileleri arasında ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Bugün avcı toplayıcı kabilelerinin var olmasına rağmen bu dönemde avcı toplayıcı kabilelerinin özellikleri dilin ortaya çıktığı dönemdeki kabilelerin özelliklerini birebir karşılamaz. Günümüzde yaptığımız hata, dilin bizim gibi düşünen ve bizim gibi yaşayan bir insan topluluğu içinde ortaya çıktığını düşünmemizdir. İşin doğrusu dil, bize benzemeyen; ama tarihsel süreçte bize dönüşen insan toplulukları arasında ortaya çıkmıştır. Dilin şafağı İngold'un bisiklet metaforuna benzer. Dil, insanların sürmeye hazır olduğu bir şey olarak vücut bulmuştur. Ne tamamen bir içgüdü olarak kabul edilebilir ne de tamamen bir icattır. Dil bunların her ikisinden de unsurlar barındıran bir olgudur (Barnard, 2019, s. 167-168).

4.1.1.2. Pascal Picq

Pascal Picq, dilin evrimi konusunu antropoloji disiplininin bakış açısından ele almaya çalışan kuramcılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Picq de diğer kuramcılar gibi insanoğlunun dil yetisinin evrimini ele alırken tek bir disiplinin verileriyle kendisini kısıtlamamış, disiplinlerarası bir bakışla konuyu ele almaya çalışmıştır.

Picq'e (2020) göre dilin ortaya çıkışıyla ilgili iki farklı hipotez karşımıza çıkar. Birinci hipoteze göre dilin ortaya çıkışı insanoğluna doğru giden amaçlı bir evrim sürecinin yansımasıdır, bu hipotez insan merkezcil bir bakış açısı olarak görülür. Diğeri ise insan dilinin, insan beyninin kapasitesindeki bir artış sonucu ortaya çıktığını savunur. Bu teze göre insan beyninde gerçekleşen bir kapasite artışı sonucunda dil yetisi gelişmiştir, bu durum diğer hayvan türlerinde gözlemlenmediği için onlar dil geliştirememiştir (Picq, 2020, s. 9).

İnsan yavrusu iki ayak üzerinde durmaya ve yürümeye imkân tanıyan bir genetik alt yapı ile dünyaya gelir. Bu genetik hazır bulunuşluk, hominidlerin uzun evrimsel tarihi süresince edinilmiş, hareket etmeye ilişkili bir uyumun, adaptasyonun göstergesidir. Ancak insan yavrusu tam manasıyla bipedal olabilmesi için gelişim süreci içinde yürümeyi öğrenmelidir. Aynı koşullar dil için de geçerlidir. İnsan yavrusu doğuştan dil öğrenebilme kapasitesi ile dünyaya gelir; fakat bu kapasite milyonlarca yıl süren bir biyolojik evrimin ürünüdür. İnsan yaşamının ilk birkaç yılında bu kapasiteyi kullanarak dili öğrenir, dil gelişimini tamamlar. Buna soygelişimsel miras diyebiliriz (Picq, 2020, s. 25).

Picq'e (2016) göre insanoğlunun dil yetisinin genetik temelleri vardır. Beynimizin dil öğrenmek için doğuştan getirdiği birtakım yeteneklere sahip olması bu yeteneklerin genetik temellerinin olduğunu göstermektedir. Ancak dil yetisini yürütmekle görevli tek bir genin varlığından da söz edilemez. Dilin ifade edilmesinde ve kavranmasında görevler üstlenen bir genler topluluğunun var olduğunu söyleyebilmemiz mümkündür. İnsan beyni dil öğrenmek için doğuştan yeteneklere sahiptir ve bu yeteneklerin genetik bir temelinin de olduğu açıktır; ancak bu genetik temellerin tamamının tek bir gende özgül olarak tanıtlanmış olduğunu söylemek de mümkün değildir (Picq, 2016, s. 11).

Picq'e (2020) göre homo sapiensin dil içgüdüsünü betimlerken milyonlarca yıla dayanan bir evrim sürecini göz önünde bulundurmamız gerekir. Bu evrimi anlatmak için de bir başlangıç noktasının seçilmesi ve maymunlar ile insanların ortak atasının antropolojinin fosil kayıtlarıyla belirlenerek desteklenmesi şarttır. İnsan soyu ile şempanzelerin son ortak atalarında bir ön dilin var olması çok büyük bir olasılıktır. Çünkü bu iki farklı türün dil ve

iletişim becerileri açısından önemli benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler saha etolojisi ve laboratuvarda yapılan hayvan deneyleri (şempanzelere işaret dili öğretme çabaları, Washoe, Kanzi vb.) ile sabitlenmiştir. Nörolojik veriler de insan beyni ile şempanze beyni arasında benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sembolik iletişim tarzları ve dilin kökenleri ile dilin evrimi için zorunlu olan bazı bilişsel yeteneklerin temellerinin iri maymunların soyunda uzun bir süredir mevcut olduğu açıktır. Buna rağmen şempanze ve insanın dil yetisi arasında kısa bir süreç içinde kapatılamayacak kadar büyük bir farklılık bulunmaktadır. Hayvanlara insan dili öğretme deneylerinin başarısız olması bunu kanıtlar. Bu başarısızlıklar aynı zamanda iki soyun ortak atadan ayrılmasından bugüne kadar geçen sürede karşılıklı olarak ayrışmış iki farklı evrim çizgisini takip ettiğini göz önünde bulundurmaması açısından da bilimsel olarak eksiktir (Picq, 2020, s. 28-29).

İnsan ve şempanzelerin soyuna ait günümüze kadar elde edilen en eski fosil kayıtları 6 ila 7 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir. Hominid ailesine ait bu fosiller konusunda yapılan çalışmalarda paleoantropologlar hangi fosillerin daha eski tarihli olduğu ve hangi fosilin ortak ataya daha yakın olduğu konusunda tam bir uzlaşıya varamamıştır. Ortak ataya en yakın fosiller Afrika'da bulunmuştur. Bu fosillerden biri orrorin tugenensise aittir ve Kenya merkezlidir. Diğer fosil ise sahelanthropus tchadensise aittir ve Çad'da bulunmuştur. Bu fosillerden hangisinin insan ile şempanzenin ortak atasına daha yakın olduğu konusunda tartışmalar sürmektedir (Picq, 2020, s. 33-34).

Picq'e (2016) göre insan türü, diğer kuyruksuz maymunlardan farklı bir çerçevede evrim geçirmiştir. 6-7 milyon yıldan beri her iki türün ataları da farklı bir yoldan evrim geçirerek günümüze ulaşmıştır. İnsan türünün ataları ormandan seyrek ağaçlı savanlara oradan da savanlara geçtiler. İki ayak üstünde durmakta ustalaştılar, beslenme düzenleri değişti, alet yapmayı öğrendiler, kültür inşa ettiler. Bütün bunları daha da karmaşık hâle getirerek toplumsal yaşamları karmaşık bir yapıya büründü. İnsan dilinin kökenlerini ararken büyük maymunlar ile paylaşılan köklerden başlamak bu bakımdan önemlidir. İnsan türünde evrim kendini daha çok konuşma becerisi ile göstermiştir, oysa kuzenlerimiz olan diğer kuyruksuz maymunlar ormanda bu yeteneği geliştirmemiş ya da bu özellikten vazgeçerek ormanda hayatta kalabilmiştir (Picq, 2016, s. 28-29).

Bilişsel ve eklemli dilin ortaya çıkmasında birtakım anatomik kapasitelerin oluşması gerektiği savunulur. Bunun için beynin belli bir oranda büyümesi gerektiği savunulur. Sözgelimi iri maymunlar ile insan beyni, hacimsel açıdan birbirinden farklıdır. Ortalama insan beyni 1450cm³ iken ortalama bir iri maymun beyni en fazla 500 cm³ boyutlarındadır.

Antropolojik veriler bağlamında insan kafatasının tabanının anatomisi incelendiğinde de insan kafatasları ile iri maymun kafatasları ayrışmaktadır. İnsanın çehre anatomisi de iri maymunlardan farklıdır. Anatomik özellik damağın derinliğini etkiler, bir organ olarak dilin ağız içindeki hareketliliğini etkiler ve sesin modülasyonunda önemli bir rol oynar (Picq, 2020, s. 34-34).

Australopithecusların toplumsal yapısı ve bilişsel kapasitelerinin günümüz şempanzelerinden çok farklı olmadığı düşünülüyor. Sadece doğada bulunan taş ve çubuk gibi aletleri basit şekillerde kullanabilme açısından farklılık gösterirler. Beyin kapasiteleri hakkında da çok bir şey söylemek mümkün değildir. Australopithecusların şempanzelerinkinden daha gelişmiş bir sembolik iletişim biçimine sahip olduklarına yönelik kesin bir kanıt yoktur (Picq, 2020, s. 36).

Picq'e (2016) göre ilk gerçek insan türü homo ergasterdir. 2 milyon yıl önce ortaya çıkan bu tür, kendisinden önce ortaya çıkan hominid türlerinden belirgin oranda farklılıklar taşımaktaydı. Boyu daha uzundu (160 cm), daha büyük bir beyni vardı, özellikle iki ayak üzerinde duran ve yürüyen bir hominid türüydü. Homo ergasterin göğüs kafesi arkaik fosillerde koni biçiminde iken daha sonra bizimkine benzer biçimde fıçı biçimini almıştır. Gırtlak da aşağıya inmiştir. Gırtlak konuşmaya başladığımız için değil iki ayak üzerinde koşmaya başladığımız için aşağıya inmiştir. Bu gelişmenin bir diğer etkisi ise insan türünün birtakım sesleri çeşitlilik gösteren vurgu ve tonlarda çıkarabilmesini sağlayacak fonolojik olanakları arttırmasıdır. Bu bağlamda homo ergaster türünün hem nefeslerini hem de gırtlaklarını diğer hominid türlerine göre daha iyi kontrol edebildiklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu durum insanoğlunun dil yetisinin bir ardıl uyarlanım olabileceğine yönelik güçlü bir kanıt olarak da karşımıza çıkmaktadır (Picq, 2016, s. 39-40).

Picq'e (2020) göre iki ayak üstünde yürüme, ellerin boşta kalması, buna dayanarak alet kullanma, beynin gelişmesi, gırtlağın aşağıya inmesi gibi varsayımsal evrimsel açıklamaların tamamı *"aposteriori"* bir yorumdan ibarettir. Somut kanıt teşkil etmezler. Günümüzde australopithecuslara atfedilen bu özelliklerin bir kısmını yapan günümüzdeki şempanzelerin hiçbirinde sembolik iletişim biçimlerinin geliştiği görülmemiştir. Bu bağlamda australopithecusların bir dil yetisine sahip olduğunu ve iletişim kurabildiğini savlamak sadece eldeki somut verilere dayanarak mümkün olmayacaktır (Picq, 2020, s. 26-37).

Picq'e (2016) göre işlev organı yaratmaz. Bipedalizm atalarımızın yukarı kalkarak ufuk çizgisini görme ihtiyacından doğmamıştır. Nasıl ki göz görme ihtiyacı, kanat uçma

ihtiyacı için evrimleşmemiş ise dil yetisi de konuşma ihtiyacından doğmamıştır. Bireyler çevresel değişikliklerle yüzleşmek zorunda kaldığında elverişli özellikleri varsa bu özellikler seçilerek ayıklanma yapılacaktır. Çevresel uyumun gerçekleşmesi var olan bir özellik üzerinden biçimlenir. Çevresel faktörler bireyde olmayan bir özelliği yoktan var edecek güce sahip değildir. Çevre sadece doğal seçilim üzerinde etkili olur (Picq, 2016, s. 13). Bu bağlamda Picq, insanoğlunun dil yetisinin bir ardıl uyarlanımın ürünü olduğunu düşünmektedir. Picq'e göre -yanıtlanmamış pek çok soru olmasına rağmen- insanoğlunun dil yetisinin ardıl uyarlanım ürünü bir bilişsel yeti olma olasılığı yüksektir. Bu konudaki şüphelerimiz dilin nasıl ve niçin evrim geçirdiği konularındaki soruların yanıtlanması ile çözüme kavuşacaktır (Picq, 2016, s. 14-15).

Habilis ve rudolfensis fosilleri üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda bu türlerin daha önceki atalarına göre daha fazla iki ayak üzerinde durduğu, taşları yontarak daha karmaşık aletler yapabildikleri, bu aletleri kullanarak daha fazla av etine erişebildiklerini kanıtlayabiliyoruz. İri hayvan leşlerinden et ve kemik iliği elde etme yoluyla önceki atalarına göre daha fazla etçil beslenme imkânlarına sahip oldular. Ayrıca beyin kapasiteleri de daha gelişmiştir. Beyinde dil alanlarının yer aldığı sol temporal lob daha gelişmiştir. Beyin zarının orta kesimindeki damar ağı daha yoğundur, bu da parietal ve temporal bölgelerde beyin faaliyetinin daha yoğun olduğunun belirtisidir. Bu gelişimin beslenme rejiminde meydana gelen değişiklikten kaynaklandığı savunulmaktadır; ancak tam olarak kanıtlanamamış bir yorumdur. Her ne kadar daha fazla araştırma yapılarak eldeki verileri destekleyen ve aydınlatan daha fazla veriye ulaşmak gerekse de eldeki somut antropolojik veriler ışığında homo türüne ait fosillerin bilişsel kapasiteleri hakkında *"apriori"* yargılarda bulunmak mümkündür. Organizmaların çeşitli kısımları, farklılaşma, paralellik ve homoplasy biçimleriyle birlikte birbirine çok yakın filogenetik soylarda değişik biçimlerde evrimleşebilir (Picq, 2020, s. 37-40).

Homo ergaster ve homo erektus türlerinin işbirlikçi çalışmaları gelişmiş bir dil olmadan çok zordur. Ayrıca insanın ateşten yararlanmaya başlaması sadece insan yaşamını değil insan morfolojisini de değiştirmiştir. Pişirme ile besinlerden enerji kazanımı artmıştır. Bu teknik yenilik insan anatomisinin evriminde çok önemli bir değişikliğe yol açar, beynin gelişmesini kolaylaştırır. İnsan beyni her açıdan bir ekolojik felakettir, insan vücudunda en fazla enerji harcayan organ beyindir. Daha büyük bir beyne sahip olmak enerji tüketimi açısından verimsizdir. Beyin, beden kütlemizin yüzde ikisini temsil etmesine rağmen harcadığımız enerjinin yüzde yirmi ya da yirmi beşi beyin tarafından harcanır. Fakat değişen

beslenme rejimi daha büyük beyinlerin sürdürülebilirliğini arttırmıştır. Besinlerin pişirilerek yenmesi olgusu daha büyük beyinlerin sürdürülebilirliğini sağlamış ve insan türünün beyin hacmi 1400cm³e kadar ulaşmıştır (Picq, 2016, s. 44).

İnsanın beyin gelişimi yüzünden kadınlar giderek beyin gelişimini tamamlamamış bebekler dünyaya getirmeye başlamıştır. Çünkü bu kadar büyük bir beynin doğum yolundan geçerek sağlıklı bir şekilde dünyaya gelebilmesi mümkün değildir. İki ayak üzerinde durmak daha dar bir kalça yapısına sahip olmamıza neden olmuştur. Hominidlerin beyinlerinde meydana gelen hacimsel artış yüzünden doğum sırasında kadınların ölüm olasılığı artmıştır. Buna karşılık olarak tek çözüm, doğum sırasında henüz gelişimini tamamlamamış prematüreler dünyaya getirmektir. Beyin, doğumdan sonra büyüyerek gelişir. Bu durum doğumdan sonra tek başına hayatta kalamayan, ebeveyn bakımına muhtaç prematüre bebekler ortaya çıkarır. Diğer bütün hayvan türlerinde yavrular doğumdan birkaç saat sonra ayağa kalkıp beslenebilecek duruma erişir. Onların yavruları büyük oranda tamamlanmış bir şekilde dünyaya gelirken insan yavruları prematüre denebilecek bir düzeyde dünyaya gelir. Bu açıdan da insanın beyin gelişimi oldukça maliyetli bir süreç olarak karşımıza çıkıyor (Picq, 2016, s. 44-45).

Homo cinsine ait olan ve gerçek insanlar olarak adlandırılan fosiller homo ergaster ile başlar. Homo erektus, homo heildelbergensis, homo neandertalensis, homo floresiensis, homo sapiens bütün insanların atası olarak kabul edilen homo ergaster ile başlayan soyun devamını oluşturur. Bu soyun bilişsel kapasiteleri kendilerinden önce gelen türlere göre belirgin düzeyde gelişmiştir ve günümüzdeki insana da oldukça yakındır. Bu fosillerin tamamında çağdaşları olan diğer Afrikalı hominidlerden daha farklı bir yapı söz konusudur. Beyin kapasiteleri parietal ve temporal loblarda görece daha gelişmiştir ve büyüktür. Vücut yapıları bakımından da diğer hominid türlerine göre daha iridirler (Picq, 2020, s. 41). Ergaster ile başlayan türlerdeki toplumsal ve bilişsel kapasiteler, ürettikleri aletler üzerinden düşünülecek olursa bilişsel kapasiteleri hakkında bize pek çok şey söylemektedir. Afrika'dan çıkarak dünyaya yayılan bu türlerin bu faaliyetleri başarıyla yapabilmeleri için en azından bir ön dile sahip olması gerektiği savunulur (Picq, 2020, s. 43).

Picq'e (2016) göre insanların ölü gömme geleneklerinin ortaya çıkışı da insanoğlunun dil yetisi bakımından oldukça önemli bir olgudur. Bir topluluk ölülerini gömmeye başlamışsa o toplulukta yaratıcı işlevler için gerekli olan simgesel düşünce ve temsil etme biçimleri oluşmaya başlamış demektir ki bu durum da dile özgü anlatısal ve yaratıcı işlevlerin ortaya çıkmış olduğunun kanıtıdır. Aynı zamanda ölü gömme geleneğinin varlığı insanın bir inanç

sistemi de geliştirdiğinin göstergesidir. İlk ölü gömme eylemleri günümüzden 100 bin yıl önceye dayanır, cenaze ritüellerinin tarihi ise günümüzden 300 bin yıl öncesine kadar götürülebilir. Picq'e göre o dönemde insanların bizim dillerimize yakın derecede karmaşık diller konuşması olasılığı oldukça yüksektir. Bu bağlamda antropolojik verilere bakarak düşünüldüğünde ölü gömme geleneği olan homo neanderthalensislerde de bizimki kadar karmaşık bir dilin var olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca homo neanderthalensis türünün dil yetisi olmadan homo sapiens türü ile karşılıklı iletişim kurabilmesi mümkün değildir (Picq, 2016, s. 46-47). Neandertallerin sapiensler ile çiftleşerek ürediklerini biliyoruz. Günümüzde yaşayan bütün insan türlerinde belli oranlarda neanderthal genlerine rastlanmaktadır.

Picq'e (2016) göre insanoğlunun dil yetisi ilk doğduğu andan günümüze kadar evrim geçirerek değişmiş ve gelişmiştir. Maymun çığlıklarından Shakespeare tiradına uzanan çizgide gelişen yetkinliğine diller, birdenbire ve doğrudan ulaşmamıştır. Picq bu noktada bir ya da birden fazla proto-dil evresinin var olduğunu düşünenlerin görüşlerine katılmaktadır (Picq, 2016, s. 42). Picq'e göre dil, bugün eriştiği sonsuz anlatım yeteneklerini, insanoğlunun yaşamkalım savaşından galip gelerek varlığını sürdürebilmesi için değil, bu yetenekler insanın toplumsal yaşamında akıllıca eylemler yapmasını sağladığı için geliştirmiştir (Picq, 2016, s. 43).

Picq (2016) insanoğlunun dil yetisinin evriminin açıklanabilmesi için iki evreli bir çalışma planı oluşturmuştur. Birinci evrede insan ve büyük maymunların ortak atasının tespit edilmesi ile ilgili çalışmalar öne çıkacaktır. İkinci evrede ise insan soyunun evrimsel gelişim süreçleri süresince dille bağdaşan özelliklerin evrimi özgül olarak izlenebilecek duruma getirilmelidir. Bu iki evreden oluşan disiplinlerarası çalışmaların sonucunda dilin evrim süreçleri daha açık ve net bir biçimde açıklanabilir ve anlaşılabilir olacaktır (Picq, 2016, s. 15-16).

Antropoloji biliminde elde edilen somut veriler ışığında Picq'e (2020) göre şunları söylemek mümkündür: Homo ergasterden homo erektusa insanların anatomik ve bilişsel yeteneklerinin gelişmesiyle ortaya çıkan eklemli dil yetisinin anatomik ve nörolojik fiziksel temellerini edinmesi öncelikle boyu ve morfolojiyi etkileyen karmaşık bir evrim sürecine bağlı görünmektedir.

4.1.1.3. Bernard Victorri

Victorri'ye (2020) göre insanoğlu evrimsel gelişim süreçlerinde yaşanan beyin temelli dönüşümlerle birlikte içgüdüsel davranışlarının büyük çoğunluğunu yitirmiştir. Beynin hem hacim hem işlev olarak gelişmesiyle birlikte bilişsel yetenekler artmış; fakat beynin içgüdüleri yöneten bölümü hayvan beyinlerine göre daha zayıf kalmış, böylece türün devamlılığını sağlamak için başka araçlara ihtiyaç doğmuştur. İnsanlar bu eksikliği kapatmak için hayvan iletişim sistemlerinden farklı olan ses temelli bir iletişim sistemi icat etmiş, bu dilin öyküleme işlevinden yararlanarak sosyal düzen mekanizmalarını ayakta tutmuştur (Victorri, 2020, s. 68-69).

Atalarımız sosyal örgütlenmeyi bozacak düzenli ve düzensiz kriz durumlarından kaçınabilmek için grup içindeki birliği sağlamak amacıyla kullanılacak ve daha önce hiçbir insan grubunda görülmemiş bir icat çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bu da ses temelli insan dilidir. Dilin öyküleme işlevini kullanarak daha önce çıkan krizlerde yaşanan durumları sözlü olarak grup içinde aktarmışlar ve böylelikle gelecekte türün devamlılığını tehlikeye sokacak buna benzer kriz durumlarının ortaya çıkmasına engel olmaya çalışmışlardır. Öyküleme işlevi, Toplumsal grubu çekip çevirmeye, bir arada tutmaya, örgütlenmesini sağlamaya yönelik olan kurucu yasaların kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamıştır (Victorri, 2020, s. 71). Victorri dışında dilin evrimi üzerine çalışan başka araştırmacılar da dil edinim süreçlerinin düzgün bir biçimde işleyebilmesi için sosyal ve çevresel faktörlerin uygun olması gerektiğini düşünmektedir (Aydın ve Salman, 2021, s. 67).

Victorri'ye (2020) göre türümüzün sosyal hayatı organize edici mekanizmaları biyolojik temellerden kültürel, sosyal, sembolik değerlere doğru evrim geçirmesiyle birlikte insan dili ortaya çıkmış ve etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Konuşma yetisinin ortaya çıkmasıyla birlikte insan türünün devamlılığı için doğal seçilim süreçlerinin baskısının ötesinde yepyeni bir türsel devamlılığı sağlama aracı üretilmiştir: öyküleme! İnsanoğlu dilin bu işlevini kullanarak insanlık için yeni bir kurucu bilgelik kaynağı olan kendi tarihlerini anlatma kapasitelerini kullanmış ve türün devamlılığı böylece sağlanmıştır. Bu açıdan türümüzü "homo sapiens narrans" olarak adlandırmamız mümkündür (Victorri, 2020, s. 74-75).

Dilin evrimi alanında çalışan diğer araştırmacılar gibi Victorri'ye (2020) göre de dilin kökeni ve evrimini açıklayabilmek için dilbilim, paleoantropoloji, genetik, nöroloji, nöropsikoloji, etoloji, sosyal antropoloji gibi bilim alanlarının tamamından elde edilecek

verilerin disiplinlerarası bir yaklaşımla eş zamanlı ve art zamanlı olarak birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Victorri, 2020, s. 75).

4.1.1.4. Jean-Louis Dessalles

Dessalles'e (2007) göre insanoğlunun dil yetisi biyolojik kökenleri olan ve doğal seçilim ile ortaya çıkan evrimsel bir olgudur. İnsan dili, insan topluluğu içinde biçimlenen koalisyon benzeri yapılanmaların ortaya çıkardığı politik bir davranışın sonucudur. İlk insan toplulukları küçük gruplardan oluşuyordu. Bu topluluklar grup içinde ve gruplar arasında kurulan koalisyonlar sayesinde sağkalım mücadelesinden başarıyla çıkıyorlardı. Bu tarz bir ilişki ortamında herkes güvenilir bireylerle koalisyon kurmak isteyecektir. Güvenilir bir müttefik olmanın en asli gerekçesi ise işe yarar, değerli bilgiler vermektir. Bu bağlamda bilgi vermeye çalışmak konuşmanın temelidir. Darwinci yaklaşıma göre bilgi verme davranışının ortaya çıkabilmesi için verilen bu bilginin karşılığı olarak daha faydalı bir kazanımın elde edilmesi gerekir. Aksi takdirde davranış sürdürülebilir olmaktan çıkacak ve konuşan bireyin aleyhine işleyecektir. Dessalles bu konuya şöyle bir açıklama getirmektedir: Konuşarak faydalı bilgi veren ve güven kazanan birey topluluk içinde kazandığı güven sayesinde daha kolay bir şekilde seçilim baskısına karşı galip gelebilecektir (Dessalles, 2007, s. 360-364).

Dessalles'e (2020) göre insan dilini diğer canlıların iletişim sistemlerinden ayırmak için olaysal işlev ve argümantasyon işlevi olmak üzere iki işlev bulunmaktadır. Bu işlevler sadece insan türünün iletişim sisteminde bulunmaktadır. Aynı zamanda karşılıklı konuşan tarafların üstünde duygusal bir etki yaratan olayların sistematik olarak iletilmesi süreci de dilin olaysal işlevinin kullanılmasıyla mümkün olur. Önceki bilgiler ile mevcut durumlar arasında ya da bireylerin durumdan memnun olmadıkları ve onu değiştirmenin yollarını tartıştıkları durumlarda ise dilin argümantasyon işlevini kullanırız (Dessalles, 2020, s. 79-80).

Dilin bu işlevlerinin iletişim kuran diğer canlılarda olmadığını yahut insandaki niteliklerine uygun bir biçimde bulunmadığını gözlemleriz. Bu noktada asıl önemli olan soru ise şudur: İnsanlar niçin yaşanan olayları birbirine aktarmak isterler? Yahut neden argümantasyon yapma gereği duyarlar? Duruma Darwinci açıdan bakmak gerekirse yaşanan bir olayı bir başkasına aktarmak ya da anlaşılamayan bir durumda argümanlar ortaya koyarak konuşmanın doğal seçilimde işlevsel olarak nasıl bir avantaj sağladığı üzerine düşünmemiz gerekmektedir. Bu durumun bizim türümüze özgü bir davranış olmasının arkasında yatan neden nedir? Atalarımız niçin hemcinslerinin dikkatini bazı olaylara çekmek için onlarla konuşmak ve argümantasyon yapmak gereği hissetmiştir? Doğal seçilimde bu durum nasıl bir avantaj sağlamıştır? Dilin kökeni ve evrimi sorununu doğa bilimlerinin sınırları içinde kalarak

açıklama gereği duyan bir araştırmacının yanıt vermesi gereken sorular bunlardır (Dessalles, 2020, s. 80-81).

Bu noktada karşılıklı olarak değiş tokuş edilen bilgilerin sağladığı avantajlar yüzünden dilin ortaya çıktığını savunan faydacı bir bakış açısıyla dilin kökeni açıklanmaya çalışılır. Dili kullanarak bilgi paylaşımında bulunmak doğal seçilimde kayırılmış bir özellik olmasına rağmen neden sadece bizim türümüzde bu özellik seçilmiştir de sözgelimi şempanzelerde bu özellik seçilmemiştir? Dilin ortaya çıkmasını açıklamaya çalışan bu ortak fayda senaryosunun bir bütün olarak akıl ve mantık çerçevesinde savunulabilmesi mümkün görünmüyor (Dessalles, 2020, s. 82).

Dessalles'e (2020) göre dilin evrimini Darwinci açıdan açıklamaya çalışan kimselerin seçilim ile ilgili mantıklı bir fikir ortaya koyması gerekmektedir. Darwin'in teorisine veya onun modern versiyonlarının açıklamalarına göre dil yetisinin türümüzdeki varlığını açıklayabilmek için bir türün içindeki konuşan bireylerin, aynı türün içindeki konuşamayan bireylerden daha fazla üremesi ve çoğalması olgusunu açıklığa kavuşturmamız gerekir. Diğer bireylere faydalı bilgiler vermek konuşan birey için ne gibi bir avantaj sağlar sorusuna verilecek yanıt ya da yanıtlar evrimsel görüşün desteklenmesi için yaşamsal bir öneme sahiptir (Dessalles, 2020, s. 82).

Dilin bizim evrimsel soyumuzda iş birliğine dayanan bir olgu olarak karşımıza çıktığı düşüncesi kolaylıkla açıklanabilir. İş birliği ortamının egemen olması için etkileşim içindeki bireylerin kimin kendileriyle iş birliği kurduğunu kimin ise faydalı bilgileri kasten paylaşmadığını ayırt edebilmesi gerekir. Bunu daha sonra hatırlayabilmesi de gerekir ki gelecekte kimlerin doğru bilgiyi onunla paylaştığı kimlerin paylaşmadığı bilgisine dayanarak seçimler yapabilsinler. Bunu sağlamak için bireyde gelişmiş bir bilişsel kapasitenin var olması gerekir. Bunlar arasındaki farkı belirlemeye yönelik bir zekâ sayesinde ayırt etme yeteneğine sahip olan tek tür insandır (Dessalles, 2020, s. 84).

İnsanlar arasındaki iş birliğinin kurulması ve sürdürülebilir olması için üç temel parametreye ihtiyaç vardır. Bunlar bir bilginin toplanması yoluyla elde edilen kazanç, bir bilgiyi iletmeye bağlı olarak ortaya çıkan maliyet, iyi iş birliği yapan bireylerin seçilmesinin etkili olmasıdır. Bunları kısaca açıklamak gerekirse iletişim, iletişim kurma yanlısı olan kişiye bir fayda sağlamalıdır. Bilgilerin iletilmesi sırasında ortaya çıkan maliyet düşük olmalıdır, yani konuşan kişi bu konuşma dolayısıyla çok az bir kayıp yaşamalıdır. Üçüncü aşamada ise insan bilgi paylaştığı kitle ile iletişimde bulunmasından dolayı kendini grup içinde bir

güvenceye almalıdır. Bu koşullar konuşan bireye evrimsel açıdan bir avantaj sağlayacak ve konuşan bireyin üreme yoluyla daha fazla DNA kopyası üretebilmesine olanak sağlayacaktır. Dilin ve konuşmanın etkili olabilmesi için yukarıda kısaca açıklanan "al-ver hipotezine" uygun bir yapısı olması gerekir (Dessalles, 2020, s. 86-87).

Dessalles yedikardeş kuşlarını örnek vererek doğal seçilimde özgeci eğilimlerin nasıl seçildiğini gösterir. Yedikardeş kuşları öbeklerinin selameti için kendilerini feda edebilecek tehlikeli durumlara girmekten çekinmezler. Bu durum türünün devamlılığını amaç edinmiş bir biyolojik organizma için çelişkidir. Ancak bu kuşların doğal yaşam alanlarındaki durumları incelendiğinde gerçek ortaya çıkar. Bu kuşlar çölde hayatta kalabilmek için çalılık bir alanda yaşamak zorundadır. Öbek hâlinde yaşadıkları çalılık çölde onları yırtıcı kuşların saldırısından korumaktadır. Çalılık bir alanda yaşayanların hayatta kalma olasılığı açık alanda yaşayan kuşlara göre daha fazladır. Bu yüzden bir yedikardeş kuşu, öbeğin çıkarlarını korumak için kendi hayatını tehlikeye atmaktan çekinmez. Doğal seçilim, özgeci davranışlar sergileyen, yavruları besleyen, gözcülük yaparak öbeği koruyan, yırtıcıları yıldırma konusunda yetenekli bireyleri kayırmıştır (Dessalles, 2020, s. 92-93). Yedikardeş kuşunun bu politik yaklaşımı insan dilinin al-ver kuramı çerçevesinde yorumlanmasına olanak sağlar. İnsan, dili kullanarak bilgi aktarırken bir kayıp yaşar; fakat yaşadığı bu kayıp insan öbeği içinde onun seçilmesini ve evrimsel açıdan kayırılmasını sağlamaktadır.

İnsanı diğer türlerden ayıran en önemli özelliği karmaşık ittifak ağları kurarak örgütlenmesidir. Bu açıdan homo sapiens, dünyadaki hiçbir türde emsali görülmemiş bir oranda politik nitelikler bakımından uzmanlaşmıştır. Bu yetenek, türün devamlılığı açısından iki ayak üstünde hareket etmekten, alet kullanmaktan ve hatta dil yetisinden bile daha önemli bir özelliktir. Dessalles bu noktada al-ver ve faydacılık hipotezleri üzerine inşa edilen dilin kökeni açıklamalarının yetersiz kaldığını iddia eder ve dürüst sinyal teorisini ortaya atar. İnsanlar arasında iletişimin temeli toplumsal koalisyonların başarısıyla doğrudan orantılıdır. Söz ediminin varlık nedeni, iş birliği içinde olduğu kitle genişledikçe kişinin lehine olan bir durum yaratır. Bu konuşma sırasında aktarılan bilgiler çoğu zaman önemsiz laf kalabalığı olsa bile toplum hâlinde yaşayan insan öbeğini diğer öbeklere karşı avantajlı kılar (Dessalles, 2020: 94-95). Dürüst sinyal teorisi içinde dil; varlığını diğer koalisyonların gücüne karşı koymak için sistematik olarak koalisyonlar kuran homo sapiens türünün politik karakterine borçludur (Dessalles, 2020, s. 97).

Dessalles'e (2020) göre dil, Darwinci bir çerçeve içinde düşüldüğünde konuşan kişiye bir avantaj sağlamalıdır. Ancak bu avantaj faydacılık açısından değerlendirilmemelidir. Birey,

topluluk için önemsiz bir bilgi paylaşıyor olsa bile bunun onun için bir avantaj sağlaması gerekir. Konuşan birey faydasız bir şey paylaşmış olsa bile fiziksel ve toplumsal çevrede dikkate değer bir olayı diğerlerinden önce saptayarak gruba aktarabildiğini ortaya koyar. Burada önemli olan, olağan bir deneyime göre daha sıra dışı görünen bir olayın deneyimlendiğinin ortaya konulmasıdır. Dil burada ilginç bilgileri haber veren ilk kişi olma payesine sahip olduğunu gruba karşı kanıtlamaya yarar. Burada dil yoluyla ilân edilen niteliğin, koalisyonun faydasına yönelik olması gerekir. Bu kapasitenin bireyde var olduğunun kanıtlanması onun diğer homo sapiensler tarafından seçilmesini sağlar, bu özellik, grubun var olma savaşında faydalı bir birey olacağına yönelik bir işarettir. Bu özellik, bu özelliğe sahip olan bireyin grup içindeki politik ittifaklarda daha yoğun bir şekilde seçilmesine neden olacaktır. Homo sapienslerde bilgi sahibi olmak en önemli değer ölçüsüdür. Homo sapiensler öncelikli olarak bilgi sahibi olan bireylerle ittifak kurmayı tercih edeceklerdir. Türün devam edebilmesi için bilgi sahibi nitelikli bireylerin seçilmesi bir zorunluluktur. Dil de bu zorunluluktan doğmuştur (Dessalles, 2020, s. 98-99).

Al-ver hipotezi ile fayda hipotezinin yetersiz kaldığı nokta insanın konuşmaları sırasında yalana başvurmasıdır. Yalan, yalan söyleyene fayda sağlar; fakat yalanı dinleyen burada zarar görür. Doğru bilgi veren birey kaybeder, ona karşılık olarak yalan bilgi paylaşan bireyde iki bilgi olur. Buna karşılık dürüst sinyal teorisi şunu savunur, yalan bilgi paylaşan bireyler bir şekilde tespit edilerek gruptan elenirler ve böylece doğal seçilim süreçlerinde üremelerinin önüne geçilir. Olağan dışı ve duygusal bir etki yaratan olayları aktaran birey, fiziksel ve sosyal çevresindeki olayları özetleme yetisine sahip olduğunu gruba kanıtlar. Tutarsızlıkları tespit etmeyi başardığını kanıtlayan birey yalana karşı mücadele etmeyi bildiğini gruba gösterir. Bu iki özellikle birey, potansiyel bir müttefik olma yolunda kendisinin nitelikli bir birey olduğunu ortaya koyar ve bu özellikleri onu doğal seçilim konusunda çekici kılar (Dessalles, 2020, s. 102-103).

Bu noktada dürüst sinyal teorisini ilgilendiren iki husus ortaya çıkar, bunlar *"yalan"* ve *"argümantasyon"*dur. Grubun selameti için bireyin yalan bilgi ile doğru bilgiyi ayırt edebilecek bir bilişsel kapasiteye sahip olduğunu kanıtlaması gerekir. Doğrudan doğruya, doğruluğu teyit edilemeyen bilgilerin geçerliliğini kestirmek için elimizde olan tek yol, o bilgilerin tutarlılığını denetlemektir. Argümantasyon burada işe yarar, bilginin doğruluğunu kanıtlayabilmek için argüman kullanmak gerekir. Argüman kullanarak bilginin doğruluğunu kanıtlayamayan birey yalan söylemiş olarak kabul edilir ve güvenilirliğini yitirerek gruptaki

saygınlığını kaybeder. Yalan söyleyenler bir şekilde gruptan elenir, doğal seçilim böylece devam eder (Dessalles, 2020, s. 100-101).

4.1.1.5. Steven Mithen

Mithen (1999), *Aklın Tarihöncesi* adlı kitabında insan aklının evrimsel süreçlerini incelemiş, bunu yaparken de insan aklının evrim süreçlerinin dil yetisi üzerindeki sonuçları üzerinde durmuştur. Mithen'e göre insan aklının evrimleşmesi milyonlarca yıl sürmüştür. İnsan aklı, önceden hedefi ve yönü belli olmayan uzun ve yavaş bir evrim sürecinin ürünüdür. Evrim sürecinin 2,5 milyon yıllık evresinde atalarımız; kullandıkları taş aletler, yiyecek artıkları, mağara duvarlarına çizilen resimler gibi somut kültürel veriler aracılığıyla yaşantıları hakkında bilgiler ve kanıtlar bırakmışlardır. Günümüzden 5 bin yıl öncesine kadar ise yazılı kayıtlar üzerinden tarihsel süreci izleyebiliyoruz. Aklın evrimini anlayabilmemiz için bu 5 bin yıllık yazılı tarihsel sürecin ötesinde tarihöncesine bakmamız bir zorunluluktur. Çünkü dil ve gelişmiş zekâ gibi insan aklını diğer türlerden ayırt edici niteliklerin bu uzun tarihsel süreç içinde ortaya çıkmış olduğu bir gerçektir (Mithen, 1999, s. 9).

Mithen (1999) insan aklının tarihöncesindeki gelişim evreleri üzerine düşünürken en önemli verilerin arkeoloji biliminden geldiğini düşünmektedir. Hatta çağdaş insan aklının anlaşılabilmesi için gereken anahtarı arkeoloji elinde tutmaktadır. İnsan aklı uzun bir evrim tarihine sahiptir. Bu bağlamda aklın tarihi doğaüstü güçlere başvurmadan da incelenebilir. Birçok psikoloğun insan türüne en yakın yaşayan akraba olan şempanzeleri incelemesinin nedeni, aklın evrimsel tarihini anlamanın bilimsel olarak taşıdığı önemdir. Özellikle dil kapasitesi bakımından şempanze ve insan akıllarını karşılaştırmaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte yapılan bu çalışmalar büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü şempanzeler bize en yakın akraba tür olmasına rağmen paylaştığımız ortak ata tahminen altı milyon yıl önce yaşamıştır. Bu aşamadan sonra çağdaş maymunlar ve insanlar çok farklı evrimsel çizgileri takip ederek günümüze ulaşmışlardır. Bu bağlamda 6 milyon yıl önce birbirinden ayrılmış iki türün karşılaştırılması üzerinden insan aklının kökenlerine ulaşmak mümkün olmayacaktır (Mithen, 1999, s. 14-15).

Mithen'e (1999) göre çocuk gelişimi incelendiğinde çocuk bilişinde karşımıza çıkan sezgisel bilginin dört alanı olduğunu gözlemleriz. Küçük çocukların en az dört alanda sezgisel davranışlara sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Bunlar dil, psikoloji, fizik ve biyoloji alanlarıdır. Çocukların bu alanlarda sahip oldukları sezgisel bilgilerin tamamının kökeninin tarihöncesinde saklı olduğu bir gerçektir. Bu sezgisel davranışların tamamının kökeni çok uzun yıllar öncesinde kalmış avcılık ve toplayıcılık yaşam tarzının egemen olduğu dönemlerde

aranabilir (Mithen, 1999, s. 60). Küçük çocukların dili nasıl öğrendiklerinin açıklanabilmesi için deneyimden elde edilen verilerin kullanılması yetersiz kalmaktadır, aynı biçimde dünya konusundaki deneyimleri de yaşayan şeyler hakkındaki gerçekleri anlayabilmeleri açısından yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda da bazı bilgilerimizin kökeni tarihöncesinde aranmalıdır (Mithen, 1999, s. 61). Sezgisel biyolojik bilginin var olduğuna inanmak için iki temel argümanımız vardır. Birincisi bütün dillerin benzer bir dilbilgisi yapısını paylaşıyor olmasıdır. Diğeri ise bütün kültürlerin doğal dünyanın tasnif edilmesi bağlamında aynı kavramlar dizisini paylaşıyor olmalarıdır (Mithen, 1999: 62).

Mithen'e (1999) göre dil, modülerleşmiş bir bilişsel kapasitedir ve kendisine has sinirsel süreçlere dayanmaktadır (Mithen, 1999, s. 126). Çocukların dil, diğer insanlar ve biyoloji ile ilgili birtakım bilgileri öğrenirken zorlanmamalarının temel nedeni doğuştan getirdikleri zengin bir içeriğe sahip olan akılsal modüllerdir. Ayrıca bu modüller bütün insanlar tarafından ortak bir şekilde paylaşılmaktadır. Bu bağlamda gelişim psikolojisinden elde edilen veriler oldukça kesin gibi görünmektedir (Mithen, 1999: 64). Gelişim psikolojisi alanından gelen veriler çocukların doğuştan birtakım evrensel bilgiler ile dünyaya geldiklerini bulgulamaktadır. Bu bilgisel alanlar dil, psikoloji, biyoloji ve fizik alanlarında toplanmıştır. Çocuk cansız bir bebekle oynarken ona canlı bir varlık muamelesi yapar. Bu durum çocuğun aklının en önemli özelliğidir. Evrimsel açıdan ona uygun olmayan dil, biyoloji, psikoloji kurallarını uygular, hatta bunu yaparken kendini bunu yapmaya zorunlu hisseder. Bir dil öğrenme ya da inanç psikolojisini anlama isteği gibi olgular çocuğun evrimleşmiş beyin yapısının temel bir özelliği olmalıdır (Mithen, 1999, s. 64). İnsanlarda dil, fizik, biyoloji ve psikoloji konularıyla ilgili bilgiler taşıyan oldukça gelişmiş bir içeriğe sahip olan akılsal modüller, genel amaçlı öğrenme kurallarına iki yaşından sonra üstün gelmeye başlamaktadır. Bu zaman dilimi çocukların dili kullanmaya başladığı yaş aralığı ile örtüşmektedir (Mithen, 1999, s. 66).

Mithen (1999) insan aklının evrimi ile ilgili olarak üç evre ortaya atmıştır. Bu evreler, arkeolojik kayıtlar ve fosil verilerinin yorumlanması için genel bir çerçeve çizme niteliğindedir. 1. Evre: Genel bir zekâ alanının egemenliğinde olan akılların var olduğu evredir. Öğrenme ve karar vermeye yönelik genel amaçlı bir kurallar takımının egemen olduğu akıllardır. 2. Evre: Genel zekâ, her biri özel bir davranış alanına ayrılmış ve birbirinden bağımsız olarak çalışan çok sayıda özelleşmiş zekâ tarafından desteklenen akıllar vardır. 3. Evre: Çok sayıda birlikte çalışan özelleşmiş zekânın davranış alanları arasında bir bilgi ve fikir akımı olan akıllar vardır. Birinci evre ile birlikte yeni doğmuş bir bebek için çok önemli olarak

tanımlanan genel zekâ alanının öğrenme süreçleri aynı zamanda gelişmektedir. İkinci evrede aklın modülerleşmesi ile özelleşmiş alan düşüncesi ortaya çıkar ve bilgi gelişimini birbirine eşitler. Üçüncü evrede ise bilgi çeşitli etkinlik alanlarında kullanılabilir bir duruma ulaşır (Mithen, 1999, s. 76). Dil zekâsı, ikinci evrede vardır; fakat dilsel zekâ alanının diğer zekâ alanları ile olan ilişkisi açıklık kazanmamıştır. Üçüncü evrede ise sosyal ve dilsel zekâlar evrensel olarak gelişmiştir ve bütün bilişsel alanlar ile ilişkilidir (Mithen, 1999, s. 79).

Hayvanlara insan dili öğretmeye yönelik olarak yapılan deneyleri inceleyen Mithen (1999) bu deneylerin başarısızlıkla sonuçlandığını savunur. Dil öğreniminin insanlar ve maymunlar arasındaki modelleri gerçekten de birbirinden oldukça farklıdır. Maymun dili ile insan dili arasında çok zayıf bir analoji dışında benzerlik bulabilmek mümkün değildir. Buna karşılık çocukların dil öğrenimi ile yavru kuşların ötmeyi öğrenmeleri arasındaki benzerlikler, insanlarla şempanzeler arasındaki dil öğrenimi konusundaki farklılıklardan daha çarpıcı bir nitelik göstermektedir. Kuşların ötmeyi öğrenmesi insanların dili öğrenmelerine şaşırtıcı düzeyde benzemektedir. Yapılan deneylerde en yetenekli şempanzelerin dahi sözcük ve dilbilgisi öğrenme konusunda iki yaşındaki bir çocuğun seviyesini aşmayı başaramadığı görülmüştür. İki yaşına kadar insan yavruları dil konusundaki genel öğrenme kurallarını uygulayarak ilerlerler. İki yaşından sonra ise özel dil modülleri devreye girer ve bir dil patlaması gerçekleşir. Ancak şempanzelerde böyle bir olay gerçekleşmez. Dolayısıyla şempanzelerin dilsel zekâya sahip olmadıklarını söyleyebilmemiz mümkündür (Mithen, 1999, s. 102).

Mithen'e (1999) göre tam gelişmiş bir dil kullanımı sadece dile özgü akılsal modüllere dayanır, bu bağlamda üretebildiği aletlerin yapısal özelliklerine bakarak homo habilis türünün dil kapasitesi hakkında kesin bir yargıda bulunabilmek mümkün görünmemektedir (Mithen, 1999, s. 126). Ancak homo türünün ilk temsilcisi olarak kabul edilen homo habilisin beyin hacminin kendisinden önceki gelişmiş primat türlerinden daha fazla olması ve alet yapabilmesi üzerinden kısmen de olsa bir dil yetisinin var olduğu düşünülmektedir. Tarihöncesinde bir dil ve onu yönlendirebilecek bir akıl kapasitesinin var olması ihtimali en yüksek ilk homo türü homo habilistir.

Mithen'e (1999) göre ilk insanlara ait olan fosil kafatası kemikleri, insanoğlunun dil yetisi hakkında üç temel noktada bize veri sunar. Bunlar beyin boyutları, beyin büyüklüğünden yola çıkılarak oluşturulan sinirsel yapılar ve vokal sistemin doğasıdır. Beyin büyüklüğü bağlamında konuya baktığımızda erektustan itibaren neandertal ve sapiens beyin hacimlerinin modern insanınki ile benzer olduğunu görürüz. Neandertaller ise görece daha büyük bir hacme

sahiptir. Bizim bugün sahip olduğumuz beyin büyüklüğüne sahip olmalarına rağmen ilk insanların dilsel kapasiteden yoksun olduklarını iddia edebilmemiz gerçekten zor olacaktır. Paleonörolojik bulgular günümüze yakın bir dönemde yaşamış insan türlerinde beyin şeklinin modern insanınkiyle tamamen aynı olduğunu göstermektedir. Fosillerden elde edilen son veriler ise vokal sistemler ile ilgilidir. Elde edilen veriler neandertallerin dil kemiğinin var olduğunu bize göstermektedir ve bu kemik modern insanınkinden farklı değildir. Buradan hareketle neandertallerin temel olarak modern konuşma ve ses gücüne sahip olabilecekleri söylenebilir (Mithen, 1999, s. 161-164).

Mithen'e (1999) göre homo habilisten homo sapiense kadar bir dil kapasitesinden söz edebilecek olsak dahi bunun sadece toplumsal hayat içinde kullanılan işlevsel bir dil özelliği taşıdığını söyleyebiliriz. Mithen, bu dile sosyal dil demektedir. Genel amaçlı dile geçiş ise daha sonra ortaya çıkmıştır (Mithen, 1999, s. 215). İlk insanlar tamamen bilinçten yoksun canlılar değillerdi, bilinçleri sadece sosyal zekâ alanlarıyla sınırlandırılmıştır. Dil, sosyal olmayan bilgi ve düşünceleri sosyal zekâ alanına taşıyan bir araç olarak işe koşulmaya başlandığında refleksif bilinç sosyal olmayan dünyayı denetimi altına almıştır. Bunun sonucunda bireyler sosyal olmayan düşünce süreçleri ve bilgiler hakkında da konuşabilir hâle geldiler ve insan davranışlarının bütününde karakteristik bir özellik olarak esneklik ve yaratıcılık ortaya çıkmıştır (Mithen, 1999, s. 219).

Mithen'e (1999) göre homo erektus ile birlikte bipedalizmin başlaması insanoğlunun dilsel kapasitelerini de geliştirmiştir. İki ayak üzerinde doğrulma ile birlikte gırtlak aşağı inmiş ve daha geniş bir ses çıkarma kapasitesine kavuşulmuştur. Bipedalizm ile değişen nefes alma kalıpları sayesinde ses kalitesi de artmıştır. Artan et tüketimi de çene, ağız, diş organlarında birtakım değişikliklere neden oldu. Et tüketimi bitki tüketiminden daha kolay olduğu için dişlerin boyutları küçüldü, böylece çene geometrisi değişti. Böylece dil organının konuşma becerisi bağlamında yüksek kalitedeki çeşitli sesleri çıkarabilmek için gerekli olan ve ağız boşluğu içinde hassas hareketler yapabilmesine imkân sağlayan kasların gelişmesine olanak sağlanmıştır (Mithen, 1999, s. 237). Bu son aşamada bile dil yetisi, sosyal bir dil olma özelliğini sürdürmektedir. Geniş sözcük hazinesi ve gelişmiş dil bilgisi kurallarının egemen olduğu ileri bir dil düzeyinin insan evriminin 500 bin ila 200 bin yıl önce ortaya çıkan ikinci beyin büyüme dönemiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Dil, insan aklına sosyal olmayan bilgi parçacıklarını iletmek için bir araç olarak kullanılmaya başlandığında beynin doğasında da bir değişim başlamıştır. Bu aşamada dil, sosyal işlevinin yanı sıra genel amaçlı bir işlevi de

üstlenmeye başlamış, bilinç ise tüm davranışlarda bağlantılı olan bir akılsal alanı yönetebilecek düzeyde gelişmiş bir araç hâline gelmiştir (Mithen, 1999, s. 238).

Bu son aşamada insanoğlunun dil yetisi tarım toplumlarının inşa edilmesiyle birlikte günümüzdeki niteliklerine ulaşmıştır. Zaten tarım toplumları aşamasında gelişen birçok dili yazılı geçmişlerinden takip edebiliyoruz. İnsanoğlunun dil yetisini insan aklının bir ürünü olarak değerlendiren Mithen, akıl konusunda ortaya attığı modüler gelişim kuramının bir benzerini dil için de düşünür. İnsan bilincindeki modüllerin etkinleşmesi ile birlikte dil yetisi de olgunlaşarak ortaya çıkmıştır. İnsan aklının tarihöncesindeki kökenlerine baktığımızda insan dilinin de tarihöncesindeki serüveni hakkında birtakım bilgilere ulaşabiliriz.

4.1.1.6. Stephen Jay Gould

Evrimsel antropoloji alanının önde gelen kuramcılarından biri olan Stephen Jay Gould (1989), *Wonderful Life: The Burgess Shale and the Nature of History* "Harika Hayat: Burgess Şeyli ve Tarihin Doğası" adlı eserinde yaşamın tarihsel gelişim seyrini geriye sarıp yeniden başlatma olanağına sahip olsaydık tekrar başlayan evrimsel sürecin içinde insan türüne benzeyen başka bir ürünün ortaya çıkma olasılığı son derece düşük olacaktır, demiştir. Gould'a göre evrim insanı ortaya çıkarmak için tasarlanmış bir süreç değildir. Rastlantısaldır. Bu bağlamda insanın sahip olduğu dil yetisi de evrim süreci içinde rastlantısal olarak ortaya çıkmış bir bilişsel yeti olabilir (Gould, 1989).

Gould (1980) klasik Darwinci görüşe karşı farklı bir yorum ortaya koymuştur. Ona göre Darwinci kuramın standart yapısı insan türünün evrimi için uygulanabilir değildir. Darwinci temel yapıya göre bir özellik uyarlanmış genetik bir olgu olmalıdır. Oysa insanlar söz konusu olduğunda insan evrimindeki tek uyarlanım kaynağı genetik değişiklikler değildir, bunların yanı sıra kültürel değişiklikler de işin içine girmektedir. Bu bağlamda düşünülecek olursa insana özgü bir bilişsel özelliğin evriminde sadece genetik süreçlerin etkili olduğunu kesin bir biçimde söyleyebilmek mümkün değildir. İnsan söz konusu olduğunda başka bir uyarlanım kaynağı olarak kültür de devreye girmektedir (Gould, 1980, s. 259).

Evrim üzerine çalışan Paleoantropolog Stephen Jay Gould, dilin ortaya çıkışı ile ilgili "yan ürün teorisi"ni ortaya atmıştır. Ona göre dil, insan evriminin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Gould, dilin adaptasyon ya da ardıl adaptasyon süreçlerinin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmadığını, dil ile tamamen ilgisiz başka bir evrimsel gelişmenin bir yan ürünü olarak öngörülemeyen bir biçimde ortaya çıkmış olabileceğini savunmaktadır (Kerimoğlu, 2022e, s. 26).

Gould, insanoğlunun dil yetisinin doğal seçilim süreçlerinin bir ürünü olma olasılığının düşük olduğunu; fakat insanın genel beyin hacmindeki artış ile birlikte henüz nedeni bilinmeyen yapı ve büyüme yasalarının kısıtlamaları gibi diğer evrimsel güçlerin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış olabileceğini birden fazla yayınla vurgulamıştır (Pinker ve Bloom: 2022: 43).

Bu kurama göre dil, evrimsel süreçlerin doğal bir sonucu olarak uyarlanma (adaptation) ile değil evrim süreci içinde ortaya çıkan bir yan ürün olarak karşımıza çıkmıştır. Gould'a göre dilin evrimini açıklamak için adaptasyon süreçleri yerine uyumlama (exaptation) süreçlerini incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Uyumlama (exaptation) belli bir işlevi yerine getirecek biçimde evrimleşen bir organın, evrim sürecinde çevrenin özelliklerine veya çevrenin dayattığı zorunluluklara bağlı olarak, bunların dışında çeşitli uyumlayıcı düzenlemelerin ve işlevlerin insan gelişimine katılmasıyla birlikte ortaya çıkar. Uyumlama en çok anatomik ve davranışsal evrilmelerde ortaya çıkmaktadır. Kuşların tüyleri öncelikle organizmayı soğuktan korumak maksadıyla evrimleşmiştir; fakat daha sonra uçmaya yardımcı olan aerodinamik bir işlevi üstlenmiştir. Özgün işlevi açısından beslenmeye yardımcı olmak için evrimleşen dil organının, zamanla yeni bir işlev kazanarak konuşma aracı olarak da kullanılmaya başlanması *"exaptation"* süreçlerine örnek olarak gösterilir. (Karaman, 2017, s. 29).

Hauser, Chomsky, Fitch'e (2022) göre insanoğlunun dil yetisinin belirli yönlerinin doğal seçilimin tarihsel süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan ürünler olmaktan ziyade önceden var olan birtakım kısıtlamaların yan ürünleri olan *"sprandel"* olma olasılığının göz önünde bulundurulması gerekir. Bu bağlamda Hauser vd.ne (2022) göre Gould'un yan ürün hipotezi insanoğlunun dil yetisinin birtakım özelliklerinin açıklanması süreçlerinde etkin bir biçimde kullanılabilir. GDY'nin (genel anlamda dil yetisi) açıklanması için doğal seçilim ve adaptasyon kullanılabilir, DDY'nin (dar anlamda dil yetisi) açıklanması için ise yan ürün hipotezinin kullanılabilme olasılığı yüksektir (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 138).

Chomsky dilin iletişim işlevini yerine getirmek amacıyla adaptasyonist bir sürecin sonucunda ortaya çıktığını kabul etmez. Ona göre insanoğlunun dil yetisi, bir düşünme aracı olarak evrim geçirmiştir, iletişim işlevi ise daha sonradan bir yan ürün *(sprandel)* olarak ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2022e, s. 27). Dilin evrimi söz konusu olduğunda adaptasyoncu açıklamanın içerdiği birtakım sorunlar, insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışında Gould ve Chomsky'nin savunduğu eksaptasyoncu tezin daha akla yatkın bir açıklama olduğuna yönelik görüşü güçlendiriyor. Dilin yapısal özelliklerinden hareketle biçimlendirdiği tezlerinde

Chomsky, dilin içsel yapısına baktığımızda dilin bütünüyle adaptif bir yapının ürünü olarak kabul edilemeyeceğini, dilin extra-biyolojik varlıkların evriminin yan etkilerinin bir ürünü olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur (Hoşgör, 2016, s. 348).

Gould'a (1989) göre dilin tümelleri doğadaki diğer her şeyden oldukça farklı bir yapıdadır ve o kadar ilginç bir yapı arz etmektedir ki dil yetisinin kökenlerinin atalarımızın çıkardığı birtakım homurtular ya da mimiklerdeki birtakım değişiklikler olduğunu iddia edebilmemiz mümkün görünmemektedir. Bu küçük değişikliklerden ziyade insan beyninin artan kapasitesi sayesinde dil yetisinin ortaya çıktığını iddia etmek daha mantıklı görünmektedir. Gould bu noktada Chomsky'nin dil hakkındaki görüşlerine ve Evrensel Dilbilgisi kuramının kabullerine katıldığını ifade etmektedir. Gould sadece evrensel dilbilgisini evrimsel açıdan değerlendirdiğini iddia etmektedir (Gould, 1989, s. 14).

Dilbilimcilerin aksine Gould, dilin beyin birimleri üzerinde özelleşmiş bir mekanizma olmadığını düşünür. Bu bağlamda dilin iletişimi gerçekleştirmek için evrimleşmediğini, bunun yanında başka evrimsel gelişim süreçlerinin bir yan ürünü olarak karşımıza çıkmış olabileceğini iddia eder. Dil, daha önce başka nedenlerle evrim geçirmiş olan düşünme yetisinin belirli uygulamalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Başta bir işlevi yerine getirmek için evrimleşen bir mekanizmanın sonradan çok farklı bir işlevi gerçekleştirmek için evrimleşmesi sonucunda insan dili ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda dil bir eksaptasyon olarak kabul edilmelidir (Ramachandran, 2022, s. 225).

Stephen Jay Gould'un çalışmalarından ulaşabileceğimiz en önemli sonuç evrimin tarihsel bir bilim olduğu gerçeğidir. Gould evrim gerçeğini anlatabilmek için bugünkü yapılara bakarak çözümlemeler yapma yanılgısına düşmememiz gerektiği konusunda bizi uyarmaktadır. Dilin evriminin insanın iletişimsel hedeflerinin bir sonucu olduğunu düşünmek bu hatanın bir örneğini teşkil ediyor. Dilin günümüzdeki iletişimsel işlevini tarihsel kökeniyle bir tutma yanılgısına düşüyor. Ses çıkararak konuşmak, işaretler vermek, iletişim kurmak türün devamlılığı için çok yararlı olan beceriler olabilirler; fakat evrim sürecini sadece en faydalı yapıların seçilmesi süreci olarak düşünmek bilimsel hakikate birebir uygun düşmemektedir. Türün devamlılığını sağlayan asıl yapılar çoğu zaman bir eksaptasyon sonucu epifenomenal olarak ortaya çıkabiliyor (Hoşgör, 2016, s. 355).

Genel olarak Gould, evrimde doğal seçilimin gücüne ve adaptasyona karşı çıkmıştır. Birçok biyolojik yapının başka bir yapıda meydana gelen değişikliklerin bir yan ürünü olduğunu ya da doğal fiziksel süreçlerin insan yapısındaki ve biçimindeki kısıtlamaların

sonuçları olarak evrimleştiğini savunmaktadır. Özel olarak dil konusunda ise Gould, insanoğlunun dil yetisinin insan beyninin büyüklüğündeki artış gibi başka evrimsel değişimlerin bir yan ürünü olması gerektiğini yahut henüz tanımlaması yapılamamış birtakım fiziksel kısıtlamalar ile dilin ortaya çıktığını savunmaktadır (Blackmore, 2011, s. 122).

Everett'e (2024) göre Niles Eldredge ve Stephen Jay Gould, evrimsel gelişimin büyük bir bölümünü *"sıçrama"* olarak adlandırdıkları, bir anda gerçekleşen âni makro evrimsel değişimler nedeniyle ortaya çıktığını iddia ederler. Sıçrama modellemeleri bazı organ ve işlevlerin ortaya çıkışının evrimsel olarak açıklanması noktasında geçerli bir açıklama getirebilir; fakat diğer bütün organ ve işlevlere genellenemezler, her koşulda ek kanıtlara gereksinim duyulmaktadır (Everett, 2024, s. 106).

Bates'e (2003) göre insanoğlunun dil yetisi doğanın eski parçaları kullanarak inşa ettiği yeni bir makineye benzemektedir. Buradan hareketle düşünürsek dilin evriminde evrimin farklı yönlerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Adaptasyona dayanmadan dilin evrimi konusunda evrimsel bir açıklamanın getirilebilmesi mümkün değildir. Eğer dil, doğadaki eski parçaların birleşiminden oluşan bir süreçle ortaya çıkmış bir bilişsel yeti olsa bile bunun da adaptasyon süreçleriyle açıklanabilir olması gerekmektedir (Bates, 2003, s. 263).

Pinker ve Bloom'a (2022) göre Gould'un teorisi, ortodoks yeni Darwinci çizgide bir kayma olarak değerlendirilmelidir. Gould'un teorisi dilin evriminin arkasındaki itici güç kapsamında ele alınan kademeli doğal seçilim süreçlerini geçersiz kılmaz. Biyolojik bir yapıyı açıklamak için seçilimci ve seçilimci olmayan açıklamaların ne zaman kullanılacağı konusunda net sınıflandırmalar vardır. Yapının varlığını açıklamak için kullanılan belirli bir fiziksel, gelişimsel veya rastgele bir sürecin varlığına karşı olarak üreme açısından önemli bir işlevi yerine getirmek için tasarlanmış karmaşık bir tasarım durumlarında doğal seçilimci olan ya da olmayan açıklamalar kullanılabilir (Pinker ve Bloom, 2022, s. 60-61).

Dennett'e (2022) göre geleneksel Darwinizmi reddeden Gould, geleneksel Darwinci görüşün birçok değişik yaklaşımına karşı devrimsel sınırlamalar getirmiştir; fakat son tahlilde bunların tamamı da hatalı çıkmıştır. Dennett'e göre Gould kendisinden önceki birçok saygın evrimsel düşünürün düştüğü hataya düşerek Darwin'in tehlikeli fikrinin gücünü sınırlandıracak somut olmayan dayanaklara ulaşmaya çalışmış ve bunların hiçbirinde de başarılı olamamıştır. Dolayısıyla Gould'un dil yetisi konusundaki açıklaması da bu bağlamda değerlendirilmelidir (Dennett, 2022, s. 312).

4.1.1.7. Yalçın İzbul

Ülkemizde dil antropolojisi alanında çalışan ve akademik yaşamını bu konunun bilimsel temellere dayandırılarak açıklanmasına adayan ilk ve tek bilim insanı Yalçın İzbul'dur. İzbul, sadece insana özgü bir bilişsel yeti olarak karşımıza çıkan dil yetisini evrimsel bir bakış açısıyla değerlendirmiş, somut biyolojik verilerle kültürel unsurları bütünleştirerek dönemine göre oldukça ilerici bir bilimsel bakış tarzı ortaya koymayı başarmıştır.

Yalçın İzbul'un akademik yaşamı boyunca dil antropolojisi üzerine kaleme aldığı makaleler 2022 yılında bir kitap bütünlüğünde basıldı. İzbul'un *Dil Antropolojisi* adı altında toplanarak kitaplaştırılan makaleleri incelendiğinde, oldukça erken bir dönemde yaptığı bu çalışmalarla o dönemde dilin evrimi konusundaki bütün literatüre hâkim olacak düzeyde yetkin bir bakış açısıyla yazıldığını gözlemliyoruz.

İzbul, *Beyin Evrimi ve Dil* adlı makalesinde döneminde beyin üzerine yapılan çalışmaları inceleyerek bu çalışmalardan elde edilen sonuçları insan dilinin evrimsel gelişimi açısından yorumlamıştır. İzbul, insan beyninin anatomik ve nörofizyolojik özelliklerine beyin evrimi açısından baktığında birtakım varsayımlara ulaşmıştır. Dil ve konuşma bölgelerinin biyolojik temellerine bakmak için insan beyninin anatomisine yöneldiğimizde insanın konuşma yetisinin biricikliğinin biyolojik nedenlerini bulmaya çalışırız. Bu nedenlerin tespit edilmesi nöroloji ve insan davranışları arasındaki bağlantının nasıl oluştuğunun çözümlenmesi açısından önemlidir. Bulunmuş ve bulunacak fosil kafataslarının incelenmesiyle birlikte beyin evrimi konusunda elde edeceğimiz verilerle antropolojik açıdan konuşma dilinin tarihsel derinliği belirlenebilecektir (İzbul, 2022, s. 22-23).

İzbul'a (2022) göre dilin evrimi alanında yapılan araştırmalarda bireysel dil davranışlarının ontogenisinin incelenmesi iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi ontogeninin filogeninin aynası olduğu yönündeki yaygın görüşe dayanarak bireydeki dil gelişiminin biyolojik türün evrim süreci içinde kazandığı birtakım niteliklere dayandığı gerçeğidir. İkinci önemli husus ise bugüne kadar yapılan araştırmalarda insan evriminde kültürel etkenlerin biyolojik etkenler üzerindeki etkisinin boyutları ve niteliği üzerine çok az çalışılmış olmasıdır. İnsanın bugünkü evrimsel süreçlerinde kültürel evrim, biyolojik evrimin önüne geçmiş durumdadır (İzbul, 2022, s. 27). Biyolojik evrimin olanaklarının ötesine geçerek yaşamsal yapılanmasını kültürel uyarlanmaya bağlamış olan bir insan için evrimsel gelişiminin odak noktası doğumdan önce ve sonraki süreçte gerçekleşen beyin gelişimi olarak karşımıza çıkıyor (İzbul, 2022, s. 28).

İnsanın günümüzdeki kültürel düzeyine ulaşabilmesi için gerekli olan biyolojik evrim süreçlerini yaklaşık olarak 30 ila 50 bin yıl önce tamamlamış olduğunu görüyoruz. İnsan son 50 bin yıldır biyolojik değil kültürel seçilim baskılarının etkisi altında kalarak evrim geçirmektedir. Yani kültürel evrim, biyolojik evrimin önüne geçmiş hatta belli boyutlarda onu etkileyecek düzeye ulaşmıştır. Konuşma dilinin evriminin tarihsel derinliğinin bu sürecin tarihsel derinliğinden daha gerilere ulaştığından şüphe edilemez (İzbul, 2022, s. 39).

İzbul (2022) "İnsanın İlk Dili Bir İşaret Ya Da Müzik Dili Olabilir Mi?" adlı makalesinde insanoğlunun dil yetisinin kökeninin işaret ya da müzik dilinde olduğuna yönelik bilimsel görüşleri karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Konuşma dilinin günümüzde kazanmış olduğu niteliklerin insanoğlunun evrim sürecinde son ve belirleyici evreyi oluşturduğu görüşü yaygındır. İnsanoğlunun dil yetisinin primat ata türlerinin çağrı sistemlerinden başlayarak bugüne kadar süreklilik gösteren uzun ve yavaş ilerleyen bir evrim çizgisinin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. İnsan dili, tarihsel gelişim sürecinde primat ata türlerinin iletişim sistemlerinden başlayarak günümüze kadar sürekli bir evrim çizgisinde gelişerek ilerlemiştir (İzbul, 2022, s 45-47).

İzbul'a (2022) göre insan dilinin bugün de önemini koruyan bir bildirişim boyutu vardır. Primat ata türlerinden günümüze kadar ulaşan evrimsel çizgide görme ve işitmeye dayanan iletişim özelliklerinin bir süreklilik içinde geliştiğini düşünmektedir. Sesli iletişim ile işaret odaklı iletişim arasında bunların birbirini geçersiz kılacak nitelikte karşıtlıklar bulunmamaktadır (İzbul, 2022, s. 59).

İnsanın ilk ata türlerinin günümüzde yaşayan primatlarda olduğu gibi sese dayalı bir iletişim sistemine sahip olduklarını söylemek mümkündür. Sessel oluk ve görsel oluk iki farklı alan olmasına rağmen birbirleriyle eşzamanlı olarak evrim geçirmiş ve insan iletişiminin iki temel noktasını teşkil etmiştir. Sese ve işarete dayanan iletişim sistemlerinin primat ortak atalardan günümüze kadar uzanan süreçte birlikte ve sürekli bir bağlantı içinde evrim geçirerek ulaştığı dilin evrimi konusunda doğrulanabilme ihtimali en yüksek olasılık olarak karşımıza çıkıyor (İzbul, 2022, s. 60).

İzbul'a (2022) göre hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde insanbiçimcilik (antropomorfizm) ve insanmerkezcilik (antroposantrizm) tuzaklarına düşmeden çalışmamız gerekmektedir. Şempanzelerde gözlendiği varsayılan dilsel davranışların değerlendirilmesi yapılırken bunları insanı merkeze alarak değerlendirmek bilimsel açıdan doğru olmayacaktır (İzbul, 2022, s. 79.)

İzbul (2022) *İnsanın Evriminde Avcı Toplayıcı Yaşam Tarzı, Alet Teknolojisi ve Konuşma Dili* adlı makalesinde insanların geliştirdiği avcı toplayıcı yaşam tarzının bir yandan sosyal dayanışmayı arttırdığını öte yandan ise alet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte bununla doğrudan bağlantılı bir biyo-kültürel uyarlanma niteliği kazanarak insanoğlunun bilişsel bir devrim yaparak türünün devamlılığını sağladığını savunmaktadır. İnsanoğlunun evrim süreci bir biyo-kültürel uyarlanma sürecidir (İzbul, 2022, s. 84-85).

Kültürel uyarlanma giderek biyolojik uyarlanmanın önüne geçmiştir. İnsanoğlu biyolojik açıdan çok kısa bir dönem olarak kabul edilebilecek bir zaman zarfında tarım devrimi, endüstri devrimi, otomasyon devrimi, kitle haberleşmesi ve enformasyon devrimini gerçekleştirmiştir. İnsanoğlunun bugünkü sorunlarının büyük bir çoğunluğunun sebebinin arkasında bu kadar kısa sürede yaşadığı bu derece büyük kültürel değişiklikler yatmaktadır. Biyolojik evrimin yavaş olması nedeniyle milyonlarca yıllık bir uyarlanma süreci sonucunda şekillenen biyo-psikolojik yapımız, günümüz dünyasında yaşanan kültürel değişikliklerin hızına uyum sağlayamamıştır (İzbul, 2022, s. 87).

İnsansılarda sosyal yaşamın yoğunlaşması ve alet yapımı ve kullanımı ile bağlantılı olan avcı ve toplayıcı yaşam tarzının gelişimi, primat ata türlerinden günümüze kadar ulaşan sürekli evrim çizgisinin ekolojik fırsatıdır. Evrim geçirerek değişen ve gelişen bu yeni yaşam tarzına uygun bilişsel ve iletişsel olanakların boyutlarının geliştirilmesi, elde edilen ekolojik fırsatın mümkün olan en üst düzeyde verimlilikle değerlendirilmesini sağlamış, kaçınılmaz olarak bu nişin doğal seçilim baskısı altında kalarak ilerlemesine neden olmuştur (İzbul, 2022, s. 96).

Holloway'a (1969) göre alet yapımı ve konuşma dilinin evrimi eş zamanlıdır. İnsan için biricik olarak tanımlanan dil evrenselleri ile alet yapımı arasında özdeşlikler vardır. Dilin üretilmesini sağlayan süreçler ile alet yapımını sağlayan süreçler arasında bilişsel süreçler açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Doğal seçilim sonucu olarak ortaya çıkan bilişsel yapı, alet yapımı ve dilin birlikte evrilmesine öncelik tanımıştır. Alet yapımı ve alet kullanımı konusundaki en önemli ayrım *"çevreyi istençle biçimlendirme"* ölçütüdür. İnsan içinde yaşadığı çevreyi istençle biçimlendiren bir tür olarak diğer primat türlerinden ayrışır (Holloway, 1969, s. 404. Akt., İzbul, 2022, s. 97-98). Kültüründen dolayı insan, yaşam tarzı alet teknolojisi ve konuşma dilinin üretilmesiyle birlikte evrimsel süreçlerde biricikliği olan bir kültürel uyarlanmayı başaran tek tür olarak karşımıza çıkar (İzbul, 2022, s. 99). İnsanoğlunun evrimsel gelişim sürecinde alet teknolojisinin geliştirilmesinin insanın genel

uyarlanma stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası olduğuna kesin gözüyle bakabiliriz (İzbul, 2022, s. 99).

İnsanoğlunun evriminde dik duruş, bipedalizm, ellerin serbest kalması, alet yapımı, alet kullanımı, edilgen toplayıcılık ve leşçillikten iri hayvan avcılığına geçiş, yetişkinlik döneminin uzaması, toplumsal yaşamın yeni boyutlar kazanarak yoğun bir karmaşıklık seviyesine ulaşması, üreme odaklı hayvan cinselliğinden duygusal odaklı insan cinselliğine doğru yaşanan dönüşüm, beyin evrimi ve gelişimi, konuşma dilinin ayrıcalıklı iletişim dizgesini oluşturan özelliklerinin gelişimi gibi bütün biyolojik, kültürel ve teknolojik yaşam örüntülerindeki sürekli ve birlikte gerçekleşen gelişim antropolojik açıdan insanın evrimindeki önemli dönüm noktalarını oluşturur. İnsanın evriminde doğal seçilim sürecinin işleyiş mekanizması, ardışık bir kesinlikten uzak bir şekilde belirli bir ekolojik nişe uyarlanma yönünde gelişen ve pek çok farklı parametre tarafından etkilenen bir yaşam tarzının seçilmesiyle işlemektedir (İzbul, 2022, s. 102).

Konuşma dili sadece toplumsal ilişkilerin sağlanması ve duygusal aktarım için kullanılan sıradan bir dil değildir, ileri düzeyde gelişmiş bir önerme dilidir. İnsanın konuşma dilinin özelliklerinden yoksun bir iletişim dizgesi ile de yaşamın devam ettirilmesi mümkündür. Konuşmadan avcılık yapılabilir, alet kullanımı ve üretimi için konuşma şart değildir ki buna en büyük kanıt konuşmadıkları hâlde basit düzeyde alet yapan ve kullanan hayvanların varlığıdır. İnsanın gerçekleştirdiği pek çok toplumsal faaliyetin taklit yoluyla kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanabilirdi. Bu durumda insan dili, bugünkü şempanze dilinden çok da farklı olmazdı. Oysa insan dili primat ata türlerinden de günümüzde yaşayan primat türlerinden de oldukça farklı niteliklere sahiptir (İzbul, 2022, s. 103).

İzbul (2022), *Dilin Evrenceleri ve Konuşmaya Dayalı İletişimin Evrimi* adlı çalışmasında Charles F. Hockett'in dilin evrenceleri üzerine görüşlerini özetlemiş, evrence yaklaşımının dilin evrimi konusuna açıklık getirmek için ne amaçla ve nasıl kullanılabileceğini ifade etmiş, evrence yaklaşımının dilin evriminin açıklanması bağlamında kusurlu olan yönlerini göstermiştir. İzbul'un "dil evrenceleri" terimi ile karşılamaya çalıştığı olgu dilbilim literatüründe "dil evrenselleri" gibi farklı isimlerle de anılmaktadır.

İnsan topluluklarının dilleri incelendiğinde insan türünün konuşmaya dayalı bilişsel becerileri ve iletişim oluğundaki ortak niteliklerini belirleyen, insanın konuşma dili ile diğer biyolojik türlerdeki bilişsel ve iletişsel davranışlarının karşılaştırılmasında birer ölçüt olarak kullanılabilecek evrensel geçerliliği olan temel özelliklerine konuşma dilinin evrenceleri

diyoruz (İzbul, 2022, s. 109). İnsan dili söz konusu olduğunda farklı araştırmacıların farklı evrenceler (tüm insan dillerini kapsayan evrensel özellikler) tespit etmeleri oldukça doğaldır. Fakat bu farklı evrence sınıflandırmaları incelendiğinde çoğunlukla ortak noktalarda buluştuklarını, hatta benzer olgulara yönelik farklı kavramsallaştırmalar kullanıldığını gözlemliyoruz.

Hockett dilin evrencelerini on altı alt başlıkta incelemektedir. Bunlar ses aygıtı, işitim aygıtına yönelik oluk (vocal auditory channel), yayılımcı gönderim, yönlendirici işitim (broadcast transmission, directional reception), hızlı yitim (rapid fading, transitoriness), karşılıklı kullanılabilirlik (interchangeability), öz denetim (total feedback, complete feedback), özelleme (specialization), anlamlılık (semanticity), nedensizlik (arbitrariness), ayrıklık (discreteness), başkalama (displacement), üreticilik, açık sistem olmak (productivity, openness), kültürel geçişlilik (cultural transmission, traditional transmission), ikili örüntüleme (duality of patterning), yalancıklama (prevarication), üst dil kullanımı (reflexiveness, metalanguage), öğrenilirlik (learnability) gibi evrenceler biçiminde tasnif edilmiştir (Akt. İzbul, 2022, s. 113-114). Bu dil evrenceleri farklı araştırmacılar tarafından farklı parametrelerle sınıflandırılmaktadır.

Hockett'in dil evrencelerine ek olarak Picq, üç farklı evrence daha eklemektedir. Birincisi insan dili yalan söylemeye uygun bir dildir, başkalarını kandırmaya imkân tanımaktadır. İkincisi insan dili kendi üzerine dönüşlülüğe sahip bir dildir, bu özellik sayesinde iletişim kurma konusunda da iletişim kurulabilir, konuşulabilir. Üçüncü olarak ise insan dili öğrenilebilir ve öğretilebilir bir dildir (Picq, 2006, s. 20. Akt., Altınörs, 2021, s. 24).

Hockett'in dil evrencelerine yönelik çok güçlü itirazlar da bulunmaktadır. Bu evrencelerin büyük bir bölümünün insan diline özgü olmadığı her birinin farklı bir hayvan iletişim sisteminde var olduğu kanıtlanmıştır. Bu bağlamda insan dilinin biricik olduğu ve sadece insana özgü dile ait birtakım evrensel niteliklerin bulunduğuna yönelik itirazlar bu evrencelerin bilimsel açıdan sağlamlığını ciddi oranda sarsmıştır. Daha sonraki araştırmacılar tarafından eklenen yeni evrencelerin de bazı hayvan iletişim sistemlerinde var olduğu görülmektedir. Son tahlilde bu aşamada insan dilini biricik yapan birtakım niteliklerin var olduğunu bilimsel bir kesinlikle söyleyebilmemiz mümkün değildir (Kerimoğlu, 2022a, s. 154-156).

İzbul (2022) *Konuşma Dilinin Evrenceleri ile İlgili Üç Ek Öneri* adlı makalesinde Antropolog Jane H. Hill'in konuşma dilinin evrenceleri üzerine görüşlerini incelemektedir. Bu

görüşlerden hareketle Hockett'in evrencelerine başka ek evrenceler getirmekte, ortaya konulan önerileri etraflıca tartışarak eleştirel bir analizden geçirmektedir.

Hill (1972) konuşma dili için üç ek evrence ortaya koymaktadır. Bunlar konuşma seslerinin üretimi ile ilgili "ses anatomisi", dil edinimi için gerekli olan "üst yaş sınırı", dildeki "yuvalama ve gömüleme" olgusu üzerinden üç başlıkta sınıflandırmıştır. Görüleceği üzere bu üç önerinin insanoğlunun anatomik özelliklerinin evrimi, bireysel biyolojik gelişimin toplumsal yaşamın evrimi ile birlikte değerlendirilmesi, bilişsel bir dizge olan konuşma dilinin psikodilbilimsel ve psikososyal nitelikler bakımından incelenmesini kapsadığı ortadadır (Akt. İzbul, 2022, s. 138).

Hill, dilin evriminin incelenmesini tek boyuta indirgeyen tezleri reddederek dilin evriminin anatomi, nöroloji, sosyal psikoloji disiplinlerinin ışığında disiplinlerarası bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (İzbul, 2022, s. 141). Dilin kazanılmasında belli bir üst yaş sınırının bulunmasını ve bunun da ergenlik dönemiyle eş zamanlı bir grafik çizmesini insanın biyo-kültürel evriminde üzerinde dikkatle durulması gereken bir konu olduğunu savunmaktadır (İzbul, 2022, s. 142-143). Sonuç olarak dil becerilerinin anatomik ve nörolojik boyutlarının var olduğunu reddetmeden hatta bu verilerden büyük ölçüde yararlanarak dilin bir topluluk ve kültür davranışı olduğunu iddia etmektedir (İzbul, 2022, s. 144).

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki Yalçın İzbul'un dil antropolojisi üzerine yaptığı çalışmalar, çalışmaların yapıldığı dönemde sadece bizim ülkemizin akademik camiası açısından değil tüm dünyadaki dil antropolojisi alanı açısından oldukça ilerici ve çığır açıcı çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000'li yıllardan sonra uluslararası alanda dilin evrimi bağlamında dil antropolojisi, dilbilim, nörodilbilim çalışan araştırmacılardan çok önce, içinde yaşanılan dönemin teknolojik kısıtlılıklarına rağmen (DNA çalışmaları yetersiz, MR teknolojisi gelişmemiş, antik DNA çözümlemeleri yapılmamış), dilin evriminin o zamana kadar açıklanamamış bazı noktalarını aydınlatmaya yönelik isabetli varsayımlarda bulunduğunu gözlemliyoruz.

4.1.2. Biyoloji - Genetik ve Dilin Evrimi

Genetik kalıtsal olguların incelenmesi bilimidir (Cavalli Sforza, 2021, s. 63). İnsanoğlunun dil yetisi de kalıtsal olarak bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılan, biyolojik bir altyapıya sahip bilişsel bir yetidir. İnsanoğlunun bütün bilişsel kapasitelerinin arkasında evrimsel nedenler bulunduğu gibi bir bilişsel yeti olarak dil yetisinin de arkasında evrim

sürecinde edinilen ve kalıtsal olarak kuşaktan kuşağa aktarılan olgusal unsurlar vardır. Biyolojik evrimsel süreçler dört temel etmenle açıklanabilir olgulardır. Birinci etmen yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlayan mutasyon süreçleridir. İkinci etmen bu mutasyonlar sonucunda ortaya çıkan özellikleri ayrıştıran doğal seçilimdir. Üçüncü etmen, genetik drift olarak adlandırılan rastlantıların etkisiyle insan öbekleri arasında farklılıkların ortaya çıkmasıdır. Dördüncü etmen ise insan öbeklerinin ayrışmasına ve kaynaşmasına neden olan göç olgusudur (Cavalli Sforza, 2021, s. 73). İnsanoğlunun dil yetisi de bu evrimsel etmenlerin etkisi altında ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

İnsanoğlunun dil yetisinin açıklanması konusunda mutlaka biyoloji ve genetik bilimlerinin elde ettiği verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir. İnsan biyolojisinin insan dilinin ortaya çıkması konusunda bir etkisinin olduğu açık bir gerçektir. Diğer canlıların insan diline benzer bir dil geliştirememiş olması bu konudaki güçlü bir kanıttır. Buna rağmen günümüze kadar yapılan çalışmalarda insan dilinin yaşayan bir canlı organizma olduğuna yönelik bütünüyle dile özgü bir gen yahut bütünüyle dili işleyen bir beyin bölgesi tespit edilememiştir. Bu konuda yapılan buluşlarda elde edilen genlerin (FOXP2) dil dışında başka yetileri de etkilediği ortaya çıkarılmıştır (Kerimoğlu, 2022b, s. 5).

İnsanoğlunun dil yetisinin biyolojik yönlerinin olduğu tartışmasız bir gerçektir. İnsanın beyninde dili geliştirecek bir biyolojik mekanizma olmadan dil gibi karmaşık bir olgunun ortaya çıkabileceğini düşünmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda dili sadece kültürel bir olgu olarak açıklamak da doğru değildir. Öyle olsaydı başka canlılarda da kültürel bir olgu olarak dilin gelişmesi gerekirdi. Dünya üzerinde insan dışında konuşabilen bir canlı bulunmadığına göre insan biyolojisindeki bir farklılığın dilin ortaya çıkışında etkin olduğunu düşünmek en akla yatkın açıklama olarak karşımıza çıkmaktadır (Kerimoğlu, 2017, s. 36-37). İnsan biyolojik bir organizmadır. İnsana ait özelliklerin açıklanması yapılırken bunların biyolojik ve genetik temellerine vurgu yapılması gerekmektedir. Dil yetisi ile genler arasında bir bağlantının olduğu, dil ve konuşma bozuklukları yaşayan hastaların genleri üzerinde yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir (Kerimoğlu, 2017, s. 47).

Evrimsel biyolojide bir organın evrimine ilişkin nedensel açıklamalar yapılırken iki başlıkta değerlendirme yapılarak sınıflandırma yapılır. Bunlar adaptasyonizm ve pluralizmdir. İnsanoğlunun dil yetisinin evrimsel kökenine ilişkin açıklamaları da aynı şekilde iki başlıkta inceleyebiliriz. İnsanoğlunun dil yetisinin evrimine ilişkin adaptasyonist açıklamada bulunan kuramcılar, dilin evriminin en önemli nedeninin insan türünü oluşturan popülasyondaki bireylerin doğal seçilimi olduğunu savunurlar. Pluralist açıklamada bulunan kuramcılar ise

insanoğlunun dil yetisinin evriminde doğal seçilime ek olarak tarihteki rastlantı etkenine, gelişimsel ve genetik sınırlamalara başvurarak adaptasyoncu olmayan yolları da kullanarak dilin evrimini açıklamaya çalışırlar (Hoşgör, 2016, s. 339).

Homo sapiensin evrimi, homo loquens *(konuşan insan)* evrimiyle özdeş görülmektedir, bu bağlamda konuşma dilinin insanın evrimsel gelişim sürecinde temel zorunluluk olduğu iddia edilmekte, hatta konuşma becerisinin insanın evrimini sürükleyen bir güç odağı olduğu savunulmaktadır (İzbul, 2022, s. 137). Çok karmaşık bir örgütlenme yapısı gösteren dilin ortaya çıkması insan evriminin en önemli aşamalarından biridir (Türk, 1998, s. 527).

Dil, günümüz insanının ve günümüzdeki insan kültürünün ayrılmaz bir parçası olmasına rağmen evrimsel bir sürecin ürünüdür (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 84). Dilin kültürel bir yapı mı yoksa bir biyolojik kapasite mi olduğu konusundaki tartışmalar dilin evrimi alanyazınındaki tartışmaların temel noktasıdır. Bu bölümde dilin biyolojik bir kapasite olduğuna yönelik kuramları ve ortaya konulan bilimsel kanıtları inceleyeceğiz.

Dil yetisi insan zihninin bir parçası olarak kabul edildiğinde bu yetinin evrimleşmiş olması gerektiğini de kabul etmek gerekmektedir. Evrimin bir konusu olarak dilin biyolojik temellerinin var olup olmadığı konusunda dilin kalıtsallığı, uyaran yoksunluğu, dilin modülaritesi gibi özellikler üzerinden değerlendirme yaparsak daha somut sonuçlara ulaşmamız mümkün olabilir. Bu açıdan dilin evrimini sadece özyineleme özelliği üzerinden düşünmek doğru olmaz; çünkü insan türünde daha gelişmiş şekilde karşımıza çıkan bu özellik doğada başka canlı organizmalarda ilkel düzeyde de olsa karşımıza çıkmaktadır (Aydın ve Salman, 2021, s. 66).

Yıllarca dilin bir fosilinin olmadığı iddia edilmiştir. İnsan evriminin 7 milyon yıllık sürecinde, zaman dilimini daha da daraltmak gerekirse 2 milyon yıl önce homo erektusun ortaya çıktığı dönemde hangi insan türlerinin dile sahip olduğu ve bu dilin niteliğinin ne olduğu üzerine tartışmalar yürütülmüştür; fakat bu tartışmalar somut delillere dayandırılamamıştır. Günümüzde ise antik DNA fosilleri ile ilgili yapılan çalışmaların gelişmesiyle birlikte dilin bazı özelliklerine yönelik fosil kanıtlara ulaşmak mümkün olmuştur (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 85).

Biyolojik bir özelliğin işlevini anlamak üzere doğa bilimlerinde, o özelliğin hayatta kalma mekanizmaları üzerinde ne gibi bir etkisinin olduğunun açıklanması gerekir. Bu açıdan dilin biyolojik temellerinin ortaya konulmasının niçin önemli olduğunu anlarız (Dessalles,

2020, s. 104). Biyolojik temelleri bulunan bir bilişsel yeti olarak dil, doğal seçilim süreçlerinde niçin seçilmiştir? Dil yetisinin insanın hayatta kalma süreçlerine etkisi ve katkısı ne ölçüde olmuştur? Biyoloji ve genetik bilimlerinin yaptığı araştırmalardan elde edilen sonuçlar bu soruların yanıtlarına ulaşabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

İnsan dilinin ortaya çıkışı konusunda ortaya atılan biyolojik senaryoya göre insan dili çok uzun bir gelişim devresinin ürünüdür. Biyolojik senaryoya göre 100 bin yıl önce konuşulan insan dilleri bugün konuşulan dillerden kalite olarak pek bir farkı olmayan bir aşamaya ulaşmış görünüyordu. Daha arkaik türler olarak tasnif edilen homo habilis ve homo erektus gibi erken türler az gelişmiş bir dile sahipti. Bunların dili modern insan ile şempanzenin dili arasında bir seviyede bulunuyordu. Biyolojik senaryoyu doğru kabul eden araştırmacılara göre insan dili bu seviyeden aşama aşama evrim geçirerek günümüzdeki niteliksel yapısına ulaşmıştır. İnsan dili, salt kültürel unsurlarla açıklanamayacak düzeyde karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsanoğlunun karmaşık yapıya sahip olan bütün biyolojik kapasitelerinin milyonlarca yıl süren bir evrim süreci sonucunda günümüzdeki işlevsel yapısına ulaşabildiğini biliyoruz. O hâlde büyük olasılıkla insanoğlunun dil yetisinin de milyonlarca yıl süren bir biyolojik evrimin sonucu olduğunu iddia etmemiz mümkündür (Ruhlen, 2017, s. 11).

Bu bağlamda Kinsella (2009) dilin evrimini aşamalı bir adaptasyon süreci olarak kabul eden teorileri beş başlık altında ele almıştır. 1. Adaptasyonist teoriler: Bu teoriler insanoğlunun dil yetisini Darwinci doğal seçilim ve adaptasyon süreçleri ile açıklamaya çalışırlar. 2. Ardıl adaptasyoncu (exaptationist) teoriler: Bu görüşü savunanlar insanoğlunun dil yetisinin başka bir işlev için doğal seçilime uğramış bir organın farklı bir işlevi karşılaması ile ortaya çıktığını savunan teorileri inşa etmiştir. 3. Yan ürün (sprandel) teorileri: Bu görüşü savunanlara göre dil, adaptasyon ya da ardıl adaptasyon sonucu ortaya çıkmamıştır. Öngörülemeyen ve dille tamamen ilgisiz başka bir evrimsel gelişmenin sonucunda dil yetisinin ortaya çıktığını savunurlar. 4. Sıçrama (saltation) teorisi: Bu görüşe göre dil yetisi aşamalı olarak değil sıçramalı olarak bir anda meydana gelen bir mutasyon sonucunda ortaya çıkmıştır. 5. Öz düzenleme (self-organization) teorileri: Bu görüşü savunanlara göre dil, kendi içinde bir sisteme sahip olduğu için onun evriminin de içsel süreçler sonucunda meydana gelmiş olabileceğini iddia ederler (Kinsella, 2009, s. 10-15).

Kinsella (2009) dilin evrimi bağlamında adaptasyonist açıklamayı anlamlı kılabilmek için üç soruya verilecek yanıtların oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır. Birincisi, insanoğlunun dil yetisi aşamalı bir şekilde ön iletişim biçimlerinden evrim geçirerek ortaya

çıkmış ise bu ön iletişim sistemleri nelerdir? İkincisi, dilin ortaya çıkmasını sağlayacak adaptasyon sürecini başlatacak ihtiyaç nedir, insan hangi ihtiyaca uyum sağlamak için dili geliştirmiştir? Üçüncüsü, insanoğlunun dil yetisini inşa etmesi sürecinde adaptasyonu gerekli kılan hangi çevresel etkenler etkili olmuştur? Bu sorulara verilecek olan somut bilimsel yanıtlar insanoğlunun dil yetisinin hangi adaptasyon sonucunda ortaya çıktığını açıklayabilmemiz için yararlı olacaktır (Kinsella, 2009, s. 14-15).

İnsan Genomu Projesi sırasında yapılan çalışmalar sonucunda insan vücudu ve beyni ile ilgili 20-25 bin arasında gen tespit edilmiştir. Bu genlerin büyük bir kısmı evrimsel olarak aynı kökenden geldiğimiz canlılarda da bulunmaktadır. Bu genlerin büyük bir kısmını diğer primatlar ve memelilerle paylaşmamıza rağmen dünya üzerinde dil geliştirebilen tek canlı insandır. Bu durum insanın bilişsel kapasitelerinin incelenmesi konusunda çok ciddi bir sorunu ortaya çıkarır. Diğer primatlar ve memelilerden farklı olarak sadece insan türünün sahip olduğu genlerin insandaki bütün bu bilişsel kapasiteleri tek başına yaratabilmiş olduğuna yönelik ciddi şüpheler vardır. Sözgelimi insan türü, faredeki beynin üç katını neredeyse birebir birbirine benzer genlerle inşa etmeyi başarabilmiştir. Genetik olarak birbirine bu kadar yakın olan iki türden biri dil ve konuşma kapasitesini geliştirmeyi başarabilmişken diğeri basit sesler çıkarabilmek dışında gelişmiş bir bilişsel kapasite örneği sergilememektedir (Kerimoğlu, 2016, s. 57).

Biyoloji biliminin verilerini dilbilimsel verilerle karşılaştırmalı olarak inceleyen Ruhlen'e (2017) göre nasıl ki biyoloji biliminde, memelilerin gelişim tarihini inceleyen bir biyoloğun insanın kediler ve yarasalarla ilgisini kurmadan önce bütün memelilerin gelişim şemasının çıkarılıp açıklanmasını şart koşması bilimsel açıdan ciddiye alınamaz bir olgu ise dilbilimsel açıdan da tek tek dillerin ve dil ailelerinin birbirleri arasındaki biyolojik bağlantılar ortaya konulmadan önce genel bir diller şemasının çıkarılmasının gerektiğini savunmak da bilimsel açıdan ciddiye alınamaz bir olgudur. Ancak Hint-Avrupa dil ailesinin başka hiçbir dil ailesi ile bağlantısı olmadığını savunan görüş tam olarak bunu yapmaktadır ve biyoloji biliminin somut verilerini görmezden gelmektedirler (Ruhlen, 2017, s. 133).

Son yıllarda insan genetiği üzerine çalışan farklı ülkelerdeki farklı araştırmacılar, dilbilimi ile biyolojik sınıflama arasında güçlü bir ilişki olduğunu keşfettiler. Son derece geniş bir genetik materyal üzerinde çalışan Luca Cavalli-Sforza ve arkadaşları tarafından dünya çapında yapılan bir genetik araştırma, gen sıklıkları temelinde dünya halklarının yayılımını belirlemiş ve ortaya çıkan somut genetik sonuçlar dillerin sınıflandırılması üzerine çalışan

dilbilimci Greenberg'in dil çalışmalarının sonuçlarıyla da birebir örtüşmüştür (Ruhlen, 2017, s. 150-151).

Cavalli-Sforza vd. (1998) çalışmalarında yeryüzündeki insan dillerinin dil aileleri ile günümüzde yaşayan insanların genetik akrabalık ilişkilerine baktıklarında elde edilen verilerin bunların benzer kökenlere sahip olduklarını gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Dil aileleri öncelikle belirli bir genetik kod grubu içinde yer aldıktan sonra zamanla gelişerek değişmiş olmalıdır. Diller, insan genetiğine göre daha hızlı evrim geçirmektedir. Bu nedenle diller hızla farklılaşırken genetik daha yavaş farklılaşır. Bir topluluk konuştuğu dili coğrafyaya ve diğer çevresel şartlara göre çok hızlı bir şekilde değiştirebilirken genetiği büyük oranda aynı kalır. Bu bağlamda düşünecek olursak insan dillerindeki farklılaşmanın insanlığın tarihindeki son beş bin yıl içinde gerçekleşmiş olduğunu iddia edebiliriz. Bu süreçte diller lehçeleşme yoluyla tamamen farklılaşırken insan genetiğinde o derece büyük bir değişim meydana gelmemiştir. Daha uzak bir tarihsel derinliği ele aldığımızda dil aileleri arasında daha az bir değişim gözlenecektir (Cavalli-Sforza vd., 1988, s. 6005).

Buna karşılık Cavalli-Sforza (2021) *Kültürün Evrimi* adlı çalışmasında genler ve diller arasındaki ilişkinin mükemmel bir ilişki olamayacağını da ifade etmektedir. Tarihsel ve toplumsal birtakım nedenler yüzünden genler ve diller arasındaki örtüşmeyi olumsuzlayacak örneklerin çıkması da muhtemeldir. Sözgelimi bir istila sonucunda dilini tamamen değiştirmek zorunda kalan bir topluluğun genetiği aynı kalırken dili değişir. Yahut dil aynı kalırken komşu halklarla yoğun genetik iç içe geçmeler yüzünden genler karışırken dil değişmez. Yanlışlayıcı örneklerinin olmasına rağmen diller ve genler arasındaki ilişki pozitiftir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diller ve genler arasında çeşitli sebeplerden dolayı karışımlar meydana gelmiş olsa bile bu karışımlar genler ve diller arasındaki uyumun netliğini bulanıklaştırmayı başaramayacaktır (Cavalli-Sforza, 2021, s. 167).

İnsanoğlunun genetik kodları ile insan dili arasındaki benzerlik ilişkisi oldukça dikkat çekicidir. Sözlü ifadeler az sayıda fonem dizisinin etkin kullanımıyla oluşurlar. Fonem dizileri sözcükleri oluşturur, sözcük dizileri ise söz diziminin ilkesel kuralları aracılığıyla cümleleri oluşturur. Bu yöntemle az sayıda birim ile sınırsız sayıda anlam üretilebilir. Genetik diziler de sınırlı sayıda birimden oluşan doğrusal bir dizidir. Bu dizi kodlar aracılığıyla 20 çeşit aminoasitten oluşan bir diziye çevrilir. Bu aminoasit zincirleri üç boyutlu işlevsel proteinleri oluşturmak üzere katlanır. Gen regülasyonu aracılığıyla doğru proteinler doğru zamanlarda doğru yerlerde üretilir ve bu yolla sınırsız sayıda biyolojik morfoloji belirlenebilir. Proteinlerin aminoasit dizisi basit bir biçimde genetik içerikten çıkarılabilse de üç boyutlu yapıları

oluşturmak üzere biçimlenen katlanma şekilleri ve kataliz ettikleri kimyasal reaksiyonlar fizik ve kimya kuralları tarafından belirlenmiş karmaşık bir dinamik sürece bağlı olarak meydana gelir. Anlamın söz diziminden ortaya çıkma biçimi ile kimyasal özelliklerin genetik koddan ortaya çıkma biçimi arasında ise anlamlı bir benzerlik kurabilmek zordur (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 227-228).

İnsan genetiğine sahip olan organizmalar, dil öğrenme gizil gücüne doğuştan sahiptir. Doğumla başlayan ve içinde yaşadıkları insan topluluğunun kültür ortamında dil gizil gücünü gözlenebilir bir dilsel davranışa dönüştürebilen insanın dili öğrenmesi ve kullanması sosyal etkileşime dayanır ve kültürel bir davranıştır. Ancak dilin öğrenilmesi ile öğretilmesi farklı kavramlardır. Dil öğrenmek için gerekli olan biyolojik ve genetik yeterliliğe sahip olmayan bir organizmaya dil öğretebilmek mümkün değildir. Dilin öğrenilebilmesi üzerine ilişkin konular dilbilim ve dil antropolojisinde dil edinimi başlığı altında ele alınır ve bu bağlamda çocuğun dil öğrenmesine ilişkin tespitler yapılır (İzbul, 2022, s. 26).

Biyolojide başlangıç kavramına yer olmadığı için biyolojik olay ve olguların tarihsel süreçte ne kadar geriye gidilirse gidilsin belli bir evrim çizgisinin basamakları oldukları görülür. Bu durum bizi insandaki dil yetisinin de biyolojik bir tarihinin olduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda bırakır. Bu durum yüzünden insanoğlunun dil yetisinin tarihsel izlerinin insan türünün biyolojik evriminin aşamalarında, türleşme tarihinde çeşitli izlerinin olması gerekmektedir. Dilin evrimini zaman boyutunda ansızın ortaya çıkan rastlantısal bir sıçrama olarak tanımlamak doğru olmadığı gibi dilin evrimini türün tarihsel ekolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmek gerektiği açıkça ortaya çıkmıştır (İzbul, 2022, s. 27).

Evrimsel süreçte tür oluşumlarının kararlı ve dengeli geçişlerle ortaya çıktığını ileri süren neodarwinist görüş ile bu geçişin koşullara bağlı olan dönemsel sıçramalar biçiminde âdeta zıplamalar hâlinde gerçekleştiği görüşü karşımıza çıkıyor. İkinci görüş kartezyen felsefeden etkilenmiştir ve politik çağrışımlar yaratan içeriği dolayısıyla biyoloji dünyasında tartışmalı bir yeri olmasına rağmen oldukça güçlü bir görüştür. Evrimsel gelişiminin birbiri ardı sıra ilerleyen kararlı bir süreç olduğunu iddia edebilmek için ara türlere ait fosil kanıtlarından yoksunuz (Hoşgör, 2016, s. 346). Chomsky ve takipçilerinin dilbilim alanında savunduğu ve dilin evriminin insan beyninde gerçekleşen anlık bir mutasyon sonucunda gerçekleştiği tezi ikinci görüş ile uyumludur.

Steven Pinker, *Dil İçgüdüsü* adlı eserinde insanoğlunun dil yetisinin evrimini filin hortumuna benzetmiştir. Dil de fil hortumu da milyonlarca yıllık evrim sürecinde günümüze

kadar ulaşmayı başarabilen bir fosil bırakamamıştır. Hortum; fosilleşmeyen, karmaşık bir adaptasyonun ürünü olarak karşımıza çıkan bir organdır. Bu organın evrim sonucunda ortaya çıktığına yönelik gelen bir kabul vardır ve neredeyse hiçbir bilim adamı bu organın evrim geçirerek gelişmemiş olduğunu iddia edemez. İnsanoğlunun dil yetisi de fil hortumu gibi fosil bırakmayan bir kültürel organ olmasına rağmen insan dilinin evrim sonucunda ortaya çıkmış olduğuna yönelik şüpheler hâlâ oldukça güçlüdür (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 202).

Dil, genetik mesajda meydana gelen değişiklik anlamında biyolojik evrimi gerektiren son geçiş olarak karşımıza çıkmaktadır (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 228). İnsanoğlunun dil edinimi rastlantısal bir olgu değildir, yani insanoğlunun biyolojik evrimi sırasında ortaya çıkan ikincil bir işlev değildir. Ağız, burun, gırtlak bölgesindeki organların ve organ boşluklarının evrimi incelendiğinde bu biyolojik temelli teknolojik düzeneğin tamamının evrimindeki anatomik değişikliklerin konuşma becerilerinin gerçekleştirilmesine yönelik bütüncül bir uyarlanma sürecinin sonucu olduğunu gözlemliyoruz (İzbul, 2022, s. 27-28).

Atkinson ve Gray (2005) biyolojik evrim alanındaki birtakım terimler ile dilin evrimini dil içi evrim bağlamında değerlendiren tarihsel dilbilimin kullandığı terimlerin birbirine benzediğini iddia etmektedirler. Atkinson ve Gray'e göre biyolojik evrimde ayrık ögeler olarak adlandırılan süreçlerin dilsel evrimdeki benzeri sözlük, söz dizimi ve sesbilimdir. Diğer benzerlikleri şöyle sınıflandırmışlardır. (Birinci terimler biyolojik evrim terimleridir, ikinci terimler dilbilim terimleridir.) Homolojiler - köken ortaklıkları, mutasyon - yenilik, sürükleme - sürüklenme, doğal seçilim - sosyal seçilim, kladogenez - soy ayrımları, yatay gen transferi - ödünçlemeler, bitki melezleri - melez diller, ilişkili genotipler/fenotipler - ilişkili kültürel terimler, coğrafi klinler - lehçeler, fosiller - eski metinler, neslin tükenmesi - dillerin ölümü. Bu benzerliklere baktığımızda dilin evrimi konusunun tek başına dilbilim tarafından incelenemeyecek oranda biyolojik evrim ile iç içe geçmiş bir çalışma alanı olduğunu görüyoruz. İki alan her durumda benzerlik göstermemesine rağmen hâlihazırda tespit edilmiş olan benzerlikler bile biyolojik ve dilbilimsel evrim arasında verimli bir paralellik olduğunu bize gösterir ki bu paralellikler dahi biyoloji ile dilbilimin verimli bir biçimde birbiriyle bağlantılı olarak çalışması için yeterlidir (Atkinson ve Gray, 2005. Akt., Kerimoğlu, 2023c, s. 357).

Campbell'e (2015) göre diller ve genler arasında birebir gerçekleşen bir uyumun var olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Yapılan dil ve insan genetiği karşılaştırmalarından elde edilen sonuçlar incelendiğinde anlamlı bir uyum varmış gibi görünüyor olsa da bu uyum her zaman gözlenmez. Bir kişi ömrünün sonuna kadar tek bir gen setine sahiptir; fakat çeşitli

sebeplerle bu kişi dilini değiştirebilir yahut iki dilli olabilir. Kısacası bireyler bir dili bırakarak başka bir dili benimseyebilirler; fakat genlerini bırakıp yeni bir gen dizisini benimseyemezler. Doğada dil değişimi yaygın bir şekilde gözlenen bir süreçtir, diller ve gen havuzları arasında mükemmel bir uyumu gösteren deterministik bir ilişkiyi gözlememiz mümkün olmayabilir. İnsan guruplarının dil-gen ilişkisinde şu durumlar yaygın olarak gözlenir: 1. Dil karışımı yoktur - Genetik karışım yoktur. 2. Dil karışımı yoktur - Genetik karışım vardır. 3. Dil karışımı vardır - Genetik karışım yoktur. 4. Dil karışımı vardır - Genetik karışım vardır. Bu dört mantıksal önermeden hareketle mevcut dil ve gen uyumlarından hareketle insan genetiği ve dilbilimsel fonetik sınıflandırmalar arasında paralellik beklentisi içinde olmanın doğru yaklaşım olmayacağı sonucuna ulaşıyoruz (Campbell, 2015, s. 203-205). Bütün bu karşıt görüşlerine rağmen Campbell, gen ve dil ilişkisi üzerinde yapılacak çalışmaların çok değerli olduğunu ifade etmektedir. Özellikle melezlenme, dil değiştirimi gibi süreçleri göz önünde tutarak yapılacak disiplinlerarası çalışmaların dil ve genetik arasındaki ilişkinin belirlenmesi konusunda aydınlatıcı olabileceğini düşünmektedir (Campbell, 2015, s. 217).

İnsanoğlunun evrimsel gelişiminin son 3,5 milyar yıllık süreci boyunca insanın evrimi gen aktarımı süreçleri üzerinden biçimlenmiştir. Ancak türümüzün 160 ile 200 bin yıllık tarihi boyunca seslerin ve sözcüklerin aktarımı dilsel çeşitlilikten sorumlu olan temel bileşen olarak karşımıza çıkar. İnsanın evriminin tamamı göz önünde bulundurulduğunda bu süreç göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir süreyi ifade eder. Günümüzde ise toplumların var olmasını sağlayan bilginin iletilmesinde dil artık genlerin rolünü ele alacak düzeyde güçlenmiştir. Genetik bilimi bağlamında en güçlü Darwinci eşleyicilerden biri olan genin işlevini dil üstlenmeye başlamıştır. (Pagel, 2017, s. 156).

Dobzhansky'ye göre evrimin ışığı olmadan biyolojideki hiçbir şeyin anlamı yoktur (Dobzhansky, 1973, s. 125). Günümüzde ulaştığımız bilimsel seviyeye bakarak konuşmak gerektiğinde bugün biyoloji bilimi evrimin bilimidir. Dobzhansky'nin de özellikle vurguladığı gibi evrimin ışığı altında bakılmadığı zaman biyoloji bilimindeki verilerin hiçbir anlamı olmayacaktır. Biyolojik bir olgunun kendi içsel evrimine atıfta bulunulmadan o biyolojik olgunun bütünüyle anlaşılabilmesi asla mümkün olmayacaktır (Givon, 2002, s. 39). Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin diğer bütün biyolojik yetiler gibi biyomekanik ve nörolojik temelleri bulunan ve evrimsel bir süreç sonunda meydana çıktığı konusunda şüpheler kalmamıştır. Ancak Dilbilimci Evans'ın (2020) da ifade ettiği gibi dil öyle bir tarzda gelişmektedir ki biyolojik yapı tarafından kısıtlansa bile insanı hayretler içinde bırakacak

düzeyde ıraksak çözümler bularak gelişir, bu çözümler de dilin toplumsal alandaki kullanımından türer, kullanım temelli baskılardan doğar (Evans, 2020, s. 248).

4.1.2.1. Dilin Evrimi Üzerinde Çalışan Biyoloji ve Genetik Kuramcıları

4.1.2.1.1. Charles Darwin

Charles Darwin, 1859'da basılan *Türlerin Kökeni* adlı eserinde dillerin kaynağı, kökeni ve evrimi konusuna çok az değinmiş olmasına rağmen insanın evrimi üzerine söyledikleri bakımından oldukça değerli kanıtlar ortaya koydu. *Türlerin Kökeni* kısa süre içinde dilbilimcilerin de ilgisini üzerine çekti. Daha sonra Darwin, *İnsanın Türeyişi* adlı eserini kaleme aldı ve bu kitabında dilin evrimi konusunu daha geniş bir biçimde bir bölüm başlığı altında inceledi. Darwin'in insanın evrimi konusunda ortaya koyduğu ilkeleri dilin evrimi konusuna uygulamaya çalışan dilbilimciler ortaya çıktı. Böylece insanın biyolojik evrim süreçlerinin anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte dilin kökeni, kaynağı, evrimi konusunda da somut delillere dayanan teoriler ortaya koymanın imkânı oluştu (Hewes, 1993, s. 27-28).

Yaklaşık olarak 6-7 milyon yıl önce Afrika'da yaşayan ve henüz insan olmayan bir türün kesin olarak bilinmeyen bir nedenle savanaya göç etmesi sonucunda insanın türünün evrimi başlamıştır. Bu değişiklik sonucunda bu türde bir dizi evrimsel adaptasyon birikimi oluşmaya başlamıştır. Kalıcı olarak bipedalizm, el-göz koordinasyonu, alet yapabilme ve kullanabilme, et ağırlıklı hepçil bir beslenme rejimine geçiş, termoregülasyon gibi bir dizi değişim maymunsu diyebileceğimiz bir türün diğer türlerden ayrışmasına neden olmuştur. 6 ya da 7 milyon yıl boyunca süren bu evrimsel değişikliklerin sonucunda yaklaşık olarak 300 bin yıl öncesinden başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte ise bugün bildiğimiz insana çok yakın bir forma doğru evrimleşmiştir (Bakırcı, 2023, s. 25). Darwinci açıdan insanın evrim sürecini kısa ve özlü bir şekilde böylece özetlemek mümkündür.

Modern biyolojiyi temelinden sarsan Darwin'in ortaya koyduğu en önemli kuram, doğal seçilimdir. Devrim niteliğinde bir kuram olan doğal seçilim, o zamana kadar biyoloji hakkında ortaya konulmuş birçok sezgisel evrim anlayışını yerle bir etmekte, felsefi anlamda da bilginin kendiliğinden doğmadığını ancak bir kaynaktan ortaya çıkarak bir alıcıya iletildiğini savunmuştur. Darwin'e göre bilginin kaynağı çevredir. DNA'larımızdaki rastlantısal mutasyonlar bilgi üretmez. Bu mutasyonları taşıyan bireyler aracılığıyla yeni bilgiyi gen havuzuna taşıyan bu güç çevre tarafından yönetilen doğal seçilimdir (Peterson, 2009, s. 57).

Evrim kuramı tek hücreli canlılardan insana doğru ilerleyen tarihsel gelişim sürecinde tüm biyolojik türlerin geometrik olarak art arda sıralandığı zincir modeline uygun bir evrim süreci öngörmemektedir. Dallanmış bir ağaç modelinde çeşitli kollara ve türlere ayrılarak her biri kendi evrimsel çizgisi içinde evrimini bağımsız bir biçimde sürdüren ya da soyu tükenen türlere dayalı uzun ve geniş kapsamlı bir süreci dile getirmektedir (İzbul, 2022, s. 112).

Darwin'in ortaya attığı kuramsal modele göre genetik mutasyonlar sonucunda ortaya çıkan kalıtsal değişiklikler ve doğal seçilim evrim sürecinin yürütücü motorudur. Mutasyon ile genetik mirasta rastlantısal, ender ve aktarılabilir değişiklikler meydana gelir. Bu mutasyonlar yeni bireyler üretir. Cinsel seçilim avantajına sahip olan mutant birey popülasyon içinde çoğalarak türünü devam ettirir ve daha fazla gen kopyası üretebilir. Seçilim avantajına sahip olan mutant bireyin çevreye uyumlu olması da değişikliğin yaygınlaşmasını sağlar. Böylece doğal seçilim süreçlerinin işlemesiyle birlikte mutant birey popülasyonda yaygın bir genetik miras bırakır (Cavalli Sforza, 2021, s. 37). İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi de Darwin tarafından kuramsal çerçevesi çizilen bu evrim süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Everett'e (2024) göre Darwin'in doğal seçilime dayanan evrim kuramı oldukça basit bir açıklamaya dayanır. Bu kuramın üç temel dayanak noktası bulunmaktadır. Birincisi çevrenin popülasyonu destekleme yeteneği daima sınırlı iken popülasyonun genişleme yeteneğinin sınırsız olduğuna dayanır. İkincisi bütün popülasyonda çeşitlilik vardır ve bu nedenle iki organizma asla birbirinin tıpatıp aynısı olamaz. Bu çeşitlilik popülasyonu oluşturan bireylerin yaşamlarını sürdürme ve çoğalma yeteneklerini etkilemektedir ve bu popülasyondaki bazı bireylerin belirli nişlerde yaşamda kalma olasılığı daha yüksek olan yavruları olur. Üçüncüsü ebeveynler bir şekilde kendi çeşitliliklerini yavrularına aktarabilmektedir. Bu üç temel ilkeyi "doğal seçilim yoluyla aktarım" biçiminde özetlememiz mümkün görünmektedir (Everett, 2024, s. 49-50).

Charles Darwin, *Türlerin Kökeni* adlı eserinde insanoğlunun dil yetisinin evrimi konusunda derinlemesine bir analiz yapmamıştır. Kitabın sadece bir bölümünde bu konuya değinmiştir. İnsanoğlunun dil yetisi ile ilgili ayrıntılı çözümlemelerini *İnsanın Türeyişi* adlı eserinde ayrı bir bölüm başlığı altında inceleyerek derinlemesine ele almıştır.

Darwin'e (2012) göre doğada aynı öbekler arasındaki akrabalıkları göstermek olanaksızdır. Farklı grupları geçirdikleri değişiklik oranında farklı türlere, alt ailelere, ailelere, bölümlere, takımlara, sınıflara ayırarak göstermek mümkündür. Bu sınıflandırma işlemini dillerin durumunu göz önüne alarak açıklamak mümkündür. Darwin'e göre insanlığın soy

ağacı elimizde olsaydı, insan ırklarının soybilimsel sırası bugün yeryüzünde konuşulan dillerin en iyi sıralamasını verirdi. Bugün dünya üzerinde konuşulan dillerin de bütün ölü dillerin de insan türünün kökenlerine göre bir sınıflandırmasını yapmak mümkün olabilirdi. Bununla birlikte bazı eski diller çok az değişerek günümüze kadar gelebilirken bazıları ise çok büyük oranda değişerek birçok lehçenin ve yeni dilin kökenini oluşturmuş olabilir. Aynı soydan gelen dilleri aralarındaki farkın derecesine göre farklı gruplara ayırarak sınıflandırmak mümkün olabilirdi. Aynı insan soyundan gelenlerin ölü ya da yaşayan dilleri en yakın ilgileri göz önüne alınarak sınıflandırıldığında birbirine bağlanabilir, böylece her lehçenin ilgi zincirini ve kökenini vermek mümkün olurdu (Darwin, 2012, s. 246-247).

Darwin'in *Türlerin Kökeni* kitabında ortaya attığı bu varsayımsal görüş daha sonraki süreçte büyük oranda Cavalli Sforza tarafından yapılan çalışmalarla doğrulanmıştır. Ruhlen de dilbilim konusunda Darwin'e benzer bir görüşü ortaya atarak insanoğlunun genetik akrabalık ilişkileri ile dil aileleri arasında güçlü bir benzerlik olduğunu iddia etmiştir. Bu bağlamda dilin evrimi konusunda ortaya konulan biyoloji ve genetik biliminin verileriyle aynı konuda ortaya konulan dilbilimsel veriler yüksek oranda örtüşmektedir.

Darwin, acı ve zevk, üzüntü ve mutluluk gibi temel duygularla birlikte merak, dikkat ve belleği insanlar ile hayvanlar arasındaki ortak duygular olarak kabul etmektedir. Darwin, insanın oluşumundaki biyolojik özellikleri açıklarken kullandığı yöntemi insanın zihinsel özelliklerini açıklarken de kullanır. Doğal seçilim ve uyumsama süreçleri fiziksel özelliklerde olduğu gibi bilişsel özelliklerde de işlemektedir. Darwin ile neredeyse aynı dönemde evrim teorisini ortaya atan bir diğer kuramcı Wallace'a göre ise evrim insan biyolojisindeki fiziksel yönleri açıklayabilir. Wallace, insanı hayvandan ayıran zihinsel özelliklerin evrimle açıklanamayacağını savunur (Kerimoğlu, 2018, s. 26).

Charles Darwin (2023), *İnsanın Türeyişi* adlı eserinin *İnsanın ve Düşük Hayvanların Zihinsel Yetilerinin Karşılaştırılması* adlı üçüncü bölümünde *Dil* alt başlığı altında insanoğlunun dil yetisini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Dilin evrimi konusunu Darwinci açıdan ele alan araştırmacılar daha çok bu bölümde savunulan görüşlerden hareketle insanoğlunun dil yetisinin evrimini açıklamaya çalışmaktadırlar.

Darwin'e (2023) göre diller, tasarlanarak icat edilmiş değildir, ona göre diller, pek çok aşamadan geçerek yavaş ve bilinçsiz bir süreçte gelişmiştir (Darwin, 2023, s. 121). Bir konuda beceri kazanmaya yönelik içgüdüsel açıdan eğilimli olma durumu sadece insana özgü bir durum değildir, pek çok canlı türünde beceri kazanmaya uygun bir biyolojik yapı

bulunmaktadır (Darwin, 2023, s. 122). Dil ve iletişim konusunda insan, diğer düşük hayvanlarla birtakım benzer yetilere sahiptir; fakat hiçbir hayvan türü insan diline benzer bir iletişim sistemi geliştirmeyi başaramamıştır; çünkü insan türü, çok çeşitli sesleri ve fikirleri sınırsız bir biçimde birbiriyle ilişkilendirebilecek düzeyde yüksek bir zihinsel yetiye sahiptir (Darwin, 2023, s. 120-121).

Darwin'e göre konuşma dilinin kökeni burada aranmalıdır. Doğadaki çeşitli seslerin ve başka hayvanların çıkardığı birtakım bağırışların ve insanın kendi ürettiği içgüdüsel çığlık ve işaretlerin el hareketleri yardımıyla taklit edilmesi ve değiştirilmesi süreçlerinin sonucunda konuşma dili ortaya çıkmıştır. Darwin, dilin ortaya çıkması konusunda yukarıda ortaya attığı tezin doğruluğundan kuşku duymadığını da ifade etmektedir. Ezgili çığlıkların anlaşır seslerle taklit edilmesi sonucunda farklı ve karmaşık duyguları ifade eden sözcükler ortaya çıkmıştır. Alışılmadık düzeyde akıllı bir kuyruksuz maymun benzeri bir hayvan, bir yırtıcı hayvanın sesini taklit ederek türdeşi olan diğer maymunları yaklaşan tehlikenin nitelikleri hakkında uyarmış olabilir. Bu durum, dilin gelişmesindeki ilk adımı oluşturmaktadır (Darwin, 2023, s. 123).

Zamanla konuşma dilinde sesin daha yüksek bir oranda kullanılmaya başlanmasıyla birlikte birtakım kalıtsal sonuçlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreç ses organlarını güçlendirmiş, bu güçlenme sonucunda ses organları kusursuzlaşmış, bu da insanoğlunun konuşma yetisinin gelişimini etkilemiş olmalıdır. Dilin sürekli kullanımı ile beynin gelişimi arasındaki ilişki ses organlarının gelişiminde daha önemli bir aşamadır. İnsanın arkaik atalarından zihinsel yetileri gelişmiş olan birinin zihinsel yetileri, henüz ilkel bir konuşma dilinin dahi gelişmediği bir dönemde günümüzdeki kuyruksuz maymunların hiçbirinde olmadığı düzeyde gelişmişti. Bu zihinsel yetinin sürekli kullanılması ve geliştirilmesi, uzun düşünce zincirlerinin üretilmesini ve sürdürülmesini mümkün kılmıştır ve bu süreç zihnin kendi gelişimini de etkilemiş olmalıdır. Ses ve ses organlarının sürekli bir şekilde kullanılması sonucunda bu organların yapısında ve işlevlerinde kalıtsal değişimlerin ortaya çıkması sonucunda daha yetkin bir konuşma dili inşa edilebilmiştir (Darwin, 2023, s. 124-125).

Darwin, konuşma becerisinin ortaya çıkmasına neden olan iletişim kurma yetisinin başlangıç düzeyinde de olsa birtakım hayvanlarda bulunduğunu savunmaktadır. Doğada iletişim kurmayı başarabilen tek organizma insan değildir. Başka canlılar da çeşitli yollarla iletişim kurabilmekte, kurdukları bu ilkel iletişim ile anlaşarak yaşamlarının devamlılığını sağlayabilmektedir. On ya da on bir aylık bebeklerin ve işitme-konuşma engeli bulunan bireylerin belirli sesleri belirli düşüncelere bu kadar kolay bir şekilde bağlayabilmesi, bu

fikirler daha önceden onların zihinlerinde bulunmadığı müddetçe mümkün değildir. Bu bağlamda dil yetisi, düşük hayvanlardan homo sapiense kadar, başlangıçtan bugüne kadar, aşama aşama evrim geçirip gelişerek gelmiştir (Darwin, 2023, s. 125-126).

Konuşma becerisinin gelişmesi için uyarlanan organların neden başka organlar değil de bugün kullandığımız mevcut organlar olduğunu anlamamız da zor olmayacaktır. Bütün yüksek memeli hayvanlarda bizimkilerle aynı programa göre yapılandırılmış ve iletişim amacıyla kullanılan çeşitli ses organları bulunmaktadır. İletişim yetisinin geliştirilmesinin gerektiği ortamlarda ve koşullarda bu organların daha da gelişebileceğini öngörmek zor olmayacaktır. Dil, dudak, gırtlak vb. organlarda koşullara uyum göstermek için meydana gelecek uyarlanmalar sayesinde insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmasını sağlayacak biyolojik aygıtların evrimi de sağlanacaktır (Darwin, 2023, s. 126). Bizimle hemen hemen aynı ses donanımına sahip olan yüksek kuyruksuz maymunların ses organlarını konuşmak için kullanmıyor olmalarının nedeni bu maymunların zekâlarının yeterince gelişmemiş olmasıdır. Bu maymunlar uzun süreli bir alıştırma süreci ile konuşma becerisine uyarlanabilecek dil organlarına sahiptirler; ama bu uyarlanma bu canlılarda bugüne kadar hiç gerçekleşmemiştir. Kuyruksuz maymunların zekâsının neden insanınki kadar gelişmediği sorusuna çeşitli etkenlerle yanıt verilebilir; fakat bu konuda şu aşamada çok bir şey söylememiz mümkün olmayacaktır. Maymunlar ve insanların, her iki canlı türünün bugüne kadar geçirdikleri ardışık gelişme aşamaları konusunda elimizde çok az bir bilgi vardır. Bu konuda bunda daha açık bir yanıt beklemek mantık açısından mümkün olmayacaktır (Darwin, 2023, s. 127).

Darwin'in çok önceden *İnsanın Türeyişi* kitabında tespit ettiği gibi dillerin evrim ağacı ile insan genlerinin sınıflandırması arasında güçlü bir benzerlik ilişkisi bulunmaktadır (Cavalli Sforza, 2021, s. 49). Darwin türleşme ile dillerin çeşitlenmesi arasında bir benzerlik ilişkisi olduğunu tespit eder. Farklı türlerin oluşum aşamaları ile farklı dillerin oluşum aşamaları arasında şaşırtıcı bir benzerlik vardır. Birçok kelimenin kökeni çeşitli seslerin taklit edilmesine dayandığı için dillerin kökenini türlerin kökeninden daha gerilere götürebilme imkânımız bulunmaktadır. Farklı diller arasında soy ortaklığına dayanan dikkat çekici kökendeşlikler ile benzer oluşum süreçlerine dayanan şaşırtıcı benzeşimler olduğunu görüyoruz. Belirli harflerin ve seslerin değişmesi ile başka harflerin ve seslerin değişiyor olması, biyolojik canlı türlerinin oluşumu sürecinde gözlemlediğimiz ilintili büyüme süreçlerine çok benzemektedir. Her iki olguda da parçalar eşlenir, uzun süreli kullanımlarda farklı yapılar ortaya çıkar ve böylece türleşme gerçekleşir. Önceki türlerden gelen kalıntılara hem dillerde hem de biyolojik türlerde rastlanıyor olması durumu daha da ilginç kılan bir başka olgudur. Biyolojik türler nasıl ki

evrim geçirerek değişirken bir önceki türün birtakım özelliklerini taşıyarak türleşiyor ise diller de bir önceki köken dilin izlerini taşıyarak değişmekte ve farklılaşmaktadır (Darwin, 2023, s. 127).

Darwin'e göre diller de tıpkı organik varlıklar gibi gruplar ve alt gruplar biçiminde sınıflandırılabilir ve bu sınıflandırma soya göre doğal olarak ve başka karakterlere göre yapay olarak yapılabilir. Baskın olan diller ve lehçeler tıpkı türler gibi geniş bir yayılım gösterir ve zamanla dillerin yok olmasına yol açar. Bu bağlamda diller de tıpkı türler gibidir. Nasıl ki yok olan bir tür tekrar ortaya çıkamıyor ise yok olan bir dil de tekrar ortaya çıkarılamaz. Aynı dilin birden fazla doğum yeri yoktur. Farklı diller kendi içlerinde çaprazlanabilir yahut iç içe geçebilir. Değişkenliği her dilde gözlemliyoruz. Aynı zamanda yepyeni kelimelerin de ortaya çıktığını görüyoruz. İnsanoğlunun hatırlama yetisinin de bir sınırı olduğu için tekil sözcükler de diller gibi kademeli olarak yok olur ve tükenirler. Bazı kelimelerin sağkalımı olanaklı olurken bazılarının soyu tükenir. Her dilde bazı dilbilgisel unsurlar galip gelir ve hayatta kalırken bazı unsurlar galip gelemez ve hayatta kalamaz. Sözcüklerin hayatta kalımını belirleyen unsurlar arasında yenilik ve moda da sayılabilir; çünkü insan zihni baktığı her şeyde birtakım yenilikler ve ufak değişimler görmek istemektedir. Bu varoluş mücadelesinde bazı ayrıcalıklı sözcükler hayatta kalır veya korunur, bu sözcükler dünyasındaki doğal seçilimin somut bir yansımasıdır (Darwin, 2023, s. 127-128).

Uygarlaşmamış uluslar olarak tanımlanan bazı ulusların dillerini incelediğimizde son derece kurallı ve olağanüstü karmaşık bir yapıya sahip diller kullanıyor olduklarını görürüz. Doğa bilimciler haklı gerekçelerle organların farklılaşmasını ve özelleşmesini kusursuzluğun bir ölçütü olarak kabul ederler. Dillerde de durum böyle bir genelleme ile ifade edilir. En karmaşık dillerin en gelişmiş diller olarak kabul edilmesi bu noktada doğru değildir. İlkel kabul edilen toplumların dillerinin son derece kurallı ve karmaşık olması o dillerin özel bir yaratma eylemi sonucunda ortaya çıkmış olduğunu kanıtlamaz, tam tersine anlaşılır konuşma yetisinin kendisi de tıpkı insan gibi daha düşük bir formdan gelişerek bugünkü niteliklerini kazanmıştır. İlkel toplumların gelişmiş diller kullanması da bu yargı ile çelişmez (Darwin, 2023, s. 128-129). Bu bağlamda Darwin'in biyoloji alanındaki görüşleri antropoloji alanında Lévi-Strauss'un görüşleriyle tam manasıyla örtüşmektedir. Lévi-Strauss da ilkel toplumların kültürünün az gelişmiş bir kültür olarak tanımlanmasını reddetmekte, hatta bu toplumların kültürünün çeşitli parametreler açısından değerlendirildiğinde modern kültürden göreceli olarak daha ileri kabul edilebileceğini savunmaktadır.

Lieberman dilin birtakım yönlerinin oldukça uzun bir evrimsel süreç sonucunda oluştuğunu ve bu özelliklerin bazılarının diğer canlı türleriyle paylaşılan özellikler olduğunu iddia eder. Bazı özelliklerin ise diğer canlı türleriyle paylaşılmayan yeni özellikler olduğunu ve bu özelliklerin günümüzün insanının konuşma becerisini ayırıcı özellikleri olduğunu vurgular. Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin evriminin Charles Darwin'in tarafından ortaya atılan evrim teorisinin mekanizmaları ile açıklanabileceğini vurgulamaktadır (Kerimoğlu, 2020, s. 127).

Darwin'in yukarıda özetlenen görüşlerinin bir kısmı genetik alanında yapılan çalışmalarla test edilmiş ve desteklenmiştir. İnsan popülasyonunun genetik soy ağacının tespit edilmesi mümkün olursa insan dillerinin de akrabalık ilişkileri hakkında çok geniş bir bilgiye sahip olacağımızı savunan Darwin'in (2023) bu görüşü 1988 yılına kadar hiç test edilmemiştir. Cavalli-Sforza (2001), Darwin'in bu konu hakkındaki yorumunu bu zamana kadar bilmediğini bu görüşü tesadüfi bir şekilde öğrenmesiyle birlikte konuyu araştırmanın önemini fark ettiğini ifade etmektedir (Cavalli-Sforza, 2001, s. 167). İlerleyen süreçte yapılan çalışmalarla birlikte insan genlerinin akrabalık ilişkileri ile insan dillerinin akrabalık ilişkileri arasındaki bağlar incelendiğinde bu ikisi arasında güçlü bir korelasyonun var olduğu tespit edilmiştir. Genetik alanında yapılan çalışmalardan elde edilen bu sonuç, Darwin'in insan dilinin evrimi hakkındaki görüşlerini desteklemiştir.

Darwin, insanoğlunun dil yetisinin müziğe benzer bir şekilde kendine özgü sözel bir ifade etme yöntemi elde etmek için cinsel seçilim yoluyla uzun bir süreç içinde evrim geçiren bir içgüdü olduğunu savunmaktadır. Darwin'in bu iddiasının üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen dilin kökeni ve evrimi alanında çalışan araştırmacılar dil ile ilgili başka yüzeysel sorunları gündemde tutup tartışırken esas sorunu göz ardı etmişlerdir. Evrimsel bakış açısına göre düşündüğümüzde insanoğlunun dil yetisinin uyum yeteneği ile ilgili işlevlerinin var olup olmadığı, varsa bu uyum işlevlerinin neler olduğu tartışılmamıştır. İnsanoğlunun dil yetisinin insanın genel evrim çizgisinin içerisindeki bir aşama olduğunu neredeyse kesin bir açıklıkla biliyoruz; fakat bu evrimin niçin gerçekleştiği konusunu açıklamakta zorlanıyoruz (Atasoy, 2013, s. 60). Diğer hayvanlar sağkalım ve cinsel seçilim için dile ihtiyaç duymadan yaşamış ve türlerinin sürekliliğini sağlamış iken insan niçin bir dil geliştirme yoluna girmiştir? Bu, hangi ihtiyaçlardan doğmuştur?

Dilin evrimindeki kök dilin oluşum aşamalarını evrimsel biyolojide ön hücrelerin (coacervate) gelişimine benzetmek mümkündür. Birtakım ön hücreler çeşitli kimyasal tepkimelere girerek RNA ve DNA molekülleri üretebilmeyi başararak moleküler bir evrim

geçirirler. Cansız bir formdan canlı bir forma geçerler. Bu biçimde çeşitli üstünlükler kazanırlar. Moleküler evrim sayesinde gelişen bu yapılar ilk moleküler birleşimleri oluşturarak daha uzun süre hayatta kalabilirler. Bu ilk birleşimden hareketle yeni birleşimlere girerek üretim yapabilirler (Bakırcı, 2021, s. 63).

Evrimde tek hücreli basit yapıların bir araya gelerek yeni ve karmaşık bir yapı oluşturması olayına simbiyoz denir. Böylece yeni ve çok hücreli karmaşık organizmalar ortaya çıkar (Bakırcı, 2021, s. 92). Dilin evriminde de birbiriyle ilişkili sözcüklerin bir araya gelerek yeni bir sözcük oluşturması "birleştirme" çok sık görülen bir sözcük türetme yöntemidir.

Canlı organizmaların evrimi sırasında ortaya çıkan pek çok aşama dilin evrimi aşamalarına benzemektedir. Sözgelimi "körelmiş organ" olgusunu da dilde gözlemleme şansımız vardır. İnsanda apandis, yirmi yaş dişleri, kuyruk sokumundaki kemikler körelmiş organ örnekleridir. Penguenlerde uçma işlevini yitirmiş kanatlar, bazı yılanlarda vücut içinde kalan kalça kemiği, karahindibalarda döllenme işlevini yitirmiş çiçekler benzeri birçok körelmiş organ örneği karşımıza çıkar (Bakırcı, 2021, s. 207-210). Her dilde işlevini yitirerek artık kullanılmaz hâle gelmiş birtakım dilbilgisel yapılarla karşılaşılır. Bazı dillerde çok gelişen yapılar bazı dillerde körelmiş ve kullanılmaz hâle gelerek dillerin farklılaşmasına katkıda bulunmuştur. Evrimsel biyolojide türleşme olgusu ne ise dillerde lehçeleşme sonucunda dillere bölünme olgusu da odur.

Darwinci kaynaklar insan dilinin evrimi konusundaki tezlerinde insan dilinin genlere bir seçilim avantajı sağladığını ifade etmektedirler. Buna rağmen dilin ortaya çıkmasını sağlayan seçilim avantajının ne olduğuna yönelik ortak bir anlayış geliştirememişlerdir (Blackmore, 2011, s. 129). Darwinci evrim teorisi açısından baktığımızda FOXP2 geni, insan evriminin son 200 bin yıllık sürecinde olumlu bir seçilim baskısı altındadır ve iki aminoasit değişimine uğramıştır. Bu değişim insana özgü olarak ortaya çıkmış bütün morfolojik ve anatomik adaptasyon süreçlerine ek olarak insanoğlunun konuşma yetisinin ortaya çıkmasına genetik bir temel inşa etmiştir (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 22).

Evrimsel seçilim baskılarının dil kapasitesini geliştiren genetik değişimleri tercih etmiş olması kuvvetli bir olasılıktır. Bu evrimsel baskılar kültürel çevrede de bulunmaktadır. İnsanlar arasında iş birliğini geliştiren insan gruplarına bu iş birliğini geliştirmeyen gruplara göre yaşamlarını sürdürebilme noktasında avantaj sağlamış olabilir. Dil gelişen grupların dilleri ve dil kapasiteleri gelişirken diğerleri geri kalmış ve soyunu sürdürememiş olabilir. Türleşme sürecinde dile dayanan yeni bir türün gelişmesiyle süreç tamamlanmış olabilir

(Peterson, 2009, s. 60). Doğal seçilim dilin ortaya çıkmasında ve evrim geçirerek gelişmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Evrimsel süreçte pozitif olarak ayrışan konuşma becerisine sahip hominid türü dilin en gelişmiş kullanıcısı olarak hayatta kalmayı başarabilmiştir (Peterson, 2009, s. 61). Bu seçilim rastgele bir biçimde meydana gelmemektedir. Doğdukları gen kombinasyonu içinde bulundukları çevre ile yüksek derecede uyumluluk gösteren bireyler seçiliyorlar. Çevre değiştikçe o çevreye uyumlu gen kombinasyonları da değişiyor ve buna kolayca uyum sağlayabilen bireyler daha kolay hayatta kalıyor, daha fazla ürüyor, kendilerini avantajlı kılan genlerini bir sonraki kuşağa daha kolay aktarabiliyorlar (Bakırcı, 2023, s. 25).

Dilin evriminin biyolojik ve toplumsal hareketlerin karşılıklı olarak birbirini etkilemesiyle ilerleyen sarmal bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Sosyalliğin kendisinin maddenin başat bir hareketi olarak belirmesinden evvel bunun nasıl biyolojik hareketin bir parçası hâline geldiğini anlamak için primatlar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bir türün bir grubunun içinde birlikte davranma ve dayanışmaya yönelik kültürel eğilimler baskın hâle gelmiş ise ve bu tür yaşamını devam ettirme ve üreme konusunda başarılı ise bu tür doğaya karşı yürütülen evrimsel mücadelede seçilmeye yatkın olacaktır (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 85). Günümüzde ise insan evriminde biyolojik ve kültürel değişkenlerin karşılıklı bir ilişki içinde olduğu çağdaş bilim adamları tarafından yaygın kabul görmektedir (Türk, 1998, s. 528). Kreol, pidgin ve kendiliğinden oluşan işaret dillerinin (Nikaragua İşaret Dili, Bedevi İşaret Dili) bize kanıtladığı bilimsel bir gerçek vardır: Toplumsal çevre evrimimize müdâhil olmaktadır. Charles Darwin tarafından çevrenin insan evrimi üzerindeki etkisi taslak hâlde çizilmiştir; fakat daha sonra yapılan evrim konulu çalışmalarda bu aşama ihmâl edilmiştir (Picq, 2020, s. 26). Memetik evrim teorisi konusundaki tezlerin ortaya çıkmasına kadar bu aşama üzerine yoğun çalışmalar yapılmamıştır. Günümüzde bile memetik biliminin yaygın kabul görmediğini söyleyebiliriz.

Bilinen tarihsel derinliği göz önünde bulundurularak insanın evriminin uzun vadede ulaştığı günümüzdeki seviyesinden geriye doğru baktığımızda evrim süreçlerinin türümüzün ekolojisi, nörolojik ve anatomik yapısı, davranışları arasında bütünleştirici bağlantılar kurarak ilerlediği tezinin doğrulandığını görüyoruz (İzbul, 2022, s. 101).

Darwin'in teorisinden sonra evrimci görüş içinde çeşitli ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Evrim temelli düşünce değişik görüşlerle çeşitlenerek daha da güçlenmiştir. Örneğin hologenomik evrim kuramcıları virüs, parazit, bakteri benzeri mikrobiyolojik öbeklerin de türümüzün evrimsel gelişiminde belirleyici olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre evrim, bireylerin oluşturduğu popülasyonlar aracılığıyla değil bireylerin bir araya gelerek

oluşturduğu ekolojik sistem içinde gerçekleşmektedir. Bu teoriye göre insanın evriminde doğal seçilim ve uyumsama süreçlerinden daha fazla etkili olan ekolojik sistem öne çıkmaktadır (Hoşgör, 2016, s. 332). Jefferson, insan vücudundaki mikrop ve bakterilerin sadece insanın sağlığı ve duyuşsal özellikleri üzerinde etkili olmadığını aynı zamanda mikrobiyolojik yapımızın evriminde büyük bir önemi olduğunu ortaya koyan çalışmalar yaparak "hologenom evrim teorisi"ni ortaya çıkarmıştır (Hoşgör, 2016, s. 334).

Darwinci düşünceye göre insanoğlunun dil yetisinin evrimi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Dili kullanan bireyler, sağkalım ve üreme konularında en başarılı olanlar olmalıdır. İnsanoğlunun dil kapasitesi sözgelimi göz ve görme gibi bir biyolojik sistem olarak kabul edilecekse dilin ne amaçla evrimleşmiş olduğunu da açıklayabilmemiz gerekir. Dil yetisinin artmasını sağlayan genleri taşıyan bireylerin bu yetiyi daha az geliştiren türdeşlerine göre niçin daha fazla sağkalım ve üreme şansının olduğunu açıklamamız gerekmektedir. İnsanoğlunun dil yetisi, insana oldukça pahalıya patlamaktadır. Konuşabilmek ve konuşulanları anlayabilmek için sadece beynin bazı bölgeleri evrimleşmekle kalmamış, bütün bu nörolojik yapı ile birlikte boyun, boğaz, ağız, gibi ses yolunu oluşturan bütün bir biyomekanik mekanizma birlikte evrim geçirmek zorunda kalmıştır. Hatta ses yolundaki biyomekanik unsurların evrimi sırasında yaşamkalımı tehlikeye sokan birtakım riskler de getirmiştir. (Aşağıya doğru inen gırtlak yüzünden boğaza cisim kaçması sonucu boğulma vakaları artmıştır.) Bu noktada yanıtlamak zorunda kaldığımız çok önemli bir soru karşımıza çıkar: Bu derece tehlikeli sonuçlar doğuran bir topyekûn ve birlikte evrim niçin gerçekleşmiştir? Dilin evrimi üzerinde çalışan Darwinci kuramcıların açıklaması gereken süreç budur (Blackmore, 2011, s. 119-120).

Darwin, evrim kuramı ile ilgili dünya çapında sarsıcı etkiler yaratan kitabını yayımladığı günden beri insanoğlunun primat kökenleriyle ilgili bilimsel görüş oldukça güçlü bir biçimde destek gördü. Günümüzde insanın anatomik, nörolojik, genetik ve fizyolojik açılardan sıradan bir kuyruksuz maymun olduğunun aksini kanıtlamak mümkün değildir (Ramachandran, 2022, s. 29-30).

4.1.2.1.2. Tecumseh Fitch

Dilin evrimi konusunu evrimsel biyolojinin bakış açısıyla ele alan ve bu alandaki en önemli çalışmalardan birini ortaya koyan Tecumseh Fitch, insanoğlunun dil yetisinin evrimini somut bilimsel kaynaklara dayanarak açıklamaya çalışmıştır.

Fitch'e (2010) göre dilin evrim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunan araştırmacılar da bu evrimin nasıl gerçekleştiği konusunda anlaşamamaktadırlar. Bu bağlamda dilin nasıl evrildiği konusu da alanyazında oldukça tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu, konu üzerinde çalışan araştırmacıların birbirlerini ağır ithamlarla suçlamalarına neden olabilecek düzeyde sert tartışmalara neden olmaktadır. Bu konuda çalışan ünlü bilim adamlarının birbirlerini insan dilinin niteliklerini, evrimi ve insan beynini bilmemekle suçladığı çok sık görülmektedir (Fitch, 2010, s. 3).

Fitch'e (2010) göre insan dili özyineleme özelliği ile öne çıkar ve diğer iletişim sistemlerinde ayrışır. İnsan türünün iletişim sistemi olan dilde; köpek, kedi, ağaç, göl ve benzeri basit isim öbeklerinin arasına bir sözcük ekleyerek bunlardan farklı sözcük öbekleri üretmenin mümkün olduğunu savunur. Örneğin bu isimlerin herhangi ikisinin arasına "yanında" sözcüğünü ekleyerek bunları birlikte okuduğumuzda yepyeni isim öbekleri yaratılabilir. Ağacın yanındaki köpek, gölün yanındaki kedi benzeri öbekler oluşturarak basit isimlerden bile oldukça karmaşık isim öbekleri türetebilmemiz mümkün olmaktadır. Bu da insan dilinin sahip olduğu özyineleme özelliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Fitch, 2010, s. 101).

Fitch'e (2010) göre hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalar, hayvanların da oldukça önemli bir düzeyde bilişsel kapasitelere sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Temel zihinsel beceriler, araç yapma ve kullanma, epizodik hafıza gibi bilişsel kapasitelerin sadece insana özgü olmadığı, bu becerilerin bir seviyeye kadar hayvan türlerinin bazılarında da bulunduğu belirlenmiştir. Ancak bu kapasitelere sahip olan hayvan türlerinin bugüne kadar insan türünün geliştirdiği dil yetisine benzer bir dil ya da iletişim sistemi geliştirebilme başarısına ulaşamadığını gözlemliyoruz (Fitch, 2010, s. 171).

Fitch (2010), insanoğlunun dil yetisinin uzun yıllar süren bir evrimin ürünü mü yoksa anlık bir mutasyonun sonucu mu olduğuna yönelik tartışmayı ve dilin evrimini bu karşıtlık üzerinden değerlendirmeyi yanlış bulmaktadır. Fitch'e göre dil yetisi bağlamında hayvanlar ve insanlar arasındaki büyük farklılıklardan hareketle yapacağımız yorumlar, milyonlarca yıl süren evrimin kesintili bir süreçte biçimlendiği sonucuna bizi ulaştırmaya yetmeyecektir. Hayvan iletişim sistemlerinden insan diline geçişte köprü vazifesi üstlenen bir ön dil (protolanguage) gerçekten var olmuş olsa dahi bu dilin günümüze kadar korunarak ulaşamadığı ortadadır. Bu kopuş görüntüsü üzerinden dilin evrimini anlamak ve açıklamak mümkün olamayacağı için bu karşıtlık dilin evrimi noktasında belirleyici bir etken olarak öne sürülemez (Fitch, 2010, s. 175).

Dilin evrimi literatüründe alet kullanımı ile dil yetisi arasında bir ilişki kurulmuştur. Alet yapımının karmaşık bir bilişsel yapı gerektirdiğini ve bu yüzden alet yapabilen bir canlının aynı zamanda gelişmiş söz dizimine sahip bir dil yetisi de geliştirmiş olabileceği düşünülmüştür. Fitch'e göre dil olmadan da canlılarda karmaşık bir hiyerarşi var olabilir. Hayvanlardaki alet kullanımı verilerine bakarak yorum yapmak gerekirse dilde karmaşık bir hiyerarşik yapılanma olmadan da alet yapılabilmektedir. Bu bağlamda şempanzelerle son ortak atamızda bu özelliğin var olduğunu söylememiz mümkündür (Fitch, 2010, s. 178).

Evrimsel açıdan duruma baktığımızda doğada özgeci davranışların az olmasını bekleriz; fakat durum hiç de böyle değildir. İnsanoğlunun dil yetisi de özgecil bir yön içerir. Sağkalım noktasındaki avantajları bakımından karşılaştırdığımızda doğada yanlış bilgi aktarmanın doğru bilgi aktarmaya göre daha yaygın olması beklenir. Oysa doğada bunun tam tersine bir durum söz konusudur. Doğada iş birliği yaygın bir davranış örüntüsüdür. Doğada bilgi verenler ile bilgi alanların ortak bir amaç için çalışması bu ortak amaçların gerçekleşmesi olasılığını arttırarak sağkalım konusunda daha çok avantaj sağlamaktadır. Doğada iş birliğinin getirdiği toplam avantaj, hile ve aldatmanın sağladığından fazladır. İşbirliğine yönelik eğilim sadece insan türüne özgü bir özellik değildir, diğer hayvan türlerinde de iş birliğine yönelik bir eğilim vardır. Hayvanlarla insanlar arasındaki farkı belirlemek için ortaya atılan bilişsel yeteneklerin büyük bir kısmının primitif seviyelerde de olsa insan dışındaki bazı hayvan türlerinde de var olduğuna yönelik verilerin artmasıyla birlikte insanlar ile hayvanları birtakım bilişsel ve psikolojik nitelikler üzerinden ayırmanın o kadar da kolay olmayacağı anlaşılmıştır. Hayvanlar âleminde insana özgü olduğu düşünülen birtakım bilişsel özelliklerin var olduğuna ait bulgular arttıkça hayvanların temel kavramsal yetilere sahip oldukları yönündeki görüş genel kabul görmeye başlamıştır (Fitch, 2010, s. 153).

Fitch (2010) hayvan deneylerinden elde edilen verilere baktığında gırtlağın aşağıya doğru inmesi olgusunun hayvanlarda da gözlendiğini tespit etmiştir. Kendi yaptığı karşılaştırmalı ses anatomisi incelemelerinde ise eski hominid türlerinin ve bunların arasında da özellikle neandertallerin ses yolunun konuşmaya hazır bir nitelikte olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fitch'e göre sapiens dışındaki insan türlerinde de konuşmanın fiziksel unsurları bulunmaktadır (Fitch, 2010, s. 315).

Fitch (2010) hayvanlarda ve insan türleri üzerinde yaptığı karşılaştırmalı analizlerde oldukça önemli sonuçlara ulaşmıştır. 1871'de Darwin'in ortaya atmış olduğu kuramın dil konusunda büyük oranda geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fitch'in elde ettiği veriler insanoğlunun konuşma yetisinin aşamalı bir evrim sürecinin ürünü olduğunu göstermektedir.

Konuşmanın ortaya çıkışında etkili olan değişimler, çevresel etkenler üzerindeki değişimler olmaktan çok insanın sinir sistemindeki değişimler üzerinden biçimlenmiştir. Eldeki bulgulara bakıldığında insan dışındaki memeli canlılarda işitsel algılamanın konuşmayı algılama noktasında önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca bu hayvanların ses yolu anatomisinin "/i/, /a/, /u/" ünlü seslerini çıkarmaya uygun olduğu görülmüştür. Bütün bu farklılığı yaratan olgu, sinir sistemindeki farklılıklar olmalıdır (Fitch, 2010, s. 328).

Fitch'e (2010) göre dilin kökeni ile ilgili olarak ortaya atılan kuramlarda ve bu kuramları oluşturmak için yapılan bilimsel incelemelerde yanlışlanabilir olguların ortaya konulması önemlidir. Sözgelimi Lieberman ve arkadaşlarının alçalmış gırtlak hakkındaki çalışmalarından elde ettikleri verilerin yorumlanmasıyla ulaştıkları sonuçlar yanlış olsa da günümüzdeki dilin evrimi çalışmalarına öncülük etmesi bakımından oldukça önemli ve değerlidir. Dilin evrimi üzerinde yapılan deneysel çalışmalar güçlü ve çürütülebilir hipotezlerin üretilmesi noktasında oldukça önemlidir. Çürütülebilir hipotezler ortaya koyan araştırmacıların çalışmaları, sonuçlarında birtakım kusurlar olsa bile, dilin somut kökenlerini ortaya koymaları açısından oldukça değerlidir (Fitch, 2010, s. 336-337).

İşaret dili ile konuşma dili arasında açık ve tartışmasız bir şekilde kabul edilebilecek düzeyde benzerlikler olmasına rağmen modern insanın dil yetisini incelediğimizde jeste dayanan işaret unsurlarını dilin öncülleri olarak kabul etsek dahi jest dili ile işaret ve konuşma dillerinin birbirinden oldukça farklı alanlar olduklarını kabul etmek zorunda kalırız. Fitch'e (2010) göre işaret ile jest arasında bir ayrım yapmak zorundayız. İşareti kelimenin bütün anlamlarıyla birlikte bir dil olarak kabul edebilmemiz mümkün iken jesti bir dil olarak kabul edebilmemiz mümkün değildir. İnsanoğlunun geliştirdiği işaret dilleri de sözlü diller de her açıdan basit jestlerden oldukça farklıdır (Fitch, 2010, s. 437).

Fitch'e (2010) göre dilin evrimi konusunda çok ciddi tartışmalara neden olan Chomsky'nin teorisinin evrim karşıtı bir çizgide konumlandırılabilmesi mümkün değildir. Chomsky dilin iletişim ile ilgili olan birtakım yönlerinin adaptasyon süreçlerinden geçerek evrimle ortaya çıktığını kabul etmektedir. Chomsky'nin diğer evrimci araştırmacılar ile çelişen yönü dilin söz dizimi, anlam gibi özelliklerinin bilişsel, gelişimsel ve tarihsel sınırlılıklar ile ilgili olgular olduğunu savunmasıdır (Fitch, 2010, s. 21-22).

Bickerton (2012), Tecumseh Fitch'in Marc Hauser ve Noam Chomsky ile birlikte yazdığı ve dilbilim ve dilin evrimi çalışmalarını çok kuvvetli bir biçimde etkileyen makalenin dilin evrimi konusundaki çalışmaları yanlış yönlendiren bir çalışma olduğunu düşünmektedir.

Bickerton'a göre ilgili makalede insanları doğru olarak yönlendiren tek bir öneri bulunmaktaydı, o da dilin evrimi konusunun sinirbilim, moleküler biyoloji ve gelişim biyolojisi bağlamalarında incelenen, sinirsel ve gelişimsel işlevlerin pek çok yönünün türden türe pek değişmediğine yönelik kanıtların bulunabilmesi için karşılaştırmalı yöntemi tüm omurgalı türlere yayılacak biçimde uygulanmasının gerekliliğidir (Bickerton, 2013, s. 137).

4.1.2.1.3. Luigi Luca Cavalli Sforza

İnsan genetiği üzerinde çalışmalar yapan Cavalli Sforza genetik biliminde elde ettiği verileri kültürel evrimin açıklanması noktasında yorumlamış ve bu çalışmasının sonucunda önemli kuramsal çıkarımlarda bulunmuştur.

Cavalli Sforza'ya (2021) göre kültür hayvanlarda da vardır; fakat sadece insan türü dil sayesinde son derece yüksek bir kültür inşa etmeyi başarabilmiştir. İnsan dilin olası kıldığı iletişim yeteneği ile birlikte diğer hayvan türlerinden daha gelişmiş bir kültür inşa etmeyi başarabilmiştir. Bu bağlamda dil, insan kültürünün en önemli parçasıdır. İnsanı hayvanlardan farklı kılan en önemli özellik olarak öne çıkan dil, insanın primat atalarından farklı bir düzlemde milyonlarca yıl süren evrimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sesin üretilmesi, anlaşılması ve bunu mümkün kılan beyin organizasyonlarının milyonlarca yıllık bir evrimin ürünüdür. Bu evrim incelendiğinde insan dilinin gelişimini mümkün kılacak genetik evrimsel ögelerin 100 bin yıldan önce tamamıyla ortaya çıkması mümkün görünmemektedir (Cavalli Sforza, 2021, s. 29-30).

Paleoantropolog Philip Tobias, altı farklı homo habilis kafatası üzerinde yaptığı çalışmalarda Broca bölgesinin olduğu noktada bir çıkıntının var olduğunu tespit etmiştir. İnsanoğlunun dil yetisinin dilbilgisel boyutunu yürüten beynin Broca bölgesi daha o dönemlerde şempanze beyninden ayrışarak belirgin hâle gelmiştir. Broca bölgesi, Wernicke bölgesiyle birlikte dil için oldukça önemli beyin alanlarıdır. Tobias'ın habilis kafataslarında Broca alanının var olduğunu tespit etmesi insanoğlunun dil yetisinin biyolojik altyapısının düşünülenden çok daha erken bir dönemde ortaya çıkmış ve uzun bir süreçte evrim geçirerek olgunlaşmış olduğunu düşünmemizi sağlıyor (Cavalli Sforza, 2001, s. 174-175).

İnsan kültürünün temel bir aracı olan insan dili, insan yaşamının ilk üç veya dört yılında öğrenilir. Bu bağlamda insanda dilin öğrenilmesi için bir kritik dönem vardır. Bu kritik dönem geçildiğinde insanoğlu dil öğrenebilir; fakat bu öğrendiği dillerin hiçbirinde kritik dönem içinde öğrenilen diller kadar üst düzeyde bir dilsel başarıya ulaşamaz (Cavalli Sforza, 2021, s. 31).

Cavalli Sforza'ya (2021) göre insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıktığı dönem homo habilise kadar geri götürülebilir. İnsanın toplumsal gelişimi için kendini anlatma yeteneği oldukça büyük bir öneme sahip olmuştur. Beynin büyümesi, alet kullanma ve dil yaratma yeteneği üzerinde etkili olmuştur. Bu nedenle dilin ilk işaretlerini alet yapan ilk insan olan homo habilise kadar götürmek mümkün olacaktır. Çünkü habilis türüne ait kafa tasları incelendiğinde bunların tamamında serebral asimetrinin var olduğu gözlenir. Bu nedenle daha o dönemde sonradan gelişerek günümüzdeki dil yetisinin ilk işareti olan ilkel bir dilin ortaya çıkmış olması mümkün görünmektedir. Beynimizde dil ve konuşma yetisinden sorumlu olan alanların yer aldığı sol yarım küre o dönemlerde bile belirgin hale gelmiş ve şempanze gibi diğer primat türlerinden farklılaşmıştır (Cavalli Sforza, 2021, s. 43).

Modern insan nüfusunun dünyaya yayılması noktasında dilin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu konuda dilin temel etken olduğunu düşündürecek pek çok neden bulunmaktadır. Dil çeşitli aşamalardan geçerek evrimleşmiştir; fakat belki de bu aşamalardan en önemlisi karmaşık bir söz diziminin oluşması aşamasıdır. Karmaşık söz dizimi iletişim yeteneğini büyük ölçüde arttırmıştır. Modern insanın konuştuğu bütün diller son derece gelişmiş bir söz dizimine sahiptir. Her insan anne babasının konuştuğu dilin dışında başka bir dili de kolayca öğrenebilecek bir yeteneğe sahiptir. Nüfusu hızla artan sapiens türünün dünyaya yayılmaya başlamadan önce bir dilinin olduğu neredeyse kesindir. Dünyaya yayılmaya başlayan sapiens türünün bilişsel yetenekleri oldukça gelişmiştir (Cavalli Sforza, 2021, s. 45).

İnsan türüne ait olan tüm canlıların, insanın genel evrimsel gelişim süreçlerinde göre oldukça yeni bir dönemde ortaya çıkan ve gelişen bir biyokültürel evrimin sonucunda ortaya çıkan bir dil öğrenebilme yeteneği bulunmaktadır. Günümüzde yaşayan insan türünün ilk örnekleri günümüzden 200 bin yıl önce Afrika'da ortaya çıktı. Günümüzden yaklaşık olarak 10 bin yıl öncesine kadar bu tür avcılık ve toplayıcılık ile hayatını devam ettirdi. Dilin ortaya çıkması için en erken dönemin sapiens türünün ortaya çıktığı dönemlere kadar geri götürülebilir olduğunu düşünüyoruz. Dil kullanmayı sağlayacak beynin sol yarım küresindeki oluşumların bu dönemlerde olgunluğa ulaştığı da bu dönemlerde dil yetisinin ortaya çıktığını düşündürmektedir (Cavalli Sforza, 2021, s. 112).

Dilin tam gelişimi için seslerin ayırt edilmesi, seslerin oluşturulması ve yorumlanabilmesi gerekiyordu. Bunun için de özellikle sinir sisteminde birtakım gelişmelerin ortaya çıkması gerekiyordu. Kısacası dilin ortaya çıkması için belirli biyolojik organların evrimsel gelişimlerini tamamlaması zorunlu bir şarttı. Bu gelişmelerin başlangıcı altı milyon

yıl önce primat ortak atadan ayrıldığımız döneme dayanmaktaydı. Dilin son biyolojik ve kültürel gelişimi muhtemelen dünyaya yayılan Afrikalı bir kabilenin içinde gerçekleşti. Zamanla çoğalarak bütün dünyaya egemen olan bu tür (sapiens) tüm insan popülasyonu içinde ortak ve aynı düzeyde gelişmiş bir dil kapasitesine sahipti ve bu kapasiteyi muhtemelen günümüzden 100 ya da 200 bin yıl önce edinmişti. Günümüzde dilbilimcilerin tartışmayı dahi reddettikleri bugün var olan insan dillerinin tamamının tek bir ortak kökeninin var olduğu hipotezinin doğrulanabilme olasılığı oldukça yüksektir (Cavalli Sforza, 2021, s. 115-116).

Afrika dışına çıkan ve muhtemelen dil yetisine sahip olan avcı toplayıcı bir nitelik sergileyen bu tür ilk aşamalarda oldukça az bir nüfusa sahipti. Sapiens Afrika dışına göçlerine başladığı vakit, arkeologların tahminine göre yaklaşık olarak bin kişilik bir gruptan 1-15 milyon kişiye kadar artmıştır. Bu yayılma ve çoğalmasının güçlüğüne bakarak bir yorum yapmak gerekirse, bu ölçüde bir yayılmanın dil yetisi olmadan yapılabilmesi mümkün görünmüyor. Bugün konuştuğumuza benzer ileri düzeyde bir dilin gelişmesi sayesinde yayılma çok hızlanmıştır. Bu durum daha ileri düzeydeki bilişsel buluş yeteneklerinin gelişmesini sağlayarak insanın biyokültürel evrimini hızlandırmıştır. Zamanla birbirine komşu olan kabileler arasındaki toplumsal ayrışmalar yüzünden dillerin farklılaşması süreçleri ortaya çıkmıştır. Buna rağmen dillerin yapısal özellikleri günümüzde kullanılan bir lehçenin doğrudan doğruya avcı toplayıcı bir kabilenin dilinden türemiş olduğunu desteklemeyecek oranda hızlı bir şekilde değişmektedir (Cavalli Sforza, 2021, s. 120-121).

Cavalli Sforza'ya (2021) göre insan grupları arasında sadece genetik açıdan bir etnik grup ayrımı yapabilmek mümkün değildir. Etnik grupları birbirinden ayırt edebilmek için sosyoekonomik, politik ve kültürel ayrımlar da devreye girer. Bu bağlamda etnik grup ifadesi hem genetik olarak hem de kültür açısından farklılık gösteren popülasyonları ayırt etmeyi amaçlar. İnsan popülasyonlarını etnik gruplara ayırma konusunda en verimli şekilde kullanılabilecek kültürel özellik dildir. Birbirine çok yakın bölgelerde yaşayan ve genetik olarak aralarında çok büyük farklılıklar bulunmayan etnik gruplar birbirinden çok farklı diller konuşabilirler. Karşılıklı anlaşılabilirlik ölçütlerine göre bu diller değerlendirildiğinde bu dilleri bazı araştırmacılara göre lehçe, bazı araştırmacılara göre farklı bir dil olarak adlandırabilmemiz mümkündür. Dilbilimsel açıdan hangi dillerin lehçe hangi dillerin dil olarak adlandırılması gerektiği konusunda kesin bir uzlaşı bulunmamakla birlikte dillerdeki lehçeleşme süreçlerinin dillerin farklılaşma nedenleri arasında birinci sırada olduğu tartışma götürmez bir gerçekliktir (Cavalli Sforza, 2021, s. 152).

Balcı'ya (2003) göre Cavalli Sforza'nın elde ettiği bulgular oldukça ilginçtir. Özellikle genetik mesafe ile dilsel mesafenin büyük oranda örtüştüğünü ortaya koyan ve aynı dil ailesine üye dillerin büyük olasılıkla birbirine yakın coğrafyalarda konuşlandığını kanıtlayan verileri dilin evrimi hakkında bize oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. İstisnaları olmakla birlikte Cavalli Sforza'nın genetik akrabalığı olan halkların genetik akrabalığı olan dilleri konuştukları sonucuna ulaşmış olması dilbilimsel evrimden söz edebilmemiz için yeterli olacaktır (Balcı, 2003, s. 2).

İnsanoğlunun gen haritası incelendiğinde diller arasındaki farklılaşmalar ile insan genetiğindeki farklılaşmalar arasında güçlü bir benzerlik ilişkisinin var olduğunu söylemek mümkündür. Güçlü ilişkinin gözlenmediği örnek durumları ise tarihsel süreçte yaşanan sosyoekonomik ve politik olaylarla (göç, savaşlar, vb.) açıklamak mümkün görünmektedir. Cavalli Sforza'nın yaptığı çalışmalar genetik alanında yapılan çalışmaların tek başına dilin evrimi başta olmakla birlikte insanoğlunun diğer kültürel niteliklerinin de evrimsel gelişim süreçlerinin sadece genetik verilerle açıklanamayacağını bize göstermektedir. Bu konuda da genetik biliminden elde edilen veriler sosyal antropoloji, evrimsel psikoloji, dilbilim gibi disiplinlerin verileriyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmelidir.

4.1.2.1.4. Memetik Evrim Teorisi Kuramcıları (Susan Blackmore-Richard Dawkins)

Evrimsel biyolojide mem kavramını ortaya atan araştırmacı olarak karşımıza Richard Dawkins çıkar. Dawkins, *Gen Bencildir* (2007) adlı kitabının *Memler: Yeni Eşleyiciler* bölümünde memlerin ne olduğundan ve insanın evrimsel gelişim süreçleri üzerinde nasıl etkili olduklarından söz etmiştir. Memleri bir kültürel aktarım birimi olarak düşünen Dawkins, bu terimi Yunanca *"mimeme"* kökünden alarak ve tek heceli bir forma indirgeyerek *"gen"* sözcüğüne benzeyen bir terim yaratma yoluna gitmiştir (Dawkins, 2007, s. 313).

Dawkins'e (2007) göre insanı canlılar âleminde sıra dışı kılan en önemli öge yarattığı kültürdür. Kültür aktarımı ile genetik aktarım arasında bir benzerlik ilişkisi kuran Dawkins, insan dilinin genetik olmayan yolları kullanarak genetik evrimden birkaç kat daha büyük bir hızla evrim geçirdiğini iddia etmektedir (Dawkins, 2007, s. 308). Kültürel evrimin neler başarabileceğini gösteren en önemli tür insandır. İnsan türünde de dil, kültürel evrimin boyutlarını bize gösteren en önemli olgudur (Dawkins, 2007, s. 310). Dawkins'in memler ve genler bağlamında bundan sonra söylediği her şeyi kültür aktarıcısı olarak dil çerçevesinde düşünmek zorundayız. Zira memleri aktarmaya yarayan en önemli araç insan dilidir.

Dawkins'e (2007) göre memlerin eşlenebilmelerinin yolu, en geniş anlamıyla düşünecek olursak taklittir. Buna rağmen nasıl ki genlerin eşlemeleri her zaman başarılı olamıyorsa bazı memler de gen havuzunda diğer memlere göre daha başarılı olabilirler. Memler arasında da yüksek yaşamkalım oranına sahip olanlar hayatta kalabilecektir. Başarılı eşleyicilerin üç temel niteliği olan uzun ömürlülük, kopyalama sadakati ve üretkenlik kavramlarından kopyalama sadakati memlerin aktarımı konusunda oldukça önemlidir (Dawkins, 2007, s. 315-317). Memler ve genler arasında sıkı bir ilişki de bulunmaktadır, çoğunlukla memler ve genler birbirlerini güçlendirmektedir; fakat bazen de birbirlerine karşıt olabilirler (Dawkins, 2007, s. 322).

Dawkins, birbirine uyarlanmış karmaşık mem demetlerinin birbirine uyarlanmış karmaşık gen demetleri gibi evrim geçirdiğini düşünmektedir. Doğal seçilim, kendi faydası için kültürel çevrelerini sömüren memlerin çıkarına çalışmaktadır. Bu kültürel çevre aynı zamanda benzer doğal seçilim süreçlerine maruz kalan başka genlerden de oluşmaktadır. Bu sayede mem havuzu, evrimsel açıdan kararlı bir öbeğin niteliklerini kazanır ve yeni memlerin bu havuzda yaygınlaşma olasılığı azalır (Dawkins, 2007, s. 324). Dawkins'e (2007) göre memler ile genler arasındaki en temel farklılık genlerin kör eşleyiciler olmalarıdır. Oysaki memler öyle değildir. Memler tarafından geliştirildiği kesin bir şekilde bilinemese dahi insanın bilinçli bir öngörüsü vardır. Kültürel özellikleri de bu bilinçli öngörüye dayanarak aktarmaktadır (Dawkins, 2007, s. 325-326). Kör eşleyici niteliklerine sahip olan genler oldukça bencil bir şekilde hayatta kalmaya çalışırken memler, insan kültürünün yarattığı iş birliği özelliğiyle paylaşımcı bir yapıda çoğalır.

Dawkins'e (2007) göre mem kuramı ne ölçüde spekülatif bir kuram olarak kabul edilirse edilsin oldukça önemlidir. Bu kuram kapsamında kültürel özelliklere ve bunların yaşam kalım değerlerinin evrimine baktığımız zaman kimin yaşamkalım sorunundan dem vurduğumuzu oldukça açık ve net bir biçimde ortaya koymalıyız. Biyologlar gen bağlamında birey, grup ya da belli bir tür düzeyinde yaşamkalım savaşında avantaj sağlayan gerekçeler ararlar. Kültürel bir özellik yalnızca kendine yararlı olduğunu için bu süreci göz önüne alan açıklamalar yapmak zorundayız (Dawkins, 2007, s. 325). Bu bağlamda düşünecek olursak insan kültürünü aktarmaya yarayan insan dilinin memlerin aktarılmasındaki görevini de göz önünde bulundurarak ilgili durumu yorumlamamız gerekirse dil yetisinin yaşamkalım savaşında ciddi avantaj sağlayan niteliklerini bulmamız dilin evriminin açıklanması bağlamında kritik öneme sahiptir diyebilmemiz mümkündür.

Susan Blackmore (2011) *Mem Makinesi* adlı kitabında insanoğlunun kültürel evrimini genetik evriminin bir devamı olarak ele almaktadır. Genetik olmayan yollardan, taklit yoluyla kültürel olarak aktarıldığı düşünülen kültür öğelerine *mem* adı verilmektedir. Memetik evrim teorisini savunanlara göre bu süreç insanoğlunun genetik evriminin bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla insanoğlunun dil yetisinin evrimi de memetik evrim bağlamında değerlendirilmesi gereken bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlunun dil yetisinin evrimini diğer bütün bilişsel işlevlerin evrimiyle bağlantılı olarak ele almalıyız (Blackmore, 2011, s. 118).

Genel olarak kültürel evrim genetik evrimden bağımsız olarak şekillenir. Oysa kültürü önemli oranda etkileyebilecek genetik farklılıklar bulunmaktadır, bu yüzden kültürel evrimden söz ederken genetik evrimi tamamen dışlayamayız. Genetik bilimi biyolojik evrim kuramını geliştirmiştir ve bu kuram kültürel evrim kuramını da ciddi ölçüde etkilemektedir. Genetik evrim kuramı konusundaki bilgilerimiz, kültürel evrimin nasıl işlediğini anlayabilmemiz için bize yardımcı olacaktır. Ancak şunu bilmeliyiz ki genetik evrim oldukça yavan bir süreçle ilerlerken kültürel evrim, kendi içindeki özel koşullarda göreceli olarak yavaş ilerliyormuş gibi görünse de genetik evrimden çok daha hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir (Cavalli Sforza, 2021, s. 18). Biyolojik evrim ile kültürel evrim arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda bu iki evrim mekanizması birbirinden bağımsız tutularak incelenmelidir. Bu iki evrim mekanizmasının kendi içlerinde farklılıkları bulunmasına rağmen bunlar her koşulda birbirlerini etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle "biyokültürel birlikte evrim" kavramından söz etmemiz daha doğru olacaktır (Cavalli Sforza, 2021, s. 40). Kültürel evrim daima doğal seçilim süreçlerinin denetimi altında gerçekleşir. Doğal seçilim hataları düzeltir, biyolojik ve kültürel evrim süreçlerinde çok büyük hataların meydana gelmesi olasılığını azaltarak bize bir güvence sunar (Cavalli Sforza, 2021, s. 194).

Blackmore'a (2011) göre insan birini taklit ettiği zaman ona bir şey aktarılmaktadır. Bu şey tekrar tekrar aktarılabilir ve bir süre sonra denetlenemeyecek duruma gelir. Bu şey bir fikir de olabilir, bir davranış da yahut bir parça bilgi de olabilir. Taklit etme yoluyla bir organizmadan başka bir organizmaya aktarılan kültürel unsurlara *"mem"* diyoruz (Blackmore, 2011, s. 5). İnsanoğlunun dil kapasitesi mem güdümlü bir yapılanmanın sonucudur ve dilin en temel işlevi memleri yaymaktır (Blackmore, 2011, s. 121).

Taklit becerisi evrimleştiğinde ilk eşleyicilerden (genler) daha hızlı bir şekilde yayılan ikinci bir eşleyici ortaya çıkmıştır. Doğuştan getirilen genler hem en iyi taklitçileri kopyalamak hem de onlarla eşleşerek çoğalmak yoluna gitti ve bu süreç insanların yararına oldu. Bu birleşim sonucunda başarılı memlerin, en başarılı genlerin hangileri olacağına karar

vermeye başlaması anlamına gelmektedir. En başarılı genler, bu memlerin yayılmasından sorumlu olan genlerdir. Genler ikinci bir eşleyici yaratmanın etkisini öngöremezdi (Blackmore, 2011, s. 129-130).

Dil, memlerin üretkenliğini arttırır. Bir defada bir eylemin sadece bir kopyasını yapabiliriz. Bir defada o eylemin kopyasını sadece eylemsel olarak belli bir insan öbeğine aktarabiliriz. Kısacası bir eylemi sadece sizi izleyen insanlar kadar kopyalayabilirsiniz. Oysa dili kullanarak bir eylemi, bir haberi seslendirerek onun daha fazla kopyasını üretebilirsiniz. Böylece el, yüz, beden hareketlerinizle ve var olan diğer sinyal iletme yöntemlerinizle üretebileceğinizden daha fazla kopya üretebilir ve bunu daha fazla insana aktarabilirsiniz (Blackmore, 2011, s. 132-133).

Etrafımızda baktığımızda her fırsatta konuşan tek bir canlı görmekteyiz. O da insandır. Fakat bu durumu incelediğimizde sürekli konuşmanın insana hayatta kalma ve türün devamlılığını sağlama konularında büyük avantajlar sağlamaktan çok daha büyük maliyetler getirdiğini görürüz. O hâlde evrim süreci niçin bulduğu her fırsatta konuşan bir canlı türünü meydana getirmiş olabilir? Bu bağlamda memetik teorisi başka bir bakış açısıyla dile ve onun kökenine dair bir açıklama getirir. İnsanoğlu konuşma becerisi ile memleri yaymaktadır. Konuşmak memlerin yayılması için etkili bir yoldur ve bu yolla yayılan memler konuşamayanların yayacağı memlere göre daha fazla kopyalanacak, böylece konuşma memi insanoğlunun mem havuzunda yayılacak ve türümüz konuşan bireylerden oluşan bir topluluğa dönüşecektir (Blackmore, 2011, s. 109).

Memetik teori, dilin evrimi konusunda yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Darwinci düşünceyi sadece gen eşleşmesi bağlamında uygulayanların eksik parçasını tamamlayarak Darwinci düşünceyi kültürel evrime de uygular ve iki açıdan eşleyici mantığını işletir. Memetik teoriye göre memetik seçilim ile genetik seçilim dilin ortaya çıkışında ortak bir çalışma yürütür. İnsanın dil yetisi genlere değil memlere bir seçilim avantajı sağlar. Memler daha sonra genlerin seçildiği ortamı değiştirmek suretiyle genleri her defasında daha verimli bir mem yayma aracı olmaya zorlar. Dilin işlevi memleri yayarak bunu sağlamaktır (Blackmore, 2011, s. 129). Bu bağlamda memetik evrim teorisinin verilerinin Bickerton'un niş inşası teorisi ile büyük oranda örtüştüğünü gözlemliyoruz. “İnsan nişi inşa eder, niş de insanı inşa eder.” görüşünü memlere uyguladığımızda insanın memleri inşa ettiğini ve memlerin zamanla insanı inşa ettiğini söylemek mümkündür.

Dil gelişimi karmaşık bir tasarımı meydana getiren evrimsel bir süreçtir. İnsanoğlunun çıkardığı ilk anlamlı sessel ürünler memetik seçilim ortamını değiştirdi. Bunun sonucunda daha karmaşık sesler üretme ve yayma olanağına eriştik. Bu süreç tek hücreli organizmalardan çok hücreli organizmalara doğru ilerleyen biyolojik evrim sürecine benzemektedir. Oksijen üreten bitkilerin ortaya çıkması ise bitkileri tüketen hayvanların ortaya çıkması ile otçul hayvanları yiyerek beslenen yırtıcı hayvanların ortaya çıkması da buna benzer bir şekilde basit yapıların daha karmaşık yapıların oluşmasına imkân vermesi esası üzerine kuruludur. İnsan dilindeki karmaşık ses yapıları tıpkı biyolojik yapılar gibi daha basit yapılar var olduktan sonra ortaya çıkabilir. Pek çok sözcüğü ve dil bilgisi yapısını içeren karmaşık dil yetisi de böyle bir memetik seçilimin ürünüdür. Dil biyolojik gerekliliğin doğrudan bir sonucu değildir; fakat memlerin yarattığı seçilim ortamının genetik seçilim ortamını değiştirmesinin bir sonucudur. Dil evrilmeye başlar başlamaz hem dilin kendisi hem de o dilin işlediği beyin, mem ve gen seçiliminin baskısı altında evrilmeye devam edecektir (Blackmore, 2011, s. 135).

Sözel dil neredeyse kesin diyebileceğimiz bir şekilde memetik seçilim sürecinin kaçınılmaz bir sonucudur. Sesler davranışı yüksek üretkenlikle aktarır. Sözcükler memetik evrim sürecinin sayısallaşması için kopyalama sadakatine sahiptir. İnsanoğlunun sözel dil düzeni uzun ömürlü aktarımlara olanak tanımaktadır. İnsanın dilsel düzeni yüksek sadakatte, yüksek üretkenlikte, uzun ömürlü memlerin aktarımı için tasarlanmış işaretleri bize vermektedir. Bu durum biyolojideki adaptasyon düşüncesinin memetikteki eşdeğeridir. Memetik evrim, her zaman en doğru sonucu bulmak zorundadır. Dil kendi içinde sürekli olarak evrim geçirmektedir. Yeni sözcükler ve ifadeler asimilasyona uğrarlar yahut adaptasyona uğrarlar. Bu durum yüksek kopyalama sadakati içinde yüksek oranda üretken ve uzun ömürlü olan sözcüklerin ve ifadelerin sağkalımına dayanan bir evrimsel süreçtir (Blackmore, 2011, s. 136-137).

Blackmore'a (2011) göre dilin kökenlerine dair gizemli sürecin memetik bir açıklaması yapılabilir. Taklit etme yetisi iki buçuk ya da üç milyon yıl önce evrimleştiğinde genlerin yanı sıra ikinci bir eşleyici olarak memler ortaya çıkmıştır. İnsanlar birbirlerini kopyalamaya başladığında üretkenliği yüksek olan, kopyalama sadakatine sahip uzun ömürlü en yüksek kalitedeki memler en iyi işleyen memler olmuş ve geleceğe aktarılmıştır. Konuşmanın düzeni yukarıda verilen üç açıdan nitelikli olan kopyalanabilir seslerin bir başarısının sonucunda biçimlenmiştir. Bu dilin ilk konuşmacıları toplumlarında bulunan en iyi konuşmacıları kopyalamakla kalmamış, onlarla eşleşmiştir. Böylece genler üzerinde yeni memleri daha iyi yayabilecek beyinleri üretmek için bir doğal seçilim baskısı kurulmuştur.

Memler ve genler bu süreç içinde daha büyük bir beyni dilin sağladığı olanaklarla inşa etmek üzere birlikte evrim geçirmiştir. Bu süreçte ilk başlangıç noktası taklit aşamasının başlamasıdır. Bu aşamadan sonrasını açıklamak için klasik evrimci görüşün ortaya attığı evrim mekanizmaları yeterli olacaktır. Böylece maliyeti çok yüksek olan daha büyük beyin ve dilin işlevini açıklamak mümkün olmaktadır. Her ikisi de memleri yaymak için evrimleşmiştir (Blackmore, 2011, s. 139).

Son tahlilde yapacağımız bir çözümleme ile Blackmore'un memetik evrim teorisinin dayanak noktasının nörolojik ve dilbilimsel kanıtlarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlar insanın yapılan bir davranışı taklit etmesini sağlayan ayna nöronlarının ortaya çıkmasıdır. İkinci dayanak noktasını ise Bickerton'un niş inşası teorisi sağlamaktadır. Her ikisine de nöroloji ve dilbilim başlığı altında ayrıntılı olarak değineceğiz. Bickerton'un dışında başka araştırmacılar da dilin evrimi konusunda kültürel evrime ve memlere çeşitli yoğunluk düzeylerinde vurgu yapmıştır. Şimdi dilin evrimi konusunda görüş bildiren kuramcıların kültürel evrim konusundaki görüşlerine değinelim.

Corballis'e göre dil sadece genlere bağlı olarak gelişen bir süreç olarak tanımlanamaz. Dilin insan kültürüyle çok yoğun bir bağı vardır. Başka bir açıdan bakacak olursak dil insanın kültürel bütünlüğünü korumak ve yabancıları dışarıda tutmak için geliştirilmiş bir mekanizmaya benzemektedir. İnsan sahip olduğu birçok insani özelliğini genetik kodlarının yanı sıra içinde geliştiği toplumsal kültüre de borçludur. Richard Dawkins, insanın üzerinde kültürel olarak belirleyici olan bu unsurlara *"mem"* adını vermiştir. İnsanoğlunun geliştirdiği bu memler; şarkılar, inançlar, öyküler, buluşlar, beslenme gelenekleri, siyasal dizgelerin tamamını içermektedir (Corballis, 2003, s. 25).

Doğal sürüklenme sonucu evrim, evrim sürecini ilerletici bir uyarlanma süreci olarak tanımlayan klasik Darwinci paradigmaya yeni ve zengin bir anlatım kazandırır. Doğal sürüklenme sonucu evrim, organizma ile organizmanın içinde yaşadığı çevre arasında ikisinin de belirleyici olduğu bir karşılıklı ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Bir organizma, çevresindeki düzenli unsurlardan en yüksek verimlilik düzeyinde yararlanabilecek bir biçimde evrim geçirir. Bu bakış açısı evrimi, birlikte evrim olarak ele alır. Örneğin bal arıları renk yelpazesinin mor ötesi kısmını da görebilmektedir. Çiçekler, mor ötesi yansımayı sunan çiçeklerin tozlaşma olasılığının yüksek olması nedeniyle o yönde evrim geçirdiler. Bu açıdan bal arıları ve çiçekler birlikte evrimin en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir (Evans, 2020, s. 44).

Biyoloji ve kültür birlikte evrim geçirerek bugünlere ulaşmıştır. Bunların evrimi birbirinden ayrı ve bağımsız süreçler olarak okunamaz. İnsanoğlunun sahip olduğu pek çok bilişsel yetiyi biyoloji ve kültürün birlikte evriminin bir ürünü olarak algılamalıyız (Barnard, 2019, s. 65). Biyolojik ve kültürel evrimin birlikteliğini açıklamak üzere geliştirilen memetik kuramında kültürel ögeler (memler), insanın çevresel değişikliklerle etkili bir biçimde mücadele edebilmesine olanak tanıyan, buna yönelik uyarlanımsal mekanizmalar olarak genlerin yerini almaktadır (Barnard, 2019, s. 75).

Milyonlarca yıl boyunca süregelen insansıların kültürel evrimi çok yavaş bir ivmeyle ilerlemiştir. Bu durumdan hareketle konuşma dil becerileri kapsamında insanoğlunun dil yetisinin evriminin doğal seçilime bağlı bir uyarlanma süreci olduğunu savunmamız mümkün görünüyor. Ayrıca konuşma dili günümüz dünyasının kültürel evrim ihtiyaçlarına biyolojik açıdan yanıt verebilme gizil gücünü artık yitirmiş görünmektedir. Biyolojik evrim, kültürel evrimin katlanarak çoğalan muazzam değişim hızı karşısında çok yavaş işleyen bir süreçtir. Yaklaşık olarak 30 bin yıldan bugüne giderek kültürel evrimin gerisinde kaldığı görülen genetik yapımızın bize sunduğu nörolojik ve bilişsel olanaklarla yetinmek zorundayız (İzbul, 2022, s. 60).

Biyoloji ve kültürde mekanizmalar birbirinden farklıdır ama ortaya çıkan sonuç aynıdır. Bir DNA kopyası sadece kan bağı olan kuşakların bedenlerinde yer alarak kopyalarını üretebilirken bir düşünce (mem) yalnızca sonraki kuşaklar değil kan bağı olmayan bütün bireylerin beyinlerinde de kopyalarını üretebilme potansiyeline sahiptir. Düşünceler de kendi kendini üretebilirler, mutasyon geçirebilirler. Mutasyon kavramını daha genel bir anlamda kullanmamız gerekmektedir, zira düşünceler de mutasyon geçirebilmektedir. Düşünceler üretim aşamalarında bir beyin ve bedene ihtiyaç duyarlar. Aktarım ve yeniden üretim süreçlerinde de bir beyin ve bedene ihtiyaç duymaları dolayısıyla düşünceler de maddesel nesnelerdir. Bu bağlamda düşünceleri de doğası farklı olan DNA'lar gibi maddesel temele dayandırmak mümkündür (Cavalli Sforza, 2021, s. 156-158).

Homo sapiens türünün evrimsel gelişim sürecini ele alan filogenetik ile tek tek bireylerin gelişimini ele alan ontogenetik ayrımı çağdaş insan dillerinin yapısını açıklama konusunda yeterli olmayabilir. İlk dilin ortaya çıkış sürecini evrim kuramı içinde kalarak açıklamaya çalışan filogenetik yeterli olmayabilir. Bireylerin dil edinim süreçlerini inceleyen ontogenetik de bize yardımcı olabilir. İlk dilin ya da dillerin ortaya çıkış süreci, günümüzdeki insan dillerini ve diller sayesinde yarattığı kültürel birikimi anlayabilmemiz için büyük önem taşımaktadır. Dilin bu tarihsel gelişim sürecini Hurford (1990) *"glosogenetik"* olarak

adlandırmaktadır ve bu sürecin biyolojik bir evrim yerine başat bir kültürel değişim sürecinin ürünü olduğunu savunur. Dawkins'in (1976) deyişiyle bu süreç *"kültürel evrim"* süreçlerinin bir ürünüdür (Akt. İnan, 2013, s. 55).

Evrim süreçleri her canlı türünün temel biyolojik, psikolojik özellikleri ve davranışları arasında bütünleşik bağlar örer. Bu bütünleşmeyi sağlayan ve devindiren motor güç, değişmekte olan çevresel koşullar ile söz konusu yaşam tarzı arasındaki etkileşimlerin boyutudur. Her biyolojik tür çevreden etkilenir, her biyolojik tür çevreden etkilendiği kadar çevreyi de etkiler. İnsanoğlunu ortak atadan türediği diğer primat türlerinden farklı kılan genel özelliği, uyarlandığı biyolojik-kültürel yaşam çentiğidir. Bu yaşam çentiğine diğer araştırmacılar "niş" adını vermiştir (Derek Bickerton, 2013).

İnsanoğlunun içinde yaşadığı çevreyi etkileyerek ona uyarlanabilme gücü kendisine benzeyen hiçbir biyolojik türle karşılaştırılması mümkün olmayan bir düzeye ulaşmıştır. İnsanoğlu, dünya üzerinde niş inşa etme konusunda en etkin türdür (İzbul, 2022, s. 84).

İnsan dilinin betimlenmesi süreci filolojik açıdan tamamlanmamıştır. Dilin biyolojik bir araç mı kültürel bir araç mı olduğuna yönelik tartışmalar kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Son yıllarda insanoğlunun dil yetisinin hem biyolojik hem de kültürel unsurlar tarafından etkilenerek ortaya çıkmış bir yeti olduğuna yönelik görüş yaygın kabul görmeye başlamıştır. Bu bağlamda düşünecek olursak insanın biyolojik niteliklerinin yarattığı farklılıklar ile insan kültürünün yarattığı farklılıkların birleşmesi sonucunda insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir (Kerimoğlu, 2022a, s. 157).

4.1.2.2. İnsanoğlunun Dil Yetisinin Biyolojik ve Genetik Temelleri

İnsanoğlunun konuşma yetisinin sahip olduğu bütün işlevlerin yerine getirilmesi için insandaki ses yolunun anatomik özelliklerinin konuşmanın gerçekleştirilebilir olmasını sağlayacak fiziksel niteliklere sahip olmasının bir zorunluluk olarak karşımıza çıktığını görüyoruz (İzbul, 2022, s. 139). Bir insanın ses temelli bir konuşmayı nitelikli bir biçimde edinebilmesi için öncelikle bu sesleri çıkarabilecek nitelikte bir biyoteknolojik donanıma sahip olması gerekmektedir.

İnsanoğlunun dil yetisi sadece kültürel boyutları olan bir yeti değildir. Konuşmanın biyolojisi olarak adlandırabileceğimiz biyolojik ve genetik bir boyutu da bulunmaktadır. Bu boyutu anatomik- morfolojik boyut ve moleküler boyut olarak iki aşamada inceleyebiliriz. Dilin kökeni, belirlenmesi zor ve karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkar. Lehte ve aleyhte farklı görüşler olsa da dilin bazı alanları diğerlerine göre deneysel incelemeye daha uygun

alanlardır. Konuşma becerisi de bu alanlardan biridir. Konuşma becerisi kısmen de olsa fosil kayıtlarından hareketle deneysel olarak incelenebilecek birtakım fiziksel biyolojik özellikler içermektedir (Peterson, 2009, s. 60). Bu bağlamda dili sadece bir kültürel olgu olarak tanımlamak ve sadece yazılı metinler temel alınarak kültürel incelemelerle dilin ve konuşmanın kökenine ulaşmaya çalışmak yerine dilin maddesel ve biyolojik bir alt yapısının olduğunu da görerek disiplinlerarası bir inceleme yapmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İnsanoğlunun dil yetisinin evriminde vokalizasyonu sağlayan motor becerilerin gelişimi ile dilin gramer mekanizmalarını ortaya çıkaran sinirsel mekanizmaların evrimi olmak üzere iki ana etmen öne çıkmaktadır. Bu iki alanı oluşturan evrimsel süreçlerin farklı seçilim baskıları altında kalarak birlikte gelişmiş olması muhtemeldir (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 88).

İnsanın konuşmasına yardımcı olan ağızda dilin şekil ve pozisyonu ile gırtlak üstü (supralarygeal) ses yolunu oluşturan ağız/yutak aralarının oranının birbirine eşit olması gibi anatomik özelliklerin gelişmiş olmasıdır. Fosil kayıtları incelendiğinde evrim süreci içinde insanın bu anatomik özellikleri Üst Paleolitik dönemde yani günümüzden yaklaşık olarak 50 bin yıl önce kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda konuşmayı sağlayacak anatomik özellikler ilk insansılarda ve neandertallerde görülmemektedir (Lieberman, 2007. Akt., Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 14).

İnsanın evriminde konuşma becerisinin kullanımını sağlayan biyoteknolojik araçların ortaya çıkması ve gelişmesi oldukça önemli bir noktadır. İnsanın biyoteknolojik evriminden yola çıkarak insanoğlunun dil yetisinin hangi dönemde ve hangi düzeylerde evrimle dönüştürülmüş olabileceği yanıtlanması gereken önemli bir sorudur. Bu sorunun yanıtının değişik alanlarda elde edilecek verilerin ışığında değerlendirilmesi gerekir (İzbul, 2022, s. 59).

4.1.2.2.1. Hyoid Kemiği

Konuşma organları arasında özel bir yere sahip olan hyoid kemiği MacLarnon'a göre dilin biyolojik aygıtlarından biridir ve dilin kemiği olarak adlandırılır (MacLarnon, 2012, s. 234). Bu kemik dilin kafatasının içinde sabitlenmesini sağlayarak seslerin çıkarılmasında ve seslerin çıkışının denetlenmesinde yaşamsal bir öneme sahiptir. Hyoid kemiği, insanlarda ve diğer kuyruksuz maymunlarda ortaktır; fakat bu kemik üzerine yapılan karşılaştırmalı incelemelerde insandaki hyoid kemiğinin diğer primatlardakinden farklı olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgudan hareketle hyoid kemiğinin evriminin dil ve konuşma becerisinin evrimi ile ilgili bir veri olarak ele alınabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Kerimoğlu, 2020, s. 99-100).

Arensburg vd. (1990) yaptıkları bir çalışmaya göre neanderthallerde dil kemiği (hyoid) modern insanın (homo sapiens) dil kemiği ile neredeyse aynıdır. Birkaç küçük anatomik farklılık olmasına rağmen bu durum bazı sesleri çıkarabilmesine engel teşkil etmemektedir. Capasso vd. (2008) yaptığı çalışmaya göre ise homo sapiens ve neandertal insanlarının ortak atası olduğu bilinen homo erektus türüne ait bir fosilde de dil kemiği bulunmuştur (Akt., Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 15). Hyoid kemiği üzerine yapılan son araştırmalardan birinde David Frayer (2017) İsrail'de bulunan neandertal hyoid kemiği ile İspanya'da bulunan neandertal hyoid kemiklerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Yapılan incelemenin sonucunda bu kemiklerin ait olduğu insan türünün bugünkü insan türüyle benzer bir konuşma kapasitesine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Frayer, 2017. Akt., Kerimoğlu, 2020, s. 101).

Konuşma becerisinde görevli bir anatomik unsur olarak karşımıza çıkan ses yolunun şempanzeler ve insanlarda farklı olduğunu biliyoruz. Dilin hareketini sağlayan kasların bağlandığı hyoid kemiği hominin türleri arasında farklılık gösteren bir anatomik yapıdır. 3,3 milyon yıl yaşındaki australopitekus fosiline ait hyoid kemiği örneğinin şempanzenin hyoid kemiğine benzediği görülmüştür. 400 bin yıllık bir erektusa ait olan hyoid kemiğinin ise homo cinsine ait kemiklerle benzerlik gösterdiği gözlenmiştir. 60 bin yıllık bir neanderthal fosiline ait hyoid kemiğinin ise sapiens ile aynı olduğu görülmüştür. Paleoantropologlar, homo erektus ile 2 milyon yıl önce devrim niteliğinde bir gelişmenin başladığını, 600 bin yıl öncesine gelindiğinde ise konuşmayı sağlayan anatomik mekanizmaların modern insanınkine benzer bir duruma ulaştığı sonucuna ulaşmışlardır (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 88).

Philip Lieberman uzun yıllar boyunca konuşma becerisinin kökenini incelemiş ve bu çalışmalarını dilin evrimine ilişkin birtakım tezler geliştirmek için kullanmıştır. Konuşmanın yaklaşık olarak 150 bin yıl önce insanlarda gırtlağın boğaz içinde daha aşağı bir pozisyona doğru evrilmesiyle geliştiği fikrini savunmaktadır. Gırtlağın aşağıda olması erken dönem hominidlerinde bazı seslerin daha kolay çıkarılmasını sağlamış, temel ünlü seslerin çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Modern insandaki ses yolu, neandertal ve öncesindeki insansılara göre ünlü harfleri çıkarmak için daha uygun bir anatomik konuma sahiptir. Bu durum da hyoid kemiğinin aşağı doğru inmesiyle mümkün olmuştur. Neandertallerin ses yolu yeni doğmuş bir bebeğinkine benzemektedir, bu yüzden de daha karmaşık sesleri çıkaracak fiziksel donanıma sahip değildiler (Peterson, 2009, s. 60).

Lieberman günümüzden yaklaşık olarak 350 bin yıl önce hominid türlerinde gırtlağın aşağıya inmesiyle birlikte belirli sesli harflerin çıkarılmasını sağlayacak bir anatomik

donanımın edinildiğini ifade eder. Bu değişikliğin sonucunda ağız boşluğu ve yutak genişlemiş, gırtlak aşağıya doğru kaymıştır ve bu değişimler bileşkesi sonucunda dilin hareketliliği artmış ve insana özgü ses üretme becerisi ortaya çıkmıştır. Gırtlağın aşağıya inmesi beslenme sırasında farenks boşluğuna bir şeylerin kaçmasına ve insanın boğularak ölmesine neden olur. Boğulma olasılığını azaltan birtakım değişiklikler de olmasına rağmen bu durum evrimsel açıdan türün devamlılığını tehlikeye sokacak bir durumdur. Bu sürecin doğal seçilimle evrimleştiğini biliyoruz. Ölüme neden olan bir değişiklik olmasına rağmen bu özelliğin seçilmiş olmasını dile bağlamak mümkündür. Çünkü dil yetisi sayesinde edinilen özellikler gırtlağın aşağıya inmesiyle kaybedilen özelliklerden fazla olmalıdır (Köse, 2023, s. 342).

Lieberman- Crelin (1971) gırtlak ve konuşma ilişkisi bağlamında çok sık atıf yapılan bir çalışmadır. Bu çalışmada neandertallerin gırtlak yerinin sapiense göre daha yukarıda olduğu, yemek borusunun ise sapiens kadar geniş olmadığı ifade edilir. Bu özelliğin aynı zamanda günümüzdeki yeni doğan bebeklerde de gözlendiği olgusundan hareketle yeni doğan bebeklerin bu sebeple birtakım sesleri çıkarabilirken birtakım sesleri çıkaramadıkları ve dolayısıyla bu nedenle konuşamadıkları iddia edilmektedir. Yeni doğanlarda gırtlağın aşağıya inmesi ve yemek borusunun genişlemesiyle birlikte konuşma becerisinin edinildiği savunulur. Bu bağlamda neanderthallerin gırtlak yapısının bazı sesleri çıkarmalarını izin vermesine rağmen /a/, /i/ gibi ünlülerin çıkarılmasına izin vermediği için neandertallerin bir dili varsa bile bu dilin sınırlı bir ses repertuarına sahip olduğu iddia edilmektedir (Lieberman-Crelin, 1971. Akt., Kerimoğlu, 2020, s. 102).

Hyoid kemiğinin aşağıya inmesinin nedeni tartışılmaktadır; fakat bu konuda iki görüş öne çıkıyor. Homo türlerinin iki ayaklılığa (bipedalizm) geçmesiyle birlikte gırtlağın aşağıya indiği ya da değişen beslenme özellikleri yüzünden bu değişimin yaşandığı çoğunlukla savunulan görüştür. Bu görüşleri savunanlara göre bipedalizm ile birlikte insan iki ayağının üzerinde hareket etmeye başlamış, baş ve boyun yapısı konuşmaya uygun hale gelmiştir. Ellerin boş kalması ile birlikte alet yapımı başlamış, besleyicilik açısından güçlü olan bitki çekirdekleri ve kemik iliği gibi besinlerin tüketilmeye başlanmasıyla birlikte de beyin daha yüksek bir enerjiye ulaşmaya başlamış ve beyin diğer primat türlerinden farklı bir biçimde evrimleşmiştir (Köse, 2023, s. 342).

Bu konudaki bir başka görüş ise Corballis'e (2003) aittir. Ona göre gırtlağın aşağıya inmesi insan konuşmasının evriminde kritik bir rol üstlenmiş olmakla birlikte başka bir açıdan da türün devamlılığını sağlayacak bir rol üstlenmiş de olabilir. Doğada bir hayvan ne kadar iri

ise ses organlarının uzunluğu da ona göre değişmektedir. İri hayvanların ses organları uzundur ve daha kalın bir ses çıkarırlar. Bu bağlamda insan türünde gırtlağın aşağı inmesiyle birlikte daha kalın sesleri çıkarabilmek mümkün olmuştur ve bu sayede bizi görmeyen yırtıcı hayvanlara karşı daha büyük görünmemizi sağlayarak onları kaçırabilmemize olanak vermiştir. Aynı işlevsel yapı kuşlarda da kullanılır. Kuşlar da daha kalın sesler çıkararak muhtemel tehlikelere karşı kendilerini daha iri bir hayvan gibi göstermeye çalışırlar. Bu durum türün hayatta kalma olasılığını arttırmaktadır (Corballis, 2003, s. 155).

Gırtlağın aşağı kayması olgusunun dil yetisi için önemli bir evrimsel süreç olduğunu düşünen araştırmacılara karşı bunun öneminin abartılmış olduğunu düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır. Hauser, Chomsky ve Fitch'e (2022) göre ses yolunun insana özgü yapısı ve aşağıya inmiş gırtlak yapısının üzerine yapılan son araştırmalar bu yapının görünen boyutunun abartılmış olduğunu göstermektedir. Birçok memeli türünde aşağıya inmiş gırtlak bulunmaktadır, insan olmayan bu türlerin konuşma yeteneği olmadığına göre aşağıya inmiş gırtlak yapısının fonetik olmayan işlevler için evrim geçirdiği sonucuna bizi götürmektedir. Bu özel anatomik modifikasyonun insan türünde konuşmanın üretimi noktasında önemli bir rol oynadığı gerçektir; fakat bu yapının öncelikle konuşma üretimini sağlamak için evrimleşmiş olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Aşağı inmiş gırtlak yapısı, klasik Darwinci teoriye göre ön adaptasyon süreçlerinin bir örneği olabilir (Hauser, Chomsky ve Fitch, 2022, s. 144).

4.1.2.2.2. Hava Keseleri

Primat incelemelerinden elde edilen sonuçlara göre bu hayvan türlerinin tamamında ağız içinde hava keselerinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu hava keseleri bütün kuyruksuz maymunlarda bulunurken insan türünde bulunmamaktadır. Primatlarda bulunan bu hava keseleri, fonetik olarak primat türlerinin bazı sesleri çıkarabilmesine engel teşkil etmektedir. Bu durumun insan evriminin hangi aşamasında gerçekleştiği konusu konuşma ve dilin ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak düşünülmektedir. Hava keselerinin yok olması sürecinin, insanın evriminin hangi aşamasında gerçekleştiğine yönelik olarak edinilecek veriler insanoğlunun dil yetisinin evrimi hakkında açıklayıcı olacaktır (Kerimoğlu, 2020, s. 101).

Hava keseleri üzerinde çalışan de Boer (2012) hava keselerinin akustik ve algısal etkilerini incelemiştir. Yaptığı işitme deneylerinde hava keselerinin ünlü seslerin algısal etkisini azalttığını tespit etmiştir. Primatlarda bulunan bu hava keselerinin konuşma sırasında çıkarılan özellikle ünlü seslerin iletişimdeki etkisini engellediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu

bağlamda düşündüğümüzde ünlü seslerin etkisini azaltan bu yapının insanın evrim sürecinin hangi aşamasında yok olduğu konuşma becerisinin biyolojik aygıtları bağlamında önem arz etmektedir.

Hava keselerinin varlığının hyoid kemiği ile bağlantılı olduğunu düşünen de Boer fosillerdeki hyoid kemiklerini inceleyerek insanın soy çizgisinde nereden başlayarak bu hava keselerinin yok olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Çalışmalarında de Boer'in elde ettiği bulgulara göre 3,3 milyon yıl önce yaşamış australopithecus afarensis türünde hava keseleri hâlâ vardır; fakat 600 bin yıl önce yaşayan homo heidelbergensis ve 60 bin yıl önce yaşamış homo neanderthalensis fosillerinde hava keselerine rastlanmamıştır. Heidelbergensis türünden itibaren insan türünde hava keseleri yoktur. Bu bağlamda karmaşık ses üretiminin önündeki anatomik engellerden biri olan hava keselerinin yok olmasıyla birliktelik heidelbergensis türünden itibaren insan türü anatomik olarak karmaşık ses üretebilecek aygıtlara sahip olmuştur. Bu durum insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışı konusunda aydınlatıcı bir veri olarak değerlendirilebilir (de Boer, 2012. Akt., Kerimoğlu, 2020, s. 101-102).

4.1.2.2.3. Dil ve Beyin

İnsanın kültürel boyutundaki farklılıkları yaratan büyük gelişim süreçlerini etkileyen evrimsel maceraya en büyük katkıyı sunarak insanın bilişsel ve iletişsel olanaklarının gelişmesini sağlayan en başat olgu beynin evrimidir (İzbul, 2022, s. 15). Çevreyi algılama gücünü kültürel ve bilimsel alanlardaki başarısıyla düzenli olarak geliştiren ve çevresel ilişkileri geliştirdiği teknolojik olanaklarla kendi edimsel gücü doğrultusunda yönlendirebilen insan, bütün bu bilişsel ve iletişsel olanaklarını ona kazandıran beynin evrimine borçludur (İzbul, 2022, s. 16). Diğer hayvanlardan farklı olarak insan beyninin evriminde ortaya çıkan benzersiz olgular, insana hâlihazırda kullandığı bilişsel becerilere sahip olma ayrıcalığını sağlamıştır.

Dil felsefesi üzerinde görüş bildiren Searle, bilinç ile beyin arasında doğrudan bir ilişkinin var olduğunu savunur. Bu bağlamda zihin ve beden arasında fiziksel bir nedensellik olduğunu iddia etmiş, bilincin insan beyninin fonksiyonlarının bir ürünü olduğunu savunmuştur (Kınağ, 2020, s. 173). Bu bağlamda insan beyninin bilincin yaratılması sürecindeki biyolojik işlevi felsefi olarak da kendine bir dayanak noktası bulmuştur. Dil yetisi, dolaylı olarak insan bilincinin bir ürünüdür. Böyle kabul edilmese bile dil ile bilinç arasında doğrudan bir bağlantının var olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Aynı zamanda bilincin de beyinde birtakım biyolojik temellerinin var olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. O hâlde dil, bilinç ve beyin birbiriyle yakından ilişkili kavramsallaştırmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan beynindeki bazı yapılar, işitsel mesajları, beynimizdeki düşünceleri seslendirerek aktarmak için ihtiyaç duyduğumuz belleğimizdeki kelimeleri birleştirmemize yardımcı olur. Bu fiziksel aygıtlar, anatomik ses organları ile bağlantılı olan belirli kasların uygun sesler çıkarmak için gerekli olan hareketleri yapmalarını da olası hâle getirir (Türk, 1999, s. 530).

Beyin konuşma becerisi bağlamında önem taşıyan birtakım işlevler aracılığıyla bu beceriyi etkiler. Birey ve çevre arasındaki etkisel ve tepkisel düzeneklerin kurulması ve sürdürülmesi noktasında beyin görevlidir. Toplumsal yaşamın içindeki iletişim olanaklarının geliştirilmesi, sürdürülmesi ve bunlara çeşitlilik ve yoğunluk kazandırılması konusunda da beyin önemlidir. Zekâ, düşünme, varsayımlar kurma ve kuram geliştirme gibi üst düzey düşünme becerileri kapsamında gerçekleştirilen zihinsel etkinliklerde de beynin işlevsel özellikler olduğunu görüyoruz (İzbul, 2022, s. 18). Beynin bu işlevlerinin tamamı insanoğlunun konuşma yetisinin ortaya çıkışı ve gelişimi süreçlerinde etkindir.

Chomsky'nin evrensel grameri, beynin bilişsel kapasitelerine uygun bir gramer bölgesinin olduğunu savunur, insan beynindeki bir bölgede bir dilbilgisi organının yer aldığını ve bu organ sayesinde her çocuğun dili kendi kendine öğrenebildiğini iddia eder (Friederici vd. 2017). İnsanoğlunun dil yetisinin insan beyninde Broca bölgesinde yerelleşen sözdizimi becerisi ile ortaya çıktığını savunan kuramcılar da bulunmaktadır. Chomsky'nin görüşüne yakın bir perspektiften dil ve beyin olgusuna yönelen ve dil yetisinin sapiense özgü bir olgu olduğunu savunan araştırmacılardan biri olarak karşımıza çıkan Friederici (2017) insan beyninde bulunan Broca bölgesinin 44 numaralı alanında yer alan kısmının insanoğluna özgü sözdizimsel yapıların üretimi konusunda uzmanlaşmış olduğunu savunarak dil yetisinin nörolojik temellerine oldukça kuvvetli bir vurgu yapmıştır (Friederici, 2017, s. 227). Chomsky'nin bu tezi insanoğlunun dil yetisinin kaynağını kuramsal olarak ortaya koymasına rağmen nörolojik kanıtlarla desteklenmeye muhtaçtır. Bugüne kadar beyin üzerinde yapılan çalışmalarda insan beyninde bütünüyle dil yetisinden sorumlu bir alan keşfedilememiştir.

İnsan beyni evrendeki en karmaşık biyolojik yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş primatlarda beyin kabuğu yapı ve işlevleri bakımından birbirinden farklı olan bölgelere ayrılmıştır. Organizmaların çeşitli davranışlarından sorumlu bu alanlar parietal lob, temporal lob, frontal lob, occipital lob olarak adlandırılır. İnsana özgü davranışlardan sorumlu olan alanlar olarak karşımıza frontal, temporal, parietal loblar çıkmaktadır. İnsan beyninde diğer primatların beynine göre farklı bir yapıya (büyüme - gelişme) sahip olan bölüm parietal lobdur. Organizmanın bütün bölgelerinden gelen duyuları birleştirmek, bunları çeşitli

biçimlerde harmanlamak görevlerini üstlenir. Yaptığı en önemli iş ise tanıma ve bilme işlevlerinin yürütülmesini sağlamaktır. Frontal lob, davranışsal açıdan önemlidir. İnsana has en önemli nitelikler olan yargılama, planlama, sorumluluk gibi beceri alanlarını yerine getirir. Hareket temelli davranışların yürütülmesi bu alanın sorumluluğudur. Frontal lob aynı zamanda limbik sistem işlevlerinden (uyuma, uyanma, heyecanlanma, sakinleşme, beslenme, cinsel ilişki kurma) sorumludur. İnsanoğlunun dil yetisi açısından en önemli bölge temporal lobdur. Bu lob, işitme, ses, koku ve diğer deneyimleri karmaşık biçimde ele alarak işler. Algılama, olayları kaydetme, tekrar, hatırlama temporal lob tarafından gerçekleştiren insana özgü eylemlerdir. Temporal lob, toplumsal hayvanlarda çok önemlidir. İnsan beyninde konuşma merkezi olarak tanımlanan lob, temporal lobdur (Güleç, 1985, s. 358-360).

İnsanın evrimsel gelişim sürecinde beyin hacminin arttığı ve kafatası kapasitesinin arttığı fosil kanıtlarla desteklenmiştir. Australopithecusun kafatasının hacmi 440-530 cm^3 civarındadır, en büyük olanı 700 cm^3 olarak ölçülmüştür. Homo habilis kafatasının hacmi 700 cm^3'ün üzerindedir. Homo erektusa ait beyin hacimleri 775-1500 cm^3 arasında değerlerde ölçülmüştür. Neandertallerde ise ortalama beyin hacminin 1400 cm^3 olarak ölçülmüş olması beyin evrimi sırasında beyin hacminin aşamalı olarak arttığını bize göstermektedir (Türk, 1998, s. 532). Evrimsel süreçte insanoğlunun beyin hacminin ve kafatası kapasitesinin arttığı somut bir gerçek olmasına rağmen beyin hacminin artmasının beynin işlevsel kapasitesinin artması anlamına gelmeyeceğini de söylememiz gerekir. Hacmin tek başına gelişmiş bir beynin temel ölçüsü olarak kabul edilmesi bilimsel olmayacaktır; fakat bu hacim artışının kapasite açısından yorumlanması da oldukça mümkündür.

Primatlar arasındaki toplumsal ilişkilerin oldukça karmaşık olmasının nedeni olarak beyin büyüklüğü gösterilmektedir. İlk insanlardan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte beyin hacmindeki artışın evrimsel geçmişi bizlere dilin evrimi hakkında birtakım genel kanıtlar sunmaktadır (Ellis, 2023, s. 73).

İnsanın evrimsel gelişimi sürecindeki beyin büyümesi diğer primat türlerinden farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir. İnsan dışındaki diğer primatlardaki beyin gelişimi ile insan beyninin gelişimi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde insanın prefrontal beyin kabuğu çok daha büyüktür. Broca alanı ve onun önündeki dil alanları bu genişleyen bölgenin alanının içindedir. Bu alanların hacmindeki değişimler, yapılar arasındaki bağlantıları değiştirerek onların işlevlerini de değiştirmiştir (Türk, 1998, s. 533). Bu hacim artışının konuşma becerisine sahip olmayan diğer primatlardan daha büyük olması, diğer primatların konuşamaması, buna karşılık insanın konuşabilmesi açısından yorumlanabilir. İnsan beyni ile

primat beyni arasındaki en önemli farklılıklardan bir diğeri ise lateralizasyon (yanallaşma) olarak karşımıza çıkar. Lateralizasyon beynin sol ya da sağ yarım kürelerinin belirli işlevlerinin yerinin sınırlandırılmasıdır. Diğer türlerden farklı olarak insan beyni iki taraflı simetriye sahip değildir (Türk, 1998, s. 534).

Beyin ilk bakışta simetrik bir organmış gibi görünse de işlevsel açıdan incelendiğinde asimetrik bir yapıya sahip olduğunu görürüz. Beynin bir yarısı diğer yarısına göre bazı özellikler noktasında baskındır. Baskın olmayan yan ise silik bir profile sahip değildir, onun da işlevsel özellikleri devam eder. Ön beyni oluşturan bölümler birbirinden ayrı olarak büyüyüp gelişmiştir ve bu yüzden birbirleriyle daha zor iletişim kurarlar. Bu durum hem bir avantaj hem bir dezavantajdır. Bir bölümün diğer bölümün yaptığı işlemlerden biraz geç haber almasına neden olan bu durum bir dezavantajdır. Beyinde üstünlük açısından çatışan iki bölümün ortaya çıkmasını engellemesi ise bir avantaj olarak okunabilir. Konuşmanın sağlanması gibi oldukça önemli ve hususi bir işlev beynin diğer yarısı bu işe karıştırılmadan yapılır (Türk, 1998, s. 538). İzbul da (2022) beyindeki serebral asimetrinin insanoğlunun dil yetisi ile ilgili bir olgu olduğunu düşünmektedir, ona göre gelecekte yapılan çalışmalarla birlikte insan beyninde gerçekleşen bu serebral asimetrinin antropolojik kanıtları ortaya konulabilir ve insanoğlunun dil ve konuşma yetisinin tarihsel süreçlerinin tespit edilebilmesi mümkün olabilir (İzbul, 2022, s. 22-23).

1861 yılında Fransız anatomist Paul Broca, beynin sol tarafında sylvian fissür bölgesinin hemen üstünde yer alan bir bölgeden hasar almış bireylerin konuşma bozukluğu (afazi) yaşadığını fark etti. Beynin diğer yarısında yer alan aynı bölgeden hasar almış başka vakalarda ise bu konuşma bozukluğu görülmemiştir. Bu verilerden hareketle konuşma becerisinin beynin sol yarısına ait bir yeti olduğu iddia edilmiştir. Broca alanı olarak adlandırılan bir alan aynı zamanda yüz, dil çene ve gırtlağı kontrol eden beyin bölgesine çok yakın bir yerde konumlanmıştır, bu durum nedeniyle, Broca bölgesi hasarlarında ortaya çıkan konuşma bozukluğunun sadece bu bölgedeki hasara atfedilmemesi gerektiği görüşünde olan bilim adamları da vardır (Türk, 1998, s. 539).

Paul Broca'nın yaptığı çalışmalar Alman araştırmacı Carl Wernicke'nin yaptığı çalışmalardan elde edilen sonuçlarla da desteklenmiştir. Temporal lobda yer alan ve sylvian fissürün arkasında yer alan ve daha sonradan Wernicke alanı olarak adlandırılan beyin bölümünde oluşan bir hasarın da konuşma bozukluğuna neden olduğu kanıtlanmıştır. Bu sonuçlarla birlikte konuşma becerisinin insan beyninin sol yarım küresindeki farklı alanlar

tarafından yönetildiği bir ölçüde aydınlatılmıştır. Ayrıca insanların yüzde doksanında konuşma merkezlerinin sol yarımkürede yer aldığı da tespit edilmiştir (Türk, 1998, s. 540).

Dilin farklı alanlarının işlenmesinden sorumlu olan farklı beyin bölgelerinin (Broca-Wernicke) var olması bir dil organının varlığı için önemli bir kanıt olarak gösterilir; fakat beyindeki farklı dil bölgeleri bir dilin öğrenilmesinden önce ortaya çıkmış olsaydı dilbilgisi organı tezini destekleyici nitelikte kabul edilebilirdi. Oysaki beyinde dil bölgeleri dil öğrenildikçe gelişmektedir, kişiden kişiye değişiklikler göstermektedir, erken yaşta yaşanan beyin hasarları sonucunda yer değiştirebilmektedir. Bütün bu veriler beyinde belli bir dil organının olmadığına yönelik kanıtlardır. Bu özel bölgelerin (Broca-Wernicke alanları) dil işlemcisi olma niteliklerine sahip genel bilişsel modüller olduğuna yönelik kuramsal analizi güçlendirmektedir (Peterson, 2009, s. 59-60).

Dil beynin evriminin bir sonucu olmasına rağmen beynin evriminde etkili olan parametreler sadece mutasyon ve doğal seçilim darboğazında sınıflandırılamaz. Henüz anlamlandıramadığımız fiziksel ve kimyasal süreçler, beyin temelli kompütasyonel ve matematiksel yasalar bu süreçte etkin bir rol oynamış olabilir. Bu bağlamda dilin doğasını anlamaya çalışırken sadece beyni incelemek, insan dışı hayvanların davranışlarına odaklanmak ve dil sistemlerinden birtakım çıkarsamalar yapmak hatalı bir yöntemdir (Hoşgör, 2016, s. 350). Diğer bir açıdan beynin evrimi, mikrobiyotanın evrimi ile eş zamanlı bir biçimde gerçekleşmiş olmalıdır. Beyin her zaman onu sağlıklı kılacak bir bağışıklık sistemine ihtiyaç duyduğu için bunu sağlayacak mikrobiyotanın da onunla birlikte eş zamanlı olarak evrimleşeceğini düşünmek oldukça akla yatkın bir uslamlama gibi görünüyor. İnsanoğlunun dil yetisi beyin ve mikrobiyotanın ortaklaşa evrimi sürecinde bir yan ürün olarak ortaya çıkmış olabilir (Hoşgör, 2016, s. 354-355).

Alanda çalışan bütün araştırmacıların işaret ettiği ortak nokta, dilin evrimi söz konusu olduğunda beyin için de geçerliliğini taşımaktadır. Dilin evrimi sadece beynin evrimi üzerinden açıklanamaz. Bütün insanlar benzer biliş ve dil yetenekleri sergilerler. İnsan dilleri arasındaki farklılıklar, insanların beyin yapılarındaki farklılıkların bir göstergesi değildir. İnsan yavrusu nerede doğup gelişirse oranın dilini öğrenmekte hiç zorlanmaz (Ruhlen, 2017, s. 150). Diğer bir açıdan baktığımızda farklı dilleri konuşan insanların hepsinin beyninde dil yetisinin edinilmesini sağlayan ve bugüne kadar biyolojik bir kanıtla ortaya konulamamış bir yapının var olduğunu söylemek mümkündür. Dünya üzerinde kendine özgü bir dil geliştirmemiş herhangi bir insan topluluğuna rastlanmamıştır.

İnsan beynindeki evrimsel değişikliklerin tek başına dilin evrimi süreçlerini etkilediğini ve ondan başka bir bileşenin bu evrim sürecini etkilemediğini düşünmenin doğru olmayacağı ortadadır. Beynin evrimi, bu noktada dilin evrimini hızlandıran bir katalizör olarak değerlendirilebilir. Beynin evrimiyle birlikte diğer ilişkisel süreçlerdeki eşzamanlı evrimsel gelişmelerin otokataliz etkisiyle insanoğlunun dil yetisi biçimlenmiştir. Bu süreçte insanın beyin hacmindeki büyüme, karmaşık nöron bağlantılarının ortaya çıkması, sinir sistemi işlevlerinin çeşitlilik ve yoğunluk kazanması, kültürel evrimle birlikte giderek çeşitlenen ve karmaşıklaşan sosyolojik davranışlar, gelişen ve zenginleşen kültürel etkinlikler gibi parametrelere bağlı olarak ortaya çıkan bütünsel bir evrim sürecinin sonucunda insanoğlunun dil yetisi ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İnsanoğlunun dil yetisinin evriminin insanın genel evrim çizgisinin içinde gerçekleşen beyin evrimi ile iç içe geçmiş bir konu olduğunu söylemek mümkündür (İzbul, 2022, s. 31-38). Bu noktada ülkemizde dil antropolojisi disiplininin kurucu babası sayılan İzbul'un memetik evrim teorisine yönelik insanın biyolojik evriminde kültürel evrimin önemine vurgu yapan bir çözümlemeye batıdaki çağdaşlarına göre daha erken bir dönemde ulaştığını gözlemliyoruz.

4.1.2.2.4. ASPM (Abnormal Spindle-like Microcephaly Associated) Geni

Gelişen teknolojik görüntüleme araçlarının kullanılmasıyla birlikte genetik incelemelerindeki ilerlemeler sayesinde dilin kökeni ve evrimi ile ilgili çalışmalarda genetik biliminin önemli katkılarda bulunduğunu gözlemliyoruz. Konuşma bozukluğu sorunları yaşayan yahut farklı alanlardaki dilsel yetilerinde sorunlar olan kişilerin genetik yapıları incelendiğinde bazı genlerin dil ve konuşma becerisi üzerinde çok etkin bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır (Kerimoğlu, 2017, s. 37).

ASPM genindeki işlev bozukluğuna neden olan bir mutasyon, insan beyninde ve kafatasında gelişim geriliğine neden olmaktadır. İnsanda her bir milyon canlı doğumda 4-40 oranında görülebilen küçük kafatası (microsefali) durumunun ortaya çıkmasına neden olan genetik odaklardan biridir. Bu gendeki bir bozukluk hasta bireyin beyin hacminin 400-450 cm^3 olmasına neden olur. Bu beyin hacmi, dil yetisi olmayan ve şempanzelerle birlikte ortak atadan ayrılarak evrimleşen ilk atalarımızın beyin hacmiyle aynıdır (Atasoy, 2013, s. 59). Bu durumdaki hastaların dil yetisinin gelişmemiş olmasından hareketle benzer beyin hacmine sahip Australopithecuslarda da dil yetisinin gelişmemiş olduğuna yönelik bir yorum yapılmaktadır.

ASPM, birinci kromozomda yerleşik durumdadır. 3477 aminoasitlik bir proteinin üretiminden sorumludur. İnsanoğlunun evrim süreci boyunca nöroepitelyum denilen sinir

sisteminin örtücü hücrelerinin çoğalmasında bölünme ile ilgili iğcik yerleşiminin düzenlenmesinden sorumlu olabileceği üzerinde bir yaygın kabul bulunmaktadır. Dünya üzerinde yaşayan çeşitli insan topluluklarından ve değişik memeli hayvanlardan alınan genetik örnekler incelenerek bunların karşılaştırması yapıldığında ASPM geni üzerindeki pozitif seçilim etkisinin 18 milyon yıl kadar önce başladığı öngörülmektedir. Bu seçilim insana doğru yönelen evrim ağacında insana yaklaştıkça artan bir oranda yoğunlaşarak doğal seçilime uğramıştır. 6 milyon yıl önce şempanzeler ile yolumuzun ayrılmasından bugüne kadar her 400 bin yılda bir olumlu seçilime maruz kalarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu gendeki son değişiklik sapiensin Afrika dışına yayılmasından önce gerçekleşmiştir (Atasoy, 2013, s. 59).

Dilin evrimi için beynin büyüklüğü ve işlevsel bağlantılarının çokluğunun önemli olduğu ortadadır. Nörolojik açıdan sinaps bağlantılarımızın azaldığı 12 yaş civarı sonrasında bir insanın yeni bir dili öğrenmesi bu yaştan önce başlayan bir bireye göre daha zor olmaktadır (Suskind, 2019) ASPM geninde meydana gelen mutasyonların yarattığı deformasyonlar incelendiğinde beyin hacminin de önemli bir parametre olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür (Atasoy, 2013, s. 59). Beyim hacmi , dil yetisinin ortaya çıkması için zorunlu bir koşuldur fakat yeterli bir neden değildir; dil yetisinin ortaya çıkabilmesi için pek çok biyolojik mekanizmanın birlikte evrim geçirerek olgunlaşması ve bu olgunlaşmanın gerçekleşmesinden sonra ortak bilişsel işlevleri eşgüdümlü olarak yürütebilmesi gerekmektedir.

4.1.2.2.5. FOXP2 Geni

FOXP2 geni, İngiltere'de yaşayan Pakistanlı bir ailede gözlenen dil ve konuşma bozuklukları üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda keşfedilmiştir. Genetik bilimi tarihine KE ailesi olarak geçen bu ailede üç kuşaktan 30'a yakın aile bireyi gözlenmiş, bu aile bireylerinin yarısına yakınında çeşitli dil ve konuşma bozukluklarının olduğu tespit edilmiştir. Aile bireylerinin zekâ durumlarında bir sorun olmamasına rağmen ortaya çıkan bu dil ve konuşma bozukluklarının nedeninin ne olduğunu konusunda pek çok araştırma yapıldıktan sonra bütün şüpheler genler üzerinde toplanmıştır. KE ailesinden alınan gen örnekleri incelendiğinde 7 numaralı kromozomun bir kısmında bir geni etkileyen açık bir kusurun olduğu gözlendi. Konuşma problemleri yaşayan aile üyelerinin tamamında bu gen mutasyona uğramıştı. Böylece bilim dünyası FOXP2 genini keşfetmiş oldu (Kerimoğlu, 2017, s. 39-40).

FOXP2 geni, insanda 7. kromozomun q kolunun 31. bandında (7q31) yer almaktadır. Bu gen, 715 aminoasit uzunluğunda bir protein olan ve FOXP2 olarak adlandırılan, DNA'ya bağlanan bir transkripsiyon faktörünü kodlamaktadır. FOXP2 geninin de dâhil olduğu forkhead box (FOX) proteinleri birçok hücresel süreçle bağlantılı, pratik açıdan çok çeşitli

transkripsiyon faktörlerinin bulunduğu büyük bir protein ailesini oluşturuyor. Bu gene, forkhead box transkripsiyon faktörü içerisinde keşfedilen ikinci gen olması nedeniyle FOXP2 adı verilmiştir (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 15). FOXP2 geni tarafından kodlanan FOXP2 proteini bir transkripsiyon faktörüdür ve birçok genin ifadelenmesinde düzenleyici bir görev üstlenmektedir (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 85).

FOX gen ailesi birçok gelişim ve farklılaşma sürecini etkileyen evrimsel açıdan korunmuş bir gen ailesidir. Bu gen ailesinin içerdiği genler, evrimsel süreçte pek çok duplikasyona uğrayarak genişlemiş ve çeşitli türlere ayrılmıştır. Yapılan çalışmalarda FOXP2 geninin birçok farklı organizmada bulunduğu saptanmış, bu genin evrimsel süreçte omurgalı hayvanlar arasında korunduğu ortaya çıkmıştır. Fare ve diğer ötücü kuşlarda bu genin bulunduğu ve büyük oranda insandaki FOXP2 genine benzediği tespit edilmiştir (Köseoğlu ve Ün, 2018: 16-17). FOXP2 geni, beynin cortex, basal ganglia ve cerebellum gibi bölgelerinde memelilerin gelişimi boyunca yer almaktadır ve beyindeki bu bölgeler konuşma gelişimi ve dil yetisine ulaşabilmek için gerekli olan karmaşık ağız, yüz, gırtlak hareketlerini öğrenmede ve uygulamada yaşamsal bir öneme sahiptir (Kurt vd. 2012. Akt., Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 17).

FOXP2 geni, üç nesil boyunca aile üyelerinin yarısına yakınında konuşma ve dil bozukluğu gösteren bir ailenin incelenmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Bu ailedeki hasta fertlerin gen yapısı incelendiğinde FOXP2 geninin 14. enkozunda (protein kodlama bölümü) günde yalnızca tek bir nükleotidin değişmesi ile meydana gelen bir nokta mutasyonu görünmüştür. Bu mutasyon nedeniyle aile fertlerinde dil ile ilgili ifade ve algılama bozukluğu meydana gelmektedir (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 18). Her insanda her genin iki kopyası bulunmaktadır. Dil ve konuşma bozukluğu tespit edilen KE ailesinde bu genin kopyalarından birinde bir mutasyon tespit edilmiştir. Bu hasar sonucunda beyin gelişimi büyük bir hasar almıştır. FOXP2 geninde hasar meydana gelen bireylerde uzun karmaşık cümleleri anlamakta zorlanma, gerçek sözcükler ile sözcük olmayanları ayırma güçlüğü, sesbirimleri değiştirme, sözcük olmayan dizileri okuma ve konuşma gibi dil bozuklukları görülmüştür (Kerimoğlu, 2017, s. 41).

İnsanoğlunun konuşma becerisi ile ilişkilendirilen ilk gen olan FOXP2 geni üzerinde yoğunlaşan çalışmalar sonucunda diğer hayvanlarda da bu gene rastlanmıştır. Primatlarda yapılan karşılaştırmalı incelemelerde genin 7. ekzonunda şempanze ile insan arasında iki aminoasit değişikliğine neden olan iki adet nükleotid değişikliği belirlenmiştir. (Enard, vd. 2002). Bu çalışmanın sonucunda FOXP2 genindeki insana özgü mutasyonların son 200 bin yıl

içinde pozitif seçilime uğrayarak sabitlendiği ileri sürülmüştür. 2000'li yılların başlarında dil ile ilişkili olduğunu düşünülen ilk genin incelenmesiyle elde edilen verilerle moleküler genetik çalışmalarında homo sapiense özgü mutasyonların olduğu ortaya konulmuş ve dilin evriminin aydınlatılması için önemli bir mesafe alınmıştır (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 86).

FOXP2 geni, insan dışındaki canlılarda da vardır; fakat insandaki FOXP2 geni diğer canlılarınkine göre farklılıklar göstermektedir. Bu gen tüm omurgalılarda ve özellikle memelilerde çok iyi şekilde korunarak seçilmiştir. İnsandaki FOXP2 geni faredeki FOXP2 geninden 3 yerde, şempanze ve bonobolardaki FOXP2 geninden ise sadece 2 yerde farklılaşmaktadır. İnsan türünde gözlenen bu farklılaşmanın insanın evrimsel süreci içerisinde son 150-200 bin yıl içinde gerçekleştiğini de göz önünde bulundurarak bir yorum yapmamız gerektiğinde FOXP2 geninin korunmasının insan türünün dil yetisinin evriminde çok önemli bir yerinin olduğu düşünülmektedir (Kerimoğlu, 2017, s. 42-43).

FOXP2 geninde insana özgü bir şekilde gerçekleşen iki aminoasit değişiminin insanlarla şempanzelerin ortak atadan ayrılmasıyla ortaya çıktığı belirlenmiştir, buradan hareketle insandaki sözlü iletişim becerilerinin gelişmesi noktasında bu iki aminoasitte meydana gelen değişikliklerin etkili olduğu hipotezi ortaya atılmıştır. Enard vd. (2002) FOXP2 geninde meydana gelen değişimlerin primatların evriminin sonraki aşamalarında pozitif seçilim baskısı altında kalarak seçildiğini ve bu genin insan türünde gelişen bir biçimde seçici süpürmeye (selective sweep) maruz kaldığını savunur. Bu görüşe göre gendeki bu değişim, popülasyon içindeki seçilim değerini ve uyum başarısını arttırmıştır. Değişimi yaşayan aleller (varyantlar) popülasyon içinde daha sık görülmeye başlamış ve zamanla egemen tür hâline gelmiştir. Alanyazında FOXP2 geninin evrimi ile insanın bilişsel becerilerinin gelişmesi arasında oldukça güçlü bir bağlantının olduğuna yönelik genel bir eğilimin olduğundan söz edebiliriz (Kerimoğlu, 2017, s. 44-45).

FOXP2 geninin hayvan iletişimi bağlamında araştırılan sese dayalı öğrenme *(vocal learning)* kapsamında da bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Hayvanlar âleminde akran taklidi yoluyla ses çıkarma yöntemlerini öğrenen birkaç tür bulunur. Bunların içinde üç kuş türü (papağan, sinekkuşu, çitkuşu) ve üç memeli hayvan türü (insan, deniz memelileri, yarasa) taklit ve sese dayalı öğrenme konularında ayrışmaktadır. Fareler ve kuşlar üzerinde yapılan deneylerde FOXP2 bağlamında taklide dayalı ses öğrenmelerinde ciddi sonuçlara ulaşılmıştır. Çeşitli çitkuşu türlerinde FOXP2 geninin sese dayalı öğrenme ve beyin gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Enard vd. (2009) Tarafından yapılan bir deneyde FOXP2 geninde sadece insana özgü olan genetik değişiklikler yapay yollarla farelere aktarıldı. İnsan

FOXP2 genine sahip olan farelerin iletişiminde birtakım değişikliklerin yaşandığı saptandı. Bu farelerin ses rengi değişti ve beyin gelişimi farklılaştı (Enard vd. 2009. Akt., Kerimoğlu, 2017, s. 43-44).

Bu genin keşfiyle birlikte "dil geni"nin bulunduğu iddia edilmiştir. Fakat daha sonra yapılan araştırmalarla birlikte bu genin dil ile birlikte pek çok farklı alanı da etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Bu gendeki mutasyonların birçok bireyde konuşma bozukluğuna neden olması bu genin konuşmayla bir ilgisi olduğu tezini kuvvetlendirmiştir. Sonuç olarak FOXP2 geni için pek çok alanı etkileyen bir gen olmasının yanı sıra konuşma yetisi ile doğrudan ilgili bir gen olduğunu iddia edebiliriz. Bu gende son 200 bin yılda gerçekleşen mutasyonlar sayesinde konuşma becerisinin gelişmesi için genetik bir imkân kullanılmış ve modern insan böylece ortaya çıkmıştır (Ercilasun, 2017).

Oldukça geniş bir gen havuzunun incelenmesiyle yapılan son çalışmalarda ise FOXP2 geninde yakın tarihte bir mutasyonun meydana gelmediği tespit edilmiştir. Atkinson vd. (2018) tarafından yapılan son araştırmalardan birinin sonuçlarını incelediğimizde FOXP2 geninde meydana gelen mutasyonların son 200 bin yıl içinde seçilime uğramadığı sonucuna ulaşılmıştır. FOXP2 geninde insana özgü olarak tanımlanan iki değişikliği içeren genin 7. ekzonunun yakın tarihte bir değişikliğe uğramadığı görülmüştür (Atkinson vd. 2018, s. 1432) Bu sonuçlarla birlikte Chomsky'nin tezi bir açıdan daha sarsılmıştır, onun iddiasına göre dil sapiens türüne özgüdür ve bu özellik son 200 bin yılda insan beyninde gerçekleşen tek bir mutasyonla ortaya çıkmıştır. Oysa elde edilen son moleküler biyoloji verileri bu tezi desteklememektedir.

Dilin evriminde önemli bir yeri bu olduğu düşünülen FOXP2 geninin yakın tarihte bir seçilime uğramamış olması bu proteini kodlayan genin dil gelişimi ile ilgisini ortadan kaldırmamaktadır. Konuşma bozukluğu görülen aynı ailenin bireylerinde yapılan beyin görüntülemelerinde FOXP2'nin ifadelendiği bölgelerde bir sorun olması bu genin konuşma ile doğrudan bağlantılı olduğunu doğrular. Hint bülbülleri üzerinde yapılan bir deneyde bu gen etkisiz hâle getirildiğinde bülbüllerin öğrenebildiği şarkı sayısının etkilendiği ortaya konulmuştur. Açıkça görülmektedir ki bu gende yaşanacak bir hasar konuşma becerisini doğrudan etkilemektedir (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 87). Konuşma bozuklukları, şizofreni, otizm gibi hastalıklar, FOXP2 geni ile ilişkili hastalıklar olarak tanımlanmaktadır (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 20).

Antik DNA incelemelerinde sapiens, denisovan, neanderthal fosilleri üzerinde yapılan incelemelerde FOXP2 geni bağlamında oldukça ilginç sayılacak sonuçlara ulaşılmıştır. İnsan FOXP2 geni ile şempanze FOXP2 geni arasındaki iki farklı aminoasitin oluşumuna neden olan mutasyonlar; sapiens, neandertal ve denisovan türlerinde ortaktır. İntronik bölgede ise neandertallerde bulunmayan, sadece homo sapiense özgü bir polimorfizm bulunmaktadır. Bu farklılık çeşitli açılardan yorumlanarak neandertaller ile sapiensler arasındaki dilsel farklılığın gerekçesi olarak gösterilmektedir (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 87). Bugüne kadar ulaşılan homo erektus fosillerinden antik DNA örneği elde edilememiştir, bu nedenle FOXP2 geninin tarihsel gelişim sürecini erektusa kadar inceleyebiliyoruz. Buna rağmen antik DNA incelemelerinde ulaşılan bu aşama dilin evriminin açıklanması noktasında bize oldukça önemli veriler sunmaktadır.

Chomsky, FOXP2 geninin yürütücü işlevlerinin dilin üretilmesi noktasında etkin olmadığını daha çok dilin çıktılar ile ilgili işlevlerini yürüten bir gen olduğunu savunur. Bu bağlamda FOXP2 genini bir bilgisayar yazıcısına benzetir. Bilgiyi üreten ana işlemcide görev alan bir parça değildir, bilgilerin dışarı çıkmasını sağlayan bir yazıcının bileşeni olarak tanımlanır. Bu açıdan bakıldığında Chomskyci dil evrimi görüşünü savunanlara göre dilin üretiminde önemli bir yeri olan söz dizimi ve birleştirme (syntax, merge) işlevleri konusunda FOXP2 geninin içsel bir görevi bulunmaz (Berwick ve Chomsky, 2011, s. 34-35).

Antropolojik açıdan baktığımızda da FOXP2 geni bize önemli veriler sunar. Dil ile ilgili alanları etkilediği bilinen bu gen üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde FOXP2 geninde meydana gelen bir mutasyon ile dil yetisinde meydana gelen olumsuz sonuçlara bakılarak yorum yapmak gerekirse insan kafatasında meydana gelen bir değişimin diğer kısımlarda da değişimler yarattığını söyleyebiliriz. Beynin, kafatası tabanının ve gırtlak anatomisinin tek bir gen tarafından etkilenebilmesi olgusu dikkate alınırsa hepsi de eklemli dilin üretilmesi ile ilgili olan bu morfolojik bileşenlerin nasıl ortaya çıktığının anlaşılabilmesi için bize yol gösteriyor. Bu modifikasyonların ilk insanlarda neden ve nasıl ortaya çıktığını da bu değişimleri dayatan seçilim baskısının nedenini de tam olarak bilmiyoruz; fakat bunların ne sonuçlar doğurduğunu FOXP2 mutasyonundan hareketle görebiliyoruz (Picq, 2020, s. 45). Picq, bu yargılarıyla dilin evrimi ve insanoğlunun dil yetisinin evrimi hakkında yapılacak bütün çalışmaların doğal olarak disiplinlerarası bir nitelik taşıması gerektiğini de vurgulamış oluyor. Dil yetisi sadece filolojik açıdan incelenerek aydınlatılamaz, dil ve konuşma kapasitesinin gelişimi de sadece eğitim bilimleri verileriyle aydınlatılamaz.

FOXP2 geninin keşfi davranışsal genetik alanında çok büyük bir etki yaratmıştır. Konuşma ve dil üzerinde temel bir rol üstlenen bir genin keşfedilmiş olması dünya bilim tarihine geçecek kadar önemli bir olaydır. Genler, beyin ve dili birbirine bağlayan biyolojik bağlantı noktalarının belirlenmesinde FOXP2 geni üzerinde yapılan çalışmalar oldukça önemlidir (Kerimoğlu, 2017, s. 38).

FOXP2 genine benzer nitelikler taşıyan ve konuşma becerisi ile bağlantılı diğer genlerin keşfedilmesi ancak antropoloji alanında ulaşılacak diğer verilerin yorumlanmasıyla geliştirilebilir. Modern insandan önce yaşamış türlerin dünyaya dağılımları, kullandıkları teknolojik aletler, dünya üzerinde hayatta kalma süreleri, kültürel evrim aşamaları ve bıraktıkları fosillerden elde edilecek anatomik bulgular ve benzeri pek çok verinin ışığında dilin evrimi daha anlaşılabilir olacak, bize daha kabul edilebilir fikirler sunacaktır (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 88).

Dilin ortaya çıkmasını sağlayan moleküler genetik evrimi açıklayabilmemiz için konuşma becerisi ve vokalizasyonla ilintili genlerin tamamının ve bu genlerin birbirleriyle olan bağlantılarının, görev ve sorumluluk alanlarının daha iyi anlaşılması gerekmektedir (Akış ve Nalçacı, 2021, s. 88). Genetik biliminin gelişmesiyle birlikte insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmasını sağlayan genler de daha ayrıntılı olarak incelenecektir ve belki de FOXP2 gibi insanoğlunun dil yetisi ile doğrudan bağlantılı başka genlere de ulaşılacaktır. Antik DNA analiz yöntemlerindeki teknik gelişmeler ile yapay zekâ destekli üç boyutlu modelleme yöntemleriyle oluşturulacak prototipler üzerinden gelecekte yapılacak çalışmalarda dilin evriminin tarihsel süreçteki yeri hakkında daha fazla bilgi elde edebileceğiz. Bugün eldeki kısıtlı somut verilerle dilin evrimi konusunda ortaya attığımız kuramlar, bu çalışmaların ışığında desteklenecek ya da topyekûn çürütülecektir.

Genler bir insanın hangi dili konuşacağını belirmeme gücüne sahip değildir. Evet, genler dilin biyoteknolojik açıdan dayandığı somut temellerdir; fakat bir insanın hangi dili konuşacağını genlerine bakarak çıkaramayız. İnsan yavrusunun kendisini kuşatan kültürün dilini konuşacağı bilim dünyasında uzun yıllardır bilinen bir gerçektir. Çinli bir çocuk Fransa'da doğup büyümüş ise büyük olasılıkla Fransızca konuşacaktır. Fransız bir çocuk da Çin'de dünyaya gelseydi büyük olasılıkla Çince konuşacaktır. Çocuğun konuşmayı öğrenmesini sağlayan genler mutlaka vardır; fakat çocuğun öğreneceği dil tamamen çocuğun yetiştiği çevreye bağlıdır (Ruhlen, 2017, s. 153).

İnsandaki FOXP2 geninin günümüzdeki hâlini alması süreci ile modern insanın (homo sapiens) tarihsel süreçte anatomik olarak ortaya çıkışı birbiriyle örtüşmektedir. Günümüzdeki anlamıyla insanoğlunun konuşma becerisinin 150-200 bin yıl önce FOXP2 geninde meydana gelen birtakım değişikliklerden etkilenmiş olduğu araştırmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir (Kerimoğlu, 2017, s. 47).

4.1.3. Nöroloji ve Dilin Evrimi

Tanrıdağ'a (1993) göre nöroloji; insan dilini evrimsel, tarihsel, toplumsal ve yapısal açılardan inceleyen dilbilimden ve beyinde gerçekleşen bir hasar sonucunda ortaya çıkan dil bozukluklarını inceleyen afaziyolojiden farklı olarak dilin insan beynindeki gelişimi ve diğer bilişsel işlevlerle olan ilişkilerini incelemektedir. Nörolojinin gelişmesiyle birlikte insan dilinin temel yapısal unsurları olan sesbilim, sözdizimi ve anlambilim ile ilgili olan beyin alanları nörolojik olarak tanımlanabilmiştir. Bunun yanı sıra nöroloji sayesinde kültürel evrim ile insan beynindeki dil organizasyonunun gelişmişlik düzeyi arasında ilişkileri kurmak da olanaklı hâle gelmiştir (Tanrıdağ, 1993, s. 30).

İnsanların tamamı aynı beyin yapısına sahiptir ve aynı vokal organlar ile doğarlar; ancak üç yaşına geldiklerinde dünyadaki 6000 kadar dilin birini veya birkaçını birden öğrenebilme konusunda hiçbir güçlük çekmezler. İnsan beyninde dili öğrenme konusunda gerekli olan bir donanım olmadan böyle bir şeyin gerçekleşebilmesi mümkün değildir. Birçok araştırmacı bütün insanların dili öğrenmeye hazır bir şekilde dünyaya geldiklerini savunmaktadır. Bebek beyni çevresel birtakım unsurlar onu harekete geçirmeye başlar başlamaz dili öğrenmeye hazır bir mekanizmaya sahipmiş gibi görünmektedir. Diğer açıdan dünyadaki bütün diller üç aşağı beş yukarı benzer ortak özellikleri paylaşmaktadır. Bu benzer özelliklerin insan beyninin yerleşik işlevlerinden kaynaklanma olasılığı yüksektir (Crystal, 2023, s. 332).

Nöroloji çalışmalarında iki genel eğilim karşımıza çıkmaktadır. Bunlar yerleşimcilik (localizationism) ile bağlantıcılık (connectionism) olarak iki bağlamda sınıflandırılmaktadır. Bağlantıcılar beyindeki çeşitli bölgelerin birbirleriyle bağlantıya geçerek dil ve benzeri bilişsel işlemleri birlikte karşıladıklarını savunmaktadır. Yerleşimciler ise beyindeki belli bölgelerin belli işlevleri yerine getirmek için uzmanlaştığı görüşünü savunmaktadır. Broca ve Wernicke'nin yaptığı çalışmaların yerleşimci modele uygun çözümlemeler olduğu düşünülmüştür ve bu görüşe klasik görüş denmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalardan elde edilen veriler bağlantıcılık kuramlarını destekleyici niteliktedir. Beyindeki dil ağları çok farklı bölgelerle bağlantılıdır ve bu durum bağlantıcılık görüşünü desteklemektedir (Kerimoğlu,

2022c, s. 26). İnsan beyninin çalışma ilkelerini incelediğimizde beyin esnekliği olgusu karşımıza çıkmaktadır. Beynin işlevsel açıdan esnek olan yapısı sayesinde hasarlı bir bölgenin işlevini başka bir bölge üstlenebilmektedir. Bu olgu beynin modüler, sabit ve işlev odaklı bölgeler biçiminde örgütlendiğini savunan yerleşimci görüşü zayıflatan en önemli olgulardan biridir (Kerimoğlu, 2022c, s. 32).

İnsan zihnini yaratan insan beynidir. Beyin ise nöron adını verdiğimiz ve çağrışım temelli olarak işleyen ögelerin yardımıyla görevlerini yerine getirir. Duyu organlarından gelen verileri beyne ileten ve beyinden gelen bilgileri çeşitli organlara ileten nöronlardır. Bu alışveriş süreçleri tek taraflı değildir. Nöronların kullandığı geri besleme süreçleri ve boşalımlar kendini yineleyen sarmallar biçiminde iletilir. Ayrıca nöronlar arasındaki bağlantıyı sağlayan sinaps adı verilen bağlantı noktaları vardır ve bunlar zamanla edinilen deneyimlere bağlı olarak yeni değişimlere ayak uydururlar. İnsanoğlunun öğrenme süreçleri ve hafızasının temelini bu süreçler oluşturmaktadır (Corballis, 2003, s. 22).

İnsan dili o derece karmaşık bir yapılanma göstermektedir ki araştırmacıların büyük çoğunluğu beynin tamamının ya da bazı bölümlerinin insanoğlunun dil yetisiyle ilişkili olması gerektiği üzerinde anlaşmaktadır. Nörologlar en azından beynin büyük bir kısmının dil yetisi ile ilgili olduğunu düşünmektedir (Ramachandran, 2022, s. 216). Nörolojik incelemelerden elde edilen kanıtlar insan beyninde dil yetisi alanında özelleşmiş nöral devrelerin var olduğunu kanıtlamaktadır. Dil yetisinin birbirinden farklı ögeleri ve aşamaları beynin farklı bölümleri tarafından yürütülüyor olabilir. Ancak nörologlar bütün bu farklı bölümlerin büyük bir birleşik sistemin parçalarından oluştuğunu düşünmektedir. Araştırmacılar genellikle dili tek bir işlev olarak görürler; fakat bu bir yanılsamadır. Gerçeklikle bağı oldukça düşüktür (Ramachandran, 2022, s. 217).

İnsanoğlunun dil yetisini kullanarak ürettiği anlamlı ses öbeklerinin birbirinin içine geçmiş durumda olan üç ayrı unsuru bulunmaktadır. Bunlar sözcük, semantik ve sözdizimidir. Sözcükler nesneleri ve eylemleri karşılayan dilin küçük parçacıklarıdır. Bu sözcüklerin tek başlarına ya da cümle içinde kazandıkları anlama ise semantik diyoruz. Kelimelerin art arda dizilerek dilin yineleme özelliğinin kullanıldığı alana ise sözdizimi yahut dil bilgisi diyoruz. Sözdizimi kuralları anlamla niyet arasındaki ince farklılıkların sığ olmayan bir iletişim kanalı oluşturmalarına imkân sağlayan insan dilinin karmaşık ve hiyerarşik yapısını oluşturur (Ramachandran, 2022, s. 217). Nörolojik incelemeler beynin farklı bölümlerinin bu dil alanlarının üzerinde özelleşmiş olduğunu bize göstermektedir (Ramachandran, 2022, s. 218).

İnsan beyninde yer alan ve insan dilinin ortaya çıkması ve gelişmesinde görev üstlenen dil ile ilgili merkezlerin evrimsel gelişim aşamalarını doğrudan incelemek mümkün değildir, bu aşamaları dolaylı olarak incelemek dahi oldukça güçtür. Çünkü beyin fosilleşmez, arkasında tarihsel olarak incelenebilecek somut bir belge bırakmaz. Bugüne kadar elde edilmiş kısıtlı bulgular üzerinde yapılan titiz paleonörolojik çalışmalar insan dilinin gelişim evreleri ve evrimi bağlamında yeni veriler sağlamaktadır (Atasoy, 2013, s. 55).

Beyin görüntüleme yöntemleri ile yapılan çalışmaları inceledikten sonra Şahin (2023) beynin belli bölgelerinin belli işlevlerin yerine getirilmesi sırasında etkinleşmesine rağmen bu bölgelerin de alt bileşenlerden oluşan bir yapıya sahip olduğunu belirlemiş, bunun yanı sıra işlevler konusundaki uzmanlaşmanın beynin diğer bölgelerinden bağımsız bir şekilde gelişmediği sonuçlarına ulaşmıştır. Bu bakımdan insan beyni bazı işlevsel bölgeler bakımından modüler bir görünüm sergilemektedir. Bunun yanı sıra bu bölgelerin beynin diğer bölgeleri ile iletişim hâlinde ve ilişkili bir şekilde bu işlevleri yürüttüklerinin kesin bir biçimde belirgin olmasından hareketle insan beyninin bütüncül bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Şahin, 2023, s. 115).

Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte insanoğlunun dil yetisinin insan beynindeki temsilleri işlevsel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) yöntemleri ile deneysel olarak incelenebilmektedir. Bir deneysel yöntem olarak karşımıza çıkan fMRI; birey belirli motor, algısal ya da bilişsel bir görevi yerine getirdiği sırada beyinde hangi bölgelerin etkinlik gösterdiğini belirlemeye yarayan bir tekniktir. Aynı zamanda birey hiçbir şey yapmadığı zaman temel beyin etkinliğinin görev sırasındaki etkinliklerini de ayrıştırabilir (Ramachandran, 2022, s. 393). Bu görüntüleme tekniği ile elde edilen veriler ışığında bugün insan beynine dair daha fazla bilgiye sahip olmaktayız. İlerleyen süreçte geliştirilecek yeni teknikler ile insan beyninin nasıl çalıştığını anlama konusunda daha fazla bilgiye sahip olabileceğiz ve bu sayede dilin evrimi de dâhil olmakla birlikte insanoğlunun bütün zihinsel faaliyetlerinin nörolojik açıdan açıklanmasını sağlayabileceğiz.

Dilin evriminde sıçrama-kademesizlik (non-gradualist) kuramını takip eden Berwick ve Chomsky dilin özyineleme özelliğinin ve buna bağlı olan birleştirme işleminin insan beyninde meydana gelen bir mutasyon sonucunda ortaya çıkan elektriksel bir bağlantı sonucu olarak ortaya çıktığını iddia ederler. Az sayıda bireyde gerçekleşen bu mutasyonla birlikte karmaşık düşünme, planlama, yorumlama ve benzeri birtakım avantajlar kazanan bireyler üreme yoluyla seçilerek dilin hâkim türde egemen bir özellik kazandığını savunurlar (Bervick ve Chomsky, 2016, s. 79-80. Akt., Aydın ve Salman, 2021, s. 72).

Dilin nörolojik teorisi, dile ilişkin genellemeleri sinirsel işlevler açısından doğrulanabildikleri ölçüde geçerli yargılar olarak kabul eder. Dolayısıyla beynin anatomisi ve fizyolojisi ile dilsel davranışlar arasındaki bağlantıların bulunması ve incelenmesine dayanır. Dilin nörolojik temelleri günümüzde psiko-dilbilim alanının önde gelen araştırma konularından birisidir. Bu konuda iki temel noktanın aydınlatılması dilin evrimi konusunda nörolojik açıdan bizim için önem taşır. Konuşma dilinin ayrıcalıklı özellikleri açısından insan beyninin anatomisi ve dil davranışlarının evrimi açısından beynin geçirdiği fizyo-psikolojik evrim konusu dilin evriminin nörolojik bağlantılarının tespit edilmesi bağlamında araştırmacılar için yanıtlanması önemli sorunlar arasında yerlerini alırlar (İzbul, 2022, s. 18-19).

Dilin nörolojik temellerinin var olduğu inkâr edilemez bir gerçek olmasına rağmen bu gerçeği kanıtlama yolunda çok büyük bir ilerleme yaşandığı da söylenemez. Sözgelimi anlamın ortaya çıkışında Wernicke alanı ve Angular Girus'u da kapsayan tempero-parieto-oksipal (TPO) kesişmesinin kısımlarının etkili olduğunu biliyoruz; fakat bu alanlardaki nöronların işlevlerini nasıl gerçekleştirdiklerini tam olarak bilemiyoruz. İnsan beynindeki nörolojik devrelerin dildeki anlamı nasıl somutlaştırdığı hakkında nöroloji bilimi açısından tam bir açıklama getirebilmiş değiliz (Ramachandran, 2022, s. 237-238).

Randall White, günümüzden yüz bin yıl önce yaşayan insanlarda modern anlamda bir dilin olmadığını iddia ederek modern dilin tarihsel gelişimini belirlemeye çalışır. White'a göre dilin ortaya çıkması için sinir sisteminin gelişmesi gerekir ve modern anlamda dil yetisi insanoğlunun nörobiyolojik evriminin gerçekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Homo sapiens türünde sinir sisteminin gelişmesiyle birlikte dil yetisi için gerekli olan nörobiyolojik alt yapı da gelişerek tamamlanmış ve günümüzdeki modern dil yetisinin biyolojik temelleri atılmıştır (Akt., İnal, 2012: 22-23).

Paleonörolojik veriler incelendiğinde insan beynindeki hacimsel artışın da dil ile belli bir düzeyde bağlantılı olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ancak beynin hacimsel büyümesinin büyük bir ivme kazandığı dönemlerde dilin kullanılabilmesine olanak sağlayan morfolojik yapıların gelişmediğini görüyoruz. Günümüzden yaklaşık olarak 4,5 milyon yıl önce yaşamış olan atalarımızın sahip olduğu beyin hacmi aynı dönemde yaşayan kuyruksuz maymunlardan büyüktür. Ortalama 438-455cm³ civarındadır. Yaklaşık olarak bir milyon yıl önce beyin hacmi 2,5 kat büyümüştü. Ancak dil ile ilgili fosil bulgusuna ulaştığımız anatomik yapıların bugünkü durumuna yaklaştığı en erken tarih 500 bin yıl öncesine tarihlenmektedir. Ancak neandertal ve sapiens fosillerinde bu yetkinlikte morfolojik yapılara rastlıyoruz. Beynin hacimsel

artışında meydana gelen değişikliklerin insanın dil yetisinin evriminde tek başına etkili olduğunu iddia edemeyiz. İnsanoğlunun beyin hacmindeki bu artış dil konusunda olduğu kadar alet kullanma, beslenme düzenindeki değişiklikler, toplumsal yapıdaki değişiklikler, cinsel seçilim gibi diğer birçok alanda da etkili olmuştur (Atasoy, 2013, s. 57).

Bickerton'a (2013) göre insan türünün beyin hacmindeki artış ile dil yetisinin ortaya çıkışını açıklamak doğru değildir. İnsan türü, daha büyük ve daha iyi çalışan beyinlere sahip olduğu için dil yetisine kavuşmamıştır. Ona göre öncelikle insanoğlunun dil yetisi gelişmiştir. Dilin gelişimi sonucunda insan daha büyük ve üstün beyinlere sahip olmuştur (Bickerton, 2013, s. 40).

Nörobilimci Terrence Deacon, homo türünün ilk üyelerinde ortaya çıkan beyin genişlemesinin, beynin alın korteksi olarak bilinen bölgesinde meydana gelen orantısız büyümeyi içerdiğini iddia etmiştir. Deacon, primatların çıkardığı sesler ve insan konuşmasını ilgilendiren sinirsel devreler üzerine yapılan kapsamlı çalışmaları incelediğinde alın korteksinde meydana gelen bu büyümenin beynin içindeki bazı bağlantıların yeniden düzenlenmesine neden olduğunu ve bu oluşumun dilsel kapasitelerin gelişmesini sağlayacağını iddia etmiştir. Ancak bu genişlemenin yaşandığı 2 milyon yıl önceki süreçte ortaya çıktığı varsayılan bu kapasite artışının konuşma becerisini ortaya çıkarabilecek oranda gelişmiş bir yapıda olup olmadığı tartışmalıdır (Deacon, 1992. Akt., Mithen, 1999, s. 127).

Sözdiziminin belirli kurallara göre biçimlenen hiyerarşik yapısı incelendiğinde bu yapının ilkel insansı atalarımızın beyinlerinde alet kullanımı için yer etmiş olarak ilkel bir nörolojik devreden evrim geçirerek ortaya çıkmış ve gelişmiş olma olasılığı çok yüksektir. Alet üretimi ve kullanımı için hiyerarşik bir montajlama stratejisi geliştirmiş olan beyin mekanizmasının sözdiziminin dallanmış ağaç benzeri yapısı için yeni bir işlev kazanma yolunda asimilasyona uğrama olasılığı çok yüksektir (Ramachandran, 2022, s. 243-244). Motor davranışların temsil edildiği beyin bölgeleri ile dilsel davranışların temsil edildiği bölgelerin iç içe geçmiş olması ve bu işlevlerin çoğu zaman beynin bütününde farklı noktalarda farklı etkinliklerle üretilmesinin sağlanması nörolojik açıdan bunların birbiriyle bağlantılı olduğu noktasında güçlü bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra insanın ses organları ortak atadan geldiği diğer kuyruksuz maymunlara kıyasla daha gelişmiş olmasına rağmen ses organlarının anatomik gelişmişlik düzeyi tek başına dilin ortaya çıkması ve evrimi konusunda yeterli değildir. İnsanın evrimsel gelişim süreci içerisinde geliştirmiş olduğu ses donanımının etkin bir biçimde kullanılması ve

bu donanımın konuşma becerisi odaklı geliştirilmesi için insan beyninde buna uygun dil alanlarının bulunması gerekir. Beyinde bu ses aygıtları tarafından çıkarılacak sesleri algılayacak, çözümleyecek ve bunlara karşılık yeni seslerle yanıt verebilecek bir yapılanma olmazsa ses aygıtları bugünkü işlevlerini tam anlamıyla yerine getiremez (Ramachandran, 2022, s. 169).

İnsan beyni çeşitli açılardan açıklanması çok zor bir yapıdır. Birincisi evrimsel süreçte insan beyninin büyümesi enerji tüketimi açısından oldukça pahalı bir süreçtir. Büyük bir beyni kullanmak oldukça pahalı bir işlemdir, büyük beyin çok daha büyük bir enerji harcamaktadır. İkincisi insan beyninin yapımı, üretimi oldukça pahalı bir işlemdir. Nöronlar yağlı miyelin tabakalarıyla çevrilidir. Bunların üretilmesi için çok yoğun miktarda yağlı beslenme gerekmektedir. Bu da ancak yoğun et tüketimi ile mümkün olabilir. Üçüncüsü büyük beyin, üreme için tehlikeli bir organdır. Doğum sırasında büyük beyinli bir yavrunun doğum yolundan çıkarılması oldukça güçtür. Bu durum insan türünde doğumu kolaylaştırmak için çeşitli uyarlanmalara neden olmuştur. Görüldüğü gibi insan türünde beynin büyümesi evrimsel açıdan verimsiz ve maliyetli bir süreçtir. Bu kadar büyük, verimsiz ve maliyetli gibi görünen beynin başka açılardan, özellikle sağkalım açısından faydalı olması gerekmektedir (Blackmore, 2011, s. 91-92). Bu da bizi beynin zihinsel işlevlerine götürmektedir. Beyinde gerçekleştirilen birtakım zihinsel işlevler (düşünme, konuşma vb.), insanın üreme baskısı ve sağkalım ile etkin mücadele etmesini sağlayarak büyük beyin kullanmanın maliyetlerini kabul edilebilir bir düzeyde tutmaktadır.

Ayrıca insanın beyin korteksi diğer canlılara göre fazla büyümüştür. Bu büyüme yüzünden karnabahara benzeyen bükümlü ve kıvrımlı bir yapıya sahip olmuştur. Diğer memeli hayvanların büyük kısmının beyin korteksi büyük oranda pürüzsüzdür. Sadece bazılarının yüzeyinde yok denecek kadar az bir miktarda bükülmeler vardır. İşlevsel açıdan hayvan beyni ile arasında büyük bir farklılık bulunduğu konusunda şüphe duymadığımız insan beyni, anatomik açıdan da hayvan beyninden büyük farklılıklar gösterir. Yapılan incelemelerde insan beyninde bulunan bazı morfolojik yapıların diğer primat beyinlerinde yer almadığı, benzer olan alanların ise insan beyni kadar gelişmemiş olduğu gözlenmiştir (Ramachandran, 2022, s. 44).

Yapılan nörolojik görüntüleme (MR) çalışmalarında insan beyninin farklı bölümlerinin farklı işlevleri yaparken etkinleştiği gözlenmiştir. Kavram oluşturma, o kavramla ilgili kelimelerin çağrılması, kelime ile kavram arasında bağ kurulması sırasında beynin farklı bölgeleri etkinleşir, işlemler sırasında beynin farklı bölgelerinin aktif olduğu MR yöntemiyle

görüntülenmiştir. Beynin bazı bölgelerinin fiilleri, bazı bölgelerinin isimleri depoladığı bilinen bir gerçektir. Hatta bazı bölgelerde canlıları ifade eden isimler işlenirken bazılarında cansız nesneleri ifade eden isimler işlenir. Bu bağlamda dilin farklı unsurlarının beynin farklı bölgelerinde işlendiği sonucuna ulaşırız. Beyindeki bu lokalizasyon, insanoğlunun dil yetisinin doğuştan getirildiğini akla getirmesine rağmen tek başına bunun ispatlanmasını sağlayamaz. Sadece belli dilbilgisel işlevlerin belli bölgelerde yoğunlaştığını kanıtlar. Yapılan araştırmalarda elde edilen veriler, eğer varsa, insan beynindeki dil organının nasıl ortaya çıktığı, nasıl işlediği ve nasıl doğuştan getirildiği konularında bize açık bir bilgi vermez. İleride yapılacak psikolojik ve nörolojik çalışmaların sonuçlarına göre bu konuda daha fazla bilgi sahibi olabiliriz (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 203-205).

İnsan beynindeki yarı küre uzmanlaşmasının ve sağ el tercihinin birtakım nörolojik dayanak noktaları bulunmaktadır. Bunun nörolojik temelleri incelendiğinde çok önemli sonuçlara ulaşırız. İnsanoğlunun dil yetisinin kökenindeki nörolojik özelliklerin doğal seçilim yoluyla ortaya çıktığı ve bu yetinin şimdiye kadar bilinenin tam aksine çok önceki bir tarihsel dönemde kazanılmış olacağını söyleyebiliriz (İzbul, 2022, s. 54).

Corballis'e (2003) göre insan beynindeki yarı küre uzmanlaşması şöyle gerçekleşmiş olabilir: Ona göre dil bir zamanlar ilkel jestlere dayalı olarak ortaya çıkmıştı. Ancak giderek artan ölçülerde seslerle desteklenmeye başladı. Sesler giderek arttı ve jestlerle eş zamanlı hâle geldi. Ağız ile yapılan hareketlere eşlik eden sesler giderek o hareketin gerektirdiği biçimlerin yerini almaya başladı. İnsanoğlunun elinin ve parmaklarının hareketlerini sol yarım küre yönlendirmektedir. İnsanoğlunun jest yelpazesi genişlemeye başlayınca ses tellerinin denetimindeki asimetri dil yetisini yürüten işlevlerin sol yarım kürede toplanmasına ve sağ el tercihinin gelişmesine neden olmuştur (Corballis, 2003, s. 182).

Corballis'e (2003) göre el-kol hareketlerinin denetimi ve ses çıkarma konusunda denetim sağlayan sol yarımkürenin bu denetim özelliğinin kuşlar ve amfibi canlılarla paylaştığımız ve 170 milyon yıl önce yaşamış olan bir ortak ataya dayanıyor olması muhtemeldir. İnsanlarda ele ve sese dayalı işlevlerin beynin sol lobu tarafından yönetildiği popülasyon yüzde 90 oranındadır. Geriye kalan yüzde 10'luk kesimde dil yetisi beynin sol lobu tarafından yönetilen solak insanlar ile dil yetisi beynin sağ lobu tarafından yönetilen sağ elli insanlar vardır; ancak bunların sayısı genel popülasyon arasında oldukça azdır. Bu çok ilginç farklılık büyük bir olasılıkla genetik bir temele dayanmaktadır (Corballis, 2003, s. 183-184).

Bazı araştırmacılar insan beyninde bilgisayarlardaki dil çipine benzeyen ve belirli bir bölgede konumlanmış bir dil organının var olduğunu ve bu organın bir dereceye kadar genetik olarak aktarıldığını, bu organın nöral bağlantılarının harici uyarıcılar olmaksızın doğrudan biyolojik olarak ayarlandığını savunmaktadır (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 201). Bu görüşü savunan Chomsky ve onun ekolünden gelen araştırmacılar çeşitli argümanlar kullanarak insan dilinin ortaya çıkışında nörolojik birtakım etkenlerin iş başında olduğunu iddia etmişlerdir.

Nöronlar arasındaki sinaptik bağlantıların uyarıcılara karşı verilen tepkiler bağlamında geliştiği ve uyarıcıların yok olduğu ortamlarda ise tepkilerin kaybolduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin yavru kediler uygun görsel girdilerin var olduğu kritik dönem içindeki süreçte organizma için faydalı olan düzgün görme yetisini edinebilirler. Bu bağlamda kedilerde doğuştan getirilen ve görmeyi öğrenmeye yarayan bir mekanizmanın var olduğunu söyleyebiliriz. Görmeyi geliştirme kapasitesinin kullanılabilmesi için beynin özel olarak önceden belirlediği bir edinim mekanizması vardır. Fakat aynı yavru kediler belli bir dönemde yeterli miktardaki görsel girdiye sahip olmazsa görme yetileri gelişmemektedir. Bu durum insanoğlunun dil yetisinin de tıpkı görme gibi beyinde biyolojik temellere sahip olan fakat belli kritik dönemlerde yeterli uyarıcı olmadan gelişmeyen bir yeti olduğu konusundaki fikirlerimizi desteklemektedir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 206-207).

Chomsky tarafından ortaya konulan minimalist programda dil bilgisine uygun cümleler kurmak için sözcüklerin nasıl birleştirilmesi gerektiğini belirleyen en basit kurallar formülleştirilmeye çalışılmıştır. Bu formülleştirme nörokimyasal süreçlere benzer bir yapıya sahiptir. Sözcükler rastgele bir biçimde başka sözcüklerle eşleşmezler. Bu eşleşme süreci tıpkı kimyada meydana gelen bileşiklerin rastlantısal bir biçimde ortaya çıkmamasına benzer. Her atom başka bir atomla bileşik kuramaz, bunun belli formülleri vardır. Sözcükler de belli formüllere göre birbirleriyle eşleşip bileşik oluşturarak söz dizimini oluştururlar. Sözcükleri cümlelere dönüştüren ve kimyasal reaksiyonlara benzeyen bir birleştirme işlemi bulunmaktadır. Eğer birleştirme yanlış yapılıyorsa o birleşmeyi yapan kişinin dil bilgisi kurallarına aykırı bir şekilde gelişen bir afazisi var demektir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 212-213).

Dil bozukluğu olan hastaların beyinlerinde anatomik olarak belirgin bir deformasyonun var olduğunu gösteren pek çok nörolojik veriye sahibiz. Beyinde bir şekilde meydana gelmiş olan bu deformasyonların tek başına ya da başka etkenlerle birleşerek dil bozukluklarına yol açtığını iddia edebiliriz. Gelişimsel mutantlar sayesinde genetik bilimi açısından çeşitlilik gösteren karmaşık bileşenlerin oluşum süreçlerini parçalarına ayırarak

inceleme imkânına sahibiz; fakat aynı işlemi insan üzerinde yapabilmemiz mümkün değildir. Normal bir biçimde işleyen bir sistemin nasıl çalıştığını ve diğer yapısal özelliklerinin nasıl işlediğini görebilmenin en kolay yolu kusurlu oluşumlardır. Genel sisteme uyumlu olmayan kusurlu yapılar genel yapıdaki işleyiş hakkında sınırlı da olsa bir veri sunar. Gelişimsel mutant yöntemini insanlara uygulamak etik değildir, bu yüzden insanları arzu ettiğimiz biçimde çaprazlama yaparak ya da onlarda birtakım mutasyonlara neden olarak dilsel yapının nörolojik gelişimi hakkında veriler elde etmek imkânından yoksunuz. Elimizdeki tüm verileri tesadüfen keşfedilen mevcut mutasyonlara sahip aile soy ağaçlarının analizini yaparak elde edebiliyoruz (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 215-216).

Steven Pinker ve Paul Bloom "genetik asimilasyon öğrenimi" kavramını ortaya atarak dilin insan beynindeki seçilimini açıklamaya çalışırlar. Genetik asimilasyon öğrenimi; öğrenilen bir davranışı, sonradan öğrenilmiş özelliklerin kalıtım yoluyla aktarıldığını varsaymadan, genetik olarak programlanmış bir davranışa dönüştürebilen evrimsel bir süreçtir. Onların bu görüşünü Hinton ve Nowlan'ın yapmış olduğu bir bilgisayar simülasyonu destekler. Hinton ve Nowlan bir eylemi yerine getirmek için nöronal düğmelerin doğru bir biçimde ayarlanmış olması gerektiğini varsayarlar. Bu düğmeler genetikle ya da öğrenmeyle ayarlanabilir. Bunlar sadece genetik ilkeye bağlı olursa bir popülasyonun o eylemi gerçekleştirecek yetiyi hiçbir zaman evrimleştiremeyeceğini söyleyebiliriz; çünkü doğru ayarların tümüne sahip bir genotipin rastlantısal mutasyonla ortaya çıkma olasılığı yok denecek kadar azdır. Böyle bir genotip rastlantısal olarak ortaya çıkmayı başarabilse bile bir sonraki kuşakta genetik rekombinasyona uğrayarak bozulacaktır. Bu bağlamda ilk etapta uyarlanımsal ve öğrenilmiş olması gereken bir özellik beyin içinde doğuştan olacak bir biçimde evrimleşebilir; çünkü öğrenme doğal seçilimi yönlendirme gücüne sahiptir. Genetik asimilasyon, doğuştan getirdiğimiz dil bilgisi edinimi yeterliliğimizi açıklamak için bize yardımcı olabilir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 223-224)

Paleonörolojik bulgular incelendiğinde homo erektusun tam olarak homo sapiensin kullandığına benzer uzun cümlelerden oluşan karmaşık bir dili kullanabilecek fiziksel donanımdan yoksun olduğunu göstermektedir. Buna karşılık erektusun dünyaya yayılımı göz önüne alındığında bu başarıya dil olmadan ulaşabildiğini savunmak da mümkün değildir. Homo erektusun birleştirme niteliğinden, dolayısıyla söz diziminden yoksun, kök dil nitelikleri baskın gelen bir dil kullanmış olması mümkündür. Bu kök dilde kısa anlamlı ifadeler, şart kipine dayalı basit bir söz dizimi içeren cümleler bulunabilir. Erektusun arkasında bıraktığı fosil kayıtlarının nörolojik bir açıdan incelenmesi yapıldığında bütün bunları

yapabilecek bir beyin kapasitesine sahip olduğunu söylemek mümkündür (Atasoy, 2013, s. 65).

Dilin evriminde çok büyük önem taşıyan bir aşama da "birleştirme" yeteneğinin gelişmesidir. Eldeki nörolojik veriler bu birleştirme yetisinin insanoğlunun dil yetisi ile eş zamanlı olarak, birlikte evrimleştiği yönündedir. Nöropsikolog Susan Greenfield, çocukların kademeli büyüklükteki kap setlerini iç içe yerleştirmesi esasına dayanan bir çocuk oyununu oynarken çocukları gözlemlenmiştir ve bu gözleminden elde ettiği verileri yorumlamıştır. Çocuklar oyun sırasında yerleştirdikleri kapları belli bir düzene göre yerleştirmektedir. Çocuklar; eşleştirme yöntemi, kap yöntemi ve alt gruplama yöntemi ile yerleştirme yapmışlardır. Çocuklar bu stratejilerini gelişimsel dönemlerinin özelliklerine uygun olacak biçimde kademeli bir şekilde karmaşıklaştırarak geliştirmiştir. Bu aşamalar çocuklarda erken dil bilgisinin gelişimi aşamaları ile benzerlik göstermektedir. Çocuklar önce fonemleri birleştirerek sözcük oluşturma becerisi edinirler, daha sonra ise bu sözcükleri belli stratejilere göre birleştirme yolunu deneyerek söz dizimine, dolayısıyla dil bilgisine ulaşırlar. Bu sonuçlar etken dil bilgisi gelişiminin diğer zihinsel yetilerle birlikte geliştiğini, birleşik kapları gruplandırmak için kullandığımız birleştirme yöntemlerinin benzerlerinin dil bilgisinin inşasında da kullanılabileceğini göstermektedir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 225-226). Bu yöntem ülkemizde okuma yazma öğretiminde kullanılan bir ders materyali olarak tasarlanarak 60'lı yıllardan 90'lı yılların başına kadar etkin bir biçimde ilk okuma yazma öğretiminde kullanılan Cin Ali setlerinin üretim mantığına da büyük oranda benzemektedir.

Evrimsel çerçeve klasik bilişsel psikoloji ve dilbilime oranla insanoğlunun dil yetisinin evriminin açıklanması noktasında nörolojiye net bir üstünlük kazandırmış olabilir. Nöroloji bilimi, dilin ve düşüncelerin insan beyninde temsil edildiği alanlar konusunda yepyeni araştırma alanlarının açılmasına olanak sağlamaktadır (Ramachandran, 2022, s. 238).

İnsanoğlunun dil yetisini nöro-psikolojik bir yetenek olarak kavramlaştırmak mümkün olsa dahi dilsel davranışların iletişim ve haberleşme olgusu içinde gerçekleşiyor olması dil davranışlarının evrensel özelliğidir. Dil bütün görünümleri ile sosyal bir davranıştır (İzbul, 2022, s. 75). Bu bağlamda dil, memetik evrim teorisinin verileriyle de açıklanabilir bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Broca bölgesi konuşma becerisinden sorumlu olarak kabul edilirken, Wernicke bölgesi dilin anlaşılmasından sorumlu alan olarak tanımlanmaktadır. İlginç bir şekilde her iki bölgenin de sırasıyla motor korteks ve duygusal korteksten evrimleşmiş olduğu

düşünülmektedir (Blackmore, 2011, s. 93-94). Beyindeki iki temel dil alanı olarak karşımıza Broca ve Wernicke alanları çıkar. Bu iki alan frontal lobda yer alırlar, arkuat fasikül adı verilen bir sinir demetiyle birbirlerine bağlanmış durumdadırlar. Bunların dışında bir diğer dil alanı ise angular girustur. Angular girus, parietal lobun alt kısmında temporal, oksipital ve parietal lobların kesiştiği noktada yer alır (Ramachandran, 2022, s. 212). Bu alanları ayrı alt başlıklar hâlinde inceleyerek ayrıntılı olarak tanıtacağız.

Genel olarak beynin yapısına baktığımızda belli bölgelerin belli işlevler için yerelleşmiş olduğu yönündeki görüşün doğru olmadığını gözlemliyoruz. Beynin işleyişinde farklı bölgelerin karmaşık ilişkileri etkin olur. Birkaç bölge ve bu bölgeler arasındaki bağlar birlikte dil ve konuşma becerisini yürütmektedir. Aboitiz (2017), dilin evrimi konusunda Broca bölgesinin ortaya çıkmasıyla birlikte desteklenen fonolojik adımın edinilmesine çok büyük bir önem atfeder. Bu fonolojik adımların arkaik biçimleri şempanze ve insanın ortak atasında bulunuyordu. Evrimin bugün bilinemeyen bir aşamasında bu evre şarkı benzeri dizilerle belirlenmiş nesne ve olayları karşılayan ön-sözcüksel (proto-lexical) ögelere sahip bir ön konuşmaya benzeyen bir aşama ortaya çıkarmıştır. Homo türünün evriminin başlarında gözlenen beyin hacmindeki artışla desteklenen kademeli davranış değişiklikleri görülmeye başlandı. Anlam ve söz diziminin gelişimiyle ortaya çıkan zihinsel devrim aşaması ancak 50 bin yıl önce homo sapiens türüyle başlamıştır (Aboitiz, 2017, s. 468-469).

Şahin'e (2023) göre özelde dil ile ilgili beyin bölgelerinin evrimi ve genelde beynin evrimi, dil yetisinin evrimi ile doğrudan bağlantılıdır. İnsan beyni ve diğer akraba türlerin beyinlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucunda insan beyninde dille ilgili olan yapıların akraba türlerde de tespit edilmiş olması oldukça anlamlıdır. Bu homolog yapıların insan dışındaki canlı organizmalardaki varlığı, bugün insan beyninde dil ile ilgili olan bölgelerin başlangıçta dil için evrimleşmediğini zamanla dille ilgili işlevler konusunda yetkinleştiğini bize gösterir. Evrimsel gelişim süreçleri içerisinde dil öğrenme becerisinin gelişmesiyle birlikte beyindeki bu bölgeler de gelişerek dil konusunda uzmanlaşmıştır. İnsan beyninde dil ile ilgili olan anatomik yapılar insanın dil yetisi ile birlikte ve karşılıklı olarak evrim geçirmiş ve günümüzde kullandığımız dil yetisinin inşasında eşgüdümlü bir sorumluluk üstlenmiştir (Şahin, 2023, s. 121).

Dilin evrimi üzerine yapılan araştırmalarda bugüne kadar elde ettiğimiz bilimsel veriler henüz dil ile ilgili biyolojik ve genetik yapıları tam manasıyla açıklayamamıştır. Tam manasıyla bu süreçler açıklanamamış olsa dahi nöroloji ve evrimsel biyolojideki gelişmeler her geçen gün daha fazla bilgiye ulaşmamızı sağlamaktadır.

4.1.3.1. Dilin Evrimi Üzerine Çalışan Nöroloji Kuramcıları

4.1.3.1.1. Vilyanur Subramanian Ramachandran

Öykücü Beyin adlı kitabında dilin evrimi konusuna önemli bir yer ayıran Ramachandran'a (2022) göre dilin evrimi milyonlarca yıl boyunca yaşanan evrimsel birikimin devrimsel bir nitelikle patlama yapmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkması milyonlarca yıl süren evrimsel birikimin yarattığı bir biyolojik kırılmanın sonucudur.

Doğal seçilim milyonlarca yıl süren evrimsel süreç içerisinde atalarımızın beyinleriyle parça parça oynayarak ilerledi. Bu süreçte 15-20 milimlik korteks genleşmesi, iki yapıyı bağlayan doku sisteminde meydana gelen %5'lik bir kalınlaşma, beyin hacmindeki kademeli artış benzeri ufak nöral gelişmeler pek çok alanda daha gelişmiş bir tür olan farklı bir kuyruksuz maymun türü yarattı. Alet kullanmakta becerikli, toplumsal düzeni sağlayan ilişkilerde daha becerikli, hayvan davranışlarını çözümlemede başarılı ve hava ile mevsim şartlarına dair daha fazla öngörü sahibi olan, uzak geçmişi hatırlayabilen ve şimdiki zaman ile arasında bağlantılar kurabilen daha yetenekli ve zeki bir kuyruksuz maymun türü ortaya çıktı (Ramachandran, 2022, s. 41).

Günümüzden yaklaşık olarak 150 bin yıl önce beynin bazı kilit yapıları ve işlevlerinde beklenmedik bir gelişim patlaması yaşandı. Bu yapılardaki gelişim bileşenlerinin öngörülemez değişimi sayesinde insanı özel ve farklı yapan zihinsel yetenekler açığa çıktı. Bu zihinsel bir geçiş evresi idi. Evrimsel süreçte değişen ve gelişen tüm küçük parçalar bir araya gelerek toplam parça sayısını aşabilecek düzeyde yeni işlevler göstermeye başladılar. Bu geçişle birlikte tam teşekküllü bir insan dili, sanatsal ve dinsel duyumsamalarda ilerleme, bilincin ve kendiliğinin farkında olma gibi zihinsel yetiler ortaya çıktı. 30 bin yıl gibi insanoğlunun toplam evrim sürecine göre oldukça kısa bir süre içinde kendi barınaklarımızı inşa etme, hayvan derilerinden giysi yapma, deniz canlılarının kabuklarından takı yapma, mağara duvarlarına resim yapma, kemiklerden ve doğal taşlardan aletler üretme gibi zihinsel yeteneklerimiz gelişti. Bu aşamaya kadar küçük küçük ilerlemelerle genetik evrim az çok tamamlanmıştı; fakat bundan sonra insan evrimi genlerden çok kültürel özelliklerde farklılık gösteren bir forma dönüştü, kültürel evrim aşamasına geçildi (Ramachandran, 2022, s. 41-42).

Ramachandran'a (2022) göre insanın evrimindeki bu büyük sıçramayı sağlayan biyolojik ve nörolojik araçlardan biri ayna nöronlarının gelişmesidir. Ayna nöronlar sayesinde insanlar daha karmaşık bir dil yapısını geliştirip kullanabilecek bir donanıma ulaşmıştır. Bu

durum daha karmaşık kültürel ilişkilerin inşa edilmesine olanak sağlayarak kültürel gelişimin beyni de eşit derecede etkileyen daha karmaşık yöntemlerle bir dizi yeni mutasyona yol açmasına neden olmuştur (Ramachandran, 2022, s. 186). Bu görüş memetik evrim teorisini savunan araştırmacıların görüşleriyle benzeşmektedir. Onlar da kültürel evrimin insanoğlunun biyolojik evriminde önemli bir yeri olduğunu savunmaktadır.

Ramachandran, insanoğlunun dil yetisinin insan beynindeki belli bölgelerde yerelleştiği tezine katılmaz. Bu görüşünü de "Doktor Hamdi" adlı hastasının klinik verileriyle desteklemektedir. Doktor Hamdi vakasında, hasta Broca bölgesinden hasar almış olmasına rağmen kendisinde gözlenmesi beklenen dil yitimi durumlarıyla karşılaşılmamıştır. Bu durum da dil yetisinin insan beyninde tek bir noktada yerelleştiğini savunan klasik görüşün aksini kanıtlayan bir klinik veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doktor Hamdi vakasından elde edilen sonuçlar dil yetisinin belirli bir işlevsel özelliğinin insan beynindeki tek bir noktadan yürütüldüğü yönündeki lokalizasyon görüşünü doğrulamayan bir örnek olarak tanımlanmaktadır (Ramachandran, 2022, s. 210-219).

Ramachandran, dilin evrimi konusunda "sinestezik başlatma teorisi"ni ortaya atmıştır. Bu teoriye göre dil, şimdiye kadar ortaya atılan tezlerin ortaya koyduğu verilerin bir kısmı ile uyumlu olacak biçimde nörolojik bir açıdan açıklanmaya çalışılır. Sinkinezi ilkel el hareketlerinin ya da ata dilin sözlü dile evrilmesinde önemli bir yere sahip olabilir. Primatlardaki duygusal hırıltılar ve çığlıklar genelde beynin sağ yarı küresindeki limbik merkezin bir parçası olan anterior singulatta meydana gelir. Ellerin kullanıldığı bir işaret dili canlının aynı anda duygusal sesler çıkardığı sırada ağız dil bölgesi hareketleri ile (orofasiyal hareketler) birleştiğinde ortaya sözcük türünde yapılar çıkar. Eski hominid türlerinde işaret dilini anlık bir biçimde sözcüklere dönüştürebilen içsel bir mekanizma vardı. Bu şekilde ilkel el hareketlerine dayanan ata dil, zamanla konuşma diline doğru evrim geçirmiştir (Ramachandran, 2022, s. 234). Sinkinezi ilerleyen süreçlerde sözcük oluşumunun temellerini atmıştır, bu aşamadan sonra sözcük dağarcığı dilbilimsel olarak olgunlaşarak gelişmiştir (Ramachandran, 2022, s. 235).

Konuşmayı yöneten dil, dudak, damak, gırtlak hareketlerine yön veren sinyalleri gönderen bilişsel motor programları yürüten beyin alanı Broca alanıdır. Bu alan aynı zamanda sesler için oral hareketlerin ve dudak hareketlerinin izlenmesi ve taklit edilmesi konusunda etkin bir yürütücü işlev üstlenen ayna nöronlar açısından da oldukça zengin bir alandır. Konuşma becerisinin biçimlendiren motor faaliyetleri yürüten beyin alanı ile dil bilgisel yapıları yönlendiren beyin alanının Broca bölgesinde eşleşmesi bir tesadüf değildir

(Ramachandran, 2022, s. 233). Bu durum insanoğlunun dil yetisinin işaret dilinden konuşma diline doğru bir hatta evrim geçirdiğinin belgelenmesi noktasında nörolojik bir kanıt teşkil etmektedir. Bu teori Corballis'in kuramıyla örtüşmektedir. Bir anlamda bu olgu Corballis'in tezlerinin nörolojik açıdan doğrulamaktadır.

4.1.3.1.2. Ghislaine Dehaene

Çocuk hastalıkları uzmanı ve bilişsel nörolojik görüntüleme uzmanı Ghislaine Dehaene'nin yaptığı çalışmalar çocuklarda dil edinimi ve konuşma becerisi kapsamında bize oldukça önemli nörolojik veriler sunmaktadır. Dehaene'nin yaptığı çalışmalar özellikle dil öğretiminin nörolojik temelleri açısından oldukça önemlidir.

Dehaene'ye (2016) göre bebeklerin konuşma yeteneği beyinlerinden gelmektedir. Bebeklerin konuşmayı öğrenebilmesi için bir beyne ihtiyaçları vardır ve başka hiçbir şeye de ihtiyaçları yoktur. Ses motor sistemini kullanamayan bir çocuk bile işaret temelli bir dili öğrenebilir. Ona göre dil yetisi tam olarak budur. Konuşmayı sağlayan biyolojik organlar çalışmasa bile bireyde bir dil yetisi vardır ve bunun çıkış noktası ise insan beynidir. Bu yeti sayesinde çocuk bilgiyi alabilecek, onu işleyebilecek, işaretler yaparak ya da sadece göz kırparak yanıt verebilecek durumdadır. Beyin dil yetisi ile ilgili unsurları ağız, gırtlak, ses telleri gibi organlar aracılığıyla sese çevirerek kullanır. Bu organları kullanabilen çocuklar ses temelli bir dille iletişim kurabilirken işitme engelli çocuklar işaret dilinde konuşmak için ellerini kullanacaktır. Her iki çocuk da ortak bir dil yetisi kullanarak iletişim kuracaktır (Dehaene, 2016, s. 94).

Bebek daha anne karnındayken etrafındaki seslere duyarlıdır, bir bebeğin daha o zamanlardan dil öğrenmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Bu olgu test edilerek kanıtlanmıştır. Ancak doğumdan sonra süt bebeğini her şeyi bilen bir varlık olarak tanımlamak da doğru olmayacaktır. Süt bebeği düşünüldüğü gibi bir embriyon değildir, sadece çevresel etkenlerle öğrenmeyi bekleyen pasif bir varlık da değildir. Dölüt hâlindeki bir insan yavrusunda bile dil yetisi ve hesaplama yapma ile ilgili birtakım olanaklar vardır. Bu üstün bilişsel işlevler dölüt aşamasındaki bir insan yavrusunda henüz başlangıç düzeyindeki yetiler olarak karşımıza çıkar. Bebekler diller arasındaki farkı da algılayabilir, hatta bu farkı algılamak ile de kalmazlar, bebekler ana dillerini başka bir dile göre tercih edebilir (Dehaene, 2016, s. 95-96-97). Bebeklerin tanıdığı şey konuşmalar değil prozodidir. Yeni doğan bebekler dilleri melodik ve ritmik özelliklerine göre sınıflandırabilirler. Ancak anadiline melodik bakımdan benzer başka bir dili ayırt etmekte zorlanırlar (Dehaene, 2016, s. 105).

Dil doğuştan mı getirilmiştir yoksa sonradan mı öğrenilmiştir sorusuna Dehaene (2016) şöyle yanıt verir: Herkes dilin sonradan öğrenildiğini düşünmesine rağmen insan beyninde çocuğun konuşmayı öğrenmesine olanak tanıyan birtakım mekanizmalar vardır. Birinci görüşe göre dil yetisi, şempanzelerden ayrıldığımız dönemden sonra aşamalı olarak büyüyen, olağanüstü hesaplama yeteneklerine sahip olan beynimizin bir ürünüdür. İkinci görüşe göre ise evrim tarihimiz bize olağanüstü bir özellik olarak dil yetisini sağlamıştır. Dolayısıyla insan beyninde dilin işlenmesine olanak tanıyan birtakım ağların var olması gerekmektedir. Bu ağlar insanın doğduğu andan itibaren etkindir, bebeğin doğumundan itibaren kulağına ulaşan sesler bu dil yetisini harekete geçirerek onun dili edinmesini sağlamaktadır (Dehaene, 2016, s. 99). İnsan beyninin çevredeki konuşmaların seslerini tanımasına ve artırmasına olanak veren bir yapısı vardır. İnsan beyni sessel ögelerin yapılarını kavrar, sessel yapıların içindeki kuralları ayırt eder, onları kendine mal eder. Bu insan dilinin beyinle bağlantılı olan temel bir özelliğidir (Dehaene, 2016, s. 126).

Dehaene'ye (2016) göre konuşmanın anlaşılabilmesi için iki özellik oldukça önemlidir. Bunlar normalleştirme ve kategorileştirmedir. Normalleştirme akustik sinyaldeki önemli farklılıklara rağmen benzer sesbirimi tanıma yeteneğimizdir. Kategorileştirme ise insanın sesbirimler arasına belirgin sınırlar koyması yeteneğidir. Bu özellik bir sesin başka bir sesten ayırt edilmesini sağlar. Uzun yıllar boyunca bu iki özelliğin sadece insana özgü olduğu düşünüldü; fakat son yıllarda etologlar tarafından yapılan araştırmalarda başka hayvan türlerinin de kategorileştirme yaparak sesleri algıladığı görüldü. Yeni doğan hayvan yavruları ilk aşamada sesleri ayırma konusunda insan yavrusuna göre daha başarılı olurken ilerleyen süreçte insan yavruları hiç çaba harcamadan onları geride bırakmaktadır (Dehaene, 2016, s. 100).

Dehaene'ye (2016) göre çocuklar ana dilini iyi bir şekilde öğrenmiş ise çocuk beyninde bu öğrenmeyi kolaylaştıracak nörolojik ağlar da bulunmaktadır. Bebekler bir sözcüğün ya da cümlenin anlamını yetişkinler kadar iyi bilmezler; fakat bebekler cümlenin melodik ögelerinden tonlama farklılıklarından yararlanarak bir cümleyi çözümleyebilirler. Süt bebeğinin beyni dış dünya tarafından biçimlendirmeyi bekleyen bir balmumuna benzemez. Bebek beyni öğrenme döneminde ihtiyaç duyulması hâlinde etkinleşen ve bu öğrenmeye yardımcı olan işlevsel bölgeler biçiminde örgütlenmiştir (Dehaene, 2016, s. 104).

Süt bebekleri yaşamlarının altıncı ayına doğru kendi dillerinin ünlü seslerine karşı duyarlı hâle gelirler. Sekizinci aya doğru da kendi dillerinin ünsüz seslerine karşı duyarlı hâle gelirler. Daha önceleri ana dillerinde olmayan sesleri ayırt edebilirler. Hatta beş aylık

Amerikalı bebekler Amerikan İngilizcesi ile İngiliz İngilizcesini birbirinden ayırt edebilirler. İlerleyen süreçte bu ayırt etme özelliklerini aşama aşama yitirirler. Doğdukları anda her şey dünyanın bütün süt bebeklerinin dünyanın bütün dillerindeki bütün sesbirimleri ayırt edebilecek yetenekteymiş gibi gelişir. Bu süt bebekleri bütün bu ses farklılıklarını ayırt edebilirler; fakat daha sonra kendi dillerinde kullanılmayan ses aykırılıklarını yitirirler (Dehaene, 2016, s. 105-106). Bebekler, anadillerinin sesbirimsel tasarımlarını geliştirmelerine bağlı olarak altı ila dokuz aylık süreçler arasında dillerinin fonetik kurallarını öğrenirler. Sözcüklerin içindeki sesbirimlerin art arda gelme olanakları ve olanaksızlıkları hakkında bilgilerini arttırırlar (Dehaene, 2016, s. 108).

Dilin üretilmesi, dilin anlaşılmasına göre daha geç bir dönemde ortaya çıkar. Konuşmanın motor denetimi oldukça güç bir iş olduğu için çocuklar önce dili anlamaya başlarlar, daha sonra konuşmanın motor organları üzerindeki denetim gücü arttıkça dili üretmeye başlarlar. Çocuklar sözcüklerin anlamlarını dokuzuncu aya doğru anlamaya başlarlar. On birinci ve on dördüncü aylar arasında bilerek ve isteyerek bazı sözcükleri telaffuz etmeye başlarlar. İngilizce konuşma becerisi üzerine yapılan bir incelemeye göre bebekler on altıncı ayda 92 ila 320 sözcük anlayabiliyorken bunların arasında sadece 10 ila 180 tanesini üretebilecek bir gelişmişlik düzeyine sahiptirler (Dehaene, 2016, s. 121).

Dehaene'ye (2016) göre doğumdan sonra daha ilk aylardan başlayarak anne ile bebek arasında karşılıklı iletişim başlar. Önce yüz yüze olarak başlayan bu iletişim taklit yeteneklerinin kullanılması ile karşılıklı olarak yoğun bir görsel ilişkinin kurulmasını da sağlar. İnsan toplumsal bir hayvandır, insan türünde karşılıklı ilişki özellikle öğrenme süreçleri söz konusu olduğunda oldukça önemlidir. Bir bebeğin konuşmayı öğrenebilmesi için bir başkasıyla etkin bir ilişkiye girmesi bir zorunluluktur. Nörolojik açıdan ne kadar kusursuz olursa olsun bir bebek, annesi ya da başka bir insan ile yüz yüze ilişkiye girmediği müddetçe dili yetkin bir biçimde öğrenmeyi başaramaz (Dehaene, 2016, s. 111-112). Konuşma yetisi ile iletişim kurma ihtiyacının insan türünde önemli olduğu görülüyor. Bunun için de insan türünde bunu sağlayacak bir öğrenme motorunun var olduğunun altı çizilmelidir. Bebekler hangi çevrede yaşıyor olursa olsunlar toplumsal çevre içinde konuşmayı öğrenirler (Dehaene, 2016, s. 121).

Küçük çocukların korteksinde dil ile ilgili birim devrelerinin var olduğu görülmektedir. Bu nöron devreleri sonuç olarak çocukların insan dilinin karmaşıklığını görece olarak kısa bir sürede kavramlarını sağlamaktadır. Böylece kısa sürede konuşmanın öğrenilmesine olanak sağlanmaktadır. Bu süreçler incelendiğinde küçük çocukların gerçekten

bir konuşma öğrenme makinesi gibi davrandıkları ortaya çıkar (Dehaene, 2016, s. 114). Yapılan bütün araştırmalar bebeklerin sözcüklerin sesbirimsel özelliklerini fark etmeyi onların anlamlarından çok daha önce fark etmeye başladıklarını gösteriyor (Dehaene, 2016, s. 115). Çocuklar öncelikle sözcüklerin biçimsel yani sessel özelliklerini tanıyorlar. Daha sonra bu sözcükleri bir kavrama bağlıyorlar (Dehaene, 2016, s. 116).

Sözcüklerin kullanımının artmasıyla birlikte ilk söz dizimleri de ortaya çıkar. Çocuklar dilbilgisel yapıları kavrayabilirler. Ancak çok sonraları etkin bir biçimde kullanıma geçerler. Çocukların dilbilgisel farklılıkları kullanmıyor olması bunu bilmedikleri anlamına gelmez. Birçok sözden oluşan bir diziyi birbirine bağlamak motor eklemleme sekanslarının hassas bir biçimde kontrol edilmesini gerektirir (Dehaene, 2016, s. 124). İki ila üç yaşları arasında çocuk genel anlamda söz dizimi yetisini edinir. Üçüncü yaşının sonuna gelmiş bir çocuk şahıs zamirlerini, edilgen çatıları, olumsuzlukları, özne-yüklem uyumunu, dönüşlü çatıları, sözcüklerdeki cinsiyet özelliklerini anlayabilir ve konuşurken bunları kullanabilir. Bağımlı cümleler kurmayı başararak gitgide daha uzun cümleler kullanarak konuşmaya başlar. Konuşurken birçok yanlış yapıyor olsa da üç yaşının sonuna gelmiş bir çocuk, dilin pek çok özelliğini anlayarak kullanmaktadır (Dehaene, 2016, s. 125).

Dehaene'ye (2016) göre insanoğlunun dil yetisini edinebilmesi için kritik bir dönem vardır. Ancak aynı zamanda insan beyni şaşırtıcı derecede esnek bir yapıya sahip olduğu için bu kritik dönem geçmiş olsa dahi yeni dile uyum gösterilebilir. Göreceli olarak insan beyni daha ileriki yaşlarda dahi bir dilin yerine başka bir dili yerleştirebilecek oranda esnek bir yapı göstermektedir. Sekiz yaşından sonra Fransa'ya gelen ve geldikleri ülkede kendi dillerinde konuşmayı ve yazmayı bilen Koreli çocuklar, Fransızca'yı kısa sürede kusursuz biçimde öğrenebilmiştir. Gelen çocukların tümü de Fransızca'yı yanlışsız ve aksansız bir biçimde konuşabilmektedir (Dehaene, 2016, s. 133).

İnsan beyni içi doldurulması gereken boş gözleri bulunan bir makineye benzemez. Nöroloji alanındaki çalışmalar insan beyninin boş bir levha (tabula rasa) olmadığını bunun tam tersine birbiriyle işbirlikli olarak çalışan ve belirli işlevlere sahip bölgeler biçiminde düzenlenmiş bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Buna rağmen insan beyni bir bilgisayar da değildir. İnsan beyni, bilişsel bilimlerin az ya da çok miktarda ortaya koymaya çalıştığı gibi biyolojik ve evrimsel mirasın bir meyvesi olan özel yasalara göre işleyen bir mekanizmadır (Dehaene, 2016, s. 119).

4.1.3.2. İnsanoğlunun Dil Yetisinin Nörolojik Temelleri

4.1.3.2.1. Broca Alanı

Nörolog Pierre Paul Broca tarafından 1861'de tanımlaması yapılan ve araştırmacının adı ile anılan Broca alanı beynin dille ilgili alanlarından biridir. Günümüzde yapılan modern beyin bölümlenmelerinde Broadman sahalarından 44. alana denk gelmektedir. Ön beynin (frontal lob) arka alt kısmında bulunur. Birinci dereceden yardımcı (assosiasyon) alanıdır. Konuşma becerisinin motor yönü ile ilgili bir beyin merkezidir. Söylenmek istenen duygu ve düşüncenin harf ve sözcük biçiminde bulunup söylenebilmesini sağlar (Atasoy, 2013, s. 55).

Pierre Paul Broca, konuşma sorunu yaşayan hastaları üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda benzer konuşma bozukluğu yaşayan iki hastasının beynini, bu hastalar öldükten sonra incelemiş ve elde ettiği sonuçlar onu da oldukça şaşırtmıştı. Broca, bu hastalar öldükten sonra onların beynini incelediğinde hastaların beyninde konuşma bozukluğuna yol açan bir anormallik ya da bir hasar bulabileceğine inanıyordu. Eğer böyle bir hasar tespit edilebilirse insan beyninde dil yetisini kontrol eden bir bölgenin var olduğunu, bu bölgenin çeşitli nedenlerle hasar görmesi sonucunda konuşmanın olumsuz bir şekilde etkileneceğini kanıtlamış olacaktı. İki hastanın da bugün Broca alanı olarak adlandırılan bölgesinde hasar vardı ve bu hastaların ikisi de bu bölgedeki hasar yüzünden konuşma becerisini büyük oranda yitirmişti (Karaçay, 2019, s. 13).

Ramachandran'a (2022) göre Broca alanının yalnızca dil bilgisi ile ilgili yapılar konusunda sorumlu olduğunu düşünmemizi sağlayacak düzeyde veriye sahibiz. Broca alanı olarak adlandırılan bu korteks parçası bütün ağlarına yayılmış olarak bulunan, bölgeye yerleşik ve otonom özellikler gösteren birtakım dil bilgisi kurallarının yürütülmesinden sorumludur. Dilbilimcilerin (Chomsky ve ekolü) bu bölgenin beyinde var olduğu varsayılan dil bilgisi organının bulunduğu bölge olduğunu savunmalarının sebebi de tam olarak budur. Broca bölgesinde dil bilgisinden sorumlu birtakım otonom işlevler yürütülür; fakat eldeki veriler bu dil bilgisi işlevinin sadece bu alanda yürütüldüğü yönünde kesin konuşmak için yeterli değildir (Ramachandran, 2022, s. 218). Kesin olarak bilinen bir şey vardır ki bu bölgesinde hasar olan hastalar bazı dil bilgisel özellikleri kullanmaz hâle gelmektedir.

Broca bölgesi aynı zamanda konuşma becerisini yöneten bazı motor işlevler açısından da görevlidir. Dil, dudak, damak, gırtlak gibi konuşma becerisinin biyolojik aygıtlarını sinyal gönderen birtakım haritalar ve motor programları da içermektedir. Sesleri çıkarmak için yapılan oral hareketler, seslerin dinlenmesi, dudak hareketlerinin izlenmesi gibi motor

hareketlerin yapılabilmesine olanak sağlayan ayna nöronları açısından da oldukça zengin olan Broca bölgesinin bu niteliklerinin konuşma becerisinin edinilmesi ve yürütülmesi bağlamında önemli bir işlev üstlendiğini söylememiz mümkündür. Bu iki işlevsel özelliğin bu bölgede özelleşmesini tesadüfi bir olgu olarak tanımlamak mümkün değildir. Bunlar birbiriyle doğrudan bağlantılıdır (Ramachandran, 2022, s. 232-233).

Şahin'in (2023) incelediği araştırmalarda Broca bölgesi ile ilgili olarak ulaşılan sonuçların neredeyse tamamında bu bölgenin insan türü dışındaki diğer canlılarda da bulunduğu saptanmıştır. Evrimsel gelişim süreçlerinde ortak bir tarihsel atayı paylaştığımız türlerde Broca alanının varlığının saptanmış olması dil yetisinin en azından bilişsel niteliklerinin sadece insana özgü olmadığı sonuçlarına bizi ulaştırmaktadır. Broca bölgesinin gelişmesiyle birlikte dil gelişmiş, dilin gelişimi de Broca bölgesinin gelişimini etkilemiştir. Broca bölgesinin evrimsel gelişim süreçleri incelendiğinde, ilk aşamada bu bölgenin eylemi görme, takip etme, tanıma ve taklit etme gibi işlevleri yerine getirmek için örgütlenmiş bir bölge olmasına rağmen sonrasında dili yöneten bir bölge olma noktasına doğru evrim geçirdiği gözlenmiştir. Broca bölgesi evrimsel süreçte farklı aşamalardan geçerek günümüzdeki biçimini almıştır ve Broca bölgesinin geçirdiği bu değişikliklerin tamamı da dilin kullanımı ile ilgilidir. Şahin'e göre Broca bölgesinin evrimi aynı zamanda dilin de evrimidir (Şahin, 2023, s. 83-84).

Broca bölgesinin bir benzerine şempanze ve makak gibi diğer primat türlerinde de rastlanmıştır. Diğer primat türlerinin F5 bölgesinin insan beynindeki Broadmann haritasına göre 44. bölge olarak adlandırılan Broca bölgesine denk geldiği ve bu ikisinin kökendeş (homolog) yapılanmalar olduğu belirlenmiştir. Primat beynindeki F5 alanının da insan beynindeki Broca alanının da konuşma dışındaki karmaşık el hareketlerini ve duyu motor sistemine bağlı öğrenmelerini yönettiği tespit edilmiştir. Kökendeşlik (homoloji) kavramı evrimsel biyolojide aynı kökten gelen farklılıklar için kullanılmaktadır. Primat türlerindeki F5 bölgesi ile insan beynindeki Broca bölgelerinin kökendeş olmasından hareketle bu iki bölgenin iki türün muhtemel son ortak atasında da bulunduğunu söylememiz mümkündür. Bu iki alanın hem insanda hem de şempanze makak gibi primat türlerinde ortak işlevleri (karmaşık el hareketleri, duyu motor sistemine bağlı öğrenmeler) üstlenmesi, insanoğlunun dil yetisinin işaretten konuşmaya uzanan bir çizgide evrim geçirdiğini savunan bilim insanlarının görüşlerini kanıtlamak için önemli bir argüman olarak karşımıza çıkıyor. Bu noktada Broca bölgesinin evrimin hangi aşamasında bugünkü biçimine ulaştığı ve önceki türlerde buna

benzer bir bulgunun var olup var olmadığı sorusuna verilecek yanıtlar dilin evrimi konusunda oldukça önemli hâle gelmektedir (Kerimoğlu, 2022c, s. 28).

Bu önemli soruya somut bilimsel verilerle yanıt verebilmek için antropoloji biliminin bulgularından yararlanılmıştır. Antropoloji biliminin elde ettiği kafatası fosillerinde yapılan nörolojik incelemelerin sonuçlarında fosil kafataslarında Broca bölgesinin olduğu bölgedeki çıkıntının izi sürülmüştür. Günümüzdeki modern insanın kafatasında Broca bölgesine denk gelen kafatası bölgesinde belirgin bir çıkıntı bulunmaktadır. Bu çıkıntının tarihsel olarak kökeni araştırıldığında yaklaşık olarak 2-2,5 milyon yıl önceki kafatası fosillerinde bu çıkıntının ortaya çıkmaya başladığı tespit edilmiştir. Homo türleriyle birlikte bu çıkıntının ortaya çıktığı tahmin ediliyor. Homo rudolfensise ait bir fosilde modern insanınkine benzer bir asimetrik Broca alanını çıkıklığının var olduğu belgelenmiştir. Homo habilis ve homo erektus türlerinde de bu Broca alanı çıkıklığı belirlenmiştir. Neandertal Broca bölgesinin ise sapiens türüne çok yakın olduğu ve bu iki türün frontal lob bakımından diğer homo türlerinden ayrıldığı konusunda çok zengin bir literatür oluşmuştur (Kerimoğlu, 2022c, s. 29).

Beynin baskın olmayan yarısında Broca alanının bulunduğu noktanın tam karşısında bulunan alan da bir düzeyde dil ve konuşma becerisi ile bağlantılıdır. Broca alanının tam karşısında yer alan bölge motor prozodi alanıdır. Bu alan, konuşmanın tonlanmasından ve konuşmaya duygu katılmasından sorumludur. Bu alanda meydana gelen bir hasar konuşmada tonlama ve duygu bozukluklarına neden olmaktadır (Atasoy, 2013, s. 56).

Maymunlarda ayna nöronlarının bulunduğu bölge “ventral premotor alan” olarak adlandırılır ve bu alan insan beynine büyük oranda benzeyen maymun beyninde, insan beynindeki Broca alanının olduğu bölgeye denk gelmektedir. İnsan beyninde Broca alanı insan dilinin anlamsal yönleriyle ilgili bir merkez olarak karşımıza çıkarken maymun beyninde bu alan ayna nöronların en yoğun bulunduğu alan olarak tespit edilmiştir. Maymun beynindeki bu alan, insan beynindeki Broca alanının evrim geçirmeden önceki hâline benzetilmektedir (Ramachandran, 2022, s. 172).

Paul Broca’nın keşfettiği bu alan nöroloji açısından bir ilkti. Bu keşifle birlikte dilin oluşumu, insanoğlunun konuşma becerisinin ortaya çıkışı ve anlaşılması konularında bir çığır açıldı. Broca'nın ortaya koyduğu kanıtlar o zamana kadar devam eden beyinde işlevsel merkezlerin var olup olmadığına yönelik tartışmalara son noktayı koymuştur (Karaçay, 2019, s. 14).

4.1.3.2.2. Wernicke Alanı

Beynin konuşma becerisi ile ilgili ikinci alanı Alman nörolog Carl Wernicke tarafından 1874 yılında tanımlanan ve araştırmacının adıyla anılan Wernicke alanıdır. Bu bölge baskın olan beyin yarısındaki yan alt (temporal) lobun üst arka yarısında bulunur. Broadman sınıflandırmasında 22. alana denk gelmektedir. Bu bölge konuşmanın çözümlenip anlamlandırılmasından sorumludur (Atasoy, 2013, s. 55).

Broca'nın bulgularını yayımlanmasından sonraki süreçte Alman nörolog Carl Wernicke de dil ve konuşma bozukluklarının nörolojik nedenleri üzerinde çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda dil ve konuşma bozukluklarının tamamının Broca bölgesindeki hasarlardan kaynaklanmadığını kanıtlamıştır. Sol beyin bölgesinde, Broca alanına yakın bir noktada, onun biraz gerisinde bir bölgede (posterior superior temporal gyrus) meydana gelen lezyonların konuşulan dili anlamayı ve anlamlı cümleler kurabilmeyi engellediğini keşfetti. Bu hastalar dil bilgisel açıdan neredeyse kusursuz cümleler kurabilirler, sözcükleri kusursuz biçimde telaffuz edebilirler; fakat söylediklerinden hiçbir şey anlaşılmaz, konuşmaları bütünüyle anlamsızdır, anlamdan yoksundur. Wernicke tarafından keşfedilen bu beyin alanı, bugün Wernicke alanı olarak bilinmektedir (Karaçay, 2019, s. 14).

Wernicke alanı olarak tanımlanan beyin bölgesi, beynin ortasından geçen yatay bir oluğun hemen yakınında bulunan sol temporal lobda bulunmaktadır. Bu alanın semantikle ilgili olduğu düşünülmektedir. Wernicke alanında anlamın temsili konusunda özelleşmiş bir işlevin var olduğu düşünülmektedir. Beyninin bu bölgesinden hasar almış hastalar dil bilgisel açıdan neredeyse kusursuz cümleler kurmayı başarabilirken kurdukları cümleler anlamsal açıdan oldukça saçmadır (Ramachandran, 2022, s. 218-219).

Beynin baskın olmayan yarısında Wernicke alanının tam karşısında bulunan alan da bir düzeyde dil ve konuşma becerisi ile bağlantılıdır. Ayna yansıması gibi Wernicke alanının tam karşısında bulunan alan, duyusal prozodi alanıdır. Bu alan, konuşmalardaki duygulanımları ve tonlamaları anlamaktan sorumludur. Bu bölgede meydana gelecek bir hasar, konuşmanın ton ve duygudan yoksun kalmasına neden olacaktır (Atasoy, 2013, s. 56).

Sol temporal lobun üst kısmında yer alan Wernicke alanı şempanzelerde de bulunmaktadır; fakat insan beynindeki Wernicke alanı şempanze beynindekine göre tam yedi kat daha büyüktür. Wernicke alanı dilin semantik özelliklerinin kavranmasından sorumludur ve bu görev insanoğlu ile diğer kuyruksuz maymunları ayıran temel farklılıktır. Bu farklılığın türümüze özgü bir farklılık olduğu ve evrimsel süreçte nörolojik bağlamda insanı diğer

primatlardan ayıran temel nitelikleri ortaya çıkaran biyolojik bir farklılık olduğu konusunda şüphe yoktur (Ramachandran, 2022, s. 48).

Broca ve Wernicke'nin keşifleri insanoğlunun beyninin sadece motor faaliyetlerin yürütülmesinden değil aynı zamanda diğer zihinsel ve bilişsel yetilerin yürütülmesinden de sorumlu olduğunu kanıtlamıştır. İnsan beynindeki özelleşmiş bazı bölge ve sistemler sayesinde dil yetisi ve konuşma becerisinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi sağlanıyor. Böylece sadece insana ait bir yeti olarak öne çıkan, insanı hayvandan ayıran en temel niteliklerden biri olarak tanımlanan konuşma becerisinin nörolojik kaynakları da bir derecede de olsa somut bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu keşifler, konuşma becerisinin beynin belirli bölgeleri tarafından yönetildiğini göstermesi bağlamında nöroloji tarihinin en önemli keşifleri arasında yerini almıştır (Karaçay, 2019, s. 15).

Broca alanında dil bilgisi ile ilgili işlevler yürütülürken Wernicke alanında anlam bilgisel işlevler yürütülür. Wernicke alanı içeriksel açıdan katkı sunmadığı sürece Broca alanı sadece dil bilgisi açısından düzgün fakat anlamsız cümleler kurmaya yetecektir. Broca alanı tıpkı bir bilgisayar programı gibi anlamları hakkında hiçbir farkındalık taşımadan eldeki sözcüklerle dil bilgisi açısından kusursuz cümleler kuracak; fakat bu kusursuz cümlelerin hiçbir anlamı olmayacaktır (Ramachandran, 2022, s. 237). Bu durum konuşma becerisi konusunda özelleşmiş bazı beyin alanlarının var olduğunu kanıtlamaktadır; fakat bu alanların birbirleriyle çok yoğun bir ilişki hâlinde olduğunu ortaya koyarak bu alanların ortak işlevleri birlikte yürütme yolunda evrimleşerek uzmanlaşmış olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir.

Beyindeki konuşma alanları üzerine uzman olan Alfredo Ardilla (2016) Broadmann haritasındaki numaralara göre Wernicke bölgesini çekirdek (core) ve genişletilmiş (extended) bölge biçiminde ikiye ayırarak yeniden tanımlamıştır. Bu görüşe göre beynin sol yanında iki dil ağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi dili anlama ve algılama sistemidir. Kelimeleri tanımlama, algılama ile ilgili işlevler yürüten bu ağ, çekirdek Wernicke alanı (Broadmann 21, 22, 42 ve 43. bölgeler) ile dilsel çağrışımlarla ilgili işlevler yürüten çevresel Wernicke alanı (Broadmann 20, 37, 38, 39 ve 40. bölgeler) kapsamaktadır. İkicisi ise bir dil üretim sistemi olarak karşımıza çıkar ve Broca bölgesini de (Broadmann 44, 45. ayrıca 46, 47. bölgeler) kapsamaktadır (Ardilla vd. 2016a, 2016b. Akt., Kerimoğlu, 2022c, s. 30).

Wernicke bölgesi; sesbilimsel geri getirme, tekrarlama, sözcüğü geri getirme, yüksek sesli okuma gibi konuşma üretimindeki eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için önem

taşımaktadır. Wernicke bölgesinin dışında da sözcük anlamı ile işlevlerin yürütüldüğü alanlar vardır. Zihne depolanan sözcükleri geri getirme, sözcükleri anlama gibi işlevler sadece Wernicke bölgesinin değil onun da içinde bulunduğu birbiriyle bağlantılı bölgelerin etkileşimli bir şekilde çalışmasıyla ortaya çıkmaktadır. Wernicke bölgesi için ifade edilen yerelleşmiş bir biçimde anlama ile ilgili bilişsel işlevleri yürüttüğü yargısı doğru değildir. Bu bölgenin sesle ilgili süreçlerde görev aldığını, konuşma üretiminde önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz; fakat tamamıyla bu işlevleri tek başına yürüttüğünü söyleyemeyiz (Kerimoğlu, 2022c, s. 31).

Broca bölgesinde olduğu gibi Wernicke bölgesinin de insana yakın primat türlerinde var olduğu gözlenmiştir. Bu bölge diğer primat türlerinde türe özgü seslenmelerin işitilmesiyle birlikte etkinleşmektedir. Buradan hareketle günümüzden 25-30 milyon yıl önce yaşamış olduğu tahmin edilen insan ve diğer primat türlerinin ortak atasında dilin evrimi için önemli olan nörolojik mekanizmaların var olduğu iddia edilmiştir. Bu bağlamda ses üretimi ve el hareketlerinin üretiminin beyinde benzer bölgelerde örgütlenmiş olmasından hareketle işaretle kurulan iletişimin temel bir iletişim olduğu sese dayalı iletişimin buna bağlı olarak evrimleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. İlkel ses üretim ağı, evrim sürecinde genişlemiş zamanla konuşma ve dil yetisinin hizmetine sunulmuştur (Kerimoğlu, 2022c, s. 32).

Wernicke ve Broca alanlarının konuşmanın üretilmesinde ve anlaşılmasında etkin olduğu kuşkusuz ortadadır; fakat söz konusu beyin bölgelerinin hem kendi aralarında hem de beynin diğer bölgeleri arasında kurdukları iletişim ve bu iletişimi sağlayan bağlantılar, ayrıca bütün bu bölgeler arasındaki iş birliği de dilin üretilmesi ve anlaşılması üzerinde etkili olmaktadır (Dehaene, 2016, s. 104).

Şahin'in (2023) *Dilin Edinimi ve Evriminde Beyin Bölgelerine İlişkin Literatür Taraması* adlı yüksek lisans tezinde incelediği araştırmalardan ulaştığı sonuca göre Wernicke bölgesinin dili anlama ile ilgili olduğu, Broca bölgesinin ise dilin üretilmesinden sorumlu olduğu gözlenmiştir. Dilin anlama ve üretme bakımından iki boyutlu bir bilişsel yeti olduğu düşünüldüğünde her iki alanın da birlikte çalışmasının dil yetisi için önemli olduğu görülmektedir (Şahin, 2023, s. 91). Yapılan nöroanatomik çalışmaların sonucunda Wernicke bölgesinin de tıpkı Broca bölgesi gibi insanla ortak atadan gelen primat türlerinde de bulunduğu belirlenmiştir. Bu tespit dil ile kesin bir biçimde ilişkili olduğu düşünülen bu alanların evrimsel geçmişinin sandığımızdan daha uzun olduğunu ve primat türlerinin homo türleri ile ayrıldığı dönemden bugüne geldiğini bize göstermektedir. Şempanzelerde hâlâ ilkel iletişim işlevleri için görev üstlenen bu alanlar insan türünde dil için uzmanlaşmış alanlara

dönüşmüştür. İnsanla akraba olan türlerde Broca ve Wernicke alanlarının tespit edilmesi dilin evriminin anlaşılması noktasında oldukça önemlidir (Şahin, 2023, s. 101).

4.1.3.2.3. Angular Girus

Beynin konuşma ile ilgili olan üçüncü alanı ise "angular girus"tur. Bu bölüm Broadman'ın 39. alanına uyan baskın beyin yarısındaki yan üst lobun (parietal) alt kesiminde yer alır. Burası konuşma becerisi bağlamında ikinci dereceden yardımcı bir merkez olarak öne çıkar. Duyuşsal, işitsel, görsel beyin merkezlerinin diğer yardımcı merkezleri ile ilişkilidir. Sesini işittiğimiz varlığın yazılabilmesi, dokunulan varlığın adının yazılabilmesi, görülen varlığın adının yazılabilmesi ile ilgili görevleri üstlenir (Atasoy, 2013, s. 56). Angular girus, parietal lobun aşağısında, bu lobun oksipital ve temporal loblarla birleştiği noktaya yakın olan bir beyin alanıdır. Üst düzey soyutlama ve okuma, yazma, aritmetik, sağ sol ayrımı, sözcük temsilleri, parmakların temsili ve büyük bir olasılıkla eğretilemeler ile atasözleri gibi mecaz içerikli şeylerin kavranması ve anlaşılması gibi becerilerle ilişkilidir (Ramachandran, 2022, s. 386).

Ergenç'e (2008) göre angular girus, parietal lobda bulunur ve işitilen şeylerin yazılması, dokunulan cismin adının yazılması, görülen nesnenin adının yazılabilmesi ve okuma işlevleri ile ilgili bir alandır. Wernicke alanı ile angular girus arasındaki bağlantı, anlama işlevinin tamamlanmasını sağlamaktadır. Doğuştan anatomik olarak getirilen bu bağlantı eğitim sonucunda okuma yazmanın öğrenilmesiyle işlerlik kazanır. Angular girus ile Broca alanı arasındaki bağlantının en önemli işlevi, sesli okumanın gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Ergenç, 2008, s. 9). Okuduğunu anlama ve yazma bozukluğu gibi işlev bozukluğu gösteren hastalar incelendiğinde bu hastalarda diğer dil işlevlerinin olumsuz etkilenmediği gözlenmiştir. Bu hastalar üzerinde yapılan incelemelerden yola çıkılarak okuma ve yazma işlevlerinin angular girus bölgesinde etkinleştirildiği ve angular girusun bu işlevlerin yürütülmesinde birincil sorumluluğa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ergenç, 2008, s. 5).

İnsan beyninde dil yetisinden sorumlu olan alanlardan biri de angular girustur. Angular girus üzerine yapılan çalışmaları dil yetisinin evrimi bağlamında inceleyen Şahin (2023), şu sonuçlara ulaşmıştır: Angular girus, dil ve düşüncenin kavranması süreçleri ile ilişkilidir. Anlama erişme, dili anlama, cümleyi okuma ve kavrama, olguları ve sayıları işlemleme, okuma esnasında dili görsel simgeden sessel ögelere çevirme gibi işlemleri yürütür. Angular girus, bu işlemleri gerçekleştirirken dilin farklı alanları ile iletişime geçerek bu işlevlerini eşgüdümlü olarak yürütür. Yapılan araştırmalarda angular girus bölgesinin makaklarda da bulunduğu gözlenmiştir. Bu yapı insan ve makak beyninde homolog bir

yapıdır. Makak beynindeki angular girus ile insan beynindeki angular girusun işlevsel özellikleri karşılaştırıldığında insan beynindeki angular girusun dil ile ilgili işlevleri üstlenmiş olduğu tespit edilmiştir; fakat makak beyninde bu işlevleri üstlenip üstlenmediği belli değildir (Şahin, 2023, s. 104).

IPL (inferior parietal lob) stratejik olarak insan beyninin dokunma, görme, işitme kısımları arasında yer alır ve işlevsel olarak bu birimler arasındaki soyutlama işlevinin gerçekleştirilmesi için evrimleşmiştir. IPL tüm soyutlamalar için kolaylaştırıcı bir işlev üstlenir. Bu bölge ayna nöronları açısından da oldukça zengindir. Angular girus da dâhil olmakla birlikte bu alan insan beyninde soyutlamalardan sorumludur. Angular girusun insan beynindeki birimler arasındaki soyutlamadan sorumlu alan olduğunu yönünde güçlü ipuçları vardır. Her bir yarım kürede iki adet angular girus vardır. Bunların farklı türde soyutlamalarda uzmanlaşmış olma olasılıkları yüksektir. Sağ taraf görsel ve mekânsal olarak vücut temelli soyutlamalarda etkin olurken, sol taraf cinasları da içeren dil temelli eğretileme ve soyutlamalardan sorumludur (Ramachandran, 2022, s. 238).

Dilbilimci Ferhat Karabulut'a (2021) göre angular girus, dilin anlama işlevinin yerine getirilmesini konusunda etkilidir. Fakat bu görevinde tek başına değildir. Wernicke alanı ile angular girus arasındaki bağlantının sağlıklı olması dilin anlamlandırma ile ilgili işlevinin üretilmesinde etkin bir role sahiptir. Bu bağlantının olumsuz etkilenmesi ile birlikte okuyarak yapılan anlama işlevi de olumsuz etkilenmektedir (Karabulut, 2021, s. 355).

IPL'nin üst bölümünü oluşturan supramarjinal girus da insan türüne özgü bir yapıdır ve bu yapı karmaşık yeteneklerin üretimi, kavranması ve öykünülmesi ile doğrudan ilgilidir. Bu yetenekler büyük kuyruksuz maymunlara göre insan türünde daha fazla gelişmiştir. Sol supramarjinal girus hasar aldığında apraksi adı verilen rahatsızlık ortaya çıkmaktadır. Apraksi hastası olan bir birey dili anlama ve kullanma dâhil olmakla birlikte birçok zihinsel yeti bağlamında oldukça normal bir görünüm çizer. Ancak ondan hayalî bir eylemi farz edecek bir biçimde gerçekleştirmesini istersek bunu yapamayacaktır. Bu hastalarda eksik olan yeti, hareketin enerjik, dinamik ve içsel bir tasvirini hayal edebilme yetisidir (Ramachandran, 2022, s. 240). Apraksi hastaları beklenen eylemin farkında olmalarına ve bu beklenen eylemi fiziksel olarak yapabilecek bir donanıma sahip olmalarına rağmen öğrenilmiş kasıtlı eylemleri gerçekleştirebilme yetisinden yoksundur (Ramachandran, 2022, s. 386). Bu nörolojik rahatsızlık, dilin taklit etme ve soyutlama ile ilgili özellikleriyle ilgili bir rahatsızlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Broca, Wernicke ve Angular Girus arasında üç adet bağlantı mevcuttur. Bunlar 44. alan ile 22. alan arasındaki yol, 22. alan ile 39. alan arasındaki yol ve 44. alan ile 39. alan arasındaki yollardır. Broca, Wernicke ve Angular Girus'ta meydana gelen zedelenmelerin belli düzeylerde dil ve konuşma bozukluklarına yol açtığını biliyoruz. Bu bağlantı yollarının da zedelenmesi farklı düzeylerde dil ve konuşma bozukluklarına neden olmaktadır (Atasoy, 2013, s. 56).

Angular girus, büyük olasılıkla sadece insanlara özgü bir beyin alanıdır. Ek olarak bu bölüm ayna nöronları açısından da zengindir. Ayna nöronları dünyayı mekânsal olarak algılamamızı sağlayan nöronlardır. Büyük bir olasılıkla ayna nöronlarının olayları bir başkasının bakış açısından görebilme yetisiyle de bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Ramachandran, 2022, s. 386).

4.1.3.2.4. Ayna Nöronlar

Nörolog Ramachandran, DNA biyoloji için ne anlama geliyorsa ayna nöronların da psikoloji bilimi için o anlama geldiğini mükemmel bir biçimde ortaya koymuştur (Ramachandran, 2000. Akt., Corballis, 2014, s. 89).

İtalyan araştırmacı Giacomo Rizzolatti ve arkadaşları tarafından 80'lerde makaklar üzerinde yapılan deneyler sonucunda ayna nöronları tesadüfen keşfedilmiştir. Bu nöronlar canlıların iletişiminde önemli bir yere sahiptir. Karşınızdakini taklit etme ve empati gibi bilişsel faaliyetlerin yürütülmesinde ayna nöronlarının etkili olduğu tespit edilmiştir. Karşımızdaki insanların gösterdikleri fizyolojik tepkilere bakarak bu tepkilerin benzerlerini üretmemizi sağlayan nöronlardır. İnsanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmasında da ses ve hareketlerin taklit edilmesi önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu ayna nöronlarının insan beyninde dil ile ilgili olarak önemli görevler üstlenen Broca bölgesinde yoğunlaşmış olması bizim açımızdan önemlidir (Kerimoğlu, 2020, s. 83).

Rizzolatti ve Arbib (1998) dilin kökenini davranışsal temellerden çok sinirsel temelleri olan bir olgu olarak kabul etmiştir ve bu bağlamda dilin kökeninin ayna nöronlarında aranabileceğini savunmuştur. Ayna nöronlar belirli bir hareketi uygulamayı ve başkaları tarafından yapılan hareketleri sadece gözlemleyerek algılamayı mümkün kılan nörolojik sinirsel sistemlerdir. Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisi taklit ile öğrenilebilen bir olgu olarak kabul edildiğinde bu taklidin gerçekleşebilmesini sağlayan nörolojik unsurlardan biri olan ayna nöronlar öne çıkmaktadır (Rizzolatti ve Arbib, 1998. Akt., Kerimoğlu, 2022e, s. 31).

İlk tanılamaları esasında maymunların frontal loblarında yapılmış nöronlardır. Bu alan insanlardaki Broca dil alanına benzer bir bölgeye denk gelmektedir. İlk olarak maymunlarda yapılan nörolojik incelemelerde keşfedilen bu nöronların insan beyninde de var olduğu ve maymun beynindekine oranla daha fazla ve daha etkin oldukları kanıtlanmıştır. Eylemin taklit edilmesi veya zihin okuma yapılması için kullanılırlar. Ana nöronları aynı zamanda dokunma duyusuyla da ilişkilidir. Bir kişi başka bir kişiye dokunduğunda onunla aynı eylemi yapmışız gibi bir nörolojik tepki göstermemizi sağlarlar. Ayrıca insuladaki yüz ifadelerini gerçekleştirmek, bu ifadeleri tanımak ve angular singulatta gözlenen ağrı empatisi için de ayna nöronlarının etkin oldukları bilinmektedir (Ramachandran, 2022, s. 386-387).

İnsanoğlunun dil yetisinin bazı yönleri muhtemelen kısmen de olsa insanın taklit yeteneğinin evrimi üzerine kurulmuş olmak zorundadır. Bu taklit yeteneği kültürel aktarımın yaşamsal araçlarından biri olarak karşımıza çıkıyor. İnsan beynindeki ayna nöronlar taklit yapmamızı sağlayan nörolojik yapılar olarak karşımıza çıkıyor (Ramachandran, 2022, s. 167). İnsanoğlunun dil yetisinin aydınlatılması ile ilgili en önemli nörolojik kanıt, ayna nöronlarının keşfedilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Rizzolatti ve arkadaşları maymun beynindeki motor komut nöronlarını araştırdıkları bir çalışma sırasında ayna nöronlarını keşfetmiştir. Nöronlardan bazıları, maymun sadece bir hareketi gerçekleştirirken değil aynı hareketi başka bir maymunun yapmasını izlerken de etkinleşiyordu. Ayna nöronlar diğer maymunların zihinlerini okuyor ve böylece niyetlerini çözüyordu. Üst düzey beyin bölgeleri ayna nöronlarından gelen bilgiyi okuyor ve çözümlüyordu. Bu öngörü gücüne fırsat veren bağlantılara nasıl sahip oldukları henüz açıklık kazanmamış olmasına rağmen bu buluş dilin evrimi konusunda oldukça önemli bir buluş olarak tarihe geçmiştir (Ramachandran, 2022, s. 170). Ayrıca maymun beynindeki ayna nöronlarının keşfedilmesiyle birlikte insanoğlunun dil yetisinin öncelikle jestlerle başladığını savlayan kuram güç kazanmıştır. Çünkü maymun beyninde var olan bu ayna nöronlar, daha karmaşık bir yapılanma ile insan beyninde de bulunmaktadır. Her iki türde de var olan bu ayna nöronlarının büyük bir olasılıkla primat ve homoların ortak atası olan türde de var olması gerekmektedir (Corballis, 2003, s. 227).

Ayna nöronların insanlarda var olduğu fark edilince maymun beynindeki farklılıkları da ortaya konuldu. Ayna nöronlar, insan beyninde de vardı ve maymunlardan farklı olarak daha karmaşık niyetleri de okuyabilecek düzeyde gelişmişlerdi. Başkalarının hareketlerini taklit etmemize yarayan bu nöronlar niyetleri de okumamıza imkân sağlamaktaydı. Bu durum insan iletişiminin nörolojik kökenleri konusunda oldukça önemli bir bilgiyi bize sunarak

insanoğlunun dil yetisinin evriminin açıklanması noktasında önemli bir kanıt olarak karşımıza çıkmıştır (Ramachandran, 2022, s. 171).

Sesli iletişimden önce işaret diline dayanan bir görsel iletişim ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli kanıtı insan beyninde ayna nöronların var olmasıdır. Ayna nöronların ilk kez maymun beyninin ön kabuğunda (frontal korteks) keşfedilmiştir. Bu nöronlar incelendiğinde şu sonuç ortaya çıkmıştır: Maymun bir hareket yaptığında karşısında onu izleyen maymunun beyninde de sanki aynı hareketi yapıyormuş gibi ayna nöronları harekete geçmektedir, böylece maymunun yaptığı davranış bir başka maymunun beyninde yansımalara neden olmaktadır. Bu yüzden bu nöronlara ayna nöronlar denmiştir (Fitch, 2005. Akt., Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 14).

Hominid türlerindeki taklit etme becerisinin gelişiminin dil gelişiminin evrimsel bir ölçüsü olabileceği görüşü dile getirilmiştir. Bu bağlamda homo erektus ile başlayan taklit etme becerisi dilden önce ortaya çıkan ve dilden bağımsız bir şekilde başka amaçları gerçekleştirmek için evrim geçiren bir beceridir. Ancak bu becerinin nörolojik olarak açıklaması, ayna nöronlarının keşfedilmesiyle daha somut bir biçimde yapılabilmeye başlanmıştır. İnsan beyninde hareketin taklit edilmesiyle etkinleşen ayna nöronlar vardır. Daha sonra yapılan hayvan deneylerinde bu nöronların belli bir ölçüde fakat insan beyninden açık farklılıklar da gösterecek bir biçimde diğer primat türlerinde de var olduğu gözlenmiştir. Kabile ritüellerini taklit ederek başlayan sürecin daha sonra ses taklitlerine dönüşerek dili inşa etmesi kuvvetle muhtemeldir (Köse, 2023, s. 342).

Ayna nöronları, başkalarının hareketlerinin yanı sıra onların dil ve dudak hareketlerini de taklit etmemizi sağlamaktadır. Bu durum sözel ifadelerin evrimsel temelini hazırlar. Ayna nöronların yapılmasını sağladığı, başkalarının niyetlerini okumak ve sesletimlerini taklit etme becerileri dilin evrimi konusunda bu evrimi biçimlendiren iki mekanizmanın açıklanmasını sağlar (Ramachandran, 2022, s. 172).

İletişim sisteminin temel bir taşını teşkil ediyor gibi görünen ayna nöronlar bilim dünyasında heyecan yaratmıştır. Somut anlamda ayna nöronlar, bir maymunun yiyecek elde eden başka bir hayvanın hareketlerini taklit etmesini sağlayabilir. Soyut anlamda ise bir hayvanın başka bir hayvan tarafından anlam yüklenen ses ve jestlerin aynısını yapabilmek için onun yaptığı el ve ağız hareketlerini taklit etmesini sağlayabilir. Bu şekilde iki hayvan ortak bir anlam alanına gönderimde bulunan ortak sözcükler üzerinden bir iletişim hattı kurabilir. İnsan beyninde de ayna nöronlarının var olması bir başkası tarafından üretilen ses temelli

konuşmaya ait sesleri taklit etmeye çalıştığımız zaman görsel bilgi aktarımı kanalı aracılığıyla insanın dil edinimine katkıda bulunulabileceği tezini kanıtlamaktadır (Peterson, 2009, s. 61).

İşaret dilinin ve görsel iletişimin primatlardaki temelini ayna nöronları oluşturmaktadır. Ayna nöronlarının primat beyninde bulunduğu yer olan Broca alanı, insan evriminin, evrimsel süreçlerinde bir konuşma merkezine dönüşmüştür (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 22).

Dil insan beyninde tek bir alana hapsolmuş bir yapı değildir. Ancak sol inferior parietal lobun sözcüklerin anlamlarının temsiline ilişkin çok önemli işlevleri yerine getirdiği de açık bir biçimde ortadadır. Çok tesadüfi olmayan bir şekilde bu alan ile maymun beyninde ayna nöronlarının etkin olduğu alanlar benzer nitelikler taşımaktadır. Ayna nöronlarının hayvan beyninde var olduğunu somut bilimsel deneylerde mikro elektrotlar yardımıyla yapılan ölçümler sayesinde ortaya koymamız mümkün olmasına rağmen insan beyninde buna benzer deneyler yapmamız mümkün olmadığı için dolaylı yoldan elde ettiğimiz verilerle yetinmek zorunda kalıyoruz (Ramachandran, 2022, s. 172).

Picq'e (2016) göre ayna nöronlar insanın taklit yapmasını ve bu yolla öğrenmesini sağlar. Psikolojik olarak empati becerilerinde, toplumsal olarak toplumsal ilişkilerin inşasında, öteki olarak adlandırılan öznelerin eylemlerini ve düşüncelerini kavramada görev üstlenen nöronsal mekanizmalardır. Picq'e göre bu ayna nöronlar eylemi tanımlama sisteminin gelişmiş bir aşamasını temsil eden dilin bilişsel kökenlerinin açıklanması noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir (Picq, 2016, s. 18).

Ayna nöronların keşfi, bilim insanlarının insanoğlunun dil yetisinin ve insan beyninin evriminin aydınlığa kavuşturulabilmesi çabasında önemli bir adımdır (Atasoy, 2013, s. 58).

4.1.3.2.5. Afazi

Dili üretme ve anlama güçlüğüne afazi adı verilir (Evans, 2020, s. 169). Afazi, konuşmayı gerçekleştirmek için ortada herhangi bir fizyolojik eksiklik olmamasına rağmen meydana gelen bir konuşma bozukluğudur. Afazi, beyinden kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkan bir dil ve konuşma bozukluğudur (Erdem, 2017, s. 165). Söz yitimi olarak da adlandırılan afazi; dilin kullanımının, işlevlerinin, konuşmanın öğrenilmesinden sonra psikiyatrik bir sorun ya da kas düzeyinde bir engellenme olmadan ortaya çıkan bir bozulmadır. Afazi, beynin belli bölgelerinin damarsal, travmatik ya da tümörlere bağlı olan zedelenmeleri sonucunda ortaya çıkar (Yılmaz ve Yılmaz Semerci, 2017, s. 194).

Afazi, çoğu zaman bir felç sonucu olarak ortaya çıkan, dilin kavranması, anlaşılması ve üretilmesi noktasında sorunların ortaya çıkmasına neden olan nörolojik bir hastalıktır. Afazinin temel olarak üç türü bulunur. Bunlar anomi, Broca afazisi ve Wernicke afazisidir. Anomide hastalar dilin sözcüklerini bulma konusunda güçlükler yaşarlar. Uygun durumlar için uygun sözcükleri bulup kullanma konusunda başarısız olurlar. Broca afazisinde hastalar, dilin derin yapıları olarak adlandırılan dil bilgisel yapıları kullanma konusunda başarısız olurlar. Wernicke afazisinde hastalar, dilin semantikle ilgili özelliklerini, anlamın kavranması ve ifade edilmesi konularında başarısız olurlar (Ramachandran, 2022, s. 385).

Ağır dil bozukluğu yaşayan hastalara nöroloji alanında "afazi" teşhisi konulur. Afazinin başlıca iki tipi bulunmaktadır. Bunlar Broca ve Wernicke afazileridir. Broca afazisinden muzdarip hastalar dil bilgisi konusunda ciddi sıkıntılar yaşarlar. Wernicke afazisine sahip olan hastalar ise dilbilgisine uygun olan fakat anlamsız cümleler kurarlar, bu hastaların bazıları dilbilgisel açıdan doğru olan cümlelerle akıcı konuşabilir; fakat konuşmaları anlamsal açıdan saçma olabilir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 202).

Broca afazisinde hastalar konuşma zorluğu çekerler. Bu afazide hasar genellikle parietal ve frontal lobları ayıran geniş yarım veya dikey oluğun hemen önündeki son frontal lobda gerçekleşmektedir (Ramachandran, 2022, s. 212). Broca afazisinden muzdarip olan bireylerde anlama ve kavrama konusunda herhangi bir sorun yaşanmazken bu bireyler konuştukları vakit söyledikleri şeyler dilbilgisel açıdan doğru olmayan yapılardan oluşur. Broca afazili bir birey, söz dizimi yapılarını kullanamaz. Konuşmaları öz yinelemeden yoksun, basit ve ilkel bir ata dile benzemektedir.

Buna rağmen Broca afazisinden muzdarip hastaların şarkı söyleyebildikleri gözlenmiştir. Konuşma konusunda zorluk yaşayan bu hastaların kusursuz biçimde şarkı söyleyebilmeleri oldukça ilginçtir. Bunun nasıl gerçekleştiğini bugün dahi bilemiyoruz. Bir ihtimalle, bu hastalarda konuşma işlevinin zarar görmüş olan sol yarım küre tarafından gerçekleştirildiği, şarkı söyleme işlevinin ise sağ yarım küre tarafından gerçekleştiriliyor olması gerektiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda Broca afazisinin bir konuşma bozukluğu olarak değil bir dil bozukluğu olarak tanımlanması daha doğru olacaktır. Konuşma bozukluğu ile dil bozukluğu aynı şeyler değildir. Bir papağan da konuşabilir ama papağanın bir dilinin olduğunu iddia edemeyiz (Ramachandran, 2022, s. 216).

Broca'nın tanımladığı afazi anlatım bakımından yaşanan dil güçlüğünü ifade eder. Cümle kurma ve dil üretme konularında topyekûn bir üretimsel kusurdan kaynaklanır. Bu

afazide kişi kendini ifade edemez. Daha hafif seyreden Broca afazilerinde bazı hastalar yavaş yavaş, zorlanarak da olsa bir miktar geveleyerek sözcük dizileri oluşturabilirler. Dilbilgisel açıdan söyledikleri sorunludur. Broca afazilerinde hastalar dilin görevli unsurlarını kullanamazlar. Wernicke bölgesinde yaşanan bir hasar sonucunda ortaya çıkan Wernicke afazisinde ise dili anlama ve algılama konusunda bir soruna yol açar (Evans, 2020, s. 169-170).

Wernicke afazisi ise Broca afazisinin tam tersidir. Hasta akıcı bir şekilde konuşur, kurduğu cümleler dil bilgisel açıdan kusursuzdur. Söyledikleri söz dizimi bakımından oldukça ayrıntılı ve karmaşık söz öbekleri içerir; ancak söylediklerinin tamamı anlamdan yoksun sabuklamalardır. Wernicke afazisine sahip bir hasta, dil bilgisini uygun bir biçimde akıcı konuşabilmesine rağmen söylediklerinin tamamı anlamsız cümlelerdir (Ramachandran, 2022, s. 219).

Wernicke afazisine sahip hastaları incelediğimizde bu hastaların anlamdan yoksun bir biçimde konuşmalarının yanı sıra öz yinelemeli yerleştirmeler yapma yetisinden de yoksun oldukları gözlenmiştir. Bu hastalar bağlaçları kullanarak cümleleri art arda dizmeyi başarabilirken bu cümleleri fiilimsiler yardımıyla öz yinelemeli olarak dizemezler. Bu gözlem uzun süredir savunulan Broca alanının Wernicke alanından bağımsız bir söz dizimi kutusuna sahip olduğunu savunan görüşü yerle bir eden bir veridir. Wernicke alanı da birtakım dil bilgisel işlevlerin yürütülmesini sağlamaktadır. Bu durum insan beynindeki işlevsel özerklik ve birimsellik meselelerinin tartışmaya açık olduğunu göstermektedir (Ramachandran, 2022, s. 253-254).

Wernicke afazisine sahip hastaların en ilginç yönleri, bu hastaların sözlü ya da yazılı dili anlama, kavrama ve üretme düzeylerindeki yetersizliklerine yönelik bir sezgiye sahip olmamasıdır. Hastalar anlamdan yoksun konuştuklarının farkında da değildir. Bu durumun farkında olmadıkları için durumun yarattığı gerilime de duyarsızdırlar. Tek bir kelime anlamadıkları hâlde saatlerce kitap okuyabilirler. Anlamlı tek bir cümle etmemelerini rağmen saatlerce akıcı konuşabilirler (Ramachandran, 2022, s. 246).

4.1.3.2.6. Prozodi

İnsan beyni simetrik bir yapıya sahiptir. Beynin baskın bölümlerinin diğer yarıdaki karşılıkları vardır. Bu alanlar da belirli düzeylerde dil ile ilgilidir. Beynin baskın olmayan yarısındaki alanlar; konuşmanın tonlanması, konuşmaya duygu katılması, karşılıklı konuşmalarda karşısındaki insanın konuşmasından bunların anlaşılabilmesi, jest ve

mimiklerin anlaşılabilmesi gibi konuşma becerisi ile bağlantılı noktalardan sorumludur. Bu alanlarda meydana gelecek bir deformasyon prozodiye neden olur (Atasoy, 2013, s. 56).

Konuşmada anlam ayırıcı bir özelliğe sahip olan ve konuşmanın duygu yönünde belirleyici olan vurgu, tonlama, ezgi, tını, ritim, şiddet gibi bürünsel özelliklere prozodi adı verilir. Konuşma sırasında anlamın doğru bir biçimde aktarılabilmesi için prozodik ögeler oldukça önemlidir. Duygu durumlarının aktarımını sağlayan vurgu ve tonlamaların sağlıklı bir biçimde yapılamaması konuşmanın anlaşılabilirliğini olumsuz etkilemektedir. Bazen insan beyninin sol frontal lobunda meydana gelen bir travma sonrasında bireyler kendilerine özgü ses niteliklerini kaybederler, başka bir ulusun üyesiymiş gibi aksanlı konuşurlar ve prozodik unsurların doğru kullanımı noktasında oldukça ciddi sorunlar yaşayabilirler (İşci, 2020, s. 161-162).

Bu bağlamda düşünecek olursak prozodi üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen veriler de insan beyninde dil yetisinin üretilmesi ve yürütülmesi noktasında sorumlu olan dilsel alanların var olduğunu ve bu alanlarda yaşanacak herhangi bir travmatolojik durumun insanın dil yetisini olumsuz yönde etkileyebileceğini belgelemektedir.

4.1.4. Etoloji ve Dilin Evrimi

İnsan dilinin kökenini araştırırken karşımıza çıkan en büyük zorluklardan biri de karşılaştırma imkânı olmamasıdır. Çünkü çeşitli özellikleri bağlamında insan dili canlılar âleminde biriciktir, karşılaştırılabilir ikinci bir örneği de yoktur. Biyolojide türler arasındaki karşılaştırmalara dayanarak evrim teorisi inşa edilebilmiştir; fakat insan dili ile başka bir türün dili arasında karşılaştırma yaparak bilimsel sonuçlara ulaşabilme şansımız yoktur. Buna rağmen bilim adamları hayvan iletişim sistemlerini inceleyerek dilin evrimi konusunda birtakım sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Biyolojik olarak ortak atadan geldiğimiz türlerin iletişim kapasiteleri insan dilinin gelişim evreleri hakkında bize ipuçları verebilir. Hayvan iletişiminden elde edilen verilere bakılarak insan dilinin ilk aşamaları hakkında bilgiler edinebiliriz. Özellikle hayvan iletişim sistemlerinden insan diline geçişte bir köprü işlevi üstlenen ön dilin (protolanguage) biyolojik kökenleri konusunda bilgi edinebilmek için bilim adamları hayvan iletişim sistemlerini incelemeye yönelmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 24).

Konrad Lorenz, Niko Tinbergen ve Karl von Frisch gibi araştırmacılar, belirli hayvan türlerinin doğuştan getirdikleri davranışların evrimleşmiş olduğuna odaklanan bir bilimsel disiplin olarak etolojiyi kurdular. Bu araştırmacıların temel savları bir türün davranışının tıpkı fizyolojik özellikleri gibi belirli bir ekolojik nişe uyum sağlama süreçlerinin bir ürünü olarak

evrimleştiğiydi (Tomasello, 2025, s. 13). Bu bağlamda insanın dil yetisinin evrimsel kökenlerinin hayvan iletişim sistemlerinde eser miktarda dahi olsa bulunabileceğine yönelik bu görüş etoloji alanındaki çalışmaların yürütücü motoru oldu. Etoloji alanında yapılan çalışmalar bu kapsamda insan dilinin ön dil aşamasındaki evrelerinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca hayvan iletişimi açısından yapılan araştırmalar insan iletişimi ile hayvan iletişimi arasındaki farklılıkları ortaya koyarak dilin evrimi konusunda bizi aydınlatacak niteliktedir.

Hayvan davranışlarının incelenmesi ve insan davranışları arasındaki farklılıkların belirlenerek bunun nedenlerinin deneysel olarak ortaya konulması biyoloji bilimi açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra bu çalışmalar sırasında elde edilen verilerin insanın evrimsel gelişimi açısından da önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Genetik bakımdan insana oldukça yakın olan kuyruksuz iri maymunların davranışlarının incelenmesiyle insanın evrimsel tarihinin karanlık noktaları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bir açıdan iri maymunlar ile insan arasındaki fiziksel ve bilişsel farklılıkları ortaya çıkarmasıyla bu çalışmalar oldukça değerlidir. Diğer açıdan ise milyonlarca yıl önce evrimin türleşme süreçleriyle birbirinden ayrılmış ve bu milyonlarca yıllık süreçte kendi kulvarlarında evrim geçirerek farklılaşmış iki türün arasında birtakım benzerlikler bulmaya çalışmak da anakronik bir çaba olarak yaftalanmaya mahkûmdur. Çünkü ortak atadan ayrılmanın gerçekleştiği süreçten bugüne kadar her iki tür de kendi içinde farklı alt türlere bölünerek evrimleşmiştir.

Çeşitli iletişim araçlarını kullanarak hayvanlarının birbirilerine bilgi aktarabildikleri kesin bir olgudur. Fakat hayvanların bilgi aktarımı için kullandıkları bu iletişim sistemlerini "dil" olarak adlandırma konusundan farklı görüşler vardır. Thomas Sebeok, hayvan iletişim sistemleri için dil teriminin kullanılmasını doğru bulmamaktadır. Bu görüşe göre hayvanların birtakım bilişsel kapasiteleri vardır; fakat onların iletişim sistemine dil denecek kadar gelişmiş bir bilişsel kapasite kullanımından söz etmek mümkün değildir. İnsan iletişimini dil olarak adlandırabilmemizi sağlayan birtakım ölçütler (çizgisellik, soyutluk, özyineleme) hayvan iletişim sistemlerinde bulunmamaktadır. Bu görüşü savunan araştırmacılar, yukarıdaki gerekçelere dayanarak hayvan iletişim sistemlerine dil demezler. Karşıt görüşü savunan araştırmacılar ise hayvan dili terimi kullanırlar (Kerimoğlu, 2018, s. 24).

Bu bağlamda Ulbaek'e (1998) göre dilin evrimi konusunda savunulabilecek doğru kuramsal çerçeve şöyle olmalıdır: Dil hayvan iletişiminden değil de hayvan bilişinden evrimleşmiştir. Bu evrim sürecinde bir süreklilik söz konusudur. Dil, zaten var olan ve işlevsel olarak kullanılan bilişsel sistemlerden türemiştir. Dil, kendisi ortaya çıkmadan önce gelişmiş

olan bir bilişsel yetinin üzerine inşa edilerek hayvanlar arasındaki iletişimi sağlamıştır. Ulbaek'e göre bilişsel sistemler dil yetisinden önce evrimleşerek var olmuştur (Ulbaek, 1998, s. 33). Bu görüşe göre bugün hayvan bilişinden söz edebilmemiz mümkünken hayvan dilinden söz etmemiz mümkün görünmemektedir. Hayvanlarda insanlarınkine benzer bilişsel yetiler olmasına rağmen dil yoktur.

Hayvan iletişiminden insan iletişimine geçiş aşamalarındaki köprü arayışı hayvan iletişim sistemleri üzerinden yapılan araştırmalar açısından oldukça önemlidir. Dili de insanın diğer biyolojik özellikleriyle benzer evrimsel süreçlere dayanarak açıklama eğiliminde olan araştırmacılar, insan dilini diğer hayvanların iletişim sistemleri ile karşılaştırarak bir ön dile (protolanguage) kadar gidilebileceğini savunurlar. İnsan dili ile hayvan iletişim sistemlerinin bir dönem ortak bir ön dili paylaştığı ve zaman içinde insan dilinin bu ön dilden evrimleşmek suretiyle bugünkü biçimini aldığı yönündeki görüş, hayvan iletişim sistemleri üzerine yapılan araştırmaların temel gerekçesini oluşturmaktadır (Kerimoğlu, 2018, s. 32-33).

Bugün hayvan iletişim sistemleri üzerine yapılan araştırmaların dilin evrimi konusundaki üç temel tartışmaya yanıtlar aradığını görürüz. Birincisi, dile benzeyen ilk iletişim sistemi sese dayalı bir dil miydi, yoksa jest ve mimiklere mi dayanmaktaydı? İkincisi, dil yetisini ortaya çıkaran bilişsel ve nörolojik özellikler sadece insana özgü müdür? Üçüncüsü, hayvan ve insan iletişimi arasındaki fark türden kaynaklanan bir fark mıdır, yoksa iletişimin gelişme düzeyine ve seviyesine dayanan bir fark mıdır? (Gibson, 2013, s. 206. Akt., Kerimoğlu, 2018, s. 32). Son soruya verilecek bilimsel yanıtlar ilk iki soruya verilecek yanıtların üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu sorulara verilecek yanıtlar hayvan iletişim sistemlerinin araştırılması noktasında güdüleyicidir. Ayrıca bu sorulara verilecek bilimsel yanıtlarla birlikte dilin evrimi daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Tomasello'ya (2025) göre hayvan bilişi üzerine yapılan araştırmalar büyük bir oranda belirli türlerin kullandığı çeşitli bilişsel becerilere odaklanmıştır. Oysaki bireysel karar verme, davranışsal kontrol konularını inceleyen çok az araştırma yapılmıştır. Yapılan az sayıda araştırma ise karar verme süreçleri bağlamında insan olmayan primat türlerinin insanlarla benzer karar verme süreçlerini kullandıklarını bize göstermiştir (Santos ve Rosati, 2015; Mendelson vd., 2016. Akt., Tomasello, 2025, s. 17).

Kuyruksuz maymunlardan balinalara, sığırcıklardan vervet maymunlarına uzanan yelpazede insan dışındaki türlerin iletişim sistemleri ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar insan türü ile diğer türlerin iletişim sistemleri arasındaki farklılıkların

abartıldığına işaret etmektedir. İnsan dilinin niteliklerinin büyük bir bölümünün oldukça geniş bir yelpazeye yayılan hayvan iletişim sistemlerinde farklı derecelerde de olsa var olduğunu bize göstermektedir (Evans, 2020, s. 46).

Şahin'e (2023) göre insan türünün evrimsel gelişim sürecinin tarihsel derinliğinde karşımıza çıkan bütün türdeşlerimiz incelendiğinde insan türünün biricikliğini vurgulayan pek çok kanıta ulaşırız. Bu türlerin hepsi incelendiğinde bu türlerin tamamının aşamalı bir evrim sürecinden geçerek günümüze ulaştığını gözlemleriz. İnsanı biricik kılan en önemli özellik dil yetisidir. İnsan türünün yakın akrabaları incelendiğinde dil yetisinin ilkel bir biçiminin bu türlerde de bulunduğuna yönelik işaretler gözlenmiştir. Bütün bu bulgular aşamalı bir evrim sürecini bize göstermekle birlikte aynı zamanda bu yetinin ortaya çıkmasını sağlayan beyinsel unsurların da aşamalı bir biçimde evrim geçirerek günümüze ulaştığını göstermektedir. Dilin evrimi demek dili ortaya çıkaran biyolojik mekanizmaların da evrimi anlamına gelmektedir (Şahin, 2023, s. 76-77).

İnsan evrimi hakkında oldukça geniş bir bilimsel bilgi birikimine sahip olmamıza rağmen iri maymunların evrim süreci üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle kesin yargılarda bulunmak mümkün değildir. Gelecekte maymun evriminin aşamaları hakkındaki bilgi birikimimiz arttıkça iki tür arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine daha kesin yargılarda bulunabilmemiz mümkün olacaktır.

4.1.4.1. Hayvanlarda Gözlenen Dilsel Davranışlar Üzerine Yapılan Deneyler

Hayvanların dil dışındaki bilişsel kapasiteleri hakkındaki araştırmalardan elde edilen veriler de dilin evriminin anlaşılabilmesi için önemlidir. Öğrenme, hafıza, kendini tanıma gibi bilişsel kapasitelerin hayvanlardaki varlığı ve bu varlığın niceliksel boyutları bilişsel özellikler ile iletişim becerileri arasındaki ilişki bağlamında düşündüğümüzde dilin evrimi konusunda oldukça önemlidir (Kerimoğlu, 2018, s. 25).

Hayvanlarda gözlenen dilsel davranışları ve iletişim becerilerini değerlendirmek için farklı yöntemler kullanılmıştır. Kerimoğlu (2018) bugüne kadar hayvanlar üzerinde yapılan çalışmaları şöyle sınıflandırmıştır.

1. Doğal yaşam alanlarındaki hayvanları gözleme ve izleme

2. Tutsak hayvanlara yönelik olarak yapılan çalışmalar

2.1. Hayvanlara dil öğretmeye yönelik çalışmalar

2.1.1. Hayvanlara konuşmaya dayalı dil öğretmeye yönelik çalışmalar

2.1.2. Hayvanlara işarete dayalı dili öğretmeye yönelik çalışmalar

2.1.3. Plastik işaretleyiciler ve leksigramlar aracılığıyla iletişim öğretimi

2.2. Hayvanların bilişsel kapasitelerinin tespit edilmesi için yapılan çalışmalar (Kerimoğlu, 2018, s. 33).

4.1.4.1.1 Primatlar Üzerinde Yapılan Deneyler

Gua adlı bir bebek sempanze Donald adlı bir bebekle aynı ortamda yetiştirilmeye çalışılmıştır. Basit yönlendirmeleri anlama, bardak ve kaşık kullanma konularında Gua'nın Donald'a göre daha başarılı olduğu gözlenmesine rağmen Donald'ın dil yetisinin Gua'dan üstün olduğu gözlenmiştir. Donald konuşmaya başlamıştır; fakat Gua konuşamamıştır. Bu deneyin sonucunda gırtlağın ve ağzın biçimi ile beynin konuşmayla ilgili bölgelerinin dile hazır olması gibi yönlerin dil yetisi konusunda önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2018, s. 36-37). Ayrıca Gua deneyi konuşmanın fiziksel unsurlarının konuşma becerisi için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Primatolog Sue Savage-Rumbaugh, Kanzi adlı bir bonoboya insan dilini öğretmeye çalışmıştır. Çeşitli insan davranışlarını yapabilmesinin yanı sıra Kanzi, leksigram adı verilen işaretlerden oluşan bir klavyeyi kullanarak 450 sözcüğü kullanabilecek, 7000 sözcüğü de anlayabilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Kanzi, kendisine sorulan sesli sorulara klavyesini kullanarak yanıt verebilmektedir. Kanzi dünyada insan dilini en iyi anlayabilen insan dışındaki ilk hayvan olarak literatüre geçmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 38). Kanzi'nin dil yetisi iki yaşındaki bir insan yavrusunun dil yetisine denktir. Bu bağlamda yorumlayacak olursak iki yaşındaki bir insan yavrusunun dil yetisini "dil" olarak tanımlayabilirsek bonobo Kanzi'nin de bir dil yetisine sahip olduğunu ve bizimle konuşabildiğini iddia edebiliriz (Fischer, 2022, s. 23).

Koko adlı dişi bir gorile Amerikan İşaret Dili'nin uyarlanmış bir biçimi öğretilmeye çalışılmıştır. Koko 1000 işareti ve 2000'e yakın sözcüğü anlayabilmektedir. Ayna testinde de kendini tanıyabilmiştir. Şimdi ve burada olmayan varlıklarla ilgili bilgiler verebilmiştir. Kendisine öğretilmeyen işaretleri yeni durumlar için üretmeyi de başarmıştır (Kerimoğlu, 2018, s. 38-39). İnsan dışında bir varlığın dili kullanırken iletiyi alıcının algılamasını çarpıtmak için kullanması Koko deneylerine kadar sadece insana özgü bir nitelik olarak

görülüyorken Koko'nun dili bu şekilde kullanabilmesi ile birlikte bu yargı değişikliğe uğramıştır (Fischer, 2022, s. 19-20).

Dişi bir şempanze olan Washoe, Amerikan İşaret Dili'ni öğrenmiştir. Bir insan dilini öğrenebilen insan dışındaki ilk varlık olarak tarihe geçmiştir. Öğrendiği işaret dilini evlat edindiği yavrusu Louis'e de öğretmiştir. Bilişsel ve duygusal kapasite bakımından oldukça gelişmiş bir insan dışı organizma olarak tanımlanan Washoe, dilin insana özgü olmadığını savunan kampın dayanak noktası olmuştur (Kerimoğlu, 2018, s. 39).

Diğer şempanzeler insanlarca eğitilerek işaret dilini öğrenirken Louis üvey annesi şempanze Washoe tarafından eğitilerek bu dili öğrenmiştir. Şempanzelerin insan işaret dilini edinme kapasitelerinin var olduğunun kanıtlanmasından sonra bu dili bir sonraki nesle öğretme yoluyla aktarabildikleri de kanıtlanmıştır. İnsan ve diğer kuyruksuz maymunlar arasındaki farklılığın bir derece farklılığı olduğunu ortaya koyan bu veriler Darwinci devamlılık hipotezini destekleyen örnekler olarak değerlendirilebilir (Kerimoğlu, 2018, s. 39).

Nim Chimpsky adlı şempanzeye işaret dilini öğretme çalışmasında şempanzenin 125 farklı işareti öğrenmeyi başardığı tespit edilmiştir. Fakat bu deneyden elde edilen veriler incelendiğinde şempanzenin kullandığı dilin insan dilinin çift eklemlilik özelliğine sahip olmadığı görülmüştür. Bu deneyin sonucunda primat araştırmacılarının daha önceki deneylerde elde ettikleri verileri abarttıkları, şempanzelerin öğrendiği dilin insan diline benzer bir yanının olmadığı iddia edilmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 40).

Michael adlı erkek goril 600'e yakın işareti öğrenmeyi başarabilmiştir. Konuşan ilk erkek goril olarak bilinir. İşaret diliyle geçmişte yaşanan bir olayı anlatabilmiştir. Michael'in bu başarısı çizgisellik, zaman ve mekânın ötesine göndermeler yapma gibi insan diline ait özellikleri göstermektedir (Kerimoğlu, 2018, s. 40).

Chantek adlı orangutan her bakımdan bir insan yavrusu gibi yetiştirilmiştir. Amerikan İşaret Dili'ni öğrenebilen bir orangutan olarak tarihe geçmiştir. 150'ye yakın işareti öğrenmeyi başarmış bunun yanı sıra Amerikan İşaret Dili'nde olmayan kendi işaretlerini de üretmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 41).

Sarah adlı dişi şempanze semboller ve aletler ile eğitilmiştir. Plastik sembollerden oluşan bir tahta kullanarak ilgili işaretleri bölme ve bir gramere göre dizme gibi insan dilinin özelliklerine yakın eylemleri gerçekleştirebilmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 41).

Lana adlı şempanze Yerkish adı verilen yapay işaret dili öğretilmeye çalışılan ilk şempanze olarak tarihe geçmiştir. Belirli nesne ve kavramları karşılayan sembollerden oluşan bir leksigram ve sembollerden oluşan bir dil olan Yerkish dili ile eğitilmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 41).

Sherman ve Austin adlı şempanzeler üzerinde yapılan deneylerde şempanzelerin sembolleri ve leksigramları şimdi ve burada olmayan nesneler için kullanabildiği, öğrenilen sembol ve leksigramları kullanarak varlıkları kavramlaştırıp sınıflandırabildikleri kanıtlanmıştır. Sherman ve Austin sözcük anlamlarını kavrama konusunda öne çıkarlar (Kerimoğlu, 2018, s. 41).

Kuyruksuz maymunlar üzerinde yapılan deneyler genetik olarak insan türüne yakın olan primat türlerinin dili öğrenme konusunda daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Genetik olarak insandan uzak olan türlerde dil yetisine dair bilişsel özelliklerin daha az olduğu buna karşın insana genetik olarak yakın olan türlerde dilsel alt yapının daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Primatlar üzerinde yapılan deneylerde işaret dilini kullanma, alet yapımı, iletişim için yeni işaretler üretme, aynada kendini tanıma, görsel leksigramlar öğrenme gibi bilişsel yetilerin primatlarda var olduğu kanıtlanmıştır (Kerimoğlu, 2018, s. 42).

4.1.4.1.2. Kuşlar Üzerinde Yapılan Deneyler

Kuşlar üzerinde yapılan incelemelerde ses yoluyla bilgi aktarımı konusunda kuşların başarılı oldukları tespit edilmiştir. Kuşların iletişimi incelendiğinde insan dili ile kuş iletişimi arasında benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Kuşlar, kuş şarkıları ve kuş çağrıları ile iletişim kurabilmektedir. Kuş şarkıları ile uzun süreli, melodik ve kompleks mesajlar iletilir. Kuş çağrıları ise daha basit uyarı niteliğindeki mesajları içermektedir (Kerimoğlu, 2018, s. 42).

İletişim sistemi olma, sesi iletişim için kullanma, geniş bir ses yelpazesine sahip olma gibi nitelikleri bakımından kuş iletişimi insan diline benzemektedir. Kuşlarda sesle anlam iletiminin kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve öğrenildiğini gösteren çalışmalar, kuş iletişimi ile insan iletişiminin benzerliğine vurgu yapar. Kuş iletişimi ile insan dili arasındaki bu benzerlik dilin nasıl evrim geçirdiği konusunda bizi aydınlatır. Ayrıca kuş şarkılarında zamana ve mekâna göre birtakım farklılıklar meydana gelmektedir. Bu durum insan dilindeki lehçeleşme olgusuna benzetilmektedir (Slater, 2012, s. 99).

Kuş iletişimi konusunda çalışan en önemli isimlerden biri de Irene Pepperberg'dir. Onun eğittiği papağan Alex dil yetisi konusunda önemli başarılar göstermiştir. Alex, eğiticisi ile sese dayalı bir şekilde iletişime geçebilmektedir. Sorulan sorulara yanıt verebilmekte,

nesnelerin boyutları, renkleri, biçimleri, hangi maddeden yapıldıkları gibi farklı özelliklere dair sorulara doğru yanıtlar vermektedir. Alex'in seslendirme dağarcığı geniştir. Ayrıca 50'den fazla nesneyi fark edebilir; yedi rengi, beş farklı biçimi ve sekize kadar sayıları doğru olarak ifade edebilir. Kavramları kategorilendirebilir. İki nesnenin benzer ve farklı yönlerini sesli olarak ifade edebilir. Bütün bu özellikler incelendiğinde Pepperberg'in papağanı Alex'in oldukça gelişmiş bir zihinsel kapasiteye sahip olduğu söylenebilir. Alex, insana özgü sesli dili insana en yakın şekilde kullanmayı başarabilen bir canlı türü olarak tarihe geçmiştir. Alex üzerinde yapılan deneyler, dilin evrimi konusunda pek çok açıdan oldukça aydınlatıcı olmuştur (Kerimoğlu, 2018, s. 44).

Papağan Alex ileri bir seviyede iletişim kurabiliyordu; fakat insanların kendi aralarında konuştukları biçimde eğiticileriyle iletişim kuramıyordu. Bir önceki gün yaptıkları ile bir sonraki gün yaptıkları arasında bağlantı kuramıyordu. Yapılan nöro-analitik testlerde kuşlarda ötüşü organize eden beyin bölgesinin sol lobda yoğunlaşmış olması kuş beyni ile insan beyni arasında işlevsel bir benzerliğin bulunduğunu ortaya koymuştur (Fischer, 2022, s. 7).

Avrupa sığırcıkları üzerine yapılan deneylerden elde edilen sonuçlar özyinelemenin insan diline özgü bir nitelik olduğuna yönelik tezi yıkmıştır. Sığırcıkların uzun ve karmaşık ötüşleri takırdama ve şakımalardan meydana gelir. İki farklı örüntü içeren kuş sesleri oluşturularak sığırcıklar üzerinden yapılan deneyde sığırcıkların yineleme içeren iki örüntü arasındaki farkı algılayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğer sığırcıklar bu iki şablon arasındaki farkı algılayabiliyorsa ilkesel olarak yineleme yapabiliyorlar demektir. Bunu da sınamak amacıyla araştırmacılar biri yineleme içeren diğeri ise yineleme içermeyen iki ses örüntüsü şablonunu kullanarak deneyi tekrarladılar. Bu deneyin sonucunda sığırcıkların yinelemeli şablonları tespit edebilmeyi öğrenebildikleri ortaya çıkmıştır (Evans, 2020, s. 52-53).

İnsan olmayan memeli hayvan türlerinin insanların konuşma dilindeki seslerin farklılıklarını ayırabildiklerini biliyoruz. Yine de bunu başarabilen türlerin sayısının nispeten az olduğunu biliyoruz. İnsan seslerini ayırabilen ve üretebilen memeli canlı türü çok azdır. Alex ve benzeri gri papağanlar ise ünlü ve ünsüz sesleri ayırma konusunda başarılı oldukları gibi bu sesleri üretme konusunda da oldukça başarılıdır (Kerimoğlu, 2018, s. 45).

4.1.4.1.3. Fareler Üzerinde Yapılan Deneyler

Fare iletişimi üzerine yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Genetik açıdan insan türünün genetiğine en yakın canlılardan biri olan farenin iletişim yeteneklerinin insan iletişim yetenekleri ile karşılaştırılmasından önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bu açıdan son yıllarda yapılan çalışmalarda fareler ön plana çıkmaktadır. İdrar kokuları aracılığıyla türdeşleri ile iletişime geçtikleri bilinen farelerin daha çok ses üzerinden gerçekleştirdikleri iletişim dilin evrimi çalışmalarında aydınlatıcı niteliklere sahiptir (Kerimoğlu, 2018, s. 45).

Fare seslenmelerinin kuş şarkılarına benzediği kanıtlanmıştır. Fare seslenmelerinin çiftleşme amaçlı olarak çıkarılan sesler olduğunun kanıtlanmasıyla birlikte fare iletişimi üzerine yapılan araştırmalar çoğalmıştır. Fare seslenmelerinin bir kısmının eş bulmaya yönelik kur yapma amacı taşıyan seslenmeler olduğunun fark edilmesi bir dönüm noktasıydı. Yapılan incelemeler sonucunda fare şarkılarında belli hece tiplerinin olduğu tespit edilmiştir ve bu heceler belli bir şekilde tekrar edilmektedir. Bu fare şarkılarının sentaksı dişi farenin tercihlerine ve bağlama göre değişiklik göstermektedir (Kerimoğlu, 2018, s. 45).

Kuşların ve farelerin ses temelli iletişimleri incelendiğinde bu şarkı biçiminde iletişimin insan iletişim sistemine benzediği, insanların da zaman zaman şarkı benzeri seslenmeler ile iletişim kurdukları görülmüştür. İnsanlar da şarkıya benzer melodik seslenmeler ile birtakım iletileri aktarabilmektedir. Giresun-Kuşköy ve Kanarya Adaları-La Gomera Adası bölgelerinde kullanılan ıslık dili (whistled language) örneklerine baktığımızda kuş ve fare iletişimine benzer bir yapının olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu örneklerden hareketle kuşların ve farelerin melodik iletişimlerinin dilin evrimi bağlamında göz ardı edilemeyecek derecede önemli olduğu sonuçlarına ulaşmaktayız (Kerimoğlu, 2018, s. 46).

4.1.4.1.4. Deniz Memelileri Üzerinde Yapılan Deneyler

Karadan denize doğru uzanan bir çizgide evrim geçirerek karadan denize geçen deniz memelileri, sese dayalı iletişim yetenekleri konusunda oldukça dikkat çekicidir. Yunuslar ve balinalar, şarkı benzeri seslenmelerle kurdukları iletişim ile deniz memelileri arasında öne çıkmaktadır. Ekolokasyon denen bir yöntem yunuslardan deniz gergedanlarına kadar çok geniş bir yelpazede etkin bir şekilde iletişim amaçlı olarak kullanılmaktadır. Ekolokasyon ses dalgalarının nesnelere çarpıp geri dönmesiyle nesnelerin yerinin ve uzaklığının belirlenmesi, deniz derinliğinin ölçülmesi, avlanması düşünülen canlıların niteliği, türdeşlerin ses sinyallerinin belirlenmesi gibi amaçlarla etkin olarak kullanılır (Kerimoğlu, 2018, s. 46).

İnsan dışında sese dayalı öğrenmeyi türdeşlerinin çıkardıkları sesleri taklit ederek öğrenen türler; deniz memelileri, yarasalar, kuşlar ve fillerdir. Bunların arasında balina, yunus, deniz aslanı, fok gibi deniz memelileri sese dayalı iletişimi türdeşlerinden öğrenebilmektedir. Ayrıca deniz memelileri insanlara ait sesleri de taklit edebilmektedir. Pek çok deniz memelisinin bakıcılarının konuşmalarını ve şarkılarını taklit edebildikleri belgelenmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 46).

Su altı mikrofonları ve dijital akustik çözümleme yöntemleriyle yürütülen araştırmalarda balina şarkılarının insanların müzikal geleneklerine benzer düzeyde bir karmaşıklık seviyesine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca balinaların bu şarkılarının belli bir toplumsal ve iletişimsel işlevi yerine getirmek amacıyla görevli olduğu da ortaya çıkmıştır (Evans, 2020, s. 53-54). İspermeçet balinalarının dişi gruplarını oluştururken koda adı verilen ses dizilerinden yararlanırlar. Bu ses dizilerinin dişi ispermeçet balinasının hangi grubun mensubu olduğunu bildirdiği düşünülmektedir. Dişi ispermeçet balinaları başka klanlardan gelen balinaların kodalarını ayırt edebilmektedir ve bu balinalar ile bir grup oluşturmak yerine kendi klanından balinalar ile bir grup oluşturmaktadırlar. Bu bulgu, ispermeçet balinalarının iletişim sistemlerinin insan iletişim sistemleri gibi toplumsal- kültürel bir motivasyona sahip olduğunu göstermektedir (Evans, 2020, s. 57).

Deniz memelileri üzerinde yapılan çalışmalarda en çarpıcı sonuçlar yunus araştırmalarında karşımıza çıkıyor. Louis Herman, yunus iletişim sistemleri ve bilişsel altyapısı üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalarının sonucunda yunusların çizgisel sıralı basit bir grameri anlayabildikleri sonucuna ulaşmıştır. Yapılan diğer çalışmalarda ise yunusların var olmama kavramını edinebildikleri, referans noktası gösterimi kavrayışına sahip oldukları kanıtlanmıştır. Referans noktası kavrayışının karadan denize geçen deniz memelilerinde var olduğunun belgelenmesi dilin evrimi çalışmaları konusunda oldukça önemli bir veridir (Kerimoğlu, 2018, s. 47).

Deniz memelilerinin akustik iletişim sistemleri üzerine yapılan araştırmalar, toplumsal seslenmeler ve yankı ile yer belirleme olguları üzerinde odaklanmıştır. Hidrofonlar ile tespit edilen su altı seslerinin analiz edilmesiyle elde edilen veriler balinaların oldukça karmaşık olan sosyal ilişkilerini açıklamak için yetersizdir. Video kayıtları ile doğal ortamlarında ve gerçek zamanlı grup izlemeleri yapılarak balinaların iletişimleri incelenmeli ve bu yolla elde edilecek veriler karşılaştırılabilir bir biçimde laboratuvar ortamında analiz edilmelidir. Balinaların iletişim sistemleri hakkında bu şekilde bilgi toplamak oldukça güçtür (Fischer, 2022, s. 11).

4.1.4.1.5. Hayvan Deneylerinden Çıkarılacak Sonuçlar

Genel olarak hayvanlar üzerinde yapılan deneylere bakıldığında hayvanların oldukça zengin bir bilişsel kapasiteye sahip oldukları gözlenmiştir. Ayrıca bazı türlerin gösterdiği iletişim becerilerinin şaşırtıcı boyutlara ulaştığı da görülür. Pek çok hayvan iletişim sisteminde insan diline özgü olarak sınıflandırılan özelliklerin bir kısmının ilkel bir düzeyde de olsa bulunduğunu gözlemliyoruz (Kerimoğlu, 2018, s. 47).

1930'lardan başlayarak günümüze kadar devam eden uzun süreçte hayvanlardaki dilsel davranışların ölçülmesi üzerine birtakım deneyler yapılmıştır. Bu deneylerde hayvanlara insan konuşma dili öğretilmeye çalışılmış ve bu deneyler büyük oranda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu sonuçlar şaşırtıcı değildir; çünkü insan dışındaki primatlarda konuşma aygıtı organları ile beyin arasındaki eşgüdüm konuşmaya elverişli değildir. Ses aygıtının yapısındaki anatomik farklılıklar da ses temelli bir konuşma ve iletişimin üretilmesi ve sürdürülmesine olanak tanımayacak düzeydedir. Bu durum bize bir canlı türünün dil yetisi hakkında kesin bir hüküm verebilme imkânı tanımıyor. Zaten ileriki yıllarda konuşma dili dışı iletişim olanakları (işaret dili) denenmeye başlandığında hayvanlara dil öğretme amaçlı olarak yapılan deneylerde önemli ve şaşırtıcı sonuçların ortaya çıkmaya başladığı gözlenmiştir (İzbul, 2022, s. 78).

60'lı ve 70'li yıllarda bilim camiasında yaşanan bilişsel devrim hareketiyle birlikte bilişle ilgili çalışmalar artmıştır. İnsan bilişi üzerine çalışan araştırmacılar zamanla hayvan bilişi ile arasındaki farklara da odaklanma gereği hissetmiştir. Chomsky'nin kartezyen yaklaşımı ile Skinner'in davranışçı yaklaşımı arasındaki çatışma süreci de insan bilişi üzerindeki araştırmaları arttırmıştır. Bu ortamda pek çok laboratuvarda bilişsel incelemelere başlandı. Deneyler sonucunda insan dışındaki canlılarda da gelişmiş bilişsel kapasiteler tespit edilebilirse ve insan dışındaki varlıklara da insan dili öğretilebilirse bu çatışmadan Skinner haklı çıkacaktır. İnsan dışındaki bir varlığa dil öğretilemez ise Chomsky haklı çıkacaktır (Kerimoğlu, 2018, s. 25). Bu durum hayvanlara dil öğretme deneylerinin yapılmasına ortam hazırlamıştır.

Primatlar evrimsel gelişim süreçlerine göre her ne kadar yakın akrabamız olsalar da çoğu açıdan insan türüyle aynı bilişsel kapasitelere sahip değildir. Ses yolları insanla benzer sesler çıkarabilecek nitelikte olsa dahi primatların türe özgü çağrılarını değiştirmeye yönelik olarak yapılan nörobiyolojik ve davranış bilimsel çalışmalarda edimsel koşullanma konusunda başarısız oldukları ortaya konulmuştur. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar primat türlerinin ancak belli bir dereceye kadar öğrenme yoluyla bazı edinimlere ulaşabileceklerini,

ses temelli iletişimlerinde çok az ya da hiç düzeyinde bir bilişsel kontrole sahip olduklarını ortaya koymuştur (Köse, 2023, s. 338).

Kuyruklu ve kuyruksuz pek çok maymuna insan dilini öğretmek için yapılan çalışmalar daima başarısız olmuştur. Yapılan bütün araştırmalarda maymun türlerine çeşitli komutlar aracılığıyla insan dili öğretme çabaları büyük oranda başarısız olmuştur. Binlerce denemeden sonra bile çok az bir düzeyde başarıya ulaşılabilmiştir. Primatlara insan dilini öğretme konusundaki bu mutlak başarısızlığın temel nedeni insan olmayan primatların ürettikleri seslerin büyük çoğunluğunun duygulara sıkı sıkıya bağlı olmalarıdır. Uygun bir duygu durumu ortaya çıkmadığı sürece bir şempanze için ses üretmek neredeyse imkânsız bir çabadır (Tomasello, 2021, s. 27). Büyük maymunlara jest ve işaretler aracılığıyla dil öğretme çabaları ise beklenmedik bir başarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum kuyruksuz maymunların sesli iletişimden çok işaret yoluyla iletişime daha uygun oldukları sonucuna ulaşmamıza yol açıyor. Hayvanlar üzerinde yapılan bu deneylerden işaret yoluyla iletişimin insan tarzı iletişimin en yakın evrimsel öncülü olduğu sonuna ulaşıyoruz (Tomasello, 2021, s. 39).

Hayvanlara insan dili öğretme konusunda yapılan deneyler hayvanlardaki dil yetisi hakkında bize pek çok bilgi sağlamıştır; fakat hayvanların doğal ortamlarında birbirlerine ne anlattıkları konusunda bize hiçbir veri sunmamıştır. Primatların birbirlerine doğal ortamlarında karmaşık mesajlar aktarabiliyor olması mümkündür; fakat biz bu mesajların içeriği hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. İnsanlar Afrika gri papağanlarına ve bonobolara insan dilini öğretmeyi başarabilmişlerdir; ancak papağanlar ve bonobolar insanlara insan dili dışında da bir iletişim sisteminin var olduğunu ve insanların da bu dili öğrenebileceğini öğretememişlerdir (Fischer, 2022, s. 24).

Hayvanlara işaret dilini öğretmek için yapılan çalışmaların en yüksek düzeyde başarıya ulaşanlarında bile çok sınırlı seviyede bir ilerleme kaydedilebilmiştir. En başarılı çalışmalarda dahi hayvanların edinebildikleri dil yetisi birkaç yüz sözcük ile sınırlı kalmıştır. En başarılı çalışmalarda bile sınırlı sayıda sözcükle sınırsız sayıda anlatım becerisine sahip olabilen insan dilinin niteliksel özelliklerinin yakınına bile yaklaşılamadığı ortadadır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar felsefi anlamda Descartes'in yaklaşımını kısmen doğrulamaktadır. Düşünce ile dil birbirini besleyen, zenginleştiren yetiler olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu yetiler sadece insanda görülmektedir (Altınörs, 2021, s. 31). Bu bağlamda hayvan deneylerinden elde edilen veriler, özyineleme özelliğine sahip bir dilin sadece insanlarda var olduğu ve başka canlılarda var olamayacağını savunan Chomskyci kanadın teorilerini de büyük oranda desteklemektedir.

Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerden elde edilen sonuçların bize insanoğlunun dil yetisi bağlamında yordanabilir yargılar verip vermediğinin belirlenebilmesi için bu deneylerde elde edilen verilerin bazı nitelikleri taşıyor olması gerekir. Gönderici ve alıcı arasında yalnızca tek yönlü bir etki ve tepki ilişkisi bulunuyorsa, göndericinin iletisi dil odaklı olsa da alıcının tepkisi davranış odaklı oluyorsa, istenilen tepkiler verildiğinde alıcı ödüllendiriliyorsa şempanzelerdeki birtakım dilsel davranışların öğretilmiş becerilerin tekrarından başka bir şey olmadığını söylemek zorunda kalırız (İzbul, 2022, s. 75).

Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin tamamının ortak sorunu hayvanları sosyal alanlarında ve doğal ortamlarında incelememeleridir. Bir sempanze için doğal sosyal ortam ormanda bulunduğu alandır. Dil, her şeyden önce sosyal bir olgudur. Kendi sosyal alanlarında yaşarken dil kullanmayan bir organizma ile yapay laboratuvar ortamlarında dil deneyleri yapılması eleştiriye açık bir çalışma yöntemidir (İzbul, 2022, s. 76).

Hayvan iletişimi alanında yapılan çalışmaların neredeyse tamamı laboratuvar ortamında yapılmıştır. Hayvanlar doğal ortamlarında gözlemlenerek yapılmamıştır. Fakat bu deneylerden elde edilen verilere bakarak şunu söylemek mümkündür ki iri maymunlarda kısmen de olsa geliştirilebilir bir dil kapasitesinin var olduğu bir bilimsel gerçektir. Asıl sorulması gereken soru insan dilinin nasıl ortaya çıktığı değil, hayvanlarda dilin niçin ortaya çıkmadığı gerçeğidir. Hayvanların doğal ortamında gözlenmesi ile yapılacak çalışmalardan elde edilecek veriler bu açıdan çok önemlidir. Ayrıca günümüze kadar insan evrimi üzerine pek çok çalışma yapıldı; fakat sözgelimi iri maymunların evrimi ile ilgili çok az şey biliyoruz. İri maymunlar ve insanlar ortak atadan türleşme yoluyla ayrıldıktan sonra maymunlar nasıl bir evrim çizgisini izlemiştir? Bu konuda çok az şey biliyoruz (Picq, 2020, s. 32-33). Gelecekte etoloji ve hayvan genetiği çalışmalarından elde edilecek veriler ışığında bu nokta daha da aydınlatılacaktır.

4.1.4.2. Hayvan İletişim Sistemleri (HİS)

Hayvan iletişim sistemleri ile insan dili arasındaki farklılıklar söz dizimi, özyineleme, zaman ve mekânın dışına göndermede bulunma gibi parametrelerle ifade edilir. Alanyazında bu özelliklerin hayvan iletişim sistemlerinde olmadığına yönelik bir yaygın kabul bulunmaktadır. Ancak hayvan iletişim sistemlerini inceleyen bazı bilim adamları dilin temellerinin hayvan iletişim sistemlerinde aranabileceği yönünde bir görüş bildirmişlerdir. Bu bilim adamlarına göre insanoğlunun dil yetisinin kökenleri primatların ortak atasına kadar götürülebilir (Kerimoğlu, 2016, s. 67).

Fosil kayıtlarından elde edilen verilerin moleküler olarak incelenmesi ile elde edilen sonuçlara göre homininlerin ve paninlerin ortak atasının yaklaşık olarak 7 milyon yıl önce yaşadığı tespit edilmiştir. Bütün maymun, kuyruksuz maymun ve insan türlerinin ortak atasının ise 25 milyon yıl önce yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda primatların iletişim sistemleri üzerine yapılan incelemeler insan dilinin arkaik hâlleri hakkında bize veriler sunabilir. Hayvanları doğal ortamlarında inceleyen etologlar davranışın biyolojik kökenleri ile ilgilenerek evrimin hayvan davranışının biçimsel özelliklerini nasıl belirlediğini anlamaya çalışmışlar, türlere özgü içsel kalıpların var olup olmadığı konularında araştırmalar yürütmüşlerdir (Kerimoğlu, 2018, s. 34-35).

Hayvanların iletişim sistemlerine genel olarak baktığımızda ses temelli iletişim sistemlerinin yanı sıra oldukça değişik iletişim sistemlerinin de var olduğunu gözlemliyoruz. Hayvanların kullandığı tüm biyolojik iletişim sinyal sistemleri Häkansson-Westander tarafından altı başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlar akustik sinyaller, görsel sinyaller, kimyasal sinyaller, dokunma sinyalleri, titreşimli (sismik) sinyaller, elektriksel sinyaller, çoklu sistem sinyalleri biçiminde sınıflandırılmıştır. Alanyazında farklı ve daha geniş sınıflandırmalar da yer almaktadır (Häkansson-Westander, 2013).

4.1.4.2 1. Akustik Sinyallere Dayanan HİS'ler

Akustik sinyaller ile iletişime geçen canlılar balina, yunus, kuş, fil, köpek, çekirge, güve, koyun, çıngıraklı yılan gibi çok farklı hayvan türlerinde karşımıza çıkmaktadır. Akustik sinyaller ile iletişim duymaya dayalı sinyallerden oluşur. Bu sinyaller memelilerde ve kuşlarda yoğun olarak kullanılır. Genellikle solunum organlarından gelen hava ile üretilen sesler aracılığıyla iletişim kurulur. Balina ve yunuslarda ise burunda bulunan ince zarlar ya da hava kanallarından ses üretimi gerçekleştirilir. Çıngıraklı yılanlar ise kuyruklarının ucunu titreterek ses çıkarırlar. Ses çıkarmanın değişik biçimleri olsa da ortak alan akustik bir sinyal yoluyla iletişimin kuruluyor olmasıdır. Ses temelli bu iletişim sistemleri insan diline ses temelli olması noktasında benzemektedir. Bu iletişim sistemleri işitmeye dayalı olduğu için işitme organlarının yapısı da iletişimde önem taşır. Karadan denize dönerek evrimleşen balinaların ve fokların kulak yapısı insan kulak yapısına çok yakındır (Kerimoğlu, 2019, s. 44-45).

4.1.4.2 2. Görsel Sinyallere Dayanan HİS'ler

Tavus kuşu, geyikler, balıklar, atlar görsel sinyaller aracılığıyla iletişim kuran canlılardır. Bu sinyaller görmeye dayalı sinyallerdir. Görsel sinyaller hayvanlar âleminde en sık kullanılan bilgi aktarma yolları arasında yer alır. Renkler, vücut hareketleri, süsler vb.

bütün görsel etkileyici hareketler kullanılır. Bazı canlılar renk değişiklikleri ile bilgi aktarırken bazıları kuyruk, kulak, tüyler gibi vücut organlarını kullanarak bilgi aktarırlar. Görsel sinyaller gün ışığı altında yaygın olarak kullanılabilir ve ancak ışık varken anlaşılabilir. Bu açıdan gece kendi ışığını üretebilen canlılar hariç verimli bir şekilde kullanılabilir bir iletişim türü değildir (Kerimoğlu, 2019, s. 45). Görsel işaretler aracılığıyla kurulan iletişim insan türünde de vardır. İnsanlar da jest ve mimikler aracılığıyla pek çok bilgiyi aktarabilmektedirler. İnsan dilinin işaretten konuşmaya doğru evrim geçirerek geliştiğini savunan araştırmacılar için (Corballis) bu ortaklık güçlü bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.4.2 3. Kimyasal Sinyallere Dayanan HİS'ler

Köpekler, fareler, kurtlar, aslanlar gibi canlılar farklı düzeylerde olmakla birlikte kimyasal sinyallere dayanan bir iletişim geliştirmiştir. Kimyasal sinyaller kokuya dayalı sinyallerdir. Kokular çiftleşme etkinliğinden bölge işaretlemeye kadar çok değişik alanlarda bilgi aktarma amacıyla kullanılır. Kimyasal sinyaller fremonlar ve allomonlar olarak iki başlıkta sınıflandırılır. Fremonlar aynı türün bireyleri tarafından algılanabilen ve çiftleşme, birey tanıma, bölge işaretleme gibi amaçlarla kullanılır. Allomonlar ise başka türler tarafından da algılanan kimyasallardır. Bilgiyi aktaran kaynakla doğrudan temas yoluyla algılanırlar (Kerimoğlu, 2019, s. 46).

4.1.4.2 4. Dokunma Sinyallerine Dayanan HİS'ler

Kediler, atlar, insanlar, foklar ve deniz aslanları gibi türlerde görülür. Dokunma duyusuna dayanan bir iletişim biçimidir. Dokunmayı algılayan organlar tarafından alınan sinyallere dayanır. Canlıların büyük bir bölümü yavrularıyla dokunma yoluyla iletişime geçer. Öpme, koklama, sarılma gibi eylemler yavrunun anneye bağlanmasına neden olan eylemlerdir ve çeşitli türlerde değişik anlamlar taşıyabilir. İnsanlar da dokunma duyusu ile iletişim kurabilirler. İnsan türünde dokunma selamlaşmadan sevgi gösterisine kadar çok farklı alanlarda işlevsel olarak kullanılır. Dokunmanın hayvanlardaki karşılığı ise tımar eylemidir. Tımar, temizlik amacıyla yapılan bir eylem olmasına rağmen topluluk içindeki ilişkileri güçlendirmeden tutun topluluk içindeki şiddet eğilimini yumuşatmaya varana kadar çok farklı amaçları gerçekleştirmek için bir iletişim aracı olarak kullanılır (Kerimoğlu, 2019, s. 46).

4.1.4.2 5. Titreşimli (Sismik) Sinyallere Dayanan HİS'ler

Örümcekler, fareler, yılan balıkları gibi türlerin kullandığı bir iletişim biçimidir. Dokunmaya dayanan sinyallerle iletişim kurmanın başka bir biçimidir. Örneğin erkek örümcekler kurdukları ağı titreştirerek dişi örümceklere çiftleşme eylemi için sinyal

göndermektedir. Dişi örümcek kendi bulunduğu yeri titreşim yayarak belli ederse bu çiftleşmeye hazır olduğu anlamına gelir. Bu tarz sismik sinyalleri kurbağalar ve fareler de kullanır. Yılan balıkları 900 voltluk bir elektriksel sinyal aracılığıyla mesajlar gönderebilmektedir (Kerimoğlu, 2019, s. 46-47).

4.1.4.2 6. Elektriksel Sinyallere Dayanan HİS'ler

Elektriksel sinyaller yayabilecek organlara sahip olan canlılar tarafından yayılan bilgilere dayalı bir iletişim biçimidir. Elektrik üreten organlar aracılığıyla elektriksel sinyaller gönderilir. Afrika bıçak balığı, oryantasyon ve sosyal iletişim amaçlı olarak düşük voltlu sinyaller gönderir. Erkeğin gönderdiği sinyalin niteliğine bakarak dişi onunla çiftleşme kararı verir ya da vermez. Erkeğin gönderdiği bu elektriksel sinyaller aracılığıyla dişi, erkeğin hacmi ve toplumsal konumu hakkında çıkarımlar yapabilir (Kerimoğlu, 2019, s. 47).

4.1.4.2 7. Çoklu Sistem Sinyallerine Dayanan HİS'ler

Bal arıları yukarıda açıkladığımız yöntemlerin birkaçını birden kullanarak iletişim kurabilir. Arıların iletişim sisteminde koku, titreşimli hareketler ve ses önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden onların iletişimi çoklu sistem başlığı altında ele alınır. Arılar koku ve dans aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurabilir. Balın ve polenin yerini bildirmek, koloni içindeki toplumsal iletişimi sağlamak, kovanın güvenliğini sağlamak gibi konularda birbirleriyle iletişime geçerek bilgi aktarımında bulunurlar. Sözgelimi kovana yönelik herhangi bir saldırı tehdidi söz konusu olduğunda feromon salgılayarak tehlikeyi kovanın geri kalanına duyururlar (Kerimoğlu, 2019, s. 47). Robot arıları ile yapılan deneylerde hem sallanma dansının hem de akustik mesajların bal arılarının kendi aralarında iletişim kurmaları noktasında oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Robot arı bu ifade tarzlarından birisini kullanmazsa arıların çoğu yiyeceğin yerini bulamamaktadır (Fischer, 2022, s. 5).

Karıncalar alt çene troidleri ile tehlikeli durumları bildiren bir koku yayar. Arka bağırsaklarında bulunan bir salgı bezi aracılığıyla bir iz oluşturmak için koku sızdırırlar. Bu kimyasal mesajları beden dilleri ile birlikte eşgüdümlü olarak kullanırlar. Her karınca beden dilini ve fremonları kullanarak en az 50 farklı mesajı hemcinslerine iletebilir. Karıncaların yüz milyonlarca yıl boyunca oldukça yüksek bir seviyede feromon, beden dili, ses dalgaları ile birleşik bir çoklu sistem aracılığıyla iletişim kurdukları olasılığı üzerinde durulmaktadır (Fischer, 2022, s. 4).

Arılar üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları ortaya çıkmadan önce dilin simgeler üzerine kurulu işlevinin sadece insan dili ile sınırlı bir bilişsel yeti olduğu varsayılıyordu.

Arıların simgesel dilleri bu tezi çürütmüştür (Evans, 2020, s. 49). Bal arılarının yiyecek kaynaklarına ilişkin bilgileri simgesel bir dans kullanarak diğer arılara iletebildiğini bugün kesin olarak bilmekteyiz. Aynı zamanda bu arı dansları farklı arı topluluklarında kültürel farklılıklar da göstermektedir. Farklı arı türleri aşağı yukarı aynı anlama gelen iletileri birbirinden kısmen farklı danslar kullanarak birbirlerine iletebilmektedir (Evans, 2020, s. 50) Bu veri arı iletişim sistemlerinde de insan diline benzer bir lehçeleşme sürecinin var olduğunu bize göstermektedir.

4.1.4.2 8. HİS İncelemelerinden Çıkarılacak Genel Sonuçlar

Hayvan iletişim sistemleri insan dilinin basit bir kopyası değildir. İnsan dilinden oldukça farklı bir yapılanmaya sahiptir. Hayvan iletişim sistemleri evrimsel bakış açısıyla incelendiğinde bunların insan diline ulaşma noktasında başarısız olmuş girişimler olarak adlandırılması doğru değildir. İnsan diline en yakın özelliklere sahip HİS'ler ilginç bir şekilde bize benzeyen türlerde gözlenmez. HİS'ler evrimsel zindeliği korumak amacıyla hayatta kalma ve türün devamlılığını sağlama amaçlarına hizmet etmek için gelişmiştir. HİS'lerde asıl amaç sağkalım ve üremedir. Hayvan iletişim sistemlerinde üretilen işaretler sadece içinde bulunulan zamana ve mekâna atıfta bulunur. Yaşamsal olarak daha kuvvetli bir yırtıcı tehdidi altında olan hayvanların çeşitli türlerde daha fazla uyarı seslenişleri vardır (Atasoy, 2013, s. 52).

Karıncaların dilsel yeteneklerinin bugün bilimin kabul ettiğinden çok daha karmaşık bir süreç içermesi muhtemeldir. Karıncalar arasındaki mükemmel iş bölümü bugünkü HİS temelli iletişim modeliyle tamamıyla açıklanabilir olmaktan uzaktır. Karıncaların iletişim sisteminde kitle iletişimi ve eşgüdümü sağlayan bir nitelik bulunmaktadır ki bu da sadece hayvan iletişim sistemi üzerinden açıklanamaz (Fischer, 2022, s. 4). Karıncalar, bugün bilebildiğimiz kadarıyla, beden dillerini ve fremonları kullanarak en az 50 farklı mesajı birbirlerine iletebilirler. Atlar, uzak mesafelerden dahi birbirleriyle iletişim kurabilirler, çıkardıkları belirli seslerle ilişkili vücut dili biçimlerini kullanarak iletişim kurabilirler. Ak gerdanlı serçeler, öteki bütün erkeklerin ötüş seslerini tanır ve ayırt eder, kendilerine özgü ötüş tınıları vardır ve bunlar üzerinden kendilerine karşı tehdit oluşturan bir durum olmadığı sürece karşı ötücü kuşa bir yanıt vermezler. Kambur balinaların da kendilerine özgü bir iletişim dizgeleri vardır, onlar da ezgili şarkılar eşliğinde kilometrelerce öteden birbirleriyle iletişim kurarlar. Vervet maymunlarının da bir iletişim sistemi vardır. Onlar da tehlikeli durumlar hakkında değişik çığlıklar atarak bu durumu diğer vervet maymunlarına aktarırlar (Atasoy, 2013, s. 50-51).

HİS ile insan dili bilgilendirici ve yönlendirici olmaları bakımından birbirilerine benzerler. Aralarındaki fark ise şöyledir: HİS'ler önce yönlendirir, sonra bilgilendirir. İnsan dili ise önce bilgilendirir, sonra yönlendirir. HİS'in bilgilendiriciliği asıl amaç değildir, yönlendirme sürecinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkar. HİS'in ana işlevi evrimsel zindeliği sağlamaktır, iletileri göstergeseldir. İnsan dili ise öncelikle bilgi verir ve bu sürecin sonucunda bir yönlendirme yapar, simgesel bir yapılanmaya sahiptir. HİS, sadece şimdiki zaman ve mekâna gönderme yapar, dolayısıyla iletileri sadece içinde bulunulan zaman ve mekânda anlam taşıyan iletilerdir. İnsan dili ise simgesel bir yapıya sahip olduğu için içinde bulunulan zamanın ve mekânın dışına göndermede bulunabilir, insan dili şimdiki zamana, gelecek zamana, geçmiş zamana göndermede bulunabildiği gibi bütün bu zamanları kapsayacak biçimde geniş zamana da göndermede bulunabilir (Atasoy, 2013, s. 54).

Büyük maymunların iletişimlerinde her birey kendi bireysel amaçlarının peşindedir. İki tarafın da amaçlarına hizmet etmeyen bir sinyal büyük maymunların iletişim sistemlerinde ayakta kalamaz. Bilinenlere baktığımızda insan dışındaki hiçbir türde iletişimdeki bir mesajın daha anlaşılır olması için bir talepte bulunulduğu gözlenmemiştir. İnsanlar anlayamadıkları mesajların daha anlaşılır bir biçimde kendisine iletilmesini talep eder. Doğadaki başka hiçbir tür bunu talep etmez. Aynı zamanda insan, anlaşılmayan bir mesaj ilettiğinde karşı tarafın bunu anlayamadığını fark ederse mesajı alıcı için düzelterek tekrar aktarır. İnsan dışındaki hiçbir tür bir mesajın alıcı tarafından anlaşılabilmesi için mesajı düzeltmez (Tomasello, 2021, s. 235).

Günümüze kadar insana özgü sembolik dili edinme konusunda başarılı olmuş toplam yedi tür bulunmaktadır. Bunlar insana özgü dili oldukça basit bir düzeyde öğrenmeyi başarabilmiştir. Şempanzeler, bonobolar, goriller, orangutanlar, şişe burunlu yunuslar, Afrika gri papağanları ve deniz aslanları insana özgü dili kök dil düzeyinde öğrenebilmeyi başarmışlardır. Birçok canlı türünde biyolojik ve anatomik unsurlar bağlamında insana özgü dili öğrenebilecek düzeyde biyolojik ve bilişsel bir yapılanma bulunmaktadır. Fakat hiçbir hayvan türü insan diline benzer bir iletişim sistemini oluşturmaya ihtiyaç duymamıştır. İnsan türünün hayatta kalıp üreyebilmesi için HİS ile yapamadığı başka bir şey yapmak zorunda kalması gerekir (Atasoy, 2013, s. 52). Dilin evrimi bağlamında hayvan iletişim sistemleri üzerine çalışan bütün araştırmacıların ortak bir araştırma sorusu vardır: HİS benzeri bir iletişim sistemi hayatta kalma ve üremeye yeterli olmasına rağmen insan türü niçin bu kadar gelişmiş bir dil inşa etme ihtiyacı duymuştur?

4.1.4.3.Hayvan İletişim Sistemleri ile İnsan Dili Arasındaki Farklar

İnsana özgü dilin üç temel seviyesi mevcuttur. Bunlar ses bilgisi, morfoloji ve söz dizimi olarak belirlenmiştir. Ses bilgisi, insan dilinde birtakım anlaşılmaz sesler vardır ve bu seslerdeki anlamsızlık hapşırma, aksırma gibi seslerin anlamsızlığından farklıdır. Morfoloji, bir önceki anlamsız seslerin bir araya getirilerek bunlardan anlamlı sözcüklerin oluşturulması aşamasıdır. Bu aşamada ekler devreye girer ve eşya isimleri oluşmaya başlar. Son aşama söz dizimi aşamasıdır. Söz öbekleri, cümleler, iç içe geçmiş cümleler gibi üst düzey dilbilgisel unsurlar oluşur. Bütün bu özellikler, insan dilinde bulunan; fakat hayvan iletişim sistemlerinde bulunmayan özellikler olarak sınıflandırılır (Atasoy, 2013, s. 54).

Darwin'e (2023) göre konuşma dilinin sürekli bir biçimde kullanılması insana özgü bir özelliktir. Buna karşılık hayvanlar da anlatmak istedikleri şeyleri el ve yüz kaslarının hareketleriyle desteklenen ve bizim tarafımızdan anlaşılmaz olarak tanımlanan birtakım çığlıklarla ifade ederler. İnsanı düşük hayvanlardan ayıran olgu, insanların anlaşılır sesleri anlayabilmesi değildir; herkesin bildiği gibi köpekler anlaşılabilir birçok kelimeyi ve cümleyi anlayabilirler. Ayırt edici özelliğimiz seslerin hecelenmesi de değildir; çünkü bunu papağanlar ve başka kuşlar da yapabilmektedir. Bizi düşük hayvanlardan ayıran tek şey, çok çeşitli sesleri ve fikirleri sınırsız bir biçimde ilişkilendirmeye yönelik yetimizdir. Bu yetiyi ise yüksek düzeyde gelişmiş zihinsel yetilerimize borçluyuz (Darwin, 2023, s. 120-121).

Yüksek kuyruksuz maymunlar ile insanın benzer ses organlarına sahip olmasına rağmen insan dışındaki primatların niçin konuşmadığı konusunda Darwin'in tezi şöyledir: Birincisi, insanlar ile yüksek maymunlar zekâ açısından birbirinden farklıdırlar. İkincisi doğada konuşma becerisini üretebilecek ses organlarına sahip olmasına rağmen konuşmayan başka hayvanlar da vardır. Kuyruksuz maymunların ve insanların evrimi konusundaki bilgilerimiz -*burada Darwin'in yaşadığı dönem kastediliyor*- bu konuda kesin bir açıklama yapmamıza imkân verecek düzeyde gelişmiş değildir. Her iki canlı türünün de ardışık gelişme aşamaları konusundaki bilgi eksikliklerimiz yüzünden kesin bir çözümleme yapmamız mümkün olmayacaktır (Darwin, 2023, s. 127).

İnsandaki dil edinim süreçlerinin yalnızca insana özgü bir gelişme süreci olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (İzbul, 2022, s. 29). İnsanoğlunun öteki iri primat türlerinden farkı beş parametre üzerinden incelenir. 1. Dik duruş ve yürüyüş 2. Kesici, parçalayıcı niteliklere sahip dişlerde küçülme ve öğütücü dişlerde gelişme, ön plana çıkma 3. Beyinde neokorteksin gelişimindeki farklılıklar 4. Kültür inşası, çevreye kültürel olarak uyarlanma boyutu 5. Cinsel yaşam örüntülerindeki farklılıklar, sürekli eşleşme yönünde gelişen cinsel

seçilim baskısı. Bu parametreler incelendiğinde insanoğlunun diğer iri primat türleri ve kuyruksuz maymunlardan ciddi düzeyde ayrıştığı gözlenir (İzbul, 2022, s. 83).

İnsanlardaki sosyal denetim mekanizmaları ile hayvanlardaki sosyal denetim mekanizmaları birbirinden farklıdır. İnsanlarda sosyal denetim biyolojik düzeyde değildir, insanlar denetimi sosyokültürel düzeyde yaparlar. İnsanlaşma süreci insan beyninin dikkat çekici bir şekilde farklı bir biçimde gelişimiyle belirginleşen bir süreçtir. Evrimsel açıdan en yeni olan bölümün yani neokorteksin gelişimindeki farklılıklar bunu belirler. Bu bölge memelilerde içgüdüsel tepkilerden sorumlu olan alanlardır. Hominidlerdeki bilişsel kapasitelerin artışıyla birlikte içgüdüsel davranışların yerini düşünceye dayalı davranışların almasını sağlamıştır. Başka bir deyişle bireysel zekânın gelişimi insanlarda içgüdüsel tepkilerin kaybına neden olmuştur. Bunun yanı sıra türün devamlılığını sağlama noktasında önem taşıyan grup içi saldırganlığı denetleyen içgüdüler de bundan olumsuz etkilenmiştir (Victorri, 2020, s. 69).

Engels'e (2002) göre insanı hayvandan ayıran birincil nitelik emektir. Hayvanlar dış doğadan yalnızca yararlanırlar ve sadece varoluşları ile doğada birtakım değişiklikler yaratabilirler ki bu eylemleri de istençli değildir. İnsan ise doğada istençli değişiklikler yaparak onu kendisine yararlı bir hâle getirebilir, emeğiyle doğaya egemen olur. İnsanın diğer hayvanlardan en temel farkı budur ve bu farkı oluşturan öge ise emektir (Engels, 2002, s. 196). Etoloji alanında yapılan çalışmalar, insan dışındaki başka hayvanların da alet üretme ve bu aletleri üretmeyi gelecek kuşaklara öğretebilme yeteneğine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında alet üretimi insan türünün tekelinde olan bir davranış değildir. Birçok canlı çeşitli amaçlara ulaşmak için alet üretmekte, bu aletleri kullanmakta ve bu aletlerin üretimi ve kullanımını gelecek kuşaklara öğretim yoluyla aktarabilmektedir (Victorri, 2020, s. 63). Bu bağlamda etoloji incelemelerinden elde edilen veriler Engels'in teorisini yıkan somut kanıtlar ortaya koymaktadır.

Descartes'ın izini takip eden düşünürlere göre insanı otomatlardan ayıran en temel özellik dildir. Kartezyen düşünürler için dil yetisi insanı insan yapan en temel özelliktir. Ancak son yıllarda hayvan iletişim sistemlerini anlamaya ve açıklamaya yönelik yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar incelendiğinde dil yetisinin sadece insana özgü bir özellik olmadığına yönelik verilerle karşılaşıyoruz. Bizim kuramsal olarak insan türüne özgü olduğunu iddia ettiğimiz birçok özelliğin farklı hayvan türlerinde de bulunduğunu gözlemliyoruz. Bazı canlı türlerinde iletişimi sağlayan seslerin ve işaretlerin öğrenilmesinin insan türünün dili öğrenme süreçleri ile benzer yapıda olduğu gözlenmiştir. Bazı canlı

türlerinde de tıpkı insanda olduğu gibi dilin öğrenilmesi aşamasında kritik bir dönem vardır, bu öğrenme süreci uyarana bağımlıdır. Kritik dönemi kaçıran ve yeterli düzeyde uyaranlar tarafından desteklenmeyen yavrularda dil yetisi eksik gelişmektedir (Aydın ve Salman, 2021, s. 69).

İnsan türü ile diğer canlı türleri arasındaki en temel farkın dil olduğu pek çok filozof tarafından kabul görmüştür. Her ne kadar insan altı canlı türlerinin de bir tür iletişim sistemlerine sahip olduğu kabul ediliyor olsa da insan dilinin diğer canlı formlardan çok farklı ve ayırt edici niteliklere sahip olması nedeniyle onlardan ayrıldığı vurgulanmaktadır. Ancak bu nitelikler insanın sahip olduğu dil yetisinin diğer türlerin sahip olduğu dil yetisine göre biricik olmasını kanıtlayabilmek için yeterli bir gerekçe teşkil etmeyecektir (Kınağ, 2020, s. 176).

Bergson'a göre içgüdüyü ortaya çıkaran etmenlerin tamamen doğal olması nedeniyle hayvanların işaretleri de tamamen doğaldır ve dolayısıyla doğal bir dil meydana getirirler. Ona göre hayvanların dili ile insanların dil yetisinin kaynağı tamamıyla aynıdır (Altınörs, 2021, s. 169). Bu bağlamdaki düşünceleri dikkate alarak bir yorum yapmamız gerekirse tarihsel süreçte *"dil yetisi"* kavramını ilk defa ortaya atan filozofun Bergson olmasına rağmen Chomsky'nin görüşleriyle uyuşmayan bir anlamsal bağlamda bu kavramı ele aldığını görüyoruz. Chomsky'ye göre dil yetisi insanı hayvandan ayıran temel bir nitelik olarak karşımıza çıkarken Bergson'da insanı hayvanla ortak noktada buluşturan bir yeti olarak karşımıza çıkar.

İnsan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki belirgin farkın nörolojik bir dayanak noktasının olduğu da açık bir biçimde ortadadır. Evrimsel olarak insana en yakın türler (şempanze, bonobo, orangutan, goril) beyinleri ile insan beyni arasında fizyolojik olarak büyük benzerlikler olmasına rağmen işlevsel açıdan oldukça büyük farklılıklar da bulunmaktadır. Beyin büyüklüğü-beyin hacmi, beyindeki çeşitli bölümlerin gelişme düzeyleri ve işlevsel farklılıkları, nöronların sinaptik bağlantıları ve aralarındaki örüntülerin karmaşıklığı gibi bakımlardan insan beyni ile diğer kuyruksuz maymun türleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır (İzbul, 2022, s. 29-30). İnsan biricikliği olan bir beyin büyüklüğüne sahip tek primat türüdür (Stephan, 1972, s. 174. Akt., İzbul, 2022, s. 32.).

Ramachandran'a (2022) göre hayvan iletişim sistemleri ile insan dili arasındaki farklılıklar beş madde hâlinde ortaya konulabilir. Bunlar: 1. İnsan dilinin sözcük dağarcığı sınırsızdır, uçsuz bucaksızdır. 2. Dilbilgisel açıdan işlevsel kelimeler bağlamında değerlendirilen edat ve bağlaç gibi yapılar sadece insan dilinde bulunmaktadır. 3. İnsan dili ile

içinde bulunulan ortamın ve zamanın dışında varsayımsal bir zaman ve mekâna göndermede bulunabilen cümleler kurulabilir. 4. İnsan dili ile insan düşüncesi arasında anlaşılması oldukça zor bir sınır vardır. Bu yetiler o derece iç içe geçmiştir ki hangisinin bir diğerine kaynaklık ettiği konusu tartışmalıdır. İnsan dilini farklı kılan analoji ve eğretileme gibi özellikler bu dil-düşünce ilişkisinden doğar. 5. Esnek, öz yinelemeli bir söz dizimi yapısı sadece insan dilinde bulunur. Ramachandran'a göre bu beş özellik sadece insan dilinde bulunmaktadır, insan diline özgüdür. Burada verilen ilk dört özellik "ata dil"de bulunan özelliklerdir. Bu dört özellik gelişmiş dillerin ortaya çıkışına ortam hazırlayan özelliklerdir (Ramachandran, 2022, s. 220-221).

En gelişmiş maymun türlerinin iletişim sistemleri bile insan dilinden oldukça farklıdır. Bu yüksek primat türlerinin iletişim sistemleri ile insan türünün dili arasında iki büyük fark bulunur. Yüksek primatlar, sözdizimi yani dilbilgisel açıdan iç içe geçmiş cümle yapılanmaları kurmayı başaramıyorlar. Dil bilgisi ögelerini (fiillerin zaman çekimleri, edatlar, yapım ekleri, sözcük öbekleri vb.) oluşturmayı başaramıyorlar (Atasoy, 2013, s. 53).

Tomasello'ya (2021) göre insan iletişiminin temelinde iş birliğine dayalı bir toplumsal yapı inşa edebilmiş olması vardır. Büyük maymunlar, insanların ortak amaç ve tamamlayıcı roller ihtiva eden amaçlı grup etkinliklerine benzer bir işbirliksel etkinlikte bulunmamaktadır. Genel olarak iki şempanzenin birlikte ağır bir nesne taşıması ya da birlikte bir alet yapmak için çalışması neredeyse hayal bile edilemeyecek bir durumdur. Bu yüzden de yüksek primatlar insan diline benzer bir iletişim sistemi inşa etmede başarısız olmuşlardır (Tomasello, 2021, s. 142). Ayrıca insanlar içinde yaşadıkları dünyayı aynı konulara farklı bakış açılarından bakarak kavramsallaştırırlar. Bakış açısına dayanan bilişsel temsiller oluşturma becerisi sadece insanda vardır. İnsan bu temsilleri gerçekleştirebilen tek hayvan türüdür (Tomasello, 2021, s. 261).

Primatlar arasında morfolojik ve nörolojik açıdan yapılacak bir karşılaştırma sonucunda konuşma dilinin çok uzun bir tarihinin olduğu anlaşılır. Ayrıca anlaşılmaktadır ki ortak ata türlerin kapalı çağrı sistemlerinden insansıların açık konuşma dizgesine doğru bir süreklilik olduğuna yönelik yargının kesinlik taşıdığını söyleyebiliriz. Eski dünya primatlarının bugün yaşayan örneklerinde beyin yarı küreleri arasında işlevsel ve anatomik uzmanlaşmanın var olduğu belirlenmiştir. Beyin yarı küreleri arasındaki böyle bir uzmanlaşma eğiliminin insan türünde konuşma dilinin ortaya çıkması ve geliştirilmesi aşamasında bağlantılı olduğu kesin olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda geçmişte yaşamış ortak ata türlerin

çağrı diline sahip olduğunu, belki de yarı küre uzmanlaşmasının daha o dönemlerde başlamış olduğunu söylememiz doğaldır (İzbul, 2022, s. 53-54).

İnsan dilinin ses sistemi ile hayvanların ses sisteminin farklı olmasından hareketle insan dışındaki primatların insan diline ait sesleri üretmesinin olanaksız olduğu iddia edilmekteydi. Son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte örneğin Hint şebeklerinin insan diline ait sesleri büyük oranda çıkarabilecek bir ses altyapısına sahip olduğu kanıtlandı. Eğer Hint şebekleri gerekli sinirbilimsel donanıma sahip olsaydı insan diline ait beş ünlüyü kullanarak insan diline benzer sesler çıkarabilmeleri mümkün olabilirdi. Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki insanın dil aygıtının olası kıldığı seslerin kapasitesi tümüyle insan türüne özgü bir nitelik değildir (Aydın ve Salman, 2021, s. 70).

Homo sapiensin ses aygıtı ile ses anatomisi ile diğer primatların ses anatomisi arasında belirgin farklılıkların olduğu inkâr edilemeyecek düzeyde ortadadır. Ağız boşluğu, gırtlak yapısı, ağız ve damak anatomisi gibi ses yolundaki diğer bütün bileşenlerde primat ses yolu ile insan ses yolu arasında önemli morfolojik farklılıklar olduğunu görüyoruz. İnsanoğlunun homo erektus türüyle dik duruşa geçerek iki ayaklı bir yaşam formuna evrilmesiyle birlikte zamanla gırtlağın daha aşağı bir bölgede konumlandığını görüyoruz, bu homo türünün ses envanterinin genişlemesini sağlamıştır. Bu genişleme insandaki ses üretme kapasitesinin diğer primat akrabalarından farklı olmasını sağlamıştır (İzbul, 2022, s. 139). İnsanın bir dil geliştirebilmesini, buna karşılık diğer primatların insan diline benzer bir konuşma dili geliştirememiş olmasını bu veriler ışığında yeniden yorumlamamız gerekmektedir.

Uzun bir süre boyunca seslerin kategorik olarak algılanmasını sadece insana ait bir özellik olduğu iddia edilmiştir; fakat Lieberman ve arkadaşlarının yaptığı deneysel çalışmalarda hayvanların da sesleri kategorik olarak algılayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bazı kuş türlerinde, çinçillalarda ve makaklarda seslerin kategorik olarak algılandığı gözlemlenmiştir (Akt., Aydın ve Salman, 2021, s. 70). Lieberman ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalarda şempanzelerin konuşma yolu anatomisinin konuşmaya dayalı bir dil sistemi üretebilmek ve geliştirmek için fonetik ve akustik açıdan yeterli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır (Akt., İzbul, 2022, s. 115).

Chomsky ve takipçilerinin teorilerine göre dil yetisini iki bağlamda ele almak gerekmektedir: geniş anlamda dil yetisi, dar anlamda dil yetisi. Geniş anlamda dil yetisi içinde değerlendirilen özellikler insanlarla birlikte diğer hayvan türlerinde de bulunan özelliklerdir. Duyusal motor sistem, kavram niyet sistemi, zihin kuramı, taklit, gönderimsel sinyaller,

dilbilimsel olmayan kavramsal temsilleri edinme kapasitesi, niyet gösterimi biçiminde sınıflandırılan özellikler insan diliyle birlikte hayvan iletişim sistemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Geniş anlamda dil yetisi, büyük oranda duyusal motor sistem ile kavram niyet sistemi arasında etkileşim kurulmasından sorumludur. Duyusal motor sistem ise vokal taklit, dilin ses örüntülerinin ayrımı, ses aygıtı anatomisi, ses üretimini sağlayan biyomekanik araçları kapsar. Bunlar diğer hayvan türlerinde de bulunur. Dar anlamda dil yetisi ise içsel bir sistemdir. Geniş anlamda dil yetisinin kapsadığı bütün alanları kapsar. Dilin birleştirme ve özyineleme özelliklerinden sorumlu olan yeti alanı dar anlamda dil yetisidir. Bu yeti hayvanlarda yoktur (Aydın ve Salman 2021, s. 71).

İnsanın dil yetisi, diğer türlerin sembolik iletişim sistemlerinden dilin dil hakkında kullanılmasını sağlayan üst-dilsel açıdan ve birçok iddiayı tek bir cümle içinde bir araya getirebilme kapasitesi işlevi olarak kabul edilen bir içgüdüsel davranış olması açısından ayrılmaktadır. Farklı araştırmacılar bu işlevlere öyküleme işlevi (Victorri) ile argümantasyon işlevini (Dessalles) de ekleyerek işlev farklılığı sınıflandırmalarını çeşitlendirmektedir (Picq, 2020, s. 19).

Maymunlar da dahil olmakla birlikte doğadaki bütün hayvan türlerinin sesli dilleri vardır. İnsanın dili diğer hayvanların dillerinden farklı olarak sınırlı sayıda sesi ve işareti birleştirme yöntemiyle sınırsız sayıda yargı üretebilmeyi mümkün kılan bir niteliğe (özyineleme) sahiptir. Bütün hayvanlar bir tehlike anında çeşitli sesler çıkararak birbirlerine sesli uyarılar gönderebilmektedir. İnsanlar da tehlike anında türdeşlerine uyarılar gönderebilir; fakat bu gönderi hayvanların gönderilerini göre daha detaylıdır (Topbaş, 2022, s. 1240). Hayvanlar dil gelişimi konusunda insanlar kadar ileri bir aşamaya ulaşamamıştır. İnsan dilini diğer hayvan dillerinden ayıran temel farklılığın dil olmadığı açıktır, bu iki dil arasındaki temel ayrımın konuşma ve değerlendirme yetisi olduğu ortadadır (Toptaş, 2022, s. 1245).

Genel olarak primatlarda işaret dili varken insan bunu konuşma diline dönüştürmeyi başarabilmiştir. Hayvanlar dünyasındaki insan dışında dil geliştiren canlılar da bulunmaktadır. Bal arılarının dans dili vardır, bu dili kullanarak kolonideki diğer arılara balın veya polenin yerini tarif edebilirler. Karıncaların kokuya dayalı bir kimyasal dilleri vardır, bazı karınca türleri koloni savaşlarında yaralananları tedavi edebilirler, yuvalarına yaprak taşıyarak mantar yetiştirebilirler (tarımsal üretim). Canlılar dünyasında iletişim dili kullanımı insan dışındaki canlılarda da görülmektedir (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 13-14).

Bickerton'a (2012) göre insanların diğer hayvanlardan farklı bir biçimde ses temelli bir dil geliştirmelerinin ardında adam toplama ihtiyacı yatmaktadır. İlk insanlar megafauna hayvanlarının leşlerinden kendilerine düşen payı alabilmek için adam toplamak zorundaydılar. Başka yırtıcı canlılar da leşe üşüştüğü için hızlı davranarak mümkün olan en kalabalık grupla leşe en hızlı biçimde ulaşmak zorundaydılar. Adam toplamak için de hemcinslerine bir şekilde bir yerlerde büyük bir hayvan leşi olduğunu haber vermek zorundaydılar. Bunun için de içinde bulunulan zaman ve mekânın dışına göndermede bulunabilecek düzeyde bir dil geliştirmeliydiler (Bickerton, 2012, s. 120).

İnsan dilinin hayvan iletişim sistemlerinden temel farkı, zaman ve mekân engelinin bir şekilde aşılmış olmasıdır. Hayvanlar sadece içinde bulundukları zamana dair bilgileri birbirlerine iletirler. Oysa insan dili geçmiş ve gelecek zamana göndermede bulunabildiği gibi şu anda içinde bulunulmayan bir mekâna da gönderme yapabilir. Dilbilimde bu dil yetisine yerdeğişim (displacement) denir (Bickerton, 2012, s. 53-57). İlk insanlar içinde bulunulmayan bir zaman ve mekânda var olan bir hayvan leşi hakkında haber verirken tam olarak bu yetiyi kullanıyorlardı.

Bickerton'a (2012) göre iri maymunlara dil öğretme konusundaki denemelerden elde edilen sonuçlar oldukça önemlidir. İri maymunlara dil öğretmeye yönelik çalışmalar belli düzeylerde başarıya ulaşmıştır. Sözgelimi, iri maymunlar belli miktarda bir kelime dağarcığı edinmeyi başarabilmiştir, ayrıca kendilerini basit düzeyde ifade edebilmeyi de başarmışlardır. Ancak onlarda eksik olan çok önemli bir şey vardır. O da söz dizimidir. Ne kadar iyi eğitilirse eğitilsin hiçbir iri maymuna söz dizimi öğretilememiştir (Bickerton, 2012, s. 62).

Türkoloji alanında çalışan araştırmacılardan Ercilasun'a (2021) göre de hayvan iletişim sistemleri ile insan iletişim sistemleri arasında fark vardır. İnsanlar hayvanların ve çevredeki diğer canlı varlıkların çıkardıkları sesleri doğrudan taklit etmek yoluyla çıkardıkları bilgilendirici ve uyarıcı sesler, içinde bulunulan zaman ve mekânın bilgileriyle sınırlıydı. Hominidlerin ilk taklit sesleri farklı mekân ve zamanda gerçekleşen olaylara göndermede bulunmuyordu. Büyük maymunlar ve hominidler çıkardıkları sesler ile anlık olaylar hakkındaki bilgileri aktarmaktaydı. Ancak günümüzdeki insan dili, zaman ve mekân dışına gönderme yapan bir dile doğru gelişmesi sayesinde hayvan iletişim sistemlerinden ayrışmıştır. Bu, dilin doğuşundaki ilk basamaktır (Ercilasun, 2021, s. 3).

Hayvanlar aleminde çok çeşitli dil ve iletişim sistemleri olmasına rağmen ses temelli konuşma dili insana özgüdür. İnsanın konuşma dili jest ve mimiklere dayanan ve insanların

diğer primat akrabaları ile ortak olarak paylaştıkları işaret dilinden evrimleşmiştir (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 22).

Birçok türdeki hayvanların çeşitli araçlar kullanarak yalın düşüncelerini birbirlerine iletebildiklerini, ancak bu yalın düşüncelerin hiçbir zaman insan düşüncesindeki gibi karmaşık yapılara sahip olamadıklarını söylemek durumundayız. Diğer hiçbir hayvan türünde gözlemlenemeyen karmaşık düşünce yapısı yalnızca dil kullanan insanlarda var olmaktadır (Denkel, 1995, s. 120).

Hayvanlarda iletişim amacıyla kullanılan bir dilin varlığı kanıtlanmış iken düşünce yapılarının varlığı hâlâ kanıtlanamamıştır. Dil, bizim bazı ortak yetileri, bizim ve başka kişilerin ortaya attığı fikirlere uygulamamıza aracılık eder. Dil bize düşüncelerimizi içimizden ya da dışımızdan tekrar etme, değerlendirme ve değiştirme mekanizması sunar. İletişim bağlamında geliştirilen bu içsel form sosyal bir hayvan olan insan için önemli bir araçtır ve kesinlikle gelişmiş dil kullanımı açısından güçlü bir doğal seçilim baskısı yaratmada kısmen rol oynamış olabilir (Peterson, 2009, s. 58).

İnan'a (2013) göre hayvanların bir dilinin var olup olmadığı konusu alanyazında kabul edildiği kadar önemli bir konu değildir. Hayvanlarda kavram dilinin olup olmadığı konusu daha önemli bir konudur; çünkü insanoğlunun dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki en temel farklılık kavram dilidir. Hayvanların dil öğrenebilmeye yetileri olsa dahi kavram dili geliştirmeye yönelik yetileri olmayabilir. İnsan dilini hayvan iletişim sistemlerinden ayıran en temel özellik kavram dili olabilir. İnsanları hayvanlardan ayıran asıl mesele bizim bir dil konuşabilmemiz onların ise bir dil konuşmaması değil de bizim bir kavram dili geliştirebilmemiz ve onların bu kavram dilini geliştirememiş olmasıdır (İnan, 2013, s. 57).

İnsan diline özgü olduğu iddia edilen işlevlerin çoğunun farklı derecelerde olmakla birlikte, türlere göre az çok farklı miktarlarda iri maymunlar, maymunlar veya onlara göre görece insan türüne daha uzak türlerde de bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Picq, 2020, s. 21). İnsan dili iri maymunlarda gördüğümüz sembolik iletişimden önemli ölçüde farklılaşan spesifik özelliklere sahip olmasına rağmen yine de değişken ölçülerde olmakla birlikte hayvan iletişim sistemlerine benzer yönleri de bulunmaktadır (Picq, 2020, s. 27).

Barnard'a (2019) göre insanları hayvanlardan farklılaştıran birtakım evrimsel eğilimler bulunmaktadır. Bunlar; iş birliği, fedakârlık, paylaşma konusundaki baskın evrimsel eğilimlerdir. Bu bağlamda insan türünde baskın ve özel bir toplumsallık türünün mevcut olduğunu söylemek zorundayız. Bu farklı toplumsallık; iş birliği, fedakârlık ve paylaşma

değerleri üzerinde inşa edilmiş bir yapı göstermektedir. Bu özellikler insan türünü hayvan türlerinden keskin çizgilerle ayırmaktadır (Barnard, 2019, s. 69).

4.1.4.4. Hayvan İletişimi Çalışmalarından Dilin Evrimi Bağlamında Çıkarılacak Genel Sonuçlar

Hayvan iletişim sistemleri üzerine yapılan tüm araştırmalarda değişken oranlarda ve türe özgü birtakım farklılıklar içermesine rağmen bu iletişim sistemlerinde insan diline özgü olduğu düşünülen birtakım niteliklerin var olduğu da gözlemlenmiştir. Hockett'in dil evrenceleri açısından bir karşılaştırma yapıldığında bu evrencelerin büyük bölümünün hayvan iletişim sistemlerinde belli oranlarda da olsa var olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda insan diline özgü olduğu düşünülen niteliklerin büyük kısmı, ilkel bir düzeyde de olsa hayvan iletişim sistemlerinde belli bir oranda bulunmaktadır. Hemen hemen her bir evrencenin insana özgü olmadığını kanıtlayan en az bir örnek bulunmaktadır (Kerimoğlu, 2022a, s. 154-157).

Yapılan hayvan deneylerinde, şempanzelere bir Hint-Avrupa dili olan İngilizce öğretilmeye çalışılmıştır. Niçin şempanzelerin doğal yaşam alanlarına yakın bir bölgede yaşayan bir insan topluluğunun dili tercih edilmemiştir? Belki de bir Bantu dilinde daha başarılı olacaklardı. Bu bağlamda da dilbilim alanında Hint-Avrupa merkezcil dil okumalarının egemenliğini gözlemlemekteyiz. Ruhlen'in tarihsel dilbilim alanında ortaya attığı eleştirilerin güçlü dayanaklarının olduğunu gözlemliyoruz.

Şempanzeler üzerinde yapılan bilimsel araştırmaların bir diğer amacı ise insandaki dil yeteneğine yönelik birtakım karşılaştırılabilir sonuçlara ulaşabilmektir. Evrim tarihinin derinliklerinde kaybolmuş insansı ortak atalarımızın dilsel yeteneklerine ilişkin birtakım izleri çağımızda yaşayan primatların dilsel davranışlarından yola çıkarak yaptığımız yorumlarla birtakım kavramlaştırmalara ulaşmaya çalışıyoruz (İzbul, 2022, s. 77). Hayvan iletişim sistemleri ile insan dilinin karşılaştırmaya yönelik olarak yapılan bütün çalışmalar bir noktayı görmezden gelmektedir. İnsan türüne en yakın hayvanlarla bile türümüz arasında en erken dört milyon yıllık bir evrim süreci girmiştir. Milyonlarca yıldır farklı türler olarak kendi içinde evrim geçiren türlerin iletişim sistemleri arasında benzerlikler bulmaya çalışıyoruz. Özellikle hayvanlara dil öğretme çabalarının bu milyonlarca yıllık evrim sürecinin yarattığı açığı eğitimle kapatmaya çalışması mantıksal olarak yanlıştır.

Tepe noktasına insanı yerleştirerek hayvanlar alemini zekâ derecelendirmesine sokmak doğru bir yaklaşım değildir. Kuşlar, kuş beyinlidir; fakat küçük beyin büyük kanat uyarlanmasını başarabildikleri için uçabilirler ve hayatta kalırlar. İnsanı merkeze alarak diğer

primat türleri niçin insan olmakta başarısızlığa uğramıştır diye düşünmek çok yanlış bir bakış açısıdır. İnsana ulaşan evrim çizgisini diğer primatların evrim çizgisinden farklı kılan uyarlanma stratejileri ve seçilim baskılarının neler olduğunun belirlenmesi bilimsel açıdan oldukça doğru bir yaklaşım olacaktır. Böylece evrim temelli yapılan çalışmalarda insan merkezcillik (antroposantrizm) sapması aşılabilir (İzbul, 2022, s. 100). Aynı bağlamda diğer primatların niçin ses temelli bir konuşma becerisi geliştiremediğini sormak ve bunun üzerinden evrimsel olarak hayvanların yetersizlikleri üzerine odaklanmak yerine insanı bir dil üretme ve geliştirme yolunda evrim geçirmesine neden olan uyarlanma stratejileri ve seçilim baskılarının tespit edilmeye çalışılması ve bunun üzerine teoriler geliştirmeye yönelik deneysel çalışmalar yapılması bilimsel açıdan daha doğru bir araştırma stratejisi olacaktır.

Corballis'in (2014) de vurguladığı gibi hayvanlardaki insani davranışları, insanların bu davranışları hayvani bilgi birikiminin ötesine taşımak amacıyla bir şekilde yeniden yorumladıkları gerekçesiyle yok saymanın altındaki temel sebep kibirdir (Corballis, 2014, s. 202). Bu bağlamda da hayvanlardaki dilsel davranışların görmezden gelinmesi ve yok sayılması bilimsel açıdan doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Dilin evrimi bağlamında baktığımızda hayvan iletişim sistemleri üzerinde yapılan çalışmaları küçümsemek mümkün değildir, böyle bir bakış açısının bilimsel olarak doğru olmadığı açık bir biçimde ortadadır. Sonuçta bir şempanzeden bir insan gibi konuşmasını beklemek doğru olmayacaktır. Onların iletişim biçimlerinin evrimi ile insanın iletişim biçimlerinin evrimi milyonlarca yıldır farklı kulvarlarda ilerlemektedir. Hayvanlar da kendi içlerinde iletişimsel bağlamda farklı evrimleşmiştir. Sözgelimi kuşlar sese dayalı bir iletişim dizgesi geliştirmişken primatlar işarete dayalı iletişimde daha başarılıdır. Hayvan iletişim sistemleri üzerine yapılan mevcut çalışmalar dilin evrimi konusunda ortaya atılan derecelilik görüşünü çürütmemektedir, aksine farklı türlerde parça parça da olsa, hayvanlarda insan dilinin niteliksel özelliklerinin var olduğuna yönelik kanıtlar sunmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçları görmezden gelerek ortaya atılan bir dilin evrimi hipotezi çok zengin bir literatürü görmezden gelmiş olacaktır (Kerimoğlu, 2019, s. 54).

4.1.5. Psikoloji- Evrimsel Psikoloji ve Dilin Evrimi

Dilin evrimi konusunu psikoloji ve evrimsel psikoloji açısından ele alan kuramcılar daha çok dilin psikolojik özelliklerine vurgu yapan kuramlarıyla öne çıkarlar. Diğer disiplinlerde de olduğu gibi evrimsel psikoloji alanı da biyoloji, dilbilim ve antropoloji ile iç içe geçmiş tezler ortaya koyarak dilin evrimi konusunun disiplinlerarası bir çalışma alanı olduğuna yönelik inkâr edilemez kesinlikte bir görünüm sergilemektedir.

Psikolog Eric Lenneberg (1967) *Biological Foundations of Language* adlı eserinde insanoğlunun dil yetisinin biyolojik temellerine vurgu yapan bir yayın yapmış olmasına rağmen kitabında insanoğlunun dil yetisinin biyolojik kökenlerini asla çözüme kavuşturulamayacak bir sorun olarak ele alması, sonraki yıllarda alanyazında çalışacak araştırmacılara psikoloji bilimi ile biyoloji bilimi arasında disiplinlerarası çalışmalar yapma noktasında güdüleyici olmamıştır (Lenneberg, 1967).

Psikoloji dille ilgilenen bilim dallarından biridir. Psikolojide özellikle dilin kökeni, gelişimi ve bilişlerle ilişkisi araştırılmaktadır. Bu bakımdan dilbilim ve psikolojinin ortak çalışması gerekir; çünkü ilgi alanları ortaktır (Köse, 2023, s. 334). Darwin'in evrim teorisi sadece biyolojiyi değil psikolojiyi de etkilemiştir. Bu etki sonucunda bir alt disiplin olarak evrimsel psikoloji ortaya çıkmıştır. Dilin evrimi konusunda özel olarak çalışan disiplin evrimsel psikolojidir. Evrimsel psikoloji, zihnin biyolojik evrimimizle benzer yollar izleyerek oluştuğunu öne süren psikolojinin bir alt disiplinidir. Evrimsel bilişsel psikoloji ise düşünme, dil, hafıza ve algılama gibi işlevlerden oluşan bilişin en iyi şekilde fiziksel ve sosyal evrim bağlamında anlaşılabileceği fikrine dayanmaktadır (Köse, 2023, s. 339).

Günümüzde yaşayan insan türünün davranışları araştırılırken bu araştırmayı yürüten evrimsel psikologların temel hedefi, davranışların ortaya çıkmasını sağlayan bağımsız süreçleri temel modüller olarak ortaya çıkarmak ve bunları insan türünün ilkel bir avcı toplayıcı kabilesi örgütlenmesinde var oldukları Pleistosen dönemde egemen olan yaşam koşullarıyla bunları ilişkilendirmektir (Corballis, 2014, s. 28).

Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabında psikoloji bilimiyle ilgili önemli tespitleri bulunmaktadır. Bu eserinde Darwin, insanoğlunun her bilişsel-zihinsel yetisinin ve sığasının (kapasite-capacity) ancak yavaş yavaş ve aşamalı bir biçimde edinilebileceğinin sağlam bir temele güvenle oturtulabilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır. İnsan psikolojisi bu sağlam temele oturtulduktan sonra yöntemsel açıdan psikolojik olguların da bir evrim süreci sonucunda şekillendiği kanıtlanabilirse insanın kökeni ve tarihi daha net bir biçimde aydınlatılabilecektir (Darwin, 2012, s. 282).

İletişme Kuramı (Contact Theory/ Wah-wah Theory) olarak da adlandırılan ve Macar-Hollandalı psikolog Géza Révész tarafından ortaya atılan teoride dilin insanların iletişime geçme isteğinden ortaya çıkan ihtiyacın giderilmesi amacıyla ortaya çıktığı savunulmaktadır. İnsanoğlunun dil yetisini edinmesi ile dil ve konuşma üretimine geçiş, temel bir isteğin ya da dürtünün karşılanması için çıkarılan seslerin üretilmesiyle ortaya çıkmıştır. Sözgelimi bir

bebeğin açlık ihtiyacını ifade etmek için ağlayarak sesler çıkarması buna örnek olarak gösterilebilir (Karaman, 2017, s. 28).

Günümüzde dil psikolojisi bağlamında dilin evrimini inceleyen araştırmalar üç ana başlıkta sınıflandırılmaktadır. Bunları; dilin bir uyarlama (adaptation) olduğunu savunan görüş, dilin başka bir uyarlama sürecinin yan ürünü (by-product) savunan görüş, dilin bir uyumlama (exaptation/pre-adaptation) olduğunu savunan görüş olarak üç ana başlıkta sınıflandırmak mümkündür (Karaman, 2017, s. 29).

Deneysel psikoloji ve psikodilbilimin kurucusu olarak kabul edilen Alman psikolog Wilhelm Wund, sözdizimi oluşmadan önceki dönemlerde sözcüklerin yapısal ve anlamsal gelişimi hakkında dilsel tartışmalara katkıda bulunmuş, sözdizimsel yapıyı çözümlemek için bir ağaç diyagramı oluşturmuş, çocukların tek kelimelik ilk konuşmalarını "holophrases" olarak kavramlaştırmıştır. Wund'a göre dili anlamak ve üretebilmek için içsel düşünce dizilerine sahip olmak gerekir. 1900 yılında ortaya attığı "wundertheorie" (mucize teorisi) ile dilin işlevsel özelliklerinin insanın doğasıyla ilgili olduğunu ve insanın yaratılışı anlaşılırsa dilin kökenlerinin de anlaşılabileceğini ifade etmiştir. Wund, dilin bir anda ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu son görüşü ile Wund, dili inceleme metodları ve dilin ortaya çıkışının bir anda olduğunu savunmasıyla dilbilim alanında benzer görüşleri savunan Chomsky'nin teorisinin desteklenmesine yönelik psikolojik bir argüman sunmuştur (Köse, 2023, s. 334).

Paleolitik dönemle ilgili çalışmalar incelendiğinde, literatürde yer alan bilimsel çalışmaların çoğunluğunda insanoğlunun bilişsel gelişimini göz ardı eden çalışmaların yapıldığını gözlemliyoruz. Hâlbuki insanoğlunun dil yetisi, insanın bilişsel gelişimi ile ortaya çıkmış, gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Önceden homo sapienslerin bilişsel kapasiteleri azgelişmiş iken bilişsel devrim ile birlikte beyin yapıları gelişmiş ve dili daha iyi kullanabilir hâle gelmişlerdir. Darwin de insanoğlunun evrim sürecinde ortaya çıkan dilin ediniminde en başat basamağın bilişsel gelişim olduğunu savunmaktadır (Toptaş, 2022, s. 1246).

Çocuklarda dil gelişiminin anlaşılabilmesi için gelişimsel biyolojinin en önemli disiplin olduğunu savunan Lenneberg, dili incelerken insanı bir tür olarak ele alarak işe başlamış ve dilin altı karakteristik özelliğini belirleyerek dilin sahip olduğu bu özellikleri dilin biyolojik doğasına bağlamıştır ve bunun doğanın gelişimsel perspektifinin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Lenneberg'e (1969) göre dil: 1. Dünyadaki tüm kültürlerde var olan bir davranıştır. 2. Dili kullanmaya başlama yaşı tüm kültürlerde birbirine yakındır. 3. Dil edinim stratejileri dünyadaki tüm bebekler için aynıdır. 4. Dillerin dışsal görünüşleri ne olursa

olsun bütün dillerin özünde benzer bir biçimsel işleyiş vardır. 5. Dil insanlık tarihinde değişmeden yerini almış bir olgudur. 6. Diğer zihinsel ve motor beceriler etkilenmeden beyinde meydana gelen bir hasar sonucunda bozulabilen bir davranış biçimidir (Lenneberg, 1969. Akt., Köse, 2023, s. 337-338).

Köse'ye (2023) göre insanoğlunun dil yetisinin evrimini anlayabilmenin iki temel yolu bulunmaktadır. Birincil olarak insanın beyin gelişiminin evrimsel sürecinin açıklanması gerekir, daha sonra ses oluşturmaya yarayan ağız ve dil yapısı gibi anatomik-biyolojik yapıların evrimini anlamak gerekmektedir. İkincil olarak ise insan zihninin bilişsel işlevlerinin -kültür dâhil- evriminin, evrimsel psikolojinin hipotezleri ile açıklanabilir ve anlaşılabilir olmasının sağlanması şarttır (Köse, 2023, s. 344).

Origgi-Sperber'e (2000) göre insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışının açıklanması konusunda insan zihninin bu sürece psikolojik açıdan hazırlıklı olmasını sağlayacak temel bir sorunsal söz konusudur. İnsanoğlunun yaşadığı çevrede bir dil yetisi yok iken bu biyolojik dil yetisinin ortaya çıkmasını sağlayacak doğal seçilim baskısı ve adaptasyon süreci nasıl işlemiş olabilir? Diğer bir açıdan bakacak olursak biyolojik bir dil mekanizması yok iken insanoğlunun kullandığı diller nasıl ortaya çıkabilir? Bu soruların tamamı insan zihninin oluşumu bağlamında yanıtlanması gereken çok ciddi sorulardır (Origgi-Sperber, 2000, s. 140-141). Evrimsel psikoloji alanındaki çalışmalar, Origgi-Sperber'in vurguladığı bu soruların yanıtlarını vermeye çalışan dil evrimi kuramlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Dilin evrimi konusunda çalışan dilbilimciler, sadece dilin gramatikal özelliklerine odaklanmıştır. Konuşma eğilimine sahip bireylerin türün içinde seçilimini sağlayan kültürel süreçleri çalışması gereken disiplin ise sosyolinguistik alanıdır. Bu alanda çalışan araştırmacıların evrimsel psikolojinin verilerinden de yararlanarak kişinin zekâ, kişilik ve cinsel çekiciliğine yönelik seçilim baskılarını da göz önünde bulundurarak bir dilin evrimi tezi ortaya koymaları gerekir. Dilin sosyal ve seksüel yararları hakkındaki evrim teorilerini dilin birçok farklı kültürde yaygın kullanımına dair verilerle birlikte karşılaştırmalı bir biçimde analiz ederek kabul edilebilir evrimsel sonuçlara ulaşması gereken disiplin evrimsel sosyolinguistik bilimidir. Geleneksel dilbilim dili sadece sözdizimi, morfoloji, anlambilim açılarından inceler; fakat Darwinci bir bakışla yorumlamak gerekirse dil, sosyal işlevler ve içerikler çerçevesinde biçimlenen ve iletişim kurmaya dayalı inanılmaz derecede karmaşık bir adaptasyon sürecidir (Miller, 2010, s. 339).

Yeni dönemde ortaya atılan evrimsel psikolojinin temel tartışma konularından biri, aklı genel erekli bir öğrenme mekanizması ya da bir tür güçlü bilgisayar olarak görmenin yanlış olduğudur. İnsan aklı ile ilgili bu görüş, toplumsal bilimler alanında akla yönelik sağduyulu bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Evrimsel psikologların bir kısmı bu görüşe dayanarak insan aklını her biri belli bir özel davranış türüne ayrılmış biz dizi özelleşmiş modüller olarak düşünmemiz gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu görüşü savunan evrimsel psikologlara göre insan aklı; dil öğrenmek, alet kullanmak ya da sosyal etkileşime girmek için ayrı ayrı gelişmiş modüllerden oluşmaktadır (Mithen, 1999, s. 18).

Cavalli Sforza'ya (2021) göre evrimsel psikoloji alanında yapılan çalışmalar dilin evriminin açıklanması noktasında oldukça önemlidir. Buna rağmen evrimsel psikoloji insan davranışlarının büyük ölçüde eğitim yoluyla doğrudan öğrenilerek edinildiği gerçeğini de görmezden gelmektedir. İnsanın birçok davranışı içinde bulunduğu toplumdan doğrudan öğretim yoluyla edindiği açık bir gerçektir. Diğer bir açıdan da evrimsel psikoloji, insanın kültürel mirasının etkisini ve bu kültürel mirası biyolojik mirastan ayırt etme konusundaki yöntemsel güçlüğü de göz ardı etmektedir. Bu yöntemsel güçlüğü insanlar üzerinde genetik deneyler yaparak aşmak mümkün olmasına rağmen bunun yapılabilmesi etik açıdan olası değildir (Cavalli Sforza, 2021, s. 185).

Tomasello (2025) insanoğlunun dil yetisinin evrimsel gelişim süreçlerinin açıklanması noktasında evrim teorisinin bir açıklayıcı olarak kullanılmasına karşı kuvvetli bir muhalefetin var olduğunu iddia etmektedir. İnsan davranışlarının ve insan psikolojisinin evrimsel kökenlerine yönelik açıklamalar hem bilim insanlarının hem de bilim insanı olmayan çeşitli alanlardaki araştırmacıların etkin direnişiyle karşılaşmıştır (Tomasello, 2025, s. 17).

Tam olarak bu nedenle dilin evrimi konusu psikoloji ve özellikle evrimsel psikoloji disiplinleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Dilin ortaya çıkışındaki psikolojik nedenler somut verilerle kanıtlanabilir bir biçimde ortaya konulmalı, dili ortaya çıkaran ve geliştiren bilişsel süreçlerin psikolojik güdüleyicileri doğru tespit edilerek dilin evrimi literatürüne katkıda bulunulmalıdır. Bu bağlamda Güneş Dil Teorisi kapsamında yürütülen çalışmaların ne kadar değerli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Günümüzden oldukça erken bir dönemde insan dilinin kökenini psikolojik nedenler üzerinden açıklamaya çalışan Güneş Dil Teorisi, hem bizim açımızdan hem de modern dilbilim tarihi açısından oldukça önemlidir.

4.1.5.1. Robin Dunbar

Evrimsel psikoloji alanında çalışmalarıyla tanınan Robin Dunbar, dilin evrimi konusunda tımar hipotezini ortaya atmıştır. Dunbar'a göre insanoğlunun dil yetisi, hayvanlarda da gözlemlediğimiz tımar faaliyetleriyle birlikte ilk iletişim sistemlerinin temellerinin kurulmasıyla başlamış ve ses temelli dile geçişle daha fazla insanı daha hızlı ve verimli bir biçimde tımar etmenin mümkün olmasıyla konuşma dilinin ilk hâli ortaya çıkmıştır. Robin Dunbar'ın ortaya atmış olduğu dil evrimi tezi, alanyazında "dedikodu hipotezi" olarak da adlandırılmıştır.

Dunbar, insanlar arasındaki dedikodu olgusunun toplumsal ilişkiler hakkında doğrudan tecrübe ederek etkileşime girmek yerine dilsel bir etkileşime girerek daha fazla bilgi edindirebileceğini ve bu açıdan daha az maliyetli bir bilgi ediniminin gerçekleşebileceğini iddia etti. Bu açıdan konuşmak, elle tımar etmeye göre çok daha etkili bir yoldu ve aynı zamanda sosyal ilişkileri güçlendirmesi bakımından da oldukça yararlı bir araçtı (Altınörs, 2018, s. 21).

Tımar hipotezine göre tımar, primatlarda bitleri ayıklama işlemi olarak karşımıza çıkar; fakat bu sadece bir temizlenme işlevi değildir, bunun ötesinde de anlamları vardır. Bu, primatlarda toplumsal bir etkinliktir ve primatlar tımar ile sosyalleşir. Tımar zaman alan bir etkinliktir ve topluluktaki birey sayısı arttıkça tımar sözlü dile doğru evrilmeye başlamıştır. Zaman tüm bireylerin tımarlanmasına yetmeyeceği için gelen diğer primatlar sözlü olarak tımarlanacaktır. Böylece zamanla gevezelik ve dedikoduyla rahatlama esasına dayalı bir iletişim sistemi geliştirirler (Kerimoğlu, 2016, s. 71). Tımar, dokunmaya dayalı sinyallerle iletişim kurma biçiminin hayvanlardaki versiyonudur. Tımar hayvan topluluklarında sadece temizlik amacıyla yapılan bir eylem değildir. Hayvan grubu içindeki sosyal bağları güçlendirme, grup içi tansiyonu düşürme gibi amaçlarla etkin bir şekilde kullanılır (Kerimoğlu, 2019, s. 46). Dunbar, primat grupları büyüdükçe dokunmaya dayalı olan tımar davranışının yerini sese dayalı tımar davranışının almış olabileceği tezini savunur (Kerimoğlu, 2019, s. 53).

Primat türlerinde grubun büyüklüğü türe göre değişiklik gösterir. Neokortikal orana bağlı olarak toplulukta ki birey sayısı artış göstermektedir. Neokotikal oran insan türünde 4,1 iken, şempanzelerde 3,2, gorillerde ise 2,65 olarak hesaplanmıştır. Dunbar'ın hesaplamalarına göre insan topluluklarındaki ideal birey sayısı 150 olarak bulunmuştur. Bu rakamı eldeki antropolojik verilerle karşılaştırmalı olarak okuduğumuzda eski insan yerleşimlerindeki insan sayısıyla uyumlu olduğunu görmekteyiz. (Dunbar, 2011).

Homo sapiensin evrimsel gelişiminde konuşma ve dedikodu yapmanın doğrudan deneyimleyerek ve etkileşime girerek elde edebileceklerinden çok daha fazla ve çok daha az maliyetli bir biçimde enformasyona erişime olanak sağladığı görülür. Konuşmak elle tımar etmeye göre sosyal ilişkilerin geliştirilmesi konusunda daha etkili, daha verimli ve daha ucuz bir çaba olarak karşımıza çıkar (Altınörs, 2021, s. 60). Konuşarak tımar etme ve dedikodu, primatlarda elle tımar etmenin daha pratik bir biçimi olarak dilin ortaya çıkışında ve evriminde etkili olmuştur (Dunbar, 1997, s. 79).

İnsanları elle tımar etmek oldukça uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyan verimsiz bir sosyalleşme yöntemidir. Küçük gruplarda etkin bir biçimde kullanılabilmesi mümkün olabiliyorken büyük gruplarda bunun hakkını vererek uygulanabilmesi çoğu zaman mümkün olmaz. Büyük gruplarda alfa üyenin kendi tımar dairesinde yer alacak diğer bireylerin tamamına yeterli düzeyde vakit ayırabilmesi olanaksızdır. Buna karşılık olarak ses temelli iletişim, yani dil yetisi sayesinde kısa zamanda çok büyük bir kitleyi tımar edebilmek mümkün olabilmektedir. Dunbar'a göre dil, ilkel insanlarda tımarın yerine ikame edilen bir etkinlik olarak ortaya çıkmış ve bu temelde evrimleşmiş bir olgudur (Dunbar, 1997, s. 115).

Evans'a (2020) göre dedikodu toplumsal etkileşimin bir prototipidir. Tımar da dedikodu etmekle benzer bir işleve sahiptir. İlk insanlarda dil yetisinin tımarın oynadığı rolün işlevini yerine getiren bir olgu olarak ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Dunbar'ın ortaya atmış olduğu bu tez tam olarak doğru olmasa dahi dilin gelişiminde toplumsal etkileşimin önemli bir rolü olduğuna yönelik tezi desteklemektedir. Dil toplumsal etkileşimi kolaylaştıran bir araç olmasının yanı sıra daha fazla insanla daha gevşek toplumsal ilişkiler geliştirmemizi sağlayan diğer araçlara göre ucuz bir iletişim aracıdır. Dil, beyin boyutumuza göre sürdürmemizin mümkün olamayacağı kadar çok ilişkiyi sürdürebilmemize olanak tanıyor. Dilin itici güç olarak ortaya çıktığı toplumsal ilişkiler ağı o derece gelişti ki bugün yakın primat kuzenlerimizin kurduğu toplulukların bu seviyeye ulaşabilmesi mümkün değildir (Evans, 2020, s. 285-286).

Dunbar dilin yalnızca avlanma ve dövüşerek hayatta kalma stratejilerinin geliştirilmesine dayanarak açıklanmasına çalışan erkek egemen dil türeyişi görüşlerini reddederek insan dilinin insan ilişkilerini birleştirici ve koruyucu etkisini öne çıkarır. İnsan daha geniş gruplar kurma yolunda bir doğal seçilim baskısı altında kalmıştır. Dunbar'ın kuramında eksikliği hissedilen asıl mesele bu doğal seçilim baskısının nedeninin ortaya konulmamasıdır. Kalabalık bir ortam içinde güvende olmak sağkalım savaşımı açısından oldukça önemli bir stratejiydi; fakat birbirini elle tımar etmeye engel olacak genişlikte bir

öbeksel büyüklüğe ulaşma zorunluluğunu ortaya çıkaran neden neydi? Ayrıca geniş öbek oluşumuna yönelik doğal seçilim baskısı tek başına mı dilin ortaya çıkışında etkili olmuştur? Dil, insanların birbirini tımar etmesinin en ucuz ve en verimli yoludur, bugün baktığımızda bu tartışmasız bir gerçektir; fakat yine bugünün bilimsel verileriyle konuya baktığımızda bunun dilin ortaya çıkması için tek neden olamayacağı da ortadadır (Blackmore, 2011, s. 126-127).

Dunbar'ın ortaya attığı bu sosyal dedikodu hipotezine göre dil, homo türlerindeki grupların sosyal bağlanma süreçlerine olumlu katkı yapmış ve bu süreçlerin verimliliğini arttırmıştır. Sesle tımarlama faaliyetleriyle başlayan süreç daha sonra konuşma ve dedikoduya dönüşmüştür. Grup içinde etkin bir biçimde yapılacak dedikodu faaliyetleriyle pek çok bilgi aktarımı yapılabilir. Grup içindeki bireylerle tanışmadan onlar hakkında birtakım bilgiler elde edilebilir. Grup içinde kimden tehdit gelebilir, kiminle iş birliği yapılabilir gibi olgular konuşma sayesinde daha hızlı ve az maliyetli bir biçimde halledilir. Böylece avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerine daha fazla zaman kalır. Tımar işlerini konuşarak daha hızlı ve verimli biçimde çözebilen gruplar beslenme konusunda daha fazla zamana sahip olurlar, daha iyi beslenen gruplar daha hızlı büyürler, aralarındaki sosyal uyumu konuşma ile sağlayan gruplar zamanla tür içinde egemen hale gelir (Köse, 2023, s. 341).

Pascal Picq (2016) de tımar hipotezini destekleyen bir argüman sunmaktadır. Ona göre bir bireyin elle tımar edebileceği insan sayısı en fazla 50 olabilir. Konuşma ise aynı anda yüzlerce bireyin tımar edilebilmesine olanak sağlaması nedeniyle oldukça işlevsel bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda Picq, konuşma becerisini bir "süper tımar etkinliği" olarak tanımlar (Picq, 2016, s. 28).

Dunbar bu tezini deneysel olarak destekleyebilmek için evrimsel antropolog Gina Redhead ile birlikte bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada araştırmacılar katılımcılara beş farklı paragraf sunar. Birincisinde aynı cinsiyete sahip kişilerin toplumsal ilişkilerine dair bir betimleme verilir. İkincisinde biri diğerine kötü bir şekilde davranan iki kadın karakterin yer aldığı bir parça verilir. Üçüncüsünde iki kişi arasında yaşanan romantik bir öykü verilir. Dördüncüsünde arı kovanından bal çıkarmaya yönelik didaktik bir öykü verilir. Beşincisinde bal çıkarma yöntemi daha gösterişli, daha alışılmadık ve özgün bir biçimde ve daha süslü bir anlatımla verilir. Araştırmanın sonucunda katılımcılardan elde edilen veriler çeşitli parametrelerde değerlendirmeye tabi tutulur ve elde edilen sonuçlar ayrıntılı bir biçimde yorumlanır. Hem erkek hem kadın katılımcıların en yüksek puanları aldıkları öyküler, ikinci ve üçüncü öyküler olarak belirlenir. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar genel olarak Dunbar'ın dedikodu hipotezini desteklemektedir (Altınörs, 2021, s. 61-62).

4.1.5.2. Geoffrey Miller

Evrimsel psikoloji alanında çalışmalarıyla tanınan Geoffrey Miller, dilin ortaya çıkışı ve evrimi konusunda alanyazında *"kur hipotezi"* olarak adlandırılan bir hipotez geliştirmiştir. Bu teze göre Miller, insanoğlunun dil yetisinin cinsel seçilim konusunda bireye avantaj sağlayan bir kur yapma yöntemi olarak ortaya çıktığını ve bu işlevi yerine getirebilmek için gelişerek evrimleştiğini savunmuştur. Dilin evriminde temel etken olarak cinsel seçilimi öne çıkaran bu hipoteze göre insan dili, kadınların erkekleri çiftleşmeye uygun bir eş olarak değerlendirmeleri konusunda bir ölçüt olarak ortaya çıkmıştır. Kadınlar, etkileyici konuşan erkekleri üreme konusunda eş olarak seçmiştir ve bu şekilde dil, soyun devamlılığında belirleyici olarak evrimsel bir avantaj yaratmıştır (Kerimoğlu, 2016, s. 72).

Antropoloji disiplininden elde ettiğimiz verilere baktığımızda avcı toplayıcı yaşamını sürdüren kabilelerinin reislerinin hem iyi birer konuşmacı hem de çok eşli bir aileye sahip olduklarını görürüz. Pinker'e (2021) göre evrim sürecindeki insan, dil yetisinin üreme açısından bireysel başarıya ulaşmanın üzerinde etkili olduğu bir ortamda yaşamaktaydı. Dil aynı zamanda arkadaşlık, aile, teknoloji aktarımı, politika gibi alanlarda da kullanılıyordu. Bu yüzden dilin ortaya çıktığı dönemdeki insanların basit bir dil bilgisi ile bunları yapabilmesi mümkün değildir (Pinker, 2021, s. 416-417).

Miller'a (1999) göre insanın kültürel birikiminin sadece doğal seçilimin şekil verdiği hayatta kalma uyarlanımlarının bir ürünü olduğu yönündeki tez, anlamlı bir tez gibi görünmemektedir. Sanat, müzik, ideoloji, mit, ritüel, mizah ve dil açısından önemli olan hikâye anlatma ve benzeri çok sayıda kültürel davranış örüntüsü; zaman, enerji ve hayatta kalma açısından oldukça pahalı ve verimsiz davranışlar gibi görünmektedir. Darwinci cinsel seçilim mekanizmaları son yirmi yılda biyoloji biliminde çok önemli bir oranda kabul görmeye başlarken kültürel kuramcılar tarafından yeterli oranda kabul görmemiştir. Evrimsel psikoloji bilimi ise bu konuya önem atfetmektedir. İnsan kültürünün eş seçimi vasıtasıyla cinsel seçilim mekanizmalarının şekil verdiği bir kur yapma uyarlanımları kümesi olması oldukça anlamlı bir çözümleme olarak karşımıza çıkıyor (Miller, 1999, s. 88-89).

Kendi hipotezini kurmadan önce Miller, dilin enformasyon iletmek için evrimleştiğini iddia eden tezi eleştirerek işe başlar. İlk çözümlemede dil, bir zihinden başka bir zihne, bir bilinçten başka bir bilince enformasyon aktarmak için evrim geçirmiş gibi görünür; fakat bilgi aktarmanın evrimsel açıdan bilgi aktaran bireye hiçbir avantaj sağlamadığı da ortadadır. Burada şu can alıcı soru karşımıza çıkar: Konuşarak bilgi aktarma sonucunda hiçbir şey elde etmeyen birey, niçin özgeci (fedakâr) bir davranış sergileyerek başka bir bireye doğru bilgi

aktarsın? Doğru bilgi aktarımının ona evrimsel açıdan sağladığı avantaj nedir? Doğru bilgiyi aktaran taraf evrimsel açıdan dezavantajlı duruma düşer. Bu yüzden doğada doğru bilgi aktarma süreçlerine çok ender rastlanır. Doğru bilgi aktarımı türün devamlılığı için önem taşımıyor ise yahut başka bir konuda (gıdaya erişim, cinsellik vb.) etkili olmuyorsa doğada doğru bilgi aktarımı oldukça nadir görülür. Doğada fedakâr davranışlara çok ender rastlanır (Miller, 2010, s. 327). Evrim özgecil davranışlardan sakınmaya eğilimlidir (Miller, 2010, s. 325).

Miller'a göre doğada fedakâr bir biçimde yiyecek paylaşımı olasılık dışı bir olgudur. Yiyecek paylaşımı sırasında fedakârlık yoksa bilgi paylaşımında da fedakarlığın olmasını gerektiren makul bir sebep bulmak çok güçtür. Dili sadece doğru bilgi verme amacıyla kullandığımız gibi bir yargıyı doğru kabul edecek olursak bu eylemde avantajlı konumda olan varlık konuşan varlık değil, dinleyen varlık olacaktır. Konuşan bir bilgi verecektir; ama hiçbir şey almayacaktır. Dinleyen bir bilgi alacaktır ve hiçbir şey vermek zorunda da değildir (Miller, 2010, s. 328). Bu bağlamda insanın isteksiz bir konuşmacı ama etkin bir dinleyici olması gerekmektedir. Oysaki insanların büyük bir kısmı konuşmak için can atmaktadır. Bunun için farklı bir motivasyon kaynağı gerekmektedir.

İnsanlar bir şeyler söylemek için sürekli rekabet ederler ve sözlerinin dinlenmesi için çaba harcarlar. İnsanlar başkalarını dinliyormuş gibi göründüklerinde bile bazen başkalarının ne söylediğini anlamaya çalışmaktan çok zihinlerinde kendi söyleyecekleri şeylerin provasını yaparlar (Miller, 2010, s. 329). Hangi nedenle olursa olsun dil bir kere ortaya çıkıp evrimleşmeye başladığında seksüel olarak konuşmaya güdülenen atalarımız kalıtımsal dil yeteneklerini kur yapmak için kullanmış olabilirler. Dilin karmaşık bir hâle gelmesi de bu denetimsiz seksüel seçilim yüzünden gerçekleşmiş olabilir (Miller, 2010, s. 332). Seksüel seçilim baskısı dili iki şekilde biçimlendirmiş olabilir. Öncelikle doğrudan eş tercihi yoluyla daha iyi konuşan bireyler seçilerek bu durum meydana gelmiştir. İkincil olarak da biraz da birinci yola bağlı olarak sosyal statü elde etme yoluyla bu seçilim meydana gelmiştir. Daha iyi konuştuğu için seçilen bireyler, daha yüksek bir sosyal statü elde etmiş olabilir (Miller, 2010, s. 333).

Miller'a göre insanı konuşmaya iten asıl motivasyon kaynağı, konuşmanın cinsel seçilimde sağladığı mutlak ve karşı konulamaz avantajdır. Etkili bir şekilde kur yaparak daha fazla dişiyi cinsel birleşmeye ikna edebilen birey doğal seçilimde bir avantaj elde eder ve daha fazla çoğalma imkânına erişir. Seksüel çekicilik insan topluluğu içindeki sosyal statüyü belirleme konusunda etkilidir. Etkili konuşma becerisi de seksüel çekiciliği arttırarak bireyin

daha yüksek bir sosyal statü elde etmesine ve daha kolay bir biçimde çoğalmasına olanak sağlayacaktır. Konuşarak karşı cinsi etkilemeyi başarabilen tür daha fazla çoğalma şansı elde eder, daha fazla DNA kopyası bırakır ve kısa sürede bu üreme avantajını kullanarak topluluk içinde egemen tür hâline gelir. (Miller, 2010, s. 335).

Miller'a göre dil, insanoğlunun tavus kuşu kuyruğudur. Tavus kuşunun kuyruğu ona hayatta kalma açısından hiçbir avantaj sağlamaz, aksine muhtemel avcılarına yerini belli etmesi suretiyle tavus kuşunun avcı hayvanlar tarafından avlanma olasılığını arttırır. Ancak bu kuyruğun güzelliği ve etkileyiciliği sayesinde tavus kuşunun daha fazla dişi ile çiftleşme ve daha fazla DNA kopyası bırakarak türünü devam ettirme şansı bulunmaktadır. Onu avcılar karşında dezavantajlı duruma düşüren kuyruğu sayesinde cinsel seçilimde mutlak bir avantaj elde eder ve bu şekilde üreyip çoğalarak türünü devam ettirebilir. Dil de insan türünde bu işlevi yerine getirmektedir. Dil yetisini sayesinde insan, cinsel seçilim açısından çok büyük bir avantaj elde eder. Tür içinde dil becerisinde yetkinlik sahibi olan bireylerin daha yüksek oranda cinsel seçilime sahip olmasıyla birlikte insan türünde konuşma becerisi seçilime uğramış, konuşabilen insan türleri (homo loquens) hayatta kalıp soyunu devam ettirebiliyorken konuşamayan yahut karşı cins ile etkileyici bir biçimde konuşamayan insan türleri cinsel seçilimde avantaj sahibi olmadıkları için zaman içinde sayıları azalmış ve türleri yok olmuştur (Miller, 2010, s. 357).

Cinsel açıdan çekicilik göstermenin en etkili yollarında biri de dil kullanımıdır. Dil becerisine eğilimli genler konusunda şanslı olan bireylerin evrim sürecinde taşıdıkları avantaj onların cinsel seçilimde güçlü olmalarını sağlamış, bu genleri taşımayan bireyler ise dezavantajlı bir konuma düşmüştür. Bu durum konuşma becerisine sahip olan homo sapiens türünün dünyaya yayılarak egemen tür olmasını da sağlamıştır (Altınörs, 2018, s. 22).

Dilin ortaya çıkışı konusunda cinsel seçilim olgusunun tek başına etkili olduğunu savunmak doğru değildir. Bu kadar karmaşık yapılı bir oluşumun açıklanması için cinsel seçilim baskısı tek başına açıklayıcı olamaz. Cinsel seçilimin verimli işleyebilmesi için öncelikle tür içinde dişi ve erkek arasında birtakım farklılıkların oluşması gerekir. Bir tarafın dil yeteneğini sergilemede diğer tarafın ise bu yeteneği algılamada yetkin olması gerekirdi. Ancak insanlarda kadın ve erkek arasında dil yeteneği açısından böylesine büyük bir farklılık yoktur. Aynı ortak atadan geldiğimiz şempanze ve bonobolar dile hiç ihtiyaç duymadan eksiksiz bir şekilde eş seçimini yapabilir ve üreme davranışlarını yerine getirebilirler. Hatta bonobolar, insana benzer bir şekilde cinselliği üreme ve türün devamlılığı dışında bireysel zevk ve toplumsal uzlaşı açısından da kullanabilmektedir. Öğretildiğinde insana özgü

sembolik dili belli bir dereceye kadar öğrenebilen yüksek primatlar ve diğer türler, sadece HİS ile üreme baskısının üstesinden gelmeyi başarabilmiştir. İnsanoğlu, bu yetiyi geliştirdikten sonra onu olası rakip türlerin aleyhinde bir koz olarak kullanarak türünün devamlılığını sağlamıştır, bu kesin bir veridir; fakat yine de dilin ortaya çıkışını açıklamak için tek başına yetersiz kalmaktadır (Atasoy, 2013, s. 61).

4.1.5.3. Michael Tomasello

Gelişim psikolojisinin dünyada önde gelen isimlerinden biri olan Michael Tomasello, insan iletişiminin evrimsel kökenlerini ele almış ve bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin evrimi konusunda iletişim odaklı bir tez ortaya koymuştur. Tomasello'ya (2021) göre insan iletişimi iş birliğine dayalı olarak gelişmiştir. İnsanın evrimsel gelişiminin bir aşamasında insanoğlu iş birliğine dayalı bir gündelik yaşamın inşası noktasında başarıya ulaşmıştır. İnsan iletişiminin kökeninde talep etme, paylaşma ve bilgilendirme güdüleri etkili olmuştur. Bu aşamadan itibaren de insanlar birbirleriyle bilgi ve niyet paylaşmaya başlayarak daha karmaşık bir iletişim inşa ettiler. İlk aşamada işaret, basit jestler ve el hareketlerine dayalı olarak başlayan insan iletişimi daha sonra gelişerek ses temelli konuşma dilini ortaya çıkarmıştır.

Tomasello'ya (2025) göre evrimsel psikoloji disiplini insan davranışlarının ve bilişinin birtakım nedenlerinin var olduğunu kabul ediyor olsa da temelde biyolojik nedenlere odaklanmıştır. Bu kapsamda insanın psikolojik süreçlerinin kültürel boyutlarının ötelenmesi nedeniyle aşırıcı bir bakışla genetik determinist bir bağlamda değerlendirilmiştir. Oysaki evrim yeknesak bir biçimde yararlı mekanizmalar yaratmaya odaklanmış bir süreç değildir, evrim birtakım ekolojik meydan okumalara karşı oldukça yararcı çözümler üretir. Bu bağlamda insan psikolojisi de bir İsviçre çakısının bıçakları gibi her biri belirli bir uyarlanma sorununu çözmek için evrimleşmiş çok sayıda alana özgü mekanizmalar içermektedir (Tomasello, 2025, s. 18-19).

Tomasello (2025) insan eylemliliğinin evrimini bir davranışsal ya da bilişsel beceri olarak ele almakla yetinmez, bunları bireylerin eylemlerini formülleştirdiği en genel örgütsel çerçeveler olarak eline alır ve bu kapsamda insan eylemliğinin evrimsel kökenlerinin izini sürerek genel olarak insanın psikolojik organizasyonunun evrimsel bir açıklamasını yapmaya çalışır. Böyle bir açıklamanın hâlihazırdaki evrimsel psikoloji kuramlarının genişletilmesini ve derinleştirilmesini sağlayacağını iddia eder (Tomasello, 2025, s. 22). İnsanoğlunun geliştirdiği iş birliğine dayalı eylemliliğinin insanın bilişsel yetilerinin gelişmesi noktasında oldukça açıklayıcı olduğu büyük olasılıkla tartışmasız bir gerçektir. İnsan önce iş birliğine

dayalı bir eylemlilik yapılandırmıştır, bu eylemsel pratik ise iş birliğine dayalı düşünsel ve iletişimsel süreçlerin yapılandırılmasını bir evrimsel zorunluluk hâline getirmiştir.

Tomasello (2025) *Eylemliliğin Evrimi: Kertenkelelerden İnsanlara Davranışsal Organizasyon* adlı kitabında insanların kadim hayvan atalarının sahip olduğu arkaik davranışsal organizasyon biçimlerinden başlayarak bunların daha sonraki süreçlerde ne şekilde daha karmaşık davranışsal organizasyon biçimlerine dönüştüğünü açıklamaya çalışır. Bunu açıklamaya çalışırken bu davranışsal organizasyonların evrimini ekolojik meydan okumalara karşı adaptasyon süreçleri ile anlamlı bir bilimsel temele oturtmaya da çalışmaktadır (Tomasello, 2025, s. 40). İnsanoğlunun dil yetisi de temelde dilsel bir davranış ve dilsel bir organizasyondur. Bu kapsamda Tomasello'nun insan eylemliliğinin evrimine yönelik getireceği açıklama dilsel davranışların organizasyonunun açıklanması konusunda da önem taşımaktadır.

İnsanlar arasında ortak eylemliliğinin ortaya çıkabilmesi, için birtakım ön gereklilikler bulunmalıdır. Öncelikle insanlar, kendi aralarında bireysel hedeflerinin yerini alabilecek bir ortak hedef belirlemek zorundaydılar. Bunun için bilişsel ve motivasyonel uyarlanımlar gerekmekteydi. Daha sonra işbirlikçi eylemde insanların bireysel görevlerini eşgüdümlü biçimde örgütlemeleri gerekmekteydi. Bunun için de ortak bir bakış açısı belirlemeye ve işbirlikçi iletişimin yeni türlerine gereksinim duyulmaktaydı. İşbirlikçi çalışmanın verimli olabilmesini sağlamak için de iş birliğine yönelik eylemlerin yolunda gidebilmesi için yeni toplumsal öz düzenleme mekanizmaları gerekmekteydi. Bunların tamamının verimli bir biçimde geliştirilmesi için iş birliğine dayalı bir iletişime de ihtiyaç duyulmaktaydı (Tomasello, 2025, s. 142).

Tomasello'ya (2025) göre insan eylemliliğinin eşi benzeri olmayan psikolojik sığalarının büyük bir çoğunluğu, çeşitli saiklerle de olsa ortak ve kolektif bir eylemliliği yapılandırmaya yönelik uyumsama süreçlerinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar bu çeşit eylemliliklere katılım sağlayarak öncelikle paylaşılan etkinlikler bağlamında başkaları ile zihinsel bir eşgüdüm sağladılar; ortak bakış açısına dayanan, özyinelemeli ve nesnel bilişsel temsillere ulaştılar; daha sonra benzer etkinlikler içinde başkalarıyla iş birliği kurarak işleri yapmanın nesnel olarak doğru ya da yanlış yollarını normatif değerler inşa edecek biçimde evrim geçirdiler. Düşünce ve eylemlerini nesnel normatif standartlar kullanarak özgül bir biçimde düzenleyen bireyler, özbilinç olarak adlandırabileceğimiz yeni bir toplumsal bakış açısına sahip normatif etken bireyler olarak evrim geçirdiler (Tomasello, 2025, s. 174).

İnsan ortak eylemliliğinin evrim geçirmesi, üzerine tezlerini insanın düşünsel gelişim süreçlerinin evrimi ile bağlantılı olarak açıklamaya çalışan Tomasello, *İnsan Düşünüşünün Doğal Tarihi* (2024) adlı kitabında insan düşüncesinin evrimsel süreçlerini yine iş birliğine dayalı bir eylemlilik üzerinden açıklar. Daha sonra *İnsan İletişimin Kökenleri* (2021) adlı kitabında bu süreci iletişimsel açıdan ele alarak dil yetisinin evriminin tarihsel kökenlerini dört başı mamur bir dil evrimi teorisi ortaya koyarak tamamlar. Bu bağlamda evrimsel psikoloji alanında en kapsamlı dil evrimi kuramını Tomasello'nun ortaya atmış olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanlar bireysel olarak benzersiz düzeyde güçlü bilişsel beceriler geliştirmiştir. Uzlaşımsal dil de dâhil olmakla birlikte bu bilişsel becerilerin tamamı kültürel öğrenme yetileri aracılığıyla bir kültürel yapı içerisinde olgunluğa ulaşır. İnsan bireyleri karşılaştıkları bütün yapıları ve uygulamaları bir şekilde içselleştirirler ve bu içselleştirme dünya ile olan bütün bilişsel etkileşimlerine aracılık eder. İnsan düşünüşünü benzersiz kılan birtakım olgular bulunmaktadır. Maymundan insana uzanan çizgide diğer türler ile paylaştığımız düşünsel becerilerden farklı olarak sadece insana özgü birtakım düşünce yapıları da inşa edilmiştir (Tomasello, 2024, s. 9). Tomasello'ya göre insan düşünüşü, büyük maymun atalarımızla başlayıp türe özgü birtakım uyarlanmalar geliştirerek işbirlikli iletişim kurmayı başarabilen ilk insanlardan başlayarak kültürel ve dilsel bir varoluş geliştiren modern insanlara uzanan derin ve geniş bir evrim çizgisini takip eder (Tomasello, 2024, s. 19).

Tomasello'ya (2024) göre insan düşünüşü sosyo-kültürel bir ağ tarafından çepeçevre sarmalanmış bireysel bir doğaçlamadır. Bu bağlamda Tomasello, insan düşünüşünün evrimsel gelişim süreçlerini "ortak maksatlılık hipotezi" ile açıklamaya çalışmaktadır (Tomasello, 2024, s. 13). Tomasello'ya göre ortak maksatlılık; perspektife dayalı olan sembolik temsilleri, toplumsal olarak tekrar edilen çıkarımları ve ikinci tekil kişi seviyesinde kendini izlemeyi, kültürün rasyonellik normlarına dayanan normatif öz yönetim yapılarını da içeren düşünsel yapıları içermektedir. Bu düzeydeki düşünme etkinliklerine evrimsel uyum sağlayabilen tek canlı türü de insandır. Tomasello'nun ortaya attığı ortak maksatlılık hipotezi ile insan düşünüşünün evrimsel gelişim aşamaları açıklanmaya çalışılmaktadır (Tomasello, 2024, s. 18-19).

Tomasello'ya (2024) göre modern insanlar düşünce geliştirme işine sıfırdan başlamadılar, ilk insanların işbirlikli eylemlerinden yola çıkarak bunu geliştirdiler. Bu bağlamda insan kültürü, büyük bir ölçüde ilk insanların işbirlikli eylemlerinin bir ürünüdür (Tomasello, 2024, s. 110). Tomasello, bilişsel yapıların doğal seçilimin bir ürünü olduğunu düşünmektedir; fakat bu bilişsel yapıların doğal seçilimin hedefi olduğu görüşüne katılmaz.

Doğal seçilim bilgiyi göremez, sadece somut eylemleri örgütleme noktasında bilişin etkilerini görebilir. Tomasello'ya göre evrimde akıllı olma, akıllı davranmaya yol açmadığı sürece önem taşımayan bir süreçtir (Tomasello, 2024, s. 20).

İnsan düşünüşünün Kartezyen bir yapıya sahip olduğu düşünen ve bu bağlamda düşünme ve düşünmeden kaynaklanan bütün bilişsel özelliklerin sadece insana özgü olduğunu savunan araştırmacılar olmasına rağmen Tomasello, bazı düşünsel yapıların büyük maymunlar ile ortak olduğunu savunur. Tomasello'ya (2024) göre büyük maymunlar kendi kendini düzenleyen zeki ve esnek bir biçimde devinirler, ayrıca bunu dil, kültür veya insana özgü toplumsallığın ürettiği yapıları kullanmadan da yapabilirler (Tomasello, 2024, s. 43). Ayrıca bireysel maksatlılık gerektiren düşünsel yapılar insan ve büyük maymunların ortak düşünsel özellikleri arasında yer almaktadır. Düşünmenin üç temel bileşeni arasında tasnif edilen şematik bilişsel temsiller, nedensel ve maksatlı çıkarımlar, davranışsal öz izleme gibi yapılar; büyük maymunların her birinde bilişsel açıdan karmaşık biçimlerde işlev görmektedir (Tomasello, 2024, s. 44). Kültür ve dili ayrı tutacak olursak insana özgü düşünüşün temelleri insan ve diğer büyük maymunların ortak atasında sağlam biçimde bulunmaktadır (Tomasello, 2024, s. 48).

Canlıların evrim sürecinde büyük çaplı sekiz temel değişiklik tespit edilmiştir. Kromozomların ortaya çıkışı, çok hücreli organizmaların ortaya çıkışı ve cinsel üremenin ortaya çıkışı bunlardan bazılarıdır. Canlılar arasındaki karşılıklı bağımlılıkla birlikte ortaya çıkan yeni iş birliği biçimi de başka bir aşamayı oluşturur. Ortaya çıkan her bir yeni iş birliği değişikliği ile birlikte yeni bir iletişim yolu da ortaya çıkmıştır. Bilgi aktarım yöntemlerindeki değişikliklerin nedeni budur. Son büyük geçiş dilsel iletişimle yapılandırılan ve iş birliğine dayanan insan toplumlarının ve kültürlerinin ortaya çıkışıdır (Tomasello, 2024, s. 50). İnsana özgü düşüncenin evrimindeki ilk aşama; insan türünün ilk türlerine özgü olarak biçimlenen küçük ölçekli iş birliği biçimleridir, daha sonra bu iş birliği biçimleri iş birliğini sağlayan ve sürdüren iletişim biçimlerinin örgütlenmesi için geliştirdikleri ortak maksatlılığın bilişsel mekanizmalarını oluşturmuştur (Tomasello, 2024, s. 58). İnsanoğlunun geliştirdiği ortak eylemler, ortak hedefler ve ortak dikkat yapıları bir bütünün parçalarıdır, bu bağlamda bunların birlikte evrimleşmiş olmaları gerekmektedir (Tomasello, 2024, s. 64). İş birliği iletişiminde anlaşılabilirlik önemli bir olgudur, bunu sağlamak için sosyal önizlemeler yapılır. Bu da modern insandaki sosyal rasyonelliğin temelini inşa eder. Bu sosyal rasyonellik, bireyin ortağı için iletişimsel anlam üretmesi anlamına gelmektedir (Tomasello, 2024, s.81).

Tomasello'ya (2024) göre insan iletişiminin ilk biçimleri ortak iş birliği etkinliklerindeki işaret jestleridir; fakat bu jestler ilk aşamada henüz talepkâr olma ile bilgilendirici olma arasında kalmış ve ayrışmamış bir hâlde kullanımdadır. Bir aşamada ise insanlar ortada iş birliği gerektirecek bir neden olmasa da bu iletişimi daha genel anlamda kavramaya başladılar. Herkesin ortaya çıkardığı ve anladığı talepkâr dürtü ile bilgilendirici dürtü bu aşamada ayrışarak yeni bir iletişim biçimini doğurdu (Tomasello, 2024, s. 72). Görüntüsel jestler, sembolik olmaları ve anlambilimsel bir içerik taşımaları bağlamında potansiyel olarak kategorik bir yapı da sergilemektedir. Bu da dilsel uzlaşımlara giden yolu açan önemli bir evrimsel gelişimdir (Tomasello, 2024, s. 87). Daha sonra bu talepkâr ve bilgilendirici güdünün yarattığı yeni iletişim biçimi; iletişim eyleminin önermesel içeriğinin iletişimi kuranın kendi amaçlı durumlarından bağımsız bir biçimde kavramsallaştırılmaya başlandığı anlamına gelmiştir (Tomasello, 2024, s. 76).

Tomasello, insan türünün geliştirdiği dilsel iletişimin insan düşüncesinin gelişimi açısından da oldukça önemli yeni kaynakları da ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Miras alınan kavramsallaştırmalar olarak iletişimsel uzlaşımlar, karmaşık temsil formatları olarak dilsel yapılar, söylem ve yansıtıcı düşünme, ortak karar alma ve nedenlerin belirtilmesi gibi yeni düşünsel kaynakların tamamı dilsel iletişimin geliştirilmesi ile mümkün hâle gelmiştir (Tomasello, 2024, s. 125). İnsan düşünüşünün kilit noktası teşkil eden gelişme söylem ve yansıtıcı düşünmenin geliştirilmesidir. Bu bağlamda insan düşünüşünün kilit noktası, kavramsal içeriğin -yalnızca başlangıçta bazı iletişimsel eylemlerde örtülü olan içeriğin- uzlaşımsal dilsel biçimsel örüntüde açıklanmasının ve bu içeriğin özdüşünüme uygun hâle getirilmesinin sağlanmasıdır (Tomasello, 2024, s. 140).

Tomasello'ya (2024) göre insan dilinin insan düşünüşü üzerindeki yaşamsal rolü hiçbir saikle inkâr edilemez. Dil, insan bilişinin evrimsel gelişim sürecindeki ikinci adımın en önemli bileşenidir. Dil, bu önemli rolü ilgili sürecin son aşamalarında oynamaktadır. Ortak hedefler, ortak kavramsal zemin, yinelenen çıkarımlar gibi öncül adaptasyonlar neticesinde insan dili olası hâle gelmiş, ancak tam manasıyla dil, pek çok insancıl etkinliğin uzlaşımlara ve normlara bağlanmasıyla birlikte biçimlenen daha uzun bir evrimsel gelişim sürecinin parçası olarak ortaya çıkmıştır. Tomasello'ya göre sadece insan türünün bir dile sahip olduğunu söylemek ile gökdelenleri sadece insanların inşa ettiğini söylemek arasında bir fark yoktur; ancak şöyle de bir gerçeklik vardır ki primat türleri arasında her çeşit barınağı inşa etme noktasında en gelişmiş tür de insandır. Dil, insana özgü birlik ve düşünüşün zirve noktasıdır ama temeli değildir (Tomasello, 2024, s. 164). Modern insanların yapılandırmış olduğu uzlaşımsal kültür

ve dil süreçleri, modern insanın düşünüş ve akıl yürütmesinin bütün eşsiz karmaşıklıklarına yol açan temel etkendir (Tomasello, 2024, s. 176). Çağdaş insan türlerinin düşünme biçimini anlamak için ilk insanların geçişleri sağlamak için geliştirdikleri iş birliği normlarının inşa süreçlerinde yaşadıkları evrimsel zorlukları aşmak için ne türlü zorlukların üstesinden geldikleri anlaşılmalıdır (Tomasello, 2024, s. 191).

İnsan dili ve kültürü temelde var olan toplumsal etkileşimlerin uzlaşımsal kılınmasından ibaret bir yapıdır. Bunların ortaya çıkmasını sağlayacak hammaddenin ortaya çıkmasını sağlayan süreçler ise işbirlikçi bir toplumsal yapıdır. İşbirlikçi ilkelere dayalı bir toplumsal yapılanmanın inşası tamamlanmadan mevcut dil ve kültür süreçlerine ulaşmamız mümkün olamayacaktır. Dile, kültüre ve insan düşünüşünün eşsiz yapılanmasına ulaşabilmek için bunların evrimsel gelişimini sağlayacak ara adımların gerçekleşmesine ihtiyacımız vardır. Bu ara adım ya da adımlar gerçekleşmez ise halihazırda kullandığımız dile ve kültüre erişmemiz olası değildir (Tomasello, 2024, s. 190). Buna rağmen insan düşünüşünün bütün boyutlarının toplumsal olarak oluşturulduğunu iddia etmemiz de doğru olmayacaktır; türe özgü farklılıkların bulunması olasıdır; fakat diğer primat türleri ile insan türü arasındaki düşünsel farklılıkları yaratan temel eylemsel sürecin işbirlikçi bir toplumsal yapının inşa edilebilmiş olması öne çıkmaktadır. Tomasello'nun geliştirdiği "ortak maksatlılık hipotezi" insan türünün düşünsel evrimini açıklama noktasında başarılıdır; çünkü hiçbir hipotez insan düşünüşünü ve ona dayalı olan insan dilini oluşturan; kültürel kurumlar, uzlaşımsal kavramsallaştırmalar, yinelenen rasyonel akıl yürütme, nesnel perspektifler, toplumsal normlar, normatif öz yönetim yapıları gibi oluşumları açıklamayı başaramamıştır. Bunların tamamını ortak maksatlılık hipotezine göre işbirlikçi toplumsal yaşamın evrimsel süreçlerine dayanarak açıklamamız mümkündür (Tomasello, 2024, s. 193).

Tomasello, insan eylemliliği ve insan düşünüşünün evrimsel temellerini açıkladıktan sonra insan iletişimine geçmiştir. *İnsan İletişiminin Kökenleri* (2021) adlı kitabında Tomasello, insan iletişiminin evrimsel kökenlerini ortak atadan ayrılma sürecinden başlayarak temellendirmeye çalışmıştır. Tomasello'ya göre insanlardaki iş birliğine dayalı iletişim büyük kuyruksuz maymunların jestlerle kurdukları amaçlı iletişim ile başlar. Fakat insanlardaki iş birliğine dayalı iletişim kuyruksuz maymunların amaçlı iletişiminden çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir; çünkü maymunların sosyal ve bilişsel altyapısı bireysel amaçlılık ilkesini anlamaya yeterken insanın sosyal ve bilişsel altyapısı ortak amaçlılık ile ilgili yetenek ve güdüleri de kapsar. Ortak amaçlılığın temel güdüleri yardım etmek ve paylaşmaktır. Bu yüzden insan iletişimi talep etme, bilgilendirme, paylaşma kiplikleri çerçevesinde

biçimlenmiştir, kuyruksuz maymunlar ise talep etme aşamasında kalmıştır (Tomasello, 2021, s. 245-246). İnsanlarda iş birliğine dayalı iletişim, genel olarak işbirliksel etkinliklere ve işbirliksel kültürel hayata uyum sağlamak için ortaya çıkmış ve evrimleşmiştir (Tomasello, 2021, s. 248). Ortak çalışma iş birliğine dayalı iletişimin ortaya çıkmasına neden olmuştur; fakat daha sonra iş birliğine dayalı iletişim sayesinde daha karmaşık çalışma biçimleri geliştirilmiş ve günümüzdeki insan kültürünün inşa edilmesi başarılmıştır (Tomasello, 2021, s. 261).

Tomasello'ya (2021) göre insanların birbirleriyle bir dil yardımıyla nasıl iletişim kurduklarını anlayabilmemiz için öncelikle insanların doğal jestler kullanarak birbirleriyle nasıl iletişim kurduklarını anlayabilmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda insana özgü olan ilk iletişim sistemleri işaret ve jestlere dayanan bir iletişim sistemiydi. Bu iletişim sistemini olası hâle getiren sosyal-bilişsel ve sosyal- güdüsel bir altyapı bulunmaktadır. Bu altyapı sonraki süreçte çeşitli uzlaşımsal dilsel iletişim sistemlerinin inşa edilmesini sağlayan psikolojik bir kaide işlevi görmüştür. Bu bağlamda işaretler ve jestler ilerleyen süreçte uzlaşımsal dillerin ortaya çıkmasını sağlayan tamamıyla insana has toplumsal anlayış ve güdülenme biçimlerinin büyük bir kısmına içkin olmaları dolayısıyla insan iletişiminin evriminde kritik noktaları oluşturmaktadır (Tomasello, 2021, s. 16).

İnsanların kurduğu iletişim temelde iş birliğine dayalı bir teşebbüstür. İnsan iletişiminde karşılıklı olarak var olduğu varsayılan ortak bir kavramsal zemin vardır ve yine karşılıklı olarak iş birliğine dayalı olarak gelişen iletişimsel güdüler son derece doğal ve pürüzsüz bir biçimde işlemektedir. Yapılan araştırmalarda insanlardaki iş birliğinin birçok yönden hem yapısal açıdan hem de güdülenim açısından hayvanlardan farklı bir biçimde gelişmiş benzersiz bir özellik olduğu anlaşılmıştır. Eğer insan iletişimi diğer primatlarda olmayan bir şekilde iş birliğine dayalı olarak gelişmiş bir yapıya dayanıyorsa bu noktada bu yapının nasıl evrimleştiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Evrim teorisini savunan kuramcılara göre iş birliğinin, özverinin ve fedakârlığın ortaya çıkışını açıklamak her zaman oldukça zor bir konu olagelmiştir. Başka alanlarda oldukça zor kurulan bu toplumsal ilişkilerin dil açısından nasıl mümkün olduğu açıklanmalıdır (Tomasello, 2021, s. 18-19).

İnsan iletişiminin türe özgü özelliklerini ortaya koyduktan sonra bu özelliklerin filogenetik (soyoluşsal) ve ontogenetik (bireyoluşsal) köklerini de tanımlayarak işe başlamalıyız. İnsanlardaki iş birliğine dayalı iletişim ontogenetik olarak doğal bir şekilde kendiliğinden gelişen jest ve işaretler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. İnsanlardaki iş birliğine dayalı iletişim sistemi, insanların ortak amaç etrafında birleşmesi psikolojik altyapısına

dayanmaktadır. Ortak amaç etrafında birleşme edimi evrimsel olarak ortak çalışmaya dayanan etkinliklerde destek sağlamak amacıyla gelişmiştir. İnsanlar arasında iş birliğine dayanan uzlaşımsal iletişimin sağlanması için katılımcıların doğal jestler ve bunlarla ilgili ortak amaçlılık bağlantısıyla ilişkili bir altyapıya sahip olması, herkesin anlayabileceği ortak bir iletişimsel uzlaşım yapıları oluşturması, bunları yapabilmek için de kültürel öğrenme ve taklit becerileri geliştirmeleri gerekmektedir (Tomasello, 2021, s. 22-23). İnsan iletişim sistemini bu ölçüde güçlü kılan temel nitelik işaret ve taklit gibi insan türüne özgü jest biçimlerinde bulunan psikolojik altyapıdır. Dil de bu altyapı üzerine inşa edilmiştir (Tomasello, 2021, s. 173).

Tomasello'ya göre primat türlerine insan dilini öğretmek amacıyla yapılan deneylerden elde edilen sonuçlar insan dilinin evrimsel kökeninin açıklanması noktasında oldukça önemlidir. Primatlara ses temelli bir dili öğretme çabaları büyük oranda başarısızlıkla sonuçlanmışken jest ve işaret temelli dil öğretme çalışmalarının başarılı olduğunu görüyoruz. İnsan iletişiminin ve dilsel zenginliğinin kökeninde primat türlerinin verimsiz sesli iletişimleri değil esnek ve başkalarının dikkatine yönelik hassas jestlerle sağladıkları iletişim vardır. Primatlardaki bu verimli jest ve işaret iletişiminin insan iletişiminin kökeni olduğu konusunda kuşku duymak için bir sebep yoktur (Tomasello, 2021, s. 55).

Tomasello'ya göre iletişimin içinde bulunduğu ortamı oluşturan bağlam (iletişim sağlayan paydaşlar arasındaki ortak zemin) yeterince ayrıntılı ve iletişimin tüm tarafları tarafından anlaşılabilir bir düzeyde açık bir biçimde oluşturulduğunda bir işaret en karmaşık durumlar konusunda dahi açıklayıcı olabilir. Dolayısıyla insanoğlu sesli bir iletişime ihtiyaç duymadan da sadece işaretler yoluyla dahi oldukça karmaşık duygu durumlarını birbirine aktarabilir (Tomasello, 2021, s. 86). Görüntüsel jestler aracılığıyla ortamda olmayan göndergelere yönelik oldukça karmaşık mesajlar iletilebilir. Bu nitelik sadece insan diline ait bir özellik olarak kabul edilir. Ses temelli insan dilinin sahip olduğu bir özellik aynı zamanda işaret dilinde de bulunmaktadır. O hâlde bu ikisi arasında evrimsel bir bağlantı olabilir (Tomasello, 2021, s. 92). Dilin evriminde görüntüsel jestler oldukça önemlidir; zira yer değiştirmiş göndermelerdekine benzer bir simgesel temsil özelliğine sahiptirler (Tomasello, 2021, s. 176).

Ses temelli dilin inşası şöyle bir yol izlemiştir: Öncelikle iş birliğine dayalı faaliyetlerden eylem temelli iş birliğine dayalı doğal bir iletişime geçilmiştir. Önce iş birliğine dayalı etkinlikler içindeki iletişimi sağlamak için gelişen bu özellik daha sonra işbirlikli etkinlikler dışındaki iletişimsel edimler için de kullanılmıştır. Buradan da uzlaşımsal iletişime geçilmiştir. Doğal iletişim biçimleri uzlaşımsal bir hâle gelmeye başladığında aynı zamanda

sesli bir uzlaşımsal dil için de bir temel oluşturmuştur. Jest temelli dilden ses kipliğine geçiş muhtemelen sesli iletişimin bilgileri kamusal alana taşıma noktasında daha verimli olmasından kaynaklanmıştır. Bunlar zamanla birlikte ve iç içe değişiklikler geçirerek evrimleşmiş ve günümüzde kullanılan insan dilini oluşturmuştur (Tomasello, 2021, s. 186-189).

Birçok çocukta işaret eylemi bir yaş civarında dil ediniminden önce ortaya çıkar. Bu durum da bize insan bireyoluşunda iş birliğine dayalı iletişim altyapısının ilk önce dil destekli değil işaret jestinin kullanımıyla gerçekleştiğini gösterir. İnsan türünde işaret eyleminin açık davranışsal biçimi, henüz üç aylıkken duyusal motor davranışlarda kusursuz bir biçimde ortaya çıkar. Üç aylık bebekler ellerini belirgin bir biçimde işaret parmaklarını ileri doğru uzatarak tutarlar, bazen bu parmaklar uzun süre böyle kalır. Diğer primat türlerinde bu davranış gözlenmez. Kısacası insan türünde bebekler henüz üç aylık iken işaret davranışını sergilemek için hazırdır. Fakat üç aylık bebekler bu işaret davranışını herhangi bir toplumsal ya da iletişimsel işlev için kullanmazlar. İnsan iletişimi talep etme, paylaşma ve bilgilendirme güdüleri üzerine kuruludur. Bebeklerin gösterdiği bu davranışın evrimsel kökenlerinin var olduğu açık bir gerçektir ve bu davranış yukarıdaki iletişim güdülerinden en az ikisinin soyoluşsal kökenini içermektedir (Tomasello, 2021, s. 114).

Dil ediniminde sadece özdeşleştirme veya haritalama söz konusu olsaydı hayvanlar da konuşabilirdi, insan yavruları da üç aylıkken konuşmaya başlardı. Mevcut durumda hayvanlar ve üç aylık bebekler dil uzlaşımlarını edinemezler ve kullanamazlar. Dil uzlaşımları kavramsal bir ortak zeminde ortak amaç ve dikkatin söz konusu olduğu işbirlikli etkinliklerde gerçekleşmektedir. Bu durum da insan türünde yaklaşık olarak bir yaş civarında mümkün olmaktadır. Bu durum da insan iletişiminin ve dilinin temelinde iş birliğine dayalı toplumsal bir sürecin var olduğunu bize gösterir (Tomasello, 2021, s. 134).

İletişimin gerçekleşmesinin arkasındaki amaç, iletilecek sinyalin içinde ne derece bir bilginin bulunması gerektiğini belirler, dolayısıyla bu durum da iletişim için ne tür bir dilbilgisel yapının gerekli olduğu konusunda belirleyicidir. Talep etme ihtiyacını karşılayacak bir dilin grameri de içinde basit sözdizimi bulunduracaktır. Başkalarına yardım etme amacıyla kullanılan işbirlikli bir iletişim düzeninde zaman ve mekânın ötesine göndermeler yapmak gerekeceği için daha detaylı bir dilbilgisel boyuta ihtiyaç duyulacaktır. Farklı olaylarda farklı rolleri üstlenen bireyler hakkında karmaşık bir olaylar dizisini anlatısallaştırmak istediğinizde ise çok daha karmaşık bir söz dizimine ihtiyacınız olacaktır. Paylaşma ve anlatı grameri içinde daha karmaşık bir söz diziminin uzlaşımsal hâle gelmesiyle insan iletişiminin temelini oluşturan dilin dilbilgisel boyutu tam manasıyla ortaya çıkar (Tomasello, 2021, s. 191). Sesli

dili kullanmayı öğrenen çocuklarda dil ediniminin ilk aşamalarında kullanılan işaret jestleri ses temelli dili öğrendikten sonra azalmaktadır. Çocukların ilk kez kullandıkları sözcelerin çoğu, işaret jestleri ve dilin bireşiminden oluşur. Bu tür jest ve sözcük bireşimleri zamanla bir sözdizimini oluşturur (Tomasello, 2021, s. 206).

İşin en ilginç yönü ise günümüzdeki yetkin dil bilgisinin inşasından sonra bile insan iletişimin büyük bir kısmı jest kipliğinde gerçekleşir. Belli sosyolojik koşullar gerçekleştiğinde çok hızlı bir şekilde tam teşekküllü bir dil bilgisi içeren işaret dillerinin (Nikaragua İşaret Dili, Bedevî İşaret Dili) ortaya çıkması insanlarda işarete dayalı iletişimin kökenlerinin evrimsel olarak çok daha derinlerde aranması gerektiğini bize göstermektedir. Pek çok dil bilimci farklı düşünüyor olsa da insanoğlunun dil yetisinin uzunca bir süre sadece jest kipliğinde evrim geçirdiği ortadadır. Daha sonra ses kipliği dile katılmış olmalıdır. Ses kipliği ile iletişim insanoğlunun evrimsel gelişim süreçlerinde nispeten oldukça yeni bir aşamadır. İnsan iletişimi uzunca bir dönem boyunca jest temelli olarak şekillenmiş ise günümüzdeki insanların jest temelli bir iletişim dizgesi inşa etmede oldukça hızlı bir biçimde başarıya ulaşması, evrimsel gelişimin kökenlerinin açıklanması ve jest kipliğinin oldukça uzun bir geçmişinin var olduğu yönünde bizi aydınlatır (Tomasello, 2021, s. 192).

Bir dilin en karmaşık dilbilgisel yapılarının büyük bir çoğunluğu daha uzun söylem dizilerinin aşınması sonucunda oluşmuştur. Bu yapılar zamanla uzlaşımsal hâle gelerek pek çok karmaşık söylem ve anlatının aktarılabilmesi mümkün olmuştur (Tomasello, 2021, s. 224). Dilbilgisel yapıların uzlaşımsal hâle gelmesi, ortak dikkat içinde oluşan ortak anlamsal zemin üzerinde bilişsel yeteneklere sahip türlerde toplumsal yapı bakımından birbirinden farklı bireylerin birbirleriyle farklı ortak iletişim zeminleri oluşturmasına olanak tanıyan topluluklarda mümkün olmuştur (Tomasello, 2021, s. 236). İş birliğine dayalı iletişimin temel yapılarının ortaya çıkması evrimsel süreçlerin bir sonucudur. İnsanların birbirleriyle yapacakları dilsel etkileşimin yapısal özelliklerinin belirlenmesi noktasında ortak dikkat, analoji gibi psikolojik süreçler etkili olmuştur (Tomasello, 2021, s. 236-237).

Tomasello'ya göre dilbilgisinin evrimsel temelleri üç ana başlıkta incelenir. Bunlar talep etme grameri, bilgilendirme grameri ve paylaşma grameridir. Kuyruksuz maymundan insana geçişte öncelikle basit jest dizileri vardır. Talep etme grameri safhasında işaret ve niyet hareketleri ile çeşitli kombinasyonlar kurulur. Bu aşamada çok basit bir sözdizimi vardır ve bununla, olaylarla katılımcılar birbirinden ayrılır ve jestler tek bir amaç doğrultusunda birleştirilir. İkinci aşama olan bilgilendirme grameri aşamasında erken dönem homo sapiens, işaret ve sesli dilin karışımı olan bir dil kullanır. Bu aşamada ciddi bir sözdizimi vardır. Bu

sözdizimini kullanarak olayların içindeki roller sözdiziminde belirtilebilir ve iletişime giren katılımcılar belli bir ortak dikkat çerçevesinde kümelenir. Son aşama olan paylaşma grameri safhasında geç dönem sapiens, çoğunlukla sesli iletişimi kullanır. Bu aşamada karmaşık bir sözdizimi inşa edilmiştir ve dört başı mamur bir kurallı dilbilgisi kullanılır. Anlatılarda olaylar çeşitli bağlamlarda birbiriyle ilişkilendirilebilir, olaylar arasında katılımcıların izi sürülebilir. Bu aşamaların izlerini sürebilmek için pidgin-kreole oluşum aşamaları incelenirse bu aşamaların yeni bir dilin oluşumunda da karşımıza çıktığını somut bir biçimde görebiliriz. (Tomasello, 2021, s. 227).

Tomasello'ya göre insanoğlunun dil yetisinin pek çok aşaması evrimle biyolojik olarak gelişmiştir; fakat dil bilgisinin ilke ve ek yapılarının sadece evrimle gelişmediğini söyleyebiliriz. Değişik dillerin dil bilgisel yapılarında gözlenen birtakım evrensel özellikler; insanoğlunun anlama, iletişim kurma, sessel-işitsel işlemler gibi önde gelen süreç ve kısıtlamalarından gelmiştir. Belli dil topluluklarının kuralları belli dilbilgisel yapılarının uzlaşımsal hâle gelmesinde ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkili olmuştur. İnsan grupları zamanla inanılmaz derecede hızla değişen dil uzlaşımları ve dilbilgisel uzlaşımları üretmiştir. Bunu niçin ürettiği konusu ise tartışma konusudur. En makul açıklama insanların kendi gruplarını diğer gruplardan ayırmak için çeşitli dilsel ve dilbilgisel uzlaşım farklılıkları yarattıkları yönündedir. Dil bir bireyin, diğer gruba mensup bir birey olması noktasında en büyük engeldir. Grup bu şekilde farklı dilsel uzlaşımlar ve farklı dilbilgisel yapılar ile kendini korur (Tomasello, 2021, s. 240). Bu durum, insan dillerinin farklılaşma nedenlerine yönelik oylumlu bir psikolojik açıklama olarak da değerli bir tez formunda karşımıza çıkmaktadır.

Dilin evriminde dilbilgisel yapıların ortaya çıkması, gelişmesi ve değişmesi ancak ve ancak insanlar ortak bir amaç için ortak bir faaliyet alanında iletişime geçtiklerinde mümkün olabilir. Gönderici, söyleyeceklerinin ortak bir zeminde olması durumunda birçok şeyi söylemeden bıraksa bile ortak zeminde bulunan alıcı bunu çıkarsama yaparak anlayabilir. Dilsel evrim sürecinin son aşamalarında dahi insanların iş birliğine dayalı olarak iletişime geçmesini sağlayan ortak amaçlılık yetenekleri ve güdüleri insanlar arasındaki iletişimin en önemli noktasını oluşturmaya devam etmektedir (Tomasello, 2021, s. 243).

Tomasello psikoloji alanında yapılacak çalışmaların dilin evrimi ile ilgili pek çok ipuçları sağlayacağını düşünmektedir. İnsan iletişim tekniklerini ve dilin değişim süreçlerini inceleyecek psikodilbilimsel çalışmaların dilin evrimi konusunda bugüne kadar yanıtlanamamış soruları aydınlığa çıkarma konusunda yararlı olacağını düşünüyor (Bayırlı, 2009, s. 14).

Tomasello'nun dilin evrimi konusundaki görüşlerini genel olarak incelediğimizde onun insan iletişiminin psikolojik temellerine dayanarak bugüne kadar elde edilen verileri de göz önünde bulundurmak suretiyle dört başı mamur bir dil evrimi hipotezi geliştirmiş olduğunu gözlemliyoruz. Onun görüşleri insanoğlunun evrimsel gelişim aşamalarıyla çelişmez, aynı zamanda dilbilim, antropoloji ve psikoloji biliminin verileriyle de doğrulanmaktadır. Ayrıca dilin toplumsal boyutuna yönelik olarak yaptığı vurgu dilin evrimi konusunda kültürel kampa yakın açıklamaları da bizim açımızdan oldukça değerlidir.

4.1.5.4. Steven Pinker

Evrimsel psikolog Steven Pinker, dilin evrimi konusundaki fikirleriyle öne çıkmıştır. Pinker, dilin bir içgüdü olduğunu savunmuştur, insanoğlunun dil yetisinin doğal seçilim yoluyla gerçekleşen biyolojik bir uyum sürecinin sonucunda ortaya çıkıp geliştiğini iddia etmiştir. Pinker, insanoğlunun dil yetisinin doğuştan gelen bir içgüdü olduğunu savunmasıyla dilin evrimi literatüründe doğuştancılık kuramına yakın durmakla birlikte bu yetinin doğal seçilimin sonucunda ortaya çıktığını savunarak evrimci yaklaşımı savunan araştırmacılarla benzer görüşleri ileri sürmüştür. Steven Pinker (2021) *Dil İçgüdüsü: Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir* adlı eserinde dili insana özgü bir içgüdüsel davranış olarak tanımlamış ve bu görüşünü kanıtlamak için çeşitli disiplinlerin elde ettiği bilimsel bulguları yorumlayarak bunlardan hareketle bir dil evrimi kuramının temellerini atmaya çalışmıştır.

Pinker'e göre dil, doğal seçilim sonucunda ortaya çıkan bir adaptasyonun ürünüdür. Pinker; adaptasyon tezi dışındaki tezlerin ileri sürdüğü, dilin bir anda ortaya çıkan bir makro mutasyonun ürünü olduğuna yönelik tezi yetersiz bulur. Aynı zamanda dilin genlerdeki tesadüfi bir değişikliğin sonucu olarak ortaya çıktığını savunan görüşü de dilin evriminin açıklanması noktasında yetersiz bulmaktadır (Kerimoğlu, 2016, s. 59).

Pinker'e (2021) göre insanoğlunun sözel iletişiminin ana lokomotifi henüz insanın çocukken öğrenmeye başladığı konuşma dilidir. İnsanoğlunun doğal tarihsel sürecinde dil, insan soyunun temel ayırıcı özelliği olarak ortaya çıkar. Kesin bir olgu olarak şunu ortaya koyabiliriz ki dil, tek başına mükemmel bir sorun çözücüdür. Dil insanlık tarihi ile o kadar iç içe geçmiş bir olgudur ki insan yaşamı onsuz düşünülemez. Dünya üzerindeki herhangi bir yerde karşılaşan birkaç insan, büyük bir olasılıkla hemen sözcük alışverişi yapmak suretiyle birbirleriyle konuşmayı deneyecektir (Pinker, 2021, s. 12-13).

Pinker, (2021) *Dil İçgüdüsü* adlı kitabında asıl niyetinin dile dair çok temel bir olgu üzerinde yazmak olduğunu ifade eder. Pinker, kitabında dili öğrenme, konuşma ve anlama

içgüdüsü hakkındaki verileri değerlendirmeyi amaçlar. Günümüzden yıllar önce ortaya çıkan bilişsel bilimin insan zekâsının mekanizmalarını açıklamak için psikoloji, bilgisayar, dilbilim, felsefe, nörobiyoloji gibi farklı disiplinlerden gelen verileri birleştirerek insanoğlunun dil yetisi hakkında heyecan verici açıklamalarda bulunmuştur. Pinker'e (2021) göre bilişsel bilimin bize sunduğu veriler ışığında artık dile dair pek çok olguyu bir fotoğraf makinesinin işleyişi yahut bir insan organı olan dalağın görevleri kadar iyi biliyoruz (Pinker, 2021, s. 13).

Pinker'e (2021) göre dil, birtakım toplumsal ilişki ağlarını öğrenirken kullandığımız yöntemle öğrenebileceğimiz kültürel bir ürün değildir. Bunun tam aksine dil, beynimizin biyolojik yapısında ayrı bir bölümdür. Dil çocuklarda kendiliğinden gelişmektedir, bilinçli bir çaba ve sınırları belirlenmiş bir eğitim gerektirmeden edinilen özgün ve karmaşık bir yetkinliktir. Dilin gizli mantığı öğrenme süreçleri yaşanmadan oluşmuştur. Niteliksel bakımdan dil, her bireyde aynıdır ve bilgileri işlemek ve zekice davranmak için gerekli olan birçok bilişsel yetenekten de oldukça farklıdır. Bu noktadan hareketle bazı bilişsel bilimciler dili; ruhsal bir yeti, zihinsel bir organ, sinir sisteminin bir veri işleme öğesi olarak da tanımlamaktadır. Buna karşılık olarak Pinker, dili bir içgüdü olarak tanımlamanın daha doğru olduğunu düşünmektedir. Ona göre insanoğlunun dil yetisi içgüdüsel bir olgudur, dolayısıyla her insanda bir "dil içgüdüsü" vardır (Pinker, 2021, s. 14).

Bilim insanlarına göre insanoğlunun dil yetisinin karmaşıklığı insanın biyolojik mirasında kodlanmış bir şekilde bulunmaktadır. Bu yüzden çocuklar herhangi bir okula gitmeden sözsüz bir dil bilgisi edinirler, çocukların kendi kendilerine edindikleri bu dil bilgisi kalın dilbilgisi kitaplarından ya da ileri düzeyde geliştirilmiş bir bilgisayar programının dilinden öğrenebileceklerinden daha iyi bir dil bilgisi edinirler. Bu bağlamda çocukların dil edinimi süreçlerinden şu sonuca ulaşmak mümkündür ki dil, çok iyi örgütlenmiş biyolojik bir içgüdünün ürünüdür (Pinker, 2021, s. 16).

İçgüdü olarak dil tezini savunan Pinker, (2021) kendi teorisinin birçok noktada Chomsky'nin teorisi ile kesiştiğini vurgular. Buna karşılık olarak Chomsky'nin insanoğlunun dil yetisini doğal seçilim ile açıklamayı doğru bulmaması noktasında Chomsky ile çelişirler. Pinker'e göre dil yetisi, tıpkı insanın göz organı gibi, organın temel bileşenlerinin önemli işlevler üstlenebilmesi için tasarlandığı evrimsel bir adaptasyonun sonucu olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Ayrıca Pinker, Chomsky'nin cümle ve sözcük yapıları üzerine kurulu son derece karmaşık bir tekniğe dayanan kuramsal çözümlemelerine de katılmamaktadır (Pinker, 2021, s. 20-21).

Andresen’e (2014) göre Pinker, Chomsky'nin dilin evrimiyle ve genel olarak evrimle ilgili olan görüşlerine şiddetle karşı çıkarken dilbilgisi ile ilgili görüşlerine katılmaktadır. Bu noktada Pinker’in asıl görevi Chomsky'nin dil görüşlerini çağdaş evrim kuramı çerçevesinde açıklamaya çalışma girişimini üstlenmiş olmasıdır. (Andresen, 2014, s. 108). Barnard'a (2019) göre ise Pinker dilin Darwinci doğal seçilim ilkeleri üzerinden açıklanabilir bir olgu olup olmadığına yönelik soruna olumlu yanıt verir, ona göre dil insan türünün hayatta kalabilmesi açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Oysa Chomsky'ye göre insanoğlunun dil yetisi Darwinci doğal seçilim süreçleriyle açıklanabilir bir olgu değildir (Barnard, 2019, s. 101).

Pinker'e (2021) göre dilin bir içgüdü olması yönündeki ilk temel kanıt, karmaşık dil bilgisinin evrensel bir olgu olarak karşımıza çıkmasıdır. Karmaşık dil evrenseldir, ilkel kabile dilleri de çağdaş Batı dilleri de aynı düzeyde karmaşıktır. Bu durum dilbilimcileri hayrete düşürmüştür. Dil basit bir kültürel icat olsaydı farklı coğrafyalarda farklı karmaşıklık düzeylerinde var olacaktı. Bu bağlamda dil kültürel bir icat değildir, karmaşık bir insancıl içgüdünün doğal bir ürünüdür (Pinker, 2021, s. 25). İnsanoğlunun kullandığı karmaşık dilin dünyanın her yerinde var olması heyecan verici bir keşif olarak kabul edilir ve bu olgu birçok gözlemci açısından dil yetisinin doğuştan getirildiğinin kesin kanıtıdır (Pinker, 2021, s. 31).

Pinker'e (2021) göre ihtiyaç icadın anasıdır. Bu bağlamda düşünecek olursak dil bir ihtiyacın sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır. Dili ortaya çıkaracak ihtiyaçlar farklı coğrafyalarda farklı olacağı için dil yetisi çok uzun bir zaman önce birden fazla defa bulunmuş olabilir. Evrensel bir dil bilgisinden söz ediyorsak bu durum insan yaşamının sorumluluklarını ve insanın bilgi sürecindeki evrensel sınırları yansıtabilirdi. Bütün dillerde su ve yemek sözcükleri vardır; çünkü insanlar bunlardan söz etmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu sözcükleri bulan anne babalar bunları çocuklarına öğretir, çocuklar da anne babalarına öykünürler, böylece dil icat edilir edilmez icat edildiği toplumun kültürüne yerleşir. Bu yerleşme ve yayılım o kadar hızlı olur ki bunu bir yangına benzetmek mümkündür. Bu süreçte başat unsur, çok amaçlı genel öğretim yöntemleri ile bezenmiş olağanüstü esnek bir yapıda bulunan insan zekâsıdır (Pinker, 2021, s. 31).

Pinker'e (2021) göre insan dilinin gelişimini sağlayan evrensel bir zihin dili yani zihince vardır. İnsanlar İngilizce, Çince ya da Apaçi dilinde düşünmez, bundan önce bir düşünce dilinde düşünür. Büyük bir olasılıkla bu düşünce dili bütün bu dillere benzemektedir. Bütün diller belli bir oranda bu düşünce dilinden birtakım unsurlar içerir. Bu düşünce dillerini öğrenebilmek için bu diller konuşma bağlamında birbirine benzemese bile düşünce dili

bağlamında benzemeleri gerekir. Büyük bir olasılıkla hepsinin düşünce dili aynıdır: evrensel bir zihince. Bu açıdan bir dili bilmek demek zihince sözcüklerini arka arkaya dizmeyi öğrenmektir ya da bunun tam tersidir. Bir dili olmayan insanların bile bir zihincesi vardır. Büyük olasılıkla bebeklerin ve çok sayıda hayvanın da basit dilleri vardır. Eğer bebeklerin bir zihinceleri olmasaydı herhangi bir dili öğrenmeleri mümkün olmazdı, hatta bir dili öğrenmiş olmak onlar için hiçbir şey ifade etmezdi. Bu bağlamda bütün dünyada insan türünde evrensel olan bir zihincenin varlığından söz etmemiz mümkün görünüyor (Pinker, 2021, s. 88-89).

Dilin bilinen bir çalışma biçimi bulunmaktadır. Bu çalışma biçiminde her bir bireyin beynindeki sözcük dağarcığı ve bunların betimledikleri kavramlar (zihinsel sözlük) ile kavramlar arasındaki iletişimi sağlamak üzere sözcükleri birleştirmeyi sağlayan birtakım kurallar (zihinsel dil bilgisi) vardır (Pinker, 2021, s. 93). Dil bilgisinin özel bir etkileşim sistemi tasarımının olmasının iki temel sonucu vardır. Birincisi dilin enginliğidir, buna göre dil ile sonsuz anlam üretebiliriz ve bunun sonu da yoktur. İkincisi ise dilin bilme yetisinden bağımsız bir kod niteliği taşımasıdır. Bir dil bilgisi söylenmesi gereken sözcüklerin ne şekilde birleştirilmesi gerektiğini belirlemektedir; ancak bu özellik bizim iletmek istediğimiz ya da bize iletilen ögelerden beklediğimiz tipik özgün anlamdan bağımsızdır (Pinker, 2021, s. 94-95).

Dil bu iki sistemsel unsuru kullanarak bir sözcük zinciri yöntemi geliştirir. Sözcük zinciri yöntemi, sınırlı sayıda öge kullanarak sınırsız farklı birleşim oluşturabilir, bu bağlar kesintili birleşimsel sistemin en basit örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Sözcük zinciri yöntemi, herhangi bir dilde sınırsız sayıda dil bilgisine uygun cümle oluşturabilecek niteliktedir (Pinker, 2021, s. 101). Bir dili öğrenirken insanlar sözcükleri sıralamayı da öğrenirler; fakat hangi sözcüğün hangi sözcükten önce ya da sonra gelmesi gerektiğini akıllarında tutamazlar. Cümle içinde her sözcüğü belirli bir sıraya göre yerleştiren oldukça kapsamlı bir şablon ya da plan vardır (Pinker, 2021, s. 103). Bu şekilde dil bilgisine uygun bir cümle yapısı içinde zihincedeki fikir ilişkileri mantıklı bir sıralama ile açığa çıkar. Zihincedeki karmaşık düşünceleri aktarma konusunda ortaya çıkan teknik sorun, cümle yapısı ile ilgili dil bilgisi tarafından çözülür (Pinker, 2021, s. 112).

Pinker'e (2021) göre sözdiziminin karmaşık olmasının nedeni insan düşüncelerinin de oldukça karmaşık olmasıdır. Hatta düşüncelerimiz sözdiziminden daha karmaşıktır diyebiliriz. İnsan ağzı bir defada bir sözcük çıkarabilmeyle sınırlı olmasına rağmen insan zihni aynı anda onlarca düşünceyle meşgul olabilir. Bilim, insan beyninin karmaşık düşünceleri sözcüklere ve sözcük dizilerine dönüştürmek amacıyla kullandığı çok iyi tasarlanmış şifreyi çözmeye

başlamıştır. Bu bağlamda sözdizimi üzerine yapılan çalışmalar, dil bilgisi ve cümlenin oluşması sürecinden evvel akılda hiçbir düşüncenin var olmadığını iddia eden deneyimci kuramı (tabula rasa) açık bir biçimde çürütmektedir. Bir çeşit bilgisayar yazılımı olarak benzeşim ilişkisi ile betimleyebileceğimiz dil bilgisi de bilgisayar yazılımına benzer tasarım özelliklerine sahip olmalıdır. Deneyimci kuramcıların asıl gözden kaçırdığı nokta budur. Dil bilgisi üç ayrı mekanizma olan kulak, ağız ve düşünce arasında bağ kurması gereken bir iletişim protokolüdür. Bunlardan yalnızca birine uyarlanamaz ve kendine özgü soyut bir içsel mantığı bulunmaktadır (Pinker, 2021, s. 136-137).

Pinker'e (2021) göre insan aklının soyut değişkenler ve veri girdisi yapılarından yararlanmak üzere tasarlanmış olduğu düşüncesi günümüzde dahi devrimsel bir düşünce olarak kabul görmektedir; çünkü bu yapıların çocukluk dönemindeki deneyim girdilerinde bir karşılığı bulunmamaktadır. Çocukların zihninde ebeveynlerinden çıkan birtakım seslere anlam vermelerini sağlayan ve dil öğrenim mekanizmasının bir bölümünü teşkil eden bazı dil bilgisi kalıpları en baştan beri var olmalıdır. Bunlar kesinlikle doğuştan ve içgüdüsel olarak getirilmiş olmalıdır. Sözdizimi ile ilgili ayrıntılar psikoloji tarihinde açık ve net olarak daima söz konusu edilmiştir. Bunlara göre insan zihnindeki karmaşa öğrenmeden kaynaklanmamaktadır, öğrenme zihindeki bu karmaşadan meydana gelmektedir. Bu bilgiler devrim niteliğinde yeni bilgilerdir (Pinker, 2021, s. 138).

Pinker'e (2021) göre konuşma algısı dil içgüdüsünü meydana getiren biyolojik mucizelerin bir diğeridir. Ağız ve kulak gibi organları iletişim kurmak için kullanmanın tartışmasız faydaları bulunur. Kulakları duymasına rağmen işaret dilini kullanmaya devam eden bir toplum görülmüş şey değildir. Konuşma için gün ışığına ihtiyaç duyulmaz, konuşma elleri ve yüzü de tekeline almaz. Konuştuğunuz kişinin ellerini ve yüzünü görmeden de verimli bir konuşma süreci yürütebilirsiniz. Bu bağlamda konuşma, kulak aracılığıyla beyne bilgi iletmenin en verimli ve en hızlı yoludur (Pinker, 2021, s. 182). Aynı zamanda Pinker, konuşmanın anatomik unsurlarının da dil yetisi üzerinde etkili olduğunu düşünür. Konuşma seslerini anlamanın en kolay yolu akciğerlerden çıkan havanın ses yolundan geçerek dünyaya ulaşmasını takip etmektir. Konuşurken her zamanki nefes alma ritmimizi bırakır daha kısa nefesler alırız. Akciğerlerden dışarı çıkan havanın izlediği yol konuşmayı oluşturur. Bu noktada ses telleri, gırtlak, ağız, dil, damak, dişler de işin içine girer (Pinker, 2021, s. 185). Buna rağmen bir organ olarak dil, konuşma ve dil yetisi için çok önemlidir, hatta dil yetisi için konuşma organının bir armağanıdır demek mümkündür. Bir organ olarak insan dili esasında

üç organın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Dilin gövdesi, dilin ucu ve dili çeneye bağlayan kaslar (dil kökü) bu organın bileşenleridir (Pinker, 2021, s. 188).

Pinker'e (2021) göre dil bilgisi basit bir kod yahut bir iletişim protokolü olarak değerlendirilebilir. Dil bilgisi belirli bir dilde hangi çeşit seslerin hangi çeşit anlamları karşılamak için kullanılacağını belirleyen bir veri tabanı işlevi üstlenir. Dil bilgisi bir konuşma ve anlama programı ya da tarifesi değildir. Konuşma ve anlama eylemleri dil bilgisi ile ortak bir veri tabanını kullanırlar. Ancak bunun yanı sıra konuşmanın tam manasıyla anlaşılabilmesi için bu veri tabanı yeterli değildir. Konuşma gerçekleşirken beynin ne yapması gerektiğini belirleyen prosedürlere de gereksinim vardır. Söylenenleri anlama sırasında cümle yapısını çözümleyen zihinsel programın adı çözümleyicidir. Bu noktada sadece konuşmak yeterli olmaz, üretilen konuşmayı çözümleyerek onu anlamlandıracak bir beyne de gereksinimimiz vardır (Pinker, 2021, s. 222).

Pinker'e (2021) göre diller yenilenme, öğrenme ve soyutlanma etkileri nedeniyle birbirlerinden farklılaşırlar (Pinker, 2021, s. 273) Bu bağlamda Pinker, dil içgüdüsünden dolayı ortaya çıkan ve dilsel yenilik bağlamında çok daha ilginç olan başka bir olgunun daha var olduğunu savlar. Ona göre dil iletim sistemindeki her bağlantı bir insan beynidir. Bu beyin evrensel dilbilgisi ile donatılmış bir mahiyettedir ve devamlı birbirinden farklı kuralları olan ortam konuşmalarının örneklerini incelemektedir. Ortamdaki konuşma özensizce yapılmış olabilir, sözcükler ve cümleler çift anlamlı bir şekilde kullanılıyor olabilir. İnsanlar duydukları bu şeyleri zamanla çözümlemeye başlarlar. Konuşan kişilerin kullandıkları farklı bir sözlük verisi ya da kural sanki kendisi tarafından kullanılmış gibi yorumlanır (Pinker, 2021, s. 276).

Pinker'e (2021) göre çocuklarda herhangi bir dilin edinimi altı yaşına kadar garanti altına alınmıştır. Ergenlik döneminin sonuna kadar başka bir dili öğrenebilmek için gittikçe daha fazla çaba sarf etmek gerekebilir, ergenlik döneminden sonra ise herhangi bir dilin öğrenilebilme olasılığı çok düşüktür. İnsanın olgunlaşması ile birlikte altı yaş civarında metabolik hızda bir düşüş gerçekleşir, aynı zamanda beyindeki nöron sayısında da bir azalma görülür. Ergenlik döneminde de metabolizma en alt seviyesine iner ve ayrıca sinaps bağlantıları azalır. Bu yapısal dönüşümler dil öğrenme konusundaki kritik dönemleri ortaya çıkarır. Beyindeki dil öğrenim sistemi çocukluk döneminde daha etkin ve yönlendirilebilir bir yapıdadır, çocukken beynin dille ilgili bölümlerini içeren sol lob zarar görse dahi çocuklar dili öğrenebilir, hiç olmazsa dili keşfedebilirler. Erken dönemde yaşanan sol lob hasarlarında beyin, dille ilgili modülleri beynin başka alanlarına taşıyabilir; ancak ilerleyen yaşlarda bu

mümkün olmaz. Bütün bu veriler ilerleyen yaşla birlikte dil öğrenme konusunda yavaşlamamızın nörolojik dayanak noktalarını oluşturur (Pinker, 2021, s. 332).

Dil ediniminde kritik dönem konusunda bir diğer görüş de dil edinim sistemine bir kere kullanıldıktan sonra ihtiyaç duyulmayacağı yönündeki görüştür. Pinker (2021) bu durumu şöyle açıklar: Dil edinim sistemini bir kere kullandıktan sonra ömür boyunca saklamak maliyetli olacaksa bunu sökmek gerekir. İnsanın metabolik sisteminde beyin, tam anlamıyla bir enerji tüketim motorudur. Vücudun oksijeninin beşte birini ve aynı oranda kaloriyi beyin tüketir. İnsan beyni bu açıdan tam olarak nöral bir oburdur. İnsan beynini işletebilmek için yüksek kalorili besinlere gereksinim duyarız ve bu çok maliyetli bir süreçtir. Bu kadar maliyetli bir beyinde çocukluk döneminden sonra kullanmayacağımız bir dil edinim sistemini saklamak, başka alanlardaki bilişsel faaliyetler için kullanılması gereken enerjinin verimsiz kullanılmasına neden olacaktır. Pinker, dil ediniminde kritik dönem olgusunun nörolojik açıklamasını bu şekilde yapmaktadır (Pinker, 2021, s. 333).

Pinker'e (2021) göre genler tek başına insan dilinin yapısal özelliklerini belirleyecek güce sahiptirler; ancak aynı zamanda çevredeki dilin özelliklerini de hafızalarına alırlar. Gen dili belirler; ama belirlediği dilin yaşadığı değişiklikleri de hafızasına alarak ilerler. Birey genetik kodları bakımından eşsizdir; fakat bu hafızaya alma olgusu sayesinde bir kişinin dil yetisi diğer herkesle eş zamanlı bir yapı arz eder. Bu bağlamda düşünecek olursak dil, özü gereği bir diğer toplumsal etkinliktir (Pinker, 2021, s. 314).

Pinker (2021) dilbilgisi genleri ve beyinde var olduğu düşünülen dil organı konusunda bunların henüz kanıtlanamamış olgular olduğunu düşünmektedir. Ona göre modern biyolojide genetik farklılıkları tartışmadan genleri tartışmak oldukça zordur. Cinsel üreme yoluyla dünyaya gelen ve genetik açıdan birbirinin tıpatıp aynısı olan bireyler -tek yumurta ikizleri hariç- bulabilmemiz mümkün değildir. Dil genleri varsa normal insanların dilsel yetenekler bağlamında doğuştan birbirinden farklı olması gerekir. Dil yetisi açısından baktığımızda aynı dil yeteneğine sahip olan iki kişi bulabilmemiz de mümkün değildir (Pinker, 2021, s. 368).

Pinker'e (2021) göre dil yetisinin ortaya çıkabilmesi ve bu yetinin gelişerek günümüzde kullanılan evrensel dil bilgisi seviyesine ulaşabilmesi için aşağı yukarı 350 bin nesil geçmiş olması gerekmektedir. İnsanoğlunun dil yetisi yavaş yavaş ve kademeli olarak evrim geçirerek günümüze ulaşmış olmalıdır. Bilinen evrimsel akrabalarımız arasında insanoğlunun dil yetisine benzer bir iletişim sistemi kurmayı başarabilmiş ikinci bir tür yoktur. Bu uzun evrim süreci içinde dil yetisine sahip olan başka türlerin var olduğunu söyleyebiliriz;

fakat bunlardan hiçbiri hayatta kalarak günümüze kadar ulaşmayı başaramamıştır (Pinker, 2021, s. 390-391).

Pinker'in *Dil İçgüdüsü* adlı kitabında dil yetisi ile ilgili olarak ele aldığı bütün parametreler dil yetisinin uzun süren bir uyumsama ve doğal seçilim süreçlerinin bir ürünü olduğunu göstermektedir. Sözdizimi, morfoloji, ses kanalının oluşumu, sesbilimsel kurallar ve yapılar, konuşma algısının oluşumu, ögelere ayırma süreçleri gibi dilin evrimine dair bütün parametreler bir anlık bir mutasyon sonucunda ortaya çıkabilecek düzeyde basit değildir, bunlar oldukça karmaşık yapılardır. Bunların tamamı fiziksel olarak kusursuz biçimde zamanlanmış genetik olayların bir şelale gibi arka arkaya dökülmesi gibi biçimlenmiş sinirsel devreler biçiminde örgütlenmiştir. Dil yetisi, bu devrelerin mümkün kıldığı bir olgudur. Bu devreler sayesinde sınırsız sayıda eksiksiz bir biçimde yapılandırılmış düşünceler, akciğerlerden dışarı çıkan nefesin çıkardığı seslerin tonlamalarını değiştirerek bir bilinçten diğerine aktarılmaktadır (Pinker, 2021, s. 409).

Pinker'e (2021) göre dil yetisi konusunda insan davranışlarını inceleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışmak anlamlı değildir; fakat sınırsız sayıda cümle, sınırlı sayıda bir kural sistemi (dil bilgisi) tarafından oluşturulabilir ve bunu sağlayan zihinsel dilbilgisi ile dilsel davranışların altında yatan diğer psikolojik mekanizmaların araştırılması ve açıklamaya çalışılması anlamlı bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkar. Sözcüklerin düzenli bir şekilde sıralanması gerekliliği zihinsel dil mekanizmalarının çok sayıda bölümünün birbirleriyle yoğun bir etkileşim içinde olmasını ve dolayısıyla karmaşık bir tasarıma sahip olmalarını gerektirir. Dünyadaki bütün dillerin temel yapılarda birbirine benzemesinin asıl nedeni de evrensel dil bilgisidir. İnsanlara özel bir dil bilgisi öğreten bu mekanizma olmasaydı öğrenme mümkün olmazdı. Bütün bunlara rağmen evrimsel psikoloji; öğrenme eylemini küçümsemez, onu yok saymaz, tam tersine onu açıklamaya çalışır. Evrimsel psikolojiye göre öğrenmeyi sağlayan ve doğuştan getirildiğine inanılan bir mekanizma olmadan öğrenme gerçekleşmez. Yine evrimsel psikolojiye göre bu mekanizma, doğal seçilim süreçlerinin içinde aşama aşama ve kademeli olarak evrim geçirmiştir (Pinker, 2021, s. 466-468).

Steven Pinker; dilin öksürmek, hapşırmak, esnemek gibi insan doğasına özgü bir içgüdü olduğunu savunmaktadır. Pinker, dilin diğer içgüdüler gibi basit bir içsel mekanizmaya sahip olmadığını söyler. Dil, insanın yüksek seviyede uzmanlaşmış beyin mekanizmasının ürünüdür. Bu mekanizma doğal seçilim ile uyarlama ile insana özgü bir içgüdüsel yapı olarak evrim geçirmiştir. Pinker'e göre dil yüksek düzeyde gelişmiş bir araçtır, bu bağlamda Pinker'in görüşü Chomsky'nin görüşü ile örtüşmektedir. Pinker, dilin ortaya çıkışında doğal seçilim ve

uyarlanma süreçlerini öne çıkararak Gould'un eksaptasyoncu görüşleriyle çelişmektedir (Ramachandran, 2022, s. 226).

Steven Pinker (2018) *Düşüncenin Maddesi: İnsan Doğasına Açılan Pencere Olarak Dil* adlı kitabında insan düşüncesinin ve dolayısıyla onun dolaylı bir ürünü olarak karşımıza çıkan insanoğlunun dil yetisinin maddesel kökenleri üzerinde durmuştur. *Dil İçgüdüsü* adlı eserinde ortaya koyduğu dil tezini bu kitabında geliştirmiş ve genel bir dil evrimi teorisini ortaya koyarak alanyazında oldukça tartışmalı bir konu olan dilin evrimine dair akılcı açıklamalar getirmeye çalışmıştır.

Pinker'e (2018) göre dil, ses ile anlam arasında bir bağlantı kurmanın yoludur. Pinker, *Düşüncenin Maddesi* adlı kitabında bu ilişkinin ikinci yakasını yani anlamı ele almaktadır. Kitabın temel tezi, sözcüklerin ve yapıların anlamlarını dilin toplumsal ortamlarda kullanılma biçimini, dilbilimcilerin anlambilim ve edimbilim olarak sınıflandırdıkları konu başlıklarını ele almaktır. Pinker bu kitapta insanların düşüncelerini ve duygularını sözcüklerle anlatma yöntemlerinden hareketle insan zihni ve bilinci hakkında birtakım genellemelere ulaşmaya çalışmıştır (Pinker, 2018, s. 7-8). Dilin iç ve dış dünya ile ilişkisi düşünsel açıdan büyüleyici bir olgudur, gerçek dünya açısından ise oldukça önemlidir. Bu yüzden Pinker, anlambilimsel açıdan dilin kullanımlarına dikkat çekmeye çalışmıştır (Pinker, 2018, s. 12).

Pinker'e (2018) göre dil, insan doğasının gizemli yapısına doğru açılan bir penceredir. Dil insan yaşamı ile iç içe geçmiş bir durumdadır. Başka insanları bilgilendirmek ve onları bir konuda ikna etmek için dili kullanırız. Bunların yanı sıra küfür etmek, tehdit etmek, kandırmak için de dili kullanmaktayız. Dil, bizim gerçekliği kavrama yöntemlerimizi açığa çıkarır, başka insanlara aksettirmeye çalıştığımız öz imgemizi ve bizi başka insanlara bağlayan ögeleri de yansıtmaktadır (Pinker, 2018, s. 8). İnsan doğasını anlayabilmek için en önemli yeti dildir. Bu yeti; türün tamamında bulunur, hayvanlar âleminde eşsiz bir yetidir toplumsal yaşamın içinde insanın geliştirdiği her şeyin vazgeçilmez özelliğidir, bir şekilde bu yeti kaybedilirse yahut aksarsa insan yaşamı için yıkıcı sonuçları olur (Pinker, 2018, s. 42).

Pinker'e (2018) göre anlambilim, sözcüklerin düşüncelerle olan ilişkisini ele almaktadır. Aynı zamanda sözcükler başka insanların endişeleriyle de ilişkilidir. Sözcüklerin kullanıldıkları topluluk içinde anlam kazanma süreçlerinin nasıl gerçekleştiği olgusu oldukça önemli bir araştırma alanıdır. Bir kişinin kullanımı ile ortaya çıkan bir sözcük insan topluluğunun geri kalanı tarafından nasıl anlaşılıyor ve bu insanların zihinlerinde de aynı çağrışıma neden olabiliyor soruları anlambilimsel açıdan yanıt verilmesi gereken çok ciddi

sorulardır. Sözcükler, duygularla doğrudan ilişkilidir, yalnızca nesneleri işaret etmekle kalmazlar, duygular sözcüklere içkindir; büyü, tabu, günah gibi duygular sözcüklerin anlamsal yüküyle donatılır. Buna ek olarak sözcükler toplumsal ilişkiler hakkında kavramsal anlamlar yüklenir (Pinker, 2018, s. 13). Sözcüklerin gerçekliğe iliştirilmesi ile birlikte dilin kendi içinde simgeler yaratarak bizim anlamsal açıdan kapana kıstırılmamız durumunun önüne geçer. Bu durum sözcüklerin anlamlarının kendilerine çıkmasını ve bir sözcüğün başka bir sözcük ile tanımlanmasını engeller. Sözcüklerin toplumsallığını arttırır (Pinker, 2018, s. 23).

Pinker'e (2018) göre öğrenmek fiili dilbilimcilerin iddia ettiği biçimiyle olgusal fiil türünde bir fiildir. Olgusal fiiller özneye göndermede bulunulan inancın doğru olmasını zorunlu kılmaktadır (Pinker, 2018, s. 18). Sözcük anlamları da olgusal fiiller gibi konuşan kişinin gerçeğe sadakatine bağımlıdır. Bu da sözcükleri gerçeklikle bağlantılı hâle getirir, sözcükler sadece kişinin zihninde kapalı kalmış dünya ile ilgili olgular olmanın ötesine geçmiş, dünyanın neden sonuç ilişkileri ile bağlantılı olan dokusuna işlemişlerdir (Pinker, 2018, s. 20).

Pinker'e (2018) göre sözcüklerin ortaya çıkmasına hangi olayın neden olduğunu tespit etmek ve ortaya çıkan sözcüğün topluluk tarafından benimsenmesine neden olan olguların tespit edilebilmesi için geleneksel etimolojinin yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Etimolojinin yöntemleri ile bir sözcüğün izi en çok birkaç yüzyıl kadar geriye gidebilecek biçimde sürülebilir. Oysaki ilksel sözcüklerin ortaya çıktığı dönem çok gerilerde bir tarihte saklıdır. İlksel sözcüğü icat eden ve bir kavrama kendi seçtiği bir ismi veren kişinin yaşadığı döneme ulaşılamadan etimolojinin etki alanı ortadan kalkmaktadır. Yakın geçmişte ortaya çıkan sözcükler üzerinden bu sürecin nasıl geliştiğini olasılıklar dâhilinde takip edebiliyoruz (Pinker: 2018, s. 28). Bu bağlam dilin kökeni tartışmalarındaki en temel sorunlardan birini de teşkil etmektedir. Dil bir fosil bırakmaz, yazılı belgeler de en fazla 5 bin yıllık bir tarihsel derinliğe kadar dili takip edebilir; ama dilin kökeni çok daha eski bir tarihsel süreçte aranmalıdır.

Pinker'e (2018) göre zorunluluk icadın anasıdır (Pinker, 2018, s. 28). Bu bağlamda düşünecek olursak insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkması sürecinde insanın dile ihtiyaç duymasını sağlayacak bir toplumsal ortamın var olmasını gerekli kılmaktadır. Dilin devamlılığının sağlanabilmesi için de bu zorunluluğun uzun doğal seçilim süreçlerinden sağ salim çıkarak günümüze kadar ulaşması gerekmektedir. Kısaca söylemek gerekirse dilin ortaya çıkışını zorunlu kılan neden hâlâ günümüzde dahi yaşamsal bir öneme sahip olmalıdır.

İnsan beyni, insan evriminin tarihsel süreci içinde oldukça özgün bir tasarıma sahip olmuştur ve bu özgün düzenleme sayesinde bağırışlar, ciyaklamalar için kullanılan eski iletişim sisteminin çıktıları konuşma üreten yeni sistemin girdilerine ulanmıştır (Pinker, 2018, s. 31). Bazı bilişsel nörobilimciler; insanlarda sözcüklerle görünür hâle gelen duygu patlamalarının, primatların sesli çağrıları ile insan dili arasındaki evrimsel kayıp halkayı bize gösterdiğini söyleyen Darwin'in görüşünü desteklediğini düşünmektedir (Pinker, 2018, s. 448).

Dil ile ilgili temel olgulardan biri de ses simgeciliğidir. Pinker'e (2018) göre sözcüklerimizin temelini oluşturan bir düşünce hammaddesi yok ise gerçekten konuştuğumuz söylenemez. Ağzımızdan çıkan sesler doğal olarak somut bir şeyler hakkında olmalıdır. Eğer öyle olmazsa çıkardığımız sesler en nazik ifade etme biçimiyle anlamsız kabul edilecektir. Düşünceler, duygular ve bağlılıklar dil aracılığıyla görünür hâle gelir. Sözcükler ve yapılar fiziksel gerçeklik ve insanın toplum yaşamı ile ilgili ayrıntıları açığa çıkarır. Bu kavramlar tüm kültürlerde birbiriyle benzeşir. Bu kavramların kökeni hem insanın bireysel gelişimine hem de dil topluluğumuzun geçmişine ve genel insan evrimine dayanmaktadır. Sözcükler, yapılar ve bunlar aracılığıyla ürettiğimiz eğretilemeler, yapıları birleştirerek oluşturduğumuz daha büyük yığınlar ile bunları tamamını etkinlik alanlarına taşıma yeteneğimiz insanı akıllı kılanın ne olduğu hakkında bize ipuçları sunuyor. Ancak bazen sözcüklerimiz ve yapılarımız eşyanın doğasına uygun olmayabilir. Bu durumda paradokslar, ahmaklıklar ve trajediler ortaya çıkar (Pinker 2018, s. 38).

Pinker'e (2018) göre dil, insan yaşamında çok önemli işlevler üstlenmektedir; fakat bunların arasında en önemlisi dili öğrenmektir. Bebekler bu dünyaya geldiklerinde etraflarında konuşulan dilin tek bir sözcüğünü dahi bilmezler ve anlamazlar. Fakat yaklaşık olarak üç sene içinde hiçbir eğitim almadan dili konuşabilecek düzeye ulaşırlar, binlerce sözcüğü konuşabilecek duruma gelirler, konuştukları dilin dil bilgisi hakkında yetkinleşirler, ses örüntüleri arasındaki farklılıkları kavrayabilirler. Çocukların dili bu derece akıcı konuşabilmeleri için çevrelerinde konuşulan dili ezberlemiş olmaları yeterli değildir, o dili çözümlemiş olmaları da gerekmektedir. Dilin bileşenlerinin ne şekilde bir araya geldikleri konusunda keskin varsayımlarda bulunabilen çocuklar dil bilgisi kurallarının zihinsel eşdeğerlerini bir şekilde öğrenmiş olmalılar (Pinker, 2018, s. 42-43). Çocuklar etraflarında yapılan konuşmalardan doğru genelleme türlerini alıyorlar; ama dil bilgisinin genel kurallarını, sözcüklerde gizli dil bilgisi yapısını ve sözcüklerin düzenlenişini kendileri buluyorlar. İşte bu süreçlerin tamamı Pinker'e göre, Chomsky'nin kuramının temel gerekçelerini oluşturur. Dil

edinimi süreçleri dilin doğasını anlamak için kilit bir unsur olarak karşımıza çıkar ve bu edinim süreçleri çocuklarda doğuştan bulunmaktadır (Pinker, 2018, s. 44-45).

Pinker'e (2018) göre dilin bizatihi kendisi pek çok bileşen içeren karmaşık bir düzenektir. Çocukların dili nasıl öğrendiklerini anlamak istiyorsak her şeyi tek çözümleme ile açıklamak yerine bu bileşenlerden herhangi birine odaklanmayı tercih etmeliyiz. Sesleri birleştirerek sözcükler oluşturan, sözcüklerden sözcük öbekleri ve cümleler yapılandıran bileşenler bulunmaktadır. Bu bileşenler her birinin insan beyni ile bir bilgisayar sisteminin arayüzleri gibi bağlantıları olmalıdır. Sözgelimi ağız, kulak gibi organlara ton veren, sözcük belleğini ve kavramsal belleği işleten, söylenecek sözlerle ilgili olarak yapılan planlara ve konuşma sırasında bilginin güncellenmesi konusunda görev üstlenen kaynaklara iş gördüren pek çok bileşenli sistemler vardır (Pinker, 2018, s. 45).

Pinker'e (2018) göre diller düşünmez, insanlar düşünür. Diller komiteler tarafından tasarlanıp kullanıma sokulan iletişim araçları değildir. Diller, insan topluluğu içinde kendiliğinden evrim geçirerek oluşurlar. Biçim ve anlam arasında rastlantısal olmayan öngörülebilir herhangi bir bağlantının kurulabilmesi dil tarihinin herhangi bir aşamasında insanların akıllarının bir ürünü olarak ortaya çıkmış olabilir (Pinker, 2018, s. 100). Biçim ve anlam arasındaki bağın kurulmasıyla birlikte insan dilinin ilk örneğinin de yavaş yavaş ortaya çıkması gerekir. Anlamsız ses simgelerinin bir anlam ile bağ kurması ve bunun bir grup insan tarafından anlaşılabilir iletiler içermesi dilin ortaya çıkışını sağlayan eylemsel süreci başlatmış olabilir.

Pinker'e (2018) göre bazı kavramları içeren listenin doğuştan geldiğini savunabilmek için evrimsel biyoloji verileriyle tutarlı bir açıklama getirmeniz de gerekmektedir. Çünkü evrimsel biyoloji, doğuştan getirilen şeylerin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan bir bilimdir. Evrim bilimine göre doğuştan getirdiğimiz bütün özellikler bir şekilde doğal seçilimle günümüze gelmiş olmalıdır. Aynı zamanda bu özelliklerin atalarımızın üreme konusundaki başarılarını da arttırmış olmaları gerekmektedir (Pinker, 2018, s. 125-126). Dil yetisinin açıklaması yapılırken evrimsel psikoloji disiplininin bu ön şartlarının yerine getirilmesi gerekmektedir.

Pinker'e (2018) göre diller söyleyiş ve dil bilgisinin iç dinamiklerinden ve tarihsel süreçte yaşanan birtakım ilginç olaylar yüzünden pek çok farklı yol ve yöntemle evrim geçirmektedir. Bu nedenden ötürü birbirine benzer yapılardaki toplumlarda birbirinden farklı dil türleri var olabilir (Pinker, 2018, s. 178). Bu durum dil içi evrimi açıklamak için

kullanılabilecek bir argümandır. Dilin ortaya çıkmasından sonraki evrim sürecinin açıklanmasında etkin olarak kullanılabilir. Ancak bir bilişsel yeti olarak insan dilinin biyolojik bir kapasite (sığa) olarak ortaya çıkışını açıklamaz.

Evrimci psikologlar insanları diğer hayvanlardan ayıran olgular arasında dili çok önemli görürler; fakat dilin yanı sıra iş birliği yapma eğilimi ve alet yapma yeteneğinin de dil kadar belirleyici olduğunu düşünürler. Pinker'e göre mühendislik yeteneğimiz fiziksel dünyayı kendi çıkarlarımız doğrultusunda yönlendirme yani alet yapma yeteneğimizin, hukuk geliştirmemiz ise toplumsal dünyayı kendi çıkarlarımız doğrultusunda yönlendirme yani iş birliği yeteneğimizden kaynaklanır. Dil dışında bizi diğer türlerden ayıran bu iki noktaya dikkat ettiğimizde bunların ikisinin de en az dil kadar belirgin ayrımlar yarattığını görürüz (Pinker, 2018, s. 280).

Pinker'e (2018) göre insan zihni sınırsız sayıda soyut fikri aynı anda düşünebilme yeteneğine sahiptir ve bu yetenek fiziksel ve sosyal dünya ile mücadele etmeye yarayan bir primat devresinden eğretilemeli soyutlamalar yapabilecek biçimde evrimleşmiştir. İnsanlar eğretilemeler aracılığıyla düşünürler, bu nedenle insan düşüncesini anlamak için bu eğretilemeli yapıların çözümlenmesi gerekmektedir. Son çözümlemede düşünmek, bir eğretilemenin anlamını kavramaktır. Dolayısıyla insan düşüncesindeki temel ayrım noktası eğretilemenin eğretilemesinin anlaşılması olayıdır (Pinker, 2018, s. 294). Şayet insanın soyut düşüncesi tamamen eğretilemeli bir yapıda gelişmiş ise ve bütün bu eğretilemeler biyolojik bağlamda temel kavramlardan hareketle oluşturulmuşsa insan zekâsının evrimi konusunda çok önemli bir açıklamaya ulaşırız (Pinker, 2018, s. 299). Eğretileme aynı zamanda hedef olgu ve kaynak olguyu içinde barındıran soyut kavramı belirtebilecek bir teknik terime doğru evrimleşebilme potansiyeline sahiptir (Pinker, 2018, s. 317).

Pinker'e (2018) göre evrimsel psikoloji insan cinselliğinin özünde var olan çıkar çatışmalarını da gözler önüne sermiştir. Bu çıkar çatışmalarının nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte anlaşılmasının önemli sonuçları da olmuştur. İnsan cinselliğine dair çatışmaların bir bölümünün dil alanında yapılıyor olması da anlamlıdır (Pinker, 2018, s. 423). Burada Pinker'in tezi ile Miller'in dilin evrimi tezi benzer argümanlar ortaya koymaktadır. Miller dilin evrimini cinsel seçilim baskısı ile açıklar. Pinker ise günümüzdeki bazı cinsel çatışmaların dil üzerinden yürütüldüğünü vurgular. Günümüzde yaşanan bu dil temelli cinsel çatışmaların evrimsel bir dayanak noktası olduğu ortadadır ve bu dayanak noktası yine bilim tarafından bulunmalıdır.

Pinker'e (2021) göre dil, insanın bilişsel ve duyuşsal sınırlamaları nasıl aşacağını ona değişik pencereler açarak göstermektedir. Bu pencerelerin birincisi eğretilemedir. İkinci pencere ise dilin birleştirim (kombinasyon) yaratma gücüdür. Dil, sonlu araçlarla sonsuz kullanımlar geliştirebilir. Bu kullanımlar sayesinde sözcükler birleşerek sözcük öbeklerini, sözcük öbekleri birleşerek cümleleri oluşturur. Dil bilgisinin birleştirme aygıtı düşüncenin birleştirme aygıtının bir yansımasıdır. İnsanın bu birleştirimlerle kurduğu her sözcük öbeği karmaşık bir düşünceyi ifade etmektedir (Pinker, 2018, s. 525).

Pinker ve Jackendorff (2005) insan dilinin özyineleme özelliğini kendi kendisini çağıran bir işlem ya da türdeş bir bileşeni içeren bir bileşen olarak tanımlanmıştır (Pinker ve Jackendorff, 2005, s. 203). Pinker ve Jackendorff'a göre insan dilinin özyinelemeli olması gerekmektedir. İnsan dilinin özyinelemeli olmasının tek nedeni, dilin işlevsel olarak özyinelemeli düşünceleri ifade etmesidir. İnsan türü özyinelemeli düşünce yapısına sahip olmasaydı bu düşünceleri ifade etmeye yarayan aracın da -insan dili- özyinelemeli olması gerekmezdi (Pinker ve Jackendorff, 2005, s. 230).

Steven Pinker ve Paul Bloom'un *Doğal Dil ve Doğal Seçilim* adlı makaleleri yayımlandığı günden bugüne kadar geçen süreçte dilin evrimi ve dilin kökeni araştırmalarının seyrini değiştiren makalelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale dilin evrimi tartışmalarının evrimsel psikoloji alanındaki boyutunu değiştirmiş, insanoğlunun dil yetisinin Darwinci literatürün temel kavramlarından biri olan doğal seçilim ile açıklanması için güçlü bir katkı sunarak dil evrimi çalışmalarının seyrini değiştirmiştir. İlgili makalelerinde Pinker ve Bloom'un (2022) savundukları olgu, insanoğlunun dil yetisinin ekolokasyon (ses yankısı ile konum belirleme) ve stereopsis (derinlik algısı) gibi karmaşık yeteneklerden farklı olmadığı ve bu tür yeteneklerin kökenini açıklamak için kullanılabilecek tek bilimsel yöntemin doğal seçilim olduğudur (Pinker ve Bloom, 2022, s. 43).

Pinker ve Bloom (2022) ilgili makalelerinde bazı özelliklerin evriminin açıklanması için kullanılan doğal seçilim süreçlerinin ne zaman kullanılabileceği konusunu evrimsel biyoloji biliminin verileri ışığında incelemeye çalışmışlardır. Buradan elde ettiği verileri insan dilinin evrimsel sürecine uygulayarak dilim evrimini açıklamaya çalışmışlardır. Dilin evrimini doğal seçilim dışındaki mekanizmalarla açıklamaya çalışan gruptaki araştırmacıların argümanlarını değerlendirerek bu görüşlerdeki haklılık payları belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak da dil bilgisini açıklamak için ortaya atılan doğuştancılık görüşünün savunduğu dil bilgisi ediniminin Darwinci açıklamaların ilkeleriyle uyumlu olmadığını savunan görüşü çürüten argümanlar ortaya koyarlar (Pinker ve Bloom, 2022, s. 46).

Pinker ve Bloom dilin bazı işlevler için karmaşık bir tasarımın belirtilerini göstermesinden hareketle doğadaki karmaşık tasarıma sahip diğer yapıların ortaya çıkışının açıklanmasında mutlak bir kesinliğe yakın bir biçimde kullanılan doğal seçilimin dilin açıklanması süreçlerinde de kullanılabileceğini iddia etmişlerdir (Blackmore, 2011, s. 123).

Pinker ve Bloom (2022) dili açıklamak için daha büyük beyinlerin evrimleşmesi konusunda görüşleri değerlendirdikten sonra insanoğlunun dil yetisinin daha büyük bir beyinde nedeni henüz bilinmeyen bir biçimde hareket eden fiziksel yasaların güdümünde ortaya çıktığına yönelik hipotezi destekleyen hiçbir sonucun olmadığını iddia etmektedirler. İlgili sistemin tarihsel, gelişimsel ya da rastgele süreçlerle açıklanabilir olduğuna yönelik bir kuşku olmamasına rağmen insanoğlunun dil yetisinin karmaşık yapısının en muhtemel açıklaması olarak evrimsel baskılara bir tepki olarak ortaya çıkan ve gelişen nöral devrelere baskı uygulayan bir tasarımın ortaya çıkması gösterilebilir (Pinker ve Bloom, 2022, s. 96).

Pinker ve Bloom (2022) evrensel dilbilgisinin Darwinci doğal seçilim ilkeleri tarafından evrimleşebilmesi için bu yapının genel olarak faydalı olmasının yeterli olmayacağını, bunun gelişmesi için başka evrimsel parametrelerin de göz önünde bulundurarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Ortaya çıkacak her bir dil bilgisel yapının bu yapıyı kullanarak konuşan atalarımıza bir üreme avantajı sağlamış olması da gerekir. Ayrıca bu avantajın atalarımızın popülasyonunda sabitlenecek kadar da güçlü ve büyük olması gereklidir. Ayrıca bu yapıların tamamının insan türünün dilsel yetilere sahip olmayan primat atalarından ayrışmasını sağlayacak düzeyde uzun bir evrimsel zaman ve genomik alana sahip olması da gerekmektedir (Pinker ve Bloom, 2022, s. 97).

Pinker ve Bloom'a (2022) göre dil bilgisi kuralları, yapısal unsurları diğer birçok zihinsel dizge tarafından paylaşılan sembolik etkisel unsurlardır. Ezberlenmiş olaylara benzerlik ilişkisine dayalı olarak gelişen dereceli uygulamalardan bağımsız olarak ortaya çıkan ayrık sembolik etkisel unsurların insan bilişinin birçok alanında faydalı olduğunu, özellikle toplumsal olarak paylaşılan bilgileri içeren bilişlerde oldukça faydalı olduğunu savunmaktadırlar (Pinker ve Bloom, 2022, s. 103). Bu bağlamda dil bilgisi basit bir kurallar bütünü olmanın ötesinde oldukça karmaşık bir sembolik etkisel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pinker ve Bloom (2022) diğer primat türlerinin iletişim sistemlerinin araştırılması süreçlerinde ortaya çıkan bilimsel tartışmaların insan dilinin doğal seçilim sonucunda geliştiğine yönelik kuramların onaylanmasında ya da reddedilmesinde bir veri olarak

kullanılmaması gerektiğini savunmaktadır. Modern insan dilinin aşamalı ve oldukça uzun bir evrim sürecinden geçerek olgunlaştığı konusunda bir şüphe yoktur; fakat bunun temellerinin başka bir canlının iletişim sisteminde kesin bir şekilde var olduğunu savunmak zorunda değiliz. Modern insan dilinin öncülü olan yapıların şempanze ve insanın ortak atasından ayrılma sürecinden sonraki bir aşamada herhangi bir hominid grubunda ortaya çıkarak evrimleşmesi olasılığı göz ardı edilmemelidir (Pinker ve Bloom, 2022, s. 115-116).

Son tahlilde Pinker ve Bloom (2022) insanoğlunun dil yetisinin evrimi üzerinde doğal seçilim süreçlerinin etkili olduğunu düşünmektedir. Dil, iletişimi kurmaya yarayan önerme yapılarının iletilmesi için gerekli olan karmaşık tasarımın belirtilerini taşımaktadır ve evrimsel biyolojiye göre karmaşık bir yapı gösteren organların kökenini açıklamaya yönelik olarak kullanılan tek mekanizma da doğal seçilimdir. Çok farklı disiplinlerde çalışan, çok değişik kuramsal yaklaşımlar geliştirmiş bilim adamlarının büyük bir kısmı dili Darwinci doğal seçilim süreçleri dışındaki evrimsel mekanizmalar ile açıklamaya çalışıyor olsalar da ortaya koydukları argümanların hiçbiri ikna edici bir niteliğe sahip değildir (Pinker ve Bloom, 2022, s. 118).

Steven Pinker, dilin evrimini evrimsel psikolojinin bakış açısından açıklamaya çalışırken alanyazındaki bütün araştırmaları ilgili kitap ve makalelerinde inceleyerek bunların tamamını evrimsel psikolojinin yöntemsel bakış açısı üzerinden değerlendirmiş ve insanoğlunun dil yetisinin doğal seçilim yoluyla ortaya çıkmış içgüdüsel bir mekanizma olduğu sonucuna ulaşmıştır.

4.1.5.5. Michael C. Corballis

Michael C. Corballis, (2003) *İşaretten Konuşmaya: Dilin Kökeni ve Gelişimi* adlı kitabında insanoğlunun dil yetisinin hayvan iletişim sistemlerinden çok daha karmaşık ve yaratıcı bir süreç sonucunda ortaya çıktığını, büyük bir olasılıkla insanoğlunun dil yetisinin hayvan iletişim sistemlerinden farklı bir gelişim izlediğini göstermeye çalışmıştır (Corballis, 2003, s. 7). İlgili kitabında Corballis, insanoğlunun dil yetisinin primat atalarımızın çıkardığı ilkel seslerden değil el ve yüzleriyle yaptıkları mimik ve jestler aracılığıyla ortaya çıktığı ve geliştiği iddiasını kanıtlamaya yönelik bilimsel verileri analiz etmiştir (Corballis, 2003, s. 8).

Corballis'e (2003) göre insan diline doğurganlık özelliğini kazandıran ve insan dilini hayvanlara özgü diğer iletişim sistemlerinden ayıran temel olgu dil bilgisidir. İnsan dışındaki türlerin hiçbirinde dil bilgisine benzer bir hiyerarşik yapılanma bulunmamaktadır. İnsan dışındaki hiçbir canlı türünde işlevsel sözcükler, yinelemeler, zaman kipleri ve giderek

cümleler oluşturmaya olanak tanıyan bir dil bilgisi yoktur. Hayvan iletişim sistemlerinde insan diline benzer birtakım ögeler bulunmaktadır; fakat insan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki uçurum çok derindir ve bu uçurumun boyutları psikoloji bilimi tarafından incelenen en zor konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Corballis, 2003, s. 19). Corballis'e göre insan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki farkın bir diğer nedeni de ses yolu anatomisinin farklı olmasıdır. Şempanze ve bonobo gibi ortak atadan geldiğimiz primat türlerinin bizim çıkardığımız sesleri çıkarabilecek bir anatomik donanıma sahip olmamaları onların iletişim sistemleri ile bizim dilimizin arasındaki en temel farklılığı yaratmıştır. Primatlar, insanın yapmayı başarabildiği ses hareketlerinin birçoğunu çıkarabilecek anatomik donanıma sahip değildir (Corballis, 2003, s. 153-154). Dilin sadece insanlara özgü bir yeti olduğunu kıskanç bir tavırla iddia etmemize rağmen şunu da bilmeliyiz ki insanoğlunun evrimi sırasında beyinde ve ses tellerinde gerçekleşen uyumsamalar gerçekleşmemiş olsaydı insanın konuşmasının da mümkün olamayacağını bilmek zorundayız (Corballis, 2003, s. 226).

Hayvanlara insan dilini öğretmek amacıyla yapılan deneyleri inceleyen Corballis (2003) bu deneylerden iki temel sonuç çıktığını düşünmektedir. Birincisini primat türlerine ses temelli bir insan dilini öğretme konusundaki çalışmalar mutlak bir başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Hayvanlar, bizim onlara ne anlatmaya çalıştığımızı kısmen anlayabiliyor olsalar dahi bize ses temelli dili kullanarak yanıt verememektedir. İkinci sonuç ise hayvanların kendilerine öğretilen işaret dillerini kullanmada başarılı olmalarından hareketle dil konusunda primatlar ve insansı türleri arasındaki ortak nokta jest ve mimiklerdir. Hayvanlar kendilerine öğretilmeye çalışılan işaret dillerini kolayca öğrenmektedir. Hatta bunu diğer hayvanlara da öğretebilmeyi başaran primatlar görülmüştür. Bunlardan çıkarılması gereken sonuç, işaret temelli bir iletişim altyapısının ortak atadan geldiğimiz primatlar ile ortak olduğu ve muhtemelen bu yetinin türleşme süreçlerinin tamamlanmasından önce ortak atada bulunduğudur (Corballis, 2003, s. 52-53). İnsanın dilde uzmanlaştığı konu yinelemeleri genişleterek kullanmaktır. Şempanze ve bonobolarda böyle bir yeti yoksa bu kapasitenin ortak atamızda bulunabilme olasılığı da yoktur ve insan türü bu yineleme özelliğini evriminin daha sonraki bir noktasında kazanmış olmalıdır (Corballis, 2003, s. 75-76).

İnsanoğlunun ürettiği işaretler ile o işaretlerin ifade ettiği düşünceler arasındaki bağlantı sözcükler ile bu sözcüklerin ifade ettikleri düşünceler arasındaki bağlantıdan daha dolaysız bir biçimde işlemektedir. Buna dayanan Corballis (2003) insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışında seslerden çok el ve kol hareketlerinin etkili olduğunu düşünmektedir (Corballis, 2003, s. 30). Ona göre dil insanoğluna ağızdan çıkan sözlerden çok el hareketleriyle

kalmış bir mirastır (Corballis, 2003, s. 61). Corballis'e göre dilin evrimini anlamak istiyorsak öncelikle insanın yaptığı istemli hareketlerin doğasını anlamak zorundayız. Büyük olasılıkla doğal seçilim süreçlerinin hantallığını ortadan kaldırarak insanın iletişim yelpazesini geliştiren olgu, insanın istemli eylemleridir (Corballis, 2003, s. 227).

Bazı araştırmacılara göre jest ve mimikler bir ön dil oluşturmaktan çok bu ön dilin öncülü olabilirler. Bu aşamaya anlamlı jestler aşaması diyebiliriz. Corballis'e (2003) göre insanoğlunun mimiklerle geliştirdiği dili bir tür ön dil olarak kabul etmemek için hiçbir mantıklı neden bulunmamaktadır. Birleştirilebilir eylem süreçlerinin farklı diziler hâlinde düzenlenebilmesine olanak tanıyan bir yapı, ön dil olarak kabul edilebilir. Mimikler ve dil sanıldığından çok daha yakın bir yapılanmaya sahiptir (Corballis, 2003, s. 113-114).

Corballis'e göre nesneleri temsil eden işaretler bir süre sonra resimsel niteliklerini yitirerek soyut bir yapıya bürünür ve göreneksel bir nitelik kazanır. Ancak zaman ve mekân bağlamlarındaki sözcükler büyük ölçüde resimsel niteliklerini yitirmeden bunları taşımaya devam eder. Söz diziminin zaman ve mekânın dört boyutlu dünyasına yerleştirilmesi süreci açıklanabilirse söz diziminin evrimi konusundaki gizem bulutu da dağılacaktır. Bu noktada Corballis'in ortaya attığı sav, söz diziminin konuşma temelli olarak değil jest temelli olarak ortaya çıkmış olmasıdır (Corballis, 2003, s. 137).

Corballis'e (2003) göre insanoğlunun dil yetisi çok yavaş bir şekilde ve aşamalı olarak maymunların el ve kol hareketleriyle başlamış, homo türünün evrimiyle birlikte başka bir boyut kazanarak hızlanmıştır. Yaklaşık olarak 2 milyon yıl önce büyük beyinli homo türünün ortaya çıkmasıyla birlikte söz diziminin ilk belirtileri görülmeye başlanmıştır. Daha sonra gelişmeler ardı ardına yaşanmış, sesli çağrıların geliştirilmesiyle birlikte dil yetisi daha ileri bir aşamaya ulaşmıştır. Homo sapiensi diğer homo türlerinden farklı kılan olgu ise jestlere ve sesli iletişime dayanan karma bir dil yetisinden beslenen ama jestlere de tam bağımlı olmadan özerk bir dil yetisine geçiş yapabilmiş olmasıdır (Corballis, 2003, s. 197).

İşaret dilinden sözel dile geçişte birtakım çevresel baskılar etkili olmuştur. Ayrıca bu geçiş bir gecede de yaşanmamıştır. Günümüzde dahi el kol hareketleri insan iletişiminde oldukça önemli bir yer tutar. Çok akıcı konuşan bireyler dahi istemsizce sözel ifadelerini desteklemek amacıyla el ve kol hareketlerini kullanırlar. Bu açıdan bakacak olursak dil; ağız, dil, dudak hareketleri de işin içinde olmakla birlikte el, kol ve yüz hareketlerine dayanan bir hareketler sistemi olarak evrimleşmiştir. Başlangıç aşamasında beden dilinin ifade yelpazesine sadece basit hırıltılardan oluşan sözel çağrılar eşlik etmiştir. Öncelikle tamamen el-kol ve

yüzle yapılan hareketlere dayalı olarak ortaya çıkan ve büyük olasılıkla istemsiz hırıltıların eşlik ettiği dil yetisi, zamanla çok daha geniş bir ses yelpazesine erişerek gelişmiş, seslerin üzerinde istemli bir denetimin sağlanmasıyla birlikte konuşma diline ulaşılmıştır. Bu aşamaların tamamı birbiri ardında meydana gelen bir devamlılık süreci içinde gerçekleşmiştir. İnsanoğlunun günümüzde kullandığı modern dilin temel niteliği onun tamamıyla söze dayanıyor olması değildir, süreç içinde sözel boyutun özerk bir yapı kazanarak dilsel iletişime anlam ve dil bilgisi katmayı başarabilmesidir (Corballis, 2003, s. 199).

Sözel iletişimin ortaya çıkması ve konuşma becerisinin gelişmesiyle birlikte önceleri sadece el ve kol hareketlerine bağımlı olan iletişim daha verimli bir boyuta ulaşmıştır, bunun sonucunda ise insanın elleri de serbest kalmıştır. Bu sayede insanlar konuşurken aynı zamanda elleriyle başka eylemler de yapabilmişlerdir. Konuşmanın jestlerden üstün olduğu bir diğer alan ise konuşmanın el ve kolların kullanıldığı uygulamalı gösterilere olanak tanımasıdır. Bir yandan konuşup bir yandan da konuşulanları uygulamalı olarak göstermek işaretler aracılığıyla uygulamaları anlatmaya çalışmaktan çok daha kolay ve öğretici bir süreçtir. İnsansılar daha ileri bir alet üretim teknolojisine ulaştıklarında sözel iletişimin avantajları da ortaya çıkmıştır. Böylece bir tekniği sözel olarak anlatmanın yanına uygulamalı olarak göstermenin de avantajını eklemiş oluyorlardı. Elleri başka bir işte kullanırken iletişimi sürdürebiliyor olmanın yarattığı bir diğer avantaj ise iletişimin temel yükünü ellerden yüze aktarmış olmasıdır (Corballis, 2003, s. 206-207). Arkeologlar insanın alet üretim teknolojisindeki sıçramanın temel nedeninin dilin ortaya çıkışının bir yansıması olduğunu düşünmektedirler (Corballis, 2003, s. 208).

Corballis'e (2003) göre insanoğlunun özerkleşen dil yetisi ellerin serbest kalması sürecinin son aşamasıdır. Bu sayede insan üretiminin, pedagojinin ve bilginin kültürel olarak aktarımının büyük bir verimlilikle gerçekleşebilmesi sağlanmıştır. Bu boyutlardaki bir gelişmenin anlık bir mutasyon benzeri biyolojik bir değişiklikle gerçekleşmiş olması mümkün değildir. Daha akla yatkın olan sava göre konuşma için gerekli olan uyumsamaların büyük bir olasılıkla 100 bin yıl kadar önce homo sapiens türünün Afrika'da ortaya çıkışıyla başlamış olmasıdır. Bu noktada sözel çağrılar konuşmanın ortaya çıkışında oldukça önemli bir görev üstlenmiştir. Bu gerçekleşmemiş olsaydı anlaşılabilir seslerin çıkarılmasını sağlayacak biyolojik evrimin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktı. Corballis'e göre insanoğlunun dil yetisi, en azından günümüzden 50 bin yıl öncesine kadar kısmen sözel çağrıların yanı sıra büyük ölçüde el-kol hareketleri ve yüz mimiklerine dayalı olarak gelişmiştir (Corballis, 2003, s. 211).

Corballis'e (2003) göre insanoğlunun dil yetisi temel olarak doğal seçilim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan oldukça geniş kapsamlı bir biyolojik uyum sürecinin bir ürünüdür. Ancak bu yeti, zamanla iletişim kurma işlevinin çok ötesine geçerek diğer zihinsel yetilerin de gerçekleştirilebilmesini sağlamıştır. İnsanoğlunun ses aygıtında ve beyin mekanizmalarında konuşma becerisine olanak sağlayan uyumsamaların ortaya çıkması ve gelişmesi biyolojik bir olgudur. Bu uyumsamaların gerçekleşebilmesi için 2 milyon yıl gibi oldukça uzun bir süreç gerekir, 2 milyon yıl önce başlayıp homo sapiensin ortaya çıkmaya başladığı 170 bin yıl öncesine kadar geçen uzun süreç bu yetinin gelişim sürecidir. Dil yetisi sapiens türünde büyük ölçüde jestlerin etkisi altında olan konuşma ile karışık bir dil idi. Dilin ses temelli olarak özerklik kazanması zamanla olmuştur ve bu özerklik çok hızlı bir teknolojik gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Özerk konuşmanın gelişimi el kol hareketlerinin azalmasının yanı sıra yeni sözcüklerin ve sözel anlatım kapasitelerinin gelişmesiyle de mümkün olmuştur. İlk başlarda sadece el kol hareketlerine eşlik eden hırıltılar gelişmiş, ağız içinde yeni seslerin üretilmesiyle birlikte yeni sözcükler çıkarılabilir hâle gelmiştir. Bu gelişim çizgisinin son aşaması yazının icat edilmesiyle sonuçlanmıştır (Corballis, 2003, s. 212-214). Konuşmanın evriminde olduğu gibi yazının evriminde de resimsel hareketlerden soyut sözcüklere doğru bir evrim çizgisi bulunmaktadır. Resimsellikten soyutluğa geçiş olgusu, herhangi bir iletişim sisteminin evriminde kaçınılmaz bir aşamadır (Corballis, 2003, s. 216).

İnsan türünün bipedalizm esasına göre evrimleşmesinin nedenleri hakkında çeşitli görüşler bulunmasına rağmen bu görüşlerin hangisi doğru olursa olsun bipedalizmin yarattığı sonuç üzerinde etkili olmayacaktır. Bipedalizm hangi gerekçe ile gelişmiş olursa olsun sonuç olarak ellerin ve kolların serbest kalmasını sağlamıştır, bu da daha etkili bir jest dilinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Ön dilden kurallı bir dil bilgisi olan gerçek bir dile geçiş homo türünün belirdiği 2 milyon yıldan önce gerçekleşmiş olamaz. İnsan beyninin büyümesi ve alet kullanmaya başlanması ile birlikte homo türünün bir kolu diğerlerinden farklılaşmış ve dalgalar hâlinde Afrika dışına göç etmişlerdir. Tam olarak bu aşamada dil ortaya çıkmış olabilir. Çünkü bu kadar geniş ve hızlı bir yayılımın dil olmadan sürdürülebilir olması mümkün değildir. Bu aşamada yinelemeli zihinsel etkinlikler de ortaya çıkmış olabilir, bu da dil bilgisinin gelişmesini sağlamıştır (Corballis, 2003, s. 228-229).

Corballis'e (2003) göre homo sapiens türü evriminin bir aşamasında dilin sadece özerk bir konuşma yetisi aracılığıyla da yürütülebileceğini keşfetmiştir. Konuşmaları jestlerle destekleyerek içerik zenginliği sağlamıştır. Çeşitli nedenlerle konuşamadığımız zamanlarda jestleri kolayca konuşmanın yerine ikame edebiliriz. Buna karşılık insan iletişiminin büyük bir

çoğunluğu sesler aracılığıyla yapılmaktadır. Sözel iletişimi olası kılan evrimsel uyum aşamaları, atalarımızın bu olanağın ayırdına varmasından çok önceleri gelişmiş olsa gerektir. Yazmak için gerekli olan unsurlar yazının icadından çok daha önceleri vardır ve bilinmektedir. Bir yetiyi geliştirmeyi olası kılacak etkenlerin var olması o yetinin ortaya çıkmasını gerektirmez. Konuşmanın ortaya çıkmasından çok daha önceleri konuşmayı mümkün kılacak biyolojik ve bilişsel donanımlar gelişmiş olmasına rağmen konuşma daha sonraki bir süreçte ortaya çıkmış olabilir. Bu bağlamda düşünecek olursak konuşma becerisi aşağı yukarı 50 bin yıl gibi günümüze oldukça yakın bir tarihte ortaya çıkmış olabilir (Corballis, 2003, s. 231).

Corballis (2014) *Kendini Yineleyen Zihin: İnsan Dilinin Düşüncesinin ve Uygarlığının Kökenleri* adlı kitabında Chomsky'nin *Dil ve Zihin* kitabıyla başlayan tartışmalara bir yanıt veriyor. İnsan türünü eşsiz bir varlık yapan olgunun dil olduğu yönündeki yaygın düşünceye karşı argümanlar geliştirerek bizi farklı kılan unsurun özyineleme kapasitemiz olduğunu çeşitli disiplinlerden bilimsel verileri kullanarak desteklemeye çalışıyor.

Corballis'e (2014) göre özyineleme, sadece kendi zihinlerimiz üzerine derinlemesine düşünme yeteneğimizi değil eş zamanlı olarak başkalarının zihinlerindekileri taklit etme yeteneğimizin de temelini oluşturur. Özyineleme, şimdiki zamanda işleyen bilincimizin içine geçmiştir ya da gelecek zamanın bilincini de ekleyerek zamanda zihinsel olarak gezinmemize olanak sağlar. Aynı zamanda özyineleme insan dilini diğer bütün hayvanların iletişim sistemlerinden ayıran temel bileşendir (Corballis, 2014, s. 13). Corballis'e (2014) göre özyinelemeyi insan zihninde bir modül olarak değerlendirmek olasılık dışı bir olgudur; çünkü özyineleme özelliği, dilden belleğe ve oradan zihin okumaya kadar giden insanın zihinsel etkinliklerinin çok farklı safhalarında bulunan düzenleyici bir temel olarak karşımıza çıkmaktadır (Corballis, 2014, s. 31).

Corballis'e (2014) göre insan dilinin dilbilgisel özellikleri 100 bin yıl önce meydana gelen tek bir mutasyon sonucu ortaya çıkmış olamaz. Bu kadar karmaşık bir yapılanmanın daha uzun bir dönemde adım adım ve aşamalı olarak evrim geçirerek meydana gelmiş olması daha olasıdır. Bunun nasıl gerçekleşmiş olduğu konusunda çok farklı fikirler ortaya atılmasına rağmen dilbilgiselleşme süreçlerinin bu konuda oldukça kuvvetli bir kanıt olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Dilde bir sözcük gibi anlam taşıyan yapılar, dildeki en az çaba ilkesi gereğince kısalıp biçim değiştirerek dilbilgisel yapıları meydana getirirler. Sözgelimi beş bin yıl önce bir sözcük olarak kullanılan bir yapı, zamanla kısalarak bir ek hâline gelebilir (Corballis, 2014, s. 48).

Corballis'e (2014) göre dil, evrensel dilbilgisinin bir ürünü olarak farklı kültürlerde tamamen ortak özellikler üzerinden biçimlenerek ortaya çıkmaz. Dil; kültürün, biriktirilmiş insan deneyiminin ve insan iletişimini daha etkili kılma amacının bir ürünü olarak bir süreç içerisinde oluşur. Dil, dilbilgisini kendi kendine deneyim süreçlerinde oluşturur. Bu süreçler bir bilgisayar sisteminin dosyalama düzeniyle benzer bir şekilde işler. Bir dosyanın içerisine başka bir dosya eklenir, böylece iç içe geçmiş daha fazla dosya oluşur. Çıktılar çoğaldıkça dosyalar, kendilerini içeren başka dosyaların içerisine yerleşerek daha kapsamlı bir bütün oluşturur. Diller, dilbilgisel yapılarını buna benzer süreçlerle inşa eder (Corballis, 2014, s. 53).

İnsanoğlunun dil yetisinin işaretten konuşmaya doğru bir evrim çizgisini takip ederek geliştiğini iddia eden Corballis'e (2014) göre bu tezi destekleyen en güçlü argüman ayna nöronlarının keşfi ile ortaya çıkmıştır (Corballis, 2014, s. 89). Corballis'e (2014) göre insan dışındaki primat türlerinde dil olmamasına rağmen dilin nörolojik alt yapısını oluşturan ayna nöronlar bulunmaktadır. İnsanlardaki ayna nöron sistemi primatlarda da vardır; fakat insandaki ayna nöron ağları daha fazla özellik taşımaktadır. Maymunlar gerçek nesnelere yönelik hareketleri ayna nöronların aracılığıyla taklit edebilirler; ancak nesne ortamda yok iken bunu yapamazlar. İnsanlarda bulunan ayna nöron sistemi ise hem geçişli hem geçişsiz hareketlere olanak tanıyan bir yapıda gelişmiştir. Ek olarak gelişmiş fMRI görüntüleme yöntemleri kullanılarak yapılan incelemelerde premotor kortekste bulunan ayna nöron bölgesinin sadece el ve ayak hareketlerinin izlenmesi sırasında değil bu hareketlerle ilgili cümleler kurulduğunda da etkinleştiği belgelenmiştir. Bu noktada ayna nöronlarının işleyişi dil yetisi ile bağlantılı hâle gelmiştir. Bu olgu ise insanoğlunun dil yetisinin işaret temelli bir dilden ses temelli bir dile doğru evrim geçirdiğine yönelik kuvvetli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır (Corballis, 2014, s. 92-93).

Burling'e (2005) göre insanoğlunun dil yetisinin işaretten konuşmaya doğru evrim geçirdiğine yönelik olarak geliştirilen kuramın önemli bir kusuru bulunmaktadır. Bu kuram, insanoğlunun dil yetisinin görsel dilden işitsel dile doğru geçişinde gerekli olan dönüşümün nasıl olduğunu açıklayamamasıdır. Bu olgunun açıklanmaması kuramın doğruluğu noktasında ciddi tartışmalara neden olmaktadır (Burling, 2005, s. 123). Corballis'e (2024) göre ise bu bağlantı oldukça doğal bir biçimde açıklanabilir. İnsanlarda ve diğer primat türlerinde el kol hareketleri ile sesler birlikte bağlantılıdır. El-kol jestleri ile yüz jestleri davranışsal olduğu kadar nöropsikolojik bağlamda da birbiriyle doğrudan bağlantılıdır. Ayna nöronlarının keşfi bu doğal bağlantının en güçlü kanıtı olmuştur. Yüz jestleri giderek görünmeyen dil hareketlerine daha fazla dâhil olmuş ve zamanla bu yüz jestlerinin yerini sesler almıştır. Ses

tellerinin de gelişimiyle birlikte dilin kontrolü arttı ve daha geniş bir yelpazede seslerin çıkarılmasını sağladı. Tam olarak bu noktada konuşma becerisi yarısı yutulmuş yüz jestlerine seslerin eklenmesi biçiminde tarif edilebilir (Corballis, 2014, s. 99-102). İnsanoğlunun dil yetisi görsel bir dilden işitsel bir dile doğru evrim geçirerek gelişmiş olsa dâhi günümüzde bile hâlâ etkili bir iletişimin kurulabilmesi için jestleri kullanmaya devam etmektedirler (Corballis, 2014, s. 113-114).

Corballis'e (2014) göre dil ilk olarak insanların kişisel deneyimlerini ve birikimlerini başkalarıyla paylaşmak, toplumsal birlikteliği geliştirmek ve ortak bir kültür yapılandırmak amacıyla evrilmiş olabilir. Ancak aynı zamanda toplumsal gruplar arasında uyumu sağlayan bu araçsal mekanizma çeşitli karşılıkların ortaya çıkmasına ve sürdürülmesine de neden olabilir (Corballis, 2014, s. 117). Bu bağlamda dilin pedagojik olarak kullanımından söz etmemiz gerekir. İnsanoğlunun çeşitli üretim teknikleri icat etmesi ile birlikte dil bu üretim tekniklerinin başkalarına öğretilmesi amacıyla kullanılmış olabilir. Homo sapiense kadar aşama aşama gelişen ama onunla birlikte bir üretim patlamasının yaşanmasını sağlayan dil olabilir. Bunun yanı sıra hikâyeler anlatmak için de dil kullanıldı. Şeylerin nasıl yapıldığının, şeylerin nasıl çalıştığının anlatılması noktasında da dil toplumsal olarak etkin bir biçimde kullanılmıştır. Buna ek olarak dilin dedikodu yapma amacıyla kullanılmış olduğunu da unutmamak gerekmektedir (Corballis 2014, s. 173-174). Corballis'e (2014) göre dilin evrimi konusundaki yaşamsal önem taşıyan olgu dilin toplumsal işlevidir. Bu toplumsal işlev, hikâye anlatma, dedikodu yapma, bir grubu birbirine bağlama konularında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir (Corballis, 2014, s. 216).

İnsanoğlunun dil yetisinin en önemli özelliklerinden biri olan içinde bulunulan zaman ve mekânın dışına göndermelerde bulunabilme özelliğidir ve bu özellik şimdiki zamanın dışında konumlanmış varlıkların ve olayların yeniden aktarılması esasına göre evrimleşmiştir (Corballis, 2014, s. 158). İnsan dışında hiçbir türün iletişim sisteminde içinde bulunulan zaman ve mekânın dışına göndermede bulunulamaz. Dilbilgisel dil, insanoğlunun şu anda ve burada gerçekleşmeyen olaylar ile ilgili konuşmasını sağlamak için evrilmiş olabilir. İnsanoğlunun dil yetisinin kendine özgü dilbilgisel özellikleri insanın zihinsel zaman yolculuğunun türsel açıdan benzersiz bir olgu olmasından ötürü ortaya çıkmış olabilir. İnsan dilinin özyinelemeli doğası, insanın bu zihinsel yolculuğunun özyinelemeli yapısından kaynaklanmış olabilir (Corballis, 2024, s. 173-174). Yapılan bütün araştırmalar insan dışındaki primat türlerinin zihinsel zaman yolculuğu yapma yetisinden, zihin kuramından ve dilden yoksun olduklarını

göstermektedir. En iyi olasılıkta dahi bu yetileri sadece gelişigüzel biçimde kullanıldıkları ve bu yetilere en ilkel hâlleriyle sahip olduklarını göstermektedir (Corballis 2014, s. 207).

Corballis'e (2014) göre insanoğlunun özyineleme yetisinin ortaya çıkmasını sağlayan koşullar, Pleistosen dönemde yaşanan birtakım özel koşullar ile gerçekleşmiştir. Ormanlık alanlarda yüksek ağaç tepelerindeki göreceli güvenli ortama uyum sağlamış olan primat atalarımız, Pleistosen dönemde daralan orman alanları ile birlikte açık ve tehlikeli alanlarda hayatta kalmaya uyum göstermek zorunda kalmışlardır. Bu yaşam alanının yarattığı zorluklar yüzünden insansı atalarımız, karşılıklı desteğe ve iletişime dayanan bir bilişsel niş inşa etmek zorunda kalmışlardır. Bu da insan zihninin gelişimi ile mümkün olmuştur. Özyineleme yetisi anlık bir mutasyona bağlı olarak ortaya çıkmamıştır. Aksine bellek ve hiyerarşik örgütlenmedeki aşamalı artışlar yoluyla aşamalı olarak evrim geçirerek ortaya çıkmıştır. Pleistosen dönemde hızlı bir biçimde fakat aşamalı olarak artan beyin hacmi ile nörolojik olarak desteklenmiştir. Bütün bu koşulların birleşmesi insan zihni ve bilincinin özyinelemeli bir yapıda örgütlenmesini sağlayan koşulları yaratan bilişsel sıçramanın ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır (Corballis, 2014, s. 290-291).

Corballis'e (2014) göre özyineleme kuralları, üretim ve teknolojinin gelişmesi için genişlemiştir ve bu genişlemeden iletişim kurmak için geliştirdiğimiz değişiklikler etkili olmuştur. İlk aşamada dil, toplumsal ve olaysal bilgilerin grup içinde paylaşılması için evrimleşmiştir ve ilkel aşamada anlamı iletmek için kullanılan bedensel hareketler biçiminde ortaya çıkmıştır. Aşamalı olarak jest ve mimiklerin daha az kullanıldığı bir safhaya ulaşmış ve bu aşamada daha soyut bir hâle bürünmüştür. Ses temelli dil; insanın ses telleri üzerindeki hâkimiyetinin artması ve ses kombinasyonlarının çeşitlenmesiyle birlikte sonsuz anlamlar üretme kapasitesine erişerek tamamen yüze ve sonunda ağzın içerisine çekilecek kadar gelişmiştir. İletişimde elden ağza geçiş süreci insan ilişkilerinde dramatik değişiklikler yaratacak olayların birincisiydi. İlerleyen süreçte yazının icat edilmesiyle birlikte bilginin birikmesi, bilginin depolanması ve paylaşılması büyük ölçüde artmıştır. Kütüphaneler herhangi bir insan beyninin içinde saklayabileceğinden daha fazla bilgiyi içerir. Yazılı dilin ortaya çıkmasıyla birlikte matematik ortaya çıkmış, daha gelişmiş hesaplamaların yapılması ise daha gelişmiş teknolojilerin ortaya çıkarılabilmesine olanak tanıyan karmaşık düşünce biçimlerinin aktarılabilmesini sağlamıştır (Corballis, 2014, s. 292-293).

Kendini Yineleyen Zihin adlı kitabında Corballis (2014) insanın zihinsel zaman yolculuğu yapabilmesine olanak sağlayan zihin kuramının ortaya çıkış ve gelişim süreçlerini açıklamaya çalışmıştır. Bunların ortaya çıkışında özyineleme yetisinin etkisi üzerinde

durulmuştur. Özyinelemenin insan zihnini sonsuz olasılıkları düşünebilme düzeyine ulaştırdığı vurgulanır. Bu özyinelemeli zihin tek bir mutasyonla ortaya çıkmamıştır, tam tersine aşamalı olarak gelişmiştir. Ayrıca bu özyinelemeli zihnin sadece insan türüne özgü bir olgu olduğunu kanıtlamaya yönelik olarak elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Özyinelemeli zihin yetimiz, son iki milyon yıllık evrim süreci içerisinde doğal seçilim yoluyla aşamalı olarak biçimlenerek ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Corballis, 2014, s. 295).

Konuşurken konuşma diline eşlik eden jest ve mimiklerden dolaylı olarak yararlanırız. Ayrıca konuşurken bu jest ve mimikleri bastırmak kolay değildir. İnsan jest ve mimikleri üzerine yürütülen çalışmaların sonuçlarına baktığımızda jestlerin konuşma diliyle örtüşecek biçimde hatta pek çok konuşmada konuşmadan önce gelecek biçimde eşzamanlı hâle geldiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar jest dili ile konuşma dili arasında kuvvetli bir bağ olduğuna yönelik mantıksal sonuca ulaşmamızı sağlamaktadır (Evans, 2020, s. 160-161).

Darwin dilin kökeni konusunda görüşlerini ifade ederken dilin ortaya çıkışı noktasında doğadaki çeşitli seslerin, hayvan seslerinin ve insan seslerinin taklit edilmesi olgusunun etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra bu taklit etme sürecine işaretlerin ve birtakım el hareketlerinin de yardımcı olduğunu düşünür. Hatta bu birliktelikten hiç şüphe duymadığını kesin bir dille ifade eder (Darwin, 2023, s. 123).

İnsanın konuşma dili, ağız ve gırtlak kaslarının kontrol edilebilmesi ile doğrudan ilgilidir. İşaret dili ile yüz kaslarını denetleyebilme ve bunu karşısında bulunan bir başka insansı maymuna jest ve işaret vasıtasıyla iletebilme iletişimin temelidir. İnsan dili de bu insansı maymunların jest ve mimiklerinden oluşan işaret dilinden evrimleşmiştir (Köseoğlu ve Ün, 2018, s. 14).

Corballis, insanoğlunun dil yetisini temelde işarete dayalı bir iletişim sistemi olarak görüyor. İnsanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışını işaretle iletişim kurmayla başlatıyor. İşaret temelli iletişimden ses temelli iletişime doğru gelişen bir evrimsel çizgi üzerinde hareket ederek insan dilinin ortaya çıkışını ve evrimini doğal seçilim yoluyla seçilerek evrilmiş bir adaptasyon sürecinin ürünü olduğunu savunuyor. Gramerin de aşamalı bir şekilde evrildiğini, insanoğlunun dil yetisinin dilbilgiselleşme yoluyla geliştiğini iddia ediyor. Bunu yaparken de insanoğlunun beyninde gramerden sorumlu bir alanın olduğunu iddia eden Chomsky ve destekçilerini eleştiriyor. Bu fikrini kanıtlamak için maymunlar üzerinde yapılan deneylerde elde edilen verileri kullanıyor. Ses temelli konuşmaya sahip olmayan maymunlar, el-kol-yüz-gövde hareketleri ile kısıtlı bir şekilde de olsa iletişim kurabiliyor. Bazı sesler çıkararak

tehlikenin ne olduğu hakkında basit bilgiler aktarabiliyor. Maymun beyninde de insanlarda ses üretilmesinden sorumlu olduğu düşünülen Broca ve Wernicke alanlarının var olması ve bu alanların aynı zamanda elle kavrama ve taklit yeteneğinden sorumlu beyin alanları ile kökendeş olması üzerinden konuşma becerisinin işaretle başladığını ve daha sonra ses temelli olarak evrimleştiğini iddia ediyor. Dolayısıyla hayvan iletişimi hakkında elde edilen bu veriler, insan iletişim sistemlerinin tarihöncesinde nasıl başladığı ve evrimleştiği hakkında birtakım işaretler içeriyor (Bayırlı, 2009, s. 12).

Corballis insan iletişim sisteminin el ve yüz hareketlerinden ses temelli bir iletişim sistemine doğru evrilmesinin yarattığı çeşitli avantajları şöyle özetler: 1. Avcı ve toplayıcı toplumlarda gece iletişim kurmak hayatta kalmak için çok önemlidir. Bunu da karanlık bir ortamda el ve yüz ile yapmak mümkün değildir. Geceleri de iletişim kurabilmek için ses temelli dil geliştirilmiştir. 2. Ses temelli iletişim yani konuşma işaret ile anlaşmaya göre daha az enerji harcatır ve bu açıdan iletişimin maliyetini düşürerek verimliliğini arttırır. 3. Konuşmanın sese yüklenmesi, bipedalizmin ortaya çıkması ve ellerin kavrama yeteneğinin artmasıyla birlikte insanoğlunun elleri alet üretimi ve kullanımı konusunda özgürleşerek gelişmiştir. Bu da hayatta kalma ve beslenme konularında insanlara avantaj sağlamıştır (Bayırlı, 2009, s. 13).

Elde edilen tüm bulgular insanoğlunun dil yetisinin basit işaretler, el-kol hareketleri, mimikler ve bunlara eşlik eden basit seslerden geliştiğini, kök dilden ses temelli bir sembolik dile doğru evrildiğini savunan görüşü desteklemektedir. Bebekler dil öğrenmeye el kol hareketleri ve mimikler ile başlarlar, öncelikle birtakım anlamsız sesler çıkarırlar. Ses repertuarı modern insana göre kısıtlı olan primatlar, grup içindeki etkileşimlerini sağlamak amacıyla iletişim kurmak için el-kol ve gövde hareketlerini kullanırlar. Bebekler işaret dilini kullanmayı ses temelli konuşmadan önce öğrenebilmektedir (Atasoy, 2013, s. 58).

İnsanoğlunun geliştirdiği ses temelli diller ile işaret dilleri aynı gelişimsel süreçleri izlemektedir. Nörolojik açıdan da işaret dili ile ses temelli dilin insan beyninde etkilediği bölgeler aynı bölgelerdir. Sözgelimi ses temelli insan dilinde gözlenen agulama dönemi işaret dili ile iletişim kuran çocuklarda da gözlenmektedir. Afazi oluşumu sırasında beyinde etkilenen bölgelere baktığımızda da işaret dilini konuşan çocuklar ile ses temelli dili konuşan çocukların benzer olması nörolojik açıdan işaret dili ile ses temelli dilin aynı bölgelerden yürütüldüğünü göstermektedir (Kerimoğlu, 2016, s. 65). Ayna nöronları da dilin işaretten konuşmaya uzanan bir çizgide evrim geçirdiğinin kanıtlanması konusunda önemli bir argüman olarak karşımıza çıkar. Ayna nöronları bugün kullanılan dilin milyonlarca yıl önceki bir ortak

primat ataya dayandığını ve bu dilin sözel, işitsel bir dil olmaktan çok görsel, elsel bir dil olduğuna yönelik kuvvetli bir kanıttır (Kerimoğlu, 2016, s. 66).

Jestler bağlamında çalışan birçok kuramcı insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkış süreçlerinde ilk aşamanın jestler olduğunu savunmuştur. İletişimsel uzlaşımlar yabancı olan insanlar bile iletişime jestlerle başlamayı sesle başlamaya göre daha kolay bulurlar. İnsanlar yalnızca sesli dile uyumlanmış ise günümüzde kullanılan jestler insanın temel kapasiteleri bağlamında açıklanması imkânsız bilişsel uzantılardır. İnsanlar önce jestlerle iletişim kurmaya yönelik olarak uyumlanmıştır. Daha sonra aşama aşama ses kipliği jest kipliğinin yerine geçmiştir. Günümüzde iletişim kurarken kullandığımız jestlerin büyük bir çoğunluğunun günümüzde bile uluslararası anlaşılırlığa sahip olmasından hareketle, bu jestlerle iletişim kurma eyleminin evrim tarihinde çok eski dönemlerden kalma bir kültürel uzantı olduğunu söylememiz gayet mümkündür (Tomasello, 2021, s. 250-251).

4.1.6. Dilbilim ve Dilin Evrimi

Crystal'a (2015) göre dilbilimin amacı, insanoğlunun dil yetisinin doğasını açık ve kapsamlı bir biçimde tanımlamak olmalıdır. Dilin yapılandırılması konusunda insan beyninin olanak sağladığı olasılıklar çerçevesinin sınırları nelerdir? Bu soruya yanıt vermek için olası bütün dillerden veriler toplayarak, bu verilerin mümkün olan en eski tarihsel dönemlere kadar izlerinin sürülebilmesi de gerekmektedir. Her insan dili birbirine benzer evrensel örgütlenme ilkelerini paylaşır, aynı zamanda eşi benzeri olmayan olayların ve dünya görüşlerinin söylemsel olarak aktarılabilmesi için bir iletişim sistemi de kurmak zorundadır ve bu sistem seslerin, dilbilgisinin ve sözcüklerin yepyeni biçimlerde bir araya gelebilmesini gerektirir (Crystal, 2015, s. 71).

Sözcük ve yapı karşılaştırmalarına dayanarak yapılan tarihsel dilbilim incelemelerinde dilin kökeni geriye dönük bir perspektifle en fazla 10 bin yıl öncesine kadar götürülebilmektedir. Evrimsel gelişimin tarihsel derinliği göz önüne alındığında bu zaman derinliği çok sığ kalmaktadır. Jeoloji, biyoloji ve genetik gibi bilimler bu tarihi daha eski bir döneme kadar götürebilmektedir. İnsanın tarihsel birikimi yalnızca kültürel üretimlerden elde edilen bulgularla araştırılamaz. Genler de tarihsel incelemelerde bir veri olarak değerlendirilmelidir. Genleri okuyarak onların tarihsel yol ayrımlarını keşfetme konusunda her geçen gün daha fazla gelişen genetik bilimi insanın tarihsel gelişiminin açıklanması konusunda oldukça şaşırtıcı verilere ulaşmaktadır (Kerimoğlu, 2023c, s. 350).

1864'te kurulan Paris Dilbilim Derneği'nin 1866 tarihli kurucu tüzüğünde yer alan ilk iki madde dilbilimsel açıdan dilin kökeni ve evrimi konusunun araştırılmasına yönelik çalışmaları engelleyici nitelikte olmasına rağmen bu konuda başarılı olabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu maddeler şöyledir: 1. Dilbilim derneğinin maksadı etnografi bilimini aydınlatabilecek dil, efsane, görenek ve belgeleri araştırmaktır. Diğer bütün araştırma konuları kesinlikle yasaklanmıştır. 2. Dernek, dilin kökenine ve evrensel bir dil yaratmaya yönelik hiçbir çalışmayı kabul etmez (Yıldırım, 2012, s. 54).

Evrim sözcüğünün zorluklarla karşılaştığı bir alan olarak karşımıza dilbilim çıkar. August Schleicher, Darwin'in metodunu dilbilime uygulamış ve Hint Avrupa dil ailesi için bir evrim ağacı önermiştir. Onun bu çabası sonucunda dilbilim alanında evrimsel bir bakış açısı oluşmuştur. Paris Dilbilim Derneğinin dilin kökeni konusundaki çalışmalara yönelik engelleyici tutumunun amacı bu evrimci bakış açısını ötelemektir. Zira dilbilim alanında bugün bile aşılamamış bir evrim ilgisizliği söz konusudur (Cavalli Sforza, 2021, s. 60-61).

Schleicher'in araştırmaları Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı başyapıtının yayımlanmasından altı yıl sonra yayımlanmıştır. Schleicher'in çalışmaları bugün bile olağanüstü bir doğruluk derecesini taşımaktadır. Paris Dilbilim Derneği'nin yasağı dilin evrimsel bir bakışla incelenmesini engelleme hedefine yöneliktir. Bugün bile dilbilim camiasında dilin kökenini evrim dışı kuramlarla açıklamak konusunda ısrarcı olan bir gelenek bulunmaktadır (Cavalli Sforza, 2021, s. 88). Barnard'a (2019) göre de Paris Dilbilim Derneğinin ilgili yasağı Darwin'in Türlerin Kökeni'ni yayınlaması ile başlayan tartışmaların etkisiyle alınmıştır. Hatta 1842'de kurulan Londra Filoloji Derneği de benzer bir karar almıştır (Barnard, 2021, s. 24). İnsanoğlunun bütün bilişsel becerilerinin biyolojik evrimin bir ürünü olduğuna yönelik kanıtlar bulunmaktayken dil yetisinin bu evrim süreçlerinden bağımsız bir şekilde ortaya çıktığını düşünmek bilimsel bir bakış değildir.

Biyoloji, genler, DNA gibi kavramların kendilerini sosyal bilimci olarak tanımlayan pek çok dilbilimci için bir anlam ifade etmemektedir. Buna rağmen bugün kültürel bir olgu olarak açıklanmaya çalışılan pek çok olgunun ortaya çıkışının açıklanmasında evrim ve genetik incelemelerinin yeri ve önemi büyüktür. Geçmişte evrim ve genetik ile aydınlatılamadıkları için sadece kültürel bir olgu olarak açıklanan pek çok şeyin, teknolojik yöntemlerin de gelişmesiyle birlikte, bugün evrimle ve genetikle açıklanabilir hâle geldiğini görüyoruz (Kerimoğlu, 2016, s. 63). Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin de evrimsel biyolojinin günümüzde ulaştığı aşama ile açıklanabilir ve aydınlatılabilir bir olgu olduğunu iddia edebiliriz.

Dil ediniminin biyolojik temelleri vardır ve bu temeller sadece ses yolundaki morfolojik unsurlardan ibaret değildir. Dil edinimi için kritik dönem, yakın tarihli araştırmalardaki kullanımıyla "duyarlı dönem"in var olması dil edinme içgüdüsünün biyolojik temelleri olduğunu gösteren birçok kanıttan biri olarak karşımıza çıkıyor (Aydın ve Salman, 2021, s. 67). Bu bağlamda son yıllarda diğer bilim alanlarının elde ettiği biyolojik kanıtlar ile birlikte dilbilim alanında çalışan araştırmacılar için de önemli bir somut bilimsel dayanak noktası ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun dil yetisi biyolojik temelleri olan bir zihinsel yetidir ve ortaya çıkışıyla birlikte gelişim süreçleri ve günümüzdeki son hâlini alması da evrimsel süreçlerle oluşmuştur.

Dilbilimin konusu konuşma dilidir. Konuşma dili, insanın kültürel evrimindeki yeri ve önemi dolayısıyla işaret biliminin üzerinde çalıştığı dil sistemlerinden en önemlisidir (İzbul, 2022, s. 147). Dil birbirimizle iletişim kurmamızı sağlayan bir araçtır. Dilbilim her ne kadar yazı dili ile ilgileniyor olsa da dilin içinde konuşma vardır. İnsanoğlu konuşmaya yazmadan daha önceki bir tarihsel süreçte başlamıştır. Bugün dahi dünyada yazı dili olmayan sadece konuşma dili üzerinden gelişen diller bulunmaktadır. Bütün doğal diller yazılmadan önce konuşulmuştur, bu bağlamda konuşma dilbilimsel ifadenin ilk aracıdır. Dilbilimcilerin diller ile ilgili açıklamalarını konuşmadan daha çok yazmaya dayandırması dilbilim şartlarını tersine çevirmektir (Crystal, 2016, s. 8). Bu bağlamda dilbilimsel açıdan konuşma dili ve onun eğitimi öncelikli olmalıdır.

Biyoloji ile dilbilimi arasında evrim zemininde göze çarpan paralellikler 19. yüzyılın ortalarından beri bilinegelmektedir. Darwin'den bugüne kadar gelen çizgide elde edilen veriler bunu göstermektedir. Darwin'in farklı dillerin, farklı insan grupları oluşumunun hepsinin dereceli bir süreç içinde oluştuğuna yönelik kanıtların ilgi çekici bir biçimde birbirine paralel olduğu yönündeki tespiti biyologlar tarafından yıllardır biliniyor olmasına rağmen dilbilimciler bu alanda pek fazla çalışma yapma gereği duymamışlardır. Bu benzerlikler üzerinden biyologlar ve sınıflandırmacı dilbilimciler dilin evrimi konusunda ortak çalışmalar yürütmelidir. Homo sapiens türünün monogenetik bir kökeni olduğu insan popülasyonunun gen haritası ile kanıtlanmıştır, oysa insan dillerinin de bu gen haritasına dayanarak tek kökten türeyip türemediği üzerine yeterince çalışılmamıştır (Ruhlen, 2022, s. 167-168).

Dilbilimsel yöntemlere göre dillerin tarihi altı ila sekiz bin yıldan öteye götürülememektedir. Oysaki dilin kökenini anlayabilmek ve somut bir köken ortaya koyabilmek için birkaç on bin yıla hatta en azından yüz bin yıl geriye gidebilmeye ihtiyaç duyulur. Dillere dair en eski yazılı kayıtların Mısır hiyeroglifleri ile milattan önce 3200'e kadar

götürülebildiğini göz önüne alırsak filolojik verilerle dilin kökenini ve kaynağını bilimsel kanıtlar ortaya koyarak belirlemenin mümkün olmadığı gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalırız (Victorri, 2020, s. 49). Dilin kökeni ve evrimi konusunda çalışan dilbilimcilerin tarihsel dilbilimin sınırlarını aşarak daha geniş ve disiplinlerarası bir okuma yapmak zorunda olduğu gerçeği bu noktada açıkça ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu yazı merkezli dilbilim okumasının da yanlışlığı bilinen bir gerçektir. Yazı, dilin kendisi değildir. Konuşma dili esaslı dilin eş zamanlı olarak incelenmesi gerekir.

Diller de organik canlılar gibi çeşitli öbekler ve bunların alt öbekleri biçiminde sınıflandırılabilirler. Bu sınıflandırma doğal olarak soy ilişkilerine göre yahut yapay olarak başka özelliklere göre yapılabilir. Egemen diller ve lehçeler hızla yayılırlar ve diğer dillerin yavaş yavaş yok olmasına neden olurlar. Bir dil de tıpkı bir canlı organizma türü gibi bir kere yok olursa bir daha ortaya çıkamaz. Aynı dilin iki defa doğumu söz konusu değildir. Ayrı diller birbiriyle kaynaşabilir ya da birbirine karışabilir. Dilde değişkenlikler olabilir, yeni sözcükler ortaya çıkabileceği gibi insan belleğinin zayıflığı dolayısıyla tek tek sözcüklerin yok olarak unutulması da mümkündür. Her dilin sözcükleri ve dil bilgisi kuralları arasında sürekli bir yaşam savaşı vardır. Diller söz konusu olduğunda daha iyi, daha kısa, daha kolay biçimler sürekli olarak üstünlük kazanarak var olurlar. Bu var olma savaşında beğenilen bazı sözcüklerin hayatta kalabilmesi ve korunması doğal bir ayıklanmadır (Harris ve Taylor, 2018, s. 166).

Dil, bir araya gelmeleriyle birlikte anlamın formel birimlerini (morfem, monem) üreten eklemli sesler (fonem) temeline dayanan sembolik bir iletişim biçimidir. Bu iki seviye arasındaki yapısal ilişkiye çift eklemlilik denir. Bu morfemler, söz dizimine bağlı olarak bir anlam taşıyan cümlenin içindeki kelimeleri oluşturur. Söz dizimi ise gramere dayanır. Sonuç olarak anlam ve semantik bütün bu birbiriyle bağlantılı süreçler arasında oluşur (Picq, 2020, s. 12).

Dilbilim, dilin kökeni ve evrimini açıklarken diğer bilimlerin elde ettiği somut verilere ihtiyaç duyar. İnsanın bugünkü konuşma mekanizmasının nasıl geliştiği ve bugünkü hâlini nasıl aldığı konusunda fiziksel antropolojinin verilerine, insan bilincinin gelişimini ve insanın düşünme mekanizmalarının nasıl çalıştığını açıklamak için nöroloji ve psikoloji bilimlerinin elde ettiği verilere ihtiyaç duymaktadır (Başkan, 1968, s. 145). Dilin evrimi açıklanmaya çalışılırken dilbilimsel veriler, dilsel alanla ilgili olmayan diğer bilimsel disiplinlerin elde ettiği verilerle birlikte okunmalı, bütün bu düzensiz veri karmaşığı sanki devasa bir yapbozun parçalarını bir araya getirir gibi birleştirilmelidir (Toptaş, 2022, s. 1241).

Dilbilimciler uzunca bir süre dilin kökeni ve evrimi konusunda çalışmadıkları için bu konuyla ilgili ilerlemeler nörolojiden arkeolojiye uzanan çok geniş bir yelpazede diğer bilimsel disiplinlerin çalışmalarından takip edilmek zorunda kalınmıştır. Chomsky'nin Evrensel Dilbilgisi teorisinin ortaya atılmasından sonraki süreçte de kuramsal dilbilimciler bu evrensel dilbilgisinin nasıl oluştuğu konusunda çalışma gereği duymamıştır. Bu noktada köken konusunun gereksiz olduğunu düşünen Chomsky'nin diğer dilbilimciler üzerindeki olumsuz etkisinden söz edilebilir; ancak dilin kökeni ve evrimi tartışmalarının yeniden alevlenmesinden Evrensel Dilbilgisi teorisinin güçlü bir etkisinin olduğunu görmezden gelemeyiz (Kerimoğlu, 2016, s. 53).

Karaman (2017) dilin kökenine dair yapılan tartışmaları dilbilimsel olarak altı ana başlıkta sınıflandırmıştır. Bunlar kaynak olarak tanrı *(the divine source)*, kaynak olarak doğadaki sesler *(the natural sound source)*, kaynak olarak toplumsal iletişim *(the social interaction source)*, kaynak olarak fiziksel uyum *(the physical adaptation source)*, kaynak olarak alet yapımı *(the tool-making source)*, kaynak olarak genler *(the genetic source)* olarak altı başlıkta sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı yaparken tartışmaların tarihsel süreçteki gelişim evrelerini göz önünde bulundurarak tartışmalarda ileri sürülen argümanlarda tanrısal kaynaklardan biyolojik-genetik kaynaklara doğru bir eğilim olduğunu saptamıştır (Karaman, 2017, s. 22).

Dilin kaynağına yönelik dilbilimsel kuramlara yönelik en geniş sınıflandırmayı Karaman'ın (2017) yaptığını gözlemliyoruz. Karaman, *Dilin Kökeni* adlı çalışmasında 17 farklı dilbilimsel kuram tasnif etmiştir.

1. Doğalcılık Kuramı (Nativistic Theory / Ding-Dong Theory)

2. Mırıldanma Kuramı (Sing-Song Theory / La-la Theory)

3. İşbirlikçilik Kuramı (Labour Theory / Yo-he-ho Theory)

4. Yansıma Kuramı (Echoic Theory / Bow-wow Theory / Cuckoo Theory)

5. Alışkısal Kuram (Festal Theory / Ta-ra-raboom-de ay Theory)

6. İşaret Dili Kuramı (Gestural Theory / Gesture Speech Theory / Oral Gesture Theory /Mouth-Gesture Theory / Ta-ta Theory / Chew-chew Theory)

7. Ünlem Kuramı (Interjectional Theory / Poohpooh Theory)

8. Güneş-Dil Kuramı (The Solar Theory)

9. Yalan Varsayımı / Üstünlük Kuramı (Watch the Birdie Theory)

10. İletişme Kuramı (Contact Theory / Wah-wah Theory)

11. Avlanma Kuramı (The Tally-ho Theory)

12. Glossolali Varsayımı (The Psychedelic Glossolalia Hypothesis)

13. Seslem Kuramı (The Mama Theory)

14. Okus Pokus Kuramı (The Hocus pocus Theory)

15. İcat Kuramı / Buldum Kuramı (The Eureka! Theory)

16. Yan-ürün Kuramı (Pop Theory)

17. Gen Değişinimi (Karaman, 2017, s. 22).

Bu dil kuramlarının tamamı insanoğlunun bilimsel bilgi birikiminin tarihsel süreçlerinde elde edilen bilgiler üzerine inşa edilmiş dilin kökeni kuramlarıdır. Dilin kökeni ve dilin evrimi konusunun tarihsel dayanak noktalarının gösterilmesi ve bu alandaki çalışmaların geçmişinin aydınlatılması noktasında bu kuramların her biri bilim tarihi disiplini tarafından önemsenmesi gereken kuramlardır. Ancak günümüzde yapılacak bir dilin evrimi çalışmasında bu kuramların büyük kısmının kusurlu kuramlar olduklarını kabul etmeliyiz ve bu kuramların dilin evrimi olgusunu sadece tek bir yönüyle açıklamaya çalıştıklarını görerek analiz yapmak zorundayız. Bu kuramların tamamının tarihsel gelişim süreçlerindeki yerini Gordon Winant Hewes (1993), *Dilin Doğuşuna İlişkin Kuramlar* adlı eserinde ayrıntılı olarak incelemiş ve her kuramın tarihsel süreçteki yerini oldukça başarılı bir biçimde sınıflandırmıştır.

Dilin kökenine dair yukarıda bir özetini verdiğimiz dilbilimsel kuramların tamamı eksik ve kusurludur. Çoğu dilbilimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışından önceki dönemlerde ortaya atılmış iddialardan müteşekkildir. Başkan'a (1968) göre bu teorilerin tamamı kusurludur, dildeki bütün kelimeleri açıklamaktan acizdir, bu bağlamda oldukça köhne tezler olarak kabul edilmelidir. Fitch'e (2010) göre bu teorilerin tamamı özensiz ve alaycıdır, dilin evrim süreçlerini açıklamaktan yoksundur. Bu teorilerin tamamı dilin içindeki birtakım sözcüklerin oluşum süreçlerini açıklama konusunda kullanılabilirken dilin içindeki sözcüklerin büyük çoğunluğunu açıklayamamaktadırlar. Dilbilimsel olarak bu teorilerin

tamamı bir üst başlık etrafında şekillenerek dilin bir bölümünü oluşturan sözcüklerin ortaya çıkış sürecini açıklama noktasında uygulamalı olarak kullanılabilirler. Fakat bütün bu teorilerin tamamının "dilin evrimi" üst başlığı kapsamında sınıflandırılması daha doğru olacaktır. Dil kapasitesi de insanoğlunun diğer bütün biyolojik kapasiteleriyle birlikte milyonlarca yıllık bir evrim sürecinin ürünüdür. Taşer'e (2020) göre günümüzde hiçbir dil bilgini insan dilinin düşünülerek bulunduğunu kabul etmemektedir. Konuşma, zaman içinde yavaş yavaş ve bilinçsiz olarak birçok kaynaktan geçerek günümüze ulaşmıştır (Taşer, 2020, s. 48).

İnsanoğlunun dil yetisinin biyolojik kökenlerinin belirlenmesiyle ilgili tartışmaların tarihsel kökeni oldukça derindir. Darwin'den beri bu konu tartışılmaktadır. Tarihsel karşılaştırmalı dilbilim alanında çalışan August Schleicher, aile ağacı teorisiyle dili biyolojik unsurlarla ilişkilendiren ilk araştırmacı olarak karşımıza çıkar. Schleicher'in kaleme aldığı *Darwinizm Dil Bilimiyle Test Edildi* adlı kitapta Darwin'in biyolojik keşiflerinin dillerin kökeni ve çeşitlenmesi konularında da aydınlatıcı olduğu savunulur. Schleicher'e göre dilbilimsel veriler Darwinist açıdan yorumlandığında bu verilerin büyük kısmı Darwin'in teorisini doğrulamaktadır (Kerimoğlu, 2022b, s. 2). Schleicher, Darwin'in görüşlerini dilbilime uyguladığında bu görüşlerin ve evrim teorisinin kendisini daha fazla etkilediğini iddia eder (Schleicher, 1869, s. 15). Schleicher'e göre insan dilleri insan iradesi tarafından belirleyici bir biçimde yönlendirilemeyen, belirli yasalara göre meydana çıkan, tarihsel süreç içinde büyüyerek kendisini geliştiren, bir süre sonra yaşlanarak yok olan doğal biyolojik organizmalardan farksızdır (Schleicher, 1869, s. 6-7).

Dilbilim, dilin evrimi konusunda kendi verilerini kanıtlamak için diğer disiplinlerin elde ettiği bilimsel verilere muhtaçtır. Tarihsel dilbilimin en eski verilerine göre dahi dillerin tarihini ve kökenini altı ya da sekiz bin yıl kadar geriye götürebiliyoruz. Oysaki dilin evrimini anlayabilmek için en azından 200 bin yıl geriye gidebilecek kadar derin bir zaman diliminde bilimsel inceleme yapabilmeniz gerekmektedir. Dilbilimsel veriler bize bu imkânı tek başına verebilme kapasitesinden yoksundur. Fakat son yıllarda yapılan araştırmalarla birlikte diğer disiplinlerden gelen veriler ışığında dilin evrimi konusunda dilbilimin ortaya koyduğu tezlerden bazıları doğrulanmış bazıları ise yanlışlanmıştır. Özellikle insan popülasyonunun genetiği üzerine Cavalli Sforza ve Langaney tarafından yapılan araştırmaların sonuçları dilin evrimini anlamak noktasında oldukça önemlidir.

Günümüzde birbirine yakın disiplinlerin gelişmesinin bir sonucu olarak "evrimsel dilbilim" dalı ortaya çıkmaktadır. Dilsel yapıların ne ölçüde genlerden etkilendiği konusu hâlâ

karanlıkta kalan bir nokta olmasına rağmen FOXP2 geni etrafında kümelenen genetik tartışmalar dilin kökeninin sadece dilbilimsel kanıtlarla araştırılmasının oldukça sığ ve sonuçsuz bir çaba olacağını açıkça ortaya çıkarmıştır (Karaman, 2017, s. 30-31). FOXP2 genindeki değişinimlerin *(mutasyon)* dili etkilediği kanıtlanmıştır. Bu bağlamda dilbilim, dilin kökenini ve evrimini incelemek için genetik biliminin verilerinin dilbilimsel açıdan yorumlanmasına ihtiyaç duymaktadır.

Dilbilimsel açıdan baktığımızda günlük olarak yoğun kullanımda bulunan 100 sözcük tüm konuşmalarımızın %60'ını oluşturmaktadır. Dilde en sık kullanıma sahip olan 4 bin sözcük bütün konuşmalarımızın %98'ini kapsıyor. Bu açıdan baktığımızda insanoğlu 100 kelime ile sağkalımı gerçekleştirebilirdi, 4 bin kelime ile günlük ihtiyaçlarının tamamını karşılayabilirdi. 60 ila 70 bin sözcük hazinesiyle işlem gören bugünkü dillerin yaratılması evrimsel açıdan bir aşırılık olarak karşımıza çıkıyor. Sadece günlük gereksinimler için dili icat etmiş olsaydık dilin bu kadar büyük bir sözcük hazinesine sahip olması gerekmezdi (Atasoy, 2013, s. 60). Doğaya baktığımızda evrimsel süreçte ortaya çıkan tüm organların ihtiyaç oranında geliştiğini ve sağkalım ya da cinsel seçilim açısından birtakım katkılarının var olduğunu gözlemliyoruz. Dili bu açılardan avantajlı kılan olguların ne olduğunu açıklamak zorundayız. Bunun için de evrimsel dilbilim açısından birtakım dayanak noktaları bulmak zorundayız.

İnsan dilinin ayırıcı niteliklerini belirleme konusunda pek çok bilimsel disiplinde sayısız çalışma yapılmıştır. Dilbilimsel açıdan insan dilinin temel niteliklerini belirlemeye çalışmaktan daha önemli bir konu bulunmaktadır. İnsan dilini tanımlayan özelliklerin ne olduğu, bu özelliklerin bütün dillerde ortak olarak paylaşılıp paylaşılmadığı, insan dillerinin neden birbirinden farklı özellikler gösterdiği gibi soruları dilbilimcilerin uzun yıllar boyunca tartıştığı ve çözüm bulmaya çalıştığı en önemli araştırma soruları olarak karşımıza çıkmaktadır (Crystal, 2023, s. 332).

Dilbilimci Jim Hurford, insanoğlunun dil gelişimini evrimin aydınlığında ortaya koymaya çalıştığı kapsamlı bir çalışma üretmiştir. Bu çalışmasında Hurford, insan diline benzer niteliklerin başka türlerin iletişim sistemlerindeki kökenleri üzerinde düşünür. Hurford, pek çok hayvan iletişim sisteminin anlık bildirimler için kullanıldığını; fakat bazı türlerin bunun ötesine geçebilmeyi başardığını savunur. Bazı hayvan iletişim sistemlerinde üçüncü taraflara göndermelerde bulunulduğu ve gönderimde bulunulan üçüncü tarafa yönelik ortak bir ilginin var olduğunu ifade etmeye yönelik işaretlerin var olduğunu ortaya koyar. Hurford'a

göre hayvan iletişim sistemleri modern insan diline ulaşılan evrimsel çizgide insan dilinin derin temellerini inşa etmiştir (Hurford, 2012, s. x)

Birçok dilbilimci insan zihnindeki dil bilgisel işlevlerin büyük oranda otonom ve birimsel olduğunu vurgularken bütün bu işlevlerin bilişsel süreçlerle nasıl etkileşime girdiği sorununa yanıt vermekten kaçınmaktadır. Dilbilimciler yalnızca insanın beyninin dil bilgisel süreçlerle ilgili olan mekanizmalarına ilgi duymuş, bu mekanizmaların nasıl işledikleri üzerinde düşünmekten geri durmuşlardır. Bu dar bakış açısı yüzünden insan beynindeki dilsel mekanizmaların anlambilim gibi diğer zihinsel mekanizmalarla nasıl etkileşime girdiği açıklamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu sorun dolayısıyla insan beynindeki bu yapıların ne zaman ortaya çıktıkları, tarihsel süreçte ne gibi aşamalardan geçerek evrim geçirdikleri konusunda evrimsel sorular ortaya atılmasına engel olmuştur (Ramachandran, 2022, s. 222). Bu durum evrimsel psikoloji, evrimsel antropoloji, evrimsel biyoloji gibi disiplinlerin yanı sıra evrimsel dilbilim disiplininin de doğanın ve yaşamın açıklanması çabasında oldukça önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıktığını bize göstermektedir.

Dilin evrimi ile ilgili çalışmaların biyoloji biliminin çalışmalarından elde edilen somut verilerle desteklemesi oldukça önemlidir. Bu hem dilbilimin bir bilim olarak kendisine somut dayanaklar bulmasını sağlayacak hem de dilbilimi etkileyen bilim dışı yargıların giderek azalmasına neden olacaktır. Çok yönlü bir olgu olarak karşımıza çıkan dilin sadece dilbilimsel yöntemlerle incelenmesi onun yapısal niteliklerini açığa çıkarma konusunda yetersiz kalacaktır. Çağdaş bilimin geliştirdiği bütün araçların dilin incelenmesi için etkin bir biçimde kullanılabilmesi dilbilimin gelişmesine ilerletici bir katkı sunacaktır. Dilin hem deneysel bilimlerin yöntemleri ile hem formal bilimlerin yöntemleri ile hem de sosyal bilimlerin yöntemleri ile incelenmesi gerekmektedir; çünkü dil bütün bu bilimsel yöntemlerle incelenebilecek nitelikte çok yönlü bir insan ürünüdür (Kerimoğlu, 2022, s. 92).

4.1.6.1. Dilin Evrimi Üzerinde Çalışan Dilbilim Kuramcıları

4.1.6.1.1.Ferdinand de Saussure

Dilbilimin bağımsız bir disiplin olarak bilim dünyasında kabul edilmesini sağlayan ve geliştirdiği yapısal dilbilim ekolü ile dilbilimsel yöntemlerin yeniden inşa edilmesini sağlamasıyla bilim tarihine adını altın harflerle yazdıran Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eserinde dilin kökeni konusuna da değinmiştir. Saussure'e göre dilin kökeni üzerinde kesin bir yargıda bulunabilmek mümkün değildir, bu yüzden bu konu dilbilimin çalışma alanının dışında bırakılmalıdır (Saussure, 1998).

Saussure'e (1998) göre dil, bir toplumu oluşturan üyelerin eylemli konuşmaları ile içi doldurulan bir veri tabanıdır. Buna dayanarak insan dili, her insanın beyninde var olan yahut bireyler topluluğunun beyninde daha özel olarak bulunan dilbilgisel bir dizgedir. Dil, onu konuşan herhangi bir konuşur tarafından tamamlanmış bir olgu değildir, bunun tam tersine dil kesin bir biçimde eşgüdümlü bir çabanın ortak ürünüdür (Saussure, 1998).

Saussure'e göre dil bir toplumsal sistemdir. Bu bağlamda ona göre dil biyolojik bir olgu değildir, kültürel bir olgudur. Dili bir sistem olarak tanımlayan Saussure'ün bu görüşü yapısalcı dilbilimin temel kabullerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda dilin ögelerini yine dil içindeki yerlerine göre değerlendirmemiz gerekir, ögeler bu yerlerine göre birbirleriyle ilişkiye girerler ve onların dil içinde kazanacakları işlevleri yine bu ilişki belirlemektedir (Saussure, 1998).

Saussure'ün dilbilim alanında yaptığı düşünsel devrim, işaretin "işaret eden+işaret edilen" yani "işitsel imge+idea" şeklindeki bütünsel yapısını keşfetmiş olmasıdır (Altınörs, 2020, s. 280).

4.1.6.1.2. Noam Avram Chomsky

Chomsky ve üretici dilbilim çevreleri, uzun yıllar boyunca dilin evrimi konusu üzerine söylenecek mantıklı bir şey olmadığını iddia ederek konuyu bir anlamda görmezden gelmiş; fakat daha sonra diğer bilim alanlarından gelen verilerin ışığında dilin evrimi konusu daha somut verilerle tartışılabilir bir olgu hâline geldikten sonra konu üzerine çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Başat dönüm noktasını oluşturan Marc Hauser, Noam Chomsky ve Tecumseh Fitch'in *Science* dergisinde *The Faculty of Language: What Is It, Who Has It and How Did It Evolve? (Dil Yetisi: Nedir, Kimlerde Vardır ve Nasıl Evrimleşmiştir?)* adlı makalelerinin yayımlaması ile birlikte dilin evrimi konusunda üretici dilbilim çevrelerinin de söylenecek bir sözü olduğu ilan edilmiştir (Aydın ve Salman, 2021, s. 66). İlgili makalenin yayımlanması ile birlikte dünya bilim tarihinin en zor sorunsalı olmakla bilinen dilin evrimi konusu, bilim dünyasının gündemine taşınmıştır. Bu makalenin yayımlanması ile birlikte dilin evrimi üzerine yapılan çalışmalar artmış, dilin evrimi konusunda yayımlanan makale sayısındaki artış her yıl yükselerek devam etmiştir.

Chomsky'ye göre insan beyninde dile özgü bir modül bulunmaktadır. Bu modüle "dil yetisi" denir. Dil yetisi modülü insan beyninde genetik olarak kodlanmıştır. İnsanoğlunun dil yetisine dair bütün kurallar bu biyolojik organ ile edinilir. İnsanoğlunun dil yetisi, diğer organları gibi biyolojik bir organdır. Bu dil yetisi organı bütün insanlarda ortaktır. Nasıl ki

bütün insanlarda karaciğer var ise bu da ona benzer bir biyolojik organdır. Dil organı diğer organlardan farklı olarak çevreden gelen dilsel verilerle tetiklenir. Bu bağlamda dil öğrenilmez, edinilir. Chomsky, bu dil organına evrensel dilbilgisi adını verir. Bu biyolojik dil yetisi organının bilgisayara benzer hesaplamalı bir işlemcisi vardır. Matematiksel bir işleyişe sahip olan dil, beyindeki dil yetisi organı tarafından işlenerek sınırlı sayıda sesten sınırsız sayıda anlamlı ögenin üretimini sağlamaktadır. İnsan türü, doğada sınırlı sayıda öge ile sınırsız sayıda anlam üretme yeteneğine sahip tek canlıdır (Kerimoğlu, 2021a, s. 600-601).

Berwick ve Chomsky'ye (2011) göre insanlar bugün tamamıyla bilinemeyen bir tarihsel dönemde kavramları geliştirmeye başladılar. Yakın bir geçmişe ise yaklaşık olarak günümüzden 75 bin yıl önce Doğu Afrika'da yaşayan bir hominid grubunun içindeki bir bireyde meydana gelen bir mutasyon sonucunda birleştirme (merge) özelliği edinildi. Birleştirme, insan kavramlarını hesaplamalı atomlar olarak ele alan ve zengin bir düşünce dilinin yapılandırılmasına olanak tanıyan bilişsel bir işlemdir. Bu yeniliği ortaya çıkaran mutasyon bariz bir avantaj sağlamıştır. Bu süreçler insandan bağımsız olarak gelişen fiziksel yasaların bir sonucudur. Bu mutasyon öncelikle küçük bir grubu etkilemiştir ve daha sonraki bir aşamada ise bu özellik duyusal motor sisteme eklenmiştir. Doğal seçilimi içermeyen karmaşık bir şekilde yaygınlaşmıştır. Dünya dışından bir bilim adamı gelse ve bugünkü dünya dillerini incelese bunların aralarında diyalektik farklılıklar bulunan tek bir dil olduğu sonucuna ulaşırdı (Berwick ve Chomsky, 2011, s. 40-41).

Chomskyci geleneğe göre çözümlemeler yapan araştırmacılara göre dilin evriminden anlamamız gereken insan beynindeki biyolojik bir organ olarak dil organının ortaya çıkışı olmalıdır. Sadece insan türüne özgü olan bu dil organı günümüzden 200 bin yıl önce sapiens türünde bugünkü hâlini almıştır. Bu dil organı tek bir mutasyon ile ortaya çıkmıştır. Bu organın ses çıkarma ve sesleri algılama gibi özellikleri diğer canlı türlerinde de yer almaktadır. Buna geniş dil yetisi denmektedir. Dil organının en temel özelliği olan özyineleme ise sadece insan diline özgü bir özellik olarak kabul edilir. Buna da dar dil yetisi adı verilir. Hayvan iletişim sistemleri geniş anlamda dil yetisi içinde değerlendirilirken insan dili dar anlamda dil yetisi bağlamında değerlendirilir. Chomsky ve takipçilerine göre Türkçe-İngilizce gibi dillerin kendi içinde tarihsel süreç boyunca yaşadıkları değişimler ve dönüşümler dilin evrimi bağlamında değerlendirilemez. Bunlara dil değişimi *(language change)* denmelidir. Dil organı insan türüne özgü bir biyolojik özelliktir ve doğada diğer hiçbir türde böyle bir özellik yoktur (Kerimoğlu, 2023b, s. 115). Chomsky ve takipçilerine göre dilin evrimi, dil yetisinin evrimidir.

İnsan dillerinde tarihsel süreç içinde yaşanan değişiklikleri evrim olarak kabul etmek doğru değildir, bunlar dil değişimidir (Kerimoğlu, 2021a, s. 607).

Chomsky'nin ortaya attığı bu kuram *Evrensel Dilbilgisi* adıyla anılmaktadır. Bu kurama göre insanoğlunun konuşabildiği dil yelpazesi ne kadar geniş olursa olsun sonuçta tüm diller temelde aynıdır. Dillerin nitelikleri ne kadar farklı olursa olsun özüne indiğimizde hepsi birbirine benzemektedir. Bunların birbirine benzemesinin temel nedeni olan dilbilgisi insan genomunda önceden belirlenmiştir. Ortak genetik mirasımız olan bu *Evrensel Dilbilgisi* sayesinde dili üretebilecek bir dil yetisiyle dünyaya geliyoruz. Dil yetisi de diğer organlar gibidir, bu organları nasıl oluşturuyorsak dili de öyle oluşturuyoruz. Dil, insan beyninde var olan ve insan dışındaki başka bir canlı türünde bulunmayan bir dilbilgisi organının ürünüdür. İnsanoğlunun herhangi bir dili meydana getirip bu dili edinebilme yetisinin altyapısını oluşturan olgu doğuştan sahip olduğumuz dilbilgisine dair bilgidir (Evans, 2020, s. 18-19).

Chomsky'ye göre dil organı tek bir mutasyon ile ortaya çıkmış ve hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Günümüzden 200 bin yıl önce konuşulan insan dillerinin sözdizimsel özellikleri, kullanım kalıpları ve kategorileri hiç değişmeden kalmıştır. Bütün dünya dillerindeki karmaşık dil kullanımları izlendiğinde, daha karmaşık bir yaşamın inşa edilmesiyle birlikte daha karmaşık bir dil yapısının da geliştirildiğini gözlemliyoruz. Özellikle dilbilgiselleşme *(grammaticalization)* adlı süreçte anlamlı sözcüklerden dilbilgisel yapılara doğru olan dönüşüm dillerin tarihsel süreçte yoğun bir şekilde değişmiş olduğunu bize göstermektedir. Bu bağlamda Chomsky'nin dilin ortaya çıkmasından sonra sözdiziminin sabit kaldığı ve hiç değişmediği iddiasının kanıtlanabilmesi için çok daha fazla biyolojik kanıta ihtiyacımız vardır (Kerimoğlu, 2023b, s. 116-117).

Dilbilim konusunda devrim niteliğinde katkılar sunan Chomsky ve ekolünün savunduğu fikirleri Smith ve Szathmáry (2019) şu şekilde özetlemeye çalışmıştır: Chomsky ve ekolüne göre her bir doğal dil için sınırlı sayıda bir kurallar seti bulunmaktadır. Bu kuralları uygulayarak o dilde gramatik açıdan mümkün olan bütün cümleler kurulabilir. Bu kurallar bütününe "üretici dilbilgisi" adı verilir. Çocukların genetik kökenlerine bakılmaksızın her çocuğun herhangi bir insan dilini öğrenebilme kapasitesi vardır. Her insanda dil öğrenmeyi sağlayan biyolojik bir mekanizma bulunmaktadır. Bu evrensel bir dilbilgisidir ve her insanda var olan, doğuştan getirilen bir yetidir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 201-202).

Genel olarak Noam Chomsky'nin evrensel gramer teorisine baktığımızda bu teorinin potansiyel anlamda insan dili olarak tanımlanabilecek bir sistemin zorunlu ve yeterli

şartlarının kuramsal çerçevesini çizmeye çalıştığını gözlemliyoruz. Chomsky bu temel ilkeleri bulma çabasını tek tek diller üzerinden gerçekleştirmek yerine insanoğlunun "dil kapasitesi" üzerinden temellendirmeye çalıştığını görüyoruz (Hoşgör, 2016, s. 340). Chomsky'ye göre insanın anlağı doğuştan bir dil edinme kapasitesi ile donatılmıştır. Doğuştan geldiğini iddia ettiği özellik dilin kendisi ya da gramer özelliklerini ifade etmez. Chomsky, insanda dil edinimi mekanizmasının doğuştan olduğunun altını çizer. İnsan kendi dilinin gramerini değil o gramerin ortaya çıkmasını ve etkin bir biçimde kullanılmasını sağlayacak temel gramer ilkelerini evrimle edinmiştir (Hoşgör, 2016, s. 341). Bu duruma yönelik en temel kanıt tüm insan dillerinde ortak gramer kurallarının olmasıdır. Bir dilden başka bir dile değişen bazı sözdizimsel özellikler var olmasına rağmen bütün dillerde ortak olan birtakım morfolojik özellikler de bulunmaktadır. Bu temel soyut morfolojik ilkelerin bütün dillerde var olmasını sağlayan olgu bunların doğuştan olmasıdır (Hoşgör, 2016, s. 341).

Chomskyci araştırmacılar dilin evrimi konusunu insan türüne ait bir biyolojik organın evrimi olarak algılarlar. Bu biyolojik yeti için ayrı bir terim kullanma gereği duyarak buna "dil yetisi" (language faculty) adını verirler. Onlara göre dil yetisi, insandaki göz ya da ayak gibi bir biyolojik organ olarak değerlendirilmelidir. İnsan beyninde Broca bölgesinde kodlanmış durumda bir dil yetisi vardır ve bu yeti tüm insanlarda genetik olarak kodlanmıştır, doğuştan gelir. Diller öğrenilmez, beyindeki dil yetisi organının etkilenmesiyle edinilir (Kerimoğlu, 2023b, s. 112-113). Chomskyci kanat dilin öğrenilebilir bir yeti olmadığını dilin edinildiğini savunarak dilin öğrenilebilir bir olgu olduğunu savunan davranışçı ekolün dil öğrenme kavramının karşısına dil edinimi kavramını çıkarırlar.

Chomsky, insanoğlunun dil yetisi bağlamında "yeterlilik-yeti" (competence) ve "edim" (performance) ayrımı yapar. Competence, kişinin konuşabilmek ve anlayabilmek için kendi dili hakkında bilmesi gereken ve bildiği bütün donanımı kapsar. Performance, bireyin toplumsal ortamlarda dili kullanarak yaptığı eylemdir yani gerçekte ne söylediğidir. Chomsky'ye göre dil; ses, sözcük, söz dizimi düzeninden daha fazlasını kapsamaktadır. Bu bağlamda sadece insana özgü bir yeti olan dil, çocuklar tarafından kolayca ve otomatik denecek düzeyde birbirine benzer süreçler kapsamında edinilir. Çünkü insan beyninde dili edinmeyi sağlayan bir biyolojik mekanizma vardır ve bunun sayesinde temel dil planı edinilir. İşte bu temel plana Chomsky, "evrensel gramer" demektedir (İnal, 2012, s. 59).

Chomsky son olarak *Minimalist Program* adı altında insanoğlunun dil yetisini daha sade bir şekilde ve son hâliyle ortaya koymuştur. Birçok kural, kategori ve ilkeyi barındıran dil yetisini bunlardan arındırarak daha sade bir forma ulaşmıştır. Minimalist Program'da dil

yetisi, sadece "özyineleme" (recursion) adı verilen ayırıcı bir özellik ile tanıtılır. Özyineleme aynı zamanda insan dilini diğer iletişim sistemlerinden ayıran temel özellik olarak karşımıza çıkar. Özyineleme, "birleştirme" (merge) özelliğini de içinde barındırır. İki öğenin birleştirilerek yeni bir öge oluşturulmasına dayanan bu özellik sadece insan dilinde bulunmaktadır. İnsan dilinin ayırıcı niteliği olarak kabul edilen özyineleme bu birleştirme özelliği ile söz dizimini gerçekleştirir. Bu özellik hayvanların iletişim sistemlerinde bulunmaz, sadece insan diline özgü bir niteliktir, HİS'lerde insan dilindeki gibi işlemez. Tüm insan dillerinde birleştirme esasına dayalı özyinelemeli bir yapı bulunur. İnsan biyolojisinin bir parçası olan dil organı bu özelliğe sahip olan tek organdır (Kerimoğlu, 2021a, s. 602).

Chomsky, minimalist programda belirttiği şekliyle insanın dilsel yaratıcılığı insan beyninde doğuştan meydana gelen bir sentaktik yetiden kaynaklanmaktadır. Chomsky buna "merge" (birleştirme) yetisi diyor. İnsanoğlu sözcüklerin tek tek anlamlarını doğduktan sonra öğrenmiş olsa da bizler bu sözcükleri birleştirerek onlardan cümleler üretmeyi "bileşimsellik" ve "yinelgenlik" yetilerimiz sayesinde dil öğrenebiliyoruz (İnan, 2013, s. 57).

Dilin üreticiliği, bireysel farklılıkları örnekleyen ve vurgulayan bir evrencedir (İzbul, 2022, s. 123). Dilin üreticilik evrencesi konuşma dilinde sonsuz sayıda tümce oluşturabilme olanağı anlamına gelmektedir. Dilin gramer özelliklerinin izin verdiği sınırlar içinde kalarak sonsuz sayıda farklı bileşenle anlamlı yargılar üretme olgusudur. Bu noktada dilin gramer özelliklerini kısıtlayıcı bir düzen olarak görmek doğru olmadığı gibi bu dizgenin dilin üreticiliğine katkı sunan bir bileşen olduğunu da gözden kaçırmamalıyız (İzbul, 2022, s. 125). Dilin üreticilik işlevinin, bilişsel ve iletişsel dizgede aynı zamanda kişilik bilincinin gelişimine de katkıda bulunan önemli bir rolü daha bulunmaktadır (İzbul, 2022, s. 126).

Chomsky dillerin kökenine yönelik ortaya atılan evrimsel, kültürel ve davranışsal yaklaşımlara karşı dilin doğuştan kazanılan bir yeti olduğunu ileri sürerek dilin doğuştan getirildiğini savunan Doğuştanlık Kuramı'nın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu kurama göre dil beyinsel bir işlevin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Demiral ve Kaya, 2020, s. 117). Chomsky'ye göre dil kültürel bir öge olmaktan çok biyolojik bir organdır. Onun evrimi biyolojik bir çerçevede ele alınmalıdır (Kerimoğlu, 2021a, s. 603). Dillerin ortak kökenden türemesi ile biyolojik türlerin çeşitlenmesi benzer niteliklere sahip olabilirdi. Darwin de tıpkı dil aileleri sınıflandırmaları yapılırken kullanıldığı gibi ağaç çizimleri yaparak türleri sınıflandırmıştır. Bu noktada filoloji ve biyoloji ilişkisi birbirinden beslenerek bilim tarihinin başyapıtları sayılan eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kerimoğlu, 2021a, s. 604).

Darwinci açıdan dilin evrimi ile Chomskyci açıdan dilin evrimi belli noktalarda birbirinden farklılaşır. Darwinci doğal seçilim görüşüne göre dil aşamalı bir şekilde evrim geçirmiştir. Chomskyci görüşe göre ise tek bir mutasyonla ortaya çıkmıştır. Darwin, evrimde süreksizliği reddeder, ona göre insan biyolojik olarak 6 milyon yıl önce diğer primat türlerinden ayrılarak aşama aşama değişen bir çizgide evrim geçirdiyse insan dili de diğer iletişim sistemlerinden evrim geçirerek aşamalı bir şekilde bugünkü hâlini almıştır. Chomsky ise insan dilini diğer canlıların iletişim sistemlerinden ayırarak Kartezyenler gibi insan bilincine ayrı bir yer verir, insanın zihinsel kapasiteleri diğer hayvan türlerinden çok farklıdır, biriciktir ve gizemli bir biçimde tek bir mutasyonla ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2021a, s. 603-604).

Chomsky'ye (1988) göre dil veya kanat sistemlerinin söz konusu olduğu köken araştırmalarında onları ortaya çıkaran seçilim rotalarının tespit edilebilmesi oldukça zordur (Chomsky, 1988, s. 167). Diğer bir yayınında ise Chomsky (2001), doğuştan gelen dil yapılarının gelişiminin doğal seçilime atıf yapılarak açıklanmasının yanlış olmayacağını ancak bu olguların doğalcı bir şekilde açıklanması konusunda daha fazla bir iddiada bulunulmasının doğru olmadığını ifade eder (Chomsky, 2001, s. 97). Ayrıca Chomsky'ye (2001) göre zihnin geçirdiği evrim incelenirken bir canlının insana özgü başka fiziksel koşullara uyarlanabilmesi için olası başka alternatiflerin var olup var olamayacağı konusunda tahmin yürütemeyiz. Üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı dışında bu süreçleri açıklayabilecek alternatif bir kuram geliştirebilmek mümkün değildir. Böyle bir seçenek ya hiç yoktur ya da çok azdır. Dolayısıyla insanoğlunun dil yeteneğinin evriminden söz edebilmek yersiz olacaktır (Chomsky, 2001, s. 98).

Chomsky'ye göre insanoğlunun doğuştan getirdiği dil yapıları vardır; fakat bu yapılar doğal seçilim yoluyla oluşmamıştır. Bütün bu değişim tamamen rastlantı sonucunda ortaya çıkan bir mutasyon ile insan zekâsındaki ve beyin hacmindeki genel bir artış süreciyle birlikte henüz anlam verip açıklayamadığımız başka süreçler yoluyla ortaya çıkmış olmalıdır. Bu görüşe göre insanoğlunun dil yetisi doğal seçilim baskısı altında ortaya çıkmış bir bilişsel yeti değildir (Blackmore, 2012, s. 122).

Noam Chomsky, insanoğlunun dil yetisinin evrimi hakkındaki tartışmalarda dilin insanoğlunun bilişsel evriminin bir *"yan ürünü" (by-product)* olduğunu bu nedenle de bir *"tabla" (sprandel)* olması gerektiğine yönelik görüşleri ile dilbilimsel açıdan dilin bir yan ürün olduğunu iddia eden "yan ürün kuramına" (pop theory) öncülük etmiştir. Dilin yapısal özellikleri incelendiğinde sınırlı sayıda bileşen ile sonsuz sayıda birleşime neden olan yapısı

nedeniyle bu yapının ancak evrimsel süreçlerin bir yan ürünü olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Karaman, 2017, s. 29-30). Chomsky'ye göre insanoğlunun dil yetisi iletişime uyum sağlamak için değil bir düşünce aracı olarak ortaya çıkmıştır. Esasında düşünce yetisini gerçekleştirmek için ortaya çıkan dil, daha sonra iletişim amaçlı olarak kullanılmıştır, bu bağlamda iletişim bir yan üründür. Oysa Darwinci doğal seçilim görüşü dilin iletişim adaptasyonunu gerçekleştirmek için ortaya çıktığını savunmaktadır (Kerimoğlu, 2021a, s. 605).

Chomsky'ye göre insanoğlu dil yetisini rastlantısal bir genetik mutasyonla elde etmiştir. Dilin Darwinci ilkelere uygun bir biçimde evrim geçirerek gelişen adaptasyon ürünü bir insan yetisi olduğu kabul edilse bile Chomsky bu adaptasyonun hangi anlamda olduğu hakkında bir şey bilmediğimizi savunmaktadır (Hoşgör, 2016, s. 342).

Gould ve Chomsky, "exaptation" ilkesine uygun bir açıklama geliştirerek dilin özel bir işlevi yerine getirmek için evrilen bir özelliğin, evrimsel süreç içinde başka bir özelliğin gelişmesine hizmet edebilecek bir biçimde ortaya çıkmış olabileceğini savunurlar. Pinker ve Bloom ise gözün evrimini örnek göstererek dilin evriminin adaptasyon mekanizması dışında başka bir evrimsel mekanizma ile açıklanmasına gerek olmadığını söylemişlerdir (Hoşgör, 2016, s. 344.)

Farklı hayvan türlerine baktığımızda bu türlerin iletişim sistemlerinde insanoğlunun dil yetisine benzer bir yapının olmadığını, kendi içinde değişik gelişmişlik düzeylerine sahip olan ve karmaşık olmayan iletişim sistemlerinin var olduğunu gözlemliyoruz. Sözcükleri belli kurallara uyarak bir araya getirmek suretiyle oluşturulan cümlelerden oluşan bir dili bizden başka hiçbir hayvan türü yaratamamıştır. Bu yalnızca insan türüne özgü bir başarıdır. Dolayısıyla farklı türlerde insanoğlunun dil yetisine benzer düzenekler inşa etmeyi başarabilmiş evrimsel aşamalar gözlemleyemiyoruz (Denkel, 1995, s. 111). Bu bağlamda Chomsky, türlerin evrim geçirdiğini reddetmiyor, dilin hayvandan insanlara doğru bir evrim sürecinin ürünü olduğunu yadsıyor. Chomsky'nin savunduğu bir diğer görüş ise dilin sahip olduğu iletişim işlevinin evrimsel açıdan merkezi bir nitelik olmadığı yönündeki görüşüdür. Ona göre dilin iletişim işlevi insanın evriminin bir yan ürünüdür. İnsanoğlunun dil yetisi düşünce işlevini yerine getirmek amacıyla evrimleşmiş bir yetidir ve iletişim işlevi bu yetinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmış bir aşamadır (Denkel, 1995, s. 112).

Chomsky'ye (2014) göre hayvanlar dünyasında insanoğlunun dil yetisine benzer sistemleri bulmak istediğiniz zaman çok uzaktan da olsa biraz benzer yapılar bulma

olasılığımız bulunmaktadır. Ancak insan diline en yakın olan iletişim sistemlerinin insana en uzak evrimsel çizgilerdeki canlılarda (böcekler ve kuşlar) gözleniyor olması ilginçtir. İnsan türü ile daha yakın bir evrimsel geçmişi olan primatlarda insan diline benzer ilginç bir nitelik bulamayız. Bu durum bizi insanoğlunun dil yetisinin şaşırtıcı ve beklenmedik bir biçimde biyolojik olarak yalıtılmış olduğu sonucuna ulaştırmaktadır (Chomsky, 2014. Akt., Kerimoğlu, 2016, s. 68).

Chomsky, felsefi olarak Descartes, Herder ve Humbolt'un dil felsefesi üzerine geliştirdiği görüşlerden etkilenmiştir. Özellikle kartezyen felsefenin dilin insan ve hayvan arasındaki farklılığı doğuran temel erken olduğu yönündeki görüşünü kendi teorisinde bir argüman olarak kullanmıştır. Herder de bu görüşü çok güçlü bir biçimde vurgulayan dil felsefecilerinden biridir. Kartezyen dilbilimin öncü ismi Chomsky de kuramında dil yetisinin insana özgü bir nitelik olduğunu vurgulamaktadır ve teorisini desteklemek için bu düşünürlerin görüşlerine atıfta bulunmaktadır (Altınörs, 2021, s. 157). Chomsky, aynı zamanda Humbolt'un görüşlerinden de etkilenmiştir. İnsanda bütün dilleri anlayabilmek için bir potansiyelin var olduğunu ve dillerin biçimsel olarak ortak olduğunu savunan Humbolt'un dil felsefesindeki görüşleri ile Chomsky'nin dilbilim alanında savunduğu görüşleri büyük ölçüde örtüşmektedir. Chomsky, kendi doğuştancı dil anlayışının tarihsel dayanakları arasında Humbolt'u gösterir. İnsanoğlunun dil yetisinin sınırlı sayıda sözcük ile sınırsız sayıda cümle üretmeye olanak tanıyan doğası bakımından ortaya koyduğu sınırsız kapasiteye dikkat çeken ilk düşünür Humbolt'tur ve bu bağlamda Humbolt'un, Chomsky'nin teorisine genel olarak tarihsel açıdan güçlü bir şekilde kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür (Altınörs, 2021, s. 167).

İnsanoğlunun dil yetisi tek tip bir yapı göstermektedir. Amazon'daki bir kabile de çağdaş Batı toplumlarında yaşamını sürdüren bir ailenin fertleri de aynı dil yetisi ile dünyaya gelir. Yaratıcı hayal gücü, dil ve bunlarla üretilen fikirlerin belleğe kaydedilmesi ve yorumlanması insanın dil kapasitesi ile ilgili girişik bir yapıdır. Bu girişik yapısal özellikler insan türünü diğer hayvan türlerinden keskin çizgilerle ayırmaktadır. Konuya biyolinguistik açıdan bakmak gerekirse insan dili, insanın diğer biyolojik sistemlerini oluşturan organlar gibidir, bu bağlamda insanoğlunun dil yetisi de biyolojik bir organdır. Dil, insanoğlunun zihinsel bir organı olarak düşünülmeli ve dilbilimsel çözümlemeleri de buna göre yapılmalıdır (Berwick ve Chomsky, 2016).

İnsanoğlunun dil yetisi gibi son derece karmaşık bir yapılanmanın insan türünde meydana gelen anlık bir mutasyon sonucunda ortaya çıktığının savunulması davranışsal

temele dayanan bir evrimsel açıklamadan yoksun olması nedeniyle temelsiz kalmaktadır. Bütün bu karmaşık değişimi tek bir mutasyonla açıklamaya çalışan Chomsky'ye katılmak mümkün değildir. Eğer ona katılacak olursak insanoğlunun dil yetisi, hayvanlardaki daha ilkel iletişim sistemleri ile bağlantısı kurulamayan, gelişim çizgisi (filogeni) bilimsel yöntemler aracılığıyla hiçbir şekilde izlenemeyen bir çeşit mucize olarak karşımıza çıkar (Denkel, 1995, s. 121). Bilim her türlü mantıklı, akılcı ve deneysel açıklamaya açıktır; fakat bilim dışı mucizevi açıklamalar bilimin değil inancın araştırma alanına girmektedir.

Chomsky'nin uyaran eksikliği tezine göre çocuklar yeterli miktarda çevresel girdi olmamasına rağmen dili neredeyse içgüdüsel denebilecek bir biçimde öğrenebilmektedir. Bu bağlamda çocukların sözdizimsel verilere kalıtsal olarak ulaşabildiklerini savunmaktadır. Davranışçı kuramcılara karşı ortaya atılan uyaran eksiliği argümanına dayanan Chomsky'ye göre bilgi zihnin kendisine ait içsel bir üründür ve zihnin çalışması ve içsel yapısı aracılığıyla bilginin üretildiğini iddia etmektedir. Dil, çevresel faktörlerin bir ürünü olarak öğrenilmez, insan zihninde var olan bir dil edinim organı tarafından organize edilerek edinilir (Aydın ve Salman, 2021, s. 68). Uyaran eksikliği argümanı kapsamında Chomsky ve takipçilerinin yanıldığı nokta ise vahşi çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda ortaya çıkar. Ergenlik döneminin sonuna kadar vahşi doğada toplumsal alandan uzak bir biçimde yaşayan çocukların hiçbiri dil edinememiştir. Hatta hatta bu çocuklar bir süre sonra hayatta kalma yeteneklerini bile kaybetmiştir, dolayısıyla yaşayamamıştır. Ayrıca dil edinimi sürecinde kritik bir dönemin var olduğu, bu dönemde dil edinemeyen bireylerin sonraki dönemlerde ne kadar uğraşırsa uğraşsın kritik dönemde dil edinen bir bireyin seviyesine ulaşamayacağı olgusu neredeyse bütün araştırmacılar tarafından ortak kabul görmektedir.

Son araştırmalar sonucunda açıkça ortaya çıkan bir sonuca göre çocuklar karmaşık dilbilgisel kuralları iki ila dört yaşları arasında içgüdüsel olarak öğrenmektedirler. Dolayısıyla insan beyninde dilsel girdi tarafından tetiklenmesi gereken ve böylece belli bir çalışma sonucunda düzgün bir dilin gelişimine yol açan bir "dil edinim cihazı"nın var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğuştan getirildiği düşünülen olgu tamamıyla gelişmiş bir dilbilgisel işlemci değildir, dili öğrenmeye imkân tanıyan bir dil edinim cihazıdır (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 208). Chomsky ve takipçilerinin savunduğu doğuştan getirilen biyolojik mekanizma tam olarak budur.

Chomsky, evrimsel gelişimsel biyolojideki çalışmalardan esinlenerek, özellikle François Jacob ve Jacques Monod'un organizmaların çeşitliliğine ilişkin açıklamalarından etkilenerek, *Principles and Parameters (İlkeler ve Değişkenler)* kuramını ortaya atmış, dilde

de biyolojidekine benzer süreçlerle dillerin çeşitlendiğini iddia etmiştir. Hayvanlardaki benzer türlerin ortak gen araç setini kullanarak çeşitlenmesi gibi diller de sözgelimi 40 ortak parametreden hareketle insanlık tarihindeki tüm dilleri kapsayacak düzeyde geniş bir dilbilgisel farklılık olasılığına izin vereceğini savunur. Chomsky bu teori ile dillerin farklılaşmasını açıklamaya çalışır (Aydın ve Salman, 2021, s. 68).

Berwick ve Chomsky (2016) dar anlamda dil yetisinin ortaya çıkışını evrim ile açıklarken duyusal motor sistem ile bağlantılı değişimleri ise "tarihsel değişim" olarak görmektedir ve bu bakış açısı bilimsel açıdan oldukça sorunlu bir bakış açısıdır. Dilin ortaya çıkmasını sağlayan biyomekanik aygıtların evrim dışında tutulması evrimsel biyoloji açısından açıklanabilir bir olgu değildir. Chomsky'nin dilin evriminden ne anlıyor olduğu konusu oldukça tartışmalı bir konudur. Chomsky dilin iletişim için değil düşünce için evrimleşmiş olduğunu savunmaktadır ki bu da dilin tarihsel ve toplumsal kökenlerinin reddedilmesi anlamına gelmektedir (Berwick ve Chomsky, 2016).

İnsanın dil edinimi süreçleri Chomsky'nin iddia ettiği gibi beynin belli bir bölgesinde yer alan fiziksel bir bölüm tarafından yönetilmemektedir. İnsan beyninde dil ile ilgili olan alanların insan beyninin sol yarım küresinde yoğunlaşmış olduğuna yönelik genel bir kabul vardır; fakat bu bölgeler sadece dil yetisi ile ilgili bölgeler değildir. Aynı bölgelerde başka bilişsel yetiler de yürütülmektedir. İnsan beyni üzerine yapılan araştırmalarda bugüne kadar böyle bir dil edinim organına rastlanmamıştır. İnsan beyninde dil edinimini doğrudan yürüten içsel bir dil edinim mekanizmasının var olduğuna yönelik biyolojik kanıtlar yetersizdir (Kerimoğlu, 2016, s. 57).

Chomsky'nin psikodilbilimsel yaklaşımı açısından ele alındığında Hewes'in işaret dilinden konuşma diline doğru bir evrim sürecinin var olduğunu savunan görüşünün çeşitli kusurlu yanlarının olduğu görülür. İnsana giden evrimsel çizgide dil yetisinin daha önceki bir dönemde ön dil düzeyinde bir işaret dili yoluyla dönüştürüldüğünü savunuluyorsa böyle bir iletişim ortamında konuşma dilinin hangi evrensellerinin karşılanabileceği konusunun da dikkatle gözden geçirilmesi gerekmektedir (İzbul, 2022, s. 58).

Picq'e (2020) göre Chomsky ve takipçilerinin iddia ettiği gibi dilin kökenini sihirli bir mutasyona bağlayarak açıklamaya çalışan tezler hükümsüzdür. Chomsky'nin iddia ettiği insan beyninde bir mutasyon ile ortaya çıkan bir gramer aygıtını evrim biliminin ve antropolojinin bugüne kadar elde ettiği verilerle kanıtlayabilmek mümkün değildir (Picq, 2020, s. 47).

Victorri'ye (2020) göre dillerin bu kadar karmaşık bir gramer yapısına sahip olmasının nedenleri üç aşamada sınıflandırılabilir. Birinci aşama Chomsky'nin de vurgulamış olduğu özyineleme becerisidir. İnsan dili bu yeti sayesinde karmaşık hâle gelmiştir. İkinci aşama ise zamansallıktır. Bu aşama ise insan dilinin içinde bulunulan zamandan farklı bir zamana gönderme yapabilmesidir. Son aşama ise kiplik aşamasıdır. Bu aşama günümüzde bile dilcilerin ve felsefecilerin içinden çıkamayacağı kadar karmaşık bir yapıya sahiptir (Victorri, 2020, s. 61-62).

Dilbilimci Daniel Everett'in yaptığı saha çalışmalarından elde ettiği veriler, Chomsky'nin özyineleme üzerine düşüncelerini temelinden sarsmıştır. Chomsky'nin bazı dilbilimsel kabullerini sert bir dille eleştiren Everett, Amazon bölgesinde yaşayan Piraha halkının dilinde özyinelemenin olmadığını, hatta dil evrenselleri arasında sayılan birtakım özelliklerin de olmadığını kanıtlamıştır. Bunun yanı sıra Chomsky ve takipçileri insan dilini homo sapiens ile başlatırken Everett iletişimi hayvanlardan başlatmaktadır. Everett, insanın bugün sahip olduğu iletişim becerisinin kökenlerini aynı evrimsel geçmişi paylaştığımız hayvanlara kadar götürür. Everett'e (2017) göre dilin başlangıcı homo habilise kadar götürülebilir. Ondan sonraki türlerin tamamında dil vardır; fakat günümüzdeki anlamıyla modern konuşma ve dil yetisi homo sapiens ile başlamıştır. (Everett, 2017).

Chomsky'nin dilin evrimi konusundaki görüşleri son yıllarda yapılan araştırmaların sonuçlarıyla ciddi oranda sarsılmıştır. Chomsky'ye göre insan dilinin ayırıcı özelliği olarak karşımıza çıkan özyinelemenin bazı insan dillerinde (Piraha dili) olmadığı kanıtlanmıştır. Chomsky'ye göre konuşma becerisine sahip olan tek tür homo sapienstir, ondan önce gelen hiçbir hominid türünde konuşma gözlenmez. Neandertal fosilleri üzerine yapılan araştırmalarda neandertallerin belirli sesleri çıkarılabilecek düzeyde bir biyomekanik ses yapılanmasına sahip oldukları kanıtlanmıştır. Chomsky'ye göre dil yetisi insan beyninin belli bir bölgesinde yerelleşmiştir. Yine son yıllarda yapılan nörolojik araştırmalarda Broca ve Wernicke alanlarının sadece dil yetisi ile bağlantılı olmadıkları başka işlevler için de etkin olarak kullanıldıkları kanıtlanmıştır. Chomsky'ye göre dil yetisi insan beyninde gerçekleşen tek bir mutasyon ile ortaya çıkmış biyolojik bir organdır, bugüne kadar yapılan çalışmalarda insan beyninde böyle bir organın var olduğuna yönelik biyolojik bir kanıt bulunamamıştır (Kerimoğlu, 2021a, s. 607-609).

Everett'e (2024) göre dilin evrimi söz konusu olduğunda Chomsky'nin teorisi gibi açıklamaları reddedebilmemiz için oldukça güçlü gerekçelerimiz bulunmaktadır. Chomsky'nin dil evrimi görüşünde genetikle ilgili olan açıklama oldukça zayıftır,

Chomsky'nin kültürün dilin ortaya çıkışı üzerindeki etkisini hesaba katmamış olması da önemli bir eksikliktir. Ayrıca dilin ortaya çıkışı bir mutasyon olmadan da açıklanabilmektedir. İnsanoğlunun dil yetisinin bir mutasyonla ortaya çıktığına yönelik açıklama dilin evrimini anlamaya yönelik olarak bize hiçbir kavrayış sunmamaktadır. Everett'e göre dil evrimi, mutasyon olmadan aşamalı bir evrim perspektifine dayanarak açıklanabilir, bu açıklama herhangi bir gen yahut mutasyona dayanarak dilin açıklanmasını da gereksiz kılmaktadır (Everett, 2024, s. 107).

Everett'e (2024) göre Chomsky'nin dil bilgisini önceleyen teorisi, insan evriminin kanıtlanmış verileri ile gelişmiş insan iletişiminin ortaya çıkışını sağlayan kültürel kanıtlardan kopuk bir teoridir. Chomsky, Darwinci görüşün savunduğu aşamalı evrimsel gelişimi görmezden gelmektedir. Ona göre görüntüsel göstergeler, simgeler, jestler, çizgisel dil bilgisine sahip dillerin evrimi gibi unsurların dilin evrimi hakkında söyleyecek bir şeyi yoktur. Chomsky, insana özgü olan özyineleme niteliğini bir anda ortaya çıkaran bir genetik sıçramanın varlığını savunur. Chomsky'nin teorisine göre dilin temel işlevi iletişim değildir. Doğadaki bütün canlılar bir şekilde iletişim kurabilirken sadece insanlar dile benzer bir iletişim aracına sahiptir; çünkü sadece insanlar yapı temelli dil bilgisel kurallara sahiptir (Everett, 2024, s. 311).

Sezer (2009), Chomsky'nin dilbilimsel yöntemindeki tutarsızlıklara ve bilim dışı öznel yargılar üzerinden geliştirilen masa başı kuramlarına yönelik olarak yapılan eleştirilerin genel hatlarını çizerek Chomsky sonrasında dilbilimin yönünü tayin etmeye çalışacak araştırmacılara bir yol haritası çizmiştir. Dilbilimi dünya çapında saygın bir bilim haline getiren Amerikan yapısalcılarına karşı Chomsky'nin bilimsel yöntemlerle bağdaşmayacak düzeyde öznel bir biçimde, pejoratif argümanlar kullanarak yaptığı yoğun eleştirinin niteliksizliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Amerikan yapısalcılarının bilimsel yöntemi dört temel esas üzerinde yükselir. Birincisi araştırma gözlenebilir/ algılanabilir olmalıdır. İkincisi araştırmada olgular hakkında tarafsız yargılarda bulunulmalıdır. Üçüncüsü oluşturulan yargılar dizge içinde sıralanabilir olmalıdır. Dördüncüsü yargılar mantığa uygun olmalıdır. Bu ölçütler açısından değerlendirildiğinde Sezer'e göre Chomsky'nin araştırma yönteminin bilimsel olarak tanımlanabilmesi mümkün görünmemektedir (Sezer, 2009, s. 469).

Marc D. Hauser, Noam Chomsky, W. Tecumseh Fitch'in ortak kaleme aldıkları *Dil Yetisi: Nedir, Kimde Vardır ve Nasıl Evrimleşmiştir? (The Faculty of Language: What İs İt, Who Has and How Did İt Evolve?)* adlı makale dilin evrimi çalışmalarında bir dönüm noktası

olmuştur. İlgili makalede dilin evrimi ile ilgili o güne kadar yapılan çalışmalar incelenmiş, dilin evrimi konusunun disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması gerektiği noktasındaki bütün şüpheleri ortadan kaldıran oldukça somut veriler sunulmuştur. 2002 yılında Science dergisinde yayımlanan bu makale 2022 yılında dilimize çevrilmiştir.

Hauser, Chomsky ve Fitch'e (2022) göre dilin evrimi ile ilgili tartışmalar üç kuramsal konu üzerinde biçimlenmektedir. Bunlardan birincisi dil yetisinin diğer canlılarla paylaşılan (shared) bir yeti mi yoksa insan türüne özgü biricik (unique) bir yeti mi olduğu yönündeki tartışmadır. İkinci kuramsal tartışma konusu ise dil yetisinin evriminin kademeli bir şekilde mi âni bir sıçrama ile mi ortaya çıktığı yönündeki tartışmadır. Üçüncü kuramsal tartışma alanı ise insan dilinin daha önceden var olan iletişim sistemlerinin kademeli olarak genişlemesiyle ortaya çıktığını savunan süreklilik görüşü ile dil yetisini oluşturan unsurların daha önceki bazı uyarlanımlar sonucu ortaya çıkan işlevlerin bir yan ürünü olduğu (eksaptasyon) yönündeki görüş arasındaki tartışmadır (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 123-124).

Hauser vd. (2022) insanoğlunun dil yetisini iki temel başlık altında ele alırlar. Bunlar "geniş anlamda dil yetisi" (GDY) ile "dar anlamda dil yetisi" (DDY) biçiminde sınıflandırılır. GDY, duyu-motor ve kavram-niyet olarak adlandırılan en az iki diğer organizma içi sistemle birleştirilmiş içsel bir hesaplama sistemini içermektedir. Bu alanın (GDY) doğası tam olarak anlaşılamamış, diğer organizmalar ile paylaşılıp paylaşılmadığı netleştirilememiş, dilin ihtiyaçları doğrultusunda adaptasyona uğrayıp uğramadığı kesinleştirilememiş olsa dahi bu alanla ilgili olarak herhangi bir insan dilini edinebilmemize olanak sağlayan ve insan türünde birtakım biyolojik kapasitelerin varlığı tartışılmaz bir gerçektir. GDY, bu kapasitelerin tamamını içerir; fakat dil için gerekli olmasına rağmen zorunlu bir şart teşkil etmeyen organizma içi sistemleri bu yetinin (GDY) kapsamı dışında tutarlar. DDY ise etkileşimde bulunduğu ve bir arayüz oluşturduğu diğer sistemlerden özerk bir biçimde işleyen soyut bir dilsel hesaplama sistemidir. DDY, GDY'nin bir alt kümesidir. DDY'nin altında yatan mekanizmalar, GDY'nin altında yatan mekanizmaların bir alt kümesidir (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 126).

Dilin evrimi araştırmalarında en temel sorun dil yetisinin belirli bileşenlerinin özellikle insan türüne özgü bir biçimde evrimleşip evrimleşmediği sorunudur. Bu bağlamda dil yetisinin insan türüne özgü olup olmadığı yönündeki tartışma dilin evrimi çalışmalarında kendine başat bir yer edinmiştir. Mantıksal bir olgu olarak dilin insan türünde biricik olması, insan türü dışındaki hayvanlarda bu özelliğin var olmadığına yönelik bilimsel verilerle desteklenmelidir. Bu iddianın bilimsel açıdan ciddiye alınabilmesi için ilgili hipotez oldukça

önemli bir miktarda karşılaştırmalı bilimsel verilerle desteklenmelidir. Daha somut bir bağlamda ifade etmek gerekirse bir dil evrimi araştırmacısı, dil işleme işlevi için önemli olan bir özelliğin sadece insan türünde benzersiz bir biçimde evrimleştiğini iddia etmek istiyorsa doğa üzerindeki başka hiçbir canlı organizmanın bu özelliğe sahip olmadığını kanıtlayan bilimsel verilere gereksinim duyacaktır (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 131-132).

Hauser vd. (2022) dilin evrimi ile ilgili test edilebilir olduğunu düşündükleri hipotezleri üç grupta tasnif etmiştir. Birinci hipotezde GDY'nin kesinlikle hayvan iletişim sistemlerine benzediğini iddia ederler. GDY'nin hayvanlarda da var olduğu ve insanda çok az farkla değişikliğe uğradığını savunurlar. İkinci hipotezde GDY'nin dil için üretilmiş benzersiz bir insan adaptasyonu olduğunu iddia ederler. Bu bağlamda GDY, dil yetisi için geliştirilmiş oldukça karmaşık bir adaptasyondur ve GDY'nin çekirdek bileşenlerinin büyük bir kısmı insanın evrimsel tarihinin yakın dönemlerinde doğal seçilime uğramış ve zamanla mükemmelleştirilmiş özellikler olarak kabul edilebilir. Üçüncü hipotezde ise insanı benzersiz yapan olgunun DDY olduğu iddia edilir. GDY'yi oluşturan bileşenlerin çoğunun insan olmayan hayvanlarla paylaşılan özellikler olduğunu kabul ederler. DDY'yi oluşturan bileşenlerden biri olan özyinelemenin ise yakın zamanda evrim geçiren ve türümüze özgü bir özellik olduğunu savunurlar. GDY'nin dilin ortaya çıkmasından çok öncelerine dayanan bir evrimsel tarihi bulunmaktadır. Dildeki karmaşıklıkların büyük çoğunluğu GDY'nin çevresel bileşenlerindeki duyu-motor ve kavram-niyet arayüzlerinin altında yatan sosyokültürel ve iletişimsel olasılıkların karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. DDY'nin arkasında yatan mekanizmalar ise oldukça sınırlı olabilir. DDY'nin izleri söz diziminde göründüğü için özyinelemenin hesaplama mekanizmalarını ve arayüzlerle eşleşmelerini içermektedir. Bu bağlamda GDY'nin doğal seçilim ve adaptasyon ürünü olduğuna yönelik yaygın bir kanı oluşturabilmek mümkün olsa da DDY'nin doğal seçilim ve adaptasyon süreçleriyle geliştiğine yönelik ek veriler ve argümanlar sağlanmalıdır (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 135-137).

Hauser vd. (2022) hayvan iletişim sistemleri ve insan dili ile ilgili karşılaştırmalı verileri incelediklerinde insanoğlunun dil yetisinin şempanze benzeri bir ortak atadan ayrılma sürecinin başlangıcından bugüne kadar yaklaşık olarak 6 milyon yıl içinde, özellikle son dönemde, geliştirilen benzersiz insan kapasitelerinin bir ürünü olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda üçüncü hipoteze dayanarak sadece DDY ile ilgili olan bileşenler insanın dil yetisi kapsamında değerlendirilir. GDY'nin dil yetisinin inşasındaki yeri ve önemi görmezden gelinmemekle birlikte GDY'nin diğer türlerle paylaşılan bilişsel ve algısal mekanizmaları içerdiğini savunurlar. DDY'nin altında yatan mekanizmalar insan dilini benzersiz kılan

yapılardır ve özellikle ayrık sonsuzluk kapasitesi bunu sağlamaktadır. Üçüncü hipotezin doğruluğu varsayılırsa GDY'nin tüm çevresel bileşenlerinin aşağı yukarı aynı biçimde ve türsel farklılıklardan çok niceliksel bir farklılık düzeyiyle diğer hayvanlarda da var olduğunu savunurlar (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 137).

Hauser vd.ne (2022) göre GDY'nin insanlar ve hayvanlarda ortak paylaşılan mekanizmalar içerdiğine yönelik birçok bilimsel veri bulunmaktadır; fakat ayrık sonsuzluk kapasitesi noktasında insan türü ile herhangi bir hayvan türü arasında benzerlik olduğunu gösteren bir bilimsel veriye ulaşılamamıştır. Hayvan iletişim sistemleri üzerine yaklaşık olarak yüz yıldır çalışan araştırmacılar, insan dışındaki hiçbir türün sınırlı sayıda sözcük ile sınırsız sayıda cümle kurma özelliğine sahip bir iletişim sistemi geliştiremediği, anlamsal birimleri sınırsız sayıda büyük yapılarla sistematik olarak birleştirmeyi başaramadığı, bunu yapabilen bazı türlerin ise birleştirme kapasitesinin insan türüyle karşılaştırılabilir bir birleştirme kapasitesine sahip olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır. En gelişmiş hayvan iletişim sistemleri dahi insan diliyle karşılaştırılabilir bir anlatım kapasitesine sahip değildir. Bu farklılığın asıl nedeni ise DDY'nin mekanizmaları içinde yer alan özyinelemeli bir dilin inşasına olanak tanıyan ayrık sonsuzluk kapasitesidir. Bu kapasite, insanoğlunun dil yetisinin kalbinde yatan çok önemli bir konudur (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 152).

Hauser vd. (2022) dil yetisi dışında insanı diğer hayvan türlerinden ayıran bir diğer özelliğin matematiksel işlemlerdeki bilişsel kapasiteler olduğunu ve bu kapasitelerin özyinelemeli dil ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir. İnsan ve insan olmayan hayvanlar matematiksel hesaplamalar konusunda bazı kapasiteleri paylaşmaktadır. Küçük kesin sayıları niceleme ve büyük yaklaşık sayıların tahmini noktasında benzer hesaplama kapasiteleri insan ve diğer hayvan türlerinde paylaşılan bir özelliktir. Buna karşılık olarak insanlar; tam sayı sayım listesi ile birlikte büyük sayılarla açık uçlu hesaplama işlemleri yapma konusunda ve kesin nicelleştirme becerileri sergileme yeteneği konusunda benzersiz olabilir. İnsanoğlunun dil yetisiyle birbirine koşut yapılar olarak düşünülen sayı kapasitesi de özyinelemeli bir hesaplama becerisine dayanmaktadır (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 157).

Hauser vd. (2022) insanoğlunun dil yetisi ile ilgili yapılacak çalışmaların teorik tartışmaların ötesine geçerek işbirlikçi, deney odaklı ve karşılaştırmalı bir araştırma programı ile yapılması gerektiğini, ayrıca bu çalışmalarda insanoğlunun dil yetisinin ortak (homolog) ve benzersiz (analog) bileşenlerinin ortaya çıkarılmasının amaçlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Test edilebilir hipotezler kapsamında olan GDY ve DDY mekanizmalarının ortaya çıkış süreçleri, gelişimleri ve insana özgü yapılar içerip içermedikleri

değerlendirilebilir. Karşılaştırmalı yöntemin insan dilinin ortak ve türetilmiş özellikleri ile ilgili yeni anlayışların ortaya çıkmasına neden olacağı ve böylece insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmasına neden olan evrimsel güçlerle ilgili yeni hipotezlerin üretilmesini sağlayacağını düşünmektedirler. İnsan dilinin ayırıcı özelliği olarak karşımıza çıkan özyinelemenin niçin diğer türlerin iletişim sistemlerinde değil de insan dilinde gelişmiş olduğu da karşılaştırmalı yöntem kullanılarak evrimsel açıdan açıklanabilir. Bu hipotezlerin tamamı insanoğlunun dil yetisi hakkında test edilebilir hipotezler olarak karşımıza çıkmaktadır (Hauser, Chomsky, Fitch, 2022, s. 160).

Chomsky, insanoğlunun dil yetisini matematikten bilgisayar bilimlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede inceleyen oldukça önemli bir düşünme tarzının sahibidir ve bu özelliğiyle dilbilimin bilimsel camiada tanınırlığını arttırmıştır (Demiryakan, 2022, s. 611). Chomsky ve üretici dilbilim çevrelerinin yaptığı yayınların, ortaya koydukları tezlerin dilin evrimi alanında sunduğu en büyük katkı insanoğlunun dil yetisinin biyolojik temellerinin var olduğuna yönelik tezler ortaya koyması ve dilin evrimi konusunu sadece filoloji ve dilbilimin çalışma alanı olmaktan çıkararak disiplinlerarası bir çalışma alanı haline getirmek suretiyle doğa bilimlerini de dilin evrimi konusu üzerine çalışmaya teşvik edici bir mahiyet kazanmış olmasıdır. Chomsky'nin teorileri incelendiğinde dilin doğal seçilim süreçlerine maruz kalarak ortaya çıktığını savunmadığını görürüz; fakat onun ilgili teorilerini eleştirmek amacıyla argümanlar ortaya koyan araştırmacıların elde ettiği verilerle birlikte Chomsky'nin teorisi her geçen gün daha fazla güç kaybetmesine rağmen dilin evrimi konusundaki çalışmaların önünü açması nedeniyle bilimsel açıdan hâlâ büyük bir önem taşımaya devam etmektedir.

4.1.6.1.3. Bernard Comrie

Dilin evrimi çalışmalarında insan dilinin evrensel özelliklerinin belirlenmesi ve bu özellikler üzerinden insan dilinin nasıl ortaya çıktığı ve zamanla nasıl geliştiğinin anlaşılması çabası önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkar. İnsanoğlunun dil yetisinin birtakım evrensel niteliklere sahip olduğu ve bu niteliklerin bütün insan dillerinde bulunduğu tezine yönelik açıklamalar dilin evrimi tartışmalarında kendine önemli bir yer edinmiştir. Hockett'in "dil evrenselleri" olarak tanımladığı bu özelliklere, İzbul "dil evrenceleri" terimini uygun görmüştür. Comrie ise "dil evrensellikleri" diyerek farklı bir terim kullanmayı tercih etmiştir. İzbul ve Hockett'in dil evrenceleri hakkındaki görüşlerini antropoloji bölümünde incelemiştik. Burada dilbilim kapsamında dil evrensellikleri hakkında Bernard Comrie'nin görüşlerini ele alacağız.

Comrie'nin sınıflandırmasına göre dil evrensellikleri üzerine araştırma yapan dilbilimcileri temelde iki gruba ayırabilmemiz mümkündür. Birinci grupta olan dilbilimcilere göre dil evrensellikleri üzerine yürütülecek bir araştırmada çok geniş bir veri tabanına gereksinim vardır. Bu görüşü savunanlara göre soyut çözümlemeler yerine somut terimlerle ifade edilecek dil evrensellikleri üzerinde yoğunlaşılmalıdır. Dilbilimciler tek tek diller incelenerek bu incelemelerden elde edilecek verilerle dil evrenselliklerinin bulunması gerektiğini savunurlar. Birinci görüşü savunan dilbilimciler, Greenberg ve takipçileridir. İkinci gruptaki dilbilimciler ise dil evrenselliklerini öğrenmenin en iyi yolunun tek bir dili çok detaylı bir biçimde çalışmak olduğunu iddia ederler. Bu görüşü savunanlara göre dil evrensellikleri soyut yapılar biçiminde ifade edilir ve bu dil evrenselliklerini doğuştancılık ile açıklama eğilimindedirler. Bu görüşü savunan dilbilimciler üretici dönüşümsel dilbilgisi akımının temsilcileridir, ikinci görüşü savunan dilbilimciler Chomsky ve takipçileridir (Comrie, 2005, s. 13-14).

Comrie (2005) bu iki görüşü savunan araştırmacılar arasında Greenberg takipçilerinin görüşlerinin daha doğru olduğunun düşünülmesini anlayışla karşılar; fakat tartışmanın bu seviyeye indirgenecek kadar basit olmadığı düşündüğü için Chomsky'nin görüşünün hem kavramsal hem de deneysel olarak göz ardı edilemeyecek düzeyde tutarlı bir tavır alışı sergilediğini ifade etmektedir. Comrie'ye göre Chomsky'nin yüzey yapı ve derin yapı bağlamında yaptığı kuramsal çözümlemeler dilin anlaşılması noktasında önemlidir; çünkü çevresindeki yetişkinlerin dil verileriyle donanmış bir çocuğun bu soyut kuralları yetişkinlerin mevcut dil kullanımlarından çıkarabilmesi mümkün değildir. Chomsky'nin teorisi olmadan çocukların kısa bir zamanda dili nasıl öğreniverdiğini açıklamamız mümkün olmayacaktır (Comrie, 2005, s. 14). Chomsky'nin yaklaşımına göre dildeki soyut ve somut yapılar arasındaki korelasyon üzerindeki temel kısıtlamalar dil evrenselliklerdir ve belirli bir oranda da olsa soyutluk dereceleri içermektedirler. Greenberg'in yaklaşımına göre ise dil evrensellikleri temelde daha somut analiz dereceleri olarak tanımlanmaktadır (Comrie, 2005, s. 27).

Dil yetisinin tamamen doğuştan getirilen ilkeler tarafından yürütüldüğünü söylemek mümkün olmamakla birlikte dil ediniminde doğuştan getirilen soyut ilkelerin etkin olduğunu söylememiz mümkündür. Toplumsal olarak kullanımda bulunan dillerin bütününde ortak olan ilkelerin doğuştan getirilmiş olduğu söylenebilir. Comrie'ye (2005) göre bütün çocuklarda dil edinimi bağlamında ırksal kökenine bakılmaksızın eşit bir şekilde doğuştan getirilen birtakım soyut ilkeler bulunmaktadır. Bu soyut ilkeler diller arasındaki farklılıklara karşı nötr bir

durumdadır, yani bu ilkeler diller arasında farklılıklar olsa bile evrensel olmak zorundadır. Dil evrensellikleri ve doğuştan gelen ilkeler bir noktada eşitlenebilmelidir. Son çözümlemede dil evrensellikleri, çocuğun dil edinimi görevlerini etkinleştiren ve doğuştan getirilen dil ilkeleri olmalıdır (Comrie, 2005, s. 16).

Comrie'ye (2005) göre dil evrenselliklerini en etkili biçimde araştırmak için tek bir dil üzerine ve o dilin soyut analizi bağlamında derinlemesine bir çalışma yürütmek gerekir. Dil evrensellikleri doğuştan getirilen ilkelerle eşitlendiği için bu evrenselliklerin doğasında soyutluk bulunmaktadır. Doğuştan getirilen bu soyut ilkeler dil evrensellikleri üzerine yapılacak açıklamaların anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Bu açıklamaları genişletmek için bunların doğuştan getirilen ilkelerle benzeşen ve ayrışan yönlerinin olup olmadığını sorgulamak yeterli olacaktır (Comrie, 2005, s. 16-17). Aynı zamanda Comrie, dil evrenselliklerini belirlemek için kullanılacak tek dil yönteminin teorik ve pratik açıdan birtakım yetersizliklerinin var olduğunu da kabul etmektedir. İdeal araştırma grubunun bütün dünya dilleri üzerinde yapılacak eş zamanlı bir araştırma ile mümkün olabileceğini ancak bunu sağlamanın teknik olarak mümkün olmadığını savunmaktadır. Günümüzde dünya üzerinde kullanılan bütün dilleri incelememiz mümkün olmadığı gibi günümüzde incelenebilir yazılı kaynak bırakmamış dillerin incelenmesi de mümkün olamayacaktır (Comrie, 2004, s. 22).

Comrie'ye (2005) göre dil evrensellikleri çalışmalarında değinilmesi gereken iki temel nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi insan dilinin birkaç bin yıllık bir zaman dilimi içinde nasıl geliştiğine yönelik bir öngörünün bulunmamasıdır. Bugün konuşulan diller on bin yıl önce konuşulan dillerden farklıdır. Bugün konuşulan dillerin tamamının aynı gelişim seviyesine sahip olduğunu varsaymamız yanlış olacaktır. İkinci nokta ise bugün bütün dünyada konuşulan dilleri ele aldığımızda konuşulan dillerin sayısı yeterince büyük bir örneklem oluşturmaktadır. Bu dillerin insan dilinde var olan bütün yapısal çeşitlilikleri sergilediğini düşünebiliriz. Dünya dilleri belirli konularda bazı yapıları diğer yapılara karşı tercih etme eğilimi gösterir. Bu bağlamda ikinci nokta birinci noktadan daha fazla sorgulanmaya açık olmalıdır (Comrie, 2005, s. 23). Comrie'ye (2005) göre dil evrensellikleri konusunda oylumlu bir çalışma yürütebilmek için genetik, bölgesel ve tipolojik önyargılardan uzak bir yöntemle dillerin varsayımsal bir örneklemesini yapmaya gereksinimimiz vardır (Comrie, 2005, s. 27).

Comrie (2005) kitabında dil evrenselliklerinin sınırlandırılmasını üç temel başlıkta ele alır. Biçimsel ve temel evrensellikler, sezdirimli ve sezdirimsiz evrensellikler, gerçek evrensellikler ve eğilimler alt başlıkları altında ilgili konu kabaca tasnif edilmiştir. Comrie'ye

(2005) göre dil evrenselliklerini ilk çözümlemede iki temel sınıflandırma alanında ele almamız gerekir. Bunlar deneyime dayalı olan dil evrensellikleri ile varsayımsal evrenselliklerdir. Comrie'ye göre deneyime dayalı dil evrensellikleri yalnızca karşı olası zıt örnekleri kurmaya izin veren evrenselliklerdir. Comrie'nin *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi* adlı kitabının temel tezi de budur. Diğer yandan varsayımsal evrensellikler ise dilbilimcinin eldeki verilerle uyumlu olan soyut analizler verebilme yeteneğini ortaya koyar ve bu bağlamda dil hakkında değil dilbilimci hakkında bize bir şeyler söyleyebilir, dil hakkında bize pek fazla bir şey söylemezler (Comrie, 2005, s. 29).

Comrie'ye (2005) göre temel evrensellikler, en geniş anlamıyla dil evrensellikleri olarak ileri sürülen evrenselliklerdir. İsim, fiil, fiil öbeği, isim öbeği, özne, nesne, yüklem gibi temel kategorileri içermektedir. Biçimsel evrensellikler ise daha çok dil bilgisi kurallarının biçimi üzerine olan evrenselliklerdir. Sözdizimi kuralları, sözcük öbeği oluşturma yöntemleri gibi kuralları içermektedir (Comrie, 2005, s. 30-31). Dilin bazı niteliklerinin incelenen bir dilin başka niteliklerine gönderme yapmaksızın doğal dilde var olup var olmadığını söylememiz olasıdır. Dil evrensellikleri ile ilgili ifadeler bir özelliği diğeriyle bağlantılandırarak yapılmaktadır. Ele alınan bir özellik ancak başka bazı özellikler de var ise var olabilir. Bu durum sezdirimli ve sezdirimsiz evrensellikleri ayıran önemli bir noktadır (Comrie, 2005, s. 32). Gerçek evrensellikler hiçbir dilde istisnası olmayan bütün dillerde var olan evrenselliklerdir. Eğilimler ise tüm dilleri kapsamayan ve istisnası olan evrenselliklerdir. Gerçek ve sezdirimsiz evrenselliklere bütün dillerin ünlü sesler kullanması, gerçek ve sezdirimli evrenselliklere ise bir dil söz diziminde yüklem-özne-nesne (YÖN) dizilişini kullanıyorsa bu dil ön çekim edatlarına da sahiptir ifadesi örnek gösterilebilir (Comrie, 2005, s. 34).

Bu noktada yöntembilimsel bir sorun ortaya çıkmaktadır. İstisnaları olan bir şeyin dil evrenselleri arasında gösterilmesi mümkün müdür? Diğer bilimlerin çoğunda istisnai durumlar varsa bu durum genel kural olarak kabul görmez; ancak betimsel dilbilimde doğal olarak çok sık bir şekilde istisnaları olan genel kurallar konulabilmektedir, zira dillerde istisnası olmayan genel kurallar çok azdır (Comrie, 2005, s. 35). Greenberg'in yaklaşımında evrensel eğilimler geçerli ifadeler olarak kabul edilirken Chomsky'nin yaklaşımında bunlar eğilim olarak kabul edilir ve evrensellik kapsamında değerlendirilmez. Ancak Chomsky'nin teorisinin son versiyonunda (genişletilmiş standart teori) bu eğilimler "işaretlilik" kavramı kapsamında kabul görmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren Greenberg'in yaklaşımı ile Chomsky'nin yaklaşımı arasında prensipte bir fark kalmamıştır (Comrie, 2005, s. 36-37). Son yıllarda dil

evrensellikleri üzerine yapılan çalışmalarda adı geçen evrensellik istisnai durumlar içeriyorsa bu evrensellikler için istatistiksel evrensellik terimi kullanımı yaygınlaşmıştır (Comrie, 2005, s. 39).

Comrie'ye (2005) göre dil evrenselliklerinin varlığı üç görüş ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi tek kökenlilik görüşüdür. Bu görüşü savunanlara göre dünya dillerinde evrenselliklerin nedeni bu dillerin hepsinin ata dilden ayrılarak ortaya çıkmış yeni diller olmalarıdır. Evrensellikler, ata dilde var olan özelliklerdir ve bütün dünya dillerinde bu özellikler korunmuştur. Comrie, bu görüşün doğru olmadığını düşünmektedir; çünkü ona göre bu görüş tamamen spekülatiftir ve test edilebilirlikten uzak bir yaklaşımdır. Ayrıca tek kökenlilik görüşünün doğru olabilmesi için ele alınan evrenselliğin ata dilin bir özelliği olması ve bu özelliğin ara dillerde değişmeden korunması ve yeni nesil dile de geçmiş olması gerekmektedir (Comrie, 2005, s. 40).

Dil evrenselliklerinin açıklanması konusundaki ikinci görüş ise Chomsky'nin geliştirdiği doğuştancılık görüşüdür. Doğuştancılık görüşünün savunucularına göre dil evrenselliklerini açıklayabilmek için başka bir doyurucu açıklama bulunmadığı için akla en yakın gelen olasılığın bu evrenselliklerin doğuştan getirilmiş olmasıdır. Yöntembilimsel olarak baktığımızda doğuştancılık görüşünü de deneysel olarak test etmek mümkün değildir. Doğuştancılık görüşünü bu noktada toptan reddetmek mümkün olmadığı gibi onu dil evrensellikleri için tek akılcı açıklama olarak kabul etmemiz de mümkün olmayacaktır. Comrie'ye göre doğuştancılık görüşünün bazı dil evrenselliklerinin açıklanması sürecinde kullanılması olasıdır; fakat bu görüşün savları bağımsız onaylara da ihtiyaç duymaktadır (Comrie, 2005, s. 41).

Dil evrenselleri ile ilgili bir diğer görüş ise işlevsel ve pragmatik görüştür. Bu görüşü savunanlara göre insan dilini genel ve özel bir iletişim sistemi kapsamında değerlendirdiğimizde insanın iletişim ihtiyaçları ile ilgili bazı evrensel durumların var olduğunu görüyoruz, bu evrensel durumlar insan dilindeki evrensel niteliklerin gerekçesidir. Bu evrensellikler dile daha işlevsel ve pratik bir nitelik kazandırmaktadır. Bu görüşün aksayan yönü ise bütün dünya dillerinde işlevsellikten uzak bir niteliğe sahip olan evrenselliklerin bulunmasıdır. Comrie'ye göre dünya dillerinde var olan evrenselliklerde bulunan işlevsel olmayan özellikler dil evrenselliklerinin açıklanmasında yeterli olmayacaktır (Comrie, 2005, s. 42).

Genel anlamda Comrie'nin görüşlerine baktığımızda alanyazındaki bütün dil evrenselliklerı yaklaşımlarını değerlendirerek bunlardan hareketle bir sentez yapmaya çalıştığını görüyoruz. Dil evrenselliklerı ile ilgili tartışmaların dilin evrimi çalışmalarında önemi oldukça büyüktür. Özellikle dilin evrimini bir dil içi evrim süreci olarak ele alma eğiliminde olan geleneksel dilbilimcilerin yaklaşımında klasik dil evrenselliklerı sınıflandırmaları önemli bir yer edinmiştir. Ancak son yıllarda dilin evrimini insanın biyolojik evriminin bir aşaması olarak ele alan ve dili, dil yetisi kapsamında biyolojik bir aygıt olarak kabul eden dilbilimcilerin görüşleri kapsamında dil evrenselliklerı çalışmalarının da boyutu değişmiştir.

4.1.6.1.4. Derek Bickerton

Bickerton (2013) insanı insan yapan asıl olgunun dil olduğunu düşünür. Hatta hatta insanı insan yapan tek olgunun dil olduğunu iddia eder. Bütün bunlara rağmen dil, insanın bilimsel çalışmalarla açıklamaya çalıştığı en zor sorun olarak karşımıza çıkar (Bickerton, 2013, s. 8). Bickerton (2013) insanoğlunun dil yetisi üzerine düşünce geliştirenlerin dil evriminin insan evriminin bir parçası olduğunu ve tam olarak insan evriminin bir parçası olarak değerlendirildiğinde dil evriminin bir anlamı olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgular (Bickerton, 2013, s. 10).

Dilbilimci Derek Bickerton önceleri Chomskyci kanatta yer almasına rağmen sonradan evrimsel biyolojinin ortaya koyduğu birtakım kanıtlardan etkilenerek evrim teorisi temelinde gelişen niş inşası teorisinin temel tezlerinin doğruluğunu görmüş ve bu bağlamda oldukça sağlam temellere dayanan özgün ve akılcı bir dil evrimi kuramı geliştirmiştir. Derek Bickerton, Odling-Smee vd. (2003) tarafından ortaya atılan "niş inşası kuramı"nı (niche construction theory) dilin evrimine uygulamış ve elde ettiği sonuçlardan hareketle teorisini biçimlendirmiştir.

Bickerton ise öncelikle insanoğlunun evrimsel gelişim süreçlerini incelemekle başlar. Buradan elde ettiği verileri insanoğlunun dil yetisinin yapısal özelliklerine uygulayarak insanın biyolojik evrimine yönelik anlatı ile çelişmeyen bir kuram ortaya koymaya çalışır. Bickerton'a (2013) göre doğal seçilimde seçici etken, genel ve soyut bir çevre yaklaşımından ibaret değildir, o çevrenin içinde yaşayanlar tarafından işlenmiş bir çevredir. Canlı organizmalar yaşadıkları çevrede birtakım değişikliklere neden olurlar. Canlı organizmaların çevrelerinde yaptıkları bu değişiklikler yine o çevrede yaşayan canlı organizmaları seçilime tabi tutar. Yeniden seçilime maruz kalan bu organizmalar da tekrar çevrelerinde birtakım değişiklikler yaparlar. Bu karşılıklı etkileşim süreci milyonlarca yıl süren evrim süreçleri

içinde böylece devam eder. Çevre ve canlı organizma arasında karşılıklı etkileşime dayanan bir seçilim baskısı oluşur. Bu durumda insan nişi inşa etmiştir, niş de insanı inşa etmiştir. Biyologlar bu görüşe "niş inşası teorisi" demektedir. Bu bağlamda insan kültürü dediğimiz olgu, olsa olsa insanın inşa ettiği nişidir (Bickerton, 2013, s. 15-16).

Darwinci evrim yaklaşımı canlıları kendi evrim süreçlerinde edilgen bir konumda görür. Buna karşılık olarak canlıları kendi evrimleri üzerinde etkili bir konuma getiren niş inşası teorisi ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre canlılar, kendi çevre şartları üzerinde kendi istekleri ile birtakım değişiklikler yaparak kendi evrimleri üzerinde etkili olabilirler. Bu teoriyi savunanlara göre insanlar, kendi çevre şartlarını değiştirerek yeni çevre şartları altında doğal seçilime girmeleriyle birlikte evrimleri üzerinde etkili olmuşlardır. Dil de bu sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda düşünecek olursak niş inşası teorisini savunanlara göre insanoğlunun dil yetisi, çevre koşulları ve insan türünün karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2022e, s. 24).

Klasik niş inşası tezi, temelinde canlıların evrimsel gelişim süreçlerini klasik Darwinci paradigmaya uygun bir biçimde doğal seçilim ve genetik uyumsama (adaptasyon) süreçleriyle açıklamaya çalışan evrimsel biyoloji tezlerini güçlendirmeye yönelik argümanlar ortaya koyar (Altınörs, 2021, s. 55). Bu bağlamda düşünecek olursak niş inşası teorisi, klasik Darwinci yaklaşımın eksik bıraktığı parçaların bir boyutunu tamamlamaya çalışmıştır.

Bickerton'a (2013) göre dilin evrimi konusunda ortaya atılan bir kuramın açıklama getirmesi gereken olgular bulunmaktadır. Birincisi eşsizlik ilkesidir, ortaya atılan kuram insan dilinin niçin eşsiz olduğunu açıklayabilmelidir. İkincil olarak ekolojik bağlamda dilin ortaya çıkma nedenleri açıklanmalıdır. Dil evrimi üzerine yapılacak kuramsal açıklamanın atalarımızın antropolojik geçmişinde kurdukları ekolojik yaşam örüntülerinin verileriyle çelişmemesi gerekir. Üçüncü sırada güvenirlik ilkesi gelmektedir. İnsan dil aracılığıyla kendisine aktarılan bilgilere niçin inanmalıdır? Dördüncüsü ise bencillik ilkesidir, insan bildiği için kendisini güçlü kılan bir bilgiyi niçin diğer insanlarla paylaşır? Bickerton bu dört olguya yönelik akılcı ve mantıklı açıklamalar getirmeyi başaramayan dil evrimi kuramlarını işe yarar bulmamaktadır (Bickerton, 2013, s. 34).

Bickerton'a göre dilin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan kuramların tamamının açıklaması gereken birtakım sorular bulunmaktadır. Öncelikle dilin ortaya çıkması için güçlü bir seçilim baskısının var olması gerekir. Yaşamın sürekliliğini sağlamak için iki kuvvetli seçilim baskısı vardır: cinsellik ve beslenme. Dilin bu baskılara direnme konusunda avantaj

sağlaması gerekmektedir. Ayrıca bu seçilim baskısının eşsiz olması da gerekir, çünkü bütün canlılar âleminde dil yetisine sahip olan tek canlı tür insandır. İkincil olarak dilin kullanımının işlevsel olması gerekmektedir, dil yaşamsal birtakım gereksinimleri karşılamak için evrimleşmiş olmalıdır. Bu gereksinimlerin açıklanması gerekir. Üçüncüsü ortaya konulan tezin atalarımızın ekolojik yaşam nişleri ile çelişmemesi gerekir. Dördüncü olarak dille iletilen mesajlara niçin inanılması gerektiğinin açıklanması gerekir. Zira doğru bilgi aktarmanın insana kazandıracağı bir avantaj bulunmamaktadır. Konuşan insana avantaj sağlamayan bir yeti niçin seçilsin? Beşincisi ortaya konulan tezin primat bencilliğini de açıklayıcı olması gerekir. Başka bir canlıya sizden üstün olmasını sağlayacak bir bilgiyi niçin vermek isteyeceksiniz? Derek Bickerton'un niş inşası kuramı bu soruların tamamına makul ve mantıklı bir açıklama getirebilmektedir ve insanın evrimine dair bugüne kadar bildiklerimizle çelişmemektedir (Atasoy, 2013, s. 64-65).

Bickerton'a (2013) göre insan dilinin kökenlerinin hayvan iletişim sistemlerinde aranması doğru değildir. İnsan dili ögelerin birleştirilmesi, zaman ve mekânın dışına göndermelerde bulunabilme özelliği ile hayvan iletişim sistemlerinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Ayrıca hayvan iletişim sistemlerindeki gönderiler simgesel özellik taşımaz, bu iletiler tamamen göndergeseldir (Bickerton, 2013, s. 52-54). Hayvanlara insan dilinin öğretilmesi amacıyla yapılan deneyleri inceleyen Bickerton, bu çalışmalardan şu sonuçlara ulaşmıştır: 1. Hayvanlara insan dilinin bazı özellikleri öğretilebiliyor ise bu hayvanlar niçin yaban hayatının içinde bu becerileri kendi gelişimleri için kullanmadılar? 2. Kullanıyorlar ise biz hayvanların dilini anlayacak düzeyde zeki varlıklar değil miyiz? Bu iki soru Bickerton'a göre dil evrimi konusunda önemlidir (Bickerton, 2013, s. 90). Sözgelimi bonobolar, atalarımız gibi bir dil geliştirmeden en az insan türü kadar karmaşık bir toplumsal yaşam ilişkileri dizgesi yaratabilmiştir. Bickerton bu noktada bonoboların niçin atalarımız gibi bir dil geliştirmemiş olduğunu sorgulayarak insan dilinin kökenlerinin hayvan iletişim sistemlerinde aranamayacağını vurgulamak istemiştir (Bickerton, 2013, s. 99). Ayrıca Bickerton'a göre hayvan iletişim sistemlerinde kullanılan işaretler, jestler ve mimikler de günümüzdeki insan dilinin ortaya çıkmasını sağlayan yegâne etken olarak kabul edilemez; çünkü günümüzde de insanlar hâlâ ses temelli bir konuşma becerisi olmadan da işaretler ile iletişim kurabilmektedirler (Bickerton, 2013, s. 77).

Bickerton, niş inşası kuramının dilin evriminin açıklanması konusunda en uygun kuram olduğunu savunmaktadır. Bunu açıklamak için de kunduz örneğini kullanır. Kunduzlar içinde yaşadıkları çevre şartlarının kendi yaşamlarına daha uygun hale getirmek için akan bir

su üzerine baraj kurarlar. Kurulan bu baraj doğal şartlarda birtakım değişikliklere neden olarak orman içindeki belli bir alanda egemen olan habitatı da değiştirir. Bu şekilde organizma kendi çevre şartları üzerinde bir değişiklik yaratarak yaşam alanını değiştirir ve ilerleyen süreçte değişen çevre şartları da organizmanın üzerinde birtakım değişikliklere neden olur. Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisi de çevre şartları ile insan türünün karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2016, s. 61).

Bütün hayvanlar gibi insanlar da yaşadıkları çevrede birtakım değişiklikler yaparak bu çevrenin yapısını değiştirir ve değişen çevrenin yarattığı seçilim baskısıyla birlikte canlılar da değişime uğrar. Bu süreçte hayvan, çevresini değiştirirken değişen çevre de hayvanı değiştirir. Hayvan nişi inşa eder, niş de hayvanı inşa eder. Hayvanlar kendi kaderlerini belirleme konusunda edilgen bir konumda değildirler. Kendi edip eyledikleri ile kendi kaderlerini değiştirebilirler. Niş inşası tezine göre türlerin evrimsel gelişim süreçlerinde çevreye uyum sağlama (adaptasyon) ne kadar etkili ise çevreyi kendi ihtiyaçlarına uygun olarak düzenleme ve değiştirme de oldukça etkili bir evrimsel mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır (Bickerton, 2013, s. 107-108).

Bickerton'a (2013) göre niş üç temel bileşenden oluşmaktadır. Birinci bileşen yaşam ortamıdır (habitat). Bu yaşam ortamı makro ve mikro çerçevede ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilebilir. Bir canlının niş inşa etme süreçleri içinde çevresel etkenler başat bir öneme sahiptir. Çevre nişin inşası sürecinde nişi inşa eden özne ile eş düzeyde etkin bir unsurdur. İkinci bileşen ise beslenmedir. Belirli bir gıda türü ile beslenmenin yaratacağı maddesel farklılık nişin oluşumunda etkili olabilir. Üçüncü bileşen ise yöntemlerdir. Beslenmek için gerekli olan gıdanın elde edilme süreçlerinde kullanılan yöntemler de nişin inşa edilmesi süreçleri üzerinde etkili olmaktadır (Bickerton, 2013, s. 108).

Bickerton'a (2013) göre niş inşası süreci sadece o nişi inşa eden canlı türünün yaşamında etkili olmaz. O türle aynı yaşam alanını kullanan diğer canlılar üzerinde de etkili olur. Sözgelimi bitkilerin sabit bir yerde kalarak havadan ve topraktan çeşitli moleküller alıp bunları güneş enerjisini kullanarak işlemesi esasına dayalı olarak geliştirdiği niş, sadece kendi türlerinin değil benzer çevrede yaşayan birçok farklı türün genetik geleceğini de etkilemiştir (Bickerton, 2013, s. 110). Bickerton'a (2013) göre sadece tür nişi inşa etmez, aynı zamanda niş de türü inşa eder. Bu ikisi arasındaki etkileşim karşılıklıdır (Bickerton, 2013, s. 111).

Bickerton'a (2013) göre dilin evrimi ile ilgili olarak ortaya atılan kuramların en temel eksikliği, ortaya attıkları kuramların bütün bir insan türünün evrimine dair olarak geliştirilen

genel anlatıya kendi çalışmalarını dâhil edememeleridir. İnsanoğlunun dil yetisi boş bir fanusun içinde evrimleşmemiştir, tam tersine evrimsel bir uyarlanımın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Niş inşası teorisi tam olarak bu bağlantıyı kuran bir görüştür. Niş inşası kuramı bütüncül olarak insanın evrimine yönelik getirdiği açıklamanın yanı sıra yaptığı bu açıklama ile dilin evrimi teorisini de ana teoriye eklemlemeyi başarabilmiştir (Bickerton, 2013, s. 111-112).

Bickerton'a göre dilin ortaya çıkışı ile insanoğlunun uzak atalarının çevresel şartları kendi ihtiyaçlarına uygun bir biçimde dönüşüme uğratma stratejisi arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Esasında bir davranış örüntüsü olarak karşımıza çıkan dil yetisi, özgül bir biçimde inşa edilen bir nişten ortaya çıkmıştır ve dil nişinin inşa edilmesiyle birlikte insanoğlu daha karmaşık biyolojik ve kültürel nişler inşa etmeyi başarabilmiştir. İlk aşamada dil, genetik bir değişikliğe yol açan bir davranış örüntüsü olarak ortaya çıktı ve bu davranış değişikliklerine dayanan bir dizi genetik değişiklik yaratarak devam etti. İnsan dili hem kültürel hem de biyolojik etkenlere dayanacak biçimde bu etkenlerin karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkmıştır (Bickerton, 2013, s. 115).

Bickerton'a göre insanın yarattığı kültürel birikim ve donanım tamamıyla bir niş inşa sürecinden ibarettir (Bickerton, 2013: 113). İnsanoğlunu diğer hayvan türlerinden ayıran, onu farklı kılan olgu, tarihsel süreçte atalarının inşa ettiği kültürel nişler dizisidir. Karasal hepçil (ornivor) nişi, alt kademe leşçil nişi, üst kademe leşçil nişi, avcı toplayıcı nişi, hayvancılık nişi, tarım nişi, kentsel- endüstriyel niş biçiminde sıralanan nişler dizisi insanı en yakın akrabaları olan primatlardan farklılaştıran temel nitelikler olarak karşımıza çıkıyor. Diğer primatlara baktığımızda bu türlerin insan türüyle ortak atadan ayrıldıkları günden bugüne kadar birden fazla niş yaratmayı başaramadıklarını görüyoruz. Oysaki insan türü görülmemiş bir hızda ve ölçekte yeni nişler geliştirmeyi başarabilmiştir (Bickerton, 2013, s. 117). İnsanoğlunun dil yetisi, niş inşası teorisinin canlı bir kanıtıdır (Bickerton, 2013, s. 118).

Antropolojik açıdan insanın evrimini ele alırsak en eski insansı tür olan Australopitechus ile çözümlememize başlamamız gerekir. Australopitechus türü değişen çevre şartlarına uyum sağlayabilmek için farklı bir beslenme nişi inşa etmek zorunda kalmıştır. Önceleri sadece otçul bir beslenme rejiminde sahip olan bu insansı türü, azalan besin kaynaklarının yerini başka bir kaynakla doldurmak zorunda kalmıştır. Avlanma için hiçbir alet ve donanıma sahip olmayan bu tür ölmüş hayvanların kemik iliklerinden yararlanmıştır. Kemik iliği günümüzde bile içerdiği mineraller açısından besin değeri çok yüksek bir gıda olarak karşımıza çıkıyor. Bu aşamada beyin hacminde artış da başlamıştır. Homo habilis

türüyle birlikte alet yapmaya başlayan insanda etçil ağırlıklı bir beslenme rejiminin de ikame edilmesi ile birlikte daha büyük beyinlerin sürdürülebilirliği mümkün olmuş ve beyin hacmi bu aşamada da artmaya devam etmiştir. Yeni beslenme nişlerinin geliştirilmesiyle birlikte biyolojik olarak çeşitli farklılıklar ortaya çıkmaya başlamış ve avantajlı olan özellikler doğal seçilime uğramıştır. Bickerton'a (2013) göre bu aşamada bir dil yetisinden söz etmemiz mümkün olmamasına rağmen yaşanan gelişmeler dilin alt yapısını oluşturmuştur (Bickerton, 2013, s. 125-132).

Bickerton'un niş inşası tezine göre geliştirdiği dilin evrimi görüşü alanyazında adam toplama hipotezi olarak adlandırılmıştır (Altınörs, 2012, s. 55). Kemik iliği ile beslenen Australopitechus türünden homo türleri olan homo habilis ve homo erektusa doğru gelişen insan türü artık alet yapabilmeyi başarmıştır ve alt kademe leşçillikten üst kademe leşçilliğine doğru evrilmiştir. Bu aşamada megafauna hayvanlarının leşlerinden yararlanabilmek için savanadaki diğer yırtıcılar ile rekabet etmek zorundaydılar. Küçük insan grupları megafauna leşlerini tek başlarına parçalayıp yiyecek kadar güçlü değildir. Aynı leş için rekabet eden diğer büyük yırtıcı hayvanlara karşı küçük insan gruplarının hiçbir avantajı yoktur. Büyük yırtıcılara karşı bir avantaj elde edebilmek için toplayabildikleri kadar çok insanı leşin başına toplayıp mümkün olan en hızlı şekilde eti parçalayarak tüketmek zorundadırlar. Bu sırada hem leşin etrafında bekleyen tarihöncesi yırtıcılarına yem olmamak hem de aynı leş için rekabet eden bu yırtıcılar ile mücadele edebilecek kadar kalabalık olmak zorundaydılar. Bunu sağlayabilmek için de savanada toplayabildikleri kadar çok insanı leşin başına toplayabilmek için önce işaret temelli bir dil kullanmışlardır, daha sonra ise daha verimli ve hızlı bir iletişim sağladığı için ses temelli bir iletişim dizgesine geçiş sağlamışlardır. Bickerton'un dilin evrimi konusundaki tezini kabaca bu şekilde özetleyebiliriz (Bickerton, 2013, s. 170-175).

Bickerton'un ortaya attığı bu tez dil evrimi kuramları arasında neredeyse bütün koşullara bir açıklama getirmeyi başarabilmiştir. 1. Dilin evrimi konusunda güçlü bir seçilim baskısı olması gerekir. Adam toplama tezi bu baskıyı açıklamaktadır. 2. Ayrıca bu seçilim baskısı eşsiz olmalıdır; çünkü insan dışında hiçbir türde dil yetisi evrimleşmemiştir. İnsan dışındaki hiçbir canlı türü beslenmek için adam toplamaya ihtiyaç duymamıştır. 3. Dilin ilk kullanımı tamamen işlevsel olmalıdır. Adam toplama tezine göre birkaç işaret ve taklit ile megafauna leşinin türünü ve yerini diğer gruplara aktarmak mümkündür, bunun için kök dil bile gerekmemektedir. 4. Ortaya atılan kuram atasal türlerin ekolojik nitelikleriyle çelişmemektedir. Bugüne kadar elde edilen tarihöncesi döneme dair verilerin tamamı adam toplama tezi ile çelişmemektedir. 5. Kuram ucuz işlevsel sinyallere neden inanılması

gerektiğini açıklamalıdır. Bir tepenin ardında ölü bir filin olup olmadığını anlamak için o tepeye çıkmak yeterli olmaktadır. 6. Kuram primat bencilliğinin üstesinden gelmelidir. Küçük gruplar tek başlarına megafauna leşinin üstesinden gelemeyeceği için burada primat bencilliği olgusu çalışmaz, üstelik herkese yetecek kadar et vardır, saklamaya da gerek yoktur. Bickerton'un geliştirdiği megafauna hayvanlarının leşlerini tüketme esasına dayanan üst kademe leşçilliği nişi gereği adam toplama hipotezi, bu koşulların tamamına yönelik akılcı ve mantıklı açıklamalar getirebilmektedir. Ayrıca bu tez, diğer hayvan türlerinde görülmeyen iş birliği ve dayanışma davranışının maddi temellerini de oldukça başarılı bir biçimde açıklayabilmektedir (Bickerton, 2013, s. 175-177).

Bickerton'a (2013) göre insan türü işe başlarken dilin ön koşullarından sadece bazılarını yerine getirmiştir. Dilin diğer özelliklerini dil nişini inşa ederken süreç içinde tamamlamıştır (Bickerton, 2013, s. 187).

Öncelikle Chomsky'nin ortaya attığı dil evrimi hipotezinin aksayan yönlerini sinir bilimsel verilere dayanarak eleştiren Bickerton, sonrasında kendi dil evrimi hipotezinin aşamalarını ortaya koyar. Bickerton'un dil evrimi modeli altı zaman diliminde özetlenir. 1. Hayvanlarda kaynaşmayan kavramlar vardır. 2. İlk insanlar konuşmaya başlar. 3. Konuşmayla birlikte insana özgü birtakım kavramların üretilmesine başlanır. 4. Kaynaşma ortaya çıkar ve insana özgü kavramlar kaynaşmaya başlar. (Sözdiziminin en ilkel hâli) 5. Güncel bilimsel verilerle mutlak bir kesinlikle savunmak mümkün olmamasına rağmen büyük bir olasılıkla beşinci aşamada beyin devreleri ve beynin işlevleri yeniden düzenlenmiştir. 6. Özyinelemeli karmaşık düşünceler, planlama becerisi vs. gibi üst düzey bilişsel yetiler gelişmiştir (Bickerton, 2013, s. 201).

Bickerton (2013) insanın bilişsel yetileri ile dilin ortak bir süreçte evrim geçirdiğini düşünmektedir. Öncelikle ilk sözcükler ortaya çıkmış, bu ilk sözcükler ilk kavramların ortaya çıkışını tetiklemiştir. Daha sonra ise beyin bu kavramlara uyum sağlamak için sinir sisteminde kalıcı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bu sayede yaratılan kavramlar aracılığıyla insan zihni geçmişte ve gelecekte, hayalde ve gerçeklikte özgürce dolaşabilmeye başlamıştır. Son çözümlemede insana özgü olduğu savunulan düşünme biçimleri gelişmeden çok önceleri dilin kendisinin gelişmiş olması gerekmektedir (Bickerton, 2013, s. 223).

Dilin evrimi konusunda can alıcı bir adım olarak karşımıza çıkan adam toplama işi hayvan iletişim sistemi kalıbını kırmıştır. Kırılan bu kalıp diğer hayvan türlerinde değil de o

dönemde beyin vücut oranı en yüksek olan canlı türünde yani insanda kırılmıştır (Bickerton, 2013, s. 228).

Bickerton'a (2013) göre adam toplamak için kullanılan sinyaller işlevsel göndermelere sahipti. Adam toplamalarına ihtiyaç duyulan birkaç farklı megafauna türünü bu göndermelerde tanımlıyorlardı. Kullandıkları sinyaller yerdeğişim özelliğine sahipti. Yerdeğişim özelliğine sahip sinyallerde bilgi, sinyalin dile getirilişinden çok önce elde edilmiştir ve ileti onu alımlayacak bireyin duyu menzilinin oldukça dışında kalan şeyler hakkındadır. Bu dil doğuştan getirilmiyordu, insanlar tarafından ihtiyaç dâhilinde yaratılıyor ve öğreniliyordu. Sözcük türleri bağlamında ise ön isim ve ön fiil olarak adlandırılabilecek düzeyde ilkel sözcüklerle birlikte kullanılan el-kol hareketleri ve seslenmeler içeriyordu. Bu sinyaller koşullardan bağımsız olarak ortaya çıkmıyordu, mevcut olaydan da bağımsız değildiler, ayrıca evrimsel zindelikten de ayrı bir yapıya sahip değillerdi. Bu aşamada insanların dilinde yerdeğişimden söz etmek mümkün iken kullanılan bu kök dilde insan zihinleri yerdeğişim yapabilecek düzeyde gelişmiş değildir. İletiyi aktarırken kullanılan yerdeğişim zihinsel etkinliklerde kullanılamamaktadır (Bickerton, 2013, s. 228-229).

Bu bağlamda niş inşası süreçleri insan dilinin ortaya çıkışında itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Alt kademe leşçilliği nişinden üst kademe leşçilliği nişine doğru gelişen insan türü daha sonra avcı nişine doğru geçiş yapmıştır ve bu aşamaların tamamı dili ortaya çıkaran itici gücü yaratmıştır. Üst kademe leşçilliği nişi gelişince yeni sözcükler de ortaya çıkmıştır, ayrıca bu sözcükleri yeni bağlamlara da taşımıştır. Ek olarak üst kademe leşçillik nişi ile birlikte sözcüklerin koşullardan, var olan olaylardan ve hatta evrimsel zindelikten kurtularak simgesellik kazanması da kolaylaşmış olmalıdır (Bickerton, 2013, s. 232-234). Adam toplama stratejisi çerçevesinde ortaya çıkan dil, üst kademe leşçilliği nişine göre biçimlenerek ortaya çıktıktan sonra belki de yüz binlerce yıl çok fazla değişikliğe uğramadan kullanılmış olmalıdır. Ancak yine de bu dile kök dil denebilmesi mümkün değildir. Bu aşamada dil, HİS'ler ile kök dil arasında bir noktayı temsil etmektedir. Sözgelimi arıların ya da karıncaların dillerinden biraz daha gelişmiş bir yapıya sahipti (Bickerton, 2013, s. 235-236).

Bickerton'a (2013) göre dilin evrimi kendi kendini tetikleyen bir süreçtir. Kendi kendinin itici gücüdür, bu bağlamda kendisini daha etkin kılacak unsurları seçilimde öne çıkarmaktadır. Dil ile aktarılan bir iletiyi daha hızlı alarak bunu anlayabilen bir organizma evrimsel zindelik konusunda daha yavaş anlayan organizmalara göre avantajlı durumda olacaktır. İletiyi daha hızlı alarak bununla yaşamını iyileştiren her organizma bu konuda yavaş

davranan diğer organizmalar üzerinde üstünlük kuracaktır. Hiyerarşik bir söz dizimine sahip olan bir konuşma tam donanımlı bir seviyeye ulaştıktan sonra bundan yoksun olan konuşmanın yerini zorla almıştır ve bu değişim çok hızlı gerçekleşmiş olmalıdır. İnsanoğlunun kök dilden ayrılarak yinelemeli bir dile geçişi de böyle meydana gelmiş olmalıdır (Bickerton, 2013, s. 247). Bu aşamada kök dil kullanma konusunda ısrarcı olan insan grupları toplumsal bakımdan özürlü hâle gelmişlerdir. Tam donanımlı bir dile geçmiş olan insan grupları kök dili kullanmaya devam eden toplulukları hımbıl ve hantal bularak onlara aptal muamelesi yapmış olmalıdır. Kök dil kullanan gruplar böylece çiftleşme konusunda dezavantajlı duruma düşerek evrimsel zindeliklerini yitirmiş olmalıdır (Bickerton, 2013, s. 249).

Paleonörolojik bulgular incelendiğinde Bickerton'a göre söz dizimini de içeren bir dil, insan evrimi sürecinde ancak son 200 bin yıl içinde mümkün olabilmiştir. İnsanoğlunun geliştirdiği aletlerin teknolojisine bakarak bir yorum yapmak gerekirse söz dizimi olmadan yani sözcükler ve düşünceler belli bir sıraya göre dizilmeden bu derece karmaşık aletlerin üretilmesi ve kullanılması mümkün olmayacaktır. Karmaşık bir düşünce yetisiyle yapılabilecek aletlerin üretilebilmesi ancak homo sapiens türünün evrimleşmesi ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda insanlar homo sapiense kadar kök dil benzeri bir iletişim sistemi ile yaşamlarını sürdürmüştür. Homo sapiens ile söz dizimine geçmiş, böylece karmaşık aletler üretmeyi başarabilmiştir (Atasoy, 2013, s. 65-66).

Bickerton'a (2013) göre niş inşası süreci tamamlanmış bitmiş bir olgu değildir. Günümüzde de insan türü niş inşa etmektedir. Niş inşası kavramı, organizmanın bağımsızlığını ve türünün içinde saklı olan kendi kaderini tayin hakkının verdiği gücü ifade etmektedir. İnşa ettiğimiz nişler bize dili kazandırmıştır. Dil ise bize bugün kullandığımız gelişmiş zekâyı sağlamıştır. Dilin bize sağlamış olduğu bu zekâyı bilgece kullanmak bizi özgür kılabilir, bu da bizim tam olarak insan olmamızı sağlayacak bir süreçtir (Bickerton, 2013, s. 262).

Derek Bickerton ve bazı dilbilimciler söz dizimi kurallarının insanoğlunun evrimsel gelişim süreçlerinde birdenbire ortaya çıkmış olduğunu iddia etmektedirler. Başka bir işlevi yerine getirmek amacıyla müstakil olarak evrimleşmiş bir yapıda meydana gelen yenilikler oldukça âni bir biçimde ortaya çıkabilirler. Bickerton, sözdizimi kurallarının iki farklı yeteneğin birbiriyle ilişkisi üzerinden evrimleşmiş olabileceğini düşünmektedir. Birincisi protodilsel bir becerinin var olmasıdır, ikincil olarak ise bu beceri ile iletişime girerek sosyal ortamda yalan söyleyen bireyleri tespit edip onları ayıklayan bir yalan tespit cihazının var olmasıdır (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 221).

Bickerton, insanoğlunun dil yetisinin çevreden bağımsız, dış etkilerden uzak bir şekilde ortaya çıkmadığını bunun tam tersine belli bir çevrede tercih edilen yaşam tarzının içinde yaptığı değişikliklerin yarattığı ortamın içinde evrimleşerek dili oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu oluşumda insan beyninin doğrudan bir etkisi olmamasına rağmen başlangıçta birbirinden bağımsız bir şekilde evrim geçiren dil ve beyin evrimsel açıdan birleşti. Dil geliştikçe beyin de gelişti. Gelişen beyin insanı hayvan türlerinden ayırdı. İnsan dili, insanın diğer özellikleri gibi evrimsel bir uyarlanma sonucu ortaya çıktı. İnsan bir nişi inşa etti, zamanla niş de insanı inşa etti. İnsan kültürü bir niş inşası olayı olduğuna göre o kültürün en temel unsuru hatta ana kaynağı olan dil de bu niş inşası süreçlerinin bir ürünü olmalıdır (Karabulut, 2021, s. 297).

4.1.6.1.5. Tore Janson

Tore Janson (2016) *Dillerin Tarihi* adlı kitabının ilk bölümlerinde dilin kökeni ve ortaya çıkışı konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur.

Janson'a (2016) göre insan dillerinin en azından beş bin yıldır var olduğunu gösteren kesin dilbilimsel kanıtlar bulunmaktadır. Bu konuda emin olmamızın nedeni insan dilinin yazılı tarihindeki ilk yazılı metinlerin 5 bin yıl öncesine tarihlenmesidir. İnsanların ilk yazılı dilleri olan Sümerce ve Mısırca dillerini incelediğimizde bu dillerin günümüzde konuşulan dillerden çok da farklı olmadıklarını gözlemleriz. Buradan hareketle insan dilinin bu dillerin ortaya çıktığı dönemden çok daha önceki bir tarihsel dönemde ortaya çıkarak geliştiğini söylemek mümkündür. Fakat insan dilinin ortaya çıkış tarihinin ne kadar eski olduğuna yönelik kesin bilgilere sahip değiliz. Bu konudaki bilgilerimiz, tarihöncesi dönemde yaşamış insanlara ait arkeolojik bulguların yorumlanması üzerinden gelişmektedir (Janson, 2016, s. 18-19).

İnsanların tarihöncesi dönemde tasarladıkları aletlere ve yarattıkları sanat eserlerine bakarak insanların uzun bir zamandır günümüzde konuşulan dilin birtakım niteliklerini içeren bir dil konuştuklarına yönelik bir çıkarımda bulunabiliyoruz. İnsanlar önce ilkel taş aletler yapmıştır, daha sonra bu aletler aşama aşama gelişerek daha incelikli bir niteliğe bürünmüştür. Arkeolojik bulgular, en azından günümüzden 40 bin yıl öncesine kadar atalarımızın günümüzde kullandığımız dile benzer karmaşık bir dil bilgisi ve geniş bir sözcük dağarcığına sahip diller konuştuklarına işaret etmektedir. Alet yapabilen insan türünün aynı zamanda konuşabildiğini de kabul edersek bu zaman dilimini 2 milyon yıl öncesine kadar götürebiliriz. Ancak alet üretimi ile dil arasında yüksek bir korelasyonun var olduğuna yönelik şüpheler bulunmaktadır, bu ilişki kesin bir şekilde kanıtlanamamıştır (Janson, 2016, s. 19). Janson'a

göre üst Paleolitik dönemde dahi diller tam anlamıyla gelişmiş bir düzeydedir, ek olarak sözcük dağarcıkları, karmaşık cümle yapıları gibi günümüzün dilinde rastladığımız bütün özellikleri de taşımaktadır (Janson, 2016, s. 24).

Biyolojik açıdan baktığımızda ise insan türü günümüzden yaklaşık olarak 100 bin ya da 200 bin yıl öncesine kadar herhangi bir biyolojik değişikliğe uğramadan gelişmiştir. Günümüzde yaşayan tek tür olan homo sapiens; geçmişte de beyin, konuşma organları, ses yolunun anatomik özellikleri bağlamında günümüzün modern insanıyla benzer özelliklere sahipti. Sapiens öncesi dönemlerde ise bu parametrelerin farklılıklar gösterdiğini gözlemliyoruz. Örneğin sapiense en yakın tür olan neandertallerin ses yollarının, kafatası hacminin sapiensinkilerden farklı olduğunu belgeleyebiliyoruz. Sonuç olarak Janson'a (2016) göre insan dilinin günümüzden 40 bin yıl önce kesin olarak var olduğunu söyleyebilmemiz mümkündür; ancak daha uzun süredir insan dilinin var olduğu olasılığını da göz önünde bulundurarak eldeki verilerin yorumlanmasıyla bu alt sınırı 2 milyon yıl öncesine kadar çekebiliriz (Janson, 2016, s. 20).

Janson'a (2016) göre dilin ne zaman ortaya çıktığından çok nasıl ortaya çıktığı önemlidir. Ses üreten canlılarla baktığımızda tüm seslerin temelde aynı biçimde üretildiğini gözlemliyoruz. Genetik akrabalığı olan pek çok canlı türü benzer şekillerde ses üretmektedir. İnsan türünün ortaya çıkışından çok daha önceleri insan öncülerinin de böyle sesler çıkararak işe başlamış olduğunu söyleyebilmemiz mümkündür (Janson, 2016, s. 21).

Buna rağmen insan dili diğer canlıların iletişim sistemlerinden farklıdır. İnsan konuşması sınırlı sayıdaki sesi kullanarak sınırsız sayıda ileti oluşturabilme ilkesi üzerinde evrimleşmiştir. Bir dilde ortalama otuz ila kırk farklı ses birimi vardır; fakat bu sesler birbirine eklenerek sınırsız sayıda sözcük oluşturabilir. Tek sözcükle iletişim kurmaya çalışabilen bir çocuk bile diğer canlı türlerinden daha üstün bir iletişim seviyesine sahiptir. İnsan dilindeki sözcüklerin sayısı sınırsızdır; fakat diğer canlı türlerinin sınırlı bir sinyal kümesiyle iletişim kurdukları açık bir gerçektir. Ayrıca insan dili sınırlı sayıda sözcük ile sınırsız sayıda cümle kurma özelliğine de sahiptir. İnsan dilini kullanarak sonsuz sayıda karmaşık düşünceyi ifade edebilme olanağına sahibiz. Bu harika sistemin neden ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte bunun oluşumunun insan türünün biyolojik ve bilişsel evrimi ile mümkün olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Darwinci perspektiften baktığımızda dilin ortaya çıkışının belirleyici bir üstünlük yarattığı bir gerçektir; fakat bu üstünlüğü ortaya çıkaran doğal seçilim yapılarının neler oldukları üzerinde kesin bir uzlaşma sağlanamamaktadır (Janson, 2016, s. 22). Janson'a göre insan dilinin bu niteliklerinin hepsi tek seferde yaşanan bir mutasyon benzeri olayla

ortaya çıkmış olamaz, insan dilinin binlerce yıllık bir süreç içerisinde yavaş yavaş geliştiği neredeyse kesin bir olgudur (Janson, 2016, s. 24).

Janson'a (2016) göre evrim kuramı dayanışmacı davranışların ortaya çıkışını açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Dil de toplumsal dayanışmayı kuran bir iletişim aracı olması nedeniyle aynı açıklama zorluğuyla yüzleşmek zorundadır. Bu zorluğu aşmak için son dönemde bazı öneriler getirilmiştir. Konuşan insanların yalanın faydasını gördükleri, dedikodu yaparak toplum içinde kendilerine saygın bir yer bulabildikleri, dil aracılığıyla kendi çıkarlarına hizmet edecek ritüeller geliştirebildikleri yönünde açıklamalar getirilmiş olmasına rağmen bu açıklamaların hepsi de yanlışlanabilir olmaktan uzak yargılardır. Janson'a göre şu aşamada dilin neden ve nasıl ortaya çıktığını mutlak bir kesinlikle ortaya koymamız mümkün görünmemektedir (Janson, 2016, s. 23).

Dilin ilk ortaya çıktığı dönemdeki insanlar çok büyük bir olasılıkla avcı toplayıcı bir yaşam tarzına sahiptiler. Janson'a (2016) göre günümüzde yaşayan avcı toplayıcı kabilelerinin kullandıkları dillere bakarak tarihöncesi dönemde yaşayan avcı toplayıcı halkların dilleri hakkında birtakım çıkarımlarda bulunabiliriz. Günümüzde yaşayan avcı toplayıcı toplumların dillerine baktığımızda bu dillerin günümüzde yaşayan diğer insan dilleriyle büyük oranda benzeştiğini görüyoruz. Eskiden avcı toplayıcı dillerinin modern yaşam dillerinden daha az gelişmiş oldukları düşünülmekteyken dilbilim alanında yapılan çalışmalar sonucunda avcı toplayıcı toplumların kullandıkları dillerin en az İngilizce kadar gelişmiş bir yapıda oldukları kanıtlanmıştır. Dilbilimcilere göre bütün dünyadaki konuşma dillerinin tüm temel özellikleri birbirinin aynıdır. Hatta bazı Khoisan dillerinin ses yapıları günümüzdeki Avrupa dillerinin ses yapılarından daha karmaşıktır. Son tahlilde diller birbirinden daha az ya da daha çok karmaşık değildir, sadece çeşitli nitelikler bakımından birbirinden farklıdırlar (Janson, 2016, s. 27-29). Buradan hareketle Janson, insan dilinin ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar temel yapılarında çok büyük değişikliklerin olmadığını düşünmektedir.

4.1.6.1.6. Merritt Ruhlen

Ruhlen'e (2017) göre dilin kökeninden insanoğlunun biyolojik atalarının konuşma kapasitelerinin gelişimini anlamalıyız. Günümüzden üç milyon yıl önce yaşadığı düşünülen Lucy'den homo sapiense kadar uzanan çizgide gelişim gösteren insan türünün konuşma becerisini edinmesi dilin kaynağı ve kökenindeki temel olgudur (Ruhlen, 2017, s. 9). Dilin kökeni problemine çözüm olarak iki farklı senaryo ortaya atılmıştır. Bunlar kültürel ve biyolojik senaryolardır. Kültürel senaryoya göre insan dili, insan türünün kültürel bir ürünüdür. Biyolojik senaryoya göre ise insan dili, insanın diğer bütün biyolojik kapasiteleri

gibi evrim sürecinin bir ürünüdür. Ruhlen'e göre ise insan dilinin kökenini açıklama noktasında biyolojik senaryo kültürel senaryoya göre daha başarılıdır. İnsan dili, kültürel senaryonun savladığı gibi insan evriminin geç bir aşamasında birden gelişmiş olamayacak kadar karmaşık ve anlaşılması güç bir fenomendir (Ruhlen, 2017, s. 10-11).

Ruhlen'e (2017) göre dillerin kökenini araştırırken karşımıza çıkan en temel sorun dünya dillerini sınıflandırma problemidir. Sınıflandırma çalışmaları ile dillerin birbirlerine ne kadar yakın akraba oldukları belirlenecektir. Bu sayede dünya üzerinde var olan dillerin aynı kökten türeyip türemediğini belirlemek mümkün olacaktır (Ruhlen, 2017, s. 14-15). Dillerin belli dil ailesi grupları altında sınıflandırılmasının kökeni ses ve anlam bakımından benzer kelimeler aramakla başlar. Ses ve anlam bakımından benzer kelimelerden hareketle diller arasında bir sınıflandırma yapılabilir (Ruhlen, 2017, s. 16).

Taksonomi olarak adlandırılan sınıflandırma biliminin genel ilkeleri vardır ve bu ilkeler sınıflandırılması yapılan nesnelere bağımlı değildir. Yaklaşma, ödünç alma ve ortak köken ilkeleri sınıflandırma çalışmalarının temel ilkeleridir ve buna bir dördüncü ilke bugüne kadar ikna edici bir biçimde kanıtlanarak eklenememiştir (Ruhlen, 2017, s. 19). Biyoloji bilimindeki sınıflandırma çalışmaları da dilbilimsel sınıflandırma çalışmalarına benzer ilkeler etrafında şekillenir. Biyolojide türlerin sınıflandırılmasına, türlerin büyük aileler etrafında kümelenmesine kimse itiraz etmemektedir; fakat aynı işlemi dillerin sınıflandırılması için yapmaya kalkıştığınızda çok sert bir muhalefet ile karşılaşırsınız. Oysaki dil de diğer biyolojik organlarımız gibi insan türüne ait bir biyolojik temelli bir beceridir ve somut morfolojik üreticileri (hyoid kemiği, ses telleri, gırtlak, yutak, dil, çene, damak, burun, diş vb.) vardır.

Diller arasında tesadüf ve ödünç alma mekanizmalarına dayanmayan benzerlikleri açıklayabilmek için elimizde tek bir ilke kalır, o da ortak kökendir. İki dilde de var olan bir sözcüğü yaklaşma ve ödünç alma mekanizmalarına dayanarak açıklayabiliyorsak bu durumda iki dilin ortak kökenden geldiğini bilimsel olarak savunmayız; fakat bunlarla açıklanamayan sözcüklerin ortak kökenden geldiğini kabul etmek zorundayız. Darwin'den beri biyolojide, aynı biyolojik organların evrimsel olarak açıklaması yapılırken ortak kökenden hareket edilir, bugün yaşayan bir biyolojik organizmada var olan bir organ, sözgelimi göz, başka biyolojik organizmalarda da mevcut ise bu organ ortak bir atanın gen havuzunda var olmalıdır, türleşme süreçleri sonucunda ayrılan iki türde de benzeş bir organ varsa bu şekilde ortak kökene bakılarak açıklaması yapılmaya çalışılır (Ruhlen, 2017, s. 22).

Hint-Avrupa dil ailesi ile diğer herhangi bir dil ailesi arasında bağlantı kurmaya çalışan araştırmacılar devamlı düşmanca tavırlarla karşılaşmıştır. 20. Yüzyıl dilbiliminde eş zamanlı araştırmalar öne çıkarılmıştır. Bu nedenle art zamanlı araştırmalar gözden düşmüş birkaç istisnai çalışma ve araştırmacı dışında köken dil bilimi üzerine yapılan çalışmalar duraklamış, hatta geriye gitmiştir. Greenberg'in sınıflandırma çalışmaları dışında köken dil bilimi alanında ciddi çalışmaların yapılmadığını görüyoruz. Köken dil bilimi verileriyle açıklanmaya çalışılan Altay dilleri arasındaki akrabalık teorileri sorgulanır hâle gelirken Amerikan yerli dillerini çalışan bilim adamlarının ortaya çıkardıkları sayısı iki yüzü geçen farazi dil aileleri övülmeye başlanmıştır (Ruhlen, 2009, s. 90).

Herkesin bildiği gibi yazılı dilin tarihi en fazla 5 bin yıl geriye götürülebiliyor. Bu kadar kısa bir tarihsel dilime bakarak dillerin sınıflandırılmasını yazı dili temelli olarak yapmak mümkün değildir. Dillerin zamanla nasıl değiştiğini ve çağdaş dillerin yapısal özelliklerini biliyoruz. Bu bilgilerimizden hareket ederek tarihöncesi zamanlarda kullanılan insan dilleri hakkında birtakım bilgilere ulaşmak için yeniden kurma yöntemini kullanmak zorundayız (Ruhlen, 2017, s. 25).

Hint-Avrupa dillerini kendi içinde sınıflandırırken kullanılan karşılaştırmalı bilimsel yöntem Hint-Avrupa dillerini diğer dillerle karşılaştırırken kullanılmamıştır. Hint-Avrupa ve diğer Avrasya dilleri arasında 19. Yüzyılda çalışan bilim adamları tarafından keşfedilen benzerliklere 20. Yüzyılda dikkat edilmemiştir. Dilbilimciler, Hint-Avrupa dillerinin bilinen bir akrabası olmadığı yönündeki mitolojik bir görüşe sığındılar. Bu görüşü benimseyen dilbilimcilere göre uzun zamanlı karşılaştırmalı metot 5 ya da en fazla 8 bin yıllık süreçte uygulanabilirdi. Dikkatli bir araştırmacı bu tarihsel dilimin Hint-Avrupa dil ailesinin bilinen yaşını ortaya koyduğunu görecektir. Bu zaman derinliği içinde Ön Hint-Avrupa ve diğer dil aileleri arasında bir zamanlar var olması muhtemel fonetik ve semantik benzerlikler aşınıma uğrayacağı için aileler arasındaki bağlantılar kabul edilebilir olmaktan çıkacaktı. Hint-Avrupa dillerinin diğer dil aileleri ile karşılaştırılması gerektiği açık bir gerçektir. Bu karşılaştırmalı metodu sadece 5-8 bin yıllık bir süreçle sınırlı tutmak sorunlu bir görüştür. Hint-Avrupa dillerinin dünyadaki diğer dil aileleri ile deneysel olarak karşılaştırılması sonucunda elde edilecek veriler dillerin kökeni hakkında aydınlatıcı olacaktır (Ruhlen, 2009, s. 92).

Hint-Avrupacıların karşılaştırma metodunun zamansal sınırının 6 bin yıl olarak belirlenmesini tartışılmaz bir ölçüt değer olarak ele alırsak bu tarihin gerisine giderek dil ailelerinin birbirleriyle bağlantılarını çalışmamız mümkün olmayacaktır. Bu 6 bin yıl sınırı dilbilim alanında artzamanlı araştırmalar yapacak bilim adamlarının karşısına bir engel olarak

çıkmaktadır. Greenberg'in çalışmalarına kadar 6 bin yıl sınırını aşacak çalışmaların yöntembilimsel nitelikleri ve bu çalışmanın hangi diller arasında yapılacağı bilinmiyordu. Şimdi ise durum değişmiştir, günümüzde dilbilim küresel çapta dillerdeki ortak kökleri (global kökteş) bulabilecek bir niteliğe ulaşmıştır (Ruhlen, 2017, s. 104). Ruhlen'e (2017) göre günümüzde yaşayan dillerde ortak kökler vardır ve bu kökler titiz bir araştırmacının gözünden kaçmayacak düzeyde ortadadır. Ödünçleme ve yansıma yoluyla tüm dillerde benzer biçimsel ve anlamsal özellikler ile kullanılan bazı sözcükler vardır ve dillerdeki bu ortaklığı açıklayabilmek için ödünçleme ve yansıma mekanizmaları yetersiz kalmaktadır. Bunların ortak bir kök dilin günümüzdeki izleri oldukları açık bir biçimde ortadadır (Ruhlen, 2017, s. 108).

Dilbilimcilerin büyük bir çoğunluğu günümüzde bile Hint-Avrupa dil ailesinin bilinen bir dil akrabası olmadığını ve hiç kimsenin hiçbir zaman böyle bir akrabalığı kanıtlayamayacağı mitolojik inancına sahiptirler. Bu inanç mitolojiktir; çünkü kanıtlanabilir ya da yanlışlanabilir olmaktan uzaktır. Hint-Avrupa mitolojisini savunan dilbilimcilere göre Hint-Avrupa dil ailesinin tarihsel zamandaki derinliğinden öteye geçebilecek herhangi bir kanıta ait genetik akrabalık izlerinin tamamı aralıksız devam eden fonetik ve semantik aşınım dolayısıyla tamamen zarar görmüştür (Ruhlen, 2012, s. 171). Hint-Avrupa mitolojisini savunan dilbilimcilerin yanıldığı bir nokta daha vardır. Dillerin sınırları coğrafi ya da politik sınırlardan oldukça farklıdır, bunlar zamanla iç içe geçebilir yahut ayrışabilir (Ruhlen, 2017, s. 33).

Bu mitolojik inanç öyle bir boyuta ulaşmıştır ki dilin kökenini bulmak için diğer hayvan türleri üzerinden yapılan dilsel davranış deneylerinin tamamında Hint-Avrupacı görüş öne çıkmıştır. Şempanzelerin tıpkı Hint-Avrupa dillerindeki gibi bir sözdizimi mantığına sahip olduğunu varsayarak onlara dil öğretmeye çalışmak bilimsel olarak fazla itibar edilebilecek bir görüş değildir (İzbul, 2022, s. 77).

Hint-Avrupa dil ailesinin yakın akrabalarını araştıran dilbilimciler ve filologlar bu akrabaları Arapça ve İbranice gibi kendilerine göre prestijli dillerde aradılar. Fakat bu Sami dilleri Hint-Avrupa dil ailesiyle yakından ilişkili değildi. Hint-Avrupacıların arzu ettiği akrabalık ilişkisi Sami dilleri gibi saygın bir aileden çıkmalıydı. Ancak gerçek onların mitolojik beklentilerine uygun değildi (Ruhlen, 2017, s. 81). Hint-Avrupa dilleri ile en büyük benzerlikler Avrasyatik ailesi içinde bulunan dillerde tespit ediliyor. Bu benzerliklerin tek nedeni Hint-Avrupa ve diğer ailelerin Proto-Avrasyatik dil ailesinden gelmesidir (Ruhlen, 2017, s. 80). Sonuçların hoşumuza gitmesi ya da gitmemesi eğer kendimizi bilim adamı olarak

kabul ediyorsak, önemli değildir. Dilbilim dışından gelen kanıtlar, insanın tarih öncesi devirleri konusunda bilim adamları tarafından önceki yıllarda cesaret edilemeyen görüşlerinin bugün dile getirilmesine yardım ediyor. Yeni veriler ışığında Hint-Avrupacıların antika düşünceleri ve onların düşüncesinin devam ettiren bilim adamlarının fikirleri tarihe karışıyor. Özellikle karşılaştırmalı dilbilim ve tarihsel dilbilimi alanından gelen veriler her geçen gün Hint-Avrupa mitolojisini daha fazla zora sokuyor (Ruhlen, 2017, s. 82-83).

Hint-Avrupa dil ailesinin arkaik ve üstün bir aile olduğunu savunan saçma ve bayağı bir görüşe uzanan çizgide yer alan dilbilimciler, karşılaştırmalı metodu Hint-Avrupa dil ailesi ile diğer dil aileleri arasındaki muhtemel akrabalığı tespit etmek için işletmemişlerdir. Oysaki biyoloji ve genetik bilimlerinin Darwin'den itibaren ortaya koyduğu veriler ışığında dünya üzerinde yaşayan bütün insanların aynı türden, homo sapiens sapienslerden, türediği açıkça ortaya konulmuştur. İnsan türünün tek kökenli olması insan dilinin de tek kökenli olmasını gerektirmez; fakat bunu böyle olup olmadığını bilimsel kanıtlarla ortaya koymak gerekmektedir. Bugüne kadar dilbilimciler bunu yapmaya yanaşmamıştır (Ruhlen, 2012, s. 168).

200 sene önce Hint-Avrupa dil ailesini keşfetmek için kullanılan karşılaştırmalı dilbilim yöntemleri günümüzde dünyanın herhangi bir yerindeki diğer dilleri sınıflandırmak için de kullanılabilir. Sir William Jones'un Hint-Avrupa dil ailesini keşfederken kullandığı yöntem diğer dil ailelerini keşfetmek için de kullanılmalıdır. Aynı yöntem kullanılarak dil aileleri de birbiriyle karşılaştırılabilir. Farklı dil ailelerinde yaklaşma ve ödünçleme yoluyla açıklanamayan sözcük benzerlikleri üzerinden dil ailelerini de büyük dil aileleri etrafında sınıflandırmak mümkündür (Ruhlen, 2017, s. 62). Dil ailelerinin karşılaştırmak dilleri karşılaştırmaktan farklı değildir (Ruhlen, 2017, s. 66).

Ruhlen'e (2009) göre insan dilinin tek kökenden türediğine yönelik teoriler (monogenesis) dilbilimsel bir tabu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikler Hint-Avrupa dil ailesinin kendi içinde bir bütün olduğunu ve başka akraba dil ailesi olmadığını iddia eden dilbilimsel mite inanan araştırmacılar tarafından monogenesis teorileri dokunulmaması gereken bir tabudur. Oysa bu tabuyu kıran, miti yıkan pek çok araştırmacı ve pek çok çalışma yapılmıştır. Trombetti (1905), Swadesh (1971) bu çalışmaların ilk örnekleri idi. 20. Yüzyılda genetik dilbilimi alanında köken araştırması üzerinden dilleri sınıflandıran iki muhteşem bilim adamının (Sapir, Greenberg) çalışmaları sayesinde dilin tekliği hipotezi güç kazanmıştır (Ruhlen, 2009, s. 103).

Greenberg'in yaptığı araştırmalardan elde edilen sonuçlar Hint-Avrupa dil ailesinin en yakın akrabası olarak Ural-Altay dillerini karşımıza çıkarıyor. Greenberg bu iki aileyi Avrasyatik adı altında bir büyük aile adı altında sınıflandırıyor. Rask'ın yaptığı araştırmalardan da Ural dillerinin Eskimo-Aleut dilleri ile irtibatlı olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Holger Pedersen'in Nostratik adı altında sınıflandırdığı dillere baktığımızda büyük ölçüde Avrasyatik başlığında sınıflandırılan dilleri kapsadığını görüyoruz. Diğer yandan Trombetti yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiği verilere dayanarak dünya dillerinin tamamının tek bir dilden çıkmış olduğu sonucuna vardı. Yerli Amerikan dilleri üzerine çalışan Sapir bu dil gruplarını az sayıdaki dil ailelerine indirgenebileceği sonuçlarına ulaştı. Sapir'in öğrencisi Swadesh de dünya dillerinin tek bir ailede toplanabileceğine inanmıştı. İki Rus araştırmacı İlliç-Svitıç ve Dolgopolsky, Nostratik teorisi üzerine yaptıkları çalışmalarda oldukça ilginç sonuçlara ulaştılar. Bütün bu araştırmacıları incelediğimizde aralarında küçük yöntemsel farklılıklar ve görüş ayrılıkları olmasına rağmen dünya dillerinin tek bir kökten türediği ana tezine hizmet eden dilbilimsel çalışmalar ortaya koyduklarını gözlemliyoruz (Ruhlen, 2017, s. 73-77).

Cavalli Sforza ve arkadaşlarının yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre insan genetikçilerinin bulduğu biyolojik kümelenmeler ile dilbilimcilerin dil aileleri arasında belirledikleri kümelenmeler aynı ya da benzer özellikler göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları Greenberg'in yeni dünya dilleri sınıflandırmasının karşısında olan bilim adamlarını zora sokmuştur. Zira Greenberg'in bu genetik çalışmalardan önce dil sınıflandırmasını yaptığı Amerikan dil aileleri (üç dil grubu) ile Amerikan nüfusunun genetik özelliklerindeki benzerlik ve farklılıklar büyük ölçüde örtüşmekteydi (Ruhlen, 2009, s. 109). Genetik biliminin verilerinden hareketle dillerin sınıflandırılması konusunu fiziksel kanıtlarla aydınlatılabilir kılabiliyorsak dilin kökeni ve insanoğlunun dil yetisinin evrimi konusunda da genetik biliminin gelecekte elde edeceği verilerle dilbilimsel sonuçlara ulaşabilmek mümkün olacaktır.

Biyoloji ve genetik biliminde yaşanan ilerlemeler ile insan ailesinin dilbilimsel özelliklere sahip soy ağacı, biyolojik özelliklere dayalı olan soy ağacı ile teorik olarak karşılaştırılabilir bir hâle gelmiştir. Birçok dilbilimci hâlâ dilbilimsel ve biyolojik özellikler arasında çok az bir bağlantı olduğunu düşünüyor olsa da insan dilinin biyolojik temellerinin var olduğu tezinin doğruluğu artık inkâr edilemeyecek düzeyde açıktır. Cavalli Sforza ve diğerleri tarafından yapılan son çalışma (1988) biyolojik ve dilbilimsel sınıflandırmaların büyük ölçüde birbiriyle örtüştüğünü açıkça ortaya koymuş, bu bağlamda dilbilimsel aileler ile

insan gruplarının genetik akrabalık ilişkileri arasında çok büyük bir benzerlik olduğunu kanıtlamıştır (Ruhlen, 2012, s. 179). Biyolojik ve dilbilimsel sınıflandırmalar ile ilgili daha çok ve geniş çalışmalar yapılarak bu alanların üzerinde durulursa iki alan arasındaki benzerlikler ve araştırma sonuçlarında gözlemlenen paralellikler ilginç olmaktan çıkacak ve daha doğal sonuçlar olarak benimsenmesi mümkün hâle gelecektir (Ruhlen, 2012, s. 180).

Dil aileleri ve biyolojik olarak farklı insan toplulukları belli tarihi olayların rastlantısal bir ürünüdür. Genetik özellikler bir çocuğun hangi dili konuşacağını belirlemez. Çocuk içinde yaşadığı kültürün dilini edinir (Ruhlen, 2017, s. 153-154). İnsanoğlunun gen haritası ile dillerin sınıflandırılması arasındaki çelişkilerin çoğu tarih ve dil verileriyle açıklanabilir. Çoğu zaman genetik yöndeki farklılıklar dil farklılıklarıyla uyuşur. İnsanın soy kütüğünü tam ve eksiksiz olarak bilme şansımız bulunsaydı insan türünün genetik sınıflandırılmasını dünya dillerinin sınıflandırılması süreçlerinde de etkin bir biçimde kullanabilirdik. Bu yöntemle bütün yok olmuş diller ile birlikte arada kalmış, sınıflandırılamamış diller ve ağızların ait oldukları dil aileleri kesin olarak belirlenebilir (Ruhlen, 2017, s. 160).

Victorri'ye (2020) göre de insan popülasyonu genetiği üzerine çalışan araştırmacıların (Cavalli Sforza ve Langaney) elde ettiği veriler insan dillerini süper dil aileleri biçiminde tasnif eden Greenberg ve onu takipçisi olan Ruhlen'in tezlerini desteklemektedir. Greenberg'in Afrika dilleri ve Amerikan dilleri üzerinde yaptığı çalışmalarla ortaya koyduğu süper dil aileleri genetik verilerle doğrudan desteklenmektedir. Ruhlen'in sağlam bir temel üzerinde süper ailelerin varlığının savunulabileceğine yönelik tezlerinde büyük haklılık payı vardır. Henüz genetik ve dilbilimin verileri bunları kesin bir şekilde kanıtlamaktan yoksun olsa da iki farklı disiplinin elde ettiği verilerin büyük oranda eşleşiyor olması dilin kökeni ve evrimi konusunda bilimsel bir tez üretebilmek açısından oldukça önemlidir (Victorri, 2020, s. 53).

Günümüzde dünya üzerinde yaşayan insan popülasyonunun genetiği incelendiğinde tamamında sapiens genlerinin baskın olduğunu gözlemliyoruz. Bölgesel farklılıklara göre bu oranda değişiklikler olsa bile bugün dünya üzerinde hayatta kalmayı başarabilmiş tek homo türünün sapiens olduğu açık bir gerçektir. İnsanoğlunun gen haritası ile dil ailelerinin haritası büyük ölçüde birbiriyle örtüşmektedir. Peki, bu bilgi bize neyi kanıtlamaktadır. Öncelikle genler açısından birbirine benzer toplulukların dilleri arasında da yüksek oranda benzerlikler olması dil ailelerinin biyolojik bir kanıtla desteklenmesini sağlamaktadır. İkincil olarak dünya üzerinde konuşan ve hayatta kalmayı başarabilmiş tek homo türü sapiens ise bütün dünya dillerinin de tek bir dilden çıkarak çeşitlenmesi tezi kuvvetlenmiştir.

Victorri'ye (2020) göre Ruhlen tezinde haklı olsa bile onun çalışmaları ışığında bulunacak bir ata dilin tarihi en iyi ihtimalle 40 bin yıl öncesine kadar götürülebilir. Antropoloji ve genetik biliminin verilerine bakarak konuşmak gerekirse sapiens 200 bin yıl önce Afrika'dan çıkarak dünyaya yayılmıştır. Güneydoğu Asya ve Avustralya kıtasına ise en erken tarihlemede 70 bin yıl önce yayılmıştır. Bu tarihsel süreçlerden önce sapiens bir dil geliştirmiş olmalıdır. Zira bu coğrafyaların tamamında yaşayan insanlar genetik olarak sapienstir ve dil yetisine sahiptir. Dilin evrimi süreci göz önüne alındığında Ruhlen'in kök dili bulma çabası dilbilimsel olarak anlamlı bir çaba olsa da evrimsel gelişim tarihi açısından çok da geniş bir tarihsel süreci aydınlatmaya yeterli olmayacaktır (Victorri, 2020, s. 54-56). Victorri bu düşüncelerinde büyük olasılıkla haklıdır; çünkü Afrika'dan çıkarak bütün dünyada yayılan erektus türünün Avusturalya'ya kadar uzanan büyük yayılışını bir dile sahip olmadan yapabildiğini düşünmek mümkün değildir. Bu derece büyük bir insan yayılmasını örgütlemek için en azından temel düzeyde iletişim kurabiliyor olmak (ön dil vb.) gerekmektedir.

İnsan ırkının gelişimini dil üzerinden açıklayan bir şemaya sahip değiliz. Dil ailelerinin birbirleriyle ilişkisini görmek hiç de zor bir eylem değildir; ancak bu dil ailelerinin ana dil ağacından ne zaman ve nasıl ayrılarak geliştiği ayrıntılı olarak bilinmemektedir. Bir gün dilsel veriler bu bilgileri aydınlatacaktır; fakat o zamana kadar diğer alanlardan (antropoloji, biyoloji, genetik vb.) gelen verilere güvenmek ve çözümlemelerimizi ona göre yapmak zorundayız (Ruhlen, 2017, s. 147).

4.1.6.1.7. David Crystal

David Crystal (2023) *Dilin Kısa Tarihi* adlı kitabında dilbilime ilgi duyan genel okuyucu kitlesine hitap edecek düzeyde dillerin tarihsel kökenlerine bir giriş yapmıştır. Günlük yaşamdan örnekler vererek dilbilimin temel araştırma alanlarını (alt dalları) ve bu alanların uygulamalı çalışma alanlarını açıklamaya çalışmıştır. Yazarın bu eseri başlı başına bir dil tarihi olarak değil diller tarihine genel bir giriş niteliğindeki bir deneme çalışması olarak okunabilir. Kitabın ilgili bölümlerinde yazar, insanoğlunun dil ve konuşma yetisinin kökenleri ile ilgili ilksel bilgiler vererek alanyazında yeni yeni okumalar yapmaya başlayacak araştırmacılar için dilbilime giriş yapmaktadır. Crystal, *Dillerin Katli* (2015) adlı kitabında da bu konuya kısmen değinmektedir.

Crystal'a (2023) göre bebekler ilk önce anadillerinin ritim ve tonlama unsurlarını öğrenirler. Her bebek içinde yaşadığı milletin dilinin ritim ve tonlamasını çevresinden duyarak öğrenir. Bebekler bir yaşına kadar olan süreçte tonlama motiflerini geliştirmeye ve bu tonlama motiflerini farklı kavramları ifade etmek için kullanmaya başlarlar. Sesin tonu dil yetisi

bağlamında anlamın iletilmesi için oldukça önemli bir yoldur. Bebekler yaklaşık olarak bir yaşlarında iken anlamın iletilmesi için tonlamayı kullanmaya başlarlar (Crystal, 2023, s. 22-23). Bebekler çevrelerindeki konuşmalarda kullanılan sözcükleri çabucak fark eder. Bebekler, konuşurken yaptığımız farklı vurgu ve tonlamaları fark ederek bunların arasındaki farklılıklardan hareketle sözcüklerin farklılığını algılar. Burada bizim konuşurken yaptığımız vurgulardaki farklılıklar ön plana çıkar (Crystal, 2023, s. 29).

Bebekler dinlemekten zevk alırlar. Doğdukları andan itibaren çevrelerindeki sesleri dinlerler. Her bebeğin konuşan kişiye doğru başını çevirdiği görülür. Bu gözlenmez ise bebekler duyma testine götürülür. Bebekler dinlemeyi isterler. Buradan kasıt bebek beyninin dil öğrenmeye hazır bir yapıda olmasıdır. Bebek beyni dili arar ve dil tarafından uyarılarak etkinleştirilmeyi bekler. Bazı dilbilimciler bu durumu insan beyninde var olan bir "dil edinim mekanizması" ile açıklamaya çalışırlar. Bu mekanizma, insanların mümkün olan en kısa sürede birbirleriyle konuşarak iletişim kurmasını mümkün kılan ve milyonlarca yıllık bir evrimle ortaya çıkan muazzam bir hücreler ağı olarak açıklanabilir. Bebeklerin dil gibi karmaşık bir olguyu bu kadar kısa bir sürede öğrenebilmesi de bu mekanizmanın varlığına bağlanmaktadır (Crystal, 2023, s. 27-28).

Bebekler tek bir dili değil bütün dilleri öğrenebilecek bir kapasiteyle tasarlanmıştır. Dünyadaki bebeklerin dörtte üçü birden fazla dil öğrenir, bazıları dört ya da beş farklı dili öğrenebilir. Tek bir dilin konuşulduğu bir toplulukta bulunanlar için bunu anlayabilmek zordur; fakat dünyadaki bebeklerin üçte biri gerekli koşullar sağlandığında iki dilli bireyler olurlar. İnsan beyni aynı anda onlarca dilin üstesinden gelebilecek bir donanıma sahiptir (Crystal, 2023, s. 28).

Crystal'a (2023) göre insan dilinin oldukça özel bir yanı vardır. İnsan daha doğmadan anne karnındayken dilin seslerini duymaya başlar. Doğduktan sonra ise insan dilinin seslerinin melodik kullanımını işiterek algılamaya başlar. Daha sonra ise dilin düşünce ve duyguları ifade etmek için kullanılan mükemmel bir araç olduğunu fark eder. Dil, insanı insan gibi hissettiren olguların başında gelir. Hayvanlar da bir şekilde çeşitli araçlar kullanarak iletişim kurabilirler; fakat bu iletişim insan diliyle kıyaslanabilecek bir niteliğe sahip değildir (Crystal, 2023, s. 27).

Konuşma becerisinin ortaya çıkabilmesi için ses çıkarabilmek önemlidir. Ses havayla taşınan ve hava yoluyla üretilen bir enerjidir. Vokal organlarımızla yaptığımız hareketler havada titreşimler yaratır. Bunlar ses dalgaları adı verilen ve görünmez hareketli unsurlardır.

Bu ses dalgaları kulaklarımızdan girer ve işitmemizi sağlayan kulak içi küçük kemikler ve hücrelerden oluşan bir ağı etkin hale getirir. İşitsel sinirler aracılığıyla bu ses dalgaları beyne iletilir ve böylece sesleri tanıyıp algılayabiliriz (Crystal, 2023, s. 37).

Hava akciğerlerimizden çıkar, nefes borusundan geçerek boğazımıza ulaşır. Bu yolu takip ederek ses tellerimizin (ses kıvrımları) arasından geçer. Bunlara genel olarak ses telleri denmesine rağmen yapısal olarak tele benzemezler, daha çok birer kıvrım niteliğindedir. Ses telleri nefes borumuz boyunca uzanan bir uçtan bir uca birleşen iki doku kanadı biçiminde yerleşmişlerdir. Dolayısıyla bunlara ses teli yerine de ses kıvrımı denmesi daha doğru bir ifade olacaktır. Binlerce yıllık evrim süreci sonucunda insanların ses telleri oluşmuştur. Bu ses tellerini kullanarak ses titreşimleri oluştururuz. Bu şekilde konuşma dilinin temelini oluşturan sesleri üretebiliriz (Crystal, 2023, s. 38-40).

Hava bu ses yolundan dışarı doğru çıkarken ses üretir. Bu sırada dilimizi, dudaklarımızı, çenemizi hareket ettirerek bu ses yolunun şeklini değiştirebiliriz. Yapmayı başarabildiğimiz her yeni şekille birlikte yeni ve farklı bir ses üretiriz. Bir sesi başka bir sese dönüştürebilmek için bu ses yolunda küçük bir farklılık yaratmak yeterli olmaktadır. İnsanlar bu ses yolunu kullanarak yüzlerce farklı ses çıkarabilecek donanıma sahiptirler; fakat bu seslerin sadece bir kısmını dil için kullanırlar (Crystal, 2023, s. 46). Konuşmanın vokal organları tarafından üretilen seslerle dilbilimin sesbilim (fonetik) dalı ilgilenmektedir. Fonetik bilimine göre insanın ses çıkarabilmesi konusunda etkin olan organlar şunlardır: mide, akciğerler, nefes borusu, ses telleri, gırtlak kapağı, boğaz, âdem elması, küçük dil, dil, ağız, geniz, burun, diş setleri, dişler, dudaklar, çene. Bu organları kullanarak iki çeşit ses öbeği çıkarabiliriz: ünlüler ve ünsüzler. Ünsüzler, bu ses yolunda sesin çıkışını çeşitli şekillerde engelleyerek çıkardığımız seslerdir. Ünlüler ise ağzımızdan çıkan havanın hiçbir engele takılmadan çıkmasıyla oluşan seslerdir (Crystal, 2023, s. 53-54).

Crystal, dilin kökeni ve evrimi hakkındaki görüşlerini *Dilin Kısa Tarihi* adlı kitabının *Konuşmanın Kökenleri* adlı bölümünde açıklamıştır. Crystal'a (2023) göre konuşmanın ne zaman başladığı oldukça önemlidir. Canlı bir organizmanın konuşmayı öğrenebilmesi için iki bileşene sahip olması gerekmektedir. Birincil olarak konuşmayı mümkün kılabilecek bütün sesleri çıkarmayı sağlayacak vokal organlara ihtiyaç duyulur. İkincil olarak ise vokal organları aracılığıyla çıkarılabilecek bütün sesleri yöneterek onları anlamlı sözcükler biçiminde tasnif edebilecek, onlardan anlamlı cümleler üretebilecek bir beyin örgütlenmesine ihtiyaç duyulur. Hayvanlar âlemindeki en yakın akrabalarımızdan olan kuyruksuz maymun türlerinin konuşamadıklarını göz önünde bulundurursak kuyruksuz maymundan insana uzanan evrim

çizgisinde konuşmanın ne zaman ortaya çıktığı sorusuna yanıt vermek oldukça önemli bir olgu hâline gelmektedir (Crystal, 2023, s. 138).

Crystal'a (2015) göre insan türündeki dil yetisinin ne zaman ortaya çıkarak geliştiği konusunda bilim insanlarının üzerinde uzlaştığı kesin bir tarih vermek mümkün görünmemektedir. Buna rağmen insanoğlunun dil yetisinin günümüzden 20 bin ila 100 bin yıl önce ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Tarihsel dilbilim alanında elde ettiğimiz verilere bakarak yeni bir dilin ortaya çıkış sürecinin ne kadarlık bir zamana gereksinim duyduğunu biliyoruz. Bu zaman dilimini dilin ortaya çıkma sürecine yordadığımızda yaklaşık olarak bir tarihsel sürece ulaşmış oluyoruz (Crystal, 2015, s. 24).

Beynin evrimi açısından konuya baktığımızda MÖ 100.000 ila 300.000 yılları arasında Avrupa'da yaşamış insan fosillerinden elde edilen veriler ışığında bu canlıların ilkel de olsa bir dil yetisine sahip olduklarını iddia edebiliriz. Bu fosillerin beyin büyüklükleri modern insanınkine (homo sapiens) oldukça yakındır. Beyin fosilleri günümüze kadar ulaşamadığı için o dönemdeki bir insan beyninin içsel yapısı hakkında yorum yapamıyoruz; fakat elimizdeki fosil kafatası verileri bize dil konusunda önemli bir ipucu sunmaktadır (Crystal, 2023, s. 138). Vokal organların evrimi konusunda de benzer bir biçimde çok fazla bilgiye sahip olmamamıza rağmen elde edilen verilerden hareketle birtakım çıkarımlarda bulunmamız mümkündür. Çenenin biçimi, ağız etrafındaki kemikli yapıların durumundan hareketle konuşmanın vokal organlarının evrimi hakkında da birtakım bilgiler ediniyoruz. Bunlara baktığımızda fosillerin ait olduğu insanların ilkel bir konuşma yetisine sahip olduklarını söylemek mümkündür (Crystal, 2023, s. 139).

Crystal'a (2023) göre ilk insanlar konuşma konusunda oldukça önemli bir yol kat etmiştirler. Büyük olasılıkla öncelikle bir işaret dili geliştirerek iletişim kurmaya başlamışlardır. Bipedalizm ile birlikte ellerin serbest kalması işaret dilinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bipedalizm ile birlikte eller alet yapmak ve resim çizmek için özgür hâle gelmiştir. Alet yapmak ve resim çizmek gibi üst düzey bilişsel yetiler ile birlikte insan iletişimi çeşitlenmiştir. Öncelikle jestler aracılığıyla başlayan bu iletişim daha sonra ses temelli bir iletişime doğru evrilmiştir. Jestlerin görülemediği ortamlarda, örneğin karanlık bir ortamda ya da jesti yapan kişinin görülemediği diğer durumlarda, sesler jestlerin yerini almıştır ve zamanla ses temelli iletişim tür içinde seçilerek egemen hâle gelmiştir (Crystal, 2023, s. 139).

Dünya üzerinde sağırlar arasında kullanılan birçok dil bulunmaktadır ve bu diller yüzyıllar boyunca farklı işaret dillerini geliştirecek biçimde evrimleşmiştir. Hiç kimse işaret

dillerinin ne zaman ortaya çıktığını ve ne kadar bir süreden beri dünyada var olduğunu bilmemektedir. Buna rağmen insan beyninin dil kullanımını mümkün kılabilecek biçimde evrimleşmesi ile birlikte işaret dillerinin erken bir formunun da ortaya çıktığı iddia edilmektedir. İlk insansı formlarının vokal organlarının günümüzde kullandığımız bazı sesleri çıkarma konusunda yetkin olmadığını biliyoruz. Bu insansıların iletişim kurmak için öncelikle ellerini kullanmış olması mümkündür. Dil de bu işaret dillerinin zamanla ses temelli bir biçimde evrim geçirmesiyle ortaya çıkmış olabilir (Crystal, 2023, s. 161-162). Bu noktada Crystal'in görüşleri ile Corballis'in görüşleri örtüşmektedir.

İnsanın ilk yazılı belgeleri dünyanın çeşitli bölgelerinde MÖ 8000'li yıllara tarihlenmektedir. İlk yazılı belgelerden hareketle insanoğlunun dil yetisi ile ilgili ilk somut belgelere de ulaşırız. Ancak bu tarihten oldukça geri bir dönemde insanların konuşmaya başlamış olduğu neredeyse kesindir. İnsanlığın ilk formlarından günümüze kadar ulaşan biyolojik evriminin milyonlarca yıl aldığını düşünecek olursak 8000 yıllık yazılı dil dönemi oldukça kısa bir süreç olarak kabul edilmelidir. Bu evrim sürecinde konuşma becerisi en son gelişen özelliklerden biri olmasına rağmen insanoğluna büyük bir farklılık katan bir özellik olarak karşımıza çıkmıştır (Crystal, 2023, s. 139-140).

Crystal'a (2023) göre konuşma becerisinin evrimleşmesi ile birlikte insan yaşamı büyük ölçüde kolaylaşmıştır. Konuşma yetisi ile birlikte insan yaşamı kolaylaşmıştır. Böylece işaretler aracılığıyla anlatamayacağımız pek çok olguyu anlatabilmeye başladık. Konuşarak alet yapma konusunda elde ettiğimiz becerileri daha kolay bir şekilde gelecek kuşaklara aktarabildik. Konuşma sayesinde düşman unsurlara karşı mücadele etmenin daha kolay yollarını bulduk. Konuşma, avlanma ve besine ulaşma konusunda bize önemli avantajlar sağlamıştır. Konuşma yetisinin ortaya çıkışı ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi konuşma yetisinin küçük bir toplulukta başlayarak daha sonra daha geniş topluluklara yayıldığı yönündedir. İkinci görüş ise konuşma yetisinin farklı topluluklar tarafından aynı dönemde ya da az çok farklı dönemlerde ortaya çıkarak yayıldığı yönündedir (Crystal, 2023, s. 140).

Crystal'a (2023) göre diller bir defa ortaya çıktıktan sonra zamanla gelişerek dilbilgisel unsurları ortaya çıkarmışlardır. Anlama ve anlatma ihtiyacında ortaya çıkan değişiklikler ile birlikte dildeki dilbilgisel unsurlar ortaya çıkmış ve zamanla bu söz diziminin gelişmesini sağlamıştır (Crystal, 2023, s. 99-104). Dilbilgisindeki bir değişikliğin ortaya çıkarak topluma yayılması zaman alan bir süreçtir. Yeni dilbilgisel form başlangıçta çok az kişi tarafından bilinir; fakat bu form zamanla yaygınlaşır. Sonra biraz daha fazla kişi tarafından öğrenilir ve

yeni konuşma ve yazma biçiminin bir parçası hâline gelir. Dilbilgiselleşme denen süreç böylece meydana gelmiştir (Crystal, 2023, s. 190). Dilin bilindik dilsel parçaları ele alarak bunlardan yeni sözcükler ve yeni cümleler kurma yeteneği, insan dilini diğer iletişim kanallarından ayıran en temel özelliklerden biri olarak karşımıza çıkar (Crystal, 2023, s. 322).

Hayvanların iletişim kurma biçimleri ile insanların iletişim kurma biçimleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Hayvanların çıkardıkları sesler çevrelerinde yaşanan olaylara karşılık olarak çıkardıkları reaksiyonlardır. İnsanlar ise duygu ve düşünce aktarımı için dili kullanır. Zoologlar insan dilini hayvanlara öğretmek için pek çok deney yapmıştır. Şempanzelere çeşitli şeyleri anlatmak için işaret dili öğretmeyi başarabilmişlerdir. Bazı örneklerde hayvanlar basit sözcükleri birleştirerek cümleler kurmayı başarabilmiştir. Bu durum hayvan dili ile insan dili arasındaki uçurumun bizim tahmin ettiğimiz kadar büyük olmadığını göstermektedir (Crystal, 2023, s. 326).

Evrimi en uygun olanın hayatta kalması meselesi olarak tanımlayacak olursak dil içindeki aksan ve diyalekt oluşumunu ve bunların bazılarının ayakta kalıp seçilmesini ve bazılarının soyunun tükenip yok olmasını da dilsel bir evrim süreci olarak adlandırabilmemiz mümkündür. Aksanlar ve diyalektler arasındaki farklılıkları en iyi biçimde tespit edebilen bireylerin daha uzun yaşaması söz konusu olabilir (Crystal, 2023, s. 116). Böylece doğal seçilimin dili ayırt edebilen türler lehine gerçekleşmiş olması da muhtemeldir.

Crystal'a (2015) göre çeşitlilik olgusunun evrim düşüncesinde başat bir yeri ve önemi vardır. Farklı çevresel ortamlarda yaşamı devam ettirebilmek için genetik değişime uğrayan türlerin bir sonucu olarak çeşitlilik olgusu ortaya çıkar. Evrim, genetik çeşitliliğe dayalı bir olgudur. Genetik çeşitliliğin azalarak tekdüzeleşmenin artması -uzun süremli bir okuma yapmak gerekirse- bir türün hayatta kalabilme olasılığını düşürür. Ekoloji disiplini bağlamında yorumlamamız gerekirse en güçlü ekosistemlerin en çeşitli ekosistemler olduğu gözlenir. Çeşitlilik doğal sistemlerin sağlıklı işlemesi için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Bu olgusal durumu insanın evrimsel gelişimine uyarladığımızda dünyadaki hâkim tür olmamızı değişik çevresel unsurlara yüksek oranda uyum sağlama yeteneğimiz ile açıklayabiliriz. Çeşitli kültürler geliştirmemiz sayesinde çevreye uyum sağlamayı başarabiliyoruz. Bu kültürel çeşitliliği sağlayan en temel olgu ise insan dilidir. Son tahlilde insan türünün dilsel çeşitliliği kültürel çeşitliliğinin yürütücüsü olmuştur ve insan türünün hayatta kalma becerisini geliştirmiştir (Crystal, 2015, s. 47-48).

Crystal'a (2015) göre günümüzde rağbet gören etnik kimlikleri tanıma eğilimin artmasının evrimsel bir sonucu olarak dünya dillerinde önemli bir artışın yaşanabileceğini öngörebilmek mümkündür. Dünya çapında kullanılan diller dahi bu durumdan etkilenebilir. Son yüzyılda dünyanın ortak dili olarak karşımıza çıkan İngilizce'nin bile dünyanın değişik coğrafyalarında farklı yeni türleri, yeni varyantları görülmeye başlamıştır. Dilin evrimi, dil içi evrim bağlamında durmaksızın devam etmektedir ve her geçen yıl egemen bir dilden kopan bir lehçe farklılaşarak bağımsız bir dil hâline gelmektedir. İngilizce'den türeyerek ortaya çıktıktan sonra yavaş yavaş saygınlık kazanan pek çok pidgin ve kreole birkaç nesil sonra tarihsel ve toplumsal birtakım zorunlulukların etkisiyle gelişecek olan karşılıklı anlaşmazlığın boyutları arttıkça bunlara İngilizce dışında bir isim verme zorunluluğu da ortaya çıkacaktır (Crystal, 2015, s. 22-23). Bu bağlamda dillerin farklılaşması ve çeşitlenmesi olgusu durmaksızın devam edecektir.

4.1.6.1.8. Steven Roger Fischer

Dilbilim disiplini içinde dilin kökeni ve evrimi problemini çağdaş biyoloji ve antropoloji verilerinden de yararlanarak evrimsel bir bakış açısıyla ortaya koyması açısından Steven Roger Fischer oldukça önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilimize çevrilen *Dilin Tarihi* adlı kitabında yazar, evrimsel biyoloji ve evrimsel antropolojinin elde ettiği verileri dilbilim bağlamında değerlendirerek ele almakta, bu çabasını evrimsel dilbilim konusunda kilometre taşı niteliğinde bir yapıtla taçlandırmaktadır.

Yeryüzündeki pek çok organizmada tür, cinsiyet, niyet bildirmeye yarayan birtakım mekanizmalar bulunmaktadır. Bu bildirimleri aktarmak için kimyasal iletişim yolları kullanılıyordu. Bir canlının başka bir canlı ile üreme odaklı iletişim kurma faaliyeti milyonlarca yıl boyunca kesintisiz olarak sürmüş ve giderek karmaşık hâle gelen iletişim yöntemleri türemiştir. En geniş anlamıyla düşünecek olursak dil bu milyonlarca yıllık evrim sürecinde ortaya çıkmıştır. Dil en basit tanımıyla bir bilgi alışveriş aracıdır (Fischer, 2022, s. 1).

Hayvan iletişim sistemleri üzerinde yapılan incelemelerden elde edilen veriler dilbilimsel olarak yorumlandığında pek çok canlı türünde biyo-akustik bir iletişimin var olduğu gözlenmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak toplanan veriler yalnızca hominid türlerinin dünyanın tarihindeki en gelişmiş doğal ve yapay iletişim biçimlerini geliştirdiklerini ortaya koymaktadır (Fischer, 2022, s. 8). Yapılan incelemelerde tüm büyük kuyruksuz maymunların bizim insan dili olarak adlandırdığımız dile yakın bir dereceden dilsel

yeteneklere sahip oldukları gözlenmiştir, bu bağlamda dil kavramının insan türüne özgü, insan merkezli bir olgu olduğu sonucuna ulaşabiliriz (Fischer, 2022, s. 17).

Fischer'e (2022) göre hayvan iletişimi ve dil çalışmaları insan dilinin evrim süreci üzerinde daha iyi akıl yürütmemizi sağlamıştır. Dil sahibi olmaya en yakın görünen hayvanların biyolojik olarak bize en yakın türler olması anlamlıdır. Buna karşılık insan türünün dilin ne olduğuna yönelik kavrayışı ister istemez insan merkezli bir bakış açısının ürünü olmuştur. Biz hayvan deneylerinde hayvan dilini değil insan dilinin var olup olmadığını araştırıyoruz. Hayvanların dilini araştırmak için çalışmalar yaptığımızda daima onlarda insan dilinin niteliklerinin var olup olmadığını araştırıyoruz. Hayvanlar belki de kendi aralarında oldukça gelişmiş bir hayvan diliyle iletişim kurmaktadır; fakat biz bu dili anlayamadığımız için onlarda dil yetisinin var olmadığını düşünüyoruz. Ayrıca yanlış bir yöntem kullanarak onlarda insan dilinin varlığını araştırıyoruz (Fischer, 2022, s. 25).

Hayvan türleri içinde sadece hominid türleri dili doğal ortamda hayatta kalmak için kullanmaktadır. Sadece hominidlerde dil bütün toplumsal etkileşim süreçlerinin temeli hâline gelmiş, karmaşık düşünceleri ifade etmenin özel bir aracı olarak gelişmiştir. Bu bağlamda önemli olan şey türün devam etmesi ve gelişmesi için iletişimsel davranış ile ne söylendiğinden çok ne başarıldığı önem taşımaktadır. Dil yetisi hominid türlerinin hayatta kalmasını sağlamıştır ve toplumsal gelişmelerinin temelini oluşturmuştur (Fischer, 2022, s. 26).

Fischer'e (2022) göre modern insanın beyni bugün yaşayan bütün büyük maymun türlerinin beyninden iki ya da üç kat daha büyüktür. Bunun nedeni muhtemelen farklı beslenme sonucunda ortaya çıkan evrimsel bir gelişimin sonucudur. Modern insanın beyni en az bir dili kullanma ve bu sözlü dili kullanarak iletişime geçme, bu dili geliştirme, bu dillerde düşünme becerisine sahiptir. İnsan dilinin tarihi aynı zamanda insan beyninin ve bilişsel yetilerinin de tarihidir (Fischer, 2022, s. 27).

Homo habilis türünün ortaya çıkmasını sağlayan nedenler giderek daha gelişmiş beyinlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Konuşma ve bir işaret dilinin oluşturulması için zorunlu olan nörolojik işlevlerin yürütüldüğü Broca bölgesi ilk defa habilis türüyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ondan önceki fosillerde Broca bölgesindeki şişkinliği göremiyoruz. Bu bağlamda homo habilisin ilkel bir dil için gerekli olan nörolojik hazırbulunuşluğa sahip olduklarını söylememiz mümkündür. Diğer yandan homo habilis türünün vokal organlarının anatomik özelliklerine baktığımızda bu organların modern insanınkine birebir benzer bir

yapıda olmadığı sonucuna ulaşıyoruz. Bu veriden hareketle habilis türünün nörolojik altyapısının konuşmaya imkân verecek düzeyde gelişmiş olmasına rağmen vokal organlarının buna henüz hazır olmadığını söyleyebiliriz (Fischer, 2022, s. 29-30).

Homo habilisten sonraki en gelişmiş homo türü homo erektus olarak karşımıza çıkar. Afrika'daki ilk erektus fosillerinden elde edilen verilerde bu türün üst kademe leşçil bir beslenme rejimine sahip olduğu görülür. Fakat daha sonraki dönemde bu türün avcılığa geçtiği görülmektedir. Artık tamamen iki ayak üzerinde hareket yürüyen bu homo türünün Afrika'nın dışına çıkarak bütün dünyaya yayıldığı düşünülüyor. İlk baltaları yapan tür olarak da bilinen erektus, bu baltaları kullanarak avcılık yapmıştır. Böylece değişen avlanma ve beslenme rejiminin de etkisiyle birlikte elde edilen fazla enerji daha büyük bir beyin yapısının (800-1000cc) ortaya çıkmasını sağlamıştır (Fischer, 2022, s. 31). Beyin insan vücudunda en fazla enerji harcayan organlar arasındadır. Daha büyük bir beyni işletmek maliyetli bir iştir, yoğun besin kaynaklarına ulaşarak protein ağırlıklı beslenmeyen bir canlının yüksek hacme sahip bir beyni işlevsel olarak kullanabilmesi biyolojik olarak mümkün olmayacaktır. Avcılık etkinliklerinin gelişmesiyle birlikte homo türlerinin beyin hacminin arttığını gözlemliyoruz.

Fischer'e (2022) göre karmaşık planlama yapmak için karmaşık düşünce süreçlerinin geliştirilebilmesi gerekir. Karmaşık planlama yaptıktan sonra bunu toplumsal pratiğe geçirmek için de iş birliği gereklidir. Bu toplumsal işlemleri gerçekleştirebilen bir türün, asgari düzeyde de olsa dilin şart kipinin kullanımını gerekli kılan bir seviyesine kadar iletişim kurabilmesi gerekir. Afrika kıtasının dışına çıkıp binlerce kilometre uzağa ulaşabilen erektusun bunu başarabilecek toplumsal örgütlenmeye ulaşabilmesi için en azından şart kipinin kullanılabildiği bir dil geliştirmiş olması şarttır. Flores Adası'nda bulunan homo erektus kemikleri bu türün sal ve benzeri araçlar yaparak 40 kilometrelik bir deniz boğazını yaklaşık olarak 900 bin yıl önce geçebildiğini göstermektedir. İspanya'da bulunan erektus fosilleri, bu türün Cebelitarık Boğazı'nı geçecek bir toplumsal organizasyona sahip olduğunu kanıtlar, bu da bir dilin var olmasını gerektirir. Bunları başarabilen bir topluluğun bir dilinin olması gerekmektedir ve bu dil insanoğlunun sembolik düşünceye doğru attığı ilk adımların çok ötesinde bir aşamayı simgelemektedir. Uzmanlar, erektusun bir dil kullanabildiğini fakat bu dilin günümüzdeki insan dilinden oldukça farklı olduğunu, bu dilde uzun ve karmaşık ifadelerin olmadığını düşünmektedir. Homo erektusun vokal organlarının yapısı günümüzdeki bazı seslerin çıkarılmasına olanak vermemektedir (Fischer, 2022, s. 34-35).

Fischer'e (2022) göre insanın kullandığı sözlü dil doğada bilinen hiçbir hayvanın iletişim biçimine benzememektedir. İnsanın sözlü dili hayvan iletişim sistemlerinden tamamen

farklı bir yapıdadır. İnsan dili; dinamik, sembolik ve tamamen insan merkezli bir süreçtir. Bunun temel nedeni insanın kullandığı sözlü dilin ayrı ve bağımsız bir işlev olarak insanın bütün vokal organları ve beyniyle birlikte evrim geçirmesidir. Buna karşılık insan beyninin yalnızca konuşma becerisi ile bağlantılı bir biçimde geliştiğini savunan tezin doğrulanabilme olasılığı oldukça düşük görünmektedir. Beyin evriminin süreçleri hiçbir zaman tam olarak bilinemeyecek olmasına rağmen homo erektusun ve diğer ön-insan (pre-human) türlerinin sözlü dillerinin hayvanların basit eşleştirmeli iletişim sistemlerinden farklı olduğunu söyleyebiliriz (Fischer, 2022, s. 38).

Fischer'e (2022) göre kısmen de olsa dil evrensellerinden söz etmek mümkündür. Fischer bunları dört farklı öbekte sınıflandırmıştır. Mutlak evrenseller, her dilde bulunan özelliklerdir; örneğin her dil sisteminde en az üç ünlü bulunur ve renkler içerisinde siyah ve beyaz mutlaka vardır. Eğilimsel evrenseller bağlamında [p, t, k] patlamalı seslerinin çoğunlukla sürekli patlamalı ünsüz olarak dillerde bulunması yer alır. İçerimsel evrenseller, ancak belirli şartlar oluştuğunda geçerlidir, örneğin kırmızının bir renk olarak bulunduğu bir dilde siyah ve beyaz renklerin de bulunması beklenir. İçerimsel olmayan evrenseller, herhangi bir ön koşula bağlı değildir, ancak mutlak ya da eğilimsel de olabilirler. Bütün insan dillerinin en az üç ünlüyü içeriyor olması buna örnek olarak gösterilebilir (Fischer, 2022, s. 39-40). Fischer'in sınıflandırdığı bu evrensellere karşı alanyazında itirazlar bulunmaktadır. Bu evrenseller de tıpkı Hockett'in dil evrenceleri gibi tartışmalıdır, üzerinde bir uzlaşmaya varılamamıştır.

Dilin iletişimsel işlevinin dilin yapısını etkileme düzeyi üzerinde yapılan tartışmalar araştırmacıları iki gruba ayırmıştır. Kimi araştırmacılar dilin evrensel özelliklerinin doğuştan getirildiğini savunurken (doğuştancılar) kimi araştırmacılar dilin iletişimsel işlevleri yerine getirmek için aşamalı bir şekilde evrim geçirerek ortaya çıktığını (işlevselciler) savunmaktadırlar. Fischer'e (2022) göre doğuştancılar ve işlevselciler arasındaki tartışmalar incelendiğinde bu iki görüş arasında bir orta yolun bilimsel olarak daha doğru olduğu düşünülmektedir. Fischer, bu bağlamda bu iki görüş arasındaki uzlaşımcı görüşün doğru olma olasılığını daha yüksek bulur (Fischer, 2022, s. 41-42).

Fischer'e (2022) göre bütün araştırmacılar homo türlerinde dil kontrolü ile el kontrolünün birbiriyle yakından bağlantılı olan beyinsel işlevler olduğu konusunda bir uzlaşıya varmıştır. Jestler, insanoğlunun dil yetisinin temelini oluşturan beyinsel sürecin kolaylaştırılmasında mutlak bir öneme sahiptir. Jestlerle sadece bildirimde bulunulmaz, aynı zamanda konuşmacının düşünmesi de sağlanır. Henüz tam anlamıyla bilimsel olarak açıklığa

kavuşturulamamış olsa da jestlerin insanın sözlü dilinin gelişimine insan evriminin çok erken dönemlerinde katkıda bulunmuş olma ihtimali yüksektir (Fischer, 2022, s. 42).

Erektus türünden sonra insan evriminin en önemli aşamalarından birini oluşturan neandertallerin günümüzdeki insan diline yakın bir dil kullandıkları yönünde görüşler vardır. Çünkü neandertallerin üst düzey toplumsal yapıları ve gelişmiş alet üretim modelleri dil olmadan açıklanabilir olmaktan uzaktır. Yakın bir tarihte 60 bin yıl önceye tarihlenen bir neandertal dil kemiği (hyoid bone) keşfedilmiştir ve yapılan incelemelerde bu kemiğin bu kemiğin modern insanın dil kemiği ile birebir aynı olduğu görülmüştür. Bu olgu neandertallerin geç sapiensler kadar konuşabildiğine yönelik görüşleri desteklemiştir. Ayrıca neandertallerin kafatasının tabanında dili kontrol eden sinirleri taşıyan dil altı kanalının genişliği de modern insanınkiyle hemen hemen aynıdır. Araştırmacıların tamamı bu fikirde ittifak etmemiş olsa dahi büyük çoğunluğu oluşturan araştırmacıların savunduğu yaygın görüş neandertallerin bir dilinin olması gerektiği yönündedir (Fischer, 2022, s. 43).

Karmaşık insan dilinin oluşması düşünsel süreçlerin gelişmesini sağlamıştır, bunların gelişmesiyle birlikte insan beyni de hızla genişlemiştir. İlk insansıların kullandığı bir tür çocuk dili homo erektus ile birlikte ilkel bir dile doğru evrilmiş, daha sonra homo neanderthalensislerle birlikte daha karmaşık bir dil ortaya çıkmış, en son homo sapiens türüyle dil günümüzdeki biçimini almıştır. Büyüyen beyin hacmi eklemeli dilin gelişmesini sağladı, eklemeli dilin daha da gelişmesi ise beynin daha da büyümesini sağladı. Eldeki verilere bakıldığında erektus ve neandertal türleri beslenme, barınma, üreme gibi günlük yaşamın gereklerinin ötesine çıkarak gün içinde yaşanan olayları zihninde nesneleştirebiliyor, böylece bir sonraki gün daha iyi bir performans sergilemek için bu sürece hazırlanabiliyordu (Fischer, 2022, s. 44).

Fischer'e (2022) göre modern insan dili söz dizimi ile doğmuştur. İnsan dili için son derece önemli olan söz dizimi diğer hayvanların iletişim sistemlerinde bulunmamaktadır. Erken hominidler muhtemelen beyinde gerçekleşen tesadüfi bir mutasyon sonucunda sözdizimi kurabilme becerisine eriştiler. Söz dizimi büyük olasılıkla jest diline dayanan ve insanların söz dizimini geliştirmeye uygun nörolojik yollara ve nefesi kontrol eden vokal organlara sahip olduğu bir evrede ortaya çıkmıştır. Söz diziminin homo erektuslar arasında günümüzden yaklaşık olarak bir milyon yıl önce çıkması muhtemeldir. Homo neanderthalensislerle birlikte bu söz dizimi tamamlanmaya doğru gitmiş, homo sapiens ile günümüzdeki hâlini almıştır. Söz dizimi ortaya çıkmadan eklemeli bir insan dilinin olanağı yoktur. Söz dizimi tam bir olgunluğa ulaştıktan sonradır ki eklemeli dil ortaya çıkmıştır. Bu

bir anda olacak bir şey değildir, homo erektus ile başlayan homo sapiense kadar uzanan çizgide dil aşama aşama olgunlaşmıştır ve dil hâlâ evrim geçirmeye devam etmektedir (Fischer, 2022, s. 44-45).

Sapiensin dünyaya yayılışı ile ilgili ortaya atılan iki farklı teoriyi değerlendiren Fischer (2022) evrimi tek bölgelilik ve çok bölgelilik biçiminde açıklamaya çalışan her iki teorinin de dil açısından farklı sonuçlar doğuracağını savunur. Afrika çıkışlı tek bölgelilik teorisini savunanların görüşleri doğru ise günümüzde kullanılan dilin kökenini göreceli olarak günümüzde kullanılan Afrika dillerinde aramamız gerekecektir. Çok bölgelilik teorisini savunan araştırmacıların görüşleri doğru ise bugün karşımıza çıkan dil ailelerinin kökeni bizim tahminimizden de uzak bir geçmişe dayanmaktadır, dilin kökeni bağlamında yaklaşık olarak milyon yıla dayanan karmaşık bir gelişim süreci söz konusudur. Bunların yanı sıra bu iki teoriyi uzlaştıran bir görüşün doğru olma olasılığı da çok yüksektir. Dilbilimsel bağlamda büyük dil ailelerini araştırırken bu uzlaşımcı görüşü dikkate almak gerekmektedir (Fischer, 2022, s. 47-48).

Fischer, eldeki somut bilimsel verilerden hareketle dilin evrimini şu şekilde özetlemektedir: Günümüzden 4,1 milyon yıl önce yaşamış Australopithecuslarda jestler, hırıltılar, çığlıklar, iniltiler vb. biçiminde bir ilkel dilin var olduğu söylenebilir. Muhtemelen 2,4 milyon yıl önce yaşamış olan homo habilis de buna benzer bir dil kullanmıştır. 2 milyon yıl önce yaşamış olan homo erektus, günümüzden yaklaşık olarak 1 milyon yıl önce şart kipliğine dayanan cümleler kurabilecek biçimde kısa ifadeler üretmiş olabilir. Erektus türünden doğan homo neanderthalensis, günümüzden 300 bin yıl önce karmaşık düşünceleri aktarabilen karmaşık cümleler kurabiliyordu, konuşma temelli gelişmiş bir toplum kurmuştu; fakat vokal organlarının yapısı "i, a, u" seslerinin çıkarılmasına olanak tanımadığı için bu dilde bu sesler yer almıyordu. Yine günümüzden 300 bin yıl önce ortaya çıkan homo sapiens türünde de karmaşık düşünceleri aktarabilen karmaşık bir dil ortaya çıkmıştı. Günümüzden 100-150 bin yıl önce ise homo sapiens türünün dili bugün kullandığımız söz dizimine sahip eklemli bir dil niteliği kazanmıştır (Fischer, 2022, s. 49).

Fischer'e (2022) göre insanoğlunun dil yetisi, yüz binlerce yıl boyunca insan beyni ve konuşma organlarının eş zamanlı olarak birlikte evrim geçirmesiyle ortaya çıkmıştır. İnsan beyninin kapasitesi arttıkça konuşma da gelişti ve bunun sonucunda kimyasal iletişim ile vücut diline bağımlı iletişim azaldı. Ses temelli konuşmanın gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan karmaşık topluma uyum sağlayabilmek için beyin kapasitesinin de artması gerekmiştir. Bu işlevler birbirini etkileyecek şekilde geliştiler, birinin gelişmesi diğerini tetikledi. Bu evrimin

sonucunda ilkel seslerin ve onlarla dile getirilen ilkel düşüncelerin yerini karmaşık düşünce ve açık ve anlaşılır bir konuşma becerisi aldı. Modern insanın dil yetisi bu şekilde evrim geçirerek oluştu ve bugün de aynı şekilde evrim geçirmeye devam etmektedir (Fischer, 2022, s. 50).

Fischer'e (2022) göre eklemli dil bir kere ortaya çıktıktan sonra da evrim geçirmeye devam etmiştir. Bu uzun süreçte savaş, açlık, doğal afet gibi olaylarla birlikte pek çok topluluk ve dolayısıyla onların dilleri de yok olmuştur. Binlerce dil ailesi ortaya çıkmış ve zamanla yok olmuştur. Binlerce yıllık bir süreç sonunda ortaya çıkan ve çeşitli dillerin iç içe geçmesiyle oluşan prototip diller kullanılmıştır. Daha sonra bu dönem sona ererek dil aileleri oluşmuştur. Eklemeli dil ortaya çıktığında homo sapiens grupları birbirlerinden 40-60 km uzaklıktaki bölgelerde yaşıyordu. Bu uzaklık dolayısıyla lehçeler oluştu ve bin yıllar süren ayrılık dönemlerinin sonunda da yeni diller oluştu. Bölgesel yayılma ve içsel adaptasyon gibi süreçlerin sonunda dil aileleri oluşmaya başladı. Göç ve benzeri toplumsal nedenlerle bu dil aileleri daha geniş büyük dil ailelerine doğru evrilmiştir. Son olarak tarım devrimi ile birlikte diller, yerleşik hayata geçtiler. Belli bölgelerde yaygınlaşıp birbirlerinden farklılaştılar. Bölgesel diller daha etkin bir hâle geldi ve büyük dil ailelerinden koparak farklı özelliklere sahip diller olarak kendi içlerinde evrim geçirerek geliştiler (Fischer, 2022, s. 51-52).

4.1.6.1.9. Laurent Sagart

Dilin evrimi konusuna dil öğrenimi bağlamında eğilen Laurent Sagart, özellikle konuşma becerisinin edinimi hakkında açıklamalar yapmaya çalışmıştır. Sagart'ın bu bağlamdaki görüşleri temel dil becerilerinden biri olan konuşma becerisinin edinimi bağlamında tez konumuz açısından oldukça değerli ve önemlidir. Dil yetisinin evrimini insan türünün biyolojik evrimsel gelişim çizgisi ile paralel bir biçimde açıklamaya çalışması ise konuşma becerisinin tarihsel temellerinin inşa edilmesi bağlamında önemli ve değerlidir.

Dil, kültüre bağlı bir olgu olarak karşımıza çıkar. İnsanlar ait oldukları toplumsal kültürel çevrenin dilini konuşurlar. Bu bağlamda anadili bireyin kendi genlerine bağlı bir olgu değildir. Buna karşılık dil yetisi insan türünün biyolojisine yerleşmiş bir yetenektir. İnsan yavruları dört yaşından önce herhangi bir öğrenim görmeden dili kendi başlarına öğrenirler. Altı ya da yedi yaşından sonra dil öğrenimine başlayan bir çocuk artık anadilini doğru bir biçimde öğrenemez (Sagart, 2016, s. 51).

Modern insandan önceki dönemde yaşamış hominid türlerinin bir dil yeteneğine sahip olması olanaklıdır. Modern insan öncesindeki grupların Afrika'da ya da Avrupa'da proto diller değil; fakat ön-diller konuşmaları olasıdır. Dilbilimcilere göre proto-diller günümüzdeki

dillerin atalarıdır. Ön-diller ise günümüzdeki dillerden daha basit ve gelişmemiş dillerdir. Bu ön-dillerde yoksul bir sözcük dağarcığı, çok az bir ses çeşitliliği, sınırlı bir sözdizimi olabilir. İnsanoğlunun dil yetisi insan türüne özgü bir yeti ise insanoğlunun türleşmesi sırasında, yaklaşık olarak 100 bin ila 200 bin yıl önce, antropolog ve genetikçilerin görüşüne göre ise 100 bin yıldan daha yakın bir tarihte ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkış coğrafi olarak Afrika ya da Yakındoğu coğrafyasında gerçekleşmiş olabilir (Sagart, 2016, s. 52).

Günümüzdeki insan türü olan homo sapiens sapiensin doğuşu küçük bir pre-modern insan grubunun çevreden bağımsız bir izolasyon süreci sonucunda evrim geçirmesiyle ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Bu grubun büyüklüğü ile ilgili tahminlerden hareketle ilk dilin tek bir dil mi olduğu yoksa birçok farklı dilin ortaya çıkmasıyla mı dilin geliştiğini söyleyebilmemiz mümkün olabilir. Birinci kabule göre tek bir ön-dil var olmuştur ve bugün kullandığımız dünya dillerinin tamamı çeşitli dil oluşum süreçlerinden geçerek meydana gelmiştir. İkinci kabul doğru ise diller eş zamanlı olarak farklı gruplarda ortaya çıkmış ve gelişmiş olmalıdır (Sagart, 2016, s. 52-53).

Dilbilimciler Greenberg ve Ruhlen, dil ailelerini birkaç makro dil ailesi adı altında bir araya toplanabileceğini iddia ettiler. Ruhlen bu bağlamda dünyada bütün dillerin ve dil ailelerinin on iki makro aile altında toplanabileceğini ifade etti. Ona göre bu dillerin tamamı 50 bin yıl önce var olmuş bir anadilden türeyerek farklılaşmış olmalıdır. Greenberg ise bin sekiz yüz kadar Afrika dilini sadece dört makro aile biçimde sınıflandırmıştır. Greenberg'in bu sınıflandırması günümüzde büyük oranda kabul edilen bir sınıflandırmadır (Sagart, 2016, s. 53). Merritt Ruhlen bu çalışmalardan hareketle evrensel proto-dilin sözcük dağarcığı ile ilgili küçük bir sözlük önermektedir. Bunu yaparken de dünyada bugün kullanılan dillerde anadilden gelen ve değişikliğe uğramamış ya da çok az değişikliğe uğrayarak günümüze gelmiş sözcüklerin var olduğunu varsayar (Sagart, 2016, s. 54). Sagart'a (2016) göre bu çalışmalar derinlemesine incelenmeden toptancı bir bakış açısıyla reddedilmemelidir. Bu çalışmaların daha kesin kanıtlarla sunulması ikna edici olabilir (Sagart, 2016, s. 55).

Sagart'a (2016) göre diller "Afrika beşiği"nde ortaya çıkmıştır ve insan gruplarının çoğalarak klanlara ayrılmasıyla birlikte farklılaşmıştır. Ancak ona göre dillerdeki en büyük farklılaşma ve değişim tarım toplumuna geçişle mümkün olmuştur. İnsanların tarıma başlamasıyla birlikte avcı toplayıcı kabileleri tarafından kullanılan binlerce dil ortadan kalkmıştır. Buna karşılık olarak ilk çiftçilerin dilleri başarı kaydetmiş ve yayılmıştır. Daha sonra bu diller de birbirleriyle yoğun bir ilişkiye girerek sözlük ve dilbilgisi alanlarında alışveriş yaptılar (Sagart, 2016, s. 60). Tahılların tarım aracılığıyla yararlanılabilir besin

kaynağı hâline gelmesiyle birlikte insan demografisi değişikliğe uğramıştır. Tarım yüzünden diller arasındaki güç ilişkileri altüst olmuştur (Sagart, 2016, s. 61). Tarım topluluklarının dilleri hızla dünyaya yayılırken izole ortamlarda kalan bazı diller de var olmuştur. Bu bağlamda Bask dili Yontma Taş Devri'nden kalma bir proto-dilin günümüzdeki hâli olabilir. Dünya üzerindeki hiçbir dille akrabalık ilişkisi olmayan Bask dili büyük olasılıkla Cilalı Taş Çağı'ndaki büyük dilsel yok oluş döneminden sağ salim çıkmayı başarabilmiş bir Avrupa dili olabilir (Sagart, 2016, s. 63).

Dilbilim alanında dillerin belli bir dil ailesine dâhil edilebilmesi için birtakım özelliklere bakılır. Öncelikle diller arasındaki benzerliklere dayanılır. Diller üç açıdan benzerlik taşıyabilir. Bunlardan birincisi benzerlik gösteren dillerin ortak bir ata dilden türemiş olmasıdır. İkincisi diller arasında karşılıklı sözcük aktarımının olmasıdır. Sonuncusu ise rastlantısallık olasılığıdır. Dilbilim alanında dillerin sınıflandırması noktasında en temel güçlük bu üç durumu net bir biçimde ayırt edebilme konusunda ortaya çıkar (Sagart, 2016, s. 66). Dillerin akrabalık derecelerine göre sınıflandırılması sonucunda çeşitli ses benzerlikleri üzerinden varsayımsal ata dillerinin oluşturulmasına çalışılır. Bu çalışmaların sonucunda dillerin düzenli olarak evrim geçirdiği belirlenmiştir. Buradan hareketle dillerde gerçekleşen düzenli evrimsel değişiklikler incelenerek tarihsel süreçte geriye gitmenin mümkün olduğu ve muhtemelen ata dile ait seslerin tespit edilebileceği görülmüştür (Sagart, 2016, s. 67). Anadillerinden hareket edilerek yapılacak bir araştırmada -ilkesel olarak- düzenli evrim geçirerek anadilden doğmuş diller karşılaştırılarak adı geçen ata dildeki telaffuzu varsayımsal olarak tahmin etmek mümkün olabilir. İki kardeş dilde de birbirine benzer biçimde kullanılan sözcüklerden hareketle bu sözcüğün ata dildeki hâli hakkında çıkarımda bulunulabilir (Sagart, 2016, s. 68).

Sagart'a (2016) göre dilbilimciler bu tür düzenli değişiklikler geçiren yüzlerce sözcüğü izleyerek bu sözcükleri yüzlerce dilde karşılaştırmalı olarak incelerler. Ata dildeki sesbirimler ve sessel evrimler akla uygun bir biçimde varsayılır ve yeniden oluşturulacak ses sistemi de doğal bir biçimde belirlenerek uygunluk ve denklik tabloları yapılır (Sagart, 2016, s. 72). Ne kadar titiz bir şekilde yapılırsa yapılsın bir proto-dilin yeniden oluşturulması süreci her zaman birtakım eksikliklere sahip olmak zorundadır. Ata dildeki sözlüğün bir kısmı yeniden oluşturulabilir. Çoğullar, fiil çekimleri, ad çekimleri gibi sözcüklerin oluşum kuralları gibi bazı dilbilgisel unsurlar yeniden oluşturulabilir. Bazı ögeler sonsuza kadar kaybolduğu için onları yeniden oluşturabilmek mümkün olmayacaktır. Bu özelliklerden bazıları başka dilde temsil edilmez ve tek dilde korunmuş olabilir. Bu özelliğin ata dilden kalma olup olmadığını

tespit edebilmek olanaksızdır. Günümüzde yeterli dilsel ayrıntılarla yeniden oluşturularak konuşulabilecek düzeyde yeniden oluşturulabilmiş bir proto-dil yoktur (Sagart, 2016, s. 71).

Sagart'a (2016) göre diller durmadan değişmektedir. Dillerde yaşanan bu değişiklik çok somut bir biçimde dillerin canlılık belirtisi olarak algılanmalıdır (Sagart, 2016, s. 88). Dünyada mevcut dillerin büyük bir kısmı her geçen gün yok olmaktadır; fakat çeşitli lehçeleşme süreçlerinden geçerek oluşan yeni diller de bulunmaktadır. Bu bağlamda İngilizce ya da başka bir dilin egemenliğinden korkmamamız gerekir; çünkü diller bağlamında gelecek çokdillilik üzerine inşa edilmektedir (Sagart, 2016, s. 89).

4.1.6.1.10. Vyvyan Evans

Dilbilimci Vyvyan Evans (2020), *Dil Miti: Dil Neden Bir İçgüdü Değildir?* adlı kitabında Evrensel Dilbilgisi kuramını savunan Chomskyci kanadın düşüncelerini çürüten argümanları ele almış ve bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin niçin bir içgüdü olarak kabul edilemeyeceğini açıklamaya çalışmıştır. Evans, Evrensel Dilbilgisi kuramının altı temel argümanını ele almış ve bunları eldeki bilimsel çalışmaların sonuçlarına dayanarak çürütmüştür.

Evans'a (2020) göre dil mitinin altı temel bileşeni bulunmaktadır. Evans, dile dair mitleri şöyle tasnif eder: 1. İnsan dili benzersizdir, başka bir hayvan iletişim sistemi ile bağlantısı bulunmamaktadır. 2. Tüm dillerin alt yapısında dil evrenselleri bulunmaktadır ve bunlar Evrensel Dilbilgisi'nin temelini oluşturur. 3. Bu Evrensel Dilbilgisi doğuştan getirilmiştir ve DNA'mızın içinde tanımlanmıştır. 4. Evrensel Dilbilgisi için insan zihninde diğer bölümlerden yalıtılmış bir zihinsel modül bulunmaktadır. 5. Doğuştan getirilen bir zihin dili var olduğu için doğal diller öğrenilebilmektedir. 6. Alışılagelmiş düşünce örüntüleri farklı dillerin yapısından ve örgütlenme biçiminden etkilenmez, bu durum da dilsel görelilik ilkesini çürütmektedir (Evans, 2020, s. 272). *"Dil Miti"* kitabında Evans güncel bilimsel araştırmaların sonuçlarından hareketle bu dilbilimsel mitleri çürütmeye çalışmaktadır.

Evans'a (2020) göre homo sapiens türü diğer türlerden farklı olarak dil edinmeye hazır bir biyolojik altyapıya sahip olacak biçimde evrimleşmiştir. Bu altyapı sayesinde birbirinden farklı ve ayrık birimlerden oluşan oldukça karmaşık ses kümeleri üretebilecek bir söyleyiş yeteneğine sahip olacak biçimde evrim geçirdik. Dilden dile değişen bu ses birimlerini üretebilip denetleyebilen kas yapılarına da sahibiz. Bu ses dizilerini anlamlandırabilecek zihinsel bir yapıya da sahibiz. Kurallı ses dizileri oluşturabilecek, bu ses dizilerini dilbilgisi kurallarına uygun biçimde kullanabilecek ve bunları çeşitli zihinsel istatiksel işlemler yaparak

anlamlandırabilecek zihinsel donanıma da sahibiz. İnsanoğlunun oluşturduğu konuşma toplulukları dilsel uzlaşılardan meydana gelen çok büyük bir kümeyi oluşturmaktadır. Bu bağlamda dil, bir dilsel uzlaşılar kümesinden ibarettir (Evans, 2020, s. 18).

Evans'a (2020) göre en az bir dil edinmek her insanın kaderidir. Dünya üzerinde yaşayan yaklaşık 7 milyar insanın büyük çoğunluğu yetişkinlik dönemine kadar en az iki dil edinebilmektedir. İngilizce konuşan nüfustaki tek dillilik olgusu evrensel bir norm değildir. Gelişimsel açıdan olağan bir seyir izleyen dört yaş düzeyindeki her çocuk dil konusunda bir dâhidir. Buna rağmen insanoğlu ömrü boyunca anadilini öğrenmeye devam etmektedir. Çünkü konuştuğumuz diller, oldukça kısa dönemler içinde değişerek evrim geçirmektedir (Evans, 2020, s. 23).

Evans'a (2020) göre dilin iki kilit işlevi bulunmaktadır. Dilin birinci kilit işlevi simgesel ya da iletişimsel işlevidir. Bu işlev sayesinde dileklerimizi, duygularımızı, beğenilerimizi, memnuniyetsizliklerimizi, düşüncelerimizi ifade ederiz. Dil bu işlevini düşüncelerimizi ses birimleriyle kodlayıp dışarı yansıtarak gerçekleştirir. Bunun için de simgelerden yararlanır, bu simgeler dilin anlam içeren parçalarıdır. Dilin ikinci kilit işlevi ise toplumsal işlevdir. Dil bu işlevini kullanarak toplumsal bir rol üstlenir. Simgeleri kullanarak kodlamak amacıyla seçtiğimiz iletiler mutlaka toplumsal bir etkileşime hizmet etmektedir. Dil dünya hakkındaki düşüncelerimizi ve duygularımızı dışa vurmamızı mümkün kılarak toplumsal etkileşimdeki ikinci işlevini yerine getirir. Bu bağlamda dilin kilit işlevinin toplumsal etkileşim olduğunu söylememiz mümkündür (Evans, 2020, s. 23-25).

Evans'a (2020) göre evrensel dilbilgisi kuramının savunduğu içgüdü olarak dil kavramı bir mitten ibarettir. Bu savı bilimsel olarak kanıtlamak amacıyla kullanılan bilimsel veriler yeterli değildir. Evans'a göre dil, kullanıldığı belirli olaylardan hareketle bu olaylar sırasında ortaya çıkar ve zamanla çeşitlenir. Dilsel çeşitlilik ile ilgili kanıtları gözden geçirdiğimiz zaman bu kanıtların hiçbirinin içgüdü olarak dil tezini desteklemediğini görürüz. Dilsel çeşitlilik kullanım temelli olarak ortaya çıkmıştır. Evans'a göre dil, içgüdüsel olarak doğuştan getirilen bir yeti değildir, insanoğlunun toplumsal gereksinimleri dolayısıyla ortaya çıkmış kullanımsal temeli olan bir olgudur. Bu bağlamda Evans "kullanım ölçüsünde dil" tezini ortaya atmıştır (Evans, 2020, s. 33).

İnsan dilinin hayvan iletişim sistemleri ile hiçbir bağlantısı olmayan, insana özgü ve biricik bir yeti olduğunu savunan kuramcılara karşı Evans (2020), insan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki farklılıkların abartıldığını düşünmektedir. İnsan diline özgü olarak

tanımlanan niteliklerin tamamının hayvan iletişim sistemlerinde farklı derecelerde bulunduğunu ortaya koyan bilimsel çalışmalar vardır (Evans, 2020, s. 46). Evrimsel bakış açısıyla konuya yöneldiğimizde insan dilinin hayvan iletişim sistemleri ile bağlantılı olduğu sonucuna ulaşırız. İnsan dili, başka türlerde bulunan iletişim sistemleri ile devamlılık göstermektedir. İnsan diline özgü olarak kabul edilen bütün nitelikler belli ölçülerde hayvan iletişim sistemlerinde de boy göstermektedir. Kimi türler ise insan diline yaklaşan özelliklerden faydalanabilecek biçimde eğitilebilmektedir. İnsan beyni -tam olarak kanıtlanmamış olmasını da göz önünde bulundurursak- hayvanlardan farklı olarak birkaç sinir hücresine sahiptir, insan genomunda atasal öncüsü bulunmayan gen sayısı birkaç tane ile sınırlıdır, o da kesin olarak kanıtlanabilmiş değildir. Son tahlilde insan dilinin hayvan iletişim sistemlerinden bütünüyle farklı bir bilişsel yeti olduğunu ortaya koyabilecek bilimsel kanıtlardan yoksunuz (Evans, 2020, s. 83). Sonuç olarak Evans'a göre insan dili, aynı türün içindeki toplumsal gruplar arasında bir türden diğer türe biçim ve anlam bakımından farklılık gösteren tek hayvan iletişim sistemidir (Evans, 2020, s. 86).

Evans'a (2020) göre insanoğlunun dil yetisinin evrensel niteliklerinin var olduğunu kabul eden içgüdü olarak dil tezi bir varsayımdır, Chomsky'nin yanlışlanabilir olmaktan uzak tezlerine koşulsuz inancın getirdiği bir yanılsamadır. Evrensel dilbilgisine duyulan ideolojik bağlılık insan dilinde evrensel niteliklerin var olduğu kabulünü sorgulamadan azade kılarak kuramsal çözümlemeler yapmaktadır. İçgüdü olarak dil tezini savunanlara göre dilin kavramsal mimarisi ve temel kavramsal parametreleri doğuştan getirilmektedir. Bu varsayımsal ön kabulden hareketle diller arasındaki muazzam farklılıklar umursanmadan dil evrenselleri aranabilmektedir (Evans, 2020, s. 91-92). Chomsky, dil için iki çeşit evrensel olduğunu savunmuştur. Bunlardan birincisi dilin içeriğini oluşturduğunu varsaydığımız isimler, sıfatlar, fiiller gibi sözcük türleri ve özne ya da nesne gibi dilbilgisel bağlantılardır. İkincisi ise içeriğe uygulanan kurallardan meydana gelir. Birbirinden bağımsız kelimelerle birbiriyle ilintili çok kelimeli öbekleri üretmektir, bu da dilin özyineleme özelliğine bizi götürür (Evans, 2020, s. 92). Oysaki diller temelde ayrıdır. Hatta hatta dillerin herhangi bir ortak yapısal özelliğini bulmak da mümkün değildir. Evrensel dilbilgisi görüşünün ortaya attığı evrensellik iddiaları ya deneysel açıdan yanlıştır ya yanlışlanabilir olmaktan uzaktır ya da yanıltıcıdır (Evans, 2020, s. 93).

Evans'a (2020) göre dil evrensellerinin varlığı dilbilimsel bir mittir. Dilde evrensel olduğu iddia edilen niteliklerin tamamının istisnaları bulunmaktadır. İçgüdü olarak dil tezinin iddia ettiğinin tam tersine sözcük dizilişi örüntüleri belirli bir dil ailesinde yerleşik olan

kullanım özelliğini izler ve bu alanın dışında yayılmayı sürdürür, sözcük dizilişi örüntüleri dil ailesinde yerleşmiş diğer örüntülerden etkilenir ve soya özgü bir biçimde evrimleşir. Dilbilgisi yapısının bir bileşeni olan dil evrenselleri sözcük dizilişini kısıtlayıcı bir nitelik taşımaz; ancak verili dilin dâhil olduğu dil soyunda egemen olan evrimsel sürüklenmenin doğal bir ürünü olması olasılığı yüksektir. Diller, dildeki her şeyi kapsayan evrensel ilkeler tarafından kısıtlanmak yerine kültürel ve kullanım kaynaklı baskılar yüzünden birbirinden ayrışmaktadır (Evans, 2020, s. 120-121). Dolayısıyla kullanım ölçüsünde dil tezini savunan Evans'a göre dilde evrensel olan nitelikler dilin toplumsal alandaki kullanımından doğmaktadır. Aynı durum dildeki farklılaşmaların da temel nedenidir. Evans'a göre dil evrenselleri yerine evrensel deneyim sahnelerinin etkili olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Bunlar insan dilinin tasarım alanına kimi sınırlar getirmiş olsa da kullanım temelli olarak deneyimden ortaya çıkmıştır (Evans, 2020, s. 273).

Evans'a (2020) göre dilbilgisi doğuştan gelmez, kullanımdan türer. Dil edinim süreçlerinin tamamı dilin kullanımıyla ilgilidir. Çocuk dil edinim süreçlerinde bomboş bir hazır bulunuşluk ile gelmez, bunun tam tersine birçok öğrenme mekanizması ile dünyaya gelir. Çocuk örüntü bulmada başarılıdır, iletişimsel niyetleri ayırt edebilir, dahası toplumsal amaçlı iletişim kurma konusunda türe özgü bir yetiye de sahiptir. Kullanım temelli etkenler, çocuğun zihninde dilbilgisinin ortaya çıkmasını sağlar. Çocukların şema yapılandırırken örneklerden hareketle soyutlamalar yapma yetisini, sözcükler gibi dildeki biçim birimleri ile bu şemalarla ilişkilendirmesini ve bu şemaların pekişmesi sürecinde etkili olan kullanım sıklığının yönlendirmesini dilin edinimini sağlayan etkenler arasında sayabiliriz (Evans, 2020, s. 163). Son tahlilde insanoğlunun dil yetisi doğuştan getirilen gizemli bir evrensel dilbilgisinin ürünü değildir. Dilbilgisi kullanımdan doğar. Dili annemizden, babamızdan, kardeşlerimizden, çevremizdeki insanlardan öğreniriz (Evans, 2020, s.164).

Evans (2020) dil yetisinin insan zihninde ayrı bir modül biçiminde temsil edildiğini iddia eden içgüdü olarak dil tezine de karşı çıkar. Böyle bir zihinsel modülün olmadığını savunur. Bunu kanıtlamak için ise şu argümanları kullanır; dil bilgisi ile sözcük dağarcığının edinimi arasındaki ilişki kesintili değildir, bu ilişkinin mahiyeti şüpheye yer bırakmayacak biçimde kesintisizlik arz eder. Sözcük dağarcığı oluşumu ile dil bilgisi oluşumunun birbirinden bağımsız süreçler içinde gelişmediğini görüyoruz. İnsan zihninde aynı bir modül bulunsaydı bunlar bağımsız süreçlerle gelişirdi. İnsanoğlunda dil bilgisi sözcük dağarcığının edinimine bağlı olarak eş zamanlı olarak gelişir ve ikisinin arasındaki ilişki insan yaşamının hiçbir noktasında kopmaz (Evans, 2020, s. 182-183).

İnsan zihnindeki modüler yapının varlığını reddeden Evans (2020) bunun yerine insan zihnindeki yapıların birlikte evrim geçirdiğini iddia eder. Evans'a göre evrimin işleyişi artımlıdır. Önceden tasarlanmış bir plana göre işlemez, dış baskılar tarafından güdümlenemez. Evrim fırsatçı bir gelişim gösterir. Yaşanan her türlü değişikliğe karşı bir tepki olarak gelişir ve bu değişikliklerle bir arada farklı parçalar arasında sık sık yaşanan birlikte evrim sürecine neden olur (Evans, 2020, s. 191). Dil yetisi söz konusu olduğunda birlikte evrim süreçlerinin yarattığı farklılaşmalar insan beyninin niteliksel özelliklerinde derin ve ayrıntılı değişikliklere neden olur. Sözlü dili üretmek için gerekli olan anatomik değişiklikler ve bunları eylemselleştiren kas ve iskelet sisteminin denetim altında tutulmasını sağlayan süreçlere ek olarak zamanla ortaya çıkan primat bellek dizgesindeki değişiklikler insana kurallı cümleler kurma yetisini kazandırmıştır. Bu gelişmelerin tamamı birlikte evrimin bir sonucudur (Evans, 2020, s. 192).

Evans'a (2020) göre içgüdü olarak dil tezi köktenci doğalcılığın bir örneğidir. Fakat içgüdü olarak dil tezinin insan zihnine bakış açısı sorunludur. Kavramların oluşumunda deneyime anlamlı bir rol vermeden, deneyimi görmezden gelerek oluşturulan bir kuramdır. Bütün insanlarda örüntü tanıma ve niyeti yorumlama gibi doğuştan getirilen bilişsel becerilerin var olduğu inkâr edilemez bir gerçek olmasına rağmen kalıtımla belirlenmiş sinirsel kısıtlamaların tek başına öğrenme üzerinde etkili olduğunu iddia edemeyiz. Bu yetiler büyük oranda öğrenme sürecini yönlendirmektedir; fakat deneyim mekanizmaları da öğrenme üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Dil öğrenme konusunda özelleştirilmiş bir kavram biçiminde düşünecek olursak deneyim, doğumdan önce başlayan süreçlerle içselleştirmeye başladığımız dil girdileri içerir. İçgüdü olarak dil tezini savunanlar gereksiz bir biçimde doğuştancılık ve deneyim arasında ikilem yaratmaktadır. Doğuştan getirdiğimiz genetik mirasımız dil yetisi üzerinde tamamen etkisiz değildir, bir miktarda o da etkilidir. Aynı zamanda dili öğreniyoruz ve bu öğrenme süreçlerimiz de deneyime dayanıyor. Dil öğrenmeye yönelik kavram envanterini deneyimlerle elde ediyoruz (Evans, 2020, s. 229-230).

Evans'a (2020) göre dilsel görelilik insan dilinin en belirgin işlevlerinden biridir. Dili kullanarak başkalarını ikna ederiz, yalan söyleyerek insanları yanıltırız, insanları baştan çıkarırız, onlardan bir şey talep ederiz. Dilsel görelilik olgusu kişinin kullandığı dil aygıtını etkileyen bir olgudur, kişinin kullandığı dilin bir sonucudur. Dilsel görelilik kullanım temelli bir olgudur. Kullandığımız dillerin sonucunda zihinlerimiz bir miktar da olsa farklılaşır. Dilsel görelilik olgusu sözcük oyunları aracılığıyla başkalarını ikna ettiğimiz şeylerle ilgili değildir, konuştuğumuz diller sayesinde zihnimizde olan bitenlerle ilgilidir. Sonuç olarak Evans'a

(2020) göre insan dili ile insan zihni kaçınılmaz olarak bağlantılıdır. Bu ikisi simbiyotik bir yapı sergilemektedir. Her ikisi de büyük oranda deneyim ve kullanım içinde biçimlenen olgulardır (Evans, 2020, s. 270-271).

Evans'a (2020) göre insanı özel kılan etken toplumsallıktır ve bu toplumsallığa bağlı olarak gelişen iş birliğine dayalı kültürel zekâdır. Doğada toplumsal bir yapı inşa etmeyi başarabilmiş başka türler de bulunmaktadır; fakat bunların hiçbiri homo sapiensin ürettiği kültürel zekâ ile karşılaştırılamaz. Homo sapiensin sahip olduğu bu kültürel zekâ daha ileri düzeyde simgesel davranışların ortaya çıkmasını ve gelişmesini kolaylaştırmıştır. İnsan dili de bu simgesel davranış örüntülerinin tipik bir örneğidir. Yalnızca türe özgü bir kültürel zekâya sahip olmak dilin ortaya çıkması için yeterli olmayacaktır. Atalarımızın evrimsel yolculuğunun bir noktasında önceden sahip olduğumuz kültürel zekâ, yeni bir yetkinlik olan etkileşimli zekâyı ortaya çıkarmıştır. Bu da dile doğru uzanan yolu açmıştır (Evans, 2020, s. 272-273). Evans'a (2020) göre insan dili tam olarak kusursuz bir iş birliği yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Her insan topluluğu kendi toplumsal gruplarının içinde belirli simgeler ve o simgelerin anlamları üzerinde uzlaşırken iş birliği yapar. Bu kapsamda dilsel gelenekler toplumsal alana yerleşir. Dil içgüdüsel olarak değil, kullanım kapsamında deneyim aracılığıyla ortaya çıkar, insanlar zamanla keyfi simgelerin anlamları üzerinde bir uzlaşıya varır (Evans, 2020, s 275).

Özel bir işbirlikli davranış türü olarak tanımlayabileceğimiz etkileşim olgusu, büyük bir olasılıkla kültürel zekâmızın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşılık etkileşim yeteneklerimizin dilden bağımsız olarak ortaya çıktığı da bir gerçektir. Bu etkileşimli zekâ unsurunun dilin ortaya çıkışında kilit öneme sahip bir evrimsel gelişim aşaması olduğunu varsaymamız daha doğru olacaktır (Evans, 2020, s. 279). İnsan türünde dilin ortaya çıkmasının nedeni dil mitini savunanların iddia ettiği gibi bir dil geninin var olmasından kaynaklanmamıştır. Dilin ortaya çıkış nedeni, türümüzde kültürel ve etkileşimli zekâ biçiminde uzmanlaşmış zekâ türlerinin ortaya çıkması ve bu zekâ türleri aracılığıyla insan türünün diğer türlerden evrimsel olarak ayrışmasıdır. Bu zekâ türleri insan zihninde modüler olarak ayrışmış değildir, bütüncüldür. Muhtemelen çeşitli zihinsel etkinliklerin bir alaşımı olarak ortaya çıkmıştır ve iki ayak üzerinde yürümeye başlayan insansı atalarımızın uyum gösterdikleri ekolojik nişin bir ürünüdür (Evans, 2020, s. 284).

İnsanoğlunun dil yetisinin sahip olduğu dil bilgisi, dilsel birimlerden meydana gelir. Bu birimler anlam ile biçimin geleneksel biçimde eşleşmelerinin bir ürünüdür (Evans, 2020, s. 287). Kullanım ölçüsünde dil tezine göre dil bilgisi hem anlam hem biçim bakımından

soyutluk dereceleri değişkenlik gösteren biçim anlam çiftleri kuruluşlarından meydana gelir. Ayrıca kelimeler ve söz dizimi arasında kurallara bağlanmış bir ayrım da mevcut değildir. İnsanın zihnindeki dil bilgisi kelimelerden deyimlere, oradan da cümle kuruluşlarına uzanan yapılardan oluşmuştur ve bunların tamamı önceden belirlenmiş ses bileşenleri yoluyla değişkenlik göstermektedir (Evans, 2020, s. 291). Prensip olarak dilbilgisel kurallar sözcüklerden çok da farklı değildir. Kurallar da sözcükler gibi biçim ve anlamın sabit eşleşmelerinden meydana gelen bir kuruluştur. Aralarında nitel bir fark bulunur. Kuruluşta eşleşen anlam ve biçim bakımından bu fark soyutluk düzeyleri ile ilişkilidir. Dilin en somut kuruluşlarından olan sözcükler, sözcük öbekleri, cümle ve benzeri sözceleri inşa ederken bunları kapsayıcı kuruluşlar olarak bir araya getiririz. Yeni cümleler kurarken yaptığımız şey sözcükleri soyut cümle kuruluşları ile bütünleştirmektir (Evans, 2020, s. 291-292). Evans'a göre kullanım ölçüsünde dil tezi, dilsel kuruluşların bireyin zihninde bir ağ şeklinde düzenlendiğini savunur. Daha soyut şemalar, daha özgül dil örnekleri ile ilişkilendirilir. Bu ilişkilendirmeler bir araya gelerek dil bilgisini oluşturur. Hepimiz zihnimizde oldukça değerli bir iç hiyerarşik örgütlenmeye sahip olan bir dil bilgisi taşıyoruz. Bu dil bilgisinde daha az soyut nitelik gösteren şemalar daha soyut şemaların görünümleri olarak karşımıza çıkıyor (Evans, 2020, s. 293).

Evans'a (2020) göre dillerdeki benzerlikler dil evrensellerinin varlığına işaret etmez. Bu benzerlikler insan deneyimlerinin ortaklığından türer. Bütün dillerin insan deneyimlerinin temel unsurlarını aktarabilecek araçlara sahip olduğunu görürüz. Bazı gündelik sahneler bütün insanlarda ortaktır, evrenseldir. Bu ortak gündelik sahneler insan dillerinin tümünde kodlanmış biçimde bulunur. Diller bu evrensel sahneleri aynı biçimde kodlamaz; fakat bunları kodlarken birtakım uzlaşımsal dilsel kaynaklara sahiptirler (Evans, 2020, s. 294-295). Dünya dillerinin dilbilgisel niteliklerini incelediğimizde gördüğümüz birtakım ortak noktalar dil kullanıcılarının cisimleşmiş deneyimlerinin bir ürünüdür. Sanayi çağına henüz geçmemiş 150 kişilik bir Afrika kabilesinin dilinde bile dilbilgisel bir unsur olarak zaman kavramı bulunur. Zaman hesaplaması yapamayan bu kabilenin dilinde bile olayları, olay dizilerini, hayatlarında önemli bir yeri olan tarımsal döngüleri anlatmaya ve kavramsallaştırmaya yarayan karmaşık sözcükler ve dilbilgisel kaynaklar bulunmaktadır (Evans, 2020, s. 296). Konuştuğumuz dillerden bağımsız olarak bütün insanlarda beyin ve beden ana hatlarıyla benzeşir. Bu durum da bütün insanlarda belirli ortak noktaların var olduğunu göstermektedir. İnsanoğlunun konuştuğu tüm diller, dile özgü eylemsel örüntülerden bağımsız olarak bu ortak noktaları ifade edebilmek zorundadır (Evans, 2020, s. 297).

Son tahlilde Evans (2020) insan diline ait özgün niteliklerin insan dışındaki canlıların iletişim sistemleri ile keskin bir şekilde ayrışmadığını savunur. İnsan türünde diğer canlı türlerinde bulunmayan kültürel bir zekâ türü vardır. İnsan türü bu zekâ sayesinde diğer türlerden daha gelişmiş bir iş birliği kurmaya daha yatkındır. Bu durum da atalarımızın diğer kuyruksuz maymunlarla paylaştığımız bilişsel yetenekleri geliştirmesini ve kapsamını genişletmesini olası kılmıştır. Bu gelişmiş bilişsel yeteneklere insan iletişim sistemi olan dil de dâhildir. Dil, toplumsallaşmaya uygun özelliklerimiz ve etkileşim kurma becerimizin yürütücü motoru olan kültürel zekâmızın en başat örneğidir. Dil yaşamlarımızın ölçüsüdür, insan olmanın anlamıdır (Evans, 2020, s. 303).

4.1.6.1.11. Daniel L. Everett

Daniel L. Everett (2024) *Dil Nasıl Ortaya Çıktı: İnsanlığın En Büyük İcadının Öyküsü* adlı kitabında dilbilimsel bir bakış açısı ile dilin evrimini ele almış, kendisinden önce ortaya atılan kuramları eleştirel bir gözle değerlendirdikten sonra kendi dil evrimi tezini ortaya atmıştır. Everett'e göre insan dili, insanın evrimsel gelişim süreçleri sonucunda aşama aşama ortaya çıkmıştır, kültürel özelliklerimizden büyük oranda etkilenmiştir ve dil bir içgüdü ya da biyolojik bir mutasyonun ürünü olmaktan çok insan kültürünün yarattığı bir icat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizi dil sahibi kılan olgu, insan kültürü ile gelişmiş homo türünün beyninin işlevsel özellikleridir (Everett, 2024, s. 242). Belirli bir dilin evrimsel süreçlerinin anlaşılabilmesi için o dilin ortaya çıktığı ortamın kültürü ve ekolojik koşulları hakkında da bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Hiçbir dil ada değildir (Everett, 2024, s. 289). Everett, insanoğlunun dil yetisinin kültürel bir temele dayanarak evrim geçirdiğini savunmaktadır ve bu bağlamda dilin evrimi konusunda kültürel evrimi savunan araştırmacılar grubunun içinde yer almaktadır.

Everett'e (2024) göre evrim günümüze kadar oldukça iyi bir şekilde açıklanmış ve anlaşılmış bir olgudur. Evrimin nasıl gerçekleştiğine yönelik açıklamalar kuramsal bağlamda tartışmalı durumlar olarak ele alınabilir olgular olmalarına rağmen, Everett'in bakış açısına göre evrim apaçık bir gerçektir ve temelde evrimin var olup var olmadığına yönelik fikirler üzerinde bir tartışma yürütülemez. Doğal seçilim, genetik süreçler, aile ağaçları gibi olgular üzerine tartışmalar sürse bile evrimin temel fikri tartışmasız biçimde ortadadır. Pek çok şeyin kökeninin anlaşılması noktasında evrimi kullandığımız gibi dilin kökenlerinin anlaşılması noktasında da evrimci açıklamaları kullanabiliriz. Dilin kökenlerine ulaşabilmek için yaşamın kökenlerine ulaşmamız gerekmektedir (Everett, 2024, s. 43). Everett'e (2024) göre evrim, sürekli yepyeni bir şey üretmek için çalışmaz, bunun yerine var olan şeyleri kurcalayarak

onlardan yararlanmayı tercih eder. Çok donanımlı insan seslerinin üretilmesinin arkasında başka işlevler için gereksinim duyduğumuz anatomik parçalardan oluşan derme çatma bir ses üretim aygıtı bulunmaktadır. Ses aygıtını oluşturan organlar dil için de başka işlevleri karşılamak için evrim geçirmiştir. Bu durum dilin biyolojik bir nesne olmadığını gösterir. Dil, göstergebilimsel bir nesnedir ve insanın dil yetisinin kökeninde gen değil kültür bulunmaktadır (Everett, 2024, s. 130).

Everett'e (2024) göre dil herhangi bir türe ait olan bir içgüdü değildir, aynı zamanda doğuştan getirilen doğal bir yeti de değildir. Everett'e göre dil yetisi bir milyon yıldan daha uzun bir süre önce homo erektus ile başlamıştır ve 60 bin nesil boyunca dil bir şekilde var olmayı başarmıştır. Homo erektus o döneme kadar var olmayı başarabilmiş en zeki canlı türüdür. Erektus; bir kültür yaratıcısıdır, toplumsal göçün ilk başlatıcısıdır. 750 bin yıl önce erektus, sapiense dönüşmüştür. Erektus topluluklarında simgeler ve dil ortaya çıkmıştır. Bu aşamada erektusun dili modern dilden farklı olmakla birlikte dilbilgisel araçları tam olarak gelişmemiş toplumsal bir dildir. Sapiens, erektusun başlattığı dil hamlesini daha ileri bir aşamaya taşımıştır. Dünyada hâlen konuşulan bazı diller erektusun konuştuğu ilk dilleri anımsatmaktadır. Ancak bu dillerin hiçbiri modern dillere göre daha değersiz diller olarak kabul edilemez (Everett, 2024, s. 14-15).

Everett'e (2024) göre homo erektus türü dilin yanı sıra insan bilincinin bir diğer önemli yanını da icat etmiştir. Bu icat kültürdür. İnsanoğlunun bugünkü bilinç düzeyini; erektusun zekâsı, dayanıklılığı, yaratıcı denemeleri ve uzun mesafelere yaptıkları göçleri oluşturmuştur. Sapiensin bugün ulaşmış olduğu zekâ ve kültürel düzey, ondan önce gelen insan türlerinin çabası ve emeği üzerinde yükselmiştir (Everett, 2024, s. 16). Everett'e (2024) göre elimizdeki veriler homo erektus türünün bir dilinin olduğunu güçlü bir biçimde desteklemektedir. Erektus türünde değerler, bilgi yapıları ve toplumsal örgütlenmeye dayanan bir kültür vardır. Erektusun alet kullanımı ve geliştirmesi, geniş kara parçalarına yayılması ve deniz ötesi ulaşım gerçekleştirebilmesi, süsleme ve alet amaçlı olarak kullanılan birtakım somut simgelerin üretilmiş olması gibi kanıtlar bize bu türün bir dilinin var olduğunu gösteriyor. Homo erektus, bilişsel bir devrim yaparak insan evriminde oldukça önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Dil kullanımının yararları arttıkça daha uzun söylemler ve derinlikli konuşmalar üretmek için evrimsel baskılar da artmıştır (Everett, 2024, s. 155).

Everett'e (2024) göre insanoğlunun geçmişinde evrensel bir toplumsal dilin var olup var olmadığına yönelik kesin bir yargıda bulunabilmemiz mümkün olmamasına rağmen bugün böyle bir dilin var olmadığını kesinlikle iddia edebiliriz. İnsanın doğuştan getirdiği bir zihinsel

dilbilgisi kalıbı bulunmamaktadır. Dillerin birbirine benziyor olması, bu dillerin kalıtımsal bir kökene dayandığını göstermez. Her dilin kendine özgü bir evrimsel öyküsü bulunmaktadır. Bu evrimsel öykü, kültürün ve yaygın bilgi işleme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Son çözümlemede insanoğlunun dil yetisi insanın iletişim gereksinimini karşılamak için var olmuştur (Everett, 2024, s. 16).

Everett'e (2024) göre dil yetisi aşama aşama evrim geçirmiştir. Bir kültürden doğmuş daha sonra iletişim kuran insanların beyinleri aracılığıyla biçimlenmiştir. Dil, kültürün bir hizmetçisi olarak işlev görmektedir. Dillerin karmaşıklığı ve çeşitliliği yerel topluluklardaki çeşitlenmeler ile oluşan her bir yeni dilsel topluluğun dili kendi kültürel gereksinimlerine göre düzenlemesi sonucunda biçimlenmiştir. İnsanın nörofizyolojik yapısı ve anatomik ses aygıtı da ortaya çıkan ilk dillerin üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sahip olmuştur. Tüm diller aşamalı bir şekilde evrim geçirmiştir. Dil; jestlerden, şarkılardan yahut hayvan seslerinin taklit edilmesinden ortaya çıkmamıştır; aksine kültürel olarak icat edilen simgeler aracılığıyla dil ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu bu ilk simgeleri kullanım sürecinde düzenleyerek ve daha büyük simgeler üreterek şekillendirmiştir. Buna ek olarak jestler ve sesin yüksekliğinin ayarlanması ile birlikte tonlama süreçleri de bu simgelere eşlik etmeye başlamıştır. Jestler ve tonlama, sözce içindeki bazı simgelere dikkat çekerek çeşitli anlamsal işlevler de üstlenmiştir. Simge sistemi, simgeleri düzenleme, jestler ve tonlama eş zamanlı ve etkileşimli bir şekilde ortaya çıkmış ve bu ögelerin her biri dilin daha karmaşık ve etkili olmasını sağlamıştır. Yaklaşık olarak iki milyon yıl öncesinde bu ögelerin tamamı bir araya gelene dek bu ögelerin hiçbiri bir dilin parçası değildi, bunların daha sonra bir araya gelmesi anlam kazanmalarını sağlamıştır. Dil yetisi insanoğlunun büyük ve yoğun işlevsel beyinleri tarafından kültürel olarak icat edilmiştir, yine bu beyinler tarafından biçimlendirilerek geliştirilmiştir (Everett, 2024, s. 17-18).

Everett'e (2024) göre dil yetisi, insanlar tarafından içselleştirilmiş ortak değerler, toplumsal yapılar ve bilgi ilişkileri olmadan asla anlaşılamaz. İnsanın sahip olduğu bu ortak kültürel ve psikolojik bileşenler sayesinde dil, iletilen bilgileri ayrıştırır, dinleyiciye ötekinin ne söylediği konusunda rehberlik eder. İnsan türü, dil aracılığıyla duyduğu şeyleri iletinin bağlamı ve kültürel anlamları ile yorumlamak için kullanır. Jestler ve tonlama da aktarılan bilginin anlamının tam olarak açığa çıkarılarak anlaşılabilmesi için kullanılır (Everett, 2024, s. 24).

Everett'e (2024) göre toplumsal dil, insan beyninin ve bedeninin diğer ögelerinin evrimleşmesi gibi toplumsal yaşamda yer almak için evrimleşmiştir. Dil, ilk hominid türünün

ilk sözcüğü telaffuz etmesi yahut ilk tümceyi kurması ile ortaya çıkmış bir olgu değildir. Dilin başlangıç noktası eş zamanlı olarak dilin kaynağı ve hedefi olarak da adlandırabileceğimiz konuşma becerisidir. Dil, gerçekten yaşamı değiştiren bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Toplumun yapılandırılmasında görev üstleniyor. Bunun yanı sıra duygularımızı, düşüncelerimizi, arzularımızı ve yaşam felsefemizi anlatısallaştırmamıza olanak sağlıyor. Son çözümlemede bütün diller insan etkileşimlerinin hizmetinde kullanılır. Dil bilgisi gibi dilin diğer ögeleri konuşmanın yanında ikincil bir unsur olarak karşımıza çıkıyor (Everett, 2024, s. 24-25).

Everett'e (2024) göre türümüzün biyolojik ve kültürel evriminin süreçlerine yönelik bilimsel kanıtlar dikkatli bir biçimde incelendiğinde dilin kökeni ile ilgili olarak "gösterge gelişimi" (sign progression) adında oldukça ilginç bir hipotez ortaya çıkmaktadır. Bu hipoteze göre insan dili belirtilerden (index) görüntüsel göstergelere (icon), oradan da en sonunda simgelerin (symbol) yaratımı süreçlerine doğru uzanan bir çizgide insanoğlunun dil yetisinin aşamalı olarak ortaya çıktığını iddia etmektedir. Sonunda bu simgeler diğer simgeler ile bir araya gelerek dil bilgisini oluşturur, böylece basit simgelerden hareketle daha karmaşık simgeler yapılandırılır. Bu göstergesel gelişimin sonucunda jestler ve tonlama da işin içine girer, bunların tamamı dil bilgisi ve anlam ile birlikte evrim geçirerek belirli bir gelişim noktasına ulaşır. Bu sürecin sonucunda toplumsal dil ortaya çıkar. Bu birleşme süreci ve birlikte evrim sonucunda konuşan bireyin dinleyen bireye bilgiyi aktarabildiği bir süreç ortaya çıkar (Everett, 2024, s. 26-27). Everett'e (2024) göre insanoğlunun dile ulaşırken izlediği yol, doğal göstergelerden insan simgelerine uzanan bir ilerlemedir (Everett, 2024, s. 37).

Everett'e (2024) göre incelediğimiz bütün evrimsel kanıtlar insan dilinin biricik insancıl özelliklerinin âni bir sıçrama sonucunda ortaya çıkmamış olduğunu bize açıkça göstermektedir. Homo türüne giren önceki türler ve hatta ondan da öncesinde australopithecusa kadar uzanan geniş evrimsel çerçevede yavaş yavaş ve aşamalı olarak dilin geliştiğini gözlemlemekteyiz. İlk hominin türleri tarafından atılan küçük bir adım bugün konuştuğumuz toplumsal dile uzanan çizgide diğer hayvan iletişim sistemleriyle gittikçe derinleşen farklılıklara sahip bir evrimsel uçurum yaratmıştır. Sonuç olarak homo türleri toplumsal karmaşıklığı ve kültürü yapılandırarak geliştirme şansına erişti. Bu sayede homo türü dışındaki diğer canlıların tamamına karşı oldukça kesin ve tartışmasız bir fizyolojik ve nörolojik üstünlük kazandı (Everett, 2024, s. 28).

Everett'e (2024) göre dilin evrimi konusunda iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre insan dili, toplumsal bir dildir ve hayvanlardaki iletişim

sistemlerinin daha kapsamlı hâle gelmesiyle oluşmuştur. Dil, genel anlamda bir bilginin istemli olarak bir varlıktan diğerine aktarılması olarak açıklanabilir; ancak dil, bilgi aktarımı işlevinin çok daha ötesinde işlevler üstlenen bir yapıdır. İkinci görüşe göre dil hem biyolojik hem de kültürel ögelerin birlikte evrim geçirmesiyle ortaya çıkmış bir yapıdır. Bu görüş beyin, ses çıkarmamızı sağlayan anatomik organlar, jest ve mimiklerin birlikte gelişiminin kültürle ortak bir biçimde evrim geçirmesinin dilin ortaya çıkışında etkili olduğunu düşünür ve bu süreçlerin nasıl geliştiklerini açıklamaya çalışır. Dilin evrimi ile ilgili birçok araştırma ya sadece biyolojik unsurlara odaklanır ya da sadece kültürel unsurlara odaklanır. Everett'e göre dilbilimcilerin dilin evrimi ile ilgili olarak açıklaması gereken olgular, bugün konuşulan toplumsal dillerin ne oranda birbirine benzedikleri, çağdaş dillerdeki çeşitliliğin ilk toplumsal diller hakkında bize neler söylediği konularıdır (Everett, 2024, s. 30).

Everett'e (2024) göre dil bilgisi dil için çok büyük bir araçtır ve düşünmeye de yardımcı olmaktadır. Buna rağmen dil bilgisi en iyi olasılıkla bir dilin küçük bir ögesi olmaktan ibarettir. Dil bilgisinin önemi dilden dile değişmektedir. Çok az bir oranda dil bilgisi içeren diller olduğu gibi dil bilgisel açıdan oldukça karmaşık olan diller de bulunmaktadır (Everett, 2024, s. 37). Evrim, simge ya da dil bilgisi yaratmak için oluşmamıştır. Simgeler ve onun gelişmiş biçimi olan dil bilgisi insan zekâsının ve yaratıcılığının ürünleridir. Bu bağlamda dilin ortaya çıkışı tek başına evrimle açıklanamaz. Everett'e göre dil, bir insan icadıdır. Evrim, bugünkü insan beyninin oluşumunu sağlamıştır, bu aşamadan sonrasını insan türü devralarak dili icat etmiştir (Everett, 2024, s. 40). Everett'e (2024) göre insan dili, dil bilgisi sözcüğünün eş anlamlısı değildir. İnsan dili; anlamın, biçimin, jestlerin ve tonlamanın bir birleşimidir. Gramer dile yardımcı olmaktadır; ancak gramerin kendisi dil değildir (Everett, 2024, s. 105). Dil bilgisi insan dili için ne ilktir ne de sondur, zorunlu bir biçimde simgelerin oluşumundan sonra ortaya çıkmıştır. İnsan etkileşimlerinde anlam birincil öge olarak karşımıza çıkarken biçim ise ikinci sırada yer aldığına yönelik oldukça güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Genel olarak dil bilgisi anlamın aktarılmasını kolaylaştırıyor olsa da dilsel anlamın oluşumu için gerekli ya da yeterli bir unsur olarak kabul edilemez (Everett, 2024, s. 123). Dilbilgisel ifadeler kısa süreli bellek için depolama biçimleri olarak karşımıza çıkar. Dilbilgisel ifadeler hatırlamaya ve yorumlamaya yardımcı olurlar (Everett, 2024, s. 275).

Dilin evrimi üzerine yapılan hayvan araştırmalarını değerlendiren Everett (2024), hayvanlar âleminde en zeki canlıların memeliler olduğunu, memeliler âlemindeki en zeki canlıların ise primatlar olduğunu, bunların içinde ise en zeki primat türünün insan olduğunu ifade ederek insan türünün doğadaki en zeki hayvan olduğunu iddia eder. Bu bağlamda insan

beyni oldukça karmaşık bir lütuf olarak karşımıza çıkar. İnsan dili, bu karmaşık beynin yarattığı üstün zekâ sayesinde olası bir yetidir. İnsan türü simgeleri kullanan ve bu simgeleri daha etkili bir iletişim kurabilmek için geliştirerek iş birliği yapabilen tek canlı türüdür. İnsanlar hayvanların tam tersine iletişim kurarken düşündüklerini tam olarak açıkça ifade etmezler, anlam çıkarma işini dinleyicilere bırakırlar (Everett, 2024, s. 71).

Everett'e (2024) göre simgelerin kökeni ve bileşimi insan diliyle ilgili diğer unsurlar olan biyolojik işlevlere benzer bir biçimde insan dilinin basit bir niteliğe sahip olmadığını bize göstermektedir. Dilin ortaya çıkmasını sağlayan temel olgular; anlamın (anlambilim), dilin ne biçimde kullanıldığına dair şartların (edimbilim), ses yelpazesinin fiziksel niteliklerinin (sesbilgisi), dilin sözcükleri oluşturma biçimlerinin (biçimbilim), ses yapısı unsurlarının (sesbilim) dile ait öyküler ve konuşmaların genel bir birleşiminden ortaya çıkmıştır. Bütün bu unsurların birlikte gelişiminin yanı sıra bu unsurların tek tek taşıdığı önemin de ötesine geçerek dil, onu oluşturan parçaların toplamından daha fazlasıdır. Ana dilimizde ifade edilen herhangi bir şeyi işittiğimizde dil bilgisini, belirli sesleri yahut sadece anlamı duymayız. Bunların hepsini teker teker ve birlikte duyarız; ancak bütüncül olarak anlarız (Everett, 2024, s. 153).

Everett'e (2024) göre dil yetisi konusunda en önemli ilerleme homo erektusun bilişsel devriminde aranmalıdır. Erektus, simgeleri icat etmiştir ve simgeler ile dil arasındaki yol oldukça kısadır. Erektus, süreç içinde icat ettiği bu simgeleri biçimsel ve anlamsal olarak düzenleyerek yapılandırmış ve bunun sonucunda daha gelişmiş yapılar üretmeyi başarmış olabilir. Homo erektus bunu yapabilirken diğer canlıların bunu yapamamış olması çeşitli biçimlerde açıklanabilir. Öncelikle insan türünün bütün icatları insan beyni tarafından desteklenmiş, biçimlendirilmiş ve geliştirilmiştir. Dil de insan beynini daha zeki bir hâle getirerek karşılıklı bir etkileşim yaratmıştır. Daha sonra daha iyi iletişim kurma yönündeki kültürel ve cinsel seçilim baskıları ile birlikte daha gelişmiş dil yetisine sahip türler popülasyonda egemen hâle gelmiştir. Dil yetisi, simgelerin ortaya çıkışından sonraki süreçte önceki sürece göre daha hızlı bir biçimde evrimleşmiştir. İnsan dilinin evriminin öyküsü daha etkili ve karmaşık iletişim kurmamızı sağlamak için evrim geçiren fizyolojik unsurların nasıl evrim geçirdiği anlaşılmadan tam olarak açıklanamayacaktır (Everett, 2024, s. 155-156).

Everett'e (2024) göre insan dili için gerekli olan birtakım platformlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri kültür ve zihin kuramıdır. Kısacası dil için insan türünün bilişsel yetilerinin var olduğuna yönelik bir farkındalık gerekmektedir. Bu bağlamda kültür önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmasına rağmen zihin kuramını daha önce değerlendirmemiz

gerekir. Zihin kuramı hayvanlarda olmayan bir bilişsel yetidir ve insan türünün zihin okuma yeteneğini de içermektedir. İnsan diğer insanların fikirlerini tahmin edebilir ve bu tahmin etme süreçlerinde elde ettiği verileri insan iletişiminde bir anahtar gibi kullanır. Dilin işlevini yerine getirebilmesinin tek nedeni insanların, diğer insanların da kendileri gibi düşündüklerine inanarak o insanların onların ne anlatmak istediklerini anlayabileceklerine olan inançlarıdır. İnsanlar düşündüklerini söyledikleri vakit, bu düşünceleri işiten dinleyicilerin anlayabileceğini ve bunlardan birtakım sonuçlar çıkarabileceğini, en sonunda ise sözlerini kendi deneyimleri ile ilişkilendirebileceğini düşünürler. İnsanların bu yeteneği açısından canlılar âleminde yalnız olup olmadığı sorunu dilin evrimi çalışmaları açısından oldukça önemli bir sorundur (Everett, 2024, s. 72-73). Ayrıca zaman ve mekânın ötesindeki var olan yahut var olmayan düşsel ögeler hakkında konuşabilmemizi sağlayan yer değiştirme özelliği insan dilinin temel bir bilişsel niteliği olarak da karşımıza çıkmaktadır (Everett, 2024, s. 150).

Hayvan araştırmaları sonucunda elde edilen verileri inceleyen Everett (2024), bu araştırmaların insan merkezcil bir bakış açısıyla yürütülmesinden dolayı yanlış yola saptığını ifade etmektedir. Bilim dünyasında hayvanların insanlarla benzer bilişsel yeteneklere sahip olup olmadıkları üzerine yoğun tartışmalar yürütülmüştür. İnsanın bilişsel yeteneklerinin üstün olması nedeniyle insan dilinin ortaya çıktığı, hayvanlarda bilişsel yeteneklerin yetersiz olmasından dolayı insan dili benzeri bir iletişim sisteminin ortaya çıkamadığı savunulmuştur. Bu varsayımlar, araştırma sonuçlarına dayanmayan kuramsal varsayımlar olarak karşımıza çıkıyor. Araştırma yapmadan sadece insanların bilinç sahibi olduğunu iddia etmek yöntemsel açıdan sorunlu bir yaklaşımdır (Everett, 2024, s. 74).

Everett'e (2024) göre homo erektus zeki bir türdür. Homo erektustan kalan kültürel kanıtların incelenmesi sonucunda onun oldukça zeki bir homo türü olduğunu, insanî bir dil yetisine sahip olduğu ve bunu kullanarak çevresine egemen olduğu sonuçlarına ulaşıyoruz (Everett, 2024, s. 184). Everett'e (2024) göre homo erektus türü dünya tarihinde hiçbir canlı türünün yaşamadığı değişimler yaşamıştır. Erektus; öz bilinçli bilişselliğe sahiptir ve bu sayede konuşmayı, duygularını ifadelendirmeyi, bunları bağlamsallaştırmayı ve sınıflandırmayı başarabilmiştir. Erektus oldukça uzun seyahatlere çıkabilmiştir ve bu seyahatleri sırasında akrabalık ilişkileri ile ilgili kayıtlar tutmaya başladığı muhtemeldir. Evrim geçiren erektus kültürü ve uzun seyahatleri gerektirebilecek düzeyde bir bilgi birikiminin oluşması bir dili de gerekli kılmaktadır. Yükselen kültürün gerekli kıldığı dilsel becerilerin yanı sıra bu becerilerin ortaya çıkışını sağlayacak beyin yapısı ve ses aygıtının da aşamalı olarak geliştirilmesi gerekliliği erektus üzerinde evrimsel bir baskı oluşturmuştur.

Kültür ve dil arasındaki derin uçurumda örtük ve yapılandırılmış bilgi, önceliklendirilmiş değerler ve toplumsal rolleri de içeren zihnin karanlık maddesi olarak adlandırabileceğimiz bir olguyu geliştirmiştir. Bu karanlık madde, insan tamalgısının düzenlenmesinin ve geliştirilmesinin sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir (Everett, 2024, s. 81-82).

İnsan ses aygıtının yapısal özelliklerini de inceleyen Everett (2024), bu parçaların tamamının ses üretimi ile ilişkisi olmayan daha temel yaşamsal işlevleri üretmek için var olduğunu ve başka primat türlerinde de benzer işlevlerle var olduklarını savunur. Ona göre dil ve konuşma daha sonra ortaya çıkmıştır. İnsan, bedenini ve beynini evrimin ürettiği işlevsel özelliklerinin dışına çıkarak kullanmıştır. Dil yetisinin anatomik aygıtlarının insan türüne özgü olmaması, bu organların yakın akraba olduğumuz diğer canlılarda da bulunması şaşırtıcı değildir. Tek biçimci doğal seçilim süreçleri ile yaşanan evrimsel süreklilik bunu ortaya çıkarmıştır. İnsanın ses aygıtının sadece insana özgü bir biçimde evrim geçirmiş tek yönü dilin konumu ve biçiminden kaynaklanan şekilsel nitelikleridir (Everett, 2024, s. 131).

Everett'e (2024) göre doğal seçilim süreçlerinin insan türünü daha zeki yapabilmesinin tek yolu daha zeki insanların çoğalarak daha fazla hayatta kalabilen yavrular üretebilmesidir. Fakat bu denklemde kültür etkeni her şeyi değiştirebilecek bir güce sahiptir. Günümüzün dünyasında herhangi bir kültür, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar etkindir. Kültürel refah unsurları insan türünün evrimsel nişinin tanımlanması süreçlerinde evrimin fiziksel baskı unsurları ile yarışmaktadır. Kültür, evrim üzerinde gittikçe gelişen bir baskı unsuru hâline geldikçe de biyolojik baskıların önemi giderek azalmış ve evrimin seyri değişerek salt biyolojik olmayan bir niş yaratılmıştır. Çağdaş insanın sahip olduğu kültürel gelişmişlik düzeyi var olmasa genlerini aktaramayacak olan bireyler artık genlerini yaşayan yavrular üzerinden aktarabilmektedir. Kültür, insanın evrimini şekillendirme gücüne sahiptir. Kültür salt türün gelişiminin ve herkesin hayatta kalmasının anahtarı değildir. Kültür aynı zamanda insan türünün salt biyolojik varlıklar düzeyine düşerek tekdüzeleşmesini de engellemektedir (Everett, 2024, s. 170).

Everett'e (2024) göre insan zekâsının evrimindeki en güçlü muhtemel etken; simgeler, dil bilgisi, ses tonu ve jestleri birlikte kullanımıyla birlikte ortaya çıkan ve dil ile kültürün birlikte kullanımıyla gelişen süreçlerdir. İnsan türü bu iletişim dizgelerini kullanmaya başladıktan sonra daha fazla düşünebildiler, daha sonra çevrelerindeki dünyayı daha etkin bir biçimde tanıyabildiler. Dünyanın gelecekte alacağı biçimi kestirebildiler. İnsan türü hem toplumsal etkileşimlerini düzenlemek hem de akrabalık ve diğer ilişkilerini düzenlemek için

dile gereksinim duydu. Bu gereksinim de insanın bilişsel yeteneklerinin gelişimini sağlamıştır (Everett, 2024, s. 187).

Everett'e (2024) göre beynin evrimini anlamadan dilin evriminin anlaşılması olası değildir. Bunun tam tersi de geçerlidir. İnsan beyni de insan kültürünün evrimsel gelişimi anlaşılmadan anlaşılamayacaktır (Everett, 2024, s. 179). İnsan beyni dil için özelleşmiş bir dokuya sahip değildir, aynı zamanda insan beyni dil için özelleşmiş modüler alanlardan da oluşmamaktadır. İnsanın fiziksel yetenekleri için bir uzmanlaşmadan söz edilebilirken bununla tezat oluşturacak biçimde kültürel ve kavramsal yetenekler için uzmanlaşmış alanların varlığından söz edilememektedir. Dilin bir kültürün ürünü olduğu varsayımı doğrulanabilir ise dil için özelleşmiş bir beyin bölgesinin olmaması öngörülebilir. Ancak bu düşünce temelden yanlış ise o zaman dil yetisi, görme yetisine benzer. O hâlde insan beyninde doğuştan getirilen ve beynin içinde dil için özelleşmiş bir bölgenin var olduğuna yönelik kanıtların bulunması gerekir (Everett, 2024, s. 221). Oysa bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalarda böyle bir bölgenin var olduğuna yönelik güçlü bir biyolojik kanıta ulaşılamamıştır.

Everett'e (2024) göre insan dili herhangi bir açıdan kusursuz bir biyolojik dizgenin sahip olması gereken niteliklere sahip değildir. Dil, zannedildiği gibi mükemmel bir iletişim aracı da değildir. Dinleyiciler dil aracılığıyla söylenenleri anlayabilmek için içinde bulundukları çevresel bağlamın özelliklerini ve daha önceden sahip oldukları dünya bilgisini etkin bir biçimde kullanırlar. Bağlam ve genel bilgi düzeyi insanın dinlediklerine nasıl yanıt vereceğinin anlaşılması için oldukça önemlidir. Otizmliler için dil ana işlevi olan iletişim işlevini dahi yerine getirmez; çünkü otizm hastaları toplumsal bilgi ile bağlantı kuramazlar. Bu açıdan baktığımızda dil pek çok açıdan sinerjik bir olgudur ve otizm spektrum bozukluğunun varlığı dil-kültür bağlantısının en güçlü kanıtıdır. Dili etkileyen kusurların tamamına baktığımızda dili etkileyen ve sadece dile özgü bir kalıtsal bozukluğun var olmadığını görürüz. İnsan beyninde dil için özelleşmiş bir bölüm olmadığı için salt dile özgü bir kalıtsal bozukluk da yoktur. İnsan dili bir icattır. Beynin dil için özelleşmesi, alet yapımı için özelleşmesinden farklı değildir; ancak bunların her ikisinin gelişimi de ortaya çıktıktan sonra beynin gelişimi üzerinde etkili olmuştur. Dil bozuklukları, genel olarak insan beynine ve özel olarak da beynin dil için hazır bulunuşluluğuna açılan bir penceredir. Fakat dil, beyinden çok daha fazlasıdır. Ağızdan başlayarak insan seslerinin çıkarılmasını mümkün kılan bütün bir solunum mekanizmasındaki işlevsel organların tamamı da dilin üretilmesinde görev üstlenirler. Ayrıca dil ve konuşma birbirinden farklı olgulardır. Dil zihinsel yetilerle ilgili bir

olgu iken konuşma dünyadaki bütün insan dillerinde sözlü bir biçim olarak karşımıza çıkar (Everett, 2024, s. 236-238).

Genel olarak insanın ses ve solunum aygıtının evrimsel gelişim aşamalarını ve işlevlerini inceleyen Everett (2024), şu sonuçlara ulaşmıştır: İnsanın ses ve solunum aygıtı incelendiğinde ağız ve kulakların birlikte çalıştığını görürüz. Bunlar birlikte çalışır; çünkü bunlar birkaç milyon yıl boyunca birlikte evrim geçirmiştir (Everett, 2024, s. 245). Eller, ağız, beyin gibi organların birlikte geçirdikleri evrim sürecinin nasıl gerçekleştiğine yönelik açıklama, ortaya atılacak herhangi bir dil evrimi kuramının tamamlayıcısı olmak durumundadır (Everett, 2024, s. 312). Ses ve solunum aygıtının evrimsel gelişiminin aşamaları incelendiğinde insan dilinin milyonlarca yıl boyunca oldukça küçük adımlarla ilerleyerek ortaya çıkmış olduğunu bize göstermektedir. Dil eşiği homo erektus türünde aşılmıştır, insan zekâsındaki değişiklikler maymun benzeri konuşma yetenekleriyle dahi insan dilini üretebilecek düzeydedir. Homo erektus türünün varlığı, yeterince büyük beyinlerinin olması hâlinde kuyruksuz maymunların da konuşabileceğinin kanıtıdır. Everett'e göre o konuşabilen maymun türü insandır (Everett, 2024, s. 267).

Everett'e (2024) göre insan türünün ses aygıtının üç temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlar *hareketli parçalar (eklemleyiciler), hareketsiz parçalar (eklemleme noktaları) ve hava akımı* süreçlerinden oluşur. İnsan ses aygıtının konuşma becerisini ortaya çıkarma konusundaki evrimi muhtemelen dilin başlangıcını takip eden dönemde gerçekleşmiştir. İyi gelişmiş konuşma yetenekleri var olmadan da dil var olabilir; ancak dil olmadan konuşmanın varlığından söz edilemez. Sözgelimi neandertallerin sapiensler gibi bir konuşma yetenekleri yoktu; fakat sapiens kadar gelişmiş olmasa da bir ses aygıtı ve dili vardı. Neandertallerin /i/, /a/, /u/ seslerini üretemiyor olması onların dil sahibi olmasını engelleyici bir nitelikte değildir. Konuşma becerisi, söyleyiş dizgesini oluşturan anatomik ses organlarının işitsel dizge ile birlikte evrim geçirmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu da insanın kulakları ve ağzının birlikte evrim geçirdiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda düşünecek olursak insanlar ağızdan çıkarılması en kolay olan sesleri duymada veya kulakların en kolay bir şekilde işitebileceği sesleri çıkarmada yetkinleşmiştir (Everett, 2024, s. 284-285).

Prozodi (sesin perdesi, yüksekliği, uzunluğu) jestler ve dikkat çekici nitelikteki diğer işaretler sözceleri ayrıştırmaya, ton ve jestlere göre parçalara ayırmanın ortak yönüdür. Sözceler bir defa ayrıştırıldıktan sonra başka ifadeler oluşturabilmek için tekrar bir araya getirilebilir. Bu durum da insan dilinin bir başka özelliğine vurgu yapar. Bu özellik anlamda bileşimselliktir ve bütün diller için oldukça önemli bir olgudur ve parçaların tekil

anlamlarından yola çıkılarak bütün bir ifadenin anlamının kodlanması ve çözülmesi yeteneğidir. Bu şekilde sözcedeki sesleri ve anlamları birbirine bağlayan doğal süreçte jestler, tonlama, süre ve genlik yoluyla işin başında yapılandırılması gerçekleştirilememiş bir bütünü parçalarına ayırmanın ve daha sonra bu parçaları birleştirip yeni bir bütün oluşturmanın kolay bir yolu vardır. Bu süreç, bütün dil bilgisi türlerinin doğuş sürecidir ve bunun ortaya çıkabilmesi için dil yetisi için özelleşmiş genler gerekmemektedir (Everett, 2024, s. 290-292).

Everett'e (2024) göre söz diziminin ortaya çıkması için genlere gereksinim yoktur. İnsanın ses aygıtı, işitme aygıtı ve dilbilimsel yapılanma ilkelerinin tamamı birlikte evrim geçirmiştir, bu sayede anlamların ve göstergelerin bir parçası olarak karşılamak için iyi örgütlendirilmiş ses tabanlı bir biçim sisteminin ortaya çıkması sağlanmıştır. Ayrıca ses sistemlerinin evrimsel gelişim süreçleri üzerinde dışsal, işlevsel ve ekolojik kısıtlamalar da etkili olmuştur. Sözdizimi farklı dilbilgisel stratejilerle birlikte kültürel iletişimsel odaklara ve uzlaşmalara dayanan eklemelerle ve ikili örüntülemelerle gelişir. Bu bağlamda özyineleme özelliğinin kültürel olarak yararlı bir stratejiye eklemlenebilme olasılığı da vardır (Everett, 2024, s. 294). Everett'e göre dil bilgisinin oluşumu için gereken bütün bu süreçlerin sağlıklı biçimde gerçekleşmesini sağlayacak evrimsel zaman dilimi yeterlidir. Günümüzden en az 1,9 milyon yıl önce homo erektus tarafından simgelerin icat edilmesinden bu zamana kadar geçen sürede dil bilgisini oluşturması muhtemel olasılıklar çeşitlenmesinin gerçekleşebilmesi için yeterli zaman bulunmaktadır. Dil bilgisi, anlam, ses perdeleri ve jestler vasıtasıyla bütün bu unsurlardan hareketle biçimbilimsel dizgelerin yapılandırılması için yeterli bir süre bulunmaktadır (Everett, 2024, s. 297-298).

Everett'e (2024) göre insanlığın icat ettiği tüm dillerde muğlak cümlelerin anlaşılması için bağlam, konuşmacı ve kültür hakkındaki bilgiler işe koşulur. Sözdizimi anlamla ne ölçüde kuvvetli bir biçimde eşleşir ise anlamı yorumlamak da o kadar kolaylaşır. Dil bilgisi oldukça büyük bir oranda kültürel bir seçime dayanır. Dil bilgisinin biçimi insan doğmadan önce genetik olarak belirlenmiş bir koda dayanmaz. Çizgisel bir dil bilgisinin oluşumu sadece dil bilgisinin oluşum aşamasında geçerli olan bir olgu değildir, birçok çağdaş dilde de etkin biçimde kullanılır. Simgeler, tonlama ve jestler içeren çizgisel bir dil bilgisi, en basit insan dillerinin dahi gerektirdiği bir şeydir (Everett, 2024, s. 303).

Everett'e (2024) göre özyineleme; jestler, mimikler ve bunların tümcesözcük biçiminde sözcelerin ayrıştırılması süreçlerine katkıları yoluyla ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanın kullandığı konuşma sesleri işitsel simgeler ürettiği sürece bu simgeler daha büyük simge zincirlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Jestler ve tonlamalar kesin bir şekilde

uyumlansa da uyumlanmasa da ifadelerin belirli bölümleriyle uyumlanmış olarak algılansa da simgelerin ayrışmasına neden olabilirdi. Diğer simgeler başlangıç aşamasında çok az bir oranda içsel yapılar barındırıyor olabilir; fakat daha sonra jestler, tonlama ve bunlara benzer yollarla parçalanan sözcelerden türetilmiş olabilir (Everett, 2024, s. 310).

Everett'e (2024) göre jestleri anlamadan dil bilgisinin, dilin evriminin ya da dilin kullanımının anlaşılabilmesi mümkün olmayacaktır. Dil yetisini, dilin kökenlerini, insan kültürünü, insan iletişimini, insan bilişinin geniş işlevsel özelliklerini daha iyi bir şekilde anlamak istiyorsak jestler yaşamsal bir önem taşımaktadır (Everett, 2024, s. 313). Jestler olmadan dil var olamaz. Jestlerin çoğu bilinçsizce kullanılır, jestler örtük bilgiye dayanır. İçinde geliştikleri dilin gereksinimleri ve içinden çıktıkları kültür jestleri biçimlendirir (Everett, 2024, s. 314). Dil salt bir davranış örüntüsüdür. Jestler de öyledir. İnsan davranışı, bireysel psikoloji ve insan kültürünün yönlendirmesiyle dili ve onu oluşturan bileşenleri geliştirir, insan davranışı insan zihninin karanlık maddesidir. Dil de dâhil olmakla birlikte insan davranışları, insanın amaçlarının ve zihinsel yönelimlerinin ortaya konulmasıdır. İnsan dili ise bu amaçları gerçekleştirebilmek için en mükemmel araçtır. İnsan iletişimi, iş birliğine dayalı bir davranıştır, kültürel etkileşimin ilkelerini takip etmektedir (Everett, 2024: 315). Jestler, konuşmacının öykülerinde ve konuşmalarında kullandığı tümceleri ve tümce parçalarını düzenlemesini de sağlar. Bu bağlamda düşünecek olursak jestler olmasaydı dil de olmazdı diyebiliriz (Everett, 2024, s. 323).

Everett'e (2024) göre dil evrimi tartışmalarında jest tabanlı dillerin konuşma dili ile etkileşime girerek onu geliştirmesi olgusu üzerinde durulmalıdır. Esasında işaret dilleri konuşmanın gelişimini öteler. Bu nedenle birçok araştırmacı konuşma dillerinin işaret dillerinden çıkarak geliştiğine inanmamaktadır. Oysa işaret dillerinin kavramsal olarak konuşmayı etkilediği durumlar da bulunmaktadır. Jestlerin dil evrimi ile ilgili temel kavramı "büyüme noktası" olarak adlandırılmaktadır. Büyüme noktası, bir ifadenin içinde jest ve konuşmanın üst üste gelerek çakıştığı noktadır. Bu noktada üç temel şey gerçekleşir. Birincisinde konuşma ve jest senkronize hâle gelir, bu aşamada bunlardan her biri birbirinden farklı ama birbiriyle ilişkili bilgileri iletir. İkincisinde jest konuşmanın arka planında yer alan ve haber değeri taşıyan başka bir ögeyi vurgular, bu noktada tonlama da devreye girebilir. Üçüncüsünde jest ve konuşma psikolojik olarak büyüme noktasında birleşen fikirleri iletir. Jest çalışmalarından elde edilen veriler insan dilinin statik, sabit ve değişmez bir dil bilgisi yapısına sahip olmadığını insan dilinin dinamik ve etkileşimli bir yapıya sahip olduğunu bize gösterir (Everett, 2024, s. 320-321).

Everett'e (2024) göre konuşma, jestin yerini almamıştır. Jestler ve konuşma birbiriyle bağlantılı olarak etkileşimli bir dizge oluşturmuştur. Kökensel bağlamda jesti önceleyen bir dil, jest ve konuşma birbirinden bağımsız gelişen dizgeler olması nedeniyle jest ve konuşma arasında bir uyumsuzluğun var olmasını öngörmek zorundadır. Oysaki bunlar eşzamanlı olarak gelişirler ve bir bütünün parçaları gibi işlev üstlenirler. Jest, tonlama, konuşma tek bir sözcede birleştirilir. İnsanlar iletişim kurarken düzenli olarak jestler ve konuşma arasında geçişler yaparak iletişim kurarlar. Konuşma jestlerden dönüşerek evrim geçirmiş olsa idi bugün hâlâ bunların arasında bir geçişlilik olmazdı. Jesti önceleyen hipotez doğru değildir; çünkü dünya üzerinde işitme engellilerin dilleri dışında hiçbir dilde jest birincil iletişim kanalı olarak görev üstlenmemektedir (Everett, 2024, s. 327). Tonlama, jestler ve konuşma kararlı bir dil bilgisi üzerine inşa edilmiştir. Tek başına kararlı bir kullanım alanına sahip olan jest grubu sadece işaret dillerinde karşımıza çıkar ki bunlar da konuşmanın yerine geçmek yerine konuşmayı desteklemek için kullanılır. Jestler, konuşmayla birlikte evrimleşmiştir. Eğer işaret dilleri, konuşmaya uyumlu jestler ve mimikler biçiminde önceden ortaya çıkmış olsaydı konuşmanın gelişmesi için işlevsel bir gereksinim doğmayacaktı. Bu bağlamda Everett'e göre jestleri önceleyen bir dil evrimi kuramı savunulamaz bir konumdadır (Everett, 2024, s. 328). Bu noktada Everett'in kuramı ile Corballis'in kuramı çelişmektedir. Corballis, dilin evriminde jest ve mimiklerden oluşan işaret dilini öncelerken Everett işaret dilini önceleyen bir dil evrimi kuramının savunulamaz olduğunu iddia etmektedir.

Everett'e (2024) göre jestler geleneksel hâle gelerek kararlılık kazandıkları zaman işaret dillerine dönüşürler. Jestler bütün konuşma işlevlerinin yerini aldığında işaret dilleri oluşur. Konuşmanın jestlerden geliştiğini savunan görüş bu nedenle işlevsel değildir. Aynı zamanda mantıksal açıdan da anlamlı değildir. Jesti öne alan her kuram evrimin ilerleyiş yönünü tersine çevirerek çözümleme yapmaktadır (Everett, 2024, s. 329). Konuşma dilinin jestlerden geliştiğini söylememiz mümkün olmamasına rağmen jestlerin tamamen önemsiz olduğunu da iddia edemeyiz. Eldeki bütün kanıtlar jestlerin iletişimsel gereksinimler tarafından güdülendiğini bize gösterir. Her çeşit jest oldukça kullanışlı oldukları için ortaya çıkmıştır. Jestler insan iletişiminin her yerindedir; çünkü işe yaramaktadır (Everett, 2024, s. 337).

Everett'e (2024) göre insan dilinin dil bilgisinin ve ses sistemlerinin bugüne kadar icat edilenlerin en iyisi olması gerekmez. Zaten öyle bir durum da ortada yoktur. İnsan dili mükemmel ve kusursuz bir iletişim aracı değildir. Yeteri kadar iş görür bir araçtır; ancak asla mükemmel değildir. Dilin bu özelliği onun insanlık tarihi boyunca üzerinde çalışılan bir insan

icadı olduğu yönündeki görüşü desteklemek için kullanılabilecek en güçlü argümandır. İnsan dilinde genellikle işe yarayan ama sık sık da başarısız olan temel iletişim stratejileri de bulunmaktadır. Örneğin karşımızdaki kişi tarafından paylaşıldığını varsaydığımız bilgiler iletişim sırasında atlanabilir. Yahut bir kişi herhangi bir kültür ya da dildeki kavramı hatırlayamadığı için onu ana diline çevirecek sözcüğü bulamayabilir. Bu ve buna benzer başka sebeplerden ötürü insan dilleri ile yapılan iletişimde çeşitli arızalar ortaya çıkar. İnsan dili kusursuzca tasarlanmış matematik ve mantıksal kodlar değildir. İnsan dili, insan iletişimini yürütebilecek düzeyde "yeterince iyi" bir yapılanmadır, mükemmel ya da kusursuz değildir (Everett, 2024, s. 338).

Everett'e (2024) göre çeşitli disiplinlerden elde edilen verilerden çıkarılacak birincil ders, dilin insanla ve kültürle doğrudan bağlantılı olduğudur. Dil yeterince iyi bir iletişim aracıdır ve insan türünün iletişim gereksinimlerini yeterince karşılar; fakat dil kesinlikle kusursuz bir iletişim sistemi olarak adlandırılamaz. Buna karşılık dil, kültürle birlikte çalıştığında inanılmaz düzeyde karmaşık ve zengin bir yapı gösterir. Bu kapsamda bir karmaşıklık ve zenginlik düzeyi ancak ve ancak yüz binlerce yıl boyunca sürecek olan beden ve beynin psikoloji, dil ve kültürle etkileşimli bir biçimde evrimleşmesi sonucunda ortaya çıkabilir (Everett, 2024, s. 352). Dil, psikoloji ve kültür; birlikte evrim geçirmiştir. Bu ögelerin birlikte evrim geçirmesiyle dünya, kişilikler, kültürel anlayışlar, güncel olaylar gibi unsurlar arasındaki bağlamsal bağlantıları kurmak mümkün hâle gelmiş ve böylece dilin tam olarak yorumlanabilmesi sağlanmıştır. Ek olarak bu sürecin nasıl gerçekleştiği konusunda da diller arasında inanılmaz bir farklılık ve çeşitlilik görülmektedir. Her dil bu aşamaları farklı yollardan geçerek işletmiştir (Everett, 2024, s. 356-357).

Everett'e (2024) göre homo erectus sözlü iletişim kurmaya başladığında konuştuğu dil; beden dili, sesli ünlemler, el işaretleri, ya da yere çizilen simgesel ifadeler ile iletişim kurmaya dayanmaktaydı. Karmaşıklığı giderek artan bir toplum yapısına sahip olan homo erektus, zamanla kullandığı simgeleri de geliştirmiştir. Bir noktada yerel bir homo erektus topluluğu belli simgelerin üzerinde bir uzlaşma sağlamış olabilir. Bu aşamada tek tek simgeler işe yaramayacaktır. Her ne kadar jestler, tonlama, beden dili ile zenginleştirilmiş olsa da tek başına simgelerin her şeyi söylemesi mümkün olamayacaktır. Bu noktada dil evrimine söz edimleri, dolaylı söz edimleri, konuşmalar, öyküleştirmeler, söze dökülmemiş bilgi, kültür ve bağlam gibi kavramlar da dâhil olarak dilin ifade gücünü arttırmıştır. Günümüze kadar dilin yeterince iyi bir iletişim sistemi olarak iş görebilmesinin tek yolu bu olmuştur (Everett, 2024, s. 358-359).

Dilin kültürel bir yapıt olduğunu savunan Everett (2024), dili anlamak için kültürün ne olduğunun da anlaşılması gerektiğini iddia eder. Kültür bir soyutlamadır ve sadece bireyde bulunur. Bir toplumu oluşturan bireysel üyelerden, bu üyelerin parçalarının toplamını aşan bir kültür ortaya çıkar. Kültürü anlamak dilin evriminin anlaşılması konusunda çok büyük bir öneme sahiptir. Everett, kendi yaptığı çalışmalarda toplumdan çok bireylerin kültür taşıyıcısı ve bilgi emanetçisi olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Kültür; ulusal ve yerel toplumların doğası, bireyler ve diller üzerindeki etkisi, işletmelerin ve toplumların örgütlenmesi üzerinden incelendikten sonra bir sonuca ulaşılır. Everett'in çalışmasının dilin evrimiyle ilgili olan üç temel düşüncesi bulunmaktadır. Bunlar değerler, bilgi ve toplumsal rollerdir (Everett, 2024, s. 368-369).

Everett'e (2024) göre belirtiler herhangi bir kültürün üyeleri tarafından okunarak anlaşılabilir işaretlerdir. Doğadaki pek çok tür de insan türü gibi belirtileri okuma ve anlama niteliğine sahiptir; fakat homo türünün belirtileri okuyarak temsili bir biçime bağlama konusunda üstün bir yeteneğinin var olduğu bilinmektedir. Homo türü bu yeteneğini kullanarak görüntüsel göstergeler yaratabilmiştir. Görüntüsel göstergeler doğadan da toplanabilir, birey o görüntüsel göstergeleri kendisi de üretebilir. Her iki koşulda da birey o görüntüsel göstergenin temsil ettiği anlam alanını kavrayacak bilişsel bir donanıma sahip olmalıdır. Bir görüntüsel göstergenin homo türünün doğal yaşam alanında bulunması, ilgili türün o görüntüsel göstergenin taşıdığı anlamı bildiğini göstermektedir ve bu da somut ve temel bir bilişsel kanıttır. Bu görüntüsel göstergelerdeki anlam, amaçlı değildir. Bir insanın ayak izi neyse odur, amaçlı ve planlı bir anlam taşımaz. Kültürel bilgiyi yorumlama yetisi ise daha sonra zamanla kazanılır. Herkes kültürün ve dilin dışında doğar. Doğduğumuz zaman annemizin kültürüne dışarıdan bakan bir varlık konumunda oluruz. Duyularımız aracılığıyla çevreden birtakım bilgiler sağlarız, ancak bu duyularımız ile elde ettiğimiz verileri anlamamız ve yorumlamamız zaman alır (Everett, 2024, s. 373-374).

Everett'e (2024) göre insan dili bir bilgisayar kodu değildir. İnsan türü öncelikle bir dil bilgisi edinip daha sonra bu dil bilgisinin belirli bir kültürdeki anlamını çözümlememiştir. Kültür, dil bilgisi ve anlam; her biri insan dilinde bir diğerini beraberinde getiren yapılar olarak karşımıza çıkar. Diller ve insan psikolojisi, derinliklerini kültürün derinliğinden alır. İnsan dilindeki ve dolayısıyla insan toplumundaki hiçbir yapı, içinde doğup büyüyüp geliştiği kültürün dışında anlaşılamaz. İnsan kültürünün insan davranışı, dili ve düşüncesindeki yeri ve önemini anlamak, insanoğlunun dil yetisinin evrimsel gelişim süreçlerini anlamak için zorunludur. Bazı modern araştırmacıların bu önemi yadsıyarak insan dilini kültürün bağlamı

dışında değerlendirmeye çalıştıklarını görürüz. Özellikle dilbilim alanında dilin evrimi konusunda görüş bildiren bazı kuramcıların, insan kültürünün insan evrimindeki yeri ve önemini açıklamak için yaklaşık olarak yüz yıldır ortaya konulan antropolojik verileri görmezden gelerek bir kuramsal çerçeve çizmeye çalıştıklarını gözlemliyoruz. Oysaki insanın içinde bulunduğu öbeğin sahip olduğu kültür, insanın kullandığı dil üzerinde belirleyici olur. İçinde bulunulan öbeğin bildirisi bireylerin değerleri hâline geldiği zaman toplumsal olan ile bireysel olan birbirine bağlanmaktadır. Bu durum kültürün inşasını sağlar ve dili de değiştirir. Sonra sözcükler yeni anlamlar kazanır ya da yeni sözcükler türetilebilir, bu yolla yeni anlamlar yapılandırılır. Bu bağlamda kültür değişiklikleri dil değişikliklerini de beraberinde getirir (Everett, 2024, s. 376-377). Bu durum kültürel olanın dilin evrimi üzerindeki etkisinin gösterilmesi konusunda en güçlü kanıtlardan biridir.

Everett'e (2024) göre taklit bir toplumun homojen bir yapıya sahip olmasını sağlayacak temel bir güç olmakla birlikte bunu sağlayan tek gücün bu olduğunu da söylememiz mümkün değildir. Yenilik arzusu da toplumları büyük değişikliklere zorlamaktadır. Buna rağmen taklit o derece önemlidir ki taklit için kültürün tohumudur dememiz olasıdır. Kültürü oluşturan yapı ve değerlerin evrimleşmesi zaman alan bir süreçtir. Bu yapıların ve değerlerin evrimleşmesi için gereken etkileşimi konuşma becerisi sağlar; fakat onun da bu etkileşim üzerindeki etkisi konuşmanın içeriği ile sınırlı kalmaz. Yanlış ve doğru fikirler ve eylemlere yönelik perspektifler, benimsenebilir bilgi yeniliği düzeyleri yahut temsil şekilleri ile birlikte bunlara ek olarak uygunluk işaretleri ve seviyeleri de etkileşimin içeriğine içkindir. Bu durumun ortaya çıkması taklit süreçlerini gerektirir. Dolayısıyla bu durum insan türünün, konuştuğu kişi gibi konuşmasıyla olasıdır (Everett, 2024, s. 380).

İnsanların değerleri, rolleri ve bilgi yapıları ne oranda benzeşirse paylaştıkları bağlantılar da o oranda artmaktadır. Bunun sonucunda kültürel ilişkiler ağındaki bağlantı noktaları da o seviyede güçlü hâle gelir. Çoğu araştırmacıya göre bu durum insanların birbirine benzediği olgusuyla açıklanabilir; ancak bu bakış açısı bir seviyede gerçeğe uygun olmasına rağmen hatalı bir bakış açısıyla kültürün salt yüzeysel bir olgu olduğu düşüncesini de içermektedir. Oysa kültür bu kadar yüzeysel bir olgu değildir. Diğer yandan kültürel göreceliliği savunan araştırmacılar da iki kültürün birbirine benzemediğini savunurlar, onlar da belli düzeyde haklı olabilirler; ancak onlar da şu noktayı gözden kaçırırlar: Hiçbir kültür ya da o kültürün içinde yer alan hiçbir birey; birebir aynı değerleri, toplumsal rolleri ya da bilgi yapılarını paylaşmaz, aralarında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Everett'in kültür anlayışında toplumsal roller düşüncesi kişinin toplumda sahip olduğu konuma uygun eylemleri

tanımlamak için kullanışlıdır. Herhangi bir insan topluluğunu tanımlayan şey, o topluluğun değerleri, oluşturduğu ve çeşitli bağlamlarda geliştirdiği bilgi yapıları ve topluluk üyelerinin üyelik dereceleri gereği üstlendikleri toplumsal görevleridir (Everett, 2024, s. 380-381).

Everett'e (2024) göre içine doğduğumuz kültürel-dilbilgisel dizgenin yapıları ve rolleri de içinde yaşanılan kültürün değerleri ve inançlarından ortaya çıkmaktadır. İnsan kültürünü inançlar, bilgi ve değerler bağlamında ele alıp toplumu da roller ve bunların arasındaki yapısal ilişkiler bağlamında ele aldığımız koşullarda toplumu oluşturan üyeler kültür tarafından yaratılan belirli boşlukları doldurmak için kullanılır, o vakit insanların kendi kültürlerinin üyeleri olarak ne eylediklerini anlamak ya da en azından görselleştirmek daha kolay bir hâle gelmektedir (Everett, 2024, s. 384).

Everett'e (2024) göre gelenekler ve kültür bireyin gelişimi için oldukça önemlidir. Bu olguların öneminin tartışılması sonucunda kültürün bilişin özü olduğunun anlaşılması da kolaylaşmaktadır. Burada kültür olmadan anlamsal kavrayışın, arka plandaki yeni düşüncenin temelini oluşturan örtük bilginin ortaya çıkmayacağı anlaşılmalıdır. Bu bağlamda düşünecek olursak homo erektus topluluklarının bir kültürünün var olduğunu görürüz. Erektus türünün dünya üzerindeki hareketliliği, denizleri aşabilecek donanıma sahip olmaları, dünya tarihindeki ilk insan topluluklarını inşa etmelerine olanak tanıyan değerlerinin var olması, yaşamda kalmalarını sağlayan bilgi birikimleri, kendilerinden önceki insan topluluklarına göre daha gelişmiş toplumsal rolleri onların bir kültüre sahip olduğunu bize gösteriyor. Homo erektuslar, daha büyük beyin ve yeni düşüncelerle birlikte bir dil de geliştirmiş olabilirler. İnsan türü en az 60 bin nesil önce yapılandırılmış bu erektus kültüründen doğmuştur. Günümüzdeki modern insan, homo erektus türüne çok şey borçludur. Erektuslar mağara adamları değildi. Onlar, konuşan ve kültürel olarak birbirine bağlı topluluklar biçiminde yaşayan ilk insanlardı (Everett, 2024, s. 391). Dile dayalı olarak gelişen kültür, insan bilişsel kolonisini bir arada tutmaya yarayan bir zamktır (Everett, 2024, s. 162).

60 bin nesilden daha uzun bir zaman diliminden önce homo erektus türü dünyada dili kullanmaya başlamıştır. Bu dil salt hayvan iletişiminin görece gelişmiş bir biçimi değildir. Bu dil, bilgi aktarımı için gerekli olan temel yapı bileşenlerini içeren, insan bilişine özgü temel yetilere dayanan gelişmiş bir ifade biçimidir. Dilin özü, kültürel bağlamda üzerinde uzlaşma sağlanmış bir biçim ile kültürel olarak geliştirilmiş anlamın birleşmesiyle ortaya çıkan simgedir. İnsan türüne özgü algısal kısıtlılıklar ve düşünsel sınırlamalar ilgili sürece yön verme konusunda etkili olsa da insan dili, büyük ölçüde, insan toplumlarının ve onun ürettiği değerlerin, bilgiler ve toplumsal yapıların bir çıktısı olarak karşımızdadır. Bu simgeler iki

nesnenin yanlışlıkla ilişkilendirilmesi süreçlerinden ya da dünyadaki bir şeyin başka bir nesne ya da olay ile düzenli olarak ilişkilendirilmesi süreçlerinden ortaya çıkmış olabilir. Bu simgesel bağlantılar kurulduktan sonra insanlar taklit yolu ile birbirinden öğrenerek kendi simgelerini kullanmaya başlamıştır. İnsan iletişimi insan vücudunun tamamının çabasıyla ortaya çıkan bir süreç olduğu için jestler, tonlama, konuşmanın fiziksel organları (ses yolundaki anatomik ögeler), vücut hareketleri birçok hayvan türünde de gözlendiği gibi insan dilinde birlikte kullanılmıştır. Dildeki iletişimsel çabamız bu simgeleri daha küçük parçalara ayırmaya neden olduğu gibi bu simgeleri birleştirerek daha büyük parçalara ulaşmamızı da sağlamıştır. Konuşmada kullanılan sesler, sözcükler, cümleler, dil bilgisi, tonlama ve türevlerinin tamamı ilk simgenin icadının başlattığı sürecin sonucunda ortaya çıkmış, evrimsel gelişim süreçleri içerisinde toplumsal kalıtımla geliştirilerek yaygınlaştırılmıştır (Everett, 2024, s. 393-394).

Simgelerin icat edilmesinden sonra anlamsız sessel ögeler anlamlı sözcüksel ögeler biçiminde bir araya getirilerek üç çeşit gramer türüne yol açan ikili bir örüntü ortaya çıkarmıştır. İlk gramer türü G^1 olarak adlandırılabilir, bu gramer türünde simgeler, bir ipe dizilmiş boncuklar gibi sıralar hâlindedir. G^1 gramerinde emir kipinde basit isim ve eylem cümleleri kurulabilir. G^2 gramerinde simgeler çizgisel olarak ama hiyerarşik bir biçimde düzenlenir, birçok çağdaş dilde olduğu gibi simgeler diğer simgelerin içinde birleştirilir. Üçüncü gramer türü olan G^3 gramerinde ise diğer gramer türlerinin yapabildiği her şey yapılabilir, buna ek olarak özyineleme özelliği dile eklenir. Böylece insan dili bir dilbilgisel unsuru başka bir dilbilgisel unsurun içine yerleştirerek sonsuz sayıda anlamlı öge oluşturabilme niteliğine erişir. Yukarıda sınıflandırılan her üç dil bilgisi türü de günümüzde etkin bir biçimde kullanımdadır. Her bir gramer türü farklı kültürel nişler inşa ederek farklı kültürel topluluklar kurmayı başarmış insan topluluklarının işlevsel olarak kullanımındadır. Homo erektus toplulukları, yayılarak çoğaldıkları dünyanın dört bir tarafındaki uzak yerleşim yerlerinde bu dil bilgisi türlerinden birini yahut hepsini birden kullanarak inşa ettikleri bir dili konuşmaktaydı (Everett, 2024, s. 394).

Everett'e (2024) göre dil kullanan kültürler ve konuşmacıların etkisi ile insan dilleri kimi zaman daha karmaşık hâle gelerek kimi zaman ise basitleşerek değişir ve birbirinden farklı hâle gelir. Bu nedenle günümüzde kullanılan çağdaş diller çeşitli parametreler bağlamında 2 milyon yıl önce kullanılan dillerden farklıdır. Ancak bu durum 2 milyon yıl önce bir homo erektus topluluğunun dil aracılığıyla popülasyon içindeki bireyler arasında bilgi aktarmaya başladığı gerçeğini değiştirmez. Erektus toplulukları birçok açıdan ve birçok

bağlamda sapiens topluluklarından farklıdır; fakat buna rağmen erektus toplulukları dünyaya yayılan, bu eylemi yaparken konuşan, tartışan, müzakere eden insan topluluklarıydılar. Homo erektus türü, icat ettiği dili kendilerinden sonra gelen insan türlerine miras bıraktı. Yaşayan her insan türü homo erektusun eylemleri, geliştirdiği zekâ, yaptığı keşifler sayesinde kendi dil bilgisine ve toplumuna sahiptir. Doğal seçilim insanın hayatta kalmasına yardımcı olacak özellikleri seçmiştir ve insan türünün günümüze kadar çeşitli tarihsel çağlardan geçerek hayatta kalmasını ve türünü geliştirmesini sağlamıştır (Everett, 2024, s. 394-395).

İnsanoğlunun dil yetisinin insan kültürünün bir ürünü olarak ortaya çıkan ve zamanla geliştirilen bir icat olduğunu savunan Everett, bu tezini kanıtlamak için disiplinlerarası verileri kullanmış, bu verilerin tamamını dilbilimsel bir bağlamda değerlendirerek insan dilinin evriminin anlaşılması noktasında kültür temelli bir dil evrimi tezini ortaya atmıştır.

4.1.6.1.12. Marksist Dilbilimcilere Göre Dilin Evrimi

Marksist bir bakış açısıyla dile yaklaşan düşünürler ve bilim adamları Marks'ın insan, toplum, tarih, sosyoloji ve genel olarak bilim anlayışını dilin incelenmesi süreçlerinde uygulamıştır. Bu çalışmaları sırasında aynı zamanda Marksizm'in ekonomi-politik ilkelerini insan dilinin incelenmesi süreçlerinde açıklayıcı ve anlamlandırıcı nitelikleriyle yorumlamışlardır (Altınörs, 2021, s. 181).

Marksizmin felsefe alanındaki karşılığı diyalektik materyalizm görüşüdür. Sosyoloji ve tarih alanındaki tezi ise tarihsel sosyalizm biçiminde adlandırılır. Bu iki alandaki marksist tezler dilin kaynağı ve kökeninin anlaşılması noktasında bizim açımızdan önemlidir. Diyalektik materyalizmin ontoloji ve epistemoloji bağlamında ortaya koyduğu tezler, dilin kökeni ve evrimi konularında oylumlu felsefi temellendirmeler ortaya koyar. Tarihsel sosyalizm görüşü ise bir toplumsal araç olarak tanımlanan dilin ortaya çıkışı ve evrimi konularını insan topluluğunun ortaya çıkışı ve evrimi konularıyla bağlantılı olarak inceler. İnceleme konumuzun disiplinlerarası bir konu olması nedeniyle uygun yerlerde marksizmin bilim felsefesi alanındaki temel görüşü olan bilimsel sosyalizm görüşünden de yararlanacağız. Ekonomi-politik bağlamdaki marksist tezler bizim inceleme alanımız ile ilgili olmadığı için onları bu bağlamda incelemeyi uygun görmüyoruz.

Materyalizmin bir alt dalı olarak karşımıza çıkan marksizm, insanoğlunun dil becerisinin evrimi süreçlerini genel olarak biyolojik evrim süreçleri sonucunda elde edilen bir kazanım olarak ele alır. Bu kazanımı sağlayan somut maddi gücün ise insanoğlunun emeği olduğunu ortaya koyar (Altınörs, 2021, s. 176).

Genel olarak marksist dilbilimcilerinin insanoğlunun dil yetisini açıklanamaz bir olgu olarak görmediğini, marksist felsefenin temel ilkelerine uygun olarak insan yaşamında somut maddi verilerle açıklanamayacak bir olgunun olamayacağını savunduklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda hem marksist dilbilimciler için hem de marksist felsefeciler için dil olgusu ve onun geçirdiği evrim süreçleri, insanoğlunun bilimsel çabaları sonucunda açıklanabilir olgular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Materyalist görüş, bilişsel fenomenlerin hakikatte fiziksel fenomenlerden kaynaklandığını iddia eden bir indirgemeye dayanır. Bu indirgeme, insanoğlunun bütün bilişsel yetilerinin maddeler arasında gerçekleşen birtakım ilişkiler sonucunda ortaya çıktığını savunur. Bu iddia tıp biliminin ortaya koyduğu veriler ışığında incelendiğinde oldukça aşırıya kaçan bir iddia olarak karşımıza çıkıyor. Çağdaş materyalizmin bilişsel yetilerinin kaynağını maddeye indirgeme idealini sonuna kadar ideallerinden hiç ödün vermeden sürdürebilmekte zorlandığını görüyoruz (Hoşgör, 2016, s. 358).

4.1.6.1.12.1. Friedrich Engels

Friedrich Engels'in genel olarak bilimler, bilim felsefesi konusundaki görüşleri *Doğanın Diyalektiği* adlı eserinde toplanmıştır, yazarın bu eserinin *Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü* adlı makalesinde ise insanoğlunun dil yetisinin evrimi diyalektik materyalizm ve tarihsel sosyalizm açısından oldukça ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bu biz makalede ortaya atılan tezlerin sadece dil yetisi ile ilgili olanlarını ele alıp inceleyeceğiz.

Engels'e (2002) göre insanın doğa üzerindeki egemenliği elin gelişmesiyle, dolayısıyla emek ile başlamıştır. Emeğin gelişmesi karşılıklı dayanışma, ortaklaşa etkinlik durumlarını çoğaltmıştır. Bunun sonucunda ortaklaşa etkinliğin bireyin yararına olduğunun bilincine varılmasıyla birlikte toplumun üyeleri giderek birbirine yakınlaşmıştır. Bu süreç insanları birbirlerine bir şeyler söyleyecek noktaya taşımıştır. Bu noktada insan konuşmaya ihtiyaç duymuştur. Maymunun gelişmemiş gırtlağından insanın gelişmiş gırtlak yapısına doğru yaşanan evrimsel dönüşümün yarattığı maddi olanaklar sayesinde insanın gelişmiş bir modülasyona sahip olması sonucunda ağız organları aşamalı bir biçimde birbirinin ardından düşünce ifade eden sesler çıkarmayı öğrenmiştir (Engels, 2002, s. 189).

Engels'e göre dilin kaynağı insan emeğinin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. İnsan emeğinin değişim ve dönüşüm süreçleri insan dilinin de evrimini açıklama noktasında bize yardımcı olur. İnsanoğlunun biyolojik evrim sürecinde beynin evrimi ve gelişimiyle birlikte insan birtakım bilişsel becerileri yerine getirebilecek donanıma erişmiştir. Ona göre tarih

öncesi dönemden bugüne kadar ulaşan dilin ve beynin evriminin eş zamanlı olması gerekmektedir. Dilin ve beynin evriminin ilerlemesiyle birlikte toplumsal örgütlenme pratik bir olgu olarak karşımıza çıkar. Böylece insanoğlu daha karmaşık işlerin örgütlenmesi ve başarılması konusunda pratik kazanır. Bu bağlamda dilin evrim süreçleri insanoğlunun alet yapma becerisini edinmesinden bugüne kadar insanoğlunun emeğinin yoğun bir etkisi altındadır. Ortak ata türden homo sapiense uzanan evrimsel çizgide insanoğlunun biyolojik gelişiminin en önemli yürütücü motoru emektir (Engels, 2002, s. 190-191).

Görüldüğü gibi insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışını ve evrimini Darwin'in bakış açısına uygun bir biçimde evrimci bir görüş temelinde ele alan Engels, Darwin'i ve genel olarak Darwinistleri de insanın evrim sürecinde emeğin rolünü göz ardı etmekle suçlayarak ağır bir dille eleştirmekten de geri durmamıştır. İdealist dünya görüşünün egemenliğinin o derece mutlak olması nedeniyle materyalist doğa bilimcilerin bile insanın kökeni konusunda duru bir görüş bildirmekten çekindiklerini, o duru görüşün ise insan evriminde emeğin rolü olduğunu vurgulamaktadır (Engels, 2002, s. 194).

Dönemine göre oldukça ilerici olarak tanımlanabilecek görüşleriyle öne çıkan Engels'in, *Doğanın Diyalektiği* adlı eserinde ortaya attığı görüşlerinin büyük bir kısmının çağdaş bilimin verileriyle yanlışlanmış olduğunu görüyoruz. Ancak onun dil yetisinin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkındaki emek temelli görüşünün çağdaş bilim tarafından desteklenen argümanlara sahip olduğunu da görmezden gelmemeliyiz. Özellikle memetik evrim kuramcılarının çalışmalarında elde edilen veriler insanoğlunun dil yetisi de dâhil olmakla birlikte genel olarak diğer biyolojik kazanımlarının da kültürel bir evrim sürecinin etkisi altında olduğunu ortaya koymuştur. İnsanoğlunun biyolojik ve kültürel evriminin birlikte ve eş zamanlı olarak yürüdüğü, belli dönemlerde biyolojinin belli dönemlerde ise kültürün baskın olduğu değişken süreçlerle günümüze ulaştığı yönündeki memetik görüşlerin Engels'in insanın evriminde emeği öne çıkaran tezlerini doğruladığını söyleyebiliriz

4.1.6.1.12.2. Nikolay Yakovleviç Marr

Marr, ülkemizde Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki dilbilim çalışmaları üzerinde etkili olan bir bilim adamı olarak bizim açımızdan önem taşıyan bir isimdir. Güneş Dil Teorisi kapsamında Marr'ın dilbilim görüşlerini kısaca ilgili kuramla olan bağlantıları kapsamında ele alarak incelemiştik. Burada ise onun görüşlerine daha ayrıntılı olarak bakacağız.

Marr, marksizmin üst yapı-alt yapı kurumları bağlamında ikiye ayırarak incelediği toplumsal kurumlar tezine uyumlu olarak geliştirdiği tezinde dilin bir üst yapı kurumu

olduğunu savunmaktadır. Marr'a göre bütün diller tek bir kökten ortaya çıkarak türemiştir. Daha sonra dil, insanlığın tarihindeki farklı aşamalara bağlı olarak sırasıyla şu evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır: kozmik dönem, etnik dönem, sınıfsal dönem, enternasyonal dönem. Bu gelişim aşamalarının sonunda bütün dillerin bir araya gelip melezleşmesi ile tek ve kusursuz bir dil inşa edilecektir (Altınörs, 2021, s. 177).

Marr'ın görüşüne göre bütün diller tek bir kaynaktan ortaya çıkarak çeşitlenmiştir. Gelecekte ise bu diller kaçınılmaz olarak çok dillilikten tek dilliliğe doğru evrim geçirecektir. Bu sürecin oluşmasında komünizmin inşa edeceği sınıfsız, milletsiz, bütünleşmiş bir insanlık ütopyasının gerçekleştirilmesi etkili olacaktır. Marr, dilbilimciler dâhil olmakla birlikte bütün insanlığın bu dilin oluşmasına katkı sunmak için görevli olduğunu söyler. Marr'a göre diller ne kadar melezleşirse o kadar yetkin ve kusursuz bir hâle gelirler. Komünizmin inşa edeceği toplumda, bütün dillerin özelliklerini alarak kurulacak yeni enternasyonal dil, bu bağlamda kusursuz ve mükemmel bir dil olacaktır (Altınörs, 2021, s. 178).

Bir dönem Sovyet dilbilimcilerinin de resmi görüşü olarak kabul edilen Marr'ın tezleri bir süre sonra acımasızca eleştirilmiştir. Onun ortaya koyduğu tezlerin marksizme biçimsel olarak uygun olduğu; fakat bu tezin içeriğinin marksizmle temelden çeliştiği iddia edilmiştir. Bir dönem bir üst yapı kurumu olarak tanımlanarak genel kabul gören dil olgusu, daha sonra bütün sınıfların kullanımına ve üretimine açık bir alan olarak bilime daha uygun bir biçimde tanımlanmıştır. Marr'ın görüşleri bir süre boyunca resmi Soyvet görüşünün desteklenmesi için kullanılmış, daha sonra Stalin'in görüşleri ile Sovyet dil politikası daha bilimsel bir temelde yeniden yapılandırılmıştır (Yaguello, 2008, s. 144).

4.1.6.1.12.3. Joseph Vissarionovich Stalin

Marksizmin temel tezlerinin geliştirilmesi konusunda öne çıkan isim Lenin olarak bilinmekle birlikte bu ilkelerin uygulanması ve yaşamın pratiğinde sınanması süreçlerini yöneten isim olarak karşımıza Stalin çıkmaktadır. Lenin, marksizmin 20. yüzyıldaki en büyük teorisyenlerinden biridir, Stalin ise 20. yüzyılın en büyük marksizm pratisyeni olarak karşımıza çıkar. Onun görüşleri Sovyet dilbilim politikalarının yönlendirilmesi noktasında oldukça önemlidir. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün dil alanındaki çalışmaların yönlendirilmesi konusunda gösterdiği önderliğin bir benzerini Sovyet Rusya özelinde Stalin üstlenmiştir.

1950'lere kadar Marr'ın görüşü resmi Sovyet tezi olarak öne çıkarken daha sonra bu tezin marksizme uygun olmadığı görülerek Stalin'in görüşü temelinde yeni bir dilbilimsel

görüşe geçilmiştir. 50'lerden sonra Sovyetler, Stalin'in görüşüyle dili bir üst yapı kurumu olarak adlandırılmaktan vazgeçmiştir. Stalin'e göre dili doğuran süreçler belli bir toplumun sinesinde çeşitli bağlamlarda biçimlenen ve tarihsel temelleri çok gerilerde atılmış olmasına rağmen yüzyıllar boyunca geliştirilmek suretiyle biçimlenen oldukça uzun bir sürecin çözümlenmesinde saklıdır. Dil herhangi bir sınıfın ürünü olarak kabul edilemez. Bu bağlamda dil sınıflar üstü bir yapıdır. Dil, toplumu oluşturan bütün sınıfların ortak bir ürünüdür. İnsanlar arasında iletişimi sağlama konusunda kullanılan dilin işlevsel özelliği dolayısıyla araçsal işlevi, belli bir sınıfın tekelinde ve hizmetinde değildir. Dil, ayrım gözetmeksizin toplumu oluşturan bütün sınıflara hizmet eden bir araçtır. Bu bağlamda dil eski rejime de yeni rejime de hizmet etmiştir, ikisi tarafından da biçimlendirilmiştir. Dil sömürenlere de sömürülenlere de hizmet edebilir. Bu açıdan bakıldığında dil, kapitalist rejime de sosyalist rejime de eşit şekilde hizmet eden üretim araçlarından biri olan makinelerden farklı değildir. Dil de makineler gibi bir üretim aracıdır ve onu üreten sınıf değil kullanan sınıfın elinde belli bir amaca hizmet eden bir yapıdır (Stalin, 1993, s. 40-41).

Yukarıda kısaca özetlediğimiz Stalin'in dil görüşünün, Marr'ın görüşlerine göre, genel olarak marksizme ve bilime daha uygun bir tez olduğu ortadadır. Stalin'in son dönemde dile getirdiği bu dil görüşü genel olarak daha bilimsel ve marksizmin ekonomi-politik tezleriyle de daha uyumludur.

4.1.6.1.12.4. Valentin Nikolayeviç Voloşinov

Marksizmin teorik temellerine uygun bilimsel teziyle öne çıkan Soyvet dilbilimcisi Voloşinov, ortaya koyduğu dil tezinde hem marksizmin temel ilkelerine uygun bir dil görüşü geliştirir hem de dilbilimsel yönteme uygun bilimsel olarak kabul edilebilirliği yüksek bir kuramsal çerçeve çizer. Bu özellikleriyle diğer marksist dilbilimcilerden ayrılır.

Voloşinov, tezini ortaya koymadan önce dilin insanın ruhundan (psişe) kaynaklandığını savunan bireyci subjektivizm ile dili fonetik, gramatik, leksik bir formlar bileşkesi olarak gören soyut objektivizm görüşlerinin ayrıntılı analizini ve eleştirisini yaparak işe başlar (Voloşinov, 2001, s. 97-109). Yaptığı eleştirileri marksist dilbilimin ilkeleriyle temellendirir ve somut toplumsal ve tarihsel bulgulardan yararlanarak eleştirisini yaşamsal pratikten aldığı argümanlarla destekler.

Voloşinov'a göre dilsel etkileşim, dilin en temel gerçekliği olarak karşımıza çıkar. Ona göre dil temelli anlaşılabilir söylemler oluşturabilme etkinliği, bir bireyin içinde

bulunduğu toplumsal çevre ile karşılıklı etkileşimi bağlamında açıklanabilir bir olgu niteliği kazanır (Voloşinov, 2001: 159).

Voloşinov'a göre dili sabit ve değişmez formlar sistemi olarak görmek somut nesnel gerçekliğe aykırı bir tutumdur. Dil, somut ve değişmez formlar olmanın ötesinde onu konuşan insan kitlelerinin sosyal ve dilsel etkileşim süreçlerinde yaşamsal pratiğe uygulanan ve kesintisiz gelişim süreçleriyle devamlı değişkenlik gösteren bir üretim sürecidir. Dilin üretim süreçlerinin yaşamsal pratik içinde biçimlenen birtakım yasaları vardır ve bu yasalar kesinlikle bireysel psikolojik nedenlere dayanmaz, bu yasaların dayanak noktaları somut bir biçimde sosyolojik yapılarda bulunabilir. Dilsel yaratıcılık, sanatsal yaratıcılığa yahut başka bir ideolojik yaratıcılık türüne indirgenerek açıklanamaz. Dilsel yaratıcılığın kökenlerini toplumsal yaşamın dışında aşkın bir nedene bağlamak bilimsel değildir. Dil, kendisini oluşturan ideolojik anlamlardan ve değerlerden ayrı düşünülerek anlaşılamaz (Voloşinov, 2001, s. 163-164).

Voloşinov'a göre bireysel söz edimi çelişkili ve hatalı bir kavramdır. Dilsel ifadeler sosyolojik bağlamlarının içinde üretilen, yine bu sosyolojik bağlam içinde anlam kazanan ve anlaşılabilir olan ifadelerdir (Voloşinov, 2001, s. 164). Bu bağlamda Voloşinov, dil felsefesi alanında söz edimleri kuramını ortaya atan Searle'e karşı oldukça güçlü bir somut bilimsel argüman ortaya koymuştur.

Voloşinov'un dili bir üretim alanı olarak adlandırması temelde Engels'in insan emeğini merkeze alarak dili açıklayan tezleriyle örtüşür. Dili belirleyen yasaların toplumsal yasalar olduğunu ifade ederek diyalektik materyalizmin ontolojik görüşüyle de tarihsel sosyalizmin işleyiş yasalarını somut nesnel gerçekliğe bağlayan bilimsel görüşüyle de uyum sağlamaktadır.

4.1.6.2. İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi ile İlgili Dilbilimsel Kanıtlar

4.1.6.2.1. Karma Diller (Creol-Pidgin)

Kırma dil (creol), birkaç dilin özelliklerinin karışmasıyla oluşan melez dillerin (pidgin) bir topluluğun ana dili hâline gelmesine denir. Creol sözcüğü Latince "üretmek, yaratmak" anlamına gelen "creare" fiilinden türemiş bir terimdir. Dilin sonradan yapılmasını, yaratılmasını vurgulayarak bir tür yapma dil ile karşı karşıya olduğumuzu bize hatırlatır. Ancak bu yapma dil oluşumu süreci doğal bir dil oluşumu süreciyle ortaya çıkar. Bilim adamları tarafından çeşitli amaçlarla üretilen yapma dillerden farklı olarak toplumsal ortamda doğal bir şekilde gelişen creol dillerinde yarı-yapaylık söz konusudur. Bugün dünya üzerinde yüzden fazla kırma dil, anadil olarak kullanımdadır (Kerimoğlu, 2022d, s. 289).

Karma diller (creol), melez dillerden (pidgin) farklı olarak bir topluluğun ana dili seviyesine ulaşmış ve kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşamına devam eden dilleridir (Ercilasun, 2021, s. 16). Bunların oluşum evreleri ve ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde dillerin evrimi, dillerin farklılaşma nedenleri ve süreçleri hakkında birçok ipucu elde ediyoruz (Picq, 2020, s. 25-26). Kırma diller icat edilir, çocukların ilk dili hâline gelince de hızla kırma anadili hâline gelir. Zamanla yayılır ve evrimleşir, yeniden harmanlanır. Bu olaylar meydana gelirken tam donanımlı bir dilin bütün özelliklerini edinir. Dillerin dilbilgisel açıdan karmaşıklık kazanması ve bu karmaşıklığı kaybetme hızları birbirinden farklıdır; ancak bu süreç devamlı bir şekilde meydana gelmektedir (Barnard, 2019, s. 164).

Farklı milletlerden insan topluluklarının sömürgelerde çalıştırılmak üzere bir araya getirildiği yerlerde farklı dillerin birbirine karışmasıyla ilk olarak "pidgin" adı verilen bir karma dil ortaya çıkıyor. Bu dil, topluluğu oluşturan milletlerin dillerinden çeşitli oranlarda özellikler içeriyor. İlk aşamada bu dillerde sadece kavramlar ve sözcükler var oluyor; ama pidgin aşamasında bir gramer var olmuyor. Bu dile maruz kalarak büyüyen çocuklar ortaya çıkan yeni dildeki kavramları kullanarak gramatikal bir dil kuruyorlar, buna da "creol" adı veriliyor. Creol-Pidgin oluşum süreçleri incelendiğinde, bu süreçlerin Chomsky'nin evrensel gramer hakkındaki düşüncelerini desteklemek amacıyla etkin olarak kullandığı bir argüman olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz (Bayırlı, 2009, s. 3).

Tomasello'nun (2021) üç adımda ele aldığı dilbilgisinin evrimsel temellerine baktığımızda bu aşamaların pidgin-kreole oluşum aşamalarında karşımıza çıktığını görüyoruz. Talep etme grameri, bilgilendirme grameri, paylaşma grameri aşamalarının pidgin-kreole oluşumunda da karşımıza çıkması dilin ilk ortaya çıkışında da bu aşamaların takip edildiğine yönelik güçlü bir kanıt sunar. Karma dillerin oluşumlarının ilk evrelerinde çok kısıtlı bir dilbilgisel yapı bizi karşılar. Bu aşama talep etme grameri aşamasıdır. Karma dil kullanan kişiler ortak bir zeminde paylaşma amaçlı olarak bilgi aktarımına başladıklarında karmaşık bir dil bilgisini inşa ederler. Bu aşama da bilgilendirme grameri aşamasıdır. Son aşamada karma dil kullanan bireyler, kullandıkları ortak dilde hikâyeler anlatmaya yetecek düzeyde bir olgunluğa ulaşırlar ve kendilerini kültürel bir grup olarak adlandırırlar. Bu aşamaya paylaşma grameri aşaması denir ki bu aşamada karma dil, başlı başına apayrı bir doğal dil olarak kabul edilmeye başlar (Tomasello, 2021, s. 227-228).

Karma diller, bazı eski kolonilerde bulunan ücretli köle topluluklarında ortak bir dile sahip olmayan farklı yetişkin köle grupları arasında ortaya çıkan bir iletişim aracıdır. Karma diller ilk aşamada dilbilgisi olmayan, kök dile benzer bir yapılanma gösterir. Oysa ilk kuşaktan

sonra bu karma dilin içinde doğan çocuklar, bu karma dil benzeri yapı içinde bile dil bilgisine sahip yeni bir dil evrimleştirirler. Karma dili bulan ilk kuşak ilkel bir dil kullanırken ikinci kuşak karmaşık bir dilbilgisi geliştirir. Aynı olgu işaret dilleri konusunda da karşımıza çıkar. İşaretleri sadece karma dil seviyesinde yapabilen yetişkinlerden sonra gelen kuşak işaret dili konusunda uzman yetişkinler tarafından eğitilmediğinde bile karmaşık bir dil bilgisine sahip olan bir işaret dili geliştirebilirler ve ebeveynlerinin dil bilgisel seviyesinin ötesine geçerler. Kreole-pidgin oluşumları dilin evrimi konusunda iki açıdan oldukça değerlidir. Birincil olarak çocuk topluluklarının dilsel yaratıcı zekâsını tartışmasız bir biçimde ortaya koyarlar. İkincil olarak da insanoğlunun bilincinde evrensel bir gramer oluşturma yetisinin var olduğunu destekler (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 209-210).

Dilbilimsel köken incelemelerinden önemli bir yeri bulunan kreole-pidgin çalışmaları sağır ve dilsizlerin geliştirdiği işaret dillerinde de gözlenmiştir. İşaret diliyle konuşan insanların işaret dillerinde bile kreole-pidgin oluşumu gözlenmiştir (Kerimoğlu, 2016, s. 65). Bu durum dilin evrimi konusunda bizim açımızdan oldukça önemlidir. Kreole-pidgin oluşum süreçleri sadece insanoğlunun ses temelli dil süreçlerinde değil işaret temelli dil süreçlerinde de etkin ise bunu bugünkü dil yetimizin şekillenmesi sürecinde işaret ve konuşmanın birlikte ve eş zamanlı olarak evrim geçirmiş olduğuna yönelik görüşü destekleyen bir argüman olarak değerlendirebiliriz.

Nikaragua İşaret Dili'nin oluşum safhaları incelendiğinde pidgin-kreole oluşum aşamaları açıkça gözlenmiştir. Bu dilin oluşumu üzerine yapılan incelemelerde dilin oluşumunun toplumsal bir fenomen olduğu ve sosyokültürel unsurlardan etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra az çok uygun doğal koşullar sağlandığı zaman bir insan topluluğu içinde dil gelişiminin kendiliğinden ortaya çıktığı somut olarak gözlemlenmiştir (Barnard, 2019, s. 27). Managua'daki sağırlar okulunda bu öğrencilerin kendiliğinden, kendi aralarında anlaşmak için dilbilgisel açıdan oldukça yetkin yepyeni bir işaret dili geliştirmesi olgusu dilin evrimi konusunda oldukça önemli bir deneysel veriyi bize sunmaktadır. Yeterli biyolojik alt yapıya sahip olan insanlar doğuştan getirdikleri bilişsel yetileri kapsamında bir dil geliştirebilecek donanıma kendiliğinden sahiptir. Bu yeni dilin oluşum aşamaları, insanın dil yetisinin doğuştan olduğuna yönelik görüşü kanıtlayıcı bir argüman olarak kullanılmaktadır.

Creole-pidgin oluşum süreçleri incelendiğinde pidgin olarak ortaya çıkan mekanizmanın zaman içerisinde kreole doğru evrim geçirdiği gözlenir. Dil bilgisinden yoksun bir yapı olan pidgin, zamanla gelişerek kreole aşamasına ulaşır. Pidgin konuşan ana-babaların çocuklarının neredeyse kusursuz bir dil bilgisine sahip olan bir kreole yaratabilmiş olmaları

dilbilimsel açıdan oldukça anlamlı bir kanıt oluşturur. Özellikle insan beynine içkin bir "dil edinim aygıtı"nın var olduğunu iddia eden Chomsky ve takipçilerinin fikirlerinin kanıtlanması noktasında pidgin-kreole sıralamasıyla evrim geçiren karma dillerin güçlü bir kanıt ortaya koyduğu reddedilemez (Ramachandran, 2022, s. 229).

Diğer bir açıdan bakacak olursak creole-pidgin oluşum süreçleri dillerin farklılaşma nedenlerini somut bir biçimde görebilmemiz için bize açık bir laboratuvar ortamında gözlem olasılığı sunuyor. Bugüne kadar lehçeleşme aşamalarının ve süreçlerinin nasıl olduğuna yönelik kuramlar sadece yazılı metinler üzerinden yapılan karşılaştırmalar ile kanıtlanmaya çalışılmıştı. Yazılı metinlerin dili temsil etme noktasında yeterli olmadığını hatta yazılı metinler üzerinden dilbilimsel açıklamalar yapmanın doğru olmadığını biliyoruz. Saussure'e göre dil, konuşma dili merkezli olarak eşzamanlı olarak incelenmelidir. Creole-Pidgin oluşum süreçleri dili eşzamanlı olarak incelememize olanak sağlayan açık bir lehçeleşme laboratuvarı olarak karşımızda duruyor. Çeşitli toplumsal, ekonomik ve siyasal sebeplerle dünya üzerinde creol-pidgin oluşun süreçleri bugün de yaşanmaya devam ediyor.

4.1.6.2.2. Ön Dil-Kök Dil-Ata Dil

Kök dile anadil de denir. Anadil (proto-language) bir dil ailesinin türediği dil olarak tanımlanmıştır (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011, s. 25). Sözgelimi bütün Hint Avrupa dillerinin türediği bir Hint-Avrupa anadili vardır. Türkçe ve lehçelerinin türediği bir Ana Türkçe vardır.

Ata dil kavramı ise dünya dillerinin tamamının ortak bir ata dilden türediğini savunan büyük dil ailesi teorilerinin ve süper dil ailesi teorilerinin bir ürünüdür. Greenberg'in ve onun takipçisi olan Ruhlen'in yaptığı araştırmalarda elde edilen sonuçlar bütün dünya dillerinin tek bir ata dilden ayrılarak türediğini iddia etmektedir.

Evans'a (2020) göre insan dili günümüzde de doğada çok sık bir şekilde karşımıza çıkan eski kök dil sistemlerinden evrim geçirerek ortaya çıkmıştır. İnsan dilinin sergilediği karmaşık yapının uzun bir evrim süreci sonucunda ortaya çıkması gerekmektedir. Aynı ölçüde karmaşık olmayan hayvan iletişim sistemleri ise bu sürecin başka bir noktasını oluşturmaktadır (Evans, 2020, s. 48). Bu görüşleri ile Dilbilimci Evans da insan dilinin evrimsel bir süreklilik içinde kademeli olarak evrim geçirerek ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre insan dili bir kök dilden evrim geçirerek oluşmuştur. Evrimsel bağlamda soy, bir canlı türüdür. Dilbilimsel açıdan ise soy bir etimoloji tipidir. Sözcüklerin tarihçesi, ortaya çıkışı, zamanla geçirdikleri değişim bu bağlamda ele alınır. Başka bir açıdan ise yaşlı diller evrim geçirerek yoluna devam edemediğinde anne diller dereceli bir şekilde başkalaşarak yoluna devam eder (Evans, 2020,

s. 115). Evans'a (2020) göre diller hiçlikten doğmaz, diller bir soyun devamıdır (Evans, 2020, s. 117-118).

Evans'a (2020) göre biyoloji biliminde, DNA içinde gömülü olarak bulunan gen, eşleyiciyi temsil etmektedir. Dilbilimde ise eşleyici, konuşulan dilde hayata geçen bir dil ögesidir. Dilde eşleyici olarak kabul edebileceğimiz unsurlar; kelimeler, biçimbirimler, dilbilgisi kuruluşları, edilgen çatı ve kip ekleri gibi oluşumlardır. Dilbilimdeki bu eşleyicilere "linguem" adı verilmektedir. Biyolojideki "mem" kelimesi ile bağlantılı olarak düşündüğümüzde memetik biliminde mem kavramının temsil ettiği gerçekliği dilbilimde linguem temsil etmektedir diyebiliriz. Richard Dawkins tarafından ortaya atılan mem kavramı, eşlenebilen kültür ve davranış örüntüsü anlamına gelmektedir. Son tahlilde linguem, dilin değişim geçirmesi süreçlerinde başat bir öneme sahip olan kalıtsal bir malzeme olarak karşımıza çıkıyor. Linguemler verili dilin geleneklerine uyumlu bir biçimde kullanıldığında olağan eşleşme meydana gelir. Sözce verili dilin geleneklerine uygun olmayan bir şekilde kullanıldığında değişmiş eşleşme meydana gelir. Bu değişmiş eşleşme sonucunda dilde yenilikler oluşur ve dildeki değişikliklerin sebebi bu yenilikler olur. Böylece diller farklılaşır (Evans, 2020, s. 108).

Evans'a (2020) göre bütün dillerin akraba olduğunu ve tek bir ata dilden türediğini savunan tezin mantıksal sonuçlarından biri şimdiye kadar var olmuş bütün dillerin tek bir atadan doğduğu, kısacası bir kök dünyaya dayandığı tezidir. Bütün dünya dillerinin tek bir kaynaktan çıktığını savunan tez, içgüdü olarak dil tezinin (Chomsky-Pinker) temel kabulleri ile oldukça büyük bir benzerlik göstermektedir. Hint Avrupa dil ailesi dâhil olmakla birlikte bütün diller tek bir ana dilden türemiş ise bu durum insanoğlunun dil yetisinin tek seferde ortaya çıktığını, tek bir bireyde meydana gelen rastlantısal bir mutasyonun dilin ortaya çıkmasını sağladığını savunan Chomskyci kanadın düşüncelerini dolaylı olarak desteklemektedir (Evans, 2020, s. 117).

Kök dil, bazı özellikleri ile dilden ayrılmaktadır. Kök dil, gerçek bir dil değildir, dil benzeri bir yapılanmaya sahiptir. Basit düzeyde bir iletişime olanak sağlar. Hayvan iletişim sistemleri ile insan dili arasındaki bir aşamadır. Morfoloji ve söz dizimi gibi insan diline özgü niteliklerden yoksundur. Dilbilgisel unsurları oldukça basit bir düzeydedir, henüz gelişmemiştir. Kök dilde, sözcükler ve sesler herhangi bir kurala bağlı olmaksızın birleştirilir. Karma dil (pidgin) benzeri bir dilsel yapıya sahiptir. Jest ve mimikler kuvvetli bir biçimde işin içindedir. Hayvan iletişim sistemlerinin aksine kök dilde bazı unsurlar birleştirilir; fakat bu

birleştirme niteliksel açıdan günümüzde kullanılan insan dilinden daha aşağı seviyede bir birleştirmedir (Atasoy, 2013, s. 54).

Bugün insanoğlunun konuşma becerisinin ve dil yetisinin biyolojik temellerinin evrimsel gelişiminin ulaştığı nokta göz önüne alındığında dilin ilk ortaya çıktığı dönemdeki becerilerin ve yetilerin oldukça gelişmiş olduğu öngörülebilir. Ön dil, bu yetinin ilk aşamalarını simgeleyen arkaik bir konuşma becerisidir. Kimi araştırmacılara göre (Corballis) bu ön dil işaret diliyle ses temelli dil arasındaki bir evreyi simgeler, kimi araştırmacılara göre (Chomsky) ise insan beyninde meydana gelen anlık bir mutasyonla ortaya çıkmış ve günümüze kadar değişmeden gelmiştir.

Ön dil, hominidlerin önceki iletişim sistemlerinden evrim geçirerek ortaya çıkmış bir dildir. Ses temelli konuşma dilinin ilk aşamasını simgeler. Ön dil, günümüzdeki dillere benzemez, ilkel bir dildir. İnsan iletişim sistemlerinden çok hayvan iletişim sistemlerine benzemektedir. Ön dil aşamasında sözcükler vardır; fakat gramerden söz etmek mümkün değildir. Bu açıdan ön dil, gramerden yoksun tam bir Tarzanca'dır. Olgusal bilgi aktarımında kullanılır. Sapiens ile birlikte devrim niteliğinde bir dönüşüme uğrayan ön dil, söz dizimine kavuşur ve hayvan iletişim sistemlerinden tamamen farklı bir ses temelli iletişim sistemi olarak karşımıza çıkar (Victorri, 2020, s. 55-59). Derek Bickerton bu aşamaya proto-language adını vermektedir. Creole-Pidgin oluşum aşamaları incelendiğinde ön dilin ortaya çıkışı hakkında pek çok şey öğrenebileceğimizi iddia eder.

Hint-Avrupa dil ailesi, ön Hint-Avrupa dilinden türemiştir. Ön Hint-Avrupa dili yaklaşık olarak altı bin yıl önce konuşulmuştur ve özellikle Sanskritçe, Yunanca, Latince ve onun türevleri olan Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Rumence ve benzerleri ile Germen dilleri olarak sınıflandırılan İngilizce, Almanca, Danca ve Slav dilleri olarak tasnif edilen Rusça, Lehçe, Sırpça, Hırvatça gibi dillerin bu ön Hint-Avrupa dilinden türediği savunulur (Victorri, 2020, s. 52).

Sapiensin dünyaya yayılış çizgisini paleoantropolojik ve genetik verilerle takip edebiliyoruz. Bu verilere göre geçmişte bir ata dilin var olduğunu iddia edebiliriz. Zira dünya üzerinde hayatta kalmayı başarabilmiş tek insan türü homo sapienstir. Diğerlerinin bir dillerinin olup olmadığını kanıtlamak güç ama günümüzde konuşabilen tek tür olan homo sapiensin bir ata dile sahip olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Bu noktada popülasyon genetiğinin verileri ile Ruhlen'in tezlerinin örtüştüğünü söyleyebiliriz (Victorri, 2020, s. 56-

57). Ön dilden (proto language) ata dile geçiş ile birlikte insanoğlunun dil yetisi devrim niteliğinde bir dönüşüme uğramıştır (Victorri, 2020, s. 60).

Dan Dediu ve Stephen Levinson (2013) homo sapiensten önce hayatta kalmayı başarabilmiş son tür olan homo neanderthalensiste büyük olasılıkla bir dilin var olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer bu doğru ise neandertaller ile sapienslerin ortak atalarında en azından kök dil biçiminde bir dilin var olması gerekmektedir. Afrika ve Avrupa'da fosilleri bulunanlar ve 1,3 milyon yıl önce yaşadığı varsayılan homo heidelbergensis, homo sapiens ile homo neanderthalensisin ortak atasıdır. Bu bağlamda düşünecek olursak homo neanderthalensislerde dilin var olduğunun kanıtlanması sapiens türünden önce de dil yetisinin var olduğunun kanıtlanması anlamına gelecektir. Bu durum da insanoğlunun dil yetisinin tarihsel süreçteki derinliğini oldukça gerilere götürebilmemize olanak sağlayacaktır (Dediu ve Levinson, 2013, s. 396).

4.1.6.2.3. Dillerin Farklılaşma Nedenleri

Diller çok büyük bir olasılıkla insanın evrimsel süreçlerinin erken aşamalarından itibaren başlayarak farklılaşmış ve çoğalmıştır. Güncel tahminlere göre dünyamızda 7 binden fazla canlı dil bulunmaktadır. Tarihöncesi zamanlarda insan popülasyonu çok daha düşük olmasına rağmen bu sayının günümüzdekinden kat kat fazla olduğunu söylemek mümkündür. Şimdiye kadar dünya üzerinde konuşulmuş olan dillerin sayısının günümüzde konuşulan dillerin sayısından çok daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz (Hurford, 1998, s. 6).

Janson'a (2016) göre her topluluk bir dil konuşmaktadır; fakat toplulukların konuştukları bu diller kuşaktan kuşağa aynı biçimde aktarılamamaktadır. Bir kuşaktan başka bir kuşağa aktarılırken aynı biçimi koruyamayan diller zamanla değişebilir. Aynı dili konuşan bir grup insanın aynı dili konuşan başka bir grup insan ile iletişim kurması çeşitli sebeplerle kısıtlanırsa belli bir süre sonra kendi özgün yapısal özellikleri bulunan farklı bir dil ortaya çıkar. Eğer bu süreç birkaç yüzyıl kadar uzatılarak akışına bırakılırsa iki grup da kendi grupları dışında başka kimsenin anlamadığı düzeyde farklı diller geliştirebilirler (Janson, 2016, s. 42).

Ercilasun (2021) dillerin farklılaşma nedenlerini sekiz aşamada sınıflandırır. Bunlar coğrafi uzaklaşma, fonetik değişimler, gramerleşme (grammaticalization), anlam değişmeleri, metaforlar, başka kavram alanından gelen kelimeler, farklı coğrafya ve iklimin etkileri, dil ilişkileri olarak sınıflandırılır (Ercilasun, 2021, s. 14-16). Coğrafi uzaklaşma, insan topluluklarının arasındaki mesafenin artmasıyla birlikte dillerin birbirinden farklılaşmasıdır. Benzeşme, erime, değişme, türeme, benzeşmezlik gibi ses olayları ile dilbilimdeki "en az çaba

yasası" gereği dillerin farklılaşması olgusu ise fonetik değişmeler olarak adlandırılır. Tarihsel süreçte bir sözcük birimi (lexical form) olan bir yapı zamanla dönüşüme uğrayarak -evrim geçirerek- dilbilgisel bir birime (grammatical form) dönüşebilir, bu olay dillerin farklılaşması aşamalarında gramerleşme olarak adlandırılır. Bazı dillerde birtakım sözcükler tarihsel süreç içinde anlamsal değişimlere uğrar, bir diyalektte eski anlamını korurken diğerinde anlamı farklılaşabilir, bunlar anlam değişmeleri olarak adlandırılır. Deyim aktarması olarak da adlandırılan metafor oluşum aşamaları da dillerin farklılaşma nedenleri arasında gösterilir. İlk çıktığı kavram alanıyla ilgisi olmayan başka bir kavram alanında kullanılan kelimelerin varlığı dillerin farklılaşma nedenleri içinde başka kavram alanından gelen kelimeler örnek olarak verilebilir. Farklı coğrafya ve iklimlerin özellikleri dolayısıyla dillerin fonetik yapılarında birtakım değişiklikler yaşanabilir. Dil ilişkileri ise tarihsel süreç içinde insan topluluklarının birbirleriyle girdiği çeşitli iletişim ilişkileri kapsamında dillerin farklılaşmasını sağlamaktadır.

Ruhlen'e (2017) göre dillerin farklılaşma nedenleri şöyle sınıflandırılır. İnsanın ses telaffuzunu basitleştirme eğilimi yani dil tembelliği ilk faktör olarak ortaya konulur. İnsan, en kolay şekilde telaffuz edilebilen biçime eğilim gösterir, bu durum dilin seslendirilmesindeki verimlilik yasasıdır. Daha az enerji ile daha fazla iş yapma esası dilde de vardır. İkinci faktör olarak insanın belli orandaki değişimlerden hoşlanması olgusu karşımıza çıkar. Gerçekten de insan sözcüklerdeki belli orandaki değişimleri kabul eder, radikal değişiklikleri ise reddeder. Milyonlarca yıl süren bu küçük küçük değişiklikler dilleri farklılaştırır. Üçüncü faktör olarak karşımıza yeni sözcüklerin üretimi çıkar. Diller kendi içlerinde yeni sözcükler üreterek ortak ata dilden uzaklaşır. Ruhlen'e göre dillerin değişmesi anlaşılabilir bir olgudur; fakat hangi dilin hangi yönde değişeceği ya da gelişeceği üzerine tahminlerde bulunmak mümkün değildir (Ruhlen, 2017, s. 38-40).

Chomsky'ye göre göre dillerin farklılaşmasının nedeni çevreden gelen farklı dilsel uyarıcıların etkisinden kaynaklanmaktadır. Doğan her çocuk biyolojik bir organ olan dil yetisi ile dünyaya gelmiştir; fakat farklı diller konuşurlar. Çünkü çevreden gelen dil verisiyle tetiklenen dil yetisi her millette farklı bir dilsel veriyle tetiklenmektedir. Bu nedenle Almanya'da doğan bir çocuk Almanca konuşurken Türkiye'de doğan bir çocuk Türkçe konuşmaktadır. Dilleri farklı olsa da bu çocukların ikisi de aynı dil yetisi organı ile dünyaya gelmiştir. Bugün dünyada 7 bin farklı dil konuşuluyor olsa da tüm dünya dilleri insana özgü bir biyolojik organ olan evrensel dilbilgisi aracının ürünüdür. Öyle ki Mars'tan bir bilim adamı gelse tüm insanların aynı dili konuştuğunu düşünebilir. Chomsky'ye göre insan dilleri

arasındaki farklılıklar neredeyse küçük lehçe farklılıklarına benzetmektedir (Kerimoğlu, 2021a, s. 601).

Evans'a (2020) göre dil bir toplumsal etkileşim biçimidir. Bu bağlamda kullanılırsa dil bir anlam kazanır. Anlamın ortaya çıkarılması sürecinde iletişim erekli kullanımın doğasından kaynaklanan ve kullanımdan doğan birtakım baskılar oluşur ve bu baskılar sonucunda dilde birtakım değişiklikler meydana gelir. Zaman içinde anlama dayalı değişikliklerin biçimde meydana getirdiği değişikliklerle birlikte birikimli olarak ilerleyen bu değişiklikler dilsel çeşitliliğin ortaya çıkışının temel nedeni olur (Evans, 2020, s. 105). Evans'a göre dilsel davranış bir toplumsal eylem örüntüsüdür. İnsan dili, yeknesak bir bilgi kodlama aracı değildir. Bu kodlama onun simgeler yoluyla yerine getirdiği bir işlevidir. Oysa dil bir simgesel kodlama aracı olmanın çok ötesinde bir işlev üstlenir. Dilin kullanımının toplumsal ilişkileri değiştirdiği apaçık bir hakikattir. Dil toplumsal etkileşim biçimi olduğu için dilin toplumsal ortamlarda kullanımı esnasında ortaya çıkan birtakım değişiklikler dilin göreneklerini de değiştirir (Evans, 2020, s. 109). Başka bir açıdan bakacak olursak dil konuşurlarının temel niteliklerinden biri de özellikle yaygın kullanıma sahip sözcükleri daha az çaba sarf ederek ifade etme eğilimlidir. Buna dilde en az çaba eğilimi de denmektedir. Bir sözce ne kadar sık kullanılıyorsa onun için harcanan enerji de o mikyasta gereksiz hâle gelmektedir. Bu nedenle dil kullanıcıları sık tekrar edilen bu ifadeleri daha da kısaltarak değiştirirler. Bu durum da dillerin farklılaşma nedenleri arasında sayılabilir (Evans, 2020, s. 111).

Dil değişikliği, dilsel göreneklerden ayrılma sonucunda meydana gelen kopuşun ardından yaratılan yeni dil çeşitlerinin bazılarının seçilerek benimsenmesinden kaynaklanır. Yeni biçimlerin yayılması uzlaşma, kimlik, itibar benzeri toplumsal dilsel süreçlerin itkisiyle ve dille bağdaştırılan dışavurumsal işlevlerle ilintili bilinçli mekanizmalar aracılığı gerçekleşir. Bu değişmiş eşlenmenin nedeni, bilinçli değişim olduğu kadar söyleyiş baskıları, biçim ve işlevin yeniden çözümlenmesi gibi istemsiz mekanizmalar da olabilir (Evans, 2020, s. 115).

Evans'a (2020) göre dil değişikliğinin ve çeşitliliğinin açıklanması için aniden meydana gelen bir mutasyonla dil genine sahip olan bir bireyin konuştuğu ilk dile kadar bir soyun izini sürebilmemiz mümkün değildir. İnsanların bir araya geldikleri her yerde ve her durumda dil ortaya çıkar ve gelişir. Fakat ortaya çıkan bu dilin gelişmesi ve tam donanımlı bir dil sistemine dönüşebilmesi için oldukça uzun bir zaman süreci gereklidir (Evans, 2020, s. 119).

Evans'a (2020) göre dil evrimi alanında bilgisayarda yapılan modellemelerin ulaştığı son aşamada elde edilen veriler, dildeki değişikliklerin dil evrensellerince belirlenmediğini, bu değişimin dillerin soylarındaki şablonları temel alarak evrimleştiğini bize göstermektedir. Ayrıca evrimsel baskılardan ötürü dil aileleri ve bunları oluşturan diller de her geçen gün daha da ayrışmaktadır. İnsan dillerinin zamansal derinliği arttıkça diller çeşitlilik bağlamında birbirinden daha da uzaklaşmaktadır. Gelecekte ne olacağı konusunda şunu iddia edebilmemiz mümkündür: Diller değişmeye, çeşitlenmeye, evrimleşmeye devam edecektir. Bu bağlamda insan dilini tanımlayan tasarım uzamı da genişleyecektir (Evans, 2020, s. 301).

Dillerin farklılaşma nedenlerine evrimsel psikolojinin bakış açısından yönelen Pinker (2021), diller arasındaki farklılıkları türler arasındaki farklılıklara benzeterek bunların uzun bir zaman sürecinde meydana gelen üç temel etkinin bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Bunlardan ilki dönüşüm ve yenilenmedir, türler mutasyona uğrayarak farklılaşırken diller yenilenir. İkinci etkisel faktör miras olgusudur, türler açısından genetik miras olarak ele aldığımız bu olgu diller için öğrenme yeteneğidir, bu miras etkisi ile kardeş diller değişim geçirse bile öncül dillere benzerler. Üçüncü etki ise soyutlanmadır, türler açısından üreme dönemi ve üreme organlarının anatomisi ile açıklanır, diller için ise göç ya da sosyal birtakım engellerdir. Bu iki durum sonucunda soyutlanmış topluluklar birbirlerinden ayrı bir süreçte değişimler geçirirler ve bunun sonucunda da zamanla birbirlerinden farklılaşırlar. Dünya üzerinde niçin birden fazla dil olduğunu anlamak istiyorsak yenilenme, öğrenme ve göç (soyutlanma) etkilerini anlamak zorundayız (Pinker, 2021, s. 273).

Dillerde bir zamanlar anlamlı ögeler olarak kullanılan sözcükler zamanla değişime uğrayarak görevli ögelere dönüşebilir. Bu sürece dilbilgiselleşme (grammaticalization) adı verilmektedir. İnsan dili ilk ortaya çıktığında daha basit iken tarihsel süreçte yaşamın karmaşıklaşması ile birlikte daha karmaşık dilbilgisel yapılara sahip olmuştur. Bu durum dillerin ortaya çıkmasından sonra kendi içlerinde de evrim geçirerek değiştiğini ve dönüştüğünü bize göstermektedir. Dilbilgiselleşme üzerine yapılan araştırmalar dünya dillerindeki dilbilgisel ögelerin, daha önce anlamlı öge olarak kullanılan unsurlardan aşamalı olarak evrimleştiğini bize göstermektedir. Bu durum da insan dilindeki dil bilgisi unsurlarının zamanla ve aşamalı olarak karmaşıklaştığını kanıtlamaktadır (Kerimoğlu, 2023, s. 116-117). Dilbilgiselleşme süreçlerinin de dillerin farklılaşma nedenleri arasında adı anılmalıdır.

4.1.6.2.4. Dilbilgiselleşme (Grammaticalization)

Dilaçar'a (1971) göre dilbilgiselleşme, en temel tanımıyla ele alınması gerektiğinde anlamlı bir sözcüğün anlamını yitirerek ek durumuna gelmesidir (Dilaçar, 1971, s. 97).

Vardar'a (2007) göre dilbilgiselleşme, dilin evrim süreci içerisinde bir sözlükbirimin biçimbirime dönüşmesi olayıdır (Vardar, 2007, s. 72). Karaağaç'a (2013) göre ise dilbilgiselleşme, sözlük ile söz dizimi ilişkisinde ortaya çıkan anlam bilgisel bir olaydır, sözlükleşmenin ters yönüdür, asıl bir biçimbirimin bağlı bir biçimbirime dönüşmesi, bir sözlük biriminin yaygınlaşarak genelleşmesiyle birlikte dilbilgisel bir birim hâline gelmesi süreçlerini ifade eder (Karaağaç, 2013, s. 288).

Dilbilgisi doğuştan gelen ve evrensel bir dizi kurala dayanmıyor ise dildeki dilbilgisi unsurlarının nasıl ortaya çıktığını bir şekilde açıklamamız gerekmektedir. Bunları açıklamak için dilbilgiselleşme görüşü ortaya atılmıştır. Bu görüşe göre dilbilgisi biyolojik bir yapı tarafından oluşturulmamıştır. Dilbilgisi pratik nedenlerle birtakım süreçler sonucunda meydana gelmiştir. Bu konuda dilin daha etkin ve ekonomik bir biçimde kullanılması baskısı etkili olmuştur (Corballis, 2014, s. 48).

Can'a (2017) göre dilbilgiselleşme, sözcüksel bir birimin zamanla dilbilgiselleşmesi ve dil bilgisel bir birimin ise daha çok dilbilgiselleşmesini açıklayan oldukça geniş kapsamlı ve karmaşık süreçleri temsil etmektedir. Dilbilgiselleşme kuramının ortaya atıldığı andan bugüne kadar hangi dil olaylarının dilbilgiselleşme olarak kabul edilebileceğine yönelik pek çok tartışma yürütülmüştür. İlk aşamada dilbilgiselleşme, sözcüksel bir birimin süreç içerisinde dönüşerek dilbilgisel bir birim olması olarak tanımlanabilir (Can, 2017, s. 38).

Demirci (2008), daha kapsamlı bir dilbilgiselleşme tanımı yaparak hem terimin tarihsel gelişim aşamalarını hem de günümüzde hangi anlamlarda kullanım kazandığını oldukça ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Demirci'ye göre dilbilgiselleşme, dillerdeki bazı sözcüklerin gerçek anlamlarını büyük ölçüde kaybetmesiyle birlikte yapısal olarak fosilleşmeleri (kalıplaşmaları) sonucunda çoğunlukla dildeki anlamsal görevlerini yitirerek dilbilgisel işlev yüklenmeleri olayıdır. Ayrıca bazı sözcüklerde ekleşme olgusu gerçekleşmese dahi bu sözcükler dilbilgisel adlandırma yönüyle işlev değiştirerek görevli unsurlar hâline gelmişlerdir, bu da dilbilgiselleşme olarak kabul edilmelidir (Demirci, 2008, s. 133-134).

Farklı dillerdeki ve Türkçedeki çeşitli dilbilgiselleşme örneklerini kapsamlı olarak inceledikten sonra bir sonuca ulaşmaya çalışan Demirci (2008), dilin adeta bir biyolojik varlık gibi değişimler yaşayarak yeni biçimler oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Demirci'ye göre dilbilgiselleşme, dilin gereksinim duyduğu dilbilgisel ögelerin üretilmesi bağlamında bu ögelerin üretim yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dillerdeki dilbilgiselleşme süreçlerini başlatan ve bu süreçlerin oluşmasına neden olan etkenin ne olduğu üzerinde tam

olarak bir uzlaşıya varılamamış olsa da dillerin gelişme süreçlerinde dilbilgiselleşme oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirci, 2008, s. 140).

Şeker'e (2023) göre dilbilgiselleşme süreçlerinin gerçekleşebilmesi için birtakım dönüşümsel süreçlerin gerçekleşebilmesi gerekmektedir. Dilbilgiselleşen birimler genellikle işlevsel kategoriler ile ilgili olurken gövdeyi oluşturan sözlüksel birimler (adlar, eylemler, sıfatlar vb.) genellikle dilbilgiselleşme süreçlerinden etkilenmezler. İşlevsel birimler dilbilgiselleştiği zaman kısalma eğilimi gösterirler ve söz dizimindeki diğer sözlüksel birimlere eklemlenerek kaynaşma eğilimi gösterirler. Ayrık birimler kendilerine özgü sesbilgisel özelliklerini kaybederek tamamen ortadan kalkmadan önce ekleşme, kaynaşma, birleşme gibi yolları kullanarak biçimbirime dönüşürler (Şeker, 2023, s. 111).

Çubukçuoğlu'na (2019) göre dilbilgiselleşme terimi dil içindeki olgusal bir sürece işaret etmenin yanı sıra bu dil içi olgusal süreci inceleyen bir araştırma alanını da işaret etmektedir (Çubukçuoğlu, 2019, s. 6). Çubukçuoğlu dilbilgiselleşmeyi şöyle tanımlamaktadır: Bir iletişim gereksiniminden kaynaklanan söylem-edimbilim ve biliş kaynaklı güdülenmelerle dilbilgisel işlev taşımayan bir dilsel birimin anlamsal ağartma, yayılım, ulamsızlaşma ve aşınım gibi alt süreçlerden geçerek dilbilgisel işlev taşımaya başladığı ya da düşük derecede bir dilbilgisel işlevi olan bir birimin daha yüksek bir dilbilgisel işlev taşımaya başladığı süreçtir (Çubukçuoğlu, 2019, s. 12).

Karaca'ya (2022) göre dilbilgiselleşme olayı ile birlikte sözlük birimlerinin kavram ve görev alanlarında birtakım değişiklikler meydana gelir. Bu değişikliklerin sonucunda sözcükler; ek, edat, zarf gibi yeni dilbilgisel görevler üstlenebilir. Sözcük yapılarında oluşan anlam ve görev değişikliklerinin boyutları düşünüldüğünde sözlük ve dizin çalışmaları yapılırken dilin işlevsel yönünün göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda dilbilgiselleşmiş yapıların sözlük ve dizinlerde yeni anlam ve görevleriyle madde başı olarak kaydedilmesi yararlı bir çaba olacaktır (Karaca, 2022, s. 110). Dilbilgiselleşme süreçleri sonucunda diller yeni dilbilgisel yapılar kazanır, bu süreçlerin her dilin içinde devam eder, yeterli seviyede uzun bir zaman dilimi verilirse ortak kökenden gelen dillerin salt dilbilgiselleşme süreçleriyle dahi farklılaşması olasıdır.

Türkçe ve diğer dillerdeki dilbilgiselleşme süreçleri ayrıntılara inmeden ana hatlarıyla incelendiğinde dahi bu süreçlerin dillerin tarihsel olarak takip edilebilen dönemlerinde ne kadar hızlı ve oldukça şaşırtıcı bir biçimde değişiklik gösterebildiğini bize kanıtlamaktadır. Milyonlarca yıllık bir dönemi kapsayan insanın evrim sürecinde oldukça kısa bir zaman

dilimine işaret eden 5 bin yıllık yazılı dönemden elde edilen veriler üzerinde yapılan araştırmalarda, dilsel değişimlerin filolojik açıdan incelenmesi sonucunda ulaştığımız veriler yorumlandığında dillerin oldukça uzun ve kapsamlı bir evrim süreci sonucunda günümüzdeki son biçimini aldığı kanısına bizi ulaştırır. İnsanoğlunun dil yetisi tarihsel olarak takip edilebilen yazılı dönemlerinde dahi tanınamayacak düzeylerde değişiklik göstermiştir. 5 bin yıl gibi kısa sürede bu kadar değişebilen dillerin evrimin tarihsel sürecinin derinliğinde ne türlü aşamalardan geçerek günümüze ulaştığını tahmin edebilmek çok zor değildir. Dilbilgiselleşme süreçleri dilin kendi içsel süreçlerindeki evriminin kanıtlanması ve bu evrimin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması için bize somut dilbilimsel veriler sunmaktadır.

4.1.7. Türkiye'de Dilbilim- Türkoloji ve Dilin Evrimi

Türkoloji alanında dilin evrimi üzerine yapılan çalışmalar -özellikle son yıllarda yapılan nitelikli çalışmalarla birlikte- ivme kazanmıştır. Tarihsel süreçte yapılan çalışmaları incelediğimizde Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan akademik gelişim hamlelerinin bir uzantısı olarak antropoloji alanında yapılan çalışmaların Türk Tarih ve Türk Dil Tezi kapsamında Türkoloji alanındaki çalışmalara da yansıdığını görüyoruz. Dilin kökeni ve Güneş Dil Teorisi kapsamında yapılan çalışmalardan dilin evrimi bağlamında yapılan çalışmalara kadar Türkoloji geleneğinde konu oylumlu bir biçimde incelenmiştir.

Bütün dillerin tek bir kaynaktan ortaya çıktığını savunan kuramlar (monogenesis) ile dillerin çok farklı kaynaklardan türeyerek çoğaldığını savunan kuramlar (poligenesis) arasındaki ayrım oldukça önemlidir. Monogenesis kuramları, dillerin tek bir kaynaktan türediğini iddia ederler, dolayısıyla bir köken dile uzanan çizgide bütün insanlığın tek bir ırksal kökenden türediğini savunurlar. Buna dayanan evrimsel antropoloji bilimi dilleri ilkelden uygara uzanan bir doğrusal çizgide inceleyerek dil evriminin ilk aşamalarına ilişkin bilgiler elde edebileceğimizi savunmaktadır (Demir, 2010, s. 387). Güneş Dil Teorisi de bütün dünya dillerinin tek bir kaynaktan türediğini savunan bir monogenesis kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyanın ilk dillerinden birinin Türkçe olduğunu iddia ederek bunu kanıtlamayı amaçlayan bu kuram, Türk Tarih Tezi'ne dayandırılarak ileri sürülmüştür. Bu teze göre dünyadaki bütün eski uygarlıklar Türkler tarafından kurulmuştur. Dolayısıyla dünyadaki bütün dillerin de kökeninde Türkçe yatmaktadır. Türkçe bu açıdan dünya dillerinin kök dilidir (Demiral ve Kaya, 2020, s. 116). Güneş Dil Teorisi yalnızca dilin ortaya çıkışı, dilin kökeni, dilin evrimi bağlamında çözümler ortaya koyan bir teori olmanın çok ötesine geçer ve dilin

felsefesi, dilin sosyolojik temelleri, dilin psikolojisi üzerine çözümler ortaya koyan oldukça geniş kapsamlı bir düşünme alanı olarak karşımıza çıkıyor (Karaman, 2017, s. 26).

4.1.7.1. Büyük Dil Aileleri Kuramları Bağlamında Dilin Evrimi ve Kökeni

4.1.7.1.1. Güneş Dil Teorisi

Yeni kurulan Cumhuriyet rejimi bir devrimle kurulmuştur ve dolayısıyla geçmişle olan bağlarını koparark kendisiyle başlayan yepyeni bir tarihsel süreci inşa etmeye başlamıştır. Bu yüzden Cumhuriyet kendisine tarihsel bir dayanak noktası bulmak zorundaydı. Cumhuriyet rejimi, bu ihtiyacı karşılamak için Türk tarihinin Orta Asya'daki sürecinden birtakım dayanak noktaları bularak kendi varlığını temellendirmeyi amaçlamıştır. Dünyada örneği olmayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıyla birlikte Türk Tarih Tezi üzerine yapılan çalışmalar başladı, bu çalışmaları Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti -günümüzde Türk Tarih Kurumu- yürüttü. Türk Tarih Tezi ile bağlantılı olarak Türk Dil Tezi'ni geliştirmek amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti -günümüzde Türk Dil Kurumu- kuruldu. Cumhuriyet rejiminin uluslaşma programını yapılandırabilmek için bu iki kurum tek noktadan dil ve tarih tezlerini ortaya koymaya başlamıştır (Demir, 2010, s. 388).

Türk Tarih Tezi'nin iki ayağı bulunmaktaydı. Birinci ayak Darwinci bir bakış açısına sahipti. İkinci ayak ise Türkçü bir bakışla şekillendirilmişti (Yıldızlı, 2017, s. 58). Afet İnan, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmasında evrim teorisinin iki başat sorunu olarak karşımıza çıkan tek bölgelilik ve çok bölgelilik tezlerini tartışmış, bunların arasında tek bölgelilik tezini öne çıkararak insanlığın tarihini Orta Asya'dan başlatan bir tez ortaya atarak hem Türk tarihinin insan evrimindeki köklerine vurgu yapmış hem de seküler bir tarih okuması yaparak tarih bilimini dinsel dogmaların tahakkümünden kurtarmıştır (İnan, 2010, s. 17-24). Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi'ne dayanarak şu temel yargıya ulaşıyordu: Nasıl ki brakisefal olan Türk ırkının yarattığı kültür, modern dünya kültürünün ve uygarlığının kaynağında yer almış ise Avrupa'dan Afrika'ya uzanan hatta Amerika'ya kadar giden dünyadaki bütün kültür dilleri de kök dil olarak Türkçeden türemiştir (Sadoğlu, 2003, s. 249).

Türk Dil Tezi'nin temelini Güneş Dil Teorisi oluşturur. Güneş Dil Teorisi, sözün ve dilin doğuşunu Güneş'in etkisinde arayan ve söz gelişimini yapan etkenlerle dilin evrimindeki düzeni tarih öncesinde ve ilk insanların psikolojisinde arayan ve bulmaya çalışan bir sistemdir. Türk dilleri öbeğinin başka diller ve dil aileleri ile doğrudan doğruya ve çok yakından bir ilgisinin olduğu seziliyordu; ancak bu ilginin ne derece olduğu ne ölçüde ve ne anlamda benzerlik taşıdığı belirlenemiyordu. Bunu belirleyebilmek için elimizde bir yöntem yoktu.

Sonunda dilin kökeni üzerinde durarak, işi ilk kaynağa giderek kavramak gerektiği yönünde düşünceler ortaya çıktı. O zamana kadar elde edilen bütün bilgilerin sentezlenmesiyle birlikte Güneş Dil Teorisi'nin temelleri atılmış oldu. Bu bağlamda Güneş Dil Teorisi, Türk dili hakkındaki dağınık ve sistemsiz çalışmalara bir son vermiş, ilgili alandaki çalışmaları antropoloji sahasına çekerek sistematikleştirmiştir (Tankut ve Günaltay, 1938, s. 25-26). Tarih öncesi insanlarının psikolojik bilincinde Güneş kültünün etkisinin varlığı genel olarak kabul edilmektedir. İnsanoğlunun söz fakültesini (dil yetisi) de bu etki harekete geçirdiği için Güneş Dil Teorisi'ni savunanlara göre dilin kökeni "heliotropisme glottogonik" bir bakışla açıklanabilir (Tankut ve Günaltay, 1938, s. 30).

Son tahlilde Türk Tarih Tezi 1936 yılında ortaya atılacak olan Güneş Dil Teorisi'nin temellerini inşa etmiştir. Tarih tezi, dil tezinin tarihsel dayanak noktasını oluşturmuştur (Yıldızlı, 2017, s. 60). Güneş Dil Teorisi 1920'lerden başlayarak 1930'larda son şeklini almaya başlayan Türk Tarih Tezi'nin bir parçasıdır. Türk Tarih Tezi ile birlikte tarih öncesi dönemlere kadar taşınan Türk uygarlığı yorumuna dilsel bir veri sağlamak amacıyla ortaya konmuş ve bu amaç kapsamında döneminde başarılı olmuştur. Daha sonraki süreçte birtakım abartmalar ve bilim dışı gerekçelerle amacından saptırılmıştır (Demircan, 1998, s. 119). Yakıştırmalar ve zorlamalarla yapılan birtakım etimolojik köken bulma çalışmaları yüzünden teorinin uluslararası bilim camiasında inanılabilir bir teori olarak değer görmesi mümkün olmamıştır. Arapça, Farsça, Fransızca, Sümerce gibi eski ve yeni dillerdeki birtakım kelimeleri Türkçe köklere bağlayan rastgele ve yöntemsiz etimolojik çalışmalar nedeniyle yurt içinde ve dışında Güneş Dil Teorisi'ne karşı tepkiler olmuştur (Korkmaz, 2005, s. 781).

Güneş Dil Teorisi çalışmalarının başlangıcı 1935 yılında Viyana'da yaşayan dilbilimci Dr. Herman F. Kvergić'in kaleme aldığı yayımlanmamış bir makaleyi Atatürk'e ulaştırması ile başlar. Kvergić, bu makaleyi önce Ahmet Cevat Emre'ye gönderir, Emre bu makaleyi bir "ucube" olarak adlandırarak çok fazla ciddiye almaz, hatta Kvergić'in Prof. Dr. W. Czermak adlı bir bilim adamından etkilendiğini söyleyerek belgeye itibar etmemiştir. Kvergić daha sonra başkalarının aracılığıyla belgeyi Atatürk'e ulaştırmıştır (Yıldızlı, 2017, s. 71-72).

La Psychologie de Queques Éléments des Langues Turques (Türk Dillerindeki Bazı Ögelerin Psikolojisi) adlı makalede işlenen görüşe göre insan, ilk defa kendisini kuşatmış dış nesneleri tesis etme fikrini edinince kendi kimliğinin farkına varmıştır. Bu metne göre dil, ilk olarak jestlerden ortaya çıkmıştır ve zamanla buna bazı anlamlı sesler eklenerek gelişmiştir. Kvergić bu fikrini kanıtlamak için Türkçe zamirlerden örnekler vermiştir. Ayrıca Kvergić'e göre Türk dili dünyada ortaya çıkan ilk dildi. Atatürk bu makalede ortaya atılan fikirlerden

çok etkilenmiştir ve kendi dil görüşleriyle bu makalede savunulan görüşleri de harmanlayarak Güneş Dil Teorisi'ni ortaya atmıştır (Lewis, 2019, s. 86-87).

Kvergić, ilgili makalesinde bütün dillerin Türkçeden türediğine ilişkin bir tezi savunmaz; fakat makalenin içinde incelediği ve vurgu yaptığı kavramlar noktasında Güneş Dil Teorisi'ni destekleyen argümanlar sunar. Kvergić, makalesinde antropoloji ve psikanaliz yöntemlerinden yararlanarak Türk dilinin diğer bazı dillerle olan muhtemel akrabalık ilişkileri üzerinde duruyordu. Kvergić'in bir kitapçık boyutlarında olan bu makalesi Güneş Dil Teorisi'ni destekleyen bir araç olarak kullanılmıştır. Atatürk döneminde yürütülen dil çalışmalarında bu makale kaynak olarak kullanılmıştır. Aslında Güneş Dil Teorisi'nin temelleri Kvergić'in bu makalesinden çok önceleri geliştirilen Türk Tarih Tezi ile atılmıştır (Sadoğlu, 2003, s. 246-247).

Kvergić'in Güneş Dil Teorisi'ne katkısı, teorinin ortaya çıkmasını sağlayan makalesiyle kalmıştır, onun katkıları daha ileri bir aşamaya ulaşamamıştır, Kvergić teorinin etimolojik ve felsefi gelişimine katkıda bulunacak yayınlar yapmamıştır. Türk Dil Kurumu, kendisinden Güneş Dil Teorisi'ni değerlendirecek yazılar yazmasını birkaç kez resmi yazı ile istemiş olmasına rağmen o bu konuda lehte ya da aleyhte bir yayın yapmamıştır (Yıldızlı, 2017, s. 79). Dilin kökeni sorunu üzerinde özellikle duran ve bu konu ile ilgili yazılmış birçok eseri okuyup notlar alarak inceleyen Atatürk, daha o yıllarda bilimin en zor problemlerinden biri olan dilin kökeni, dilin evrimi konularına odaklanarak bu konuda da ileriyi gören öncü kişiliğiyle karşımıza çıkmaktadır.

Güneş Dil Teorisi, dilin kökeni meselesi üzerine odaklanarak ilk köke ulaşmayı amaçlamıştır. Dilin kökeni sorununa yanıt veren bir varsayım ortaya koymuştur. Güneş Dil Teorisi'ne göre Güneş ilk insanların dikkatini ve ilgisini çeken büyük bir obje olarak karşımıza çıkar. İnsanlar Güneş'i her şeyin üstünde tutar. İlk insanlar bütün maddesel ve düşünsel varlıkları Güneş'e verdikleri isim ile anlatırlardı. Daha sonra ben kavramından çıkan bütün düşünceleri ve belirledikleri bütün nesneleri Güneş'in ve Güneş'ten çıkan türlü kavramların yerine koyarak bu ismin anlamını genişletmişlerdir (İnan, 1936, s. 12-13). Bu bağlamda Güneş Dil Teorisi, dilin ortaya çıkışında ve evriminde psikolojik unsurların önemine kuvvetli bir vurgu yapar. Dilin evrimi konusunu çalışan evrimsel psikologlar da günümüzde geliştirdikleri tezlerinde dilin kökeninin ve evriminin anlaşılabilmesi için psikolojik unsurların ayrıntılı bir biçimde açıklanabilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Güneş Dil Teorisi'ne göre Güneş ilk insanlara göre her şeyden daha üstün olarak görülen bir varlıktır. Dilin kaynağında Güneş'e bakan ilk insanın çıkardığı "Aa" sesi vardır. Türkçe yazımıyla "Ağ" Türkçenin ve diğer bütün dillerin çıkış noktası ve kaynağı olmuştur (İnan, 1936, s. 3). İnsanoğlunun ses organları evrim geçirerek olgunlaştıkça (İnan, burada "tekâmül" kavramını kullanır.) insanoğlunun ilk olarak çıkardığı anlamlı ses olan *"ağ"* gelişerek ve dönüşerek diğer seslerle birleşerek diğer kökleri (ay, ağ, ak, ah) oluşturmuştur (İnan, 1936, s. 12). Bu teoriye göre ilk insanlar tüm somut ve soyut varlıkları Güneş'e verdikleri isimle birbirlerine anlatırlardı. Herhangi bir sözcüğü etimolojik analizden geçirdiğimiz zaman güneşle ilgili bir kavrama dayandığı bulunabilir. Güneş Dil Teorisi'ni savunanlara göre dünyadaki bütün dillerin kaynağı Güneş'tir. Dünyadaki bütün diller tek bir dilden türeyerek çoğalmıştır ve bu dil Türkçedir (Tankut, 1936). Güneş Dil Teorisi'ni kanıtlamaya çalışan araştırmacılar sözcüklerin etimolojik kökenlerini araştırarak "ağ" köküne ulaşmaya çalışmıştır ve bu şekilde yapılan etimolojik köken çözümlemeleriyle teorilerini destekleyen pek çok etimolojik kanıta ulaşmışlardır.

Güneş Dil Teorisi oldukça basit bir akıl yürütmeye dayanmakta birlikte teorinin mantıksal temellerinin oldukça sağlam bir zemine oturtulduğu görülür. İnsan dilinin temellerinin, insan ve diğer canlı türlerinin tamamının hayat kaynağı olan Güneş'e bağlanmış olması ilkel topluluklardaki Güneş kültünün rolü de göz önüne alınarak değerlendirildiğinde antropolojik olarak oldukça mantıklı bir çözümlemedir. Ayrıca insan ses yolunun incelenmesi için yürütülen fizyolojik araştırmalarda elde edilen sonuçlara bakıldığında insanın doğal yollarla çıkarabileceği ilk ses "a" olmalıydı. Bu "a" sesinin devamlı bir şekilde tekrarlanması suretiyle bir süre sonra Türkçede yarım ünsüz olarak adlandırılan "ğ" sesiyle birleşerek "ağ" biçiminde seslendirilmesi çok kuvvetli bir olasılıktır. Morfolojik olarak insan ses yolunun çıkarabileceği ilk sesler ve sesleri birleştirerek kurabileceği ilk sözcük muhtemelen "a, aa, aaaaaa…=ağ" biçiminde olabilirdi (Sadoğlu, 2003, s. 249).

Karanlığı yok eden, bitkileri canlandıran, günü aydınlatan, avlanmaya ve yiyecek bulmaya olanak sağlayan Güneş, toplumsal alanda insan yaşamının sürdürülebilir olmasının da temelinde yer alır. Zaman, yükseklik, uzaklık, büyüklük, renk, güç gibi temel kavramların kaynağı da yine Güneş'tir. Düşünen insanın beyninde Güneş; tanrı, aydınlık, parlaklık, ateş, sıcaklık, güç-kudret, süreklilik, çoğalma, çokluk, büyüme, büyüklük, yükseklik, kuvvet, hareket, uzunluk, zaman, yer, canlılık, ruh, renk, su anlamlarını bünyesinde taşır. Bu büyük kavramlar karşısında gayretini gizleyemeyen düşünen insan, ilk ses olarak */a/* sesini çıkarır.

Zamanla bu kavramların tamamı */a/* sesinin gelişip genişlemesiyle oluşan ilk köklerden türetilen sözcüklerle karşılanmıştır (Karaman, 2017, s. 26).

İnan'a (1936) göre Hint-Avrupa dil ekolüne mensup dilbilimcilerin çoğu dilin kökeni sorununu dil bilgisi konusu olmaktan çok bir felsefe konusu olarak kabul etmektedir ve bu konu üzerine çalışmayı boş bir çaba olarak görürler. Oysa Güneş Dil Teorisi; bir bilim dalı olarak dilbilimi, felsefe ve sosyoloji arasında bir yerde konumlandırır; çünkü dil psikolojik ve sosyolojik yasalara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Güneş Dil Teorisi dilin kökeni sorununu çözümlemeye çalışarak işe başlamış ve ilk kökü keşfetmiştir. Dil sadece psikolojik bir olgu değildir, insan çeşitli duygularını dil olmadan jest, mimik ve başka işaretler kullanarak da ifade edebilir. Hayvancıl duygularını "gırrr, mırrr" benzeri seslerle de ifade etmiş olabilir; fakat bunların hiçbiri toplumsal bir yaşam süren insanın kullanabileceği sesler değildir, bunlar insan-hayvanın boğazından çıkan gürültü ve sesler olmuştur (İnan, 1936, s. 9). Abdülkadir İnan'ın "Güneş Dil Teorisi Ders Notları" kitabında dili toplumsal bir olgu olarak ele alması ve iletişimin işaretler ile de kurulabilen bir olgu olduğunu vurgulaması Corballis'in tezleriyle örtüşmektedir.

Güneş Dil Teorisi, Evrim Teorisi'nin insanoğlunun tek bölgeden başlayarak dünyaya yayıldığını savunan tek bölgelilik tezleri ile desteklenmiştir. Güneş Dil Teorisi; insanlığın kökeninin Orta Asya'da olduğunu, Orta Asya'nın en eski milletinin Türkler olması nedeniyle de dünyanın bütün milletlerinin kullandığı dillerin tek kökenden -Türkçeden- türediğini ve bu dilin doğuşunda Güneş'in etkili olduğunu savunmuştur. Güneş Dil Teorisi'nde dilin kökeni ile ilgili iki teori birleştirilerek işlenmiştir. Bunlar dilin jest ve mimiklerden ortaya çıktığını savunan teori ile dilin insanoğlunun hayret duygusundan çıktığını savunan çığlık teorisidir. İlkesel bağlamda nesnel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda Güneş Dil Teorisi'nin biyolojik olarak evrimci bir bakış açısının ürünü olduğunu da söyleyebilmemiz olasıdır (Yıldızlı, 2017, s. 107).

Güneş Dil Teorisi'ne göre dil evrimi birbirinden bağımsız üç ayrı döneme ayrılmıştır. İlk dönem "kökler çağı" olarak adlandırılır. İkinci dönem "gövdeler çağı"dır. Son dönem ise "çekim çağı"dır. Dil evriminin böyle evrelere ayrılması Türk dilinin eskiliği varsayımına dayanılarak bir üstünlük göstergesi olarak kabul edilmiş, ilk köklerin Türkçeden diğer dillere yayıldığı ve öteki dillerin tamamının Türkçeden türediği varsayımının ileriye sürülmesine neden olmuştur (Demircan, 1998, s. 122).

Güneş Dil Teorisi, Atatürk'ün talimatları doğrultusunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde okutulmaya başlanmıştır. Dönemin Türkologları arasında yer alan İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut, Saim Ali Dilemre, Agop Dilâçar, İsmail Hami Danişmend, Ragıp Hulûsi Özdem gibi kıymetli araştırmacılar, Güneş Dil Teorisi üzerine çalışmalar yapmaya başlamıştır. İbrâhim Necmi Dilmen, İkinci Türk Tarih Kurultayı'na "Güneş Dil Teorisi'nin Tarih Tezindeki Yeri" başlıklı makalesini sunarak Güneş Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur (Demir, 2010, s. 391).

Demir'e (2010) göre Güneş Dil Teorisi, aslında tarih tezinin iki yönüne katkı sunmaktadır. Birincisi Türk dilinin ve ırkının tarihsel süreçteki sürekliliğini vurgulamak, ikincisi dil sorununu seküler bir düzleme taşımak. Türk Dil Devrimi'nin öncelikli amacı Türkçeyi Arapça ve Farsçanın kültürel hegemonyasından kurtarmak gibi görünse de asıl amaç laik cumhuriyetin dilini Arapça ve Farsça ile özdeşleşmiş İslam'ın etkisinden kurtarmaktır. Cumhuriyet dilde sadeleştirme akımından alfabe değişikliğine kadar olan sürecin tamamında öncelikle Türkleşmeyi, daha sonra ise sekülerleşmeyi hedeflemiştir (Demir, 2010, s. 392). Güneş Dil Teorisi ile dilin kaynağı ve kökeni olarak tanrısal unsurların gösterilmediği, dilin kökeninin doğal süreçlerle anlatıldığı bir kuramsal çerçeve inşa edilerek laik bir ülkeye yakışan, bilimsel bir temele dayanan, yanlışlanabilir bir dil tezi ortaya konulmuştur.

Demir'e (2010) göre Güneş Dil Teorisi çığırından çıkan dilde sadeleştirme çalışmalarının sığaya çekilmesinde etkin bir biçimde kullanılmıştır. Bu konuda Heid (2001) de aynı fikirdedir. Dil Devrimi'nin birtakım aşırılıklarından vazgeçilmiş olsa da devrimin ana fikrinden asla vazgeçilmemiştir. Güneş Dil Teorisi aşırıya kaçan dilde sadeleştirme hareketini bir ölçüde durdurmuş olmakla birlikte dilde sadeleştirme çalışmaları ile Güneş Dil Teorisi çalışmaları birbiriyle uyumlu bir biçimde birbirini tamamlayıcı bir nitelikte yürütülmüştür. Baykuş'a göre (2020) Güneş Dil Teorisi'nin temellendirmesi ile birlikte dönemin dil çalışmaları sınırlandırılmış, bütün sözcüklerin kökeni ortak ise Türk diline girmiş yabancı sözcükleri dilimizden atmaya gerek kalmamıştır. Bu açıdan teori, dilde sadeleştirme çalışmalarının gereksiz olduğunu vurgulamış, dahası bugüne kadar yapılan tüm çalışmaları anlamsız kılmıştır (Baykuş, 2020, s. 61).

Gültekin'e göre ise Atatürk özleşme çalışmaları kapsamında yapılan aşırı yönleri 1936 yılında görmüş ve bunları düzeltmiştir. 1937 yılında Atatürk'ün bilim dilinin özleşmesi doğrultusunda kendi çalışmaları vardır. Bu bağlamda Atatürk dilde özleşme çalışmalarından asla vazgeçmemiştir (Gültekin, 1983, s. 72). Atatürk, Güneş Dil Teorisi kapsamında yapılan çalışmaları başlatırken özleşme çalışmalarını bitirmeyi amaçlamamıştır. Özleşme

çalışmalarını bitirmek isteseydi bunu bir teoriye ihtiyaç duymadan tek bir talimatla yapabilecek bir konumdaydı. Atatürk, Güneş Dil Teorisi çalışmalarında ciddi ve samimi bir biçimde dilin kökeninin araştırılmasını istemiş ve bu kökenin Türkçe olup olmadığı üzerine bilimsel olarak düşünülmesini istemiştir. Atatürk, Türkçe eş anlamlıları olan Arapça kelimeleri kullanmaktan kaçınma yönünde bir davranış sergilerken aynı zamanda hayatı boyunca kullandığı Arapça-Farsça kelimeler yerine özleşme çalışmaları sırasında türetilen yaygın kabul görmemiş yeni kelimeleri kullanmamayı tercih etmiştir. 1934-1935 yıllarında gönderdiği telgraflarda bütünüyle Öztürkçe bir üslubu tercih ederken 1936 yılından itibaren gönderdiği bazı telgraflarda Arapça kökenli bazı kelimeleri kullandığını gözlemliyoruz (Lewis, 2019, s. 101-102).

Güneş Dil Teorisi çalışmaları kapsamında yapılan incelemelerde Hint Avrupa dilleri ile Türkçe arasındaki bağlantılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bütün dünya dillerinin Türkçeden türediğinin öne sürülmesi ile teori çıkmaza düşmüştür. Dönemin koşullarına bakarak bu anlamlı bir çalışmadır. Oysa Nostratik ve Avrasyatik teorileri kapsamında yapılan incelemelerde Türkçenin de içerisinde bulunduğu Altay dillerinin Hint-Avrupa, Ural, Dravit dilleri başta olmak üzere pek çok dil ailesiyle ortak yönlere sahip olduğu açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Nostratikçiler bu dillerin tamamının günümüzde konuşulmayan ortak bir dilden, ortak bir ata dilden lehçeleşme şeklinde ayrılarak çeşitlendiğini iddia etmektedirler (Arıkoğlu, 2009, s. 83). Bu bağlamda düşünecek olursak Güneş Dil Teorisi döneminin ötesine geçmeyi başarabilmiş bir bilimsel ufku simgeler. Teorinin aşırı ulusçu ve bilimdışı önyargılardan arındırılarak günümüzde Türkçenin de içinde bulunduğu dil ailelerinin ortak bir ata dilden türediği kapsamında tekrar ele alınması ve güncellenmesi gerekmektedir.

Lewis'e (2019) göre Atatürk, Güneş Dil Teorisi'ni Türkçedeki özleşme hareketinin çıkmaza girmesi ile ortaya atmış değildir. Ona göre Atatürk filolojiye ilgi duyan ve bu konuda çok okuyan bir devlet adamı olması nedeniyle bu konudaki fikirlerinin bilim dünyasında tartışılması amacıyla Güneş Dil Teorisi'ni gündeme getirmiştir. Teoriyle ilgili çalışmaları başlattıktan sonra yabancı bilim adamlarından gelen eleştirilere kulak vermiş ve zamanla teoriden uzaklaşmıştır. Kısacası Atatürk ortaya attığı teorinin kamuoyunda tartışılmasını sağlamış, teori aleyhindeki bilimsel fikirlerin artmasıyla birlikte akılcı ve bilimsel düşünen her teorisyenin yapması gerektiği gibi bu teoriden vazgeçmiştir (Lewis, 2019, s. 101).

Bazı araştırmacılara göre dillerin kökeni sorunu ulusalcı siyasetlerin bir malzemesi olarak kullanılmıştır. Ülkemizde de bu politikaların sonucu olarak ortaya çıkan Güneş Dil Teorisi bütün dillerin kökeninin Türkçe olduğunu iddia ederek bu politikaların bir yansıması

olduğunu gösterir. Bu kuramın modern dilbilimsel yöntemlere göre kanıtlanması yahut savunulması günümüzde mümkün değildir (Demiral ve Kaya, 2020, s. 117). Sadoğlu'na (2003) göre ise tamamen yeni bir ulusal dil yaratmaya çalışan dilde özleştirme seferberliğine karşı geliştirilen Güneş Dil Teorisi kapsamında yapılan çalışmalar ile birlikte dil planlamasındaki ulusçu kaygılar ikinci plana itilmiştir (Sadoğlu, 2003, s. 251).

Lewis'in (2019) *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu* adlı eserinde Dil Devrimi ve Güneş Dil Teorisi ile ilgili iddiaları, bir bilim adamının tarafsız tutumuna yakışmayan küçümseyici ifadelerle bezenmiş bir üslupla karşımıza çıkmaktadır. Güneş Dil Teorisi, bütün dünya dillerinin tek bir kaynaktan türediğini iddia etmesi ve bunu da diller arasındaki kök benzerliklerine dayandırması açısından bile döneminin oldukça ilerisinde bir dil türeyiş teorisidir. Bilim teoriler üzerinden ilerler. Güneş Dil Teorisi de ortaya bir fikir atmış ve bu fikrin nesnel gerçeklikte sınanarak geliştirilmesini ya da yıkılmasını beklemiştir. Türk Dil Devrimi "trajik bir başarı" olarak adlandırılabilecek ölçüde küçük bir atılım değildir. Türk Dil Devrimi ile Türk dili, çağdaş dünya dilleri arasında yerini almış, günümüzde farklı milletlerden insanların iletişim kurmak için kullandığı, dünya çapında 100 milyon insanın konuşup yazdığı bir bilim ve edebiyat dili hâline getirilmiştir.

Güneş Dil Teorisi'nin asıl önemi, Türk dilinin tarihini ve kökenini tarih öncesi çağlara kadar taşıyarak Türk dilinin tarihsel kökenlerini açıklamaya çalışmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Türkçenin sınırlarını çizmek için yeni bir ölçüte ihtiyaç duymamızı sağlamıştır. Ayrıca bu teori yıllarca savaşmış yorgun ve yıkılmış bir toplumun Cumhuriyet Devrimi ile birlikte ayağa kalkarak dilbilimsel araştırmalar yapıp dilin kökenini inceleyecek düzeye ulaşmasını göstermesi açıcından da tarihsel bir öneme sahiptir (Baykuş, 2020, s. 85).

Korkmaz'a (2005) göre Güneş Dil Teorisi'nin bilimsel bir değeri yoktur, onun asıl değeri dili yüzyıllarca hor görülerek örselenmiş bir ulusa manevî bir güç kaynağı olması ve ulusal bir tarih bilincinin ürünü olarak Türk milletinin dilini ve tarihini, tarih öncesi çağlara kadar dayandırması açısından önemlidir. Bu bağlamda teori amacına ulaşmıştır (Korkmaz, 2005, s. 944). Güneş Dil Teorisi'ne yönelik tarafsız bir değerlendirme yapmaya yönelik bir analizde, teorinin günümüzdeki dilbilim ölçüleriyle hiçbir açıdan örtüşmeyen bilimsel içeriği ile onu değerlendirmek doğru değildir. Korkmaz'a göre teorinin yaşadığı kısa dönem içinde ulaşmayı hedeflediği amaçlara ulaşmış olması ve Türk milletinin tarihsel bir döneminde manevî bir değer taşıyan bir teori olarak ele alınması ve Güneş Dil Teorisi'ne tarihsel bir olgu olarak bakarak onun değerlendirilmesi daha doğru bir tutum olacaktır (Korkmaz, 2005, s. 783). Teorinin niçin ortaya atıldığına yönelik sorulara verilecek bilimsel yanıtlar, teorinin ulaşmak

istediği hedeflere ulaşıp ulaşamadığı yönündeki değerlendirmeler günümüzde Güneş Dil Teorisi'ne yönelik yapılacak değerlendirme çalışmalarında önemli olacaktır (Korkmaz, 2005, s. 780).

Güneş Dil Teorisi'ni tek merkezli bir çalışma olarak düşünerek onu sadece dilbilim ya da filoloji bağlamında değerlendirmek doğru olmayacaktır. Güneş Dil Teorisi; tarih, felsefe, coğrafya, antropoloji, dilbilim, biyoloji, psikoloji ve toplum mühendisliği bağlamında önem taşıyan ve çok boyutlu sonuçlar doğuran bir dil kökeni teorisi olarak karşımıza çıkar (Yıldızlı, 2017, s. 108). Onu değerlendirmeye yönelik olarak yapılacak çalışmaların da bu bağlamda bir disiplinlerarası derinlik taşıması gerektiğini iddia etmek yöntembilimsel açıdan en doğru tutum olacaktır.

Dilin evrimi açısından bakacak olursak Güneş Dil Teorisi kapsamında yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Dilin kökenine yönelik erken dönem çalışmalar kapsamında değerlendirilmesi ve ortaya atıldığı dönemdeki bilimsel veriler ışığında incelenmesi bizce daha doğrudur. Güneş Dil Teorisi, teorinin ortaya konulduğu dönemdeki bilim dışı kaygılardan arındırıldığında dillerin kökenine yönelik döneminin de ötesine geçen seküler bir kaynak ortaya koymasıyla dahi ülkemizde dilbilimin tarihsel gelişim evreleri açısından oldukça değerli bir hamle olarak kabul edilmelidir. Ayrıca insan dilinin evrimsel kökenlerinin araştırılması günümüzde psikolojik açıdan da ele alınmaktadır, Güneş Dil Teorisi günümüzden çok önceki bir tarihsel süreçte bunu fark ederek dilin kökeni bağlamında psikolojik gerekçeleri öne çıkarmıştır.

4.1.7.1.2. Avrasyatik ve Nostratik Teorileri Bağlamında Dilin Evrimi Tartışmaları

Türkoloji alanında dilin evrimi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde karşımıza bütün dünya dillerinin tek bir kaynaktan (ata dil) türeyerek çoğaldığını ve çeşitlendiğini savunan teorilerin (Nostratik-Avrasyatik) karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu teoriler bilim dünyasında yoğun bir şekilde tartışılmış olmasına rağmen çeşitli gerekçelerle yaygın kabul görmemiştir.

1990'dan sonra özellikle genetik biliminde ulaşılan sonuçların ortaya koyduğu somut biyolojik kanıtlara dayanarak, bütün insanların tek kökene bağlanabilmesinin mümkün olduğuna yönelik bilimsel verilerin artmasıyla birlikte büyük aile teorilerine olan inanç da kuvvetlenerek gelişmektedir. Genetik ve karşılaştırmalı dil çalışmalarında gerçekleşen ilerlemeler gözlendiğinde gelecekte büyük dil ailesi kuramlarının daha fazla taraftar bulacağı açıktır (Ercilasun, 2013, s. 19).

4.1.7.1.2.1. Nostratik Teorisi

Nostratik teorisi, altı dil ailesinin (Sami-Hami, Kartvel, Hint-Avrupa, Ural, Dravit, Altay) aynı kökten çıktığını ve dolayısıyla bir "büyük aile" (macrofamily) oluşturduğunu savunan bir teoridir (Ercilasun, 2006, s. 27). Çağdaş Nostratik teorisinin kurucusu Vladislav İlliç-Svitıç'tir. Nostratik terimini akademik alanda ilk kullanan araştırmacı ise Holger Pedersen'dir.

Hint-Avrupa dil ailesi ile diğer dil aileleri arasındaki akrabalık ilişkilerini araştırmak için ilk hareketi Holger Pedersen başlatmıştır. Nostratik adı verilen bu büyük aile teorisi ile birlikte Pedersen; Hint-Avrupa, Sami, Fin-Ugor, Samoyed, Yukagir, Altay ve Eskimo-Aleut dillerini içine alan geniş bir dil ailesi kuruyordu. Böylece Hint-Avrupa dil ailesi merkezli dilbilimsel görüşe karşı ilk karşıt görüş ortaya konulmuştur. Ayrıca bütün dünya dilleri arasındaki benzerlikleri bulma çabaları artmış ve bunun üzerinden bütün dünya dillerinin tek kökenden türediğini savunan görüş güç kazanmaya başlamıştır (Ruhlen, 2009, s. 93-96).

Pedersen tarafından ortaya atılan Nostratik teori karşılaştırmalı tarihsel dilbilim verilerine ve sezgisel tahminlere dayandığı için bilim dünyasında o dönemde çok fazla ciddiye alınmamıştır. Fakat daha sonra İlliç-Svitıç'ın yapmış olduğu ses ve şekil çalışmalarıyla, sistematik karşılaştırmalı dilbilimsel materyallerin geliştirilmesi ile birlikte yaygın kabul kazanmıştır (Abibulla, 2023, s. 8-9).

Greenberg'in Avrasyatik Teorisi'nden önce, isim babalığı Holger Pedersen tarafından yapılan, İliç-Svitıç tarafından kuramsal çerçevesi çizilerek geliştirilen Nostratik dil teorisi bulunmaktaydı. Bu teoriye göre Hami-Sami, Kartvel, Hint-Avrupa, Ural-Yukagir, Elam-Dravid, Altay, Kore, Japon dillerinin ortak bir büyük dil ailesinden geldiği savunuluyordu (Arıkoğlu, 2009, s. 79). Avrasyatik teorisi ile kesişen yönleri olduğu gibi çelişen yönleri de bulunan bu teori ortak köken kavramının ilk defa ciddi kanıtlarla ortaya atılması açısından Avrasyatik Teorisi'ne giden yolu açmış ve dilbilimcilerin ilgisini bu dillere çekmiştir. Avrasyatik Teorisi'nde Japon-Aynu-Gilyak, Çukçi-Kamçatka ve Eskimo-Aleut dilleri tasnif edilirken Nostratik Teori'de Hami-Sami Kartvel, Dravid dilleri tasnif edilmiştir. İki teorinin ortaklaştığı diller ise Ural-Yukagir, Altay ve Kore dilleridir. Köken akrabalığı olan diller sınıflandırmasındaki bu farklılıklar her iki teorinin kuramcıları tarafından çeşitli gerekçelere dayandırılır (Arıkoğlu, 2007, s. 110-111).

Nostratik teoriyi Holger Pedersen, İliç Svitıç, Aron Dolgopolsky, R. Allan Bomhard, John C Kerns, Joseph Greenberg, Sergey Starostin gibi bilim adamları çalışmıştır. Bu bilim

adamlarının bir kısmı Nostratik Teori'yi Avrasyatik Teorisi ile birleşik olarak ele almıştır. 1960'larda iki Rus bilim adamı Holger Pedersen'in Nostratik Teori'siyle ilgilenmeye başladılar ve Pedersen'in tezlerini genişleterek teoriye büyük bir katkı sundular. Vladislav İlliç-Svitıç ve Aron Dolgopolsky önce birbirinden bağımsız olarak daha sonra ise birlikte çalışarak Hint-Avrupa dillerinin Afro-Asyatik, Kartvel, Ural, Altay, Dravit dilleri ile akraba olduğunu göstermeye başladılar. Gramer ve sözlük de dahil olmakla birlikte 700'ün üzerinde etimolojik kanıt ile akrabalık tezlerini desteklediler (Ruhlen, 2009, s. 96).

Rus Nostratik okulunun en önemli temsilcisi Sergey Starostin'dir. Starostin, "Nostratik" ana başlığını verdiği dillerin alt başlığı olarak "Avrasyatik" terimini kullanmaktadır. Bu yolla birçok ortak yanı bulunan Nostratik ve Avrasyatik dil ailelerini birleştirmeye çalışmıştır. Starostin, bu dillerin tamamının bir kök dilden türeyerek bir dil ağacı oluşturacak biçimde çoğaldığını savunur (Arıkoğlu, 2009, s. 81). Starostin ve ekibinin yaptığı araştırmalar sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde diller arasındaki benzerliklerin yüksek oranlarda olduğunu görürüz. Bu derece yüksek bir benzerlik oranının dillerin akrabalığı dışında bir nedene bağlanarak (sözgelimi dil etkileşimi ya da kültürel aktarma) açıklanabilmesi mümkün değildir. Avrasyatik ve Nostratik teori kapsamında sınıflandırılan diller arasındaki benzerlikler kimi diller arasında çok yüksek kimi diller arasında çok düşük çıkmasına rağmen bu dillerin ortak bir kök dilden türemiş olma olasılığını güçlendirmektedir (Arıkoğlu, 2009, s. 81).

Nostratik dil teorisi dünya dillerine yönelik bilimsel araştırma yöntemleri geliştikçe daha da kuvvetlenerek gelişmektedir. Özellikle yüksek teknoloji araçlarının etimoloji çalışmalarında kullanılmaları elektronik kaynaklara ulaşım kolaylığı, yapay zekâ ve üç boyutlu modelleme yöntemlerinin gelişmesi ve bunların dilbilim çalışmalarında etkin bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte farklı dillerde kullanımda olan sözcüklerin tarihsel köklerinin kapsamlı bir şekilde tespit edilmesi ve karşılaştırılması mümkün hâle gelmiştir (Abibulla, 2023, s. 119.

Nostratik teoriyi savunan bilim adamlarının dillerin ortak kökenden türediği yönünde yaptığı çalışmalar genetik biliminin son yıllarda ortaya koyduğu verilerle de desteklemektedir. Genetik biliminin daha da gelişmesiyle bu konudaki somut biyolojik kanıtlar daha da artacaktır (Arıkoğlu, 2009, s. 83).

4.1.7.1.2.2. Avrasyatik Teorisi

Dünya dilleri başlıca iki açıdan sınıflandırılır. Bunlar köken (genetik) ve tipolojidir. Bu iki sınıflandırma alanından hareket eden dilbilimciler dünya dillerini büyük dil aileleri etrafında birleştirme yoluna gitmiştir. Avrasyatik büyük dil ailesi teorisi ise Amerikalı dilbilimci Greenberg tarafından 1960'larda ortaya atılmış ancak bu konu ile ilgili yayınlarını Greenberg, 2000 ve 2002 yıllarında yayımlamıştır (Ercilasun, 2013, s. 18-19). Greenberg'in 2000 yılında yayımlanan *Indo-European and Its Closest Relatives: The Eurasiatic Language Family (Hint-Avrupa ve Yakın Akrabaları: Avrasyatik Dil Ailesi)* adlı eserinde Avrasyatik ailesi içinde saydığı dil aileleri arasındaki ses ve şekil benzerliklerini sayarak bu dil aileleri arasında bir akrabalık ilişkisi olduğunu vurgulamıştır (Greenberg, 2000, s. 12). Greenberg'in Avrasyatik teorisi içinde sınıflandırdığı bazı diller Nostratik dil teorisi içinde de sınıflandırılmıştır. Birçok Nostratikçi, Avrasyatik dillerin Nostratik dillerin bir alt grubu olduğunu iddia etmiştir (Greenberg, 2005, s. 331).

Afrika ve Amerika yerlilerinin dillerini sınıflandırarak bunları büyük dil ailelerine ayırmasıyla dilbilim alanında tanınan Amerikalı dilbilimci Joseph Greenberg, Avrasyatik teorisinin kurucusudur. Avrasyatik teorisinde Greenberg; Hint-Avrupa, Ural, Altay, Gilyak, Kore-Japon- Aynu, Çukça, Eskimo-Aleut dil ailelerinin büyük bir dil ailesi oluşturduğunu savunur ve bu büyük aileye "Avrasyatik Dil Ailesi" adını verir (Ercilasun, 2006, s. 28). Bu aile çoğu Nostratik dil ailesi içinde sınıflandırılan dilleri de kapsıyordu. Bu dil aileleri arasında Nostratik teori ile eşleşen 64 gramatikal ve beş yüzün üzerinde leksikal etimolojiyle Avrasyatik Teorisi desteklenmiştir. Avrasyatik ailesi içinde tasnif edilen diller arasında pek çok leksik ve gramatik benzerlikler vardır ve bunların tamamı sadece tesadüf eseri ya da ödünçleme yoluyla diller arasında alışveriş edilerek yayılmış olamaz. En makul açıklama olarak karşımıza bu dillerin kökenlerinin ortak olduğu ve dillerin sonradan çeşitlendiği gerçeği çıkar (Ruhlen, 2009, s. 96).

80'li yıllarda Joseph Greenberg, Avrasyatik olarak adlandırdığı bir sınıflandırma teorisi üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu çalışmaların ışığında elde ettiği verilere dayanarak Hint-Avrupa dilleri ile Ural-Altay, Kore-Japon- Aynu, Gilyak, Çukçi-Kamçatka, Eskimo-Aleut dilleri arasında dilbilimsel bir köken akrabalığı olduğunu savunmuştur. Adı geçen dilleri 72 gramer yapısı üzerinden inceleyerek bu dilleri zamirler, hâl ekleri ve çekim unsurları açılarından karşılaştırarak birtakım ortak noktalarının var olduğuna ulaşmıştır (Arıkoğlu, 2007, s. 110).

Greenberg, Avrasyatik büyük dil ailesini fonoloji ve morfoloji bölümlerini içine alan bir yöntemle karşılaştırarak bu dillerin ortak yönlerini ortaya koymuştur. Greenberg, yedi dil ailesindeki ses ve biçim benzerlikleri karşılaştırmış ve aralarındaki benzerlikleri somut bir biçimde ortaya koymuştur. Bu dillerin söz varlığı üzerine yaptığı ikinci çalışmasını tamamlayamadan vefat etmiştir (Greenberg, 2000, s. 280-281. Akt., Ercilasun, 2006, s. 29).

Arıkoğlu'na (2007) göre dillerin doğuşu üzerine ortaya konulan teorilerde ilgili teoriyi çalışan bilim adamlarının milliyetleri belirleyici olmuştur. Bilim adamlarının çeşitli gerekçelerle kendi dillerinin en eski dil olduğunu iddia etmesi nedeniyle bilimsel gerçeklerden uzağa düşülmüştür. Ancak Arıkoğlu (2007) bu noktada önemli bir noktaya temas etmektedir. Avrasyatik Teorisi'nin kurucusu Greenberg, Altay dilleri uzmanı olmamasına rağmen teorisinde ortaya koyduğu kanıtlar oldukça önemlidir ve ileride uzman kişilerin yapacağı çalışmalarla Türkçenin kökeni ve diğer dillere yaptığı katkılar konusunda daha geniş bir bilgiye ulaşma imkânına sahip olacağız (Arıkoğlu, 2007, s. 114).

Mehdi Rezaei (2013) *Avrasyatik Dil Teorisi Bağlamında Türkçe ve Farsça'nın Konumu* adlı çalışmasında Hint-Avrupa, Ural-Altay dil ailelerinin önemli üyeleri arasında gösterilen Türkçe ve Farsça dillerini, Ana Türkçedeki kelime başı p- meselesi üzerinden Avrasyatik Dil Teorisi kapsamında incelemeye çalışmıştır. Yapılan inceleme sonucunda iki farklı dil ailesi içinde bulunan Türkçe ve Farsça dilleri arasında önemli benzerlikler bulunmuştur (Rezaei, 2013, s. 31-35).

Avrasyatik ve Nostratik teorileri kapsamında yapılan çalışmalar leksik unsurlar üzerinden yapılmıştır ve çalışmalar bu dillerdeki ayrışmaların MÖ. 14.000 ile MÖ. 3000 yılları arasında gerçekleşmiş olduğuna işaret ediyor. Sözcük tabanlarının anlam ve şekilde aynı kökene dayanmasına odaklanan bu çalışmalar dilbilim içinde dillerin akrabalık ilişkilerinin ortaya konulması kapsamında yapılmıştır (Arıkoğlu, 2009, s. 83). Fakat elde ettikleri sonuçlar düşünüldüğünde bu çalışmaların sonuçları, insanoğlunun dil yetisinin evrimleşmiş olduğuna yönelik tezi destekleyici niteliktedir. Kullanımda olan diller 14000 yılda bu kadar farklılaşmayı başarabilmişse homo habilisten homo sapiense uzanan çizgide insan dilinin evrim geçirerek ortaya çıkmış olması da kuvvetle muhtemeldir.

Avrasyatik ile Nostratik teorisinin kapsadığı diller arasında bir farklılık bulunmaktadır. Nostratikçilerin asıl amacı Hint-Avrupa dil ailesi ile diğer diller arasındaki akrabalığı kanıtlamak olduğu için onlar buna odaklanmıştır. Greenberg ise ürün sınıflandırma çalışmalarında birkaç dil ailesinin arasındaki akrabalık ilişkilerini kanıtlamaya çalışmaktan

çok bütün dünya dillerini ve dil aileleri sınıflandırmaya çalışmıştır. Greenberg'in teorisinde akrabalık asıl kanıtlanması gereken amaç değildir, sınıflandırma çalışmaları sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Greenberg, Avrasyatik ailesi içinde sınıflandırdığı dillerin arasında diğer dillerden daha fazla benzerlik olduğunu gördü ve Avrasyatik dil ailesini bu benzerlikler üzerine inşa etti. Greenberg; Afro-Asyatik, Kartvel ve Dravid ile Hint-Avrupa arasındaki akrabalıktan şüphe duymasına rağmen bunlar arasındaki akrabalığı çok uzak bir akrabalık ilişkisi olarak tanımladı (Ruhlen, 2009, s. 97). Görüldüğü gibi Nostratik ve Avrasyatik ailesi arasındaki farklılıklar bu alanlarda çalışan araştırmacıların yöntemsel farklılıkları yüzünden oluşmaktadır. Sonuç olarak Greenberg ve Nostratikçiler, Hint-Avrupacıların yapay dilbilimsel sınırlarını aşma ve dillerin uzak akrabalarını tespit etmeye çalışma noktasında gerçekten müttefiktirler (Ruhlen, 2017, s. 134).

Dolgopolsky, Starostin, Greenberg, Ruhlen gibi araştırmacıların fikirlerinde doğruluk payı var ise dilin tek kökenliliği bağlamından hareketle insanın köken birliği de yansıtılmış olabilir. Ancak karşıt görüşteki araştırmacılar haklı ise diller çok yakın bir zamanda ve çok hızlı bir biçimde ortaya çıkmış ise ve günümüzden beş bin yıl öncesine ait bir dile ait hiçbir tarihsel iz sürülemez ise büyük dil aileleri (Nostratik, Avrasyatik, Amerind) tamamen bir hayal ürünü olarak kalacaktır. Böylece insanın soy ağacı ile dil aileleri arasında hiçbir ilişki bulunamayacaktır. Arkeoloji, biyoloji, dilbilim ve genetik bilimlerinden gelen veriler, Darwin ve Huxley'in dilin kökeni ve evrimi konusundaki öncü açıklamalarının bir hayalden daha fazla şey ifade ettiğini göstermektedir (Ruhlen, 2017, s. 193-194).

4.1.7.2. Dilin Evrimi ve Kökeni ile İlgili Yayını Olan Araştırmacılar

4.1.7.2.1. Ragıp Hulûsi Özdem

Cumhuriyet döneminde dilbilim alanında çok önemli çalışmalar yapan Ragıp Hulûsi Özdem (2022) dilin kökeni ve ortaya çıkışı üzerine o güne kadar yapılan çalışmaları ve ortaya konulan tezleri özetlediği *Dil Türeyiş Teorilerine Toplu Bir Bakış* adlı eseriyle ilgili literatüre ilk önemli katkıyı sunmuştur. Kitabında Eskiçağ'da dilin türeyişi üzerine geliştirilmiş teorilerden başlayarak yirminci yüzyıl teorilerine kadar olan süreci, teorileri ortaya koyan filozof ve bilim adamlarının temel görüşleri etrafında özetlemiştir. Ülkemizde ilk defa dilin kaynağını ve kökenini tanrısal bir kaynağa dayandırmadan bilimsel temellere dayanarak ele alan bu eser oldukça önemli ve değerlidir. Bu eser, Cumhuriyet dönemindeki bilimsel atılımın simge eserlerinden biri olarak karşımıza çıkar (Özdem, 2022).

Özdem bu eserini 1935-1936 yıllarında kaleme almıştır. Bu çalışma yazarın Güneş Dil Teorisi üzerine yazmayı planladığı bir inceleme kitabı için bir giriş olarak planlanmıştır (Özdem, 2022, s. 15). Yazar bu çalışmasını tamamlayamadan aramızdan ayrılmıştır.

Dil Türeyiş Teorilerine Toplu Bir Bakış adlı eserinde Özdem (2022) dil üzerine yapılan ilk çalışmaları Hint vedaları üzerine yapılan gramer çalışmalarına kadar indirerek konunun tarihsel kökenine ne kadar vakıf olduğunu ortaya koyar (Özdem, 2022, s. 18-19). Antik Yunan döneminde Platon, Aristoteles, Sokrates, Epikuros ve Stoa okulunun dilin kökeni hakkındaki yargılarını karşılaştırmalı olarak inceler (Özdem, 2022, s. 22-33). Roma döneminde ise Vitruvius, Diodoros, Varro gibi gramercilerin eserlerinde yer alan dil türeyiş teorilerine dair içerikleri inceler (Özdem, 2022, s. 33-37). Kitabın Ortaçağ Teorileri bölümünde İslâm-Sark dünyasında ve Hristiyan-Batı dünyasında Ortaçağ boyunca üretilen dil türeyiş teorilerine değinir (Özdem, 2022, s. 39-53).

Kitabın Yeniçağ Teorileri bölümünde Condillac, Herder, Rousseau, Descartes, Leibniz, Kant, Smith gibi önemli kuramcılar tarafından geliştirilen teoriler üzerinde durulur. Bu noktada Özdem'in çalışması dil felsefesi açısından da önemli bir tarihsel kaynak olarak karşımıza çıkar. Bölümün sonunda Lord Monboddo'nun dilin kökenini Darwin'den önceki bir dönemde evrime dayandırmış olmasına değinilmiştir. Monboddo'ya göre insan dik duruş pozisyonunu kazandıktan sonra ciğerlerinden serbest ses çıkarma yetisini kazanmıştır ve böylece insan türü konuşmaya başlamıştır. Monboddo'nun bu fikirleri Herder ve Kant üzerinde etkili olmuştur (Özdem, 2022, s. 75).

Kitabın Soncağ Teorileri adlı bölümünde Renan ve Humbolt gibi günümüzde dahi dilin evrimi tartışmalarında atıfta bulunulan kuramcıların teorilerine değinilmiştir. Özellikle Humbolt'un dil ve düşünce arasındaki ilişkiye dair fikirleri ayrıntılı olarak açıklanmış ve erken bir dönemde dil ve düşünce ilişkisi üzerine yürütülen tartışmalar Türk bilim dünyasına tanıtılmıştır. Humbolt'un fikirlerinden hemen sonra Renan'ın görüşlerine de değinilmiş ve böylece dil-düşünce sorunsalı üzerine o dönemdeki en büyük iki düşünürün karşıt görüşleri nesnel bir üslupla tanıtılmıştır (Özdem, 2022, s. 81-89). Bölümün son kısmında linguistik kongrelerinde yapılan güncel tartışmalar da incelenmiştir. Bu bölümün en önemli kısmı olarak Sovyet dilbilimci Nikolay Yakovleviç Marr'ın kuramlarını gösterebiliriz. Marr, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan dil çalışmalarını etkileyen bir bilim adamı olması nedeniyle bizim açımızdan tarihsel bir önem taşımaktadır. Ayrıca Güneş Dil Teorisi kapsamında yapılan çalışmaları da etkilemiş olması o dönemde yapılan dil çalışmalarını anlamak isteyen

araştırmacılar için Marr'ın fikirlerini değerli kılmaktadır. Ayrıca Marr, bu kitapta teorilerine en geniş biçimde yer verilen kuramcıdır (Özdem, 2022, s. 167-181).

Özdem'in *Dil Türeyiş Teorilerine Toplu Bir Bakış* adlı eseri dilin kökeni ve türeyişi hakkında seküler ve bilimsel tezleri ülkemizde tanıtan ilk eser olması açısından önemli ve değerlidir. Diğer açıdan dilin kökenini evrimsel mekanizmalarla açıklayan bilim adamlarının teorilerini de tanıtması geleceğe yönelik önemli bir bilimsel yatırım olarak gözden kaçmamalıdır. Özdem'in bu çabası Cumhuriyet döneminde antropoloji alanında gerçekleştirilen çok kapsamlı bilimsel atılım hamlesiyle eşgüdümlü olarak okunmalı ve değerlendirilmelidir.

4.1.7.2.2. Agop Dilâçar

Türkoloji'nin ülkemizdeki kurucu isimlerinden biri olarak öne çıkan Agop Dilâçar, *Dil, Diller ve Dilcilik* adlı kitabında dilin kökeni, dilin evrimi gibi konulara değinen ilk araştırmacılardan biri olarak karşımıza çıkar. Oldukça erken bir dönemde dilin kaynağı, kökeni, evrimi üzerine görüşler geliştirerek bu alanın dilbilim ve filoloji disiplinlerinde bir tartışma konusu olarak var olduğunu görmüş ve ülkemizdeki bilim dünyasını da bu tartışma konusundan haberdar etmiştir. Dilâçar müstakil bir dilin evrimi teorisi ortaya koymuş olmamasına rağmen ülkemizde dilciliğe verdiği büyük emek ve dil türeyiş teorilerinin tanıtılması konusundaki eşsiz katkısı dolayısıyla adı anılması gereken değerli bir Türkolog olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilâçar (1968) dilin kökenini beyin ile dil aygıtının birlikte evrimleşip gelişmesinin bir ürünü olduğunu savunan teze yer vererek dilin kökenini evrimci bakışla açıklayan bir görüşü Türk bilim dünyasına tanıtmıştır. Bu tez, günümüzde de oldukça geniş bir perspektifle tartışılan Darwinci dilin evrimi görüşünün o dönemde ülkemizdeki araştırmacılar tarafından da bilindiğini bize göstermektedir. Ayrıca dili fonetik bir evrimin ve gelişimin sonucu olarak tanımlayan görüşe de yer vererek günümüzde dilin evrimini dil içi evrim süreçleri olarak tanımlayan araştırmacılara atıfta bulunmaktadır. Dilâçar, klasik dilciliğin dilin kökeni konusunu kendi çalışma programının dışında bırakmış olmasına rağmen ilgili konunun tarihsel süreçte hem bilim adamlarının hem de felsefecilerin temel tartışma konusu olduğunu da vurgulamıştır. Dilâçar, kitabının *Dilin Türeyişi* adlı bölümünde o güne kadar bilim dünyasında dilin kökeni hakkında ortaya atılmış bütün teorileri kısaca tanıtarak alanyazındaki görüşlerin temel bir sınıflandırmasını bize sunmuş, böylece o döneme kadar ülkemiz dilbiliminde bilinen dil türeyişi teorilerini bize vererek dilin evrimi konusunun ülkemizdeki tarihsel gelişim aşamaları hakkında bize oldukça değerli bir veri sunmuştur (Dilâçar, 1968, s. 7-8).

Dilâçar, ilgili kitabının *Evrim ve Gelişim Derecelerine Göre Dil* adlı bölümünde yaratıklarda dil varlığını evrim ve gelişme derecelerine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre diller; hayvan dili (langage animal, pseudo-langage), insan dili (langage humain), ilkeller dili (langage des primitifs), anormaller dili (langage des anormaux), çocuk dili (langage enfantin), dadı dili (ammensprache), ergin dili (adult language), şeklinde sınıflandırılmıştır (Dilâçar, 1968, s. 15). Bu sınıflandırmaya baktığımızda yazarın o dönemde hem Fransız hem İngiliz dilbilim dünyasında kullanılan dilcilik terimlerini birlikte kullandığını görüyoruz. Buradan Dilâçar'ın her iki dilde de döneminin çağdaş alanyazınına hâkim olduğu sonucuna ulaşıyoruz.

4.1.7.2.3. Özcan Başkan

Türkiye'de dilbilim disiplininde, dilin evrimi konusuna odaklanarak, erken sayılabilecek bir dönemde konuya dikkat çeken araştırmacılardan biri de Özcan Başkan'dır. Özcan Başkan (1968), *İnsan Dilinin Doğuşu* adlı makalesinde dilin ortaya çıkış süreçlerini disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almış, evrimci görüşün kuramsal çerçevesinin içinde kalarak dilbilimsel açıdan güçlü bir dil evrimi görüşünü ortaya atmıştır.

Başkan'a (1968) göre insan türünün ortaya çıkmasıyla birlikte insan dilinin de ortaya çıkışı başlamıştır. Bu bağlamda sözlü insan dilinin tarihi bir milyon yıl öncesine kadar götürülebilir. Bununla birlikte elimizdeki somut dilsel veriler ve belgeler bizi en fazla MÖ. 3000 yılına kadar geriye götürebilmektedir. Bu dilsel belgelere baktığımızda MÖ 3000 yılına gelene kadar geçen süreçte insan dili çeşitlenmiş ve bir milyon yıllık bir gelişme evresinden de geçmiştir. Elde edilen belgeler üzerinden incelenen diller, ilkel bir işaretleşme dilinin çok ötesinde bir haberleşme dili olarak ortaya çıkmıştır. İnsan dilinin doğuşunu yaklaşık olarak bir milyon yıl geriye götürmemiz mümkün ise bu dillerin yazılı olarak takip edilebilen tarihleri oldukça dar bir zaman dilimini bize işaret eder (Başkan, 1968, s. 143).

Başkan'a (1968) göre dilin doğuşuna ve oluşumuna dair söylenebilecek kanıtsız tahminlerin tamamı daha en başından çürük ve temelsiz iddialar olmaya mahkûmdur. Dilin doğuşunu ve oluşumunu aydınlatmak için yapılacak çalışmalarda izlenecek yöntemlerde temelden bir değişiklik yapılmadığı sürece ileri sürülen her düşünce, bilimsel bakımdan hiçbir geçerliliği olmayan spekülatif söylemler statüsünde kalmaya devam edecektir. Bu bağlamda dilbilim de somut bilimsel verilerden hareketle bu konuyu aydınlatmaya çalışmalıdır (Başkan, 1968, s. 144).

Başkan'a (1968) göre dilin kökeni konusu disiplinlerarası bir çalışma alanıdır. Bütün alanlardan elde edilecek verilerin birlikte yorumlanması sonucunda bilimsel bir kuram ortaya çıkarmak mümkün olabilir. İnsan dilinin mekanizması insan beyninin çalışması ile eşdeğer gittiği için psikoloji alanında elde edilen veriler de dilbilimsel açıdan değer kazanmaktadır. Sosyoloji ve nöroloji alanlarının da dilin doğuşu ve oluşumu hakkında bizlere ışık tutmaları beklenebilir. Başkan'a göre şu aşamada yapılması gereken çalışma, insan dilinin ortaya çıkmasını sağlayan düşünme ve konuşma mekanizmalarının bugünkü hâlini nasıl aldıklarının araştırılmasıdır, bu da fiziksel antropoloji disiplinini ilgilendirmektedir. İnsanın düşünme mekanizmasının nasıl çalıştığı sorunu ise nöropsikoloji disiplininin çalışma alanıdır. Bu noktada dilbilimin yapması gereken bu bilim dallarından elde edilen son verileri incelemek, bunların bir birleşimini yapmak ve bilimsel anlamda geçerli bir varsayım ortaya koymaktır (Başkan, 1968, s. 145).

Antropoloji disiplininden elde edilen veriler incelendiğinde insan türünün kuyruksuz maymunlarla ortak bir ata türünden ayrılarak evrim geçirdikleri yönünde bir sonuca ulaşılır. Bu bağlamda insan denilen canlı hiçbir zaman bir maymun türünden türememiştir; fakat daha eski bir türden ayrılarak kendi başına evrim geçirmiştir. Başkan (1968), bu süreci "Aryan" adı verilen dillerin hepsinin daha eski bir Hint-Avrupa dilinden türemiş olmalarına benzetmektedir (Başkan, 1968, s. 146). Başkan, bu noktada dilin evrimi ile ilgili görüşlerini ortaya koymadan önce insanın evriminin biyolojik ve antropolojik kanıtlarına değinerek ileri süreceği görüşü bu iki disiplinin verilerinden yararlanarak desteklemektedir.

Başkan (1968) dilin ortaya çıkışı konusunda zekâ kavramını öne almaktadır. Bunun nedenini de zekânın insandaki sözlü dilin açıklanması noktasında gerekli olduğuna dayanarak açıklar. Çünkü maymunumsuların tamamı ilkel bir çığlık dili kullanmalarına rağmen insanımsılar ve insanlar sözlü dil denilen bir anlaşma aracı kullanmaktadır. Bu nedenle insan dilinin ortaya çıkışını diğer maymunumsu türlerinde bulunmayan zekâ etkenine bağlamamız gerekmektedir. İnsan dilini açıklamak için her şeyden önce insan dilinin niçin maymunumsuların kullandığı bir çığlık dili gibi gelişmediğinin anlaşılması gerekir. Burada insan dilinin maymunumsuların kullandığı çığlık dilinin gelişmesi ile mi yoksa bu çığlık dilinden ayrılarak kendi içinde evrim geçirerek mi ortaya çıkmış olduğu açıklanmalıdır. İnsan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki farklılığın basit bir derece farkı olduğu görüşüne katılmak mümkün değildir; çünkü insan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki nitelik farkı derece farkı ile açıklanabilir bir düzeyde değildir. İnsan dili açık ve üretici bir nitelik gösterir. Yani insan dili, yeni durumlar için yeni işaretler ve göstergeler yaratabilir, bunları

yeni bir karışımla birleştirerek yeni durumların koşullarını yanıtlayabilir. Hayvan iletişim sistemlerinde ise böyle bir durum gözlenmemektedir (Başkan, 1968, s. 150).

Başkan (1968), insan beyni ile maymun beyni arasındaki nörolojik farklılıklara da vurgu yapar. İnsan beynindeki kıvrımlar, maymun beynindeki kıvrımlara göre fazladır. Bu bağlamda çığlık dilinden insan diline doğru yaşanacak gelişimi yaratacak farklılığın insan beynindeki fiziksel ve işlevsel farklılıkların sonucunda gelişen insan zekâsı olduğunu söyleyebiliriz. Zekâ, bir açıdan bakacak olursak birlikler arasındaki farklılıkları kavrama yeteneğidir. İnsan dili, hayvanların kullandıkları çığlık dili gibi içgüdüsel bir hareket değildir. Zekâya bağlı olarak öğrenilebilen bir davranıştır. Bir noktadan sonra insan dilinin doğuşunu ve gelişimini "öğrenme" işlemi açısından ele almamız gerekmektedir. Son yıllarda psikoloji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte geliştirilen öğrenme teorisi, konuşma mekanizması tarafından çıkarılan sesli göstergelerin nasıl anlam kazandıklarını ve bunların sözlü göstergeler biçiminde insan diline dönüştüğünü aydınlatabilecek düzeye ulaşmıştır. (Başkan, 1968, s. 150).

Başkan'a (1968) göre ilk insanımsıların insan dilini nasıl ortaya çıkardıklarını anlamak için konuşmaya yeni başlayan bebeklerin durumunu incelemek yararlı olacaktır. Dilin sözcüklerinin yaratılması sürecinde hem bebekler hem de ilk insanımsılar benzerlik gösterirler. Her ikisinde de rastgele çıkarılan sesler ve bu seslerin rastgele karışımları söz konusudur. Bu karışımlar, zamanla belli anlamlar kazanır. Büyümekte olan bir bebek, kendi kendine konuşarak bütün sesleri çıkarmayı başarmaktadır. Dildeki sesli göstergeler soyutlaşarak sözlü göstergeler hâline gelmektedir. Bu göstergelerin şu anda gözümüzün önünde olmayan bir nesneyi anlatabilmek için kullanılmasıyla birlikte insan dili doğmuş olabilir. Bebek artık rastgele ve istemsiz bir biçimde sesli göstergeler kullanmak yerine belirli bir anlamı karşılayan sözlü göstergeler kullanmaya başladığı vakit konuşmayı öğrenmiştir (Başkan, 1968, s. 151-152).

Başkan'a (1968) göre ilk insanımsılar da bebekler gibi insan dilini yaratmış olabilir. Bebeklerin durumlarında gözlendiği gibi ilk insanımsılar da belirli nesneler ve olaylara karşılık olarak rastgele çıkarılan ses karışımlarını kullanırlar. Bu ses karışımlarından bazılarını duyan başka bir insanımsı, bu ses karışımlarından birkaçını çevredeki nesne ve olaylara bağlayarak hareket etmeye başlarsa sesleri çıkaran insanımsının bu sesleri çıkarma motivasyonu artacaktır ve bu durum onlarda sözlü davranışları pekiştirici bir nitelik kazanacaktır. Bu sesler ilk etapta rastgele sesler mahiyetinde olsalar da zamanla anlam kazanarak birer dil sözcüğü hâline gelirler. Böylece ilk insanımsıların dili ortaya çıkarma

süreçleri bebeklerin dili öğrenme süreçleri ile benzerlikler göstermektedir (Başkan, 1968, s. 152).

Başkan'a (1968) göre dil hakkında ortaya atılan varsayımların eksikliği, bu varsayımların dildeki sözcük sayısının ancak ve ancak bir bölümünü açıklayabiliyor olmalarıdır. Oysa yukarıda açıklanan yönteme göre dildeki bütün sözcüklerin ortaya çıkışı bilimsel olarak açıklanabilir. Ayrıca aynı kavramların farklı dillerde değişik bir biçimde adlandırılması, kısacası dillerin çeşitlenmesi, dillerin farklılaşma nedenleri de bu yöntemle açıklanabilmektedir. Rastlantısal bir dizge ile sözcükleri yaratmak son derece kolay olduğu için dillerdeki sözcüklerin niçin bu kadar çok olduğunu da bu görüş sayesinde daha iyi anlayabiliyoruz. Dildeki gramer kurallarının ortaya çıkışı ve oluşumu meselesine geldiğimizde ise bunlar insan evriminin çok daha geç dönemlerinde ortaya çıkmıştır, söz diziminin ve diğer gramer kurallarının zamanla çoğalan sözcükler arasındaki bağlantıları düzenlemeye yarayan bir yapı olarak ortaya çıktıkları iddia edilebilir (Başkan, 1968, s. 153).

Başkan (1968), makalesinin sonucunda insan dilinin doğuşuna dair varsayımını antropoloji, psikoloji ve dilbilimin verilerine dayanarak temellendirmektedir. Bu noktada, bundan sonraki süreçte elde edilecek bilimsel verilerin ışığında bu varsayımın güncellenebileceğini yahut değiştirilebileceğini de ifade etmektedir. Başkan, ortaya attığı teorinin bugüne kadar ortaya atılan teoriler gibi temelsiz ve spekülatif olmadığını, tam tersine bilimsel verilere dayanan yanlışlanabilir bir teori olduğunu savunmaktadır (Başkan, 1968, s. 153).

Günümüzde yapılan dilin evrimi araştırmaları ile Başkan'ın ilgili makalesinde ortaya attığı dil evrimi teorisi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Başkan'ın dil evrimi görüşünün oldukça erken bir dönemde yüksek doğruluk oranına sahip bir dilbilimsel teori ortaya atmış olduğunu söyleyebilmemiz mümkündür.

4.1.7.2.4. Ahmet Bican Ercilasun

Ahmet Bican Ercilasun (2021) *Dilin Doğuşu ve Evrimi: Basamak Teorisi* adlı çalışmasında dilin evrimi ile ilgili kapsamlı bir çerçeve çizmiştir. Basamak teorisi ile dilin ortaya çıkmasından başlayarak günümüze kadar geçirdiği evreler üzerinde durulmuş, bu bağlamda dilin evrimi kavramına dil içi bir araştırma alanı olarak çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Öncelikle kök dile kadar olan süreci insanoğlunun evrimsel gelişimi üzerine oturttuktan sonra kök dil sonrasında gerçekleşen dilin evrimi süreci basamak teorisi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Basamak teorisinin asıl amacı çağdaş insanın nasıl ortaya çıktığını ve hangi süreçlerden geçerek geliştiğini açıklamaktır. Ercilasun bunu yapmaya çalışırken dış sebepler yerine insan dilinin kendisinden hareket ederek dil içi bir teori inşa eder (Ercilasun, 2021, s. 3). Ercilasun basamak teorisi ile insanın biyolojik evrim süreçlerine uygun bir dil evrimi görüşü ortaya koymaktadır; fakat dilin evrimini sadece dil içi verilerle açıklamaya çalışmaktadır.

Ercilasun'a (2021) göre basamak teorisinin ilk aşaması yani birinci basamağı "zaman ve mekân engelinin aşılması"dır. Bu aşama insan dilinin diğer hayvan iletişim sistemlerinden ayrıldığı en önemli noktadır. Bu aşamada insan, içinde bulunduğu zamanın ve mekânın dışında olan olay, varlık ve nesnelere göndermelerde bulunur. Bunu yapabildiği gibi karşısındaki insanlar da zaman ve mekân dışına yapılan göndermeleri anlayabilir. Australopitekus türünden itibaren insan, içinde bulunulan zaman ve mekânın dışındaki bir bilgiyi türdeşlerine aktarabilmeye başlamıştır. Böylece zaman ve mekân engeli aşılmıştır ve bu durum dilin doğuşundaki ilk basamağı oluşturmaktadır (Ercilasun, 2021, s. 3-4).

Basamak teorisinin ikinci basamağını "simgesel kelimelerin doğuşu" oluşturur. Bu aşamada insan dilindeki kelimeler simgesel bir nitelik kazanır. Kelimelerin ses yapıları ile anlamı arasında mantıklı bir ilişki kalmaz, sözcük ile anlam arasındaki ilişki nedensizdir, keyfidir (Ercilasun, 2021, s. 4). Bu aşamada oluşan anlamlı ses kümeleri üç avantaja sahiptirler: 1. Mekân ve zaman sınırının aşılması nedeniyle daha uzun yıllar yaşama olasılığı elde etmişlerdir. 2. İlk birleşimlerini oluşturmuşlardır. 3. İlk birleşimlerden yeni üretimler yapabilir duruma gelmişlerdir (Ercilasun, 2021, s. 5).

Basamak teorisinin üçüncü aşaması "belli anlam ve işlevlerin, seslerin karakterinden doğuşu (fonosemantik)" aşamasıdır. Bu aşamada ilk iki basamakta yer alan taklit (onomatopoeia), seslerin karakterinden çıkan belli anlam ve işlevlerin kullanılmasına doğru evrim geçirir. Ses sembolizmi (fonosemantik) aşamasında seslerin karakteri ile anlam arasındaki ilişki ortaya çıkar ve bu aşama basamak teorisinde dilin evrimindeki üçüncü aşamayı oluşturur (Ercilasun: 2021, s. 5)

Dördüncü basamakta “kelimelerin çoğaltılması” karşımıza çıkar. Mevcut kelimelerden yeni kelimeler türetilir. Bunun için birleştirme, ekleme, içten kırılma, tonlama gibi yöntemler ilgili dilin yapısına göre kullanılır. Çok bireşimli dillerde birleştirme, Türkçe gibi eklemeli dillerde ekleme, bükünlü dillerde içten kırılma, tek heceli dillerde ise tonlama yöntemleri daha yoğun bir biçimde kullanılarak yeni sözcükler türetilir. Diller bu yöntemlerin

tamamını kullanır; fakat bazı yöntemleri kendi dil yapılarına daha uygun olduğu için daha fazla kullanır. Sözgelimi Türkçe birleştirme yaparak da kelime türetir; ama Türkçede en yoğun kullanılan yöntem eklemedir (Ercilasun, 2021, s. 7-8).

Basamak teorisinde beşinci basamak "söz dizimi" evresidir. Bu evrede ilk söz dizimi yapıları ortaya çıkar. Bunlar genellikle sıfat tamlaması, isim tamlaması, nesne fiil kuruluşunda basit cümleler olmalıdır. Muhtemelen homo sapiens aynı ve benzer kelimeleri yan yana getirerek söz diziminin ilk denemelerini yapmaya başlamış daha sonra ise farklı kelimeleri de yan yana getirip yeni bir bağlamda kullanarak ilk söz dizimini, dolayısıyla ilk dil bilgisini inşa etmeye başlamıştır (Ercilasun, 2021, s. 11).

Altıncı basamakta "çekimin ortaya çıkışı" gerçekleşir. Bu aşamada kipler, fiilimsiler, edatlar, ön ve son ekler, fiil nesne bağlantısı, hâl ekleri, bağlaçlar ortaya çıkmış olmalıdır. Çekimle ilgili dilbilgisel yapıların da ortaya çıkmasıyla birlikte bu aşamada dilin evriminde dilin oluşum aşamaları tamamlanmıştır. Bu aşama ile birlikte insanoğlu "sınırlı sayıda kelime ile sınırsız sayıda birleşim" oluşturabilecek bir konuma gelmiştir (Ercilasun, 2021, s. 11).

Ercilasun'un basamak teorisinde yedinci ve son aşama "farklılaşma (lehçelere ve dillere ayrılma)" aşamasıdır. Bu aşamada diller önce lehçeleşme şeklinde birbirinden farklılaşmaya başlar ve süregelen farklılaşma sonucunda yeni diller ortaya çıkar. Dünya üzerinde birbirine benzer yapılar ve etimolojik köken bağlantılarına rağmen birbirinden bu kadar farklı dillerin ortaya çıkmasını buna göre açıklarız. Bu aşamada kök dil çeşitli diyalektlere ayrılmıştır, tıpkı evrim süreçlerindeki gibi bazı dillerde bazı türetme yöntemleri körelirken bazı dillerde etkin hâle gelmiş ve bu durum farklılaşmayı desteklemiştir (Ercilasun, 2021, s. 12).

Basamak teorisindeki aşamalar kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış aşamalar değildir. Süreçler çoğu yerde birbirine girmiş biçimde ilerler. Bir aşama geçilirken diğer bir aşamanın ilk evreleri başlamış olabilir. Sonraki basamak önceki basamağın içinde yaşam bulur yahut incelenen dilin doğasına göre aşamaların sıralamasında birtakım farklılıklar gerçekleşebilir. Bu noktada basamak teorisinde aşamaları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir (Ercilasun, 2021, s. 13). Bu özelliğine dayanarak basamak teorisinin -felsefi düzlemde- diyalektiğe dayanan bir dilin evrimi teorisi olduğunu iddia edebiliriz.

Ercilasun'un basamak teorisi, insanın biyolojik evrimi süreçleri içerisinde şekillenen dilin evrimini açıklamaya çalışan bir teori olmaktan çok kök dilin ortaya çıkmasıyla birlikte

dil içinde meydana gelen değişiklikleri evrimsel biyolojinin verilerinden de yararlanarak açıklamaya çalışan dil içi bir teori olarak karşımıza çıkıyor.

4.1.7.2.5. Yusuf Gedikli

Yusuf Gedikli (2015) *Dillerin Şifresi: Dilin Kökeni ve Türeyişi* adlı eserinde dilin kökeni ve türeyişi konusuna dilbilimsel bir yaklaşımla kuramsal bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Dilin kökeni ve türeyişini açıklamak için Ocak Teorisi'ni ortaya atarak bu teorinin temel kabulleri kapsamında dilin ortaya çıkışını ve türeyişini açıklamaya çalışmıştır.

Gedikli, kendi kuramından önce ortaya atılan dil türeyiş teorilerini sınıflandırmış ve onları kısaca tanıtmıştır. Ocak Teorisi'ni ortaya atmadan önce dil türeyişi teorilerini; yansımaları temele alan görüş, ünlemleri temele alan görüş, ortak iş kuramı, ruhsal durum kuramı, üç aşamalı kuram, söz-anlam uygunluğu teorisi, hareket-yansıma teorisi, müzik teorisi başlıkları altında sınıflandırarak her teorinin temel dayanak noktalarını kısaca açıklamıştır (Gedikli, 2015, s. 54-56).

Gedikli'ye (2015) göre diller tek, aynı, ortak kökten ya da kökenden türememiştir. Dünya üzerindeki farklı dil ailelerinin bulunmasının nedeni bu dillerin ortak bir kökenden türememiş olmasıdır. Diller aynı kökten türememiş olmasına rağmen bu dillerin tamamı aynı malzemeyle, ortak malzemeyle türetilmiştir. Kişi veya kişiler aynı malzemeyi değişik şekillerde kullanarak dilleri oluşturmuştur. Mevcut ilkçil kelimeleri kullanarak, bunları kavramları karşılayacak biçimde ad olarak vermişlerdir. Kişi ya da kişiler aynı ilkçil kelimeyi kullanarak farklı bir kavramı adlandırmıştır. İlkçil kelimeler kişi ya da kişilere verilmiştir yahut bu ilkçil kelimeleri kişi ya da kişiler bir şekilde elde etmiştir, her kişi veya öbek elindeki ilkçil kelime ile farklı varlıkları, kavramları, olguları adlandırmıştır (Gedikli, 2015, s. 154-155).

Gedikli'ye (2015) göre diller çok büyük bir olasılıkla aynı coğrafi bölgede ortaya çıkmış ve zemin diller oluştuktan sonra yeryüzüne dağılarak mevcut dil ailelerini oluşturmuştur. Gedikli'ye göre insanların dünyaya nasıl yayıldıkları konusunda ikna edici bir yanıt verilememiştir (Gedikli, 2015, s. 164). Gedikli'ye göre dünyadaki bütün diller, aynı anda ve aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Yeni ortaya çıkan diller de aslında eskidirler, aynı zemin dilin verilerine inerek meydana gelirler. Bu bağlamda düşünecek olursak Gedikli'ye göre bütün diller eski, saygın, aziz, muhterem ve değerlidir (Gedikli, 2015, s. 165).

Gedikli'ye göre diller başlangıçta çok zengin bir yapıya sahiptir. Zemin dillerde her kavram için binlerce ocak oluşmuş, kökçül basit ve kökçül yapışık ündeşlerin meydana

getirdiği dörder çekirdekte kelimeler üretilmiştir. Daha sonra hayatın doğal akışı içinde bu zengin zemin dildeki ocakların bir kısmı unutularak yoksullaşma meydana gelmiştir. Bu süreçten sonra ortaya çıkan yeni kavramlar, ilkçil birincil kelimelerden türeyen ikincil, üçüncül, dördüncül türevlerle karşılanmıştır. Diğer bir yoksullaşma nedeni ise artan ses sayısı ve eklerin keşfi ile yeni değişkenlerin meydana çıkmasıdır. Bu aşama aynı zamanda dillerin yeniden zenginleşmesinin ilk aşamasıdır. Diller bir yandan yoksullaşırken bir yandan da zenginleşmektedir. Bilimin, kültürün, sanatın ilerlemesi, toplumsal ilişkilerin artması, üretim ve iletişim araçlarının icat edilmesi ve gelişmesiyle birlikte diller yeniden zenginleşmiştir (Gedikli, 2015, s. 165-167).

Gedikli (2015) Ocak Teorisi'ni şu şekilde tanımlamaktadır: Beta, delta, gama, lamda düzlemlerinden sonra bir ünlü getirilmesine, ünlüden sonra herhangi bir kavramın dört basit veya dört yapışık çekirdekle adlandırılmasına Ocak Yasası denir. Öncelikle adlandırılacak kavram belirlenerek işe başlanır. Daha sonra yukarıda anılan dört düzlemden herhangi birisinin yanına bir ünlü eklenir. Böylece ocak oluşturulur. Sonra kökçül badegül ündeşlerinin bütünü yahut yapışık ündeşlerin bir öbeğinin bütünü ocağa eklenir. Bu işlemin sonucunda kökçül badegül ve kökçül lebadegül, nebadegül, rebadegül ündeşleri eklenerek dörder çekirdekte adlandırılır. İşte bu adlandırma sistemine Ocak Yasası denir (Gedikli, 2015, s. 167).

Gedikli'ye (2015) göre ocak yasasına uygun olarak dört farklı düzlemde birkaç ünlüyle oluşturulan ocak ve ondan türeyen kelime kökleriyle her çeşit varlık, kavram, nesne, olgu adlandırılmıştır. Kişi zamirleri; organ, sayı, maden, renk, bitki, hayvan ve bunlardan elde edilen ürünler; zaman, ruh, tabiat olayları, yüzey şekilleri, kısacası dünyada var olan ne kadar soyut ve somut kavram varsa bu dört düzlemde (beta, delta, gama, lamda) oluşturulan sözlerle adlandırılır. Bütün adlar bu düzlemlere eklenen ünlüler ve yalın ündeş ve yapışık ündeşler aracılığıyla üretilmiştir (Gedikli, 2015, s. 169).

Bu bağlamda ortaya çıkan dillerin gelişimini ve farklılaşmasını insanın hayatından örnek vererek çözümlemeye çalışan Gedikli (2015) dillerin değişim ve gelişim evrelerini dört başlıkta sınıflandırmıştır. Dillerin birinci evresi zemin dil evresidir. Bu evrede ortaya çıkan dil bir ön dil (ilkin dil) yapısındadır ve tek heceli sözcüklerden oluşmaktadır. İkinci evre ergin dil evresidir. Bu evrede iki heceli sözcükler ortaya çıkmıştır. Üçüncü evre yetkin dil evresidir. Bu evrede dil, üç ve daha fazla heceli sözcükler üretebilecek seviyeye ulaşmıştır. Bu evrede yeni eklerle yeni sözcükler üretilebilir. Dördüncü evre ise budak dil evresidir. Bu evrede yetkin dilden doğan budak diller ortaya çıkar. Bu evrede yaşananlar lehçeleşme süreçleridir. Önce budak dil oluşur ve daha sonra bu budak dil yeni bir dile doğru evrilir (Gedikli, 2015, s. 299-

303). Somutlaştırma yaparak bu kuramsal süreci açıklamaya çalışacak olursak çocuğun doğumunu zemin dil evresine, çocuğun büyümesini ergin dil evresine, çocuğun doğurgan hâle gelmesini ise yetkin dil evresine benzemektedir. Daha sonra yetkin dilden doğan diller ise budak dil evresi olarak adlandırılmaktadır (Gedikli, 2015, s. 299).

Genel olarak Gedikli'nin Ocak Yasası'na baktığımızda bu kuramın dillerin ortaya çıkışı ve evrimi konusunda filoloji temelli bir bakış açısına sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Yazar kitabında tarihöncesi çağlarda dilin türeyişi konusunu antropoloji biliminin çalışmalarına bırakılması gerektiğini, antropolojinin elde edeceği verilerle bu karanlık noktanın aydınlatılabileceğini ifade etmektedir (Gedikli, 2015, s. 299). Bu aşamadan hareketle Gedikli'nin Ocak Teorisi'ni dil içi evrimin açıklanması noktasında değerli ve anlamlı bir çaba olarak değerlendirmek mümkündür. Yazarın ocaklara yönelik olarak yaptığı etimolojik köken çözümlemelerinin büyük oranda doğrulanabilir örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen dilin evrimi konusunu açıklama noktasında Ocak Yasası'nın tek başına kullanılabilir bir teori olmadığı da ortadadır. Bu bağlamda farklı disiplinlerin elde ettiği verilerle Ocak Yasası sınanmalıdır.

4.1.7.2.6. Ferhat Karabulut

Ferhat Karabulut (2021), *Dilin Efsanevi Kökenleri: Kurgudan Gerçekliğe Dilin Macerası* adlı kitabında dilin kökenine yönelik olarak ortaya atılan efsanevi açıklamalardan başlayarak günümüzde ortaya atılan bilimsel kuramlara kadar gelen süreçte insanlığın bu konudaki bilgi birikimini özetlemiştir.

Karabulut'a (2021) göre dilin kökeni meselesi oldukça karmaşık bir konudur ve bu karmaşıklığın bir sonucu olarak günümüzde açıklanamamış birçok kör noktaya sahiptir. Geçmişten bugüne kadar dilin kökeni ile ilgili hem spekülatif hem teorik hem de biyolojik/deneysel (ampirik) açıdan pek çok açıklama çalışması yapılmıştır. Her açıklamanın kendi içinde tutarlı yanları olduğu gibi gerçeklikle çelişen yanları da bulunmaktadır. Bunun nedeni dilin kökeni ile ilgili geçmişten bugüne ulaşan somut verilerin çok az olmasıdır. Karabulut'a (2021) göre günümüzde dilin kökeni konusunda pozitif bilimlerin ortaya koyduğu veriler bile net bir kuram geliştirilebilecek düzeyde tartışmasız değildir (Karabulut, 2021, s. 5).

Karabulut'a (2021) göre dilin kökeni konusunda açıklanması gereken öncelikli sorun dilin yokken nasıl ortaya çıktığı sorunudur. İnsanoğlu hangi ihtiyaçları dolayısıyla bir dil icat etme ve geliştirme gereği duymuştur? Dilin kökeni konusunda açıklanması gereken en önemli

paradoks budur. Bu bağlamda öncelikle beynin dil yetisini gerekli kılacak olgunluğa ulaşması gerekmektedir. Daha sonra ise sosyal çevrenin dili bir iletişim aracı olarak kullanmaya yönelik bir gereksinimi doğurması gerekmektedir. İlk insanın dili nasıl öğrendiği konusu çözülememiş bir problem teşkil etse de ikinci insanın dili anne babasından öğrenmiş olma olasılığı oldukça yüksektir. Burada dilde *"edinme"* kavramı mı daha önemlidir, *"öğrenme"* kavramı mı daha önemlidir tartışması ortaya çıkmaktadır ki Karabulut'a göre bu konuda iki görüşün ortasını savunan görüş daha mantıklı görünmektedir (Karabulut, 2021, s. 15).

Karabulut'a (2021) göre dilin kökeni konusunda yanıtlanması gereken birtakım sorular bulunmaktadır. İlk insanlar ne zaman konuşmaya başlamıştır? Dilin gelişimi bir anda mı olmuştur, kademeli mi olmuştur? Dil, bir proto dilden hareketle aşama aşama gelişmiş ise gelişmiş dile doğru evrim geçirirken geçtiği aşamalar nelerdir? Dil, gelişimini kolaylaştıracak hangi bilişsel ve sosyal etkenlerin baskısı altında kalmıştır? 7 binden fazla dil tek bir dilden mi yoksa birkaç farklı ara dilden mi türemiştir? Dilin çeşitliliği ile insan türünün evrim sürecindeki yayılımı bize bir şeyler anlatıyor mu? Dil sadece insana özgü bir olgu mudur, yoksa diğer canlıların da bir dili var mıdır? Dil sadece ses temelli bir olgu mudur yoksa başka biçimlerde karşımıza çıkan diller de var mıdır? Dilin tanımı yapılabilir mi, bu tanım neye göre ve nasıl yapılmalıdır? Karabulut'un ortaya koyduğu bu sorular dilin kökeni ile ilgili oldukça önemli sorulardır (Karabulut, 2021, s. 17).

Dilin kökeni ile ilgili olarak yapılan farklı sınıflandırmaları da gözden geçirdikten sonra kendi görüşüne uygun bir sınıflandırma yapan Karabulut (2021), dilin kökeni ile ilgili araştırmaları kuramsal ve deneysel çalışmalar olarak ikiye ayırarak sınıflandırmış, bu başlıkları da kendi içinde alt başlıklara ayırarak incelemiştir. Karabulut kuramsal çalışmaları; efsanelere dayanan açıklamalar, inanca / yaratılışa dayanan açıklamalar, felsefi açıklamalar, evrimci/ Darwinci açıklamalar, akılcı/bilimsel açıklamalar olarak beş başlık altında ele almıştır. Deneysel açıklamaları ise genetik temelli açıklamalar, nörolojik (sinirbilimsel) açıklamalar, nöro-psikolojik açıklamalar, zihinsel açıklamalar olarak dört başlık altında ele almıştır (Karabulut, 2021, s. 19-20).

Günümüze kadar gelen süreçte dilin kökeni konusunda ortaya atılan efsanevi açıklamalar ile ilgili en kapsamlı çalışmayı Karabulut (2021) yapmıştır. Yazar öncelikle dilin kökenine dair efsaneleri kral ve sultan efsaneleri, Babil Kulesi efsanesi, doğal (anonim) efsaneler başlıkları altında üçe ayırarak incelemiştir. Kitabının *Dünya Efsanelerinde Dillerin Kaynağı* adlı bölümünde ise çeşitli milletlerin efsanelerinde yer alan dilin kökeni ve kaynağı konusundaki iddiaları ele almıştır. *Türk Efsaneleri ve Dilin Kökeni* adlı bölümde ise Türk

milletinin efsanelerinde yer alan dilin kökeni ile ilgili açıklamalar ele alınarak bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. *Dünya Efsanelerinde Kuşların Dili* adlı bölümde ise insan dili ve kuş dili bağlamında çeşitlenen efsaneler sınıflandırılarak incelenmiştir. Karabulut'a göre dilin kökeni, dilin ortaya çıkması ve dillerin çeşitlenmesi konusunda efsaneler ve mitlerin önemi büyüktür. Bu efsaneler ve mitler incelendiğinde bunların büyük kısmında kullanılan ortak izleklerin yer aldığı görülür. Bu ortak izleklerin nedeni insan mantığının ve insan beyninin çalışma prensiplerinin benzer olmasıdır. Bu bağlamda kültürel bir unsur olan efsanelerdeki bir ortaklaşmalar dilin kökeni konusunda aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır (Karabulut, 2021, s. 56-57). Dilin kökeni hakkında yapılan efsanevi açıklamaları yazınsal açıdan oldukça değerli bulmamıza rağmen tezimizin konusunun kapsamı dışında oldukları için burada ayrıntılı bir biçimde açıklama gereği duymuyoruz.

Karabulut'a göre hayvan dili ile ilgili olarak ortaya atılan görüşler dilin kökeni konusundaki tartışmalarda önem taşımaktadır. Karabulut bu görüşleri dört başlık altında sınıflandırmıştır: 1. Yalnızca insan türünün dili vardır ve yalnızca insan türü konuşmaktadır. Hayvanların bir dili yoktur ve dolayısıyla konuşamazlar. 2. İnsanların dili olduğu gibi hayvanların da kendilerine göre bir dilleri vardır, hayvanların da kendi doğalarına uygun bir konuşma yetileri bulunmaktadır. 3. Hayvanların bir dili yoktur; fakat çeşitli araçlar kullanarak iletişim kurabilirler. Bu durumda hayvan dilinden söz etmek mümkün değildir; fakat başka araçlarla kurulabilen bir hayvan iletişiminden söz edilebilir. 4. Hayvanların bir dili vardır; fakat bu dil insan dilinden çok daha basit ve ilkel bir dildir (Karabulut, 2021, s. 244-245).

Karabulut (2021) FOXP2 geni üzerinde yapılan çalışmalar hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemiştir: Bu genin hem insanda hem de hayvanlarda bulunması dilin varlığı ve yokluğu noktasında bu genin belirleyici olamayacağını bize gösterir. İnsanda bulunan FOXP2 geninin hayvanlarda bulunan versiyondan belli ölçüde farklı olması insanlarla hayvanlar arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Karabulut'a göre bu gen, dilin varlığının ya da yokluğunun bir işareti olarak değerlendirilmekten çok insanla hayvan arasındaki dilsel farklılığın bir işareti olarak değerlendirilebilir (Karabulut, 2021, s. 265).

Hayvan deneylerinden elde edilen verileri toplu olarak değerlendiren Karabulut'a (2021) göre insan dil ile doğmamıştır; fakat dili öğrenmesini sağlayan dil yetisi denen bir dizge ile dünyaya gelmiştir. Bu dizgesel yapı, insanın doğumundan başlayarak işlerliğini kazanır. İnsan dilinin bu süreçlerinde aynı zamanda Chomsky'nin iddia ettiği kendiliğindenlik ile Skinner'in iddia ettiği çevresel etkenler ve davranışsal etkiler birlikte çalışmaktadır. Hayvanlarda ise doğuştanlık ön plandadır. Ortalama bir hayvan yavrusunun doğduktan sonra

bir insan yavrusu gibi dil öğrenmesi beklenemez; fakat bu hayvan yavrusunun çok kısa bir sürede çevresi ile iletişim kurmaya başladığı gözlenir. Hayvan yavrusu, çevresiyle iletişim kurmak için edimsel koşullanmaya ya da öğrenmeye ihtiyaç duymaz. İçgüdüsel olarak iletişim kurmaya başlar (Karabulut, 2021, s. 282). Karabulut, insan dili ile hayvan iletişim sistemleri arasındaki niteliksel farklılıkları ayrıntılı olarak ele almış, her iki boyutta da benzer ve farklı özellikleri uzun listeler hâlinde değerlendirerek alanyazında çalışacak araştırmacılara dilbilimsel açıdan bir değerlendirme listesi sunmuştur (Karabulut, 2021, s. 300-303).

Charles F. Hockett'in dil evrencelerini (dil evrenselleri) inceleyen Karabulut (2021) bu evrenceler üzerine görüş bildiren diğer araştırmacılarla benzer dilbilimsel sonuçlara ulaşmıştır. Bu evrencelerin bir kısmı hayvan iletişim sistemlerinin bazılarında bir dereceye kadar bulunmaktadır; fakat tamamı eksiksiz bir biçimde sadece insan dilinde bulunmaktadır. Bu görüşüne ek olarak Hockett'in dil evrenceleri arasına sonradan eklediği "özyansıtma" (reflexiveness) niteliğinin zorlama bir özellik olduğunu ifade eden Karabulut, dili kullanarak dil hakkında konuşabilme niteliğinin dilin değil insanın bir özelliği olduğunu savunmaktadır. Ona göre Hockett, hayvanın bir insan gibi kendini analiz etmesini beklemektedir, hayvanlar bu niteliğe sahip olsalardı zaten insan olurlardı. Karabulut'a göre Hockett bu noktada bir insan olarak, hayvandan insan olmasını bekleme yanılgısına düşmektedir. (Karabulut, 2021, s. 290-291).

Karabulut'a (2021) göre insan beyninde dil ile ilgili uzmanlaşmış bölgelerin varlığı nörolojik açıdan tartışmasız bir gerçektir. Fakat bu bölgelerin dil yetisi üzerinde tek başına etkili olmadıklarını, birbirleriyle etkileşim hâlinde dil yetisinin oluşumuna katkı sunduklarını belirtmektedir (Karabulut, 2021, s. 354). Dile ait fonksiyonların beyinde ortaya konulma aşamalarını da sınıflandıran Karabulut, konuşmanın gerçekleşmesi için primer motor korteksin dil üretimiyle ilgili alanlarının Broca alanıyla bağlantılı olması gerektiğini ve aynı zamanda Broca ve Wernicke alanları arasındaki bağlantı ile de düzenli konuşma emirlerinin yürütüldüğünü savunur. Bu işlevler ile dilin konuşma ile ilgili fonksiyonu yerine getirilir. Anlama işlevi için ise primer işitme korteksi ile Wernicke alanı arasındaki bağlantı ve Wernicke alanı ile Angular Girus arasındaki bağlantı etkili olmaktadır. Birinci bağlantı koparsa işitilenler anlamlandırılamaz, ikinci bağlantı koparsa okuyarak anlama yetisi olumsuz etkilenir. Üçüncü işlev ise adlandırma işlevidir. Bu işlevin gerçekleştirilebilmesi için temporal, parietal ve görsel loblar arasındaki bağlantı önemlidir (Karabulut, 2021, s. 355).

Dilin kökeni konusunda ortaya atılan kritik yaş eşiği hipotezini de inceleyen Karabulut (2021) bu kavramın dilin kökeni hakkındaki tartışmalarda önemine değinmiştir. Biyolojiden

eğitim bilimlerine ödünçlenen bir kavram olarak karşımıza çıkan kritik yaş eşiği, dil edinimi konusunda da oldukça önemlidir (Karabulut, 2021, s. 414-415). Kritik dönem hipotezi, dil edinme becerisinin biyolojik temelleri hakkında bilgi edinme süreçlerimizde yaş olgusunun ne derece etkili olduğu konusunda bize açıklayıcı bilgiler sunmaktadır (Karabulut, 2021, s. 415). Yabani çocuklar olgusu dil edinimi noktasında kritik yaş eşiğinin ne kadar önemli bir dönem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Karabulut, 2021, s. 416). Buna rağmen bu kritik yaş eşiğinin her bireyde ve her toplumda aynı yaş aralığında yaşanıyor olması mümkün değildir, bu eşiği bireylere ya da milletlere göre farklılaştıran etkenler de bulunmaktadır (Karabulut, 2021, s. 419-420). Kritik yaş eşiğinin ikinci dil edinim süreçlerinde de oldukça önemli bir yerinin olduğu bilinmektedir, belli bir yaş grubundaki çocukların ikinci dili edinmeleri o yaş grubunun dışında olan çocuklara göre daha kolay olmaktadır (Karabulut, 2021, s. 421).

4.1.7.2.7. Özgür Aydın

Özgür Aydın ve Rıfat Can Salman (2021), *Üretici Dilbilim Çerçevesinden Dilin Evrimi: Eleştirel Bir Değerlendirme* adlı çalışmalarında Chomsky'nin üretici dilbilim teorisi kapsamında dilin evrimini eleştirel bir bakışla ele almış, üretici dilbilim teorisinin tezlerinin doğruluğunu değerlendirmiştir.

Aydın ve Salman'a (2021) göre dilin biyolojik temellerinin var olduğuna yönelik önemli ipuçları bulunmaktadır; fakat bu bağlamda üretici dilbilim teorisinin ortaya attığı argümanların bir bölümünün tartışmalı olduğu da açık bir biçimde görülmektedir. Tartışmalı noktalara rağmen insan dilinin biyolojik temellerinin var olduğu varsayımından hareketle insan dili, onu diğer türlerin iletişim sistemlerinden farklı kılan özyineleme özelliğine sahiptir. Üretici dilbilim teorisini savunanlara göre genel olarak dil yetisi diye adlandırılan yetinin dar anlamda insanla ilişkili olan bölümü, insana özgü olan özyineleme niteliğidir. Aydın ve Salman (2021) çalışmalarında dilin evrimi sorunsalını özyineleme özelliği ile sınırlandırmanın doğru olmadığını düşünerek dili en geniş anlamıyla dışsallaştırmayı da içeren özellikleri çerçevesinde ele alarak özgün bir dil evrimi görüşü geliştirmeye çalışmışlardır (Aydın ve Salman, 2021, s. 66).

Aydın ve Salman (2021) dil edinimi olgusunun doğuştan gelip gelmediğine yönelik tezleri incelerken kritik dönem olgusuna da değinirler. Dil edinimi için kritik bir dönemin yahut duyarlı bir dönemin var olduğunu söylemek mümkündür ve bu olgu dilin biyolojik temellerinin var olduğuna yönelik oldukça güçlü bir argümandır. Kritik dönem olgusunu kanıtlayan en güçlü somut veriler vahşi çocukların yaşamsal deneyimlerinden elde edilmiştir. Duyarlı dönem içinde dile maruz kalmayan çocukların özellikle sözdizimi konusunda ciddi

edinim sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda vahşi çocuk deneyimlerinden dil ediniminin düzgün bir biçimde gerçekleşebilmesi için toplumsal ve çevresel etkenlerin de uygun olması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır (Aydın ve Salman, 2021, s. 67).

Aydın ve Salman'a (2021) göre kalıtsal davranışlar, çevresel bir girdi söz konusu olmadan canlı organizmalarda gelişen davranışlardır. Dil edinimi süreci de insan türünde gelişen kalıtsal bir davranış örüntüsü olarak ele alınabilir. Genel olarak konuşma becerisini bir kenara bırakarak konuşmak gerekirse sözcük dizilişi gibi sözdizimsel işlemlerinin çocuk gelişiminin çok erken dönemlerinde edinildiği ortaya konulmuştur. Çocuklar, henüz tek sözcük üretmeye başladıkları dönemde bile karmaşık öbek yapılarını çözümleyebilecek bir donanıma sahiptir. Son çözümlemede insan türünde dile ilişkin kimi kalıtsal düzeneklerin bulunduğunu söylemek mümkün olmasına rağmen bu düzeneklerin ne ölçüde dile özgü ya da sözdizimine özgü düzenekler olduğu yönünde ciddi kuşkular bulunmaktadır (Aydın ve Salman, 2021, s. 67-68).

Dillerin çeşitlenmesi süreçlerinin biyolojik temellerinin var olup olmadığını inceleyen Aydın ve Salman (2021) bu konuda Chomsky'nin teorisinin dilsel çeşitlilik ile ilgili bölümüne atıfta bulunurlar. Chomsky, ilkeler ve parametreler bağlamında bu süreci açıklamaya çalışır. Dillerin tamamında gözlenen değişmez özellikler bulunur ki Chomsky bunlara "ilkeler" (principles) adını vermektedir. Diller arasındaki farklılıkları sağlayan unsurlar ise "değiştirgenler-parametreler" (parameters) olarak adlandırılan unsurlardır. Sözgelimi uçbirim olmayan budakların ikili olarak dallanmasının gerekliliği temel bir ilkedir. Örneğin "okulun tarih öğretmeni" tamlamasında son iki öge ikili olarak birleşir. İlk öge olan "okulun" sözcüğün ise bu birleşimle yine ikili olarak birleşmek zorundadır. Bu durum bir ilkedir (principles). Bu birleşimlerde ögelerin hangi sıraya göre birleşeceklerinin belirlenmesi dilden dile değişiklik gösterebilir. Bu durum diller arasındaki değişikliklerin ortaya çıkmasını sağlayan bir değiştirgen-parametre (parameters)dir. Bu durum hayvanların evrimsel olarak ana genlerin ortak bir araç setini paylaşmaları esasına dayanarak çeşitlenmesine benzetilir. Yukarıda açıklanan ikili özellik kalıbına göre aşağı yukarı 40 değiştirgen-parametre ile insanlık tarihindeki bütün dilleri kapsayacak kadar farklı bir dilbilgisel olasılıklar yelpazesi türetilebilir (Aydın ve Salman, 2021, s. 68).

Dilin insan zihninde modüler bir yapı oluşturup oluşturmadığı konusunu da ele alan Aydın ve Salman (2021) bu konuda Chomsky ve Fodor'un görüşlerini karşılaştırmalı olarak eleştirel bir bakışla değerlendirdikten sonra şu sonuca ulaşırlar: Dile bütünsel olarak yaklaşarak modülariteyi dilin bütün bileşenlerinde birlikte aramaya çalıştığımızda, dilin

bütüncül olarak modüler bir yapı sergilemediği sonucuna ulaşırız. Örneğin bilgi akışına kapalı olma ve sınırlı merkezi erişilebilirlik gibi özelliklerin bedenleşmiş biliş ile ilgili bulgularla uyuşmaması dilin bütüncül bir modülarite göstermediği konusunda önemli bir kanıttır. Son tahlilde dilin belirli parçalarının modüler olarak açıklanabilir olduğunu söylemek mümkün olmasına rağmen bazı dil modüllerinin kapalılık özelliğine sahip olmadığını söylemek de tutarsız bir yaklaşım olmayacaktır (Aydın ve Salman, 2021, s. 69).

Dilin insana özgülüğü üzerine yürütülen tartışmaları ve bu tartışmalardan elde edilen verileri inceleyen Aydın ve Salman (2021), son elli yılda yapılan çalışmaların genel olarak insan diline özgü olduğu iddia edilen birçok özelliğin farklı hayvan türlerinde belli seviyelerde bulunduklarının belgelendiğini ifade ederler. Dilin belli bir dönemde edinilen uyarana bağlı bir nitelik göstermesinin insana özgü olduğu iddia edilmiştir; fakat bazı kuş türlerinde yapılan çalışmalarda bu kuş türlerinin ötmeyi öğrenebilmeleri için de kritik bir dönemin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aydın ve Salman, 2021, s. 69). Ayrıca insan ses aygıtının izin verdiği sesletim sisteminin de insan diline özgü bir nitelik olduğu iddia edilmiştir; fakat Hint şebeklerinin ses aygıtının insan dili için gerekli olan beş ünlüyü çıkarmaya uygun olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda insanın ses aygıtının izin verdiği sesletim kapasitesi de bütünüyle insan türüne özgü değildir. Uzunca bir süre seslerin sınıflandırılması niteliğinin de insan türüne özgü bir nitelik olduğu düşünülmesine rağmen son yıllarda yapılan çalışmalarda bazı kuş türlerinin de sesleri kategorize ederek algıladıklarını bize göstermektedir. Zihin kuramı gibi dili etkileyen kimi yetilerin de insana özgü olduğu iddia edilmiştir; fakat şempanzeler üzerinde yapılan deneylerde bu hayvanların gelişmemiş bir zihin kuramına sahip oldukları kanıtlanmıştır. Son olarak özyineleme özelliğinin insan diline özgü bir nitelik olduğu iddia edilmiştir; fakat Piraha dilinde bu özelliğin bulunmaması özyineleme özelliğinin de insan diline özgü bir nitelik olmadığı yönündeki görüşleri güçlendirmektedir (Aydın ve Salman, 2021, s. 70).

Chomsky'nin dil yetisinin evrimi üzerine düşüncelerini inceleyen Aydın ve Salman (2021), dar anlamda dil yetisinin ortaya çıkmasını evrim kapsamına alarak inceleyen Chomsky'nin, duygusal motor sistemine yönelik değişimleri ise sürekli bir biçimde meydana gelen tarihsel değişiklikler olarak ele aldığını belirtirler. Bu bağlamda Chomsky'nin duyusal-motor sistemin ya da kavram-niyet sisteminin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgilenmediğini, insan dilinin özyineleme ve birleştirme özelliğinin ne zaman ve nasıl ortaya çıkmış olduğuyla ilgilendiğini ifade etmektedirler. Özyineleme ve birleştirme işleminin ortaya çıkışını insan beyninde meydana gelen bir değişiklik sonucunda yeni bir elektriksel bağlantı kurulması ile

ortaya çıktığını savunan Chomsky, az sayıdaki bireyde gerçekleşen bir evrimsel değişikliğin karmaşık düşünme, planlama, yorumlama gibi birtakım avantajlar doğurarak üreme grubunda egemen hâle geldiğini iddia eder (Aydın ve Salman, 2021, s. 72).

Aydın ve Salman'a (2021) göre üretici dilbilim görüşünü savunanların dışsallaştırma olarak adlandırdığı duyusal-motor dizge çok karmaşık içsel bilişsel işletim sistemlerinin bir yansımasıdır. Bunun da en temel göstergesini antropolojik açıdan insanların mağara duvarlarına çizdikleri ilk resimlerde gözlemleyebiliyoruz. Alanyazında mağara resimleri ve taş aletlerin yapımı, sembolik düşünce sisteminin dışsallaştırılmış ürünleri olarak kabul edilmektedir. Dar anlamda dil yetisinin ortaya çıkışı, sembolik düşünce sisteminin dışsallaştırılması ile ilgili bulgularla desteklenmeye çalışılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar sembolik düşünce sisteminin ürünlerinin ortaya çıkmasını sağlayan güdülenmelerin sembolik düşünme sistemi ile dilin evrimleşmesi süreci arasındaki ilişkiden bağımsız olarak ortaya çıktığını bize göstermektedir (Aydın ve Salman, 2021, s. 73).

Aydın ve Salman'a (2021) göre üretici dilbilim geldiği son noktada dilin evrimi konusunu sadece dar anlamda dil yetisi bağlamında ele almakta ve konuyu insan dilinin birleştirme özelliğinin nasıl ortaya çıkmış olduğuna yönelik oldukça sınırlı bir perspektife indirgemektedir. Üretici dilbilim; duyusal-motor dizge ile kavram-niyet dizgesinin evrimleşmesini dilin evrimi konusunun kapsamı dışında bırakmaktadır. Dar anlamda dil yetisinin ortaya çıkışını "evrim" bağlamında inceleyen üretici dilbilim çevreleri, duyusal-motor dizgenin ortaya çıkışı ile ilgili süreçleri "tarihsel değişim" kapsamında ele almaktadır. Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin iletişim için değil düşünce için evrim geçirmiş olduğu savunulmaktadır. Bu durum insan dilinin tarihsel ve toplumsal bağlamının göz ardı edilerek incelenmesi anlamına gelmektedir (Aydın ve Salman, 2021, s. 74-75).

Aydın ve Salman'a (2021) göre üretici dilbilim çevreleri duyusal-motor dizge ve ona bağlı olarak ortaya çıkan dışsallaştırmayı ikincil bir öge olarak ele alsa da dilin evrimi söz konusu olduğunda filogenetik olarak dışsallaştırmanın daha önce evrim geçirmiş olduğu gerçeğinden hareketle sadece dar anlamda dil yetisine sıkıştırılmış bir dilin evrimi kuramının çıkmaza gireceği açık bir biçimde ortadadır. Başka bir açıdan bakıldığında ise dar anlamda dil yetisini ortaya çıkaran değişikliğin yaklaşık olarak 80 bin yıl önce gerçekleşen tek bir mutasyonun sonucunda gerçekleşmiş olduğunu iddia etmek de mümkün görünmemektedir. İnsan dili gibi çok boyutlu ve karmaşık bir bilişsel yetiyi ortaya çıkaran evrimsel yeniliğin tek bir gende meydana gelen bir mutasyon ile açıklanabilmesi çeşitli zorlukları da içinde barındırmaktadır (Aydın ve Salman, 2021, s. 75).

Üretici dilbilim modeli kapsamında esasen Chomsky'nin dil evrimi görüşünü eleştirel bir bakışla ele alan Aydın ve Salman (2021) bu görüşün güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak dilin evrimi konusunda üretici dilbilim teorisi kapsamında çalışacak araştırmacılara yol göstermektedir.

4.1.7.2.8. İsa Kerem Bayırlı

Ülkemizde dilbilim alanında dilin evrimi konusu üzerine çalışan araştırmacılardan biri olarak öne çıkan İsa Kerem Bayırlı, dilin evrimi ile ilgili makaleler yayımlayarak dilbilim alanında konuya ilgi çeken ve konuyu aydınlatan bir yayın faaliyeti yürütmüştür. Bayırlı (2009), *Dilin Evrimi* adlı çalışmasında Chomsky'nin Evrensel Gramer Teorisi kapsamında dilin evrimi üzerine çalışan araştırmacıların tezlerini incelemiş, hem Evrensel Gramer'i kabul eden hem de reddeden araştırmacıların tezlerini nesnel bir bakış açısıyla tahlil etmiştir. Bunun yanı sıra Bayırlı (2009) çalışmasında yakın zamanda yayımlanan makaleler ve kitapların ışığında dilin evrimi konusunu açıklamaya çalışmıştır. Yazarın bu yayın faaliyetindeki başat amacı, dilin evrimi konusuna dilbilimcilerin ilgisini çekebilmektir. Aynı zamanda Bayırlı, dilin evrimi konusunun dışarıdan göründüğünden çok daha zor ve karmaşık bir konu olduğunu ifade ederek dilbilimcilerin bu konuya mutlaka el atması gerektiğini de vurgulamak istemiştir (Bayırlı, 2009, s. 1).

Dilin evrimi konusunu incelemeye başlamadan önce Bayırlı (2009), dilin nasıl bir dizgesel yapı olduğunu açıklamaya çalışan kuramlardan söz eder. Davranışçı yaklaşımdan başlayarak evrensel grameri savunan araştırmacılara kadar oldukça geniş bir çerçeveyi kısaca özetler (Bayırlı, 2009, s. 2-7). Daha sonra yazısının merkezine alarak incelediği Chomsky'nin evrensel gramer görüşünü, görüşün temel ilkeleri çerçevesinde bize tanıtır. Özellikle Chomsky'nin insan dilinin sahip olduğu temel ilkeleri ve parametreleri incelediği "minimalist program"ını açıklamaya çalışır. Bayırlı'ya (2009) göre dilin evrimini incelemek için onun dizgesel özelliklerinin ne olduğuna yönelik gelişmiş bir bilgi birikimine sahip olmamız gerekmektedir (Bayırlı, 2009, s. 7). Bayırlı, dilin yapısal özelliklerinden söz ettikten sonra dilin evrimi üzerine çalışmalar yürüten araştırmacıları sınıflandırmaya çalışır.

Bayırlı (2009) *Dilin Evrimi* adlı makalesinde dilin evrimine yönelik ortaya atılan kuramları iki açıdan ele alarak sınıflandırmıştır. Birinci parametre evrensel grameri kabul edip etmemeleri üzerine yapılan sınıflandırmadır. İkincisi ise dilin evrimi sürecini bir evrimsel mekanizma olan adaptasyon ile açıklamalarına veya açıklamamalarına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu açıdan baktığımızda Pinker/Bloom, Aitchison, Jackendorf, Hauser/Chomsky/Fitch gibi teorisyenler evrensel grameri kabul edenler olarak

sınıflandırılmıştır. Corballis ve Tomasello ise dilin evrimi konusunda evrensel grameri kabul etmeyen teorisyenler olarak sınıflandırılmıştır. Pinker/Bloom, Aitchison, Jackendorf ve Corballis teorilerinde adaptasyoncu açıklamalara başvuran teorisyenler olarak tasnif edilirken Hauser/Chomsky/Fitch ve Tomasello adaptasyoncu olmayan teorisyenler kapsamında sınıflandırılmıştır. Ayrıca Hauser/Chomsky/Fitch dilin evriminin kısmen adaptasyona dayandığını kısmen ise adaptasyona uyumlu olmadığını savunan araştırmacılar olarak sınıflandırılmıştır (Bayırlı, 2009, s. 7).

Bayırlı (2009), Chomsky'nin teorisini eleştiren Pinker ve Bloom'un tezlerini inceleyerek işe başlar. *Doğal Seçilim ve Doğal Dil* adlı makalelerinde Chomsky ve Gould ikilisinin görüşlerini eleştirerek işe başlayan Pinker ve Bloom, doğal seçilime dayanan bir dilin evrimi görüşü ortaya koymuştur. Pinker ve Bloom'un kuramına göre dil cümle yapılarının iletişiminde kullanılan karmaşık bir tasarımın özelliklerini göstermektedir ve canlı organizmalarda karmaşık yapıların ortaya çıkışını ve değişimlerini açıklamanın tek yolu da doğal seçilimdir. Pinker ve Bloom'a göre omurgalı canlılarda gözün evrimini açıklamak için doğal seçilim dışında bir mekanizmaya başvurmuyorsak dil yetisinin ortaya çıkışı ve gelişimini açıklamak için de doğal seçilim mekanizmalarını kullanmamız gerekmektedir (Bayırlı, 2009, s. 8).

Bickerton'un dilin evrimi üzerine görüşlerini inceleyen Bayırlı (2009), Bickerton'un aşamalı bir gelişimden çok sıçramalı bir gelişimin üzerinde durmuş olduğunu ifade etmektedir. Bickerton, "yüzey minimalizmi" adını verdiği bir programa göre dili üç temel parçaya ayırarak incelemektedir. Birinci parça, sözcüklerin birbirlerine bağlanma koşullarını inceler. İkinci parça, baş ögeler ile tamamlayan ögelerden oluşan yapıların oluşmasını sağlayan bağlanma kurallarını inceler. Üçüncü parça ise bileşenlerin bir araya gelmesinden yola çıkarak bulunan ilkeleri inceler. Bickerton'a göre dilin evrimi üzerine yapılan çalışmalar hâlâ evrak işleridir. Bu konuda daha güçlü tezler üretebilmemiz için deneysel yönteme dayanarak dil ve beyin ilişkisini inceleyen bilişsel çalışmalar yapılmalıdır (Bayırlı, 2009, s. 11).

Bayırlı (2009) makalesinde Kirby ve Christiansen'in tezlerine de yer verir. Kirby ve Christiansen, evrensel dilbilgisinin varlığını kabul etmezler ve bunu yaparken de dili davranışçı yöntemler çerçevesinde anlama hatasına da düşmezler. Kirby ve Christiansen, beyin tarafından biçimlendirilen bir dil tezini ortaya atmıştır. Onlara göre insan beyni dile göre biçimlenmemiştir, tam aksine insan dili insan beyninin yapısal özelliklerine göre biçimlenmiştir. Canlılar hayatta kalabilmek için çevrelerine uyum sağlamak zorunda kalıyorsa diller de daha kolay öğrenilerek hayatta kalabilmek için beyne uyum sağlamaktadır. Diller,

çevreye uyum sağlama esası üzerinden doğal seçilime tabi tutulan canlılar gibi beynin genel öğrenme mekanizmalarına uyum sağlayabilme kapasiteleri üzerinden doğal seçilime uğramaktadır (Bayırlı, 2009, s. 14-15).

Kirby ve Christiansen, dilin evrimini birbiriyle iç içe geçmiş üç adaptif sistemin bir ürünü olarak açıklar. Bunlar bireysel öğrenmeler, kültürel aktarım ve biyolojik evrimdir. Kirby ve Christiansen, dilin evriminin açıklanmasına yönelik farklı bir yöntem önerir. Onlara göre dilin evrimi artan teknolojik imkânlarla birlikte sayısal modellemeler aracılığıyla incelenebilir. Bu modellemeler evrimsel mekanizmaların nasıl işlediğine yönelik fikir veriyor. Böylece simülasyonlar oluşturmamızı sağlayarak dilin evrimini daha da anlaşılabilir bir hâle getirmemize yardımcı olabilirler (Bayırlı, 2009, s. 16).

Bayırlı'ya (2009) göre dilin evrimini açıklayabilmek için dilbilimcilerin daha yoğun bir biçimde çaba göstermesi gerekmektedir. Dilin evrimi disiplinlerarası bir çalışmayı gerektirmektedir; fakat bu konunun açıklanması noktasında dilbilimcilerin diğer disiplinlerin verilerini analiz ederek açıklamalar getirmeleri gerekmektedir. Dil tartışmalarını göz ardı ederek dilin evrimini incelemenin birtakım kısıtlılıkları vardır. Öncelikle dilbilimcilerin dilin ne olduğu konusunu diğer bilimlerin önünü açacak bir biçimde tanımlamaları gerekmektedir ki bu da neyin evrildiğini anlamamız konusunda bize yardımcı olacaktır. Bugüne kadar dilin evrimi konusunda yapılan çalışmalar bilimsel bir sıçramaya neden olabilecek düzeyde bir birikim yaratmıştır, bundan sonraki çalışmalar ile bu sıçrama gerçekleştirilecek ve dilin evrimi açıklanmaya çalışılacaktır (Bayırlı, 2009, s. 16).

İsa Kerem Bayırlı (2023*) Lambda Abstraction as A Factor in Human Uniqueness (İnsan Benzersizliğinde Bir Faktör Olarak Lambda Soyutlaması)* adlı çalışmasında insanların kavramsal yelpazesi ile hayvanlarınki arasındaki niteliksel farklılıkları doğuran nedenlerin açıklanması noktasında Lambda Soyutlaması'nın aydınlatıcı olabileceğini iddia etmektedir. Bayırlı (2023) sadece insan türünün Lambda Soyutlaması'nın kurallarıyla yapılandırılmış zihinsel temsillerden yararlanabildiğini savunuyor. İnsanlar bu soyutlamayı kullanarak kendi deneyim alanlarının dışında bulunan varlıklar için kullanılabilecek kavramları işleyebilmektedir. Bu soyutlama ile yeni kavram türleri tanımlanabilir; bunun yanı sıra Lambda Soyutlaması, iç birleştirme ve niceleme potansiyelinin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Bu kapsamda ilgili soyutlamanın işlevsel özellikleri incelenerek buradan elde edilen veriler ışığında dilin evrimi üzerine yapılan araştırmaların, sözdizimi ve düşünce sistemleri arasındaki arayüzün dönüştürücü bilişsel sonuçlarına daha fazla odaklanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Bayırlı, 2023, s. 1). Bayırlı'ya (2023) göre Lambda Soyutlaması, insana

özgü bir olgudur ve insanın biricikliğini sağlayan yönlerinden biri olması muhtemeldir (Bayırlı, 2023, s. 2).

Bayırlı'ya (2023) göre insanlar Lambda Soyutlaması aracılığıyla sınırlı değişkenler ile temsiller oluşturabilecek zihinsel bir kapasiteye sahiptirler, bu kapasite sayesinde ise insanların deneyim alanlarına girmeyen kavramlar hakkında düşünebilmesini sağlamaktadır. Sözgelimi insanlar tek boynuzlu atlar gibi düşsel nesnelerle ilgili zihinsel durumlara girebilir ve düşünce üretebilirler; fakat insan olmayan herhangi bir hayvanın tek boynuzlu atlar yahut başka kurgusal nesneler hakkında zihinsel süreçler işletebilmesi mümkün görünmemektedir. Esasında birçok hayvan türü gözlemlenebilir olgular üzerinden kavramlar oluşturabilecek bir kapasiteye sahip olmasına rağmen sadece insan türü gözlemlenemeyen soyut kavramlar oluşturabilmektedir. Bayırlı (2023), gözlemlenemeyenler hakkında düşünme niteliğinin insanı diğer canlı türlerinden ayıran tek ve başat bir nitelik olduğunu düşünmemekle birlikte yaşayan en yakın akrabaları ile insan arasındaki davranışsal ayrımların çoğunu doğuran nedenin bu olduğunu düşünmektedir. Bayırlı'nın bu tezi en başından beri insanı diğer türlerden ayıran temel olgunun dil yetisi olduğunu iddia eden kuramlarla çelişmemektedir. Bayırlı'ya (2023) göre gözlemlenemeyenler ile ilgili akıl yürütmemizin altında yatan ve bunu olası kılan "soyut derinlik" olgusunun doğal dillerle birlikte evrim geçirdiği düşünülebilir (Bayırlı, 2023, s. 3-4).

Bayırlı'ya (2023) göre insanlar deneyim alanlarına girmeyen kavramlar hakkında düşünebilir. Sözgelimi mor kaplanların var olup olmadığı üzerine düşünebilir, uçan bir köpeğin neler yapabileceğini, gövdesi olmayan bir filin neye benzeyebileceğini tartışabilirler. İnsan türünün algı kavramına bağlı bir sistemin sınırlamalarını aşabilmek için neler yaptığı ve bunu nasıl yapabildiğinin anlaşılması gerekir. Bayırlı, insanların bunu lambda operatörleri tarafından bağlanan değişkenlerin aracılığıyla başarabileceğini ve bunun zihinsel bir dil bilgisinin yardımıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir (Bayırlı, 2023, s. 6). Bayırlı (2023), insan türünün geliştirdiği benzersiz kavramların anlaşılmasının bir yolu olarak gördüğü sözdizimsel hesaplamaların araştırılmasını oldukça önemli bulur ve bunun araştırılması için bir çalışma metodolojisi önerir. Sözdizimsel hesaplamalar, deneyim alanının ötesine geçen kavramların ortaya çıkmasını sağlar. Bayırlı'ya göre temelde serbest değişkenleri bağlama işlevinden sorumlu olan Lambda Soyutlama kuralı, bu geçişi anlamanın anahtarını içinde barındırmaktadır (Bayırlı, 2023, s. 7).

Bayırlı'ya (2023) göre mantıksal formdaki Lambda Soyutlaması kuralı ile sözdizimindeki hareket işlemi arasında doğrudan bir bağlantının var olduğunu söyleyebiliriz.

Lambda Soyutlaması'nın değişkenleri bağlama işleminin yürütücülüğünü yaptığını varsayarsak sözdizimindeki hareket ile mantıksal formda değişkenleri bağlama arasında yakın bir bağlantının var olduğunu söylemek mümkündür. Lambda Soyutlaması, yeni tür kavramların ve deneyim alanı içinde somutlaştırılmaları olası görünmeyen kavramların zihinsel temsilini mümkün kılmaktadır. Bu tür kavramların temsili, bu tür kavramlar hakkında niceliksel iddialarda bulunmadan önce var olmalıdır. Bu bağlamda Lambda Soyutlaması, yeni bir dilsel nesne türü olarak lambda terimlerini tanımlamak suretiyle niceleme potansiyelini ortaya çıkarmaktadır (Bayırlı, 2023, s. 16).

Bayırlı (2023) çalışmasının bir bölümünde insanın olay kavramsallaştırması kapasitesi ve bu kapasitenin desteklenmesinde hipokampusun oynadığı role odaklanır. Olay kavramsallaştırması, Lambda Soyutlaması'nın serbest olay değişkenlerine uygulanmasının bilişsel bir sonucudur. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle olay değişkenlerinin insan gramerinde var olduğunu ve ilkesel olarak bunların soyutlanabileceklerini kanıtlanmamız gerekmektedir (Bayırlı, 2023, s. 18). Bayırlı'ya (2023) göre Lambda Soyutlaması'nın insan beyninde de birtakım yansımaları vardır. Lambda Soyutlaması'nı yürüten hipokampusun evrimi incelendiğinde, insanın uzun evrim süreci içerisinde hipokampusta hem nicel hem de nitel değişikliklerin meydana geldiğini ve bu durumun insan beyninin yaşadığı değişikliklerin önemli bir bölümünü açıkladığını görüyoruz. İnsan evrimi sırasında hipokampusta meydana gelen bu değişiklikler insanın olay kavramsallaştırma kapasitesinde çok önemli bir rol oynamıştır (Bayırlı, 2023, s. 19-20).

Bayırlı'ya (2023) göre işlemsel bellek dilin işlenmesi açısından oldukça önemlidir. İşlemsel bellek; dilin üretkenliğinden yani dil bilgisinden sorumlu sembol manipülasyon kurallarının uygulanmasında ve ayrıca bunların yürütülmesinde görev üstlenir. İçsel birleştirmeyi sağlayan yapıları arayüzlerde yorumlanabilir hâle getiren ve aynı zamanda gelişmiş işlemsel belleğe de dayanan Lambda Soyutlama kuralının uygulanmasıdır. Bu kural, insanların içsel birleştirme işlemini gerçekleştirebilmesini ve insan dilinin benzersiz bir yönü olan soyut kavramsallaştırmayı da sağlamaktadır. Aynı zamanda bu kural tarafından üretilen sözdizimsel nesneler, başka bir insan başarısı olan incelemenin de girdilerini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Bayırlı, Lambda Soyutlaması'nın insanın dil yetisinin benzersiz özelliklerinin anlaşılmasında ve sonuç olarak insan bilişinin açıklanmasında oldukça önemli bir işlev üstlendiğini düşünmektedir. Aynı zamanda Lambda Soyutlaması, içsel birleştirme konusunda da görev üstlenmektedir. Lambda Soyutlaması, değişken bağlamın arkasındaki mekanizmayı

resmi olarak açık hâle getirir ve bunu dar sözdizimi yerine mantıksal biçimde uygulanan bir ara birim kuralı olarak kabul eder (Bayırlı, 2023, s. 21-22).

Bayırlı'ya (2023) göre insan dili ile hayvan iletişim sistemlerini ve bilişsel kapasitelerini karşılaştırırken dikkat etmemiz gereken noktalar vardır. Belirli bir türün dil bilgisinin ne kadar karmaşık olduğunu sorgulamak yerine belirli bir dil bilgisi kuralının veya sisteminin etkileşimde bulunduğu bilişsel sistemleri nasıl dönüştürdüğünü sorgulamalıyız. Bayırlı'ya göre dil evrimi üzerine yapılan araştırmaların sadece söz dizimi üzerine odaklanması doğru değildir, bunun yerine söz dizimi ile düşünce sistemleri arasındaki arayüzün dönüştürücü bilişsel sonuçlarına odaklanmamız daha yararlı olabilir (Bayırlı, 2023, s. 22).

Bayırlı'ya (2023) göre evrim teorisinin temel soruları Lambda Soyutlaması için de sorulmalıdır. Bu soyutlama insan soyunun evrimsel gelişim süreçlerinin hangi aşamasında ortaya çıkmıştır? Lambda Soyutlaması'na sahip olmak ona sahip olan bireylere ne tür avantajlar sağlamıştır? Bu bilişsel kapasiteye sahip olan bireyler popülasyon içinde nasıl egemen hâle gelmiştir? Gelecekte bu soruları yanıtlamaya yönelik olarak yapılacak çalışmalar dilin evriminin anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Bayırlı, 2023, s. 24).

4.1.7.2.9. Caner Kerimoğlu

Türkoloji geleneği içinde dilin evrimi ile ilgili en oylumlu ve sistematik yayın sürecini Caner Kerimoğlu'nun ortaya koyduğunu gözlemliyoruz. Kerimoğlu sadece Türkoloji alanı içinde değil diğer alanları da kapsayan geniş araştırma tabanıyla birlikte ülkemizde dilin evrimi konusuyla ilgili en derin araştırmaları yapan araştırmacı olarak karşımıza çıkıyor. Dilin evrimi meselesini sadece dil içi bir olgu olarak gören diğer araştırmacılardan farklı olarak Kerimoğlu, dilin evrimi sürecini disiplinlerarası bir olgu olarak ele almış dilbilim, biyoloji, antropoloji, etoloji, genetik, nöroloji gibi pek çok alanda yapılan çalışmaları inceleyerek oldukça kapsamlı bir senteze ulaşmaya çalışmıştır.

Kerimoğlu (2022d) *Genel Dilbilime Giriş* adlı kitabının *Dünya Dilleri* adlı bölümünde insanoğlunun dil yetisinin evrimi hakkında ortaya atılan kuramlara kısaca değinerek alanyazındaki dilin evrimi çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra çok farklı yayınlarla çeşitlenecek olan bu yayın faaliyetine öncelikle konuyu genel eğilimler kapsamında sınıflandırarak başlamış daha sonra disiplinlerarası çözümlemeler yaparak dilin evrimi konusunu bütün ayrıntılarıyla ele almıştır. Kerimoğlu'na (2022d) göre dilbilimcilerin dilin evrimi konusuyla ilgilenmesi süreci Darwin'in evrim teorisini ortaya atmasıyla başlamıştır.

Darwin'in dillerin ortaya çıkış sürecini insanın ve diğer türlerin ortaya çıkış süreciyle benzer bir süreçte biçimlendiğini açıklamasıyla birlikte dilbilimciler de konuya farklı bir bakış açısıyla yönelmeye başlamıştır. Biyolojik açıdan insanın tek kökenden türediği konusunda biyologlar arasında bir uzlaşıya varılmış olmasına rağmen dillerin tek bir kökenden türediği konusunda dilbilimciler henüz bir uzlaşıya varamamıştır (Kerimoğlu, 2022d, s. 244).

Kerimoğlu (2022d), dilin evrimi konusunda ortaya atılan kuramları *Genel Dilbilime Giriş* adlı kitabında iki ana başlık etrafında sınıflandırmıştır. Birincil olarak "biyoloji verilerini kullanmayan görüşler" başlığı altında dinî açıklamaları, mitleri, doğa taklidiyle (onomatope) ilgili kuramları, ihtiyaca dayalı görüşleri sınıflandırmıştır. İkincil olarak ise "biyolojik verilere göre ileri sürülen görüşler" başlığı altında insanoğlunun dil yetisini evrime göre açıklama girişimlerinde bulunan araştırmacılar ve onların ileri sürdükleri kuramlar ele alınmıştır. Bu bağlamda evrimsel dilbilim, evrimsel biyoloji, evrimsel psikoloji, evrimsel antropoloji gibi bilimlerin verilerinden hareketle geliştirilen dil evrimi kuramları kısaca tanıtılmıştır. Dilin evrimsel süreçlerin bir sonucu olduğunu ileri süren kuramcılar da bu evrim sürecinin nitelikleri konusunda ikiye ayrılmaktadır. Bir grup dilin "devamlılık" (continuity) arz eden bir evrimin sonucu olduğunu savunurken diğer grup dilin "bir andalık" (discontinuity) arz eden bir evrimin sonucu olduğunu savunmaktadır (Kerimoğlu, 2022d, s. 246-248).

Dilin evrimi konusunda evrimci görüşü savunan araştırmacılar, fosiller üzerinde yapılan incelemelerin sonucunda elde edilen verileri yorumlayarak insanın konuşmaya başladığı dönemi ve konuşma becerisinin niteliklerinin değişim aşamalarını belirlemeye çalışırlar. Proto-sapiens fosilleri üzerinde beyin hacmi ve vokal organların evrimiyle ilgili bulguları inceleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışırlar. Bu konuda çalışan araştırmacılar farklı tarihlendirmeler yapıp değişik evrim şemaları çiziyor olsalar da temel olarak insanoğlunun dil yetisinin evrimsel gelişim süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olduğu görüşünde uzlaşmaktadırlar (Kerimoğlu, 2022d, s. 249).

Kerimoğlu (2023a) *Türkiye'de Dilin Kökeniyle İlgili Güncel Yayınlar* adlı araştırma makalesinde geçmişten günümüze kadar ulaşan süreçte dilin kökeni ve evrimi konularında Türkçe dilinde yapılmış araştırmaları incelemiş ve bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için kusursuz bir alanyazında taraması örneği sunmuştur. Bu çalışmasında yazar dilin evrimi konusunun tek bir disiplin tarafından incelenecek düzeyde sığ bir konu olmadığını disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınıp çok boyutlu bir şekilde yapılacak araştırmalar sonucunda yürütülecek nitelikte karmaşık bir konu olduğunu bilimsel bir kesinlikle ortaya koymuştur. Kerimoğlu'na göre bu alanda çalışma yürütecek araştırmacıların disiplinlerarası

çalışmalar yapmayı göze alması ve biyoloji, genetik, nöroloji, antropoloji, dilbilim, psikoloji gibi çeşitli disiplinlerin verilerini birlikte okuyarak bir sonuca ulaşmaya çalışması yöntembilimsel bir zorunluluktur. Bu konuda ortaya atılacak hipotezlerin bilimsel olabilmesi için yöntembilimsel açıdan eleştiri ve deney süzgecinden geçirilebilir, yanlışlanabilir olgular olması gerektiği açıktır (Kerimoğlu, 2023a, s. 723-724). Dilin evrimi konusunda yapılacak araştırmalarda bu nokta çok önemlidir. Bu konuda çalışırken somut bilimsel yöntemin dışına çıkarak mitolojik açıklamalar yapma yoluna sapmak istemeyen bir araştırmacı yöntembilimsel açıdan sağlam bir hipotez inşa etmek zorundadır.

Kerimoğlu (2023b) *Dilin Evriminden Neyi Anlamalıyız?* başlıklı makalesinde dilin evrimi konusundaki genel yaklaşımları ortaya koyarak genel bir çerçeve çizmiştir. Bu araştırmada dilin evrimini tek tek dillerin geçirdiği art zamanlı bir değişim süreci olarak anlayan araştırmacılar ile dilin evrimini insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmasını sağlayan biyolojik kapasitelerinin evrimi olarak algılayan araştırmacıların görüşlerine değinmiştir. Aynı zamanda dili bir iletişim aracı olarak mı bir düşünce aracı olarak mı kabul etmemiz gerektiğine yönelik görüşleri eleştirel açıdan ele alarak tartışmıştır (Kerimoğlu, 2023b, s. 111).

Filoloji ve dilbilim kökenli araştırmacılara göre dilin evriminden tek tek insan dillerinin tespit edilebilen tarihsel süreçlerindeki değişimlerini anlamamız gerekir. Onlara göre dillerin tarihsel süreçte yaşadıkları süreçler dil evrimi olarak adlandırılır. Konuya daha geniş bir çerçeveden bakan evrimsel biyoloji ve antropoloji gibi alanlardan yoğun bir biçimde etkilenen araştırmacılar ise dilin evrimi konusundan insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkmasını sağlayan biyolojik kapasitelerinin evrimsel süreçlerdeki değişimini ve gelişimini anlamaktadır. Birinci görüşü savunanlar dilin evrimi konusuna kültürel alandan bakan araştırmacılar olarak kabul edilirler. İkinci görüşü savunanlar ise dilin evrimi konusunda biyolojik görüşü savunanlar olarak tasnif edilirler. Her iki grubun içinde de farklı görüşleri dile getiren araştırmacılar olmakla birlikte konu üzerinde çalışan araştırmacıları bu şekilde genel bir çerçevede sınıflandırmak mümkündür (Kerimoğlu, 2023b, s. 115-117).

Kerimoğlu'na (2023b) göre dilin evrimi söz konusu olduğunda nelerin bu başlık altında inceleneceğini belirlemek için üç ölçütümüz vardır. Birincisi bugün etkin bir biçimde kullandığımız insan dili yokken biz bu dili nasıl üretebildik? İkincisi dilin yokluğundan varlığına geçiş aşaması nasıl gerçekleşmiştir? Üçüncüsü dili üretmek ve kullanmak için gerekli olan biyolojik mekanizmaların adaptasyonu nasıl gerçekleşmiştir? Dilin evrimi söz konusu olduğunda insanoğlunun dile hazır olmasını sağlayan biyolojik kapasitelerin neler olduğu ve bunların nasıl evrim geçirdiği meselesi oldukça önemli bir çalışma konusudur. Dilin evrimi

konusundaki ilk araştırma konumuz budur. İkinci ölçütümüz ise insanların kullandığı karmaşık ve hiyerarşik dil ile hayvanların kullandığı basit diller arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir? İnsan dili de hayvan dilleri gibi daha basit bir formdan aşama aşama evrim geçirerek mi bugünkü yapısına ulaşmıştır? İnsanoğlu, söz dizimini hangi aşamada ve ne tür bir ihtiyaç sonucunda üretti? Üçüncüsü ise insan dilinin ortaya çıkmasından sonra yaşanan değişimleri dilin evrimi kapsamında değerlendirmemiz mümkün müdür? Dilin evrimi sadece bir biyolojik kapasitenin evrimi olarak mı açıklanmalıdır; yoksa dillerin ortaya çıkmasından sonra yaşanan dil değişimleri de evrim olarak kabul edilebilir midir? Bu ölçütler ele alındığında alanyazında dilin evrimi konusunda çalışan araştırmacıların dilin evrimi konusundan neyi anladıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. (Kerimoğlu, 2023b, s. 118).

Bu sınıflandırmada yer alan üç ölçüt de evrim olarak kabul edilebilir. Hatta dilin evrimi bunların üçünün aynı anda karşılıklı olarak evrimleşmesinin bir sonucu olarak tanımlanabilir ve bu tanımlama hakikate en uygun tanımlamadır. Dildeki anlam ve yapı değişimleri biyolojideki mutasyon kavramının bir karşılığı olarak kabul edilebilir. Darwinci bir bakış açısıyla dile baktığımızda dildeki birtakım düzensiz yapıların zamanla seçilerek hayatta kaldığını görürüz, başlangıçta dil yanlışı olarak gördüğümüz bu yapılar zamanla yaygınlaşarak günümüzde standart dil kullanımlarına dönüşürler. Bu bağlamda Dawkins'in memetik evrim teorisi de açıklayıcı bir çerçeve olarak karşımıza çıkar, ona göre sözcükler ve fikirler biyolojideki genlerin kültürdeki karşılıkları olarak kabul edilebilir. Onlar da seçilime uğrayarak uzun vadede genlerin değişimine neden olabilirler. Dildeki dil içi değişimleri ve dönüşümleri evrim mekanizmasından bağımsız olarak anlamamızı ve açıklamamızı sağlayacak bir gerekçe yoktur, bunlar da evrimdir. Son tahlilde dilde meydana gelen her türlü değişimi de dilin evrimi bağlamında değerlendirmemiz gerekmektedir (Kerimoğlu, 2023b, s. 119).

Kerimoğlu (2022e) *Giriş: Dilin Evrimi Araştırmalarına Genel Bir Bakış* adlı çalışmasında dilin evrimi alanında yapılan araştırmalardaki genel eğilimleri ve temel karşıtlıkları ele almıştır. Kerimoğlu'na göre dilin evrimi çalışmalarında temel karşıtlıklar söz konusudur. Dilin evrimi denince akla gelen ilk karşıtlık türü dillerin kültürel-tarihsel evrim ile dilin biyolojik bir yeti olarak evrimi tartışmalarıdır. Diğer tartışma noktası dilin evriminde biyolojinin mi kültürün mü etkin olduğu yönündedir. Dil yetisinin tek bir dilden ya da çok farklı dillerden ortaya çıktığına yönelik tartışmalar da konunun başka bir boyutunu oluşturur. Dilin aşamalı ve devamlı bir evrim süreci sonucunda mı yoksa bir anda meydana gelen bir mutasyon sonucunda mı ortaya çıktığını savunan araştırmacılar da ayrı bir tartışma alanını

oluşturur. Dilin insan evriminin bir ürünü olduğunu savunanlar arasında bile kendi içlerinde çeşitli ayrımlar bulunmaktadır. Dilin bir adaptasyon sonucunda mı yoksa bir yan ürün olarak mı ortaya çıktığı konusunda tartışmalar sürmektedir. Evrimciler arasındaki bir başka tartışma konusu ise dilin ses temelli olarak mı ortaya çıktığı yoksa hareket temelli bir dilden aşamalı olarak ses temelli dile geçiş mi yapıldığı yönündeki tartışmadır. Evrimciler arasında dil yetisinin sadece sapiens türüne özgü bir yeti olduğunu savunanlar olduğu gibi diğer türlerden başlayarak günümüze kadar evrim geçirerek geliştiğini, dolayısıyla diğer homo türlerinde de bir düzeyde dil yetisinden söz edilebileceğini savunanlar da vardır. Kerimoğlu bu çalışmasında uluslararası alanyazındaki bütün tartışmaları ana hatlarıyla sınıflandırmaya çalışmıştır (Kerimoğlu, 2022e, s. 14-38).

Kerimoğlu'na (2022e) göre dilin evrimi tartışmalarındaki en şiddetli tartışmalar dilin evriminin "devamlılık-bir andalık" (continuity-discontinuity) ve "aşamalı-sıçramalı" (gradual-saltational) olduğuna yönelik görüş ayrımı üzerinden gelişen tartışmalardır. Bir grup araştırmacı dil gibi oldukça karmaşık bir yetinin bir anda ortaya çıkamayacağını, bunun gerçekleşebilmesi için milyonlarca yıllık bir evrim sürecine ihtiyaç duyulduğunu savunurken diğer grup araştırmacılar dilin sadece insan türünde gerçekleşen bir mutasyon benzeri olay sayesinde bir anda ortaya çıkan bir yeti olduğunu savunmaktadır. Bu tartışmalarda birinci grubun Darwinci bir bakışa sahip olduğunu, diğer grubun ise Chomskyci kanadı temsil ettiğini söyleyebiliriz (Kerimoğlu, 2022e, s. 19-20).

Kerimoğlu'na (2022e) göre evrim doğal seçilim yoluyla doğaya uyum sağlama sürecidir. İnsanoğlunun dil yetisinin oldukça farklı özelliklerinin olması hangi özelliğin doğal seçilim süreçlerinden nasıl geçerek uyum sağladığı yönünde tartışmalara neden olmaktadır. Beynin, vokal organların, söz diziminin, anlam bilimin, özyinelemenin hangi aşamalardan geçerek evrimleştiği bilinmemektedir. Her biri tek bir uyum sürecinin sonucudur diyebilmemiz için yeterli veri yoktur. Doğal seçilim süreçlerinin bunların hangilerinin gelişiminde etkili olduğu ve bu etkinliğin boyutu ve mahiyeti hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Alanyazındaki tartışmaların büyük çoğunluğunun temel nedeni bugün bu konularda yeterli bilimsel veriye sahip olamamamızdır (Kerimoğlu, 2022e, s. 27-28).

Kerimoğlu (2022a) *Dilin İnsana Özgülüğü Üzerine* adlı çalışmasında insan dilinin diğer canlıların iletişim sistemlerinden farklı olduğunu savunan araştırmacıların görüşlerini eleştirel ve karşılaştırmalı bir açıdan ele almıştır. Elde edilen bilimsel sonuçlara bakıldığında insan dilinin hangi açıdan biricik olduğu tartışmalı bir konudur. İnsanoğlunun dil yetisinin hayvan iletişim sistemlerinden farkı açık ve tartışmaya mahal vermeyecek düzeyde kesin bir

biçimde ortaya konulamamıştır. İnsanoğlunun dil yetisinin diğer hayvanların iletişim sistemlerinden daha karmaşık olduğu konusunda şüphe yoktur; fakat insan dilinin benzersizliği üzerine ortaya atılan savların tamamı deneysel açıdan kanıtlanamamıştır (Kerimoğlu, 2022a, s. 156).

Hockett'in ortaya attığı insan dilinin tasarım özelliklerinin (dil evrenceleri, dil evrenselleri) büyük bir bölümünün insan diline özgü özellikler olmadığı hayvan iletişim sistemleri üzerine çalışan araştırmacılar tarafından kanıtlanmıştır. Bu noktada insan diline ait özelliklerin diğer türlerden bağımsız bir biçimde ortaya çıktığını iddia etmemiz şu aşamada mümkün görünmemektedir. İnsan dili de diğer canlıların iletişim sistemleri gibi bir iletişim sistemidir. Diğer iletişim sistemlerinde farklılıklarının olması doğaldır. Bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalar insan dilinin diğer canlıların iletişim sistemlerinden bütünüyle farklı olduğunu ortaya koymayı başaramamıştır. Aksine insan dilinin ayırıcı niteliği diye ortaya atılan bütün nitelikler -özyineleme dâhil- canlılar dünyasında dağınık bir biçimde de olsa belirli düzeylerde gözlenebilmektedir (Kerimoğlu, 2022a, s. 157).

Kerimoğlu'na (2022a) göre insan dilinin betimlenmesi ve türe özgü farklılıklarının ortaya konulması görevi henüz tamamlanmamıştır. İnsan dilinin nesnel ve bilimsel bir şekilde yaygın kabul görmüş bir tanımı dahi yapılamamıştır. İnsan dilinin diğer canlı türlerinin iletişim sistemlerinden farkı somut ve tartışmasız bir biçimde ortaya konulmadan bu konu hakkında kesin bir yargıda bulunabilmek mümkün olmayacaktır. Kerimoğlu'na göre bu noktada araştırmacıların dikkat etmesi gereken hususlar şunlardır: 1. Yalnızca insan dilinde bulunan özellik ya da özellikler istisnasız bir şekilde belirlenmelidir. 2. İnsan dilinin diğer canlı organizmaların iletişim sistemleriyle ortak olan yönleri belirlenmelidir. 3. İnsan dilinde benzersiz olan ve diğer canlılar ile paylaşılan özelliklerin evrimsel açıdan analizi yapılmalıdır. Bu konularda yapılacak çalışmalar ışığında elde edeceğimiz verilerle birlikte dilin insana özgü bir yeti olup olmadığı konusunda kesin bir yargıda bulunabilmek mümkün olacaktır (Kerimoğlu, 2022a, s. 157-158)

Kerimoğlu (2022b), *Dil Canlı Bir Varlık Mıdır?* adlı çalışmasında tarihsel süreçte bu savı dile getiren araştırmacıların görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ona göre dilin bir biyolojik varlık olduğunu iddia eden araştırmacıların kullandığı argümanları büyük bir bölümü biyoloji ile ilgili değildir. Bu araştırmacılar metaforik bir tespit ile dili canlı bir varlık olarak adlandırmaktadırlar. Bu metaforik açıklamaların bilimsel açıdan herhangi bir değeri bulunmamaktadır. Dilin canlı bir varlık olduğuna yönelik biyolojik kanıtlar bulmadan bu iddianın bilimsel olarak kabul edilebilmesi mümkün değildir. Deneysel açıdan genler,

nöronlar ve benzeri biyolojik ve anatomik unsurlar ile kanıtlanmadığı sürece bu iddia bilimsellikten uzak metaforik bir açıklama olarak kalacaktır. Dilin canlı bir varlık olarak kabul eden metaforik dil tanımları edebi açıdan değerli olabilir; ancak bunların bilimsel açıdan bir değerinin olabilmesi için kanıta dayalı somut yargılara ihtiyacımız vardır (Kerimoğlu, 2022b, s. 3).

Deney ve gözlem sınamasından başarılı bir şekilde geçerek doğrulanan hipotezler bilimsel bir gerçeğe dönüşürler. Dilin canlı bir varlık olduğuna yönelik görüş bir hipotez düzeyindedir. Doğrulama esasına dayanan bilimsel yönteme göre henüz doğrulanamamıştır. Bütünüyle dile özgü bir biyolojik organ, doku ya da gen tespit edilememiştir. Diğer yandan yanlışlanabilirlik ilkesine göre baktığımızda dilin canlı bir varlık olmadığına yönelik pek çok argüman bulunmaktadır (Kerimoğlu, 2022b, s. 6). Bu noktadan hareketle günümüzdeki bütün bilimsel veriler incelendiğinde dilin canlı bir varlık olduğu konusunda kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Bu yargıyı tartışmasız bir kesinlikle doğrulayan kanıtlara ulaşmış değiliz. Diğer bilimlerin yapacağı çalışmalar ışığında ortaya çıkarılacak, dilin canlı bir varlık olduğuna yönelik somut biyolojik kanıtlara ihtiyacımız bulunmaktadır (Kerimoğlu, 2022b, s. 8).

Kerimoğlu (2021a) *Chomsky'nin Problemi: Dilin Evrimi* adlı çalışmasında Chomsky'nin dilin evrimi konusundaki görüşlerini eleştirel bir açıdan ele almıştır. Chomsky'ye göre insanoğlunun dil yetisi Darwinci doğal seçilim yasaları ile açıklanabilir bir olgu değildir, ona göre dil yetisinin doğal seçilim ile açıklanamayacak bir olgu olduğunu savunan Wallace haklıdır. İnsan dili özyineleme özelliğinin ortaya çıkışıyla bugünkü hâlini almıştır ve bu özellik doğal seçilim ile açıklanamayacak düzeyde gizemli bir olgudur (Kerimoğlu, 2021a, s. 602). Özyinelemeli insan dili Darwin'in doğal seçilim açıklamasındaki gibi aşamalı bir şekilde yavaş yavaş evrim geçirerek ortaya çıkmamıştır. İnsan dili, 200-300 bin yıl kadar önce insan beyninde meydana gelen tek bir mutasyon ile ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2021a, s. 604). Chomsky'nin dilin evrimi hakkındaki görüşlerini tezimizin dilbilim bölümünde ayrıntılı olarak inceledik.

Caner Kerimoğlu (2021b*) Chomsky Darwin'e Karşı: Evrensel Dilbilgisi, Dilin Kökeni ve Evrim Tartışmaları* adlı kitabında Chomsky'nin dil evrimi hakkındaki görüşlerini ayrıntılı olarak ele almış, bunun yanı sıra Chomsky'nin dil evrimi görüşlerini eleştiren araştırmacıların görüşlerine de oldukça geniş bir yer ayırarak Türkçe alanyazında çok büyük bir eksikliği gidermekle birlikte Chomskyci dilbilimin temel kabulleri hakkında da bugüne kadar Türkçe dilinde yapılmış en kapsamlı incelemeyi araştırmacıların ilgisine sunmuştur.

Chomsky'nin dilin evrimi hakkındaki görüşleri zamanla değişikliğe uğramış olmasına rağmen son çözümlemede Chomsky'nin dilin evrimi hakkındaki açıklamalarını temel düzeyde özetlemek mümkündür. Kerimoğlu (2021b) çalışmasında öncelikle Chomsky'nin doğal seçilim hakkındaki görüşleriyle işe başlar. Chomsky'ye göre Darwinci doğal seçilimin dilin evrimi hakkındaki açıklaması çeşitli açılardan sorunludur. İnsanoğlunun dil yetisinin doğal seçilim ile açıklanması konusunda Chomsky tereddüt etmektedir. Chomsky, dilin evrimsel bir geçmişinin var olduğunu yadsımamasına karşılık dilin evriminin açıklanması noktasında Darwinci doğal seçilime mesafeli bir konumdadır (Kerimoğlu, 2021b, s. 255).

Chomsky'ye göre dilin evrimi konusunda öncelikle kavramsal olarak neyin evrimleştiği noktasında net olmak gerekmektedir. Ona göre dilin evrimi; tek tek dillerin geçirdiği dil içi evrim değildir, daha çok insanda içsel olarak bulunan dil kapasitesinin evrimidir. İnsanoğlunun dil yetisi dar bir zaman diliminde ortaya çıkmıştır ve o günden bugüne kadar evrim geçirmeden gelmiştir. Darwinci doğal seçilim görüşünde oldukça yavaş ve aşamalı bir evrim söz konusudur; fakat Chomskyci dilin evrimi görüşünde ise dili olmayan canlılardan dili olan canlılara doğru bir geçiş olmuştur ve bu geçiş yavaş yavaş ve aşamalı bir biçimde değil bir anda gerçekleşmiştir. Chomsky, insanoğlunun zihinsel niteliklerinin açıklanmasında aşamalı bir şekilde küçük değişimler üzerinden biçimlenen doğal seçilimi yeterli bir açıklama olarak görmemektedir. Chomsky'ye göre dilin evrimi, Darwin'in öngörmüş olduğu aşamalılık ilkesini ihlâl eden bir olgudur (Kerimoğlu, 2021b, s. 260-261). Chomsky'ye göre özyineleme özelliğine sahip olan insan dili Darwin'in iddia ettiğinin tam aksine aşamalı ve yavaş bir değişimle değil 200 ila 300 bin yıl önce insan biyolojisinde meydana gelen tek bir mutasyon ile ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2021b, s. 263).

Chomsky'ye göre insan dilini diğer canlıların iletişim sistemlerinden ayıran başat özellik özyineleme özelliğidir. Bu özelliğin ortaya çıkabilmesi ise birleştirme işleminin sağlıklı olarak yapılmasına bağlıdır. İnsan dili insan bedeninde biyolojik olarak kodlanmış genetik bir donanımdır. Dil yetisinin dışarıya yansımasını sağlayan ise söz dizimidir. İnsanoğlunun dil yetisinin biricik ve benzersiz olmasının arkasındaki temel neden birleştirme özelliğine dayalı olan özyineleme özelliğidir. Birleştirmeye dayanan özyineleme özelliğinin ne zaman ortaya çıktığı belirlenebilirse dilin evriminin açıklanması noktasında oldukça önemli bir sorunun cevabı bulunmuş olacaktır (Kerimoğlu, 2021b, s. 262-263).

Chomsky'ye göre insanoğlunun dil yetisi kültürel bir öge olmaktan çok biyolojik bir organ nitelikleri göstermektedir ve dil yetisinin evrimi de bir biyolojik organın evrimi gibi ele alınarak incelenmelidir. Chomsky, gelenekselleşmiş olarak dili kültürel olarak öğrenilen bir

iletişim aracı olarak açıklamaya çalışan klasik görüşü reddederek insan dilinin biyolojik bir organ olarak ele alınması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda dil yetisi, insan biyolojisinin doğuştan getirdiği bir biyolojik mekanizmadır. Doğuştan getirilen bu dil organı, çevresel etkiler sayesinde etkinleşir, ancak bu süreçte belirleyici olan güç, dilin doğuştan getirilmiş olmasıdır. Doğuştan getirilen bu dil organı olmasaydı çevresel etkiler hiçbir işe yaramayacaktır. Diğer canlı türlerinin insan diline benzer hiyerarşik bir söz dizimine sahip bir iletişim sistemi kuramamalarının nedeni onların biyolojisinde insanınkine benzer bir dil organının yer almamasıdır. Birileri çevresinde konuştuğunda dil edinebilen tek canlı türü insandır; çünkü insanın biyolojik alt yapısında bir dil organı vardır (Kerimoğlu, 2021b, s. 263). Chomsky'ye göre insanoğlunun dil yetisi, iletişim gereksinimini karşılamaya yönelik olarak gelişen bir adaptasyonun ürünü değildir, insan dili bir düşünce aracı olarak ortaya çıkmıştır ve iletişim için kullanılması özelliği bu evrim sürecinde kendiliğinden ortaya çıkan bir yan ürün olarak kabul edilebilir. İletişim dışsal bir etkinliktir, düşünme işe içsel bir etkinliktir. İnsanın iletişim kurmaya başlamadan önce düşünmesi gerekir (Kerimoğlu, 2021b, s. 264).

Chomsky'ye göre insan dili ile diğer canlıların iletişim sistemleri arasında bir bağ kurmak doğru bir yaklaşım değildir; çünkü bu bağı bize gösterecek bir ön dil tasarlamak mümkün görünmemektedir. Chomsky'ye göre geniş anlamda dil yetisi (GDY), iletişim kurmak için gerekli olan özelliklerle ilgili bir olgudur ve bu da diğer canlı türlerinde de bulunmaktadır. İnsanoğlunun diğer canlı türleri ile ortak bir biçimde paylaştığı dilsel özellikler geniş anlamda dil yetisi ile bağlantılıdır. Ancak sadece insan diline özgü özellikler olan birleştirme, özyineleme, hiyerarşik söz dizimi gibi özellikler dar anlamda dil yetisinin (DDY) kapsamına girmektedir ve bu özellikler sadece sapiens türünde ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2021b, s. 264-266).

Chomsky'ye göre insan türleri arasında özyineleme özelliğine sahip bir dili konuşabilen tek tür sapienstir. Ona biyolojik olarak en yakın türlerden biri olan neandertallerde dahi özyinelemeli bir dil yoktur. Chomsky'ye göre neandertal türünün sapiensinkine benzer bir dilinin var olduğuna yönelik arkeolojik kanıtlar yeterli değildir. Sapiens dışındaki homo türlerinin geliştirdikleri alet teknolojisi ve diğer arkeolojik kanıtlar bu türlerin özyinelemeli dil için gerekli olan sembolik bir düşünceye sahip olduklarını göstermekten oldukça uzaktır. Chomsky'ye göre bir tek sapiens türünde gözlemlenen bir biyolojik değişiklik ile birlikte bu tür diğer homo türlerinden ayrışmış, gelişen zihinsel kapasitesi ile birlikte özyinelemeli bir dile sahip olmanın avantajını da kullanıp dünyaya yayılarak egemen tür hâline gelmeyi başarmıştır (Kerimoğlu, 2021b, s. 266).

Chomsky'ye göre dil yetisi insan beyninde belirli bölgelerde yerelleşmiştir. Chomsky, bu bağlamda insan beyninin modüler bir yapıya sahip olduğunu savunan kanadın görüşlerini önemser. İnsan beyninin evrimsel aşamalarını belirlemek için yapılan araştırmalar ve gelişmiş beyin görüntüleme yöntemleri sapiens beynine özgü dilsel özelliklerin varlığını tanılamaktadır. Chomsky'ye göre dil modülü insan beyninde belirli alanı kapsar. Özellikle hesaplamalı işlemlerin gerçekleştirildiği bir beyin bölgesinin varlığını önemser; çünkü hesaplamalı işlemler, Chomsky'nin teorisine göre dili önceleyen bir olgudur. İnsanoğlunun doğuştan getirmiş olduğu dil organı hesaplamalı işlemleri yapan biyolojik bir unsurdur. Söz diziminin temelini oluşturan bu hesaplamalı işlemleri yürüten bir beyin bölgesinin tespit edilmesi hâlinde Chomsky'nin evrensel dilbilgisi teorisini destekleyen bir biyolojik kanıta ulaşılmış olacaktır (Kerimoğlu, 2021b, s. 266-267).

Chomsky'ye göre dilin evrimi, dil yetisinin evrimidir. Ona göre tek tek dillerin kendi içinde geçirdikleri değişimlerini açıklamak için evrim teriminin kullanılması doğru bir yaklaşım olarak kabul edilemez. Dillerin yaşadıkları değişimleri "dil değişimi" olarak ele almak gerekmektedir. Dil yetisinin ortaya çıkışı, gelişimi ve onu yaratan biyolojik kapasitelerin gelişimi dilin evrimi bağlamında incelenmelidir. Chomsky'ye göre dilin evrimi, insan türünün dili kullanma kapasitesinin evrimi anlamına gelmektedir. Dil yetisi aracılığıyla insan türü son sıçramasını yapmış ve ortaya çıkan dil yetisi bir daha değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır (Kerimoğlu, (2021b, s. 267).

Kerimoğlu (2016) *Dilin Kökeni Arayışları 1: Dilin Kökeniyle İlgili Akademik Tartışmalar* adlı makalesinde Türkiye'de ve dünyada dilin kökeni ve evrimi ile ilgili tartışmaları genel olarak değerlendirmiştir. Ona göre dilin kökeni konusu disiplinlerarası bir çalışmayı zorunlu kılan bir yapıya sahiptir. Dilin kökeni ile ilgili bir bilimsel çalışmada nöroloji, antropoloji, dilbilim, arkeoloji, bilgisayar bilimleri gibi pek çok alanda elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır.

Dilin biyolojik ve kültürel olan özellikleri bulunmaktadır. Bu biyolojik ve kültürel özellikler birbirinden tamamen ayrı, bağımsız özellikler olarak düşünülmemelidir. Dilin evrimi konusunda biyoloji ve kültürün hangi oranlarda, hangi niteliksel özellikler üzerinde belirleyici olduklarına yönelik bilgilerimiz yeterli değildir. Araştırmacılar bunları açıklamak için daha fazla çalışma yapmalıdır (Kerimoğlu, 2016, s. 72).

Dilin kökeni sorununu bilimin en zor problemlerinden biri hâline getiren olgu insanoğlunun dil yetisinin "biricikliği" (uniqueness) olgusudur. Dilin evrimini açıklayabilmek

için diğer türlerdeki iletişim sistemlerinin incelenmesi de bir zorunluluktur; fakat bugüne kadar yapılan çalışmalarda bu biricik olma özelliğini ortaya çıkaran nedenleri açıklayamadığımız gibi insan dilini diğer türlerin iletişim sistemlerinden ayıran temel özelliklerin neler olduğu (söz dizimi, özyineleme vb.) üzerinde de bir anlaşmaya varılamamıştır (Kerimoğlu, 2016, s. 72).

Dilin evrimi konusunda ortaya atılan araştırma sorularına yönelik tek bir cevap arayışında olmak doğru değildir. Dil, insana özgü bir özellik olması nedeniyle oldukça karmaşık ve pek çok bileşen tarafından yoğun ve hızlı bir biçimde etkilenen bir yapıya sahiptir. İnsan hem biyolojik hem de kültürel yönleri bulunan çok yönlü bir canlıdır. İnsan bir biyolojik organizma olması nedeniyle biyolojik bir evrimin ürünüdür. Biyolojik evrimde uyumsamayı etkileyen çevre şartları da bulunmaktadır ki insan kültürü de bu çevre şartları arasında yer almaktadır. Biyoloji ve kültür arasında karşılıklı ve karmaşık bir etkileşimin olduğu muhakkaktır. Evrimsel açıdan baktığımızda iletişim kurmanın insan türünün devamlılığının sağlanması noktasında birçok avantaj sağladığı ortadadır. Bu iletişimin nasıl ortaya çıktığı konusunda ortaya atılan hipotezlerin hiçbirini dışlamadan hepsini birlikte ele alarak değerlendirmemiz gerekir. Dilin evrimini açıklama konusunda tek bir hipotez yerine var olan ve yeni ortaya atılacak olan bütün hipotezlerin birbirleriyle uyumlu olan noktalarından çıkacak genel bir evrimsel senaryo daha açıklayıcı olabilir (Kerimoğlu, 2016, s. 72-73).

Dilin ortaya çıkışını sağlayan doğal seçilim baskısını ve adaptasyon sürecini açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan pek çok kuram bulunmaktadır. Kerimoğlu (2016) bu kuramları şöyle sınıflandırmıştır: 1. Avlanma hipotezine göre dil, insanın avlanma konusunda gösterdiği adaptasyonun bir sonucudur. 2. Alet yapımı hipotezine göre dil, alet yapımı ile ortak nöral alt yapıya sahiptir; dil, alet kullanımından doğmuştur. 3. Zihinsel bir araç olarak dil hipotezi, dilin ilk olarak düşünme işlevi için evrimleştiğini iletişim işlevinin sonradan geliştiğini savunur. 4. Tımar hipotezine göre dil, sözlü bir tımar etme biçimi olarak evrimleşmiştir. 5. Eş kontratı hipotezine göre dil, bir tür evlilik töreni olarak adlandırabileceğimiz bir anlaşma ihtiyacından doğmuştur. 6. Dedikodu hipotezine göre dil, dedikoduya benzer bir iletişim ihtiyacından doğmuştur. 7. Ritüel hipotezine göre dil, farklı ritüelleri gerçekleştirmek için bir araya gelen grupların iletişimini sağlamak için ortaya çıkmıştır. 8. Şarkı hipotezine göre dil, kültürel evrim yoluyla gelişmiştir, bu da şarkılar aracılığıyla aktarılmıştır. 9. Statü ve bilgi takası hipotezine göre dil, insanlar arasındaki iş birliğini sağlamak için evrimleşmiştir. 10. Cinsellik hipotezine göre dil, insan soyunun

devamlılığının sağlanması için evrimleşmiştir. 11. Anne bebek iletişimi hipotezine göre dil, anne ve bebek arasındaki ilişkiden ortaya çıkmıştır (Kerimoğlu, 2016, s. 70-72).

Kerimoğlu (2017) *Dilin Kökeni Arayışları 2: FOXP2 Geni* adlı makalesinde insanoğlunun dil yetisinin evrimi sürecinde FOXP2 geninin etkisini inceleyen genetik araştırmaların sonuçlarını toplu olarak değerlendirmiştir. Yapılan araştırmalara göre FOXP2 geni insan türünde pozitif seçilim baskısına uğramıştır. Benzer kökenden geldiğimiz diğer canlı türlerinde de yer almasına rağmen bu gen insan türünde diğer canlılardan farklı bir şekilde gelişmiştir. Fare ile şempanzelerin FOXP2 genleri arasında tek bir fark görülür. İnsandaki FOXP2 geni, farelerdekinden 3 yerde farklılaşır, ortak atadan geldiği şempanze ve bonobolardaki FOXP2 geninden ise 2 yerde farklılaşmıştır. İnsan türünde gözlenen bu mutasyonlar insanın evrimsel sürecinin son 150-200 bin yıllık sürecinde gerçekleşmiştir. FOXP2 geninin bugünkü hâlini alması homo sapiens türünün ortaya çıkması ile benzer tarihlere rastlamaktadır. Bu bağlamda modern insandaki konuşma yetisinin tarihsel kökeninin 150-200 bin yıl öncesine kadar götürülebileceği tezi FOXP2 geni üzerinde yapılan genetik araştırmaların sonucunda desteklenmektedir (Kerimoğlu, 2017, s. 35).

Kerimoğlu (2018) *Dilin Kökeni Arayışları 3: Hayvan İletişimi 1* adlı çalışmasında dilin kökeni arayışlarında hayvan iletişimini ele alan çalışmaları değerlendirmiştir. İnsan dilinin bugünkü hâlini almadan önceki biçimini "ön dil" (protolanguage) bağlamında ele alan araştırmalar bu durumu açıklayabilmek için hayvan iletişim sistemlerinin bazı özelliklerinden yararlanmaktadır. İnsanoğlunun dil yetisinin evrimsel süreçleri açıklanırken hayvan iletişim sistemlerinden elde edilen veriler kullanılmaktadır (Kerimoğlu, 2018, s. 23).

Kerimoğlu'na (2018) göre dilin evrimi ile ilişkilendirilebilecek birtakım bilişsel yetiler bulunmaktadır. Bu bilişsel özelliklerin bir kısmı belli düzeylerde hayvanlar aleminde de bulunmaktadır. Bu bilişsel özellikleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Kendini tanıma: Kendini bir birey olarak fark etme insanın temel bilişsel özelliği olarak kabul edilmiştir; fakat son yıllarda bu bilişsel yeteneği ölçen ayna testinden geçmeyi başarabilen hayvanlar olmuştur. Şempanze, bonobo, orangutan, Asya fili, balina, yunus, Avrasya saksağanı bu testlerden geçmiştir.

2. Alet kullanma: Alet kullanma yirminci yüzyıla kadar insana özgü bir bilişsel özellik olarak bilinmekteydi. Şempanzeler, kargalar, Avustralya tepeli papağanlarının basit aletler yaparak bunları kullandıkları kanıtlanmıştır.

3. Öğrenme: Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde çeşitli hayvan türlerinin belirli düzeydeki bilgileri öğrenebildikleri kanıtlanmıştır. Hayvanlar alışkanlık, klâsik koşullanma, işletici koşullanma, deneme yanılma gibi yöntemleri kullanarak öğrenebilmektedir. Hatta çoğu hayvanın yavrusuna birtakım yaşamsal etkinlikleri öğrettiği de gözlenmiştir.

4. Hafıza: Uzunca bir süre hafızanın sadece insana özgü bir bilişsel yeti olduğu düşünülmüştür. Son yıllarda, kargalarda insandakine benzer bir epizodik hafızanın var olduğu kanıtlanmıştır.

5. Kavramlar ve kategorizasyon: Kavram öğrenmenin insan dışındaki canlılarda da olduğunu gösteren pek çok çalışma yapılmıştır. Deneysel ortamda güvercinlerin bilgisayar monitörü yardımıyla çeşitli kavramları sınıflandırabildiği gözlenmiştir.

6. Matematiksel işlemler: Üçü geçen sayıların tanınması noktasında vahşi hayvanlar başarılı değildir, buna rağmen tutsak hayvanlar belli bir eğitimden geçirildikten sonra üçten büyük sayıları tanıma konusunda da başarılı olmaktadırlar.

7. Planlama: Geleceğe dair planlamalar yapma bilişsel yeteneğinin sadece insanlara özgü olmadığı da deneylerden ve doğal yaşam ortamı davranışlarından elde edilen verilerle kanıtlanmıştır. Yemek istifi yapan hayvanlar olduğu gibi mantar yetiştiriciliği yaparak geleceğe yönelik beslenme planı yapabilen hayvanlar da tespit edilmiştir.

8. Hile yapma: Hile yapma ve aldatmanın insana özgü bir bilişsel yetenek olduğu düşünülüyordu. Hayvanlar âleminde de hile ve aldatmanın var olduğu hayvan davranışlarını inceleyen araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir (Kerimoğlu, 2018, s. 26-31).

Evrimsel bakış açısına göre dil de diğer biyolojik özellikler gibi belirli bir evrim çizgisini takip etmektedir. İnsan dili de belli aşamaları geçerek bu noktaya ulaşmıştır. İnsan dilinin tarihsel süreçte geçirdiği aşamaları bulmak için diğer canlıların iletişim sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelememiz gerekmektedir. Bu noktada öncelikle insana yakın türler olması nedeniyle primatlar incelemeye alınmıştır. Daha sonra ise kapsam genişletilerek kuşlar, deniz memelileri ve fareler gibi canlıların da iletişim sistemleri incelenerek insan dilinin gelişme evreleri hakkında verilere ulaşılmaya çalışılmıştır (Kerimoğlu, 2018, s. 32).

Kerimoğlu (2019a) *Dilin Kökeni Arayışları 3: Hayvan İletişimi 2* adlı çalışmasında hayvan iletişim sistemleri hakkında genel bilgiler verdikten sonra bu iletişim sistemlerinden hareketle ortaya atılan dilin evrimi hipotezlerini sınıflandırmıştır. Hayvan türlerinin iletişim sistemleri üzerine yapılan çalışmaları özetledikten sonra bunların insan iletişim sistemleri ile benzeşen ve ayrışan yönlerini göstermiştir.

Antropoloji bölümünde ayrıntılı olarak ele aldığımız “dil evrenceleri” konusunu hayvan iletişim sistemleri bağlamında ele alan Kerimoğlu, insan diline özgü nitelikler olarak sınıflandırılan özellikleri HİS’ler ile karşılaştırarak ele almıştır. Hockett'in ortaya attığı dil evrencelerinin hemen hemen tamamının HİS'lerde bir karşılığının var olduğunu, bu özelliklerin sadece insan diline ait özellikler olarak kabul edilebilmesinin kolay olmayacağını iddia etmiştir. Öyle ki HİS'ler incelendiğinde insan diline özgü olduğu savunulan dil evrencelerinin her biriyle ilgili yanlışlayıcı bir örnek karşımıza çıkmaktadır (Kerimoğlu, 2019a, s. 48-49). Sözgelimi “mekâna bağlı olmama” evrencesini yanlışlayan bir örnek primatlara insan dili öğretme konusunda yapılan deneylerde karşımıza çıkar. Goril Michael, geçmişte yaşanan bir olayı anlayabilmektedir.

Kerimoğlu (2019), Hockett'in “insan dilinin tasarım özellikleri” olarak adlandırdığı “dil evrenceleri”ni 16 başlık altında özetler. Bunlar: 1. Ses ve işitmeye dayalı kanal (vocal-auditory channel) 2. Yayın iletimi ve yönlü alım (broadcast transmission and directional reception) 3. Çabuk kaybolma (rapid fading) 4. Değiştirilebilirlik (interchangeability) 5. Toplu geri bildirim (total feedback) 6. Uzmanlaşma (specialisation) 7. Anlamlılık (semanticity) 8. Nedensizlik (arbitrariness) 9. Ayrıklık (discretrness) 10. Mekâna bağlı olmama (displacement) 11. Üretkenlik (productivity) 12. Nesilden nesile aktarım (traditional transmission) 13. İkili örüntü (duality of patterning) 14. Yalan (prevarication) 15. Dönüşlülük (reflexiveness) 16. Öğrenilebilirlik (learnability). Hockett, 14, 15 ve 16. dil evrencelerini daha sonradan ilk listeye gelen itirazlar ve eleştirileri dikkate alarak eklemiştir (Kerimoğlu, 2019a, s. 48-50).

Hockett'in listelendiği bu dil evrenceleri çeşitli düzeylerde de olsa diğer canlıların iletişim sistemlerinde de bulunmaktadır. Bu kriterlerin tamamına sahip olan tek iletişim sistemi ise insan dilidir. Diğer türler değişik evrenceleri farklı boyutlarda karşılarken insan dili bu evrencelerin tamamını içermektedir. 1 numaralı evrence pek çok türde karşımıza çıkar. 2 numaralı evrence tavuklarda, 3 numara sesli sinyallere dayanan iletişim sistemlerinin tamamında, 4 numara gibonlarda, 8 numara vervet maymunlarında ve evcil tavuklarda, 9 numara sığırcıklarda, 10 numara arılarda, 12 ve 13. numaralı evrenceler kuşlarda, 16 numara insan dışı primatlarda, köpeklerde ve kuşlarda belirlenmiştir (Häkansson-Westander, 2013, s. 189-190. Akt., Kerimoğlu, 2019a, s. 51).

Kerimoğlu’na (2019) göre Hockett'in listelendiği dil evrenceleri ortaya çıkan yeni bulgularla birlikte sorgulanır hâle gelmiştir. İnsan dilini hayvan iletişim sistemlerinden ayırmak için ortaya atılan bu özellikler bugün için bizlere fikir verebilir; fakat bunlar evrimsel dilbilim açısından mutlak kesinliğe sahip evrenceler olarak kabul edilemezler. Diğer yandan

bu özelliklerin tamamının hayvan iletişim sistemlerinde görülmesini beklemek de doğru olmayacaktır; çünkü hayvan iletişim sistemleri bu özelliklerin tamamını gösteriyor olsaydı bu iletişim sistemlerinin insan dilinden bir farkı kalmayacaktı. Bizim bu noktada hayvan iletişim sistemleri üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlarda dikkatle bakmamız gereken asıl olgu, hayvan iletişim sistemlerinden elde edilecek verilerin insan dilinin sergilediği özelliklerden hangileri için evrimsel bir kanıt olarak değerlendirilebilir olduğudur (Kerimoğlu, 2019a, s. 51).

Kerimoğlu'na (2019) göre hayvan davranışlarını temele alarak üretilen dilin evrimi hipotezleri, karşılaştırmalı hayvan davranışları çalışmalarının sonucudur. Hayvan davranışlarını temele alan dilin evrimi hipotezleri şunlardır: 1. Araç kullanarak yiyecek arama hipotezi 2. İşbirlikli beslenme hipotezi 3. Güç toplama hipotezi 4. Avcılara karşı savunma hipotezi 5. Dedikodu hipotezi 6. Şarkı söyleme, müzik ve cinsel seçilim hipotezi. 7. Hareket hipotezi. Bu hipotezlerin ilk altısı Gibson tarafından belirlenmiştir. 7. Hipotez ise Corballis ve Tomasello tarafından geliştirilen işaretten konuşmaya doğru gelişen dilin evrimi hipotezidir (Kerimoğlu, 2019a, s. 52-53).

Kerimoğlu'na (2019) göre bilimsel çalışmaların bugün ulaşmış olduğu noktadan baktığımızda hayvanların bilişsel dünyasının çok zengin olduğunu görüyoruz. Hayvanların alet yapıp kullanabildiği, daha önce başlarına gelen olayları kaydedip hatırlamalarına yarayan epizodik hafızaya sahip oldukları, çeşitli araçlar kullanarak türdeşlerine birtakım bilgiler aktarabildikleri, cinsel seçilim ya da gıdaya ulaşım konularında avantaj elde etmek için türdeşlerini aldatabildikleri (yalan söyleme) gibi bilişsel yeteneklere çeşitli oranlarda insan türüne göreceli olarak benzer bir biçimde sahip oldukları gözlenmiştir (Kerimoğlu, 2019a, s. 54). Bu bağlamda hayvan iletişim sistemlerini görmezden gelerek bir dilin evrimi hipotezi ortaya koymak sağlıklı olmayacaktır.

Kerimoğlu (2019b) *Dilin Kökeni Arayışları 4: Neandertallerin Dili Var Mıydı?* adlı çalışmasında öncelikle insan türünün kökenini mümkün olduğunca kısa bir şekilde özetleyerek insan dilinin kökeninin araştırılması noktasında insan türünün evrimini açıklamaya çalışmıştır. Evrimsel biyolojinin güncel verilerinden hareketle neandertal türünü ana hatlarıyla tanıtmıştır. Neandertallere ait mağara resimleri, ölü gömme âdetleri gibi eylemlerinin neandertallerdeki soyut düşünme becerisinin boyutları hakkında bize birtakım bilgiler verdiği üzerinde durmuştur (Kerimoğlu, 2019b, s. 39-41). Yazar, daha sonra bu makalesini genişleterek bir kitap bütünlüğüne ulaştırmıştır. Makalede ayrıntılı olarak ele alma fırsatının olmadığı

neandertallerin dil yetisi ile ilgili bulguları kitabında daha ayrıntılı bir şekilde inceleme olanağına erişmiştir.

Neandertaller Konuşur Muydu? adlı kitabında Kerimoğlu (2020) homo neanderthalensis türünün dil yetisi üzerine yapılan uluslararası akademik çalışmaları derlemiştir. Bu çalışmaların bulguları dilin evrimi bağlamında incelenerek birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Kerimoğlu'na göre neandertallerin dil yetisi üzerine yapılan çalışmaların bize gösterdiği hakikat insan dilinin milyonlarca yıllık birikimli bir sürecin inşa ettiği bir olgu olduğu yönündedir. İlk olarak konuşan insan türünün hangisi olduğu bilinmemekle birlikte homo habilisten homo sapiense kadar uzanan çizgide dil yetisi kademeli olarak gelişmiştir. Neandertaller bu gelişimin bir basamağını oluşturmaktadır. Neandertallerin bilişsel ve fiziksel kapasiteleri incelendiğinde konuşmaya engel olabilecek hiçbir yapı gözlenmez. Aksine dil ile ilgili beyin bölgeleri homo sapiense benzemektedir, FOXP2 geni neandertallerde de mevcuttur, hyoid kemiği sapiensinkiyle aynıdır, ses çıkarmayı engelleyecek hava keseleri neandertallerde yoktur, kulak yapısı üretilen sesleri duymaya uygundur ve sapiensinkiyle neredeyse aynıdır, bütün bunlara ek olarak neandertallerin sanat yaptığına dair pek çok kanıt vardır. Kerimoğlu, bu verilerden hareketle şu sonuca ulaşıyor: Muhtemelen neandertallerin bir dili vardı; fakat bu dil ya da dillerin niteliği hakkında kesin bir yargıda bulunabilmek için daha çok veriye ihtiyacımız bulunmaktadır. İleride yapılacak yoğun incelemelerden bizi şaşırtabilecek sonuçlar çıkabilir (Kerimoğlu, 2020, s. 142).

Kerimoğlu (2020) neandertallerin dil yetisi üzerine yapılan tartışmaları üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır. Birinci grup Chomsky ve takipçilerinin görüşüdür. Bu görüşü savunanlara göre dil yetisi sapiense türüne özgüdür ve doğal seçilimle açıklanamaz, ayrıca neandertallerin bir dili olduğuna yönelik kanıtlar da oldukça yetersizdir (Kerimoğlu, 2020, s. 113-121). İkinci grup Lieberman ve takipçilerinin görüşüdür. Bu görüşü savunanlara göre dil doğal seçilimle evrim geçirerek ortaya çıkan, sapiense özgü olmayan bir olgudur; fakat neandertallerin konuşma becerisi bakımından sapiense göre birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır (Kerimoğlu, 2020, s. 121-127). Üçüncü grup ise aralarında Barnard, Everett, Dediu, Levinson, Johansson, Mithen, Boeckx gibi dilin evrimi konusunda ciddi çalışmalar yapan araştırmacıların bulunduğu ve son yıllarda sayıları giderek artan bir gruptur. Bu görüşü savunanlara göre dil yetisi doğal seçilimle evrilen ve sapiense özgü olmayan bir olgudur, neandertallerin de konuşma bakımından yeterli dil kapasiteleri bulunmaktadır (Kerimoğlu, 2020, s. 128-141).

Kerimoğlu'na (2020) göre neandertaller ile ilgili çalışmaların gösterdiği açık bir bilimsel gerçek vardır. Bilim bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. İnsan dilinin evrimi üzerine yapılacak çalışmalar, disiplinlerarası bir nitelik taşımalıdır. Tek bir bilim alanının sağladığı verilere dayanarak açıklamalar yapmak doğru değildir. Bilim camiası büyük bir ailenin parçalarından oluşmaktadır. Bu bağlamda biyoloji ve genetikten elde edilen veriler dilbilimsel bağlamda eksik kalan parçaları tamamlamaktadır. Dilbilimde evrensel bir kuram olarak görülen Evrensel Dilbilgisi kuramı bugün biyoloji ve genetik biliminden gelen verilerle birlikte tartışmalı hâle gelmiştir (Kerimoğlu, 2020, s. 143).

Kerimoğlu (2023c) *Gen Araştırmaları ve Dil Aileleri* adlı çalışmasında insanlar arasındaki genetik benzerlikler ile dil ailelerini oluşturan diller arasındaki benzerliklerin örtüşüp örtüşmediğini araştıran çalışmaları incelemiştir. Kerimoğlu'na göre dillerin akrabalık ilişkileri ile o dilleri konuşan insanların genetik akrabalığı paralel ise dillerin çeşitlenmesinin kültürel ve biyolojik çizgisi daha sağlam bir şekilde çekilebilecektir. Kerimoğlu, dil akrabalığı ve gen akrabalığı üzerine ortaya atılmış görüşleri iki başlık altında tasnif etmektedir. 1. Dil akrabalıkları ile o dili konuşanların akrabalıkları uyumludur: Bu teze göre insanların genetik akrabalıkları ile dillerin akrabalıkları arasında benzerlik ilişkisi vardır. Birbirine yakın dil ailelerinin konuşan milletlerinin genleri de birbirine yakındır. 2. Dil akrabalığı ile o dili konuşanların gen akrabalığı aynı şey değildir: Bu teze göre benzer dilleri konuşan bazı milletler arasında yüksek gen uyumu gözlenmemiştir. Hatta gen açısından birbirine benzer olan bazı milletlerin birbirinden çok farklı dil ailelerine mensup dilleri konuşmalarına dayanarak gen ile dil arasında mükemmel bir ilişkinin olmadığını iddia edilmiştir. Bunun tarihsel ve toplumsal farklı nedenleri olabilir. Sözgelimi bir topluluk genetik olarak başka bir toplulukla kaynaşmasına rağmen dilini değiştirmeyebilir. Yahut genetik olarak akraba olan bir topluluk kendi dilini bırakıp başka bir dile geçebilir. Bu durumlarda tarihsel ve toplumsal nedenler yüzünden dil aileleri ile genetik akrabalık ilişkileri arasında mükemmel bir uyumluluk ilişkisinin var olduğunu iddia etmek zordur (Kerimoğlu, 2023c, s. 350-351).

Kerimoğlu'na (2023c) göre dil aileleri ile genler dikkat çekici bir biçimde büyük oranda örtüşmektedir. Bu örtüşme tüm dilleri kapsayacak bir biçimde mutlak bir kesinlikle genellenemez. Çeşitli bölgelerde yapılan genetik araştırmalar dil aileleri ve genler arasında mükemmel bir uyumun olmadığını gösteren örneklerin de var olduğunu kanıtlamıştır. Buna rağmen işbirlikli bir şekilde yöntembilimsel olarak sağlam bir temele dayanan dil ve gen araştırmaları oldukça önemli sonuçlar üretebilecek niteliktedir. Bu konuda aşılması gereken

zorluklar olmasına rağmen bu engeller aşıldığında elde edilecek veriler dilin evriminin anlaşılması noktasında bize somut bilimsel veriler sunabilecektir (Kerimoğlu, 2023c, s. 360).

Caner Kerimoğlu (2022c) *Dilin Kökeni Arayışları 5: Beyin ve Dil* adlı çalışmasında nöroloji alanında yapılan insan beyni incelemelerinde elde edilen sonuçları dilin evrimi bağlamında değerlendirmiştir. Kerimoğlu'na göre beyin geliştiği için mi dil gelişmiştir yoksa dil mi beyni geliştirmiştir sorusu dilin evrimi konusundaki en önemli sorudur. İnsanoğlunun beyin gelişiminin dil ile birlikte ve etkileşimli bir şekilde meydana gelmiş olduğunu düşünmektedir. Beyin dil için adaptasyona uğrarken dil de beyin için adaptasyona uğramıştır. İnsanoğlu karmaşık toplumsal ilişkiler inşa etmeye başladıkça iletişim kurmaya daha çok ihtiyaç duymuştur. İnsan beyni de bu iletişim ihtiyacını karşılamak için uyumlanmıştır. Beynin bir duruma uyum sağlamasıyla birlikte de insan dili ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Kerimoğlu, 2022c, s. 24). Kerimoğlu, bu görüşünü desteklemek için insan beyninde dil ile ilgili olduğu düşünülen alanların evrimsel sürecini inceleyen araştırmacıların elde ettikleri bulgulara bakarak insan türünün bıraktığı ilk fosillerden günümüze kadar gelen süreçte beyin hacmi, Broca ve Wernicke bölgeleri ile ilgili değişikliklerin yavaş yavaş ve aşamalı bir değişim gösterdikleri olgusundan hareket ederek dilin evriminin de bu bağlamda aşamalı bir süreç izlemesi olasılığını kuvvetli bulmaktadır (Kerimoğlu, 2022c, s. 30).

Dil ve beyin ilişkisi bağlamında son yıllarda yapılan araştırmaları inceleyen Kerimoğlu'na göre hem Broca hem de Wernicke alanları ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçları yanlış yorumlanmıştır. Broca ve Wernicke'nin dilin insan beynindeki yerleşimi ile ilgili görüşlerinin yanlış bir şekilde özetlendiği ortadadır. Her iki araştırmacı da dili insan beynindeki tek bir bölgeyle ilişkilendirme eğiliminde değildir. Son yıllarda insan beyni üzerinde yapılan çalışmalarda bu iki bölgenin dil ve konuşma becerisi dışındaki birtakım bilişsel ve motor işlevlerle de bağlantılı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Wernicke ve Broca alanlarının insanoğlunun işaret ve jestlerle ilgili motor işlevlerini de yerine getirdiğine yönelik olarak elde edilen bulgulardan hareketle bu alanların konuşma ve anlama gibi bilişsel beceriler dışında motor becerilerin yürütülmesinden de sorumlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. (Kerimoğlu, 2022c, s. 32). Nörolojik bulgulardan elde edilen bu sonuçlar insanoğlunun dil yetisinin işaretten konuşmaya uzanan bir çizgiyi takip ederek aşamalı bir şekilde evrim geçirmiş olduğunu savunan kuramcıların görüşleriyle uyumludur.

Broca ve Wernicke alanlarının insanoğlunun dil yetisiyle ilgili olduğu kesin bir olgudur; fakat bu ilginin düzeyi ve ilgi alanları konusundaki tartışmalar hâlâ kesin bir sonuca vardırılamamıştır. İnsan beyninde dilin üretilmesi konusunda farklı alanların etkileşimlerinin

etkin olduğu görüşü öne çıkmaktadır. Broca alanının evrimsel olarak ortak bir atayı paylaştığımız şempanze türünde de gözlenmiş olması (F5 alanı) ve bu alanın insan türündeki gibi iletişimsel işlevler üstlenmiş olması önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkıyor. Broca alanının insan türündeki evrimsel geçmişi yaklaşık olarak 2 milyon yıla dayanmaktadır. Bu verilerin tamamı dilin evrimi konudaki büyük bir yapbozun parçalarına benzemektedir. Bugüne kadar dilin evrimi yapbozunun bütün parçalarına çok net bir biçimde ulaşabilmiş değiliz. Diğer bir nokta ise bugün bulmuş olduğumuz parçaların evrimsel geçmişleri hakkında kesin ve tartışmasız bilgilere sahip değiliz. Bütün bu olanaksızlıklar dilin evrimi konusundaki büyük ilerlemeleri görmezden gelmemizi gerektirmez. Aksine içinde bulunduğumuz düzeyde dilin evrimini açıklamak için oldukça ileri bir noktada bulunduğumuzu söylemek mümkündür (Kerimoğlu, 2022c, s. 34).

Kerimoğlu (2024) *Türkçenin Akrabaları: Altay Dilleri Teorisi ve Genler* adlı makalesinde ilgili teori kapsamında sınıflandırılan dillerin konuşurları arasındaki genetik akrabalık ilişkilerini araştıran çalışmaları incelemiştir. Alanyazındaki genel eğilim bu diller arasındaki benzerliklerin komşuluk ilişkisinden kaynaklandığı yönünde olmasına rağmen genetik ve antropoloji bilimlerinden elde edilen son veriler ışığında Altay Dilleri Teorisi'ne baktığımızda bu dilleri konuşanların arasında genetik bir akrabalık ilişkisinin de var olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda düşünecek olursak genetik biliminde elde edilen veriler Türkoloji alanında Altay Dilleri Teorisi'ni destekleyen argümanlar sunmaktadır.

Kerimoğlu'na (2024) göre genetik biliminin verileri dil araştırmaları kapsamında iki bağlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi insanoğlunun dil yetisinin üretiminde rolü olan genlerin belirlenmesi olgusudur. Bu olgunun desteklenebilmesi için insan dilinin oluşumu ve üretiminden sorumlu olan bir genin var olup olmadığı araştırılır. İkinci bağlam ise diller arasındaki akrabalık ilişkileri üzerinden o dilleri konuşanların arasında genetik bir akrabalık ilişkisinin var olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu kapsamda Hint Avrupa dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşan insan toplulukları arasında genetik bir akrabalık ilişkisinin var olup olmadığı araştırılır (Kerimoğlu, 2024, s. 60).

Klâsik Altayistik tartışmalarının dışında kalarak yeni yöntemler denemek suretiyle Altay dillerini dil evrimi araştırmaları bağlamında inceleyen N. Hübler oldukça şaşırtıcı sonuçlara ulaşmıştır. Dillerin yapısal özelliklerinin evrimsel hız konusunda bir veri sunabilme olasılığını araştıran Hübler, Altay dillerini örnek araştırma grubu olarak ele almıştır. Bu dillerin arasındaki yapısal özelliklerin evrimsel hızını araştıran Hübler, filogenetik sinyal ile evrimsel hız arasında bir korelasyon olduğunu belirlemiştir. Ayrıca genel olarak yapısal

özelliklerin üçte ikisinin yüksek bir filogenetik sinyale sahip olduğunu ve bu özelliklerin yüzde ellisinden fazlasının yavaş bir hızda evrim geçirdiğini saptamıştır. Bu sonuçlara göre argüman işaretleme, istem ve türetme en istikrarlı kategoriler olarak öne çıkarken adlar ve adıllar en istikrarlı sözcük türleri olarak öne çıkmış, morfolojik ve fonolojik seviyeler ise en istikrarlı dil alanları olarak belirlenmiştir. Alanyazında karşıt görüşler olmasına rağmen bu araştırmada elde edilen sonuçlar istikrarlı ögelerin diller arasındaki akrabalık ilişkilerinin tespitinde bir veri olarak kullanılabileceğini bize göstermektedir (Hübler, 2022. Akt., Kerimoğlu, 2024, s. 63).

Kerimoğlu (2024) tarihsel karşılaştırmalı dil incelemelerinin verilerine göre Türkçenin dil ailesi üzerine yapılan araştırmalardan şu sonuca ulaşmıştır: Alanyazında Altay Dilleri Teorisi ile ilgili tartışmalar; son yıllarda söz dizimi ile ilgili karşılaştırmalar yapılsa da genel olarak bu diller arasındaki ses benzerlikleri, sözcük benzerlikleri ve biçimbilgisi üzerinde odaklanmıştır. Dil özelliklerine dayalı olarak yapılan bu araştırmalar oldukça önemli bir ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen konuyla ilgili tartışmaları sonlandırabilecek kesinlikte veriler sunamamıştır. Altay Dilleri Teorisi'ne karşı çıkan kampta yer alan araştırmacılar ileri sürülen benzer dil özelliklerinin ortak bir kökenden gelme kuramını tartışmaya yer bırakmayacak biçimde desteklemediğini iddia etmektedirler. Altay Dilleri Teorisi'ni savunanlar ise ilgili teori kapsamında ele alınan dillerin görmezden gelinemeyecek düzeyde ses ve yapı benzerliğine sahip olduğunu iddia etmektedirler (Kerimoğlu, 2024, s. 66).

Renfrew; arkeoloji, genetik ve dilbilim disiplinlerinin birleşiminden oluşan üçlü sacayağını dil araştırmalarına uygulamıştır. Bu yöntemi doğal seçilim teorisini genetik biliminin verileriyle birleştiren "modern sentez"e yakın bir adlandırma ile "yeni sentez" olarak tanımlar (Kerimoğlu, 2024, s. 60). Robbeets ve ekibi tarafından yapılan araştırmada yeni sentez terimi yerine "triangulation" terimi kullanılır. Bu terimi Türkçeye "üçgenleme yöntemi" olarak çevirmemiz mümkündür. Robbeets ve ekibinin yaptığı çalışmada Altay dilleri konuşurlarının genetik özellikleri ve tarımsal kültürleri gibi farklı veriler dil özellikleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bunun sonucunda Altay dillerinin ortak bir kökenden geldiği savunulmuştur (Robbeets vd., 2021. Akt., Kerimoğlu, 2024, s. 70).

Renfrew (1992) yaklaşık olarak 10 bin yıl önce Altay dillerinin ilk yayılımının gerçekleştiğini, bu yayılımının çiftçilik ve tarıma dayalı olarak gerçekleştiğini, daha sonra yaşanan süreçlerle birlikte Altay dillerinin yayılımının seçkin egemenliği modeline uygun bir biçimde geliştiğini savlamaktadır. Elit/seçkin egemenliği modelinde belli bir toplumsal grubun askeri, ekonomik, siyasal bir toplumsal neden sonucunda büyük bir popülasyon içinde

etkin olması sonucunda kendi dilini popülasyona dayatması ile dil değişiminin gerçekleştiğini savunulur. İmparatorluk ve sömürge geçmişi olan coğrafyalarda elit egemenliği modeline uygun dil değiştirimlerine çok sık rastlanmaktadır (Renfrew, 1992, s. 457-459).

Kerimoğlu'na (2024) göre dil aileleri ve genetik akrabalık ilişkileri üzerine yapılan araştırmaların sonuçları, dil ve genetik ortaklık ilişkilerinin büyük oranda örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Araştırmalarda diller arasında beşte bir oranında bir genetik uyumsuzluk ortaya çıkmasına rağmen bu uyumsuzluklar dil tarihinin verilerine göre tarihsel olarak açıklanabilir bir niteliktedir. Dil ve gen uyuşmazlığı konusunda ortaya atılan Macar ve Kafkas örneklerinin tamamı tarihsel olarak açıklanabilir olgulardır. Genetik olarak Avrupalılarla uyum gösteren Macarlar, Ural dil ailesine mensup bir dil konuşmaktadır ki bu durum Macarların tarihsel birikimi ile kolayca açıklanabilir bir olgudur (Kerimoğlu, 2024, s. 73).

Kerimoğlu'na (2024) göre Altay dillerini konuşan topluluklar komşu halklarla karışmıştır. Yapılan genetik incelemelerin tamamında bu sonuç vurgulanmaktadır. Oldukça geniş bir coğrafyada konuşulan bu dillerin elit egemenliği modeli ile yayıldığı konusunda genel bir uzlaşı olmasına rağmen bu dillerin konuşurları arasında genetik bir akrabalık olduğunu da ortaya koyan araştırmalar vardır. Bu iki görüşün aynı zamanda doğru olma olasılığı da oldukça yüksektir. Farklı bölgelere göç ederek yayılan Altay dilleri konuşurları yayıldıkları bölgelerde bulunan halklarla genetik olarak karışmıştır (Kerimoğlu, 2024, s. 86). Buna karşılık dillerin komşularıyla karışması insanların komşularıyla karışması ile paralel olarak ilerlememektedir. Diller ve genler arasındaki ilişkide birebir örtüşmenin olmadığını gösteren pek çok araştırma vardır, dillerde ve genlerde etkileşim odaklı değişimlerin var olduğu kesindir. Etkileşim etkeni, dil ve gen ilişkisinin sorgulandığı araştırmalarda her zaman göz önünde bulundurulmalıdır (Kerimoğlu, 2024, s. 87).

Kerimoğlu (2024) gen ve dil arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaları tartıştıktan sonra şu sonuçlara ulaşmaktadır: 1. Diller ve genler büyük oranda paralellik göstermektedir. 2. Dil değiştirme ve genetik karışma nedeniyle dil ve gen konusunda bazı örtüşmeyen örnekler ortaya çıkmıştır; ancak bu örnekler insan türünün etkileşimi ile açıklanabilmektedir. 3. Altay dilleri ailesi arasında genetik akrabalık ilişkileri tespit edilmiştir. Altay dilleri konuşurlarının komşularıyla olan yoğun kültürel ve genetik karışımı yüzünden bu dillerin arasındaki benzerliklerin ortak bir kökenden gelmeye dayandığını kesin bir dille ifade edebilmek için daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır. 4. Türkiye Türkolojisinde disiplinlerarası çalışmaların eksikliği yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Türkiye'de dil araştırmaları

bağlamında genetik, arkeoloji ve dilbilim disiplinlerinde ortak çalışmalar planlanmalıdır (Kerimoğlu, 2024, s. 88).

Genel olarak Kerimoğlu çalışmalarını değerlendirmemiz gerektiğinde araştırmacının yürüttüğü çalışmaların oldukça planlı ve kapsamlı bir çalışmanın ürünü olduğunu gözlemledik. Ulusal ve uluslararası alanyazında dil evrimi ile ilgili neredeyse bütün yayınlar incelenmiş, konunun bütün temel tartışma alanları disiplinlerarası bir anlayışla ele alınarak farkı disiplinlerin verileri ustalıkla sentezlenerek veriye dayalı somut ve nesnel sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Kerimoğlu'nun oldukça oylumlu bir dil evrimi külliyatı bulunmaktadır. Kerimoğlu'nun on yılı aşan sistemli ve disiplini bir çalışma süreciyle ortaya çıkardığı makale ve kitaplar, Türkçe dilinde bir dilin evrimi ekolü yaratacak düzeyde geniş kapsamlı çalışmalardır. Kerimoğlu, Türkoloji disiplininden dilbilime, oradan nöroloji ve etolojiye uzanan geniş bir çalışma sahasında dilin evrimi konusunda yapılan uluslararası yayınların büyük bir çoğunluğunu inceleyerek ürettiği çalışmalarıyla dilin evrimi konusunda çalışmalar yürütecek araştırmacılara önderlik etmektedir.

4.1.8. Dil Felsefesi ve Dilin Evrimi

Dilin evrimi konusunda birtakım teoriler ortaya koymak suretiyle bilim tarihinin bu en zor sorununu felsefi açıdan aydınlatarak çözmeye çalışan disiplinlerden biri de felsefedir. Tarihsel süreçte bu konuyu dilin kökeni bağlamında tartışmaya açarak bilimin ilgisini bu konu üzerine çekmeyi başaran ilk alan felsefe olmuştur.

Dilin ne olduğu üzerine sorular sorarak buna bir çözüm getirmek amacıyla farklı disiplinlerden kavramları da açıklamaya çalışan bir uğraşı alanı olarak karşımıza çıkan dil felsefesi, kavramsal ve kuramsal bir çalışma alanıdır. Dil ile düşünce arasındaki ilişkinin araştırılması, dilin kökenini bulma çabaları, dil ve zihin ilişkisi, dil ve kültür ilişkisi, anlamın tanımlanması çalışmaları, insanın simgesel düşünce dünyasının aydınlatılması, dil ve varlık arasındaki temsile dayanan ilişki, hayvan iletişim sistemleri ile insan dili arasındaki benzerlikler ve farklılıklar dil felsefesinin temel çalışma alanlarını oluşturur (Altınörs, 2021, s. 14-15).

Dilin kökeninin ne olduğuna yönelik felsefî açıklamalar yapmaya çalışan düşünürlerin tamamı bu konuya ontolojik ve epistemolojik açılardan tutarlı bir yanıt vermeyi amaçlayan teoriler ortaya koymaya çalışmıştır. Zira köken konusunda yapılacak bir felsefî soruşturmanın ontolojik bir temele dayanması gerekmektedir. Diğer açıdan ise dilin kökenini açıklama

sürecinde kullanılacak argümanların doğruluğunun denetlenmesi epistemolojik bağlamda yürütülecek bir düşünsel etkinlik alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başka bir açıdan bakacak olursak dilin kökeni ve evrimi sorunsalı tipik bir felsefî sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefe kesin bir sonuca ulaşmayan sorunların üzerinde eleştirel bir düşünme etkinliğidir. Felsefe çözümlere değil sorunlara odaklanarak doğru sorulara akılcı açıklamalar getirmeye çalışan bir "sorun bilgisi" alanıdır. Dilbilimcilerin kesin bir yanıt aradığı dilin kökeni ve evrimi konusuna odaklanan filozoflar, nihai çözümleri olmayan problemlere odaklanan bir problematikleştirme sürecini yönetir. Bu bağlamda dilin kökeni ve evrimi sorunu tipik bir felsefe problemidir ve tam olarak bu sebeple bağımsız bir bilim disiplini olmaya çalışan dilbilim, dilin kökeni problemi ile uğraşmayı doğru bulmamış ve meşhur Paris Dil Cemiyeti yasağıyla bunu tarihsel süreçte belgeleyerek somutlaştırmıştır (Altınörs, 2020, s. 149).

Dilin kökeni sorununun çözümlenmesinin önünde ciddi bir epistemolojik engel vardır. Elde edilen epistemolojik veriler dilin kökenini şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte kanıtlayabilme yetisinden yoksundur. Dilin kökeni üzerine kuram geliştiren bazı filozoflar yaptıkları açıklamaları dinsel gerekçelerle temellendirme yolunu seçerken bazıları ise din dışı gerekçelerle tezlerini gerekçelendirme yoluna gitmiştir (Altınörs, 2012, s. 3). Bu durum son yıllarda biyoloji, nöroloji ve genetik alanındaki çalışmaların elde ettiği verilerle değiştirilmiştir. Günümüzde dilin kökeni ve evrimi hakkında oldukça geniş bir somut veri yelpazesine sahip durumdayız. Bu araştırmaların somut bilimsel verilerinden sonra dilin kökeninin araştırılması noktasında karşımıza çıkan epistemolojik engelin büyük oranda ortadan kaldırılmış olduğunu söylememiz mümkündür.

Dilin kökenine dair yapılacak felsefi ve evrimsel bir çalışma her ne kadar bilimsel mantıksal, rasyonel, makul, tutarlı, akla yatkın olursa olsun belli bir noktadan sonra kelimenin bütün anlamlarıyla birlikte spekülatif olmak durumundadır. Bu yüzden dilin kökeni konusunu inceleyen bütün araştırmacılar bir yerden sonra teorik ve kurgusal olma hatasına düşmekten kurtulamazlar (Yurt, 2018, s. 234). Bu bağlamda felsefe alanında yapılan çalışmalarda da dilin kökenine yönelik çalışmalar mitolojik olmakla itham edilmekten kurtulamamıştır (Yıldırım, 2012, s. 57).

Oysaki mitoloji üzerine çalışmalarıyla tanınan dünyaca ünlü antropolog Claude Lévi-Strauss, mitlerin her zaman geçmişte yaşanmış olaylardan söz ettiğini vurgulayarak bu noktadan hareketle mit olarak anlatılan olayların tarihte meydana gelen olaylar olması

nedeniyle yaşandıkları dönemden günümüze kadar süreklilik gösteren bir formda ilerlediğini ve bu bağlamda günümüzü ve geleceği de etkileyebilen somut olgular gibi işlevsel özellikler üstlendiğini savunmaktadır (Lévi-Strauss, 1975, s. 157).

Bir cümlenin anlamını o cümleyle başkalarına iletilmek istenenden yola çıkarak belirlemeye çalışan kuramsal bir gelenek vardır. Bu kuramsal geleneğe göre öncelikle bir iletişim aracı olan dili, insanoğlunun öznel ve içrek düşüncelerini başkalarına aktarabilmek için oluşturduğu savunulur (Denkel, 1995, s. 110).

Dilin kökeni alanında felsefi açıklamalar yapan araştırmacıların genel eğilimlerine baktığımızda 18. yüzyıl filozoflarının kutsal kitapların yargılarını temele alarak açıklamalar yapmayı tercih ettiğini gözlemliyoruz. 18. yüzyıl düşünürleri henüz dilin kökenine yönelik açıklamalarında İncil temelli açıklamalardan tamamıyla arınamamışlardır. İncil'in köken açıklamasını eleştirirken bile onu temele alarak onun temel mitik verileri ve düşünsel kalıpları içinde kalmışlardır (Yıldırım, 2012, s. 81).

Dilin kaynağı ve kökenine ilişkin iki farklı görüş öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi "doğalcılık"tır, doğalcılara göre insan dilindeki sözcükler anlamlarını doğal bir inşa sürecinden, nesnelerin doğasından ve doğal kuruluşundan alırlar. Bu bağlamda sözcükler ile bu sözcüklerin gösterdiği kavram ve nesneler arasında doğal ve zorunlu bir bağ bulunmaktadır. İkinci görüş ise "uzlaşımcılık"tır, uzlaşımcılara göre sözcükler anlamlarını insanlar arasındaki karşılıklı anlaşmadan, uzlaşmadan alırlar. Bu bağlamda sözcükler ile sözcüklerin gösterdiği nesneler arasındaki bağ insanlar tarafından oluşturulan yapay, rastlantısal bir bağdır (Taşcı, 2010, s. 107).

Dil kuramları her ne kadar dilin kökenini ve mantıksal ilişkiler ağını çözümlemeye çalışsa da işin özünde yaptıkları şey dil, düşünce, bilinç, anlam, dünya arasındaki diyalektik ilişkiyi anlamak, açıklamak ve bu ilişkiyi görünür kılmaktır (Dursun, 2019, s. 222). Dil salt bir iletişim dizgesi olarak ortaya çıkıp gelişmemiştir. Dilin en temel işlevi iletişim kurmamızı sağlamaktan çok düşünmemize aracılık etmesidir. Dil mi önce gelir yoksa düşünce mi sorusu dil üzerine sorulabilecek en zor sorulardan biridir (İnan, 2013, s. 55).

Felsefi anlamda dil asla bilinçten ayrı bir şekilde ele alınamaz. Dilin olduğu her yerde ve her alanda mutlaka değişik formlarda da olsa bir bilincin varlığından söz etmek şarttır. Bu bağlamda düşünecek olursak dil ve bilincin eş kökenli olduğuna yönelik iddiaların doğru olma olasılığı yüksektir. Zira bilincin var olduğu her noktada az ya da çok belli bir miktarda dilin de var olduğunu görmek bizi bu ikisinin eş kökenliliği hakikatine götürmektedir (Yurt, 2018,

s. 237). Bilinci insanın şeylere dair geliştirdiği bir farkında olma yetisi ve bu yetinin kendini ne ölçüde gerçekleştirdiği açısından ele alacak olduğumuzda dil ve bilincin her zaman eksiksiz ve kusursuz bir biçimde birbiriyle örtüşmediğini de görüyoruz (Yurt, 2018, s. 238). Fakat dil, bilinç üzerinde ne ölçüde etkinse ve dil, bilinç üzerinde ne derece bir yaratıcı güce sahipse bu durumun tam tersi de felsefi olarak geçerli bir mantıksal yargıdır (Yurt, 2018, s. 240).

Dil ne zaman ve nasıl ortaya çıkmış olursa olsun işin başında mutlaka bir nesne dilinin var olması gerekir. Nesne dili sürecinde doğru ve yanlış olanı ifade etmek mümkün değildi, varlık ve yokluk kavramları üzerinde konuşmak mümkün değildi, nesne dilinde soru sorabilmek mümkün değildi. İnsanoğlunun bu özelliklere sahip sentaktik bir dili kavram dili aşamasında ortaya çıktı. Nesne dilinden kavram diline geçişle birlikte insan kültürü bilim, felsefe ve sanat üretebilmeyi başardı. İnsanoğlunun nesne dilinden kavram diline ne zaman geçtiği bilinmemektedir; fakat bu geçişin bir şekilde yapılmış olduğu ortadadır (İnan, 2013, s. 55).

İnan'a (2013) göre nesne dilinden kavram diline geçiş felsefi olarak dilin kökeni ve evrimini açıklamak için oldukça önemlidir. Nesne dili, nesnelerden söz etmemizi ve onlara birtakım özellikler yükleyebilmemizi sağlamaktadır. Nesne dilinde nesneleri işaret ederek onların bir şekilde adlandırılması söz konusu olur. Böylece algılanabilir tekil varlıkların bilgisinin paylaşılması mümkün olur. Nesne dilinde tekil ve genel adlar bulunur. Bu adlar basit düzeyde nesneleri karşılar ve basit düzeyde kavramsallaşma vardır. Bu açıdan nesne dili düpedüz kavramdan yoksun bir dil değildir, gelişmiş soyut kavramlara sahip değildir. Olgusal anlamda doğru ve yanlış gibi kavramları adlandırarak onları yüklem olarak kullanmaya başlamış olmamız nesne dilinden kavram diline geçmiş olduğumuzu gösterir. Kavram dilinin ortaya çıkmasıyla birlikte soru cümlesi de ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Varlık ve yokluk kavramları ve bu kavramlar üzerinden yürütülen düşünsel etkinliklerin içerik ve niteliklerinin geliştirilmesi de kavram diline geçişle mümkün olmuştur (İnan, 2013, s. 59-65). İnan'ın bu görüşleri, insan dilinin işaretten konuşmaya doğru evrim geçirdiğini savunan Corballis'in tezleriyle büyük oranda örtüşmektedir. Hatta İnan'ın nesne dilinden kavram diline geçiş üzerine geliştirdiği tezler Corballis'in tezlerinin felsefî alt yapısını oluşturmaktadır.

Eğer ki insanlar farklı geleneksel düzenlere dayanan farklı ideleri olan değişik diller konuşuyorlarsa bu durumdan hareketle şu felsefî soruyla yüzleşmek zorunda kalıyoruz: Farklı diller, farklı düşünme şekillerini ortaya çıkarıyor mu? Yani insanların konuştuğu farklı diller farklı düşünme biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlayan etken güç müdür? Yetişkin bireylerin dil ve konuşma becerilerinin kullanımını incelediğimizde dil ve düşüncenin yakın bir ilişki

içinde olduğunu hatta bunların birbirine dolandığını gözlemleriz. Söylemek istediğimiz şey hakkında düşünmeden dili kullanamayız (Lund, 2003, s. 9-10).

Dilin kendisi, kendi içinde evrim geçirmemiş olsa bile iletişim ve anlam oldukça belirgin bir biçimde izlenebilen süreçler dâhilinde evrim geçirerek dil aşamasına ulaşmıştır. Dilin tarihsel olarak iletişim araçlarının geçirdiği evrimin bir ürünü olması, sağladığı zengin olanaklar çerçevesinde onun insan yaşamında başka yaşamsal işlevleri yerine getirmesi noktasında da evrimsel bakış açısından tutarlı bir olgudur (Denkel, 1995, s. 113).

Dilin kaynağı, kökeni ve evrimi konularında filozofların farklı görüşleri olmasına rağmen filozoflar dilin bir iletişim aracı olduğu, duygu ve düşünceleri zihne kaydettiği ve gereksinim duyulduğunda bu bilgileri dışarıya aktarabildiği konularında uzlaşmaktadırlar. Günümüzde dilin uzlaşı temelli bir kültürel yapı olduğu konusu filozoflar arasında genel bir kabul görmektedir (Dursun, 2019, s. 242).

Dil felsefesi ile dilbilim birbirinden farklı alanlardır. Çoğu zaman ortak araştırma konularında kesişiyor olsalar da bu iki disiplin birtakım nitelikler açısından birbirinden oldukça farklıdır. Dilin antropolojik anlamı, dilin kökeni ve dilin işlevleri hakkında metafizik, psikolojik, estetik ve biyolojik hipotezler geliştiren dil felsefesi, bu nitelikleriyle dilbilimden ayrılmaktadır (Mounin, 1995, s. 205. Akt., Altınörs, 2021, s. 16-17). Dilbilim insan dilinin bilimsel olarak incelenmesi üzerinde çalışan olgusal bir bilimdir. Olgusallık vasfıyla dilbilim, dil felsefesi disiplininden ayrılmaktadır (Altınörs, 2021, s. 17).

4.1.8.1. Platon

Platon'a göre dilin en küçük anlamlı parçası addır ve dilin oluşumunun açıklanabilmesi için adın oluşum süreçlerinin açıklanması gerekmektedir.

Anlambilimsel ve göstergebilimsel bağlamda değerlendirecek olursak Platon'un görüşlerini beş başlık altında sınıflandırmak mümkündür. 1. Adların nedenselliği nesnelerin doğasına göre şekillenir. Adı nesnenin doğası belirler. 2. Anlam, adın kendisinden önce var olur. İlksel unsur anlamdır, ad ondan sonra gelen bir kavramdır. 3. Adlandırma faaliyetinin tıpkı resim sanatı gibi bir mimesis faaliyeti olarak kabul edilmesi gerekir. 4. Adlandırma, tanrısal bir nedene dayanmamaktadır. 5. Cümlede önemli olan cümlenin mantıksal tutarlılığıdır (Dursun, 2019, s. 224).

Platon'a göre nesnenin doğasıyla özünü birbirinden ayırmak gerekir. Adlar, sadece nesnelerin bir temsili yahut belirtisidir. Hiçbir resim, resmettiği şeyin ta kendisi olamaz. Adlar

da temsil ettikleri nesnelerin kendisi olamazlar. Adlar nesneleri taklit etme yoluyla karşılar. Bu bağlamda ad koyma sanatı da resim sanatı gibi mimesis temelli bir sanatsal faaliyettir (Dursun, 2019, s. 228). Bu bağlamda düşündüğümüzde Platon'a göre dilin kökeninde bu ad koyma etkinliği bulunmaktadır diyebiliriz.

4.1.8.2. Johann Gottfried Herder

Diğer felsefecilerden farklı olarak Herder, özellikle dilin kökeni konusu üzerinde çalışmış önemli bir filozoftur. Kendisine kadar gelen tarihsel süreçte dilin kökeni konusunda görüş bildirmiş tüm filozofların genel bir eleştirisini yaptıktan sonra kendi teorisini ortaya koymuştur. Herder, bu konudaki görüşlerini içeren *Dilin Kökeni Üzerine İnceleme (Abhandlung über den Ursprung der Sprache)* adlı makalesini ilgili konudaki çalışmaları değerlendirmek için 1769 yılında Berlin Akademisi'nin açtığı yarışmaya göndermiştir ve sonuçlar iki yıl sonra ilan edildiğinde Herder'in makalesi bu yarışmada birinci olarak seçilmiştir (Altınörs, 2021, s. 153).

Berlin Akademisi'nin dilin kökeni ile ilgili açtığı araştırma yarışmasında, yarışmaya sunduğu ve bu yarışmada birinciliği kazanan çalışmasında Herder, antropolojik bir yaklaşımla konuyu ele almış, insanın düşünme yeteneğini, aklını ve hafızasını öne çıkararak dilin toplumsal yönüne gönderme yapmıştır (Balcı, 2003, s. 1). Herder bu makalesini, o dönemde dilin tanrısal kökenli olduğunu savunan teolog Süssmilch'in fikirlerine karşı kaleme almıştır.

Süssmilch'e göre yaratılışta hiç kimse dili icat edemezdi; çünkü dili icat etmek için öncelikle bir akla sahip olunması gerekmektedir. Herder, bu fikrin döngüsel bir yapıda olduğunu ve bizi aynı noktaya geri getirdiğini, bu nedenle de içsel tutarsızlıklar taşıdığını savunur. Süssmilch'in iddia ettiği biçimiyle akla sahip olmayan bir insana Tanrı'nın dili öğrettiğini savunmak tutarsızlıktır. Bir şeyi öğrenebilmek için öncelikle akla sahip olunması gerekmektedir. Bu bağlamda Süssmilch'in açıklaması döngüseldir, ontolojik olarak sürekli aynı noktaya geri dönmektedir, ilksel nedenler konusunda açıklayıcı olamamaktadır (Altınörs, 2021, s. 155).

Herder, insan dilinin insan düşüncesiyle birlikte çeşitli evrimsel aşamalardan geçerek geliştiğini savunmuştur. Herder, işitme duyusunun dilin doğuşunda etkili olduğunu ve dil geliştikçe diğer duyuların da basit bir söz dağarcığının oluşumuna katkıda bulunduğunu iddia etmiştir (Fischer, 2022, s. 155).

Herder'e göre insanın bu derece mükemmel bir dili kullanabilmesi için kullandığı dile eşit derecede mükemmel bir akla da sahip olması gerekir. Bu karşılıklı ve etkileşimli ilişkinin

dilin kökenini açıklama noktasında oldukça önemli olduğunu iddia etmiştir. Herder'in dilin kökeni konusundaki tanrısal görüşleri teorisinin dışında tutarak, dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi insan topluluğunun tarihsel gelişimi temelinde açıklamak suretiyle tarihsel bir dil teorisi geliştirerek dil felsefesinde dilin kökenine yönelik seküler bir görüş geliştirmesi bilimsel açıdan oldukça önemli bir yaklaşımdır. Bu bağlamda Herder'in geliştirdiği dil felsefesi Humbolt'un hümanist felsefesi için bir temel dayanak noktası inşa etmiştir diyebiliriz (Taşcı, 2010, s. 108).

Kesintisiz bir hareket hâlinde işleyen insan bilincinin, bu hareketin içindeki akışta bir düşünceyi yakalayabilmek, açık ve net bir biçimde anlayabilmek, ihtiyaç hâsıl olduğunda onu tekrardan anımsayabilmek, o düşünceyi başka düşüncelerle ilişkilendirebilmek için işaretlere, sözcüklere, dolayısıyla dile gereksinimini vardır. Dilin temelini oluşturan işaretler olmadan soyutlamaya geçebilmek, kavramsal düşüncelerin ilksel temellerini atabilmek mümkün olamayacaktır (Altınörs, 2021, s. 154). Bu bağlamda Herder'e göre insan düşüncesinin temelinde soyutlama yapmaya ve kavramsal düşünmeye olanak tanıyan bir dil yetisi vardır. Herder'e göre işaretten yoksun bir bellek yahut düşünme becerisi olanaksız bir mefhumdur (Altınörs, 2021, s. 155).

İnsan, diğer hayvanlara göre içgüdüsel olarak oldukça zayıftır. Diğer hayvanların tamamının hayatta kalabilmek için içgüdüsel birtakım yetileri varken insan bu yetilerden yoksundur. Bu yoksunluğunun yarattığı dezavantajlı durumdan kurtulabilmek için bir denge unsuru olarak insanoğlu refleksiyonu ve dili geliştirmiştir. İnsanı akıllı bir varlık kılan asıl unsur insandaki bu içgüdü yoksunluğudur, dil de insanoğlunun sahip olduğu aklın bir uzantısıdır. İnsandaki bu içgüdü eksikliği onun özsel bir niteliğidir. Dil de bu içgüdü eksikliği gibi insan olmanın doğal, temel ve asli bir unsurudur. Dil ile refleksiyon arasında bir ilişki vardır. Duyularımızla edindiğimiz temsillerin (représentation) herhangi biri üzerinde yoğunlaşarak ona düşünsel bağlamda ağırlık verebilmek ve net bir şekilde onu değerlendirebilmek için refleksiyon yeteneğine sahip olmamız gerekmektedir (Altınörs, 2021, s. 155-156).

Herder'e göre dil, insanın akıllı ruhunun oldukça doğal bir uzantısıdır. Ona göre insanoğlunun dil yetisi doğuştan gelen bir yeti değildir ve bu yeti insanoğlunun uzun tarihsel gelişim süreçleri sonucunda elde edilmiş bir niteliksel kazanımdır. İnsanoğlu bu dil yetisi sayesinde içgüdüsel eksikliğini telafi edebilmiş ve bu sayede içinde güvenle yaşayabileceği ve türdeşleriyle kolayca iletişim kurarak dayanışma içinde hareket edebileceği bir topluluk inşa etmeyi de başarabilmiştir (Altınörs, 2021, s. 156).

Macit Gökberk'in de ifade ettiği gibi Herder'e göre doğa ve özgürlük arasında bir dilemma yoktur. Özgürlük, doğanın ileriye dönük gelişmesinde bir basamaktır. Bu bağlamda Herder'in felsefesini evreni "organik, dinamik bir bütün olarak gören bir düşünce sisteminin bir unsuru" biçiminde değerlendirmiştir. Bu düşünce sistemine uygun olarak Herder, dili de bir organizma olarak görmüştür (Gökberk, 1997, s. 36. Akt., Altınörs, 2021, s. 157).

Aydınlanma dönemi filozoflarından Herder'in temsil ettiği kutsal kitap dilinin yaratılmış olduğunu savunan ve dolayısıyla bu dilin eksik olduğunu iddia ederek, bundan dolayı da kutsal kitap dilinin Tanrı sözü olamayacağı görüşünün Müslüman dünyasındaki "Kur'an yaratılmıştır." diyen İslâm âlimlerinin görüşleriyle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bunun tam tersi olarak kutsal kitapların dillerinin yaratılmamış olduğunu savunan Batılı düşünürler ile İslâm dünyasında "Kur'an mahlûk değildir." diyenlerin de görüşleri örtüşmektedir (Taşcı, 2010, s. 110).

Herder'e 1771 yılında akademi ödülünü kazandıran *Abhandlung über den Ursprung der Sprache (Dilin Kökeni Üzerine)* adlı eserinde savunduğu insan dilinin kaynağının büyük oranda doğadaki seslerin bir yansıması olduğuna yönelik görüşünün büyük oranda Mutezile âlimlerinin görüşleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Herder'in tezinde kullandığı argümanların büyük çoğunluğu İslâm dünyasında Mutezile âlimleri ile Ehl-i Hadis âlimleri arasında yaşanan tartışmalara benzediği ortadadır. Hatta Herder'in tezinde ortaya koyduğu tezleri kanıtlamak için Bedevî Araplardan ve onların doğal yaşantılarından hareketle dilin kökeninin doğa seslerinde olduğunu savunması da oldukça anlamlıdır (Taşcı, 2010, s. 111).

Herder'in bu çalışmasında, dilin kökenine yönelik ilahi-tanrısal açıklama -kuşkuyla değil- doğrudan doğruya ve açık açık reddedilmektedir. Herder'in bu çalışmasında doğrudan hedef alınarak eleştirilen araştırmacı ise dillerin kökenini ilahi-tanrısal bir kökene dayanarak açıklamaya çalışan Süssmilch'tir (Yıldırım, 2012, s. 75). Bu bağlamda Herder'in dilin kökenine yönelik ortaya koyduğu çalışma dilin kökenine yönelik ortaya konulan laik-seküler felsefî açıklamalardan biri olarak karşımıza çıkıyor.

Alman aydınlanmacı filozof Herder ile Mutezile âlimlerinden İbn Cinnî ve Kadı Abdülcebbar'ın görüşlerinin benzerlikler taşıdığı görülüyor. Herder'den sekiz asır önce yaşayan İslâm âlimlerinin dilin kökeni konusunda yaptığı açıklamaların örtüşmesinin nedeni bu araştırmacıların tamamının sadece dilin yapısal özelliklerinden hareket ederek bir çözümleme yapmak yerine insan merkezli (hümanist) bir yaklaşımla dile bakarak dilin

kökenini bulmaya çalışmalarıdır. Onları ulaştıkları sonuçta benzer kılan, bilimsel araştırmada kullandıkları yöntemdir (Taşcı, 2010, s. 113).

Herder hem dil felsefesi hem de dilbilim açısından oldukça önemli bir dil felsefecisidir. Onun görüşleri felsefe alanında Humbolt'u, dilbilim alanında ise Chomsky'yi büyük oranda etkilemiştir.

4.1.8.3. Wilhelm von Humbolt

Wilhelm von Humbolt, dil felsefesi ve dilbilim alanları özelinde oldukça önemli bir isim olarak karşımıza çıkar. Dünya üzerinde konuşulan dillerin sınıflandırılması ve bu dillerin belli öbekler hâlinde dil ailelerine bölünmesi -genel anlamda sınıflandırma bilimi- konusundaki çalışmaları ile adından söz ettirmiş, sınıflandırma konusundaki çalışmalarıyla alana öncülük eden fikirleri ortaya atmıştır. Amerikan yerli dillerinin sınıflandırılması üzerine yaptığı çalışmalar ile kendisinden sonra gelecek olan dilbilimcilere geniş bir çalışma sahası açmıştır (Altınörs, 2021, s. 165). Özellikle Greenberg'in çalışmalarıyla büyük ölçüde tasnif edilen Amerikan yerli dilleri üzerine yapılan ilk çalışma Humbolt'un yoğun entelektüel emeğinin ürünüdür.

İnsan ancak dil vesilesiyle insandır; ancak dili keşfetmesi için çoktan insan olmuş olmalıdır (Humbolt, 1963, s. 11). Bu bağlamda Humbolt'un görüşlerinin, düşüncenin yapısının dilin yapısını belirlediğini savunan Aydınlanma filozoflarına karşı rölativist bir görüş olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda insanda bütün dilleri anlayabilme potansiyelinin var olduğunu ve bu bağlamda bütün dillerinin formlarının ortak olduğunu savunması ile mutlakçı nitelikler de taşır. Bu bağlamda Humbolt, evrensel aklın yapısının dilin yapısı üzerinde belirleyici olduğunu savunan Aydınlanma filozoflarının tersine dilin yapısının düşünceleri belirlediği görüşüyle öne çıkar (Altınörs, 2021, s. 166). Bu bağlamdaki görüşleriyle Humbolt, dilin evrimi konusunda Chomsky ve evrensel grameri savunan araştırmacıların görüşlerini kanıtlayan felsefi bir argüman sunmaktadır.

Humbolt, dili yalnızca düşünmenin bir aracı olarak görmez, aynı zamanda düşünceyi oluşturan, onun varoluş gerekçelerini ortaya koyan ontolojik bir kavram olarak ele alır. Ona göre dil, insanı insan olarak var eden bir yetinin doğal bir gelişimi sonucunda ortaya çıkar ve bu düşünce insan düşüncesinin gelişerek mükemmelleşmesine katkıda bulunur (Altınörs, 2021, s. 167). Humbolt, Herder'in görüşlerinden ilham almıştır. Humbolt, her dilin bir dünya görüşünün taşıyıcısı olduğu düşüncesini ve dilin bir ürün değil de bir etkinlik olduğu yaklaşımını büyük oranda Herder'e borçludur (Altınörs, 2021, s. 157).

Humbolt çalışmaları ile kendisinden sonra gelen dilin evrimi kuramcıların birçok açıdan ilham kaynağı olmayı başarmıştır. Chomsky de Wilhelm von Humbolt'tan etkilenerek dili "yaratıcı bir etkinlik" olarak tanımlamış, dilin anlatmayı ve anlamayı nasıl sağladığı üzerine çalışmalar yapmıştır (Hoşgör, 2016, s. 340).

4.1.8.4. Etienne Bonnot de Condillac

Condillac dilin kökeni ile ilgili görüşlerini *Principes Généraux de Grammaire pour Toutes les Langues* adlı eserinde dillerin oluşumunu tartıştığı birinci bölümünde işlemiştir. Condillac yeryüzünde konuşulan bütün dillerin kökeninde bir "davranış dili"nin (language d'action) olması gerektiğini iddia eder. Jestler ve yüz hareketlerinin insanların düşüncelerini birbirlerine aktarabilmek için kullandıkları ilk araçlardır. Bu işaretlerden oluşan ilk dili "davranış dili" olarak adlandıran Condillac, ilk dilin insanların duygulanımlarını dışa vurmaya yarayan jest ve mimikler aracılığıyla ortaya çıktığını, daha sonra bu dilin eklemli sesler temelinde genişleyip gelişerek bugüne ulaştığını ve bu aşamanın dilin gelişiminin son safhasında meydana geldiğini savunur (Altınörs, 2012, s. 3-4).

Condillac'a göre doğal işaretlerden doğan davranış dilinin nesnel bir şekilde analizini yaparak anlamlandırmak çok güçtür ve bu nedenle insanlar sözlü dili icat etmek zorunda kalmıştır. Eklemli seslerden oluşan sözcükler bilinçli bir şekilde konumlandırılmış yapay işaretlerdir. Yapay işaretler kullanarak kendini ifade etmekten ve kendisine yapılan bu işaretlerle ifade edileni anlama konusunda yetersiz olan kimse anlama ve kavrama becerisi üzerindeki denetim gücünden yoksun bir kimsedir ve bilişsel yetileri bakımından hayvandan farksızdır. Çevremizdeki tikel şeylerden genel idealara doğru geçişin sağlanması sözcükler sayesinde mümkün olmuştur. İnsan bilincinin hafızaya atma, hatırlama, karşılaştırma, bir araya getirme, bileşenlerine ayırma gibi bilişsel işlemleri etkin bir biçimde yapabilmesi için dile ihtiyacı vardır (Altınörs, 2020, s. 91). Bu bağlamda Condillac'ın tezleri günümüzde bilişsel bilimlerle ilgilenen bilim adamlarının çağdaş bilinç kuramlarıyla örtüşmektedir.

Condillac'a göre çocuklar aşamalı bir şekilde çevrelerini deneyimledikçe dışsal varlıklardan edindikleri duyumları el, kol, baş gibi organları aracılığıyla anlatmaya çalışırlar. Ona göre konuşmanın temelinde bu işaretler bulunmaktadır. Bitip tükenmeyen insan ihtiyaçlarını sadece işaret temelli bir dille anlatmak oldukça zor ve verimsiz olduğu için zamanla ses temelli eklemli dile geçilmiştir. Bu bağlamda Condillac dillerin kökenini duyumlar dünyasında arayanlar arasında yerini alarak "duyumcu (sensualist)" kanadın önemli kuramcılarından biri olarak karşımıza çıkar (Altınörs, 2021, s. 138).

Condillac, dil öncesi veya dilden bağımsız olarak gelişen bir düşünce etkinliğini birtakım imgesel çağrışımlar dışında olanaksız görmektedir. Ona göre insanın zihinsel yetilerinin temelinde dil vardır. İnsana zihinsel yetilerini kendi istenciyle yönlendirebilme olanağı tanıyan olgu dildir. Dili bu ölçüde açık bir biçimde zihnin temeline yerleştirme başarısı felsefe tarihinde Condillac'a aittir (Altınörs, 2021, s. 143).

Condillac, dilin kökeni hakkında ortaya attığı fikirleri ile Rousseau'yu etkilemiştir. İnsanların kullandıkları ilk dil hem Condillac'a hem de Rousseau'ya göre jest ve mimiklerden oluşan bir işaret dilidir. Bu jest ve mimik dili zamanla derin duygusal gereksinimlerin giderilebilmesini sağlayabilmek için zorunlu olarak gelişmiştir, bu gelişim aşamasında doğadaki seslerin taklit edilmesiyle de sözcükler türetilmiştir. Zaman içinde bu eklemli dil birbirinden koparak kollara ayrılan diğer dillerin doğuşuna kaynaklık etmiştir. (Dursun, 2019, s. 241). Rousseau, Condillac'ın bu görüşlerinden etkilenerek sözlü dillerin davranış dilinden evrimleşerek geliştiği görüşüne ulaşmıştır (Altınörs, 2021, s. 143).

4.1.8.5. Jean Jacques Rousseau

Rousseau dilin kökeni konusunu insanoğlunun doğa hâlinde yaşadığı aşamada kullandığı jestlerden başlayarak ilk sesli işaretler olan çığlıkların dönüşüm geçirerek söze ulaşması üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Rousseau'ya göre insanoğlunu konuşmaya yönlendiren ilk başlangıç noktası "uslamlama" (akıl yürütme) olmaktan çok "duygulanım" olmalıdır (Altınörs, 2012, s. 1). İşaret dili ve beden dili, biyolojik açıdan yaşamı sürdürmeye yeterli olacak düzeyde temel ve doğal ihtiyaçların karşılanabilmesi için yeterlidir (Dursun, 2019, s. 239). Oysa insan bunun da ötesine geçecek bir dil yaratarak iletişim kurmaktadır.

Rousseau, insanoğlunun ilk ifade biçimlerinin jestler ve mimikler olduğunu savunur. İnsanın ilk sesli ifadeleri de bu hareketlerin yapılmasına neden olan duygulanımlardan ortaya çıkmıştır. Bu dil, ilkel bir çığlık dilidir. Doğa durumunda yaşayan insanoğlunun topluluk yaşamına geçmesiyle birlikte jest ve mimik temelli çığlık dili yerini söz temelli eklemli dil almıştır. Bu değişim insanoğlunun ihtiyaçlarından değil duygulanımlarından doğmuştur. Ona göre ihtiyaçlar jestleri, duygulanımlar ise sesleri ve sözleri doğurmuştur. Sözün ve dilin türeyişinde insanoğlunun açlık, susuzluk gibi temel gereksinimleri yoktur; aşk, nefret, acıma, öfke gibi duygulanımları egemendir (Altınörs, 2012, s. 4). Rousseau'ya göre sözcüklerin ideaların adları olarak kullanıma girmesi süreci dilin evriminin tarihinde çok sonraları ortaya çıkmış bir olgudur (Altınörs, 2012, s. 6).

Rousseau, dilin kökeninin bu duygulanımlarda olduğunu; fakat dilin daha sonra mecazlar yoluyla gelişerek günümüzdeki yetkin biçimini aldığını savunur. Kök sözcüklerin büyük bir kısmının bu duygulanımlardan ve duyumsanabilir nesnelerin çıkardığı seslerin yansımalarından ortaya çıkan yansıma sözcükler olduğunu düşünür. Bir diğer söyleyişle insanlar doğadaki sesleri dönüştürerek dili oluşturmuşlardır. Rousseau, bu düşüncesini müzik üzerinden temellendirmeye çalışarak doğadaki bu seslerin çeşitli vurgular aracılığıyla birbirlerine eklemlenerek çeşitlendiğini, bu eklemlemelerin çeşitli formlarda gerçekleşerek ve daha da karmaşıklaşarak günümüzdeki dilleri meydana getirdiğini iddia eder. Bu bağlamda Rousseau, dilin kökenini araştıranlar arasında natüralist kampta yer alır (Dursun, 2019, s. 240).

Rousseau'ya göre insan doğal gereksinimleri ile sınırlı bir yaşama kapasitesine sahip bir organizma olsaydı büyük bir olasılıkla dile hiçbir zaman ihtiyaç duymadan yaşayabilirdi. Oysaki insanın gereksinimlerinin yanı sıra ruhunda uyanan oldukça güçlü duygulanımları vardır. Bu güçlü duygulanımları başta işaretlerle ifade etmeye çalışmış olsa bile bir süre sonra bu ifade biçimi o güçlü duygulanımları aktarma konusunda yetersiz kalmış ve ses temelli bir dile geçiş zorunlu hâle gelmiştir. Öncelikle eklemli olmayan bir dil varken zamanla bu dil gelişmiş ve eklemli dile doğru bir ilerleme yaşanmıştır (Altınörs, 2020, s. 115).

Rousseau dili biyolojik yapının bir yetkinliği olarak kabul etmez; o, dili sadece insana özgü bir yeti olarak tanımlar. İnsan bir şekilde başka bir organını etkinleştirmek suretiyle iletişim kurabilmeyi başarabilecek bir zihinsel kapasiteye sahiptir. Hayvanların da doğuştan getirdikleri sınırlı kapasiteye sahip bir dilleri vardır, ancak hayvanlar bu dili geliştiremezler. İnsan ise kendi dilini geliştirebilir, ilerletebilir. Bu bağlamda uzlaşıma dayalı dil sadece insan türünde vardır (Dursun, 2019, s. 239).

Rousseau bu şekilde ortaya çıkan eklemli dilin zaman içerisinde birbirinden kopan dallara ayrıldığını ve dillerin farklılaşmasının bu şekilde gerçekleştiğini düşünür. Ancak eklemli dillerin birbirinden ayrıldığı zamanlara ulaşmanın mümkün olamayacağını, bu bağlamda günümüzden geriye giderek bu kök dile ulaşmanın mümkün olmayacağını söyler (Dursun, 2019, s. 241). Rousseau, aynı zamanda yeryüzünde konuşulan dillerin farklılaşma nedenleri arasında çeşitli coğrafyalarda egemen olan iklim türlerinin farklılığını öne çıkarır. Soğuk ve sert iklime sahip kuzey ülkelerinin dilleri de serttir, kuzey ülkelerinden güney ülkelerine doğru inildiğinde dillerin de iklimler gibi sıcak ve canlı bir görünüme büründüğünü söyler. Rousseau'ya göre bir dil ne kadar yetkin bir gramere sahip ise, ne kadar etkin bir

mantıksal ifade gücüne sahip ise o kadar soğuk ve tekdüze bir dil hâline gelmektedir (Altınörs, 2021, s. 151-152).

Rousseau'nun dili anlama ve dile bir köken bulma çalışmalarının içinde bulunduğu dönemdeki diğer çalışmalardan belirgin bir farkı bulunmaktadır. Diğer düşünürler dilin ilk işlevinin ideaların ve dolayısıyla düşüncelerin iletilmesi olmadığını savunur. O, dilin duygulanımların iletilmesi için ortaya çıktığını, sözcüklerin ideaların adları olarak kullanılmaya başlanmasının dilin evrimi sürecinde çok sonraları gerçekleşen bir aşama olduğunu ifade eder. Rousseau, insanın düşünen bir varlık olmazdan önce duygulanan, hisseden bir varlık olduğunu savunmaktadır ve bu açıdan natüralist bir dil felsefesi inşa ettiğini söylemek mümkündür (Altınörs, 2021, s. 152-153).

Rousseau, dilin kökeni ve evrimi konusuna din dışı, seküler bir bakış açısıyla yaklaşarak ilahi-tanrısal yorumların tam tersine doğalcı-natüralist bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu bağlamda Rousseau'nun günümüzdeki modern dil anlayışının dayanak noktasını hazırlayan başat filozoflardan biri olduğunu söylemek mümkündür (Altınörs, 2012, s. 6).

Eğitim bilimleri bağlamında oldukça önemli bir tarihsel kaynak olarak öne çıkan "Emile" adlı eserinde Rousseau, çocuklara konuşma becerisinin öğretilmesi konusunda birtakım düşünceler ileri sürmüştür. Bu eserinde Rousseau, konuşma becerisinin çocuklarda içten gelen bir beceri olduğunu merkeze alarak çocuklara konuşmayı öğretirken zorlayıcı ve endişeli tavırlarda bulunmanın hatalı bir eğitim süreci olduğunu vurgulamaktadır (Rousseau, 2009, s. 161).

4.1.8.6. Ernst Renan

Renan, dilin kökeni ve evrimi konusunu ele alırken pozitivist felsefenin kurucu babalarından olan August Comte'un "üç hâl kanunu"ndan etkilenerek insan aklını üç hâlden geçerek bugünkü olgunluğuna ulaştığını iddia etmiştir. Birinci aşama "senkretizm" aşamasıdır. Bu dönemde insan olguları ve olayları muğlak bir şekilde kavramaya başlar. İkinci aşama "analitik hâl" aşamasıdır. Bu aşamada insan, kavramları kısım kısım, ayrı ayrı kavramaya başlar. Üçüncü aşama ise "sentez hâli" aşamasıdır. Bu aşamada insan, parçalardan edindiği bilgiyi bütünsel olarak yeniden birleştirerek anlar ve algılar (Altınörs, 2021, s. 159).

Renan; insanoğlunun dili, yetilerinin doğal ve kendiliğinden bir biçimde kabarıp taşmasıyla birlikte doğaçlama bir şekilde meydana getirmiş olduğunu savunur. Bu bağlamda

sözün, tanrısallığın etkisi altında eylemde bulunan insan doğasının içsel erkelerinin doğal bir eseri olduğunu düşünür (Altınörs, 2020, s. 166).

Renan, dilin kökeni sorununun tartışmaya yer bırakmayacak bir surette kesin ve net bir çözümünün mevcut olanaklar dâhilinde bulunmadığını ifade etmiştir. Bunun çok zor olmasının nedeninin uzun ve karmaşık tarihsel ve toplumsal ilişkiler dolayısıyla içinden çıkılamayacak düzeyde karmaşıklaşmış dillerin içinde kök dilin uzantılarını bulmaya çalışmanın imkânsız bir araştırma alanı olduğunu söyler. Dilin kökenini bulabilmek için insan aklının işleyişinin incelenmesi gerektiğini söylemiş ve bunun yanı sıra insan dillerini tek tek ele alarak onların senkretizm aşamasından analiz aşamasına kadar olan gelişimlerinin incelenerek doğrulanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Diller sadece dilin ilk başladığı dönemdeki hâllerinin değil, insan düşüncelerinin dışa vurulma yöntemlerinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Renan'a göre dilin kökeni sorunu ile akıllı ruhun kökeni sorunu aynı şeyi ifade etmektedir (Altınörs, 2021, s. 160).

Renan'a göre insanın düşüncelerini ve duygularını dışa vurması doğal bir gereksinimdir. Bu amaçla insanın dili kullanarak sözü yaratması hem organik hem de ifade gücü bakımından son derece doğal bir süreçtir. Renan'a göre insanın gözünü görmek için kullanmasını, kulağını duymak için kullanmasını bir keşif olarak adlandırmak ne kadar saçma ise sözün de ifade aracı olarak kullanılmasını bir icat olarak tanımlamak o derece saçmadır (Altınörs, 2020, s. 162).

Renan dilin kökeni konusunda Herder'den büyük oranda etkilenmiş olmasına rağmen refleksiyon aşamasının ortaya çıktığı dönemin tespiti bağlamında Herder'den ayrılmaktadır. Renan, dillerin insanın akıllı ruhunun doğal uzantıları olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda insanın akıllı ruhunun ortaya çıktığı senkretizm çağında insanın henüz refleksiyonda bulunamadığını iddia eder. Renan'a göre refleksiyon, dillerin ikinci evresi olan analiz aşamasında ortaya çıkmış bir yetidir. Refleksiyona bakış açısından Renan ile Herder birbirinden ayrılmaktadır (Altınörs, 2021, s. 161).

Renan'ın dilin kökeni hakkındaki belirlemeleri incelendiğinde onun dillerin kökeni konusunda tek kaynak (monogenesis) teorisinden yana olmadığını açıkça görürüz. Renan, dillerin doğuşu hakkında dilin, senkretizm çağında yeryüzünün çeşitli bölgelerinde yaşayan milletlerin akıllı ruhundan bir anda çıktığı tezini savunmaktadır. Bu bağlamda onun teorisi, dillerin çok kaynaktan ortaya çıktığını savunan (poligenesis) teoriler arasında sayılabilir. Ona göre diller başlangıçta bütün insanlarca konuşulan tek bir köken dilden çıkarak dallar hâlinde

evrimleşerek türememiştir (Altınörs, 2021, s. 164). Bu bağlamda Renan'ın görüşlerini diğer teorisyenlerin görüşleriyle karşılaştırmalı olarak analiz etmemiz gerekirse dillerin çok kaynaktan aynı anda ortaya çıktığını iddia etmesiyle Chomsky'nin tezleriyle asgari düzeyde örtüşmektedir. Dillerin çok kaynaklı olduğunu savunmasıyla da Ruhlen ve ekolünün tezleriyle çelişmektedir.

4.1.8.7. Thomas Hobbes

Hobbes'a göre insanın yarattığı bütün icatlar arasında en soylu ve yararlı olanı konuşma yetisidir. İnsanoğlu konuşma aracılığı ile düşüncelerini söylemsel düzeyde aktarabilme, karşılıklı yarar temelli olarak bilgilerini aktarabilme, geçmişte yaşanan olayları hatırlama ve başkalarına aktarma gibi üstün nitelikleri kullanabilmektedir. Dil icat edilmeden önce insanlar arasında bir anlaşmanın var olabileceğinden söz etmek mümkün olamaz, dolayısıyla dilin var olmadığı bir ortamda bir toplumun varlığından ve bir devletten de söz etmek mümkün olmayacaktır (Hobbes, 2012, s. 34-35).

Dil ve toplum ilişkisine yönelik ilerici görüşlerine rağmen Hobbes, dilin kökeni konusunda Tekvinci bir görüşü savunur. Hobbes'a göre her şeye adını veren Âdem'di ve ona bütün bu varlıklara ad koyabilme yetisini ve ad bilgisini veren de Tanrı idi. Fakat bu dil, günümüzdeki edebiyatçıların ve filozofların kullandığı kadar gelişmiş bir dil değildi. Zamanla Âdem'in soyundan gelen diğer insanlar tarafından geliştirilerek zenginleştirilmiş ve günümüzdeki dile böylece ulaşılmıştır (Dursun, 2019, s. 232).

Duman'a (2022) göre dilin tanrısal bir hediye olduğunu savunan doğal adlandırma tezi Hobbes'ın görüşünde de karşımıza çıkmaktadır. Dilin ortaya çıkışını ve farklılaşmasını açıklarken çeşitli efsanelere de (Babil) değinen Hobbes, zihinsel söylemi sözel söyleme dönüştürmeyi başardığı için konuşmanın yararlı bir etkinlik olduğunu vurgulamaktadır. Hobbes'a göre konuşmanın temeli adlardır ve onlara da işaretler denmektedir. Adlar, unutmayı engelleyen işaretler olmaları yönünden hatırlatma notlarına benzerler ve bu adlar konuşmanın temelini oluşturur. İnsanoğlunun bugüne kadar geliştirdiği icatlar arasında en soylu ve en yararlı olanı dildir ve bu dil insan iletişiminin temelidir. İlk konuşan insan Âdem'dir ve ona adları öğretmek suretiyle konuşmayı da öğreten irade Tanrı'dır. Bu öğretme onun ihtiyaçları ölçüsünde olduğu için bu ihtiyaçların mahiyeti çerçevesinde sınırlandırılmıştır (Duman, 2022, s. 50).

Hobbes'un dilin kökenine yönelik görüşleri günümüzde geçerliliği olan görüşler olmamasına rağmen dilin işlevi hakkındaki söyledikleri günümüzde hâlâ geçerliliğini

korumaktadır. Dil, sözcükler vasıtasıyla zihinde bir kayıt oluşturan, bu kayıtlı bilgilerle birlikte istek, duygu, düşünce gibi unsurları başkalarına ileten bir araçtır. Hobbes'a göre insanoğlunun konuşma yetisi, soyut düşünsel malzemeyi somut hale getirme noktasında oldukça etkindir; dil, zihinsel söylemleri ve düşünceleri sözel bir şekilde söyleme dökmektedir (Dursun, 2019, s. 232).

4.1.8.8. Rene Descartes

Descartes'in felsefesi açısından düşünce ve dil, insanın tarihsel gelişim süreçlerinde yaşanan maddesel ve biyolojik bir evrimin ürünü değildir. İnsan bir akıllı ruh ile yaratılmıştır ve dil ile bilinç de bu akıllı ruhun görünümleridir. İdealar insanda yaratılıştan gelen bir yeti olarak var olduğu için dil ve bilinç de yaratılıştan gelen bir yetidir. Deneyim ve öğrenme sadece bu hazır bulunuşluğun eylemsel düzlemde var olmasını sağlayan dönüşüm mekanizmalarıdır (Altınörs, 2020, s. 47). Düşünce ve dil insanda birbirini besleyen, zenginleştiren, destekleyen yetiler olarak ortaya çıkmaktadır (Altınörs, 2020, s. 51).

Descartes'e göre dil yetisi sadece insanoğlunun kullanımına uygun, sadece insana özgü bir bilişsel yetidir. Descartes insanoğlunu diğer hayvan türlerinden ve makinelerden ayıran iki temel özellik olduğunu savunur. Bunlardan birincisi insanoğlunun dil yetisidir. Makineler ve aklı olmayan hayvanlar kelimeleri ve işaretleri kullanmak suretiyle düşüncelerini aktaramazlar. Bazı sesler çıkarmayı başarabilen makineler tasarlanabilir olsa dahi bu makineler söylenenleri anlama ve anladıktan sonra anlama uygun tepkiler verme yetisinden yoksundurlar. İkinci nokta ise makineler ve aklı olmayan hayvanlar birçok şeyi insan gibi yapabilecek kapasitede olsa dahi birçok konuda yanılırlar (Dursun, 2019, s. 231). Descartes'in görüşünü içinde yaşadığımız yüzyılda yapay zekâ teknolojileri ile aşılmıştır. Günümüzde makineler çoğu bilişsel faaliyeti insan kadar, hatta insandan daha yetkin bir biçimde yapabilecek bilişsel ve eylemsel düzeye ulaşabilmiştir.

Descartes'e göre insanın hayvandan farklı olmasını sağlayan şey sadece derecesel açıdan bir farklılık değildir, olamaz. Hayvan ile insan arasında bir "fıtrat" farklılığı vardır. Zihinsel ve bilişsel yetileri bakımından en alt seviyede olan bir insan, adı geçen yetilerde en üst seviyede bulunan bir hayvandan bile oldukça ileri bir düzeydedir. Bu açık ve inkâr edilemez bir gerçek olarak ortadadır. İnsanın duygulanımlarını ifade etme konusundaki bilişsel süreçleri oldukça karmaşık ve anlaşılması zor süreçler iken hayvanlarda bu duygulanımların aktarımı basit bir uyarıcı-tepki bağı ile açıklanabilir nitelikte açık ve anlaşılırdır (Altınörs, 2021, s. 121).

Dilin sadece insana özgü bir yeti olduğunu savunan Descartes'in dil görüşü onun felsefesinde yer alan ve ideaların sadece insanda bulunduğu görüşüyle uyumludur. Descartes'e göre düşünce ve dil insanın maddesel ve biyolojik evriminin bir ürünü değildir, insanın akıllı bir ruhla yaratılmış olması nedeniyle bu yetiler insanda bulunmaktadır. Bu yetilerin sadece insanda bulunuyor olması, onun akıllı bir ruhla yaratılmış olduğunun en sarih delilidir. İdealar insan zihninde yaratılıştan gelen bir yeti biçiminde bulundukları için dil yetisi de insan zihninde yaratılıştan var olan bir yetidir. Deneyimler ve bunlara bağlı olarak öğrenme bu yetiyi işlevsel hâle getirebilme noktasında önemlidir (Altınörs, 2021, s. 121).

Descartes, eklemli dil yetisinin sadece insana özgü bir nitelik olduğunu düşünmektedir. Dilin akılla bağlantılı olduğuna yönelik bir vurgu yapar ve bu noktadan hareketle dili bir düşünce aktarım aracı olarak tanımlar. Felsefe tarihinde dilin mi düşünceyi biçimlendirdiği yoksa düşünmenin mi dili biçimlendirdiği konusunda kümelenen tartışmalarda Descartes, düşüncenin dili biçimlendirdiğini savunan kanatta yer alır. Bu niteliğiyle Descartes, dilbilimcilerden Chomsky ve onun geliştirdiği ekole felsefi anlamda kaynaklık etmiştir. Descartes'e göre dünya üzerinde belirleyici olan etken düşüncedir. Zira düşünce, dünya ve üzerindeki her şeye dair düşünebilme özelliğidir. Bu bağlamda düşünce ve zihin varlığın temelidir. (Dursun, 2019, s. 232). Descartes'in terminolojisinden bağımsız olarak yorumlamamız gerekirse hayvanların duygusal dışavurumları; içgüdüsel, otomatik, monoton ve sınırlı bir çeşitliliğe sahip iken insanın konuşma yetisi sınırlı sayıda sözcükle sınırsız sayıda ifade bileşenleri geliştirmeye olanak sağlayan bir yaratıcılık niteliğine sahiptir (Altınörs, 2021, s. 122). Bu bağlamda Descartes'ın dil felsefesi alanındaki görüşleri Chomskyci dilbilim ekolünün felsefi altyapısını inşa etmiştir.

Descartes'e göre zekâ bakımından geri olan insanlar da dâhil olmakla birlikte bütün insanlar düşüncelerini başkaları tarafından anlaşılabilir kılabilecek düzeyde bilişsel anlamda sözcükleri düzenleme becerisine sahiptirler. Hiçbir hayvan türü, ne ölçüde iyi eğitim alırsa alsın, böyle bir aşamaya ulaşamamıştır. Çeşitli hayvanlara birtakım sözcükleri öğretebiliyoruz; fakat bu hayvanların hiçbiri kendilerine öğretmeyi başardığımız bu sözcükleri kullanarak cümleler oluşturmayı başaramıyorlar. Sağır ve dilsiz insanlar bile çeşitli işaretler kullanarak konuşabiliyor ve düşüncelerini bizlere aktarabiliyorlar. Hayvanların bizim gibi konuşamıyor olmaları onların bunu yerine getirecek organlardan yoksun olmalarından çok düşünce yetisine sahip bulunmamalarından kaynaklanmaktadır (Denkel, 1995, s. 114).

Descartes, dilin kökeni ve evrimi üzerine müstakil olarak bir kuram geliştirmemiş olmasına rağmen alanyazında adı geçen önemli filozoflardan biri olarak karşımıza çıkması

nedeniyle bizim araştırma konumuz açısından oldukça önemlidir. Çağımızdaki en etkili dilbilimcilerden biri olarak karşımıza çıkan Chomsky'nin geliştirdiği dil kuramının temellerini kartezyen felsefeye dayandırması, dilbilim ile dil felsefesinin nasıl iç içe geçmiş alanlar olduğunun açıkça görülebilmesini sağlayan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Altınörs, 2021, s. 19). Özellikle dilin evrimi üzerine kuramsal çalışmalar yapan Chomskyci kanadın felsefi anlamda temel dayanak noktalarından biri olarak Descartes ve onun zihinci felsefesi karşımıza çıkar. Bu bağlamda *Dilbilim ve Dilin Evrimi* başlığında Chomsky ve takipçilerinin tezlerini incelerken bu konuya ayrıntılı olarak değindik.

Kerimoğlu'na (2019) göre hayvan iletişim sistemleri üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, hayvanlar konusunda onları iç dünyaları olmayan ve konuşmayan makineler olarak tanımlayan Kartezyen tezi yanlışlayan pek çok örneğe ulaşıyoruz. Hayvan bilinci ile ilgili araştırmalar onların belli bir düzeyde de olsa bir bilince sahip olduklarını; fakat bu zihinsel zenginliklerini ifade edecek dil konusunda ise kısıtlı oldukları sonucuna ulaşmaktayız. Çeşitli engelleri nedeniyle düşüncesini dille ifade etme konusunda sıkıntılar yaşayan insanlar da vardır. Hepsinin zihinsel yetileri oldukça sağlıklıdır; fakat konuşamazlar. Konuşamadıkları için hayvanları makine benzeri yapılar olarak tanımlamak, günümüzde bilimin ulaştığı noktadan baktığımızda mümkün değildir (Kerimoğlu, 2019, s. 54).

4.1.8.9. John Locke

Ontolojik bağlamda "Bir bilginin nasıl edinildiğinin gösterilmesi, o bilginin doğuştan olup olmadığını kanıtlamaya yeterlidir." diyen John Locke, edindiğimiz bilgilerin tamamıyla birlikte insanoğlunun dil yetisinin de doğuştan getirilmediğini, dil yetisinin sonradan edinildiğini savunmaktadır. Locke, insanoğlunun doğuştan getirdiği ilke, kavram ve niteliklerin var olmadığını savunur. Birtakım evrensel idelerin bulunması bunların doğuştan getirildiğinin kanıtlanması için yeterli olmayacaktır (Locke, 2013, s. 71).

Locke'a göre insanoğlunun bütün bilgi ve deneyiminin temelinde deney vardır. İnsanoğlunun bütün nitelikleri de deneysel süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Doğuştan getirildiği düşünülen bütün niteliklerin temelinde yaşamsal deneyimler ve dolayısıyla deney vardır (Locke, 2013, s. 97-98). Bu bağlamda Locke, felsefe tarihinde deneyci (ampirist) ekolün bir temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Locke, insanoğlunun dil yetisinin biyolojik olarak insana Tanrı tarafından bağışlandığını söyler; fakat doğa bu organı sözcükleri karşılayacak düzenli sesleri

çıkarabilecek biçimde düzenlemiştir (Dursun, 2019, s. 234). Locke'a göre dil her ne kadar doğanın bir ürünü olarak görülse de bu dili sistematik hâle getiren zihindir. İdeleri kurgulayarak bunları sözcükler biçiminde somutlaştıran, basit ve karmaşık ideleri üreten, üst düzey bilişsel yetileri kullanarak genellemeler ve soyutlamalar yapan zihindir (Dursun, 2019, s. 235). Doğa şeyleri üretirken bunları birbirine benzer yapar; fakat bunları birleştirmek suretiyle genel ideler bakımından adlandırmak zihnin işidir (Locke, 2013, s. 297).

Locke, dilin işlevsel özelliklerini üç başlık altında toplanmıştır. Bunlardan birincisi düşünceleri ve ideaları başkalarına iletme işlevidir. İkincisi ise bunu mümkün olan en açık ve anlaşılır biçimde gerçekleştirme işlevidir. Üçüncü işlev olarak ise karşımıza şeylerin bilgisini zihne aktarma işlevi çıkar (Altınörs, 2009, s. 18).

Sözcükler insanların idelerinin imleri olarak kullanılmaktadır. Sözcükleri oluşturan düzenli sesler ile ideler arasındaki bağlantı doğal bir bağlantı değildir. Öyle olsaydı tüm dünyada tek bir dil konuşulurdu. Bir sözcüğü belli bir idenin imi yapan irade istençli bir iradedir. Sözcüklerin kullanılması ile ideler duyulabilir hâle gelmiştir, sözcükler yerlerini tuttukları idelerin uygun ve dolaysız imleridir (Locke, 2013, s. 287). Bu imler duyular aracılığıyla edinilir ve zamanla kademe kademe çeşitlenerek daha karmaşık ve birleşik idelere ulaşılır. İdeler ile o idelerin duyumsal alana yansıması olan sözcükler arasındaki bağlantı doğal bir bağlantı olsaydı tüm dünyada tek ve aynı dil konuşulur idi. Oysa farklı diller konuşulmaktadır; çünkü ideleri imleyen sözcükler bir kültürel uzlaşının ürünüdür. Bu bağlamda diller kültürel bir uzlaşı temelinde oluşmuştur. Bu noktada Locke, uzlaşmacı bir yaklaşımı benimser (Dursun, 2019, s. 235).

Locke'a göre insanlar ideaları sözcüklerden önce edinmişlerdir ve bu yüzden kelimeleri zihinlerinde yer tutan açık seçik idealarla birebir eşleştirmeden kullanırlar. Bu bağlamda insanlar, duyup dinleyerek ezberledikleri kelimeleri taklit ederek tekrar eden papağanlardan farklı değildir. İdelara sahip hayvanlar arasında konuşabilenler var olsa bile bu konuşma insanoğlunun konuşmasından oldukça farklı olacaktır. Locke'a göre toplumsal konuşmaların en belirgin özelliği karşımızdaki insan tarafından anlaşılabilir olması maksadıyla açıklayıcı bir üslupla konuşmaktır (Altınörs, 2021, s. 131-132).

4.1.8.10. Gottfried Wilhelm Leibniz

Leibniz dil felsefesine yapısal denebilecek bir üslupla yaklaşmıştır. Leibniz, dillerin insan zihninin bir aynası olduğunu ifade etmiş ve hatta daha da ilerici bir yaklaşımla dilin

yalnızca insan zihninin fikirlerini bir başkasına iletme işleviyle değil, bu fikirlerin oluşumundaki etkisiyle de önemli olduğunu savunmuştur (Murteza, 2015, s. 32).

Leibniz evrende rastlantısallık ilkesini olmadığını, her şeyin apriori olarak var olduğu ve daha önceden zihne yüklenmiş bir biçimde bulunduğunu, her şeyin insana içkin olduğunu, aşkın olanları kavramak için ise insanın buna yetkin olmadığını, aşkın olanları ancak Tanrı'nın kavrayabileceğini savunur (Dursun, 2019, s. 237). Leibniz, sözcükler ve ideler arasında mantıksal bir bağlantının var olduğunu iddia ederek dil felsefesinde genel kabul görmüş bulunan rastlantısallık ilkesini yıkar (Dursun, 2019, s. 238).

Leibniz'e göre diller insan zihninin en iyi aynasıdır. İnsan zihnini anlamak isteyen bir araştırmacı sözcüklerin anlamını üzerine kesin ve titiz bir çözümleme yaparsa zihnin işleyişi ile ilgili çok geniş bir bilgi hazinesine ulaşacaktır. Bu bağlamda dil, insanoğlunun zihni ile ilgili bilgileri açığa çıkarır, zihni görünür kılar (Leibniz, 1996, s. 333-334. Akt., Dursun, 2019, s. 237). Bu açıdan bakıldığında dil insan zihninin en gerçekçi aynası olarak betimlenebilir.

Leibniz bir köken dilin var olduğunu ve diğer yerel dillerin bu köken dile bağlı olarak ortaya çıkmış bulunduğunu savunur. Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin bu köken dile bağlı olarak ortaya çıkmış olduğunu iddia eder. Bunun temel gerekçesi olarak da kavramların içeriklerinin değişmesine rağmen durumların ve şeylerin niteliklerinin değişmemesidir (Altınörs, 2009, s. 54-55). Belirli bir durum farklı dillerde farklı sözcüklerle ifade ediliyor olsa dahi bu durumun içeriğinde herhangi bir değişiklik yoktur. Leibniz, dillerin oluşum süreçlerinde uzlaşımcı değildir, doğalcıdır. Tanrı'nın Âdem'e dilleri kullanma yetisini verdiğini, Âdem'in ise yansıma (onomatope) yöntemiyle doğadaki seslerden faydalanmak suretiyle dilleri oluşturduğunu savlamaktadır (Dursun, 2019, s. 237). Bu bağlamda Leibniz, dilin kökeni ve ortaya çıkışı konusunda görüş bildiren felsefecilerin arasında onomatope (yansıma) kuramını savunanlar içinde yerini alır. Bir diğer önemli özelliği ise dünyadaki bütün dillerin ortak bir "kök dil"den (langue primigéne) türemiş olduğu konusundaki dönemine göre oldukça ilerici kabul edilebilecek görüşüdür.

Bu görüşleri ile Leibniz, tarihsel dilbilimin kurucu babası olarak kabul edilebilir. Döneminde dil üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkan bir dil felsefecisi olan Leibniz, sadece dile kuramsal açıdan yaklaşmakla kalmamış filolojik bağlamda da dili incelemiştir. Hatta Hint-Avrupa dil ailesini neredeyse günümüze yakın bir şekilde betimlemeyi başarabilmiş olması onun dil konusundaki görüşlerini daha önemli bir hâle getirmektedir.

4.1.8.11. Henri Bergson

Dil felsefesi bağlamında bağımsız bir eser kaleme almamış olmasına rağmen dil konusundaki birtakım görüşleriyle dilin kökeni ve dilin evrimi konularında Bergson'un görüşleri bizim açımızdan oldukça önemlidir. Bergson, dil felsefesi tarihinde "dil yetisi" kavramını ortaya atan ilk düşünür olarak karşımıza çıkar, bu nedenle onun görüşleri bizim çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

Bergson, "dil yetisi" (le langage) ile "tek tek diller" (les langues) arasında kavramsal olarak bir farkın var olduğunu ortaya koyar. Bergson'a göre dil yetisinin kaynağı doğaldır, tek tek dillerin kaynağı ise toplumsaldır. Bergson, insandaki dil yetisinin yürümek gibi doğal bir yeti olduğunu savunur. İnsanoğlunun kullandığı tek tek diller ise dil yetisinin eylemsel olarak kullanılmasının bir ürünüdür. Bergson'a göre içgüdüyü ortaya çıkaran sebepler de dili ortaya çıkaran sebepler de doğaldır. Buna dayanarak hayvanların işaretleri de tamamen doğal bir dil meydana getirir. Hayvanların dil yetisi ile insanların dil yetisini ortaya çıkaran güç aynıdır, o güç içgüdüdür. Dilin kaynağı insanoğlunun bir arada yaşama içgüdüsüdür. Buna karşılık olarak zekânın diğer bütün somut göstergeleri gibi tek tek diller ise icat edilmiş, üretilmiş aletlerdir, dolayısıyla yapaydırlar (Altınörs, 2021, s. 169).

Bergson'a göre insanoğlunun dil yetisinin birincil işlevi "ilkel/ kökensel işlev"dir ve bu işlevin amacı ortaklaşa çalışmak için iletişimi sağlamaktır. Bergson, dilin iki farklı amaçla kullanılmasının üzerinde durur. Bunlar "buyurucu" (préscriptive) ve "betimleyici" (descriptive) kullanımlardır. Dilin buyurucu kullanımında eylemsel sürece doğrudan bir çağrı yapılır, betimleyici kullanımında ise gelecekte yapılacak eylemlerde kullanılması olası eşyalara ve onların niteliklerine dikkat çekilmesi amaçlanır. Dilin bu iki kullanımında da sosyal bir işlev bulunur. Bu bağlamda dil, sosyal organizasyonu olası kılan bir nitelik taşımasının yanı sıra bu sosyal organizasyonun korunumu açısından da bir rol üstlenmektedir (Altınörs, 2020, s. 178).

Felsefe tarihinde Bergson insanoğlunun dil yetisi kavramını kullanan ilk filozof olarak karşımıza çıkmasına rağmen "dil yetisi" bağlamında müstakil bir dilbilimsel teori ortaya koyan Chomsky'nin teorisini kuvvetlendirmek için pek çok felsefi argüman kullanmış olmasına rağmen onun tezlerinden yararlanmadığını gözlemliyoruz. Bunun nedeni Bergson'un bazı görüşlerinin Chomsky'nin görüşleri ile çelişmesidir. Chomsky'ye göre insanoğlunun dil yetisi onu diğer hayvanlardan keskin çizgilerle ayıran bir biyolojik aygıt olarak karşımıza çıkarken Bergson'un tezinde dil yetisi insan ve hayvanda doğal olarak bulunan ortak bir yeti olarak karşımıza çıkıyor. Ayrıca Bergson, insan dilindeki işaretlerin sınırsız olamayacağını

vurgular ki bu yargısı da Chomsky'nin dilin sınırlı sayıda sözcük ile sınırsız sayıda cümle kurabilme kapasitesine yaptığı güçlü vurgu ile çelişir (Altınörs, 2020, s. 176).

4.1.8.12. Adam Smith

Adam Smith, dil felsefesi ve dillerin oluşumu konularındaki görüşlerini *Dillerin İlk Oluşumları ile Orijinal ve Birleşik Dillerin Farklı Özellikleri Hakkında Düşünceler* adlı denemesinde işlemiştir. Bu denemesinde Smith, insanoğlunun dili ilk oluşturduğu dönemde bu dili oluşturmak için ihtiyaç duydukları somut göstergesel hâlden günümüzde kullanılan hâliyle en soyut fikirleri bile başarıyla aktarabilen dile doğru nasıl evrildiğini varsayımsal bir anlatımla işlemektedir (Murteza, 2020, s. 34-35).

Esasında iktisat ile ahlâk felsefesi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Adam Smith, döneminin bilimsel ikliminin bir yansıması olarak dil felsefesi ve dillerin oluşumu hakkında da çalışmalar yürütmüştür. Tam olarak dört başı mamur bir dil felsefesi ortaya koymuş olmasa da çok yönlü bir araştırmacı kimliğiyle karşımıza çıkan Smith; dilin kaynağı, doğası ve işlevi hakkında birtakım varsayımlar ortaya koymak suretiyle dilin evrimi konusuna felsefi açıdan farklı bir bakış getirmiştir. Smith'in eserlerini kaleme aldığı dönemde popüler bir çalışma konusu olan dil felsefesi onun ilgisinin bu alana da yönelmesine neden olmuştur (Murteza, 2015, s. 32).

Smith'e göre ilk dilin ortaya çıkmasına neden olan süreç insanoğlunun somut ihtiyaçlarıdır. İlk insanlar birbiriyle iletişim kurmak amacıyla birtakım ilkel işaretler kullanma yoluna gitmişlerdir. Birbirinin dilini bilmeyen iki vahşi insan da anlaşabilmek için öncelikle somut işaret dilini kullanırlar (Murteza, 2015, s. 35).

Smith'in dil felsefesi konusunda asıl merak ettiği konu, üzerinde çalıştığı ana tema, insanlar tarafından konuşulan dilin farklı kısımlarının nasıl evrimleştiğini anlamak ve anlamlandırmaktır (Murteza, 2015, s. 32).

Smith, yalnızca etik duyguların ötesinde aslında bütün bir çağdaş yaşamın temelini oluşturan dilin de doğal olmayan süreçlerle geliştiğini, dolayısıyla dilin de bir kültürel seçilim baskısı sürecine tabi olduğunu göstermeye çalışmıştır (Murteza, 2015, s. 44). Bu bağlamda Smith'in dil üzerine olan görüşlerinin iktisat alanındaki görüşleriyle tam olarak örtüştüğünü görüyoruz. Bunun yanı sıra Smith'in dil konusundaki görüşlerinin, memetik evrim teorisini savunan genetik kuramcılarının görüşlerini felsefe alanından destekleyen bir kuram olduğunu söylememiz de mümkündür.

4.1.8.13. John Searle

Searle'e göre düşünme eylemi ve ona bağlı olarak bilinç, beyinsel birtakım işlevlerin doğal bir sonucudur. Bilinç, insan beyninin üst düzey bir özelliğidir. Bu bağlamda bilinç fiziksel dünyanın bir parçasıdır. Onu aşkın unsurlarla açıklamak doğru değildir. Bilinç, somut ve doğal bir süreçtir ve metafizik bir boşluk içermemektedir. (Searle, 2014, s. 115) Searle, bu görüşleri ile bilinci açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan düalist ve materyalist görüşlere karşı meydan okuyarak bilinci bütüncül bir yaklaşımla açıklamaya çalışmıştır (Kınağ, 2020, s. 169). Bilincin beynin biyolojik faaliyetlerinin bir sonucu olarak açıklanması dilin evrimi konusunda biyolojik bir bakış açısıyla çalışan araştırmacılar için sağlam bir dayanak noktası oluşturur. Zira bilincin varlığı, dilin de ona bağlı bir fonksiyon olarak kabul edilmesi olgusu dilin kökeninin aşkın unsurlarla açıklanmasını anlamlı kılmaktaydı. Oysaki felsefî anlamda bilincin, beynin biyolojik faaliyetlerinin bir sonucu olarak açıklanması ve bunu yaparken kaba materyalist bir görüşe saplanıp kalınmaması, bilimsel olarak, oldukça anlamlı bir çaba olarak kabul edilmelidir.

Evans (2020), Searle'in "Çince Odası" deneyini evrensel bir zihin dilinin varlığı bağlamında yorumlar. John Searle, Çince Odası adlı deneyinde evrensel bir zihin dilinin var olup olmadığını sınar. Searle, İngilizce konuşan birinin Çince odasında tek başına durduğunu hayal etmemizi ister. Bu kişi tek kelime Çince bilmemektedir. Ancak Çince odasındaki İngilizce talimatlar ile Çince yazıların nasıl kullanılacağı anlatılır. Sadece İngilizce konuşmayı bilen birey, bu talimatları kullanarak Çince cümleler kurabilir ve Çince harfleri bir araya getirerek anlamlı bütünler oluşturabilir. Burada Çince odasındaki İngilizce talimat kitapçığının içeriğinin zihin dili ile uyumlu olması önemlidir. Bu uyum simgeleri tercüme etmemize olanak sağlar. Ancak talimat kitapçığını nasıl kullanmamız gerektiğine dair bilgimiz, simgelerin neyi temsil ettiklerine dair bilgimizin anlamsal boyutlarını kavradığımızı göstermiyor. Çince odasında sıkışıp kalmış adamın bakış açısına göre talimat kitapçığının nesnel gerçekliğinin dışındaki dünyada bu simgelerin somut nesnel bir zemini yoktur (Evans, 2020, s. 206-207).

Searle bu görüşleri ile hem indirgemeci materyalist görüşün bilinç kuramına hem de kartezyen düşünürlerin kuramlarına karşı çıkar. Bilinci bilimsel olarak ele almanın temel yolunun onu "öznel deneyimlerin nörobiyolojik nedenleri" anlamına gelecek bir biçimde tanımlamak gerektiğini savunur. Bunu savunurken indirgemeci materyalistlere karşı bilinç terimine karşı yapılacak bütün açıklamalarda öznel deneyimlerin de olması gerektiğini iddia eder. Searle'e göre bilinçlilik kavramını salt nörobiyolojik nedenlere indirgeyerek açıklamak doğru değildir, nörobiyolojik süreçlerin oluşumu sırasında ortaya çıkan bilinçliliğin oluşumu

arasındaki bağlantılar açıklanmaya çalışılmalıdır. Bu çalışma sonucunda bilincin gözlemlenebilir bir bilimsel olgu niteliği kazanması sağlanacaktır (Kınağ, 2020, s. 170).

Searle'e göre dil; dinamik, hareketli hatta birçok açıdan organik, canlı bir olgudur. Bu bağlamda dil oluşumunu tamamlamış bir olgu değildir. Şu anda ve gelecekte de kendi oluşumuna devam eden ve edecek olan canlı bir varlık olarak dil; organik, akışkan ve dinamik bir karaktere sahiptir. İnsan dili, diğer canlı organizmaların iletişim sistemlerinden farklı olarak temsil niteliği taşımaktadır. İnsan dili geçmişte ne olduğunu, gelecekte ne olacağını, neyin olması isteyip neyin olmasını istemediğimizi aktarmaya yarayan geniş anlamda bir kavram dilidir. Bu dil, yalan söylemeye, gerçek olmamasına rağmen bir olguyu gerçekmiş gibi aktarabilmeye de imkân tanır. Bu niteliklerinin tamamının insan dilinin yaşayan canlı bir organizma gibi tepki verdiğini gösteriyor (Kınağ, 2020, s. 176).

Searle'e göre dilin işlevi onun tanımlanmasında ve anlaşılmasında oldukça önemlidir. Searle, bu görüşlerini "söz edimleri teorisi" kapsamında açıklamıştır. Kabaca açıklamak gerekirse söz edimleri teorisi; günlük konuşma sırasında öncelikle birbirimize söylediğimiz cümlelerin kendilerine değil, bu ifadelerin gerçekleştirilmek için kullanıldığı konuşma eylemlerine uyum sağladığımızı vurgular. Bütün bu durumlar kendisini istekler, uyarılar, davetiyeler, vaatler, özürler, tahminler ve benzeri şekillerde eylemsel içerikler kazanan söz durumları formunda bize gösterir. Sözün edimsel süreci bu şekilde ortaya çıkar. Konuşmanın gerçekleşmesini ve aynı zamanda bir eylemsel bir süreç olarak ifade edilmesini sağlayan bütün söz edimleri, söylemin edimsel eylem aşamalarında ifadesini bulur. Bu bağlamda dil ve zihin ilişkisinin sadece insana özgü bir süreç olduğunu iddia eden Searle, insanda var olduğu biçimiyle bilincin insan dışındaki varlıklarda bulunamayacağını savunur (Kınağ, 2020, s. 179).

Searle dilin, zihnin oluşumunu meydana getiren bir unsur olduğunu söyler. Bu zihin ve dil toplumsal bir gerçekliğe dayanır. Dil olmadan hiçbir toplumsal kurumun varlığından söz edemeyiz, dil yoksa bu toplumsal kurumların kurulması ve sürdürülmesi imkânsız hale gelir. İnsanda bilinç ve dil ilişkisi organik bir toplumsallık gerektirir. İnsan türüne özgü dilin işlevlerinin farklı olması, insanın kullandığı dilin daha karmaşık ve detaylı olması, varlığını toplumsal kurumların varlığına borçludur. İnsanın kullandığı dilin diğer canlı türlerinde görülmemesi ve bu bağlamda biricik oluşunun nedeni toplumsal kurumlar vasıtasıyla edinilen toplumsal gerçekliktir. Toplumsal gerçeklik ise birden fazla insanın belirli amaçlar ve çıkarlar çerçevesinde bir arada bulunmasıyla yarattıkları organik bir birliktelik sonucunda ortaya çıkan ortak anlam zeminini ifade eder. Bu ortak anlam zemini dili oluşturur (Kınağ, 2020, s. 184-185).

Searle (2014) Chomsky'nin evrensel dilbilgisi konusundaki görüşlerini inceledikten sonra bu görüşlerin katıldığı kısmının insan beyninde doğuştan getirilen bir dil bilgisi aygıtının var olmasının mümkün olduğu yönündeki tez olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu dil edinim aygıtı sayesinde bir çocuğun işlevsel ve donanımsal olarak hangi dilleri öğrenebileceğinin açıklanması mümkün görünmektedir. Fakat Searle, Chomsky'nin diğer kuramsal dilbilim çözümlemelerine katılmaz ve bunların dilin anlaşılması noktasında gereksiz ayrıntılar olduğunu vurgular (Searle, 2014, s. 244-245). Searle'e göre dilin oluşumunda somut ve kör nörofizyolojik işlemler ve bilincin varlığından söz edilebilir; ancak bunun dışında başka bir kurumsal bileşenin varlığından söz edilemez (Searle, 2014, s. 228).

Searle'ün bilinci beynin bir işlevi olarak açıklayan felsefi görüşü biyoloji felsefesi alanında çalışan araştırmacılar için bir başka dayanak noktasını teşkil etmektedir. Özellikle bilincin fotosentez ve sindirimle aynı anlamda bir biyolojik fenomen olarak açıklanması Searle'ün felsefi gelenek içinde dil ve bilinci biyolojik olarak açıklamaya çalışan filozofların arasında yer almasını sağlar. Searle'ün görüşleri hem kartezyen felsefenin hem de indirgemeci materyalizmin dil ve bilinç kuramlarına indirilmiş bir darbedir. Searle, her iki görüşün de dili ve bilinci bu dünyadaki gerçek bir biyolojik özellik olarak ele almaya karşı bir direnç oluşturduğunu, bu engelleyici tutumları dolayısıyla bilincin felsefi olarak anlaşılmasının zorlaştığını vurgulamaktadır (Kınağ, 2020, s. 169-170).

4.1.8.14. Daniel C. Dennett

İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi konusunda felsefe alanındaki en kapsamlı Darwinci bakışı ortaya koyan araştırmacı Daniel C. Dennett'tir. Dennett (2022), *Darwin'in Tehlikeli Fikri: Evrim ve Hayatın Anlamı* adlı kitabının özellikle *Aklımızı Darwin'le Kaçırıyoruz* adlı bölümünde *Zihin İşlerinde Dilin Rolü* alt başlığında konuyu kapsamlı olarak ele almış, Darwinci evrim görüşü bağlamında dilin evrimini çözümlemeye çalışmıştır.

Dennett'e (2022) göre insan zihni, insan evriminin bir ürünü ise insan zihninin de mekanik bir açıklaması olmak zorundadır. İnsan uzay ve zaman içinde birleşmiş olan makroların bir ürünüdür; fakat insan türünün zihni ile diğer türlerin zihinleri arasında ahlaki bir farklılık yaratabilecek düzeyde çok büyük bir farklılık vardır. Bu farklılıklar Darwinci bağlamda iki farklı şekilde açıklanabilir olgulardır. Birincisi doğuştan sahip olduğumuz beyinlerimizde var olan ve son altı milyon yılda doğal seçilim baskısı altında gelişen ve diğer türlerin beyinlerinde bulunmayan birtakım özellikler vardır. İkincisi, bu özellikler kültürel aktarımla harekete geçen tasarım zenginliğinin paylaşılması ile ortaya çıkan birtakım güçlerin muazzam bir şekilde birikmesini muhtemel kılar. Bu iki etmeni bir araya getiren olgu ise dildir.

İnsan türünün dünyada yaşayan en zeki tür olduğu kesindir ve buna bağlı olarak dil yetisine sahip olan tek tür de insandır. Burada asıl araştırılması gereken olgu, dilin insan zihnine ne açıdan büyük bir katkı sunduğunun anlaşılmasıdır (Dennett, 2022, s. 443-444).

Antropologlar alet kullanımıyla birlikte insan zekâsında da bir artışın olduğuna işaret etmektedirler. Vahşi doğada besin elde etmek için alet yapmaya çalışan bazı hayvanlarda da benzer süreçler gözlenmektedir. Alet kullanımı çift yönlü bir zekâ belirtisi olarak karşımıza çıkar. Bir aletin gerekliliğini fark etmek ve bu farkındalığın oluşmasından sonra da o aleti üretmek için bir zekâ gerekmektedir. Ayrıca o aleti kullanarak yaşayan kişi de ayrı bir zekâ gelişimi kazanır. Bir alet ne kadar kusursuzca tasarlanmış ise o aleti kullanan kişiye o kadar gelişmiş bir potansiyel zekâ kazandırmaktadır. Dennett'e (2022) göre sözcükler insanoğlunun geliştirdiği en üstün zihinsel aletlerdir. Sözcükler ve diğer zihinsel aletleri kullanan insan türü zihinsel olarak daha da gelişir. Sözcükler ve diğer zihinsel aletleri birlikte kullanan insanlar daha sonra ne hakkında düşünmeleri gerektiği konusunda daha iyi bir şekilde düşünebilirler. Böylece dil, sabit ve görünebilir bir sınırı olmayan ve hep daha ileri süreçlerle desteklenen içsel yansımaları olan bir kule gibi yükselir (Dennett, 2022, s. 452-453).

Dennett'e (2022) göre bir insan ya da hominid beyninin sözcükleri kullanmaya başlamasından sonra alacağı hâl önemlidir. İlk sözcükler insan zihnine girdiğinde ortamın biçimsel özelliklerin nasıl olduğu da önem taşır. Şunu mutlak bir kesinlikle söylemek mümkündür ki ilk sözcükler insan zihnine girmeye başladığında insan zihninde boş bir alan değildir, bir tabula rasa da değildir. Bir zihinsel alet olarak insan zihnine giren sözcüklerin kendilerini girdikleri ortamın durumuna uyarlamaları gerekir. Daha önceki evrimsel baskılar altında şekillenen ve doğuştan getirdiğimiz birtakım zihinsel alanlar türe özgü bir yapıdadır, narsistik bir nitelik taşır ve bu türe özgü özelliklerin nitelikleri ve nicelikleri kişiden kişiye değişiklik göstermektedir (Dennett, 2022, s. 453).

Dennett'e (2022) göre Darwin insan dilinin uzun düşünce süreçlerinin bir ön koşulu olduğuna inanıyordu. Bu düşünce zincirleri bir şekilde denetlenmelidir, denetlenmezse anlamsız düşünceler karmaşasına neden olabilir. İnsan dili sayesinde olası bilişsel eylemler hâline gelen kendi kendine öneride bulunma ve hatırlatıcılardan yararlanma gibi beceriler olmadan uzun erimli projeleri gerçekleştirebilmek mümkün olmayacaktır. Böylece dil uzun bir süreçte şekillenen deneme ve üretme süreçleri sonucunda son aşamasına ulaşır. Bu aşamada dil yetisi gibi verimli zihinsel aletler takımını kullanarak bilim dediğimiz öngörülü ve kasıtlı bir üretme-deneme yapısının kurulumu gerçekleştirilebilir. Diğer bütün deneme-üretme süreçleri gönülsüz ve bilinçsiz biçimde yapılan süreçler iken bu süreç bilinçli bir

şekilde harekete geçirilir. İnsanlar açısından dilin ilerlemesi yararlı bir teknolojidir. Bu yararlı teknoloji sayesinde üzerinde düşünülebilecek yepyeni bir nesneler sınıfı ortaya çıkmıştır (Dennett, 2022, s. 454-455).

Dennett'e (2022) göre insan beyni anatomik açıdan insan dışındaki hayvan türlerinin beyinleri ile karşılaştırmak anlamsız bir çabadır; çünkü halihazırda insan beyni diğer bütün canlıların beyinlerini gölgede bırakacak düzeyde gelişmiş bilişsel yetilere sahip olacak biçimde gelişmiştir. İnsan beyni bütün unsurlarıyla birlikte bir araya gelmiş tek bir bilişsel sistemden oluşur. Bu birleşme sadece insan türünde gerçekleşen bir evrimsel değişiklik sayesinde ortaya çıkmıştır ki bu değişikliği sağlayan somut unsur dildir. Sahip olduğu iletişimsel bağlantılar ile birlikte her bireyin sahip olduğu insan beyni, diğer beyinlerin bilişsel çalışmalarının bir yararlanıcısı durumundadır ve bu özelliği sayesinde de benzersiz güçler edinerek diğer türlerden farklılaşmıştır (Dennett, 2022, s. 456). Dennett'e (2022) göre insan beyni, oluşması ve bugüne kadar çalışır durumda olması için birçok karmaşık tasarım işinin gerçekleşmesi gereken muhteşem bir vinçtir. İnsan türü bugün sahip olduğu zihni çağlar boyu süregelen çevresel karşılaştırma süreçleri sonucunda edinmiştir. Bu edinim süreçlerinin büyük bir kısmı doğal seçilim süreçleri ile ortaya çıkmış iken bir kısmı da üretme-deneme süreçleri sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır (Dennett, 2022, s. 476).

Dennett (2022) genel olarak Chomsky'nin kuramsal açıklamalarını ele aldıktan sonra bu kurumsal veriler üzerindeki düşüncelerini ifade eder. Dennett'e (2022) göre Chomsky'nin dil konusundaki görüşlerinde haklılık payı varsa dil edinme becerisini araştırmak oldukça zor bir hâl alacaktır. Çocukların dil öğrenme süreçleri gözlemlenebilir süreçler olarak önümüzde dururken dilin öğrenilen bir olgu olmadığını, doğuştan getirilen bir dil edinimi aygıtı sayesinde edinildiğini savunan Chomsky'nin görüşlerini deneysel olarak incelemek oldukça zorlaşır. Chomsky bu konuda haklı ise dil becerisinin edinim süreçlerini açıklamak biyologlara düşer. Biyologlar, türümüzün doğuştan getirdiği bu dil edinimi aygıtını nasıl geliştirdiğini açıklamalıdır. Bu yöntem, dilin öğrenme sonucunda ortaya çıktığını savunan araştırmacıların yöntemlerine göre daha zor bir araştırma programını önümüze koymaktadır (Dennett, 2022, s. 465).

Dennett'e (2022) göre Chomsky, dilin doğuştan gelen bir yeti olduğunu kanıtlamış olması nedeniyle çağdaş dilbilimin kurucu babası olarak kabul edilmesine rağmen dilin ortaya çıkışının doğal seçilim süreçleri tarafından açıklanabilir bir olgu olmayacağı yönündeki yargıları ile de dilin Darwinci açıklamasının yapılması konusundaki en büyük engeli teşkil etmiştir. Bu dil edinim aygıtının insan bünyesine nasıl eklendiği konusunda ortaya atılan bütün

evrimsel açıklamalara karşı inanılmaz bir direnç gösteren Chomsky, ayrıca dil kullanımını modellerle açıklamaya çalışan yapay zekâ girişimlerini de aynı biçimde reddetmiştir. Evrimsel antropoloji kanadında Gould'un görüşlerini, felsefe alanında ise Searle'in görüşlerini yanına alarak kuramsal çerçevesini güçlendiren Chomsky, dilin Darwinci doğal seçilim süreçleri ile açıklanmasının önündeki en büyük engeli inşa etmiştir (Dennett, 2022, s. 480-481).

Dennett'e (2022) göre kuramsal açıdan dilin kökenini açıklamak yaşamın kökenini açıklamaktan daha kolay bir süreçtir. Elimizdeki somut veriler bu sorunun çözümüne açıklama getirebilecek düzeyde işlenmiş maddesel nitelikteki verilerdir. Dilin evrimi ile ilgili bütün ayrıntıları tam olarak açıklamamız mümkün olmasa dahi bu durum görüşlerimizde bir gizem olduğunu göstermez, tam aksine bugüne kadar insanoğlunun biriktirdiği bilgi birikiminin bu süreçleri açık ve net bir biçimde açıklamaya yetmediğini bize gösterir (Dennett, 2022, s. 467).

Dennett'e (2022) göre herhangi bir Darwinci algoritmanın temel bir yürütücü işlevi olan üretme ve deneme yöntemi bireysel olarak insan beyinlerine yerleştiğinde orada insanlara özgü varsayımların ve kuramların istençli ve öngörülü bir biçimde üretilmesini ve denenmesini sağlayan daha güçlü bir dizi sistem meydana gelir. Bu işlemsel süreç, insanların dil üretme ve anlama yetenekleri aracılığıyla bilişsel kapanım süreçlerinden etkilenmeyen açık zihinler yaratır. Dil bu zihinlerin üretiminde büyük bir öneme sahip olduğu gibi kendi ürettiği zihnin gelişmesinden de etkilenerek daha da gelişmiştir (Dennett, 2022, s. 480).

Dennett'i diğer dil felsefesi kuramcılarından farklı kılan iki temel özelliği vardır. Birincisi Dennett, kavramsal olarak diğer dil felsefesi kuramcılarından farklı bir bakış açısıyla dile yönelmektedir. Diğer kuramcılar dilin ortaya çıkışını "dilin kökeni" kapsamında ele alırken Dennett dili doğal seçilim ile ortaya çıkan bir yeti olarak ele alır ve araştırmalarının tarihsel derinliğini insan evriminin tarihsel derinliği ile eşitleyerek daha geniş kapsamlı bir evrimsel açıklama getirmeye çalışır. İkincil olarak ise Dennett, dilin evrimi konusunda doğal seçilim temelli bir açıklama getirerek konuya dar kapsamlı bakan diğer dil felsefecilerinden ayrılarak daha bilimsel bir temele dayanan bir dil kuramı ortaya koyar. Dilin ortaya çıkış süreçleri konusundaki ontolojik felsefi araştırmaların temelini disiplinlerarası bir çalışma alanının sağlam yöntembilimsel temellerine dayandırarak dil felsefesini, şeyler hakkındaki konuşmalar düzeyinden deneysel süreçlerle tanıtlanmış olgular üzerine somut konuşmalar düzeyine taşımıştır.

4.1.8.15. Türkiye'deki Felsefecilere Göre Dilin Evrimi

4.1.8.15.1. Arda Denkel

Ülkemizde dilin evrimi konusunda felsefe alanında görüş bildiren araştırmacılardan biri olan Arda Denkel (1995), dilin evrimi hakkındaki görüşlerini *Dil ve Evrim* adlı makalesinde açıklamıştır. Denkel'e göre insan dili, düşünce-iletim yaklaşımı kapsamında evrimsel bir açıklaması yapılabilecek bir olgudur.

Denkel'e (1995) göre "düşünce-iletim" adlı bir yaklaşımla insan dillerindeki anlam olgusunu genel bir bakış açısıyla iletişime bağlayarak hem anlamı hem de dili evrimsel bir çerçeveye oturtacak biçimde açıklamak mümkündür. Bu sayede insan iletişiminin hayvan iletişim sistemleri ile ortak yönlerini belirleyip bunları birbirine bağlayan evrimsel basamakların belirlenmesi süreci bu düşünce-iletim yaklaşımıyla olası hâle gelecektir (Denkel, 1995, s. 110).

Denkel'e (1995) göre insan dilindeki cümleler, insanın iletişimsel evriminin son aşamasında ortaya çıkmıştır ve onları bu aşamaya özgü araçlar olarak ele almak daha doğrudur. Bu bağlamda dil olgusu, iletişimin gerçekleşebilmesi için zorunlu bir araç olarak ele alınmamalıdır. İnsan iletişiminde anlam taşıyan birimler, dilsel olabileceği gibi dilsel olmayan fiziksel olgular, yani genel iletişim araçları olarak düşünülebilecek söylenimler olarak da belirebilir. Söylenim kavramı ile hem insanın cümle aşamasına gelmiş olan dilini hem de diğer bireysel ve toplumsal işaretlerin yaratacağı anlam dünyasını kapsamış oluyoruz. Bu bağlamda Denkel'e göre bir anlam kuramı, iletilen bir düşünceyi ona araç olan söylenime bağlayan ilkeleri saptamalıdır. Bunun yanı sıra söylenimin anlam taşımasını sağlayan nedenleri ve söylenimlerin düşünceye ne şekilde bağlandığını da açıklamalıdır (Denkel, 1995, s. 110).

Denkel'in (1995) ortaya attığı dilin evrimi görüşü bu noktada Chomsky'nin bazı görüşleri ile taban tabana bir zıtlık göstermektedir. Denkel'e göre Chomsky, Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserindeki görüşünü dilbilimsel bir bağlamda yinelemektedir. Chomsky ve Descartes, insan dilinin türe özgü bir nitelik taşıdığını ve dilin sadece insan türünde bulunduğunu savunmaktadır. Ayrıca Chomsky'ye göre insan dilinin hayvan iletişim sistemlerinin evrim geçirmesiyle ortaya çıktığı konusunda düşünmek boş bir çabadır. Chomsky, genel olarak türlerin evrim geçirdiğine karşı çıkmamakla birlikte ona göre insan dili hayvanlardan insanlara doğru bir evrim çizgisi izlememiştir. Ayrıca Chomsky'ye göre iletişim işlevi insan dilinin başat bir işlevi değildir, diğer işlevlerinden derece farkı olmayan herhangi

bir işlevdir. Chomsky'ye göre iletişim, insan dilinin temel bir işlevi olarak dahi görülemez (Denkel, 1995, s. 111-112). Denkel, bu iki konuda da Chomsky ile farklı düşünmektedir.

Denkel'e (1995) göre Chomsky'nin ileri sürdüğü biçimiyle insan dilinin hayvan iletişim sistemlerinin evrimi ile ortaya çıkmadığını ileri sürmek mümkün değildir. Dilin kendisinin çeşitli gelişim aşamalarından geçmek suretiyle bir evrim geçirmediğini savunmak da olası görünmüyor. Dili Chomsky'nin istediği biçimde tanımlamış olsak dahi insan dilindeki anlamın çeşitli hayvanlarda gözlemlenen iletişim sistemleri aşamalarından geçerek sonuçtaki dilsel iletişim evresine bağlanacak biçimde bir evrim sürecinden geçtiğini öne sürebiliriz. İletişim ve anlam, gözlemlenebilir bir biçimde evrim geçiriyorlar ve sonuç aşamasında dil ortaya çıkıyor. Meseleye tarihsel olarak baktığımızda ise insan dilinin iletişim araçlarının geçirdiği evrimin bir ürünü olarak ortaya çıkmasının sağladığı zengin olanakların insan yaşamında başka önemli işlevleri üstlendiğini tutarlı bir biçimde söylememiz de mümkün görünmektedir (Denkel, 1995, s. 113).

Denkel (1995), Descartes'in insan dili konusunda ortaya attığı tezleri değerlendirdikten sonra onun tezlerinin çağdaş bilimin verileriyle çürütülmüş olgular olduklarını iddia etmektedir. Descartes, hayvanların insanlar gibi konuşamıyor olmalarını düşünce yetisine sahip olmamalarına bağlar. Bugün işitme engelliler için geliştirilmiş işaret dilini oldukça etkili bir şekilde kullanabilen şempanzelerin var olduğunu biliyoruz. Descartes, insan bedeninde saklı kalan düşüncenin gözlemlenebilir tek somut işaretinin söz olduğunu savunur. Ona göre konuşma düşüncenin somutlaşmış biçimidir. Ayrıca Descartes'in düşünce hakkında söylediklerine bakarak bir yorum yapmamız gerektiğinde günümüzde geliştirilmiş olan yapay zekâ olarak adlandırılan şeyi gerçek zekâ olarak kabul etmemiz gerekecektir; çünkü o da konuşarak düşüncelerini somutlaştırabilmektedir (Denkel, 1995: 114-115).

Denkel'e (1995) göre bir iletişim dizgesini diller arasında gösterebilmek için onun ne ölçüde karmaşık olması gerektiğinin belirlenmesi gerekir. Örneğin hayvanlarda sıkça rastlanan ilkel işaret sistemleri dil olarak kabul edilebilir mi yoksa dil olarak adlandıracağımız şeyin en az insan dili kadar karmaşık bir sistem mi içermesi gerekmektedir? Öncelikle dile ölçüt olarak insan dilinin niçin seçilmiş olduğunun sorgulanması gerekmektedir. Bu gerekçelendirilmezse insan dışındaki canlılarda düşünce olmadığını iddia etmek keyfi bir hâl alacaktır. Aynı dili kullandığı varsayılan insanlar arasında dahi dilsel davranışın karmaşıklığı açısından oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır. Denkel'e göre aranılan karmaşıklık düzeyinin ne olduğu konusunda açık bir ölçüt yoktur. İşitme engellilerin geliştirmiş oldukları işaret dilleri insan dilleri kapsamında değerlendirilecek ise şempanzelerin işaret dilini

kullanma konusundaki başarılarını hangi bağlamda ele almamız gerekeceği tartışma yaratan bir konu olacaktır (Denkel, 1995, s. 117).

Denkel'e (1995) göre Descartes ve Davidson gibi düşünürler dili düşüncenin varlığının bir belirtisi olarak görmektedirler. Düşünselliğin niçin ancak dilsel olandan çıkarılabilir bir olgu olduğunu açık bir biçimde göstermedikçe bu düşünürlerin ölçüt olarak niçin dilsel davranış düzeyini seçmiş oldukları da tatmin edici bir gerekçeden yoksun kalacaktır. Düşüncenin neden gelişkin ve karmaşık bir davranış gerektirdiğinin tatminkâr bir açıklaması yapılmadığı sürece olgusal açıdan bu savların kesinliğinden ve bağlayıcılığından söz edemeyiz (Denkel, 1995, s. 118).

Bebekler doğar doğmaz dilsel davranış sergileyecek bir durumda değildir. Çocuklar doğumlarından belli bir süre sonra düşüncenin belirtisi olan dilsel davranışları gösterirler. Descartes'in tezlerinin konuşma çağı öncesindeki çocuklara uygulanmış hâli çeşitli sıkıntılar doğurmaktadır. Dilin varlığını düşünce için zorunlu bir belirti olarak gören Descartes, henüz konuşmaya başlamamış çocukları zihni olmayan biyolojik makineler olarak değerlendirerek hayvanlarla aynı kefeye koymak zorunda kalacaktır. Bu, felaket boyutlarına varan bir kuramsal hatayı da beraberinde getiriyor. Aynı yaratığın önce hayvan iken büyüdükçe tür değiştirerek insan olduğunu savunmak zorunda kalıyorsunuz. Zihnin olmadığı dönemde bir hayvan olarak değerlendirilmesi gereken bir canlı büyüyüp bir zihin, anlak sahibi olduğunda tür değiştirerek insan mı olmaktadır? Burada düşüncenin doğuştan geldiğini savunan Descartes, dilsel becerilerin çocukların doğuştan sahip oldukları bir potansiyel yetenek biçiminde var olduğunu ve bu yeteneğin zaman içinde uyarımlarla etkinleşerek kullanıma girdiğini savunmak zorunda kalır (Denkel, 1995, s. 119-120).

Denkel'e (1995) göre Descartes ve Davidson yaklaşımının karmaşık ve incelikli düşünceyi ancak ve ancak dilsel davranışa ve dilsel davranışı gösteren varlıklara bağlayabileceğimiz yönündeki tezlerini olumlayabiliriz; fakat bu olumlama düşünce-iletim yaklaşımını yıkıcı bir nitelik taşımadığı gibi herhangi bir evrimsel açıklamayı da olumsuzlayıcı bir nitelik taşımaz. Karmaşık düşüncenin yalnızca dil kullanan insanlarda var olabildiğini iddia etmemiz ne kadar doğru ise birçok türdeki hayvanın da oluşturduğu yalın düşünceleri birbirlerine iletebildiklerini aynı doğrulukla iddia edebiliriz (Denkel, 1995, s. 120).

Son çözümlemede Denkel'e (1995) göre evrimsel bir anlam kuramının doğrulanabilir olması için düşünme yetisinin bir dil geliştirmeyi başaramamış varlıklarda da bulunuyor

olması gerekmektedir. Denkel, bu varlıklarda yalın bir düşünsel düzeyin var olduğunun belirlenmesinin bu evrimsel yaklaşımın olanaklılığını sağlayabileceğini düşünmektedir. Böylece kuram, insan dilindeki anlamlılığa benzer bir yapının dil öncesi canlılar tarafından yaratıldığını gösterecektir, bu sayede uzlaşım ve dilsel yapının aşama aşama bu anlamlılıktan evrim geçirerek türediğini ortaya koyabilecektir. Şu aşamada farklı türlerde farklı karmaşıklık düzeylerine sahip dilsel yapılar gözlemlemekteyiz; fakat son aşamayı dilselliğin oluşturduğu aşamalı bir biçimde karmaşıklaşan bir iletişim dizgeleri yelpazesi ile karşı karşıya olduğumuzu söylememiz mümkündür. Adı geçen dil öncesi anlamlılık, dil öncesi düşüncelerin bazı uzlaşım dışı söylenimler ile iletilebilir olmasına bağlıdır. Böyle bir durum olanaklı değil ise dil gibi son derece karmaşık ve zihinsel bir yapının ansızın insan türünde ortaya çıktığını iddia etmek zorunda kalırız ki bu da temeli davranışa dayanan evrimsel bir açıklama olmaktan uzak bir yaklaşım olacaktır (Denkel, 1995, s. 121).

Denkel'e (1995) göre bu noktada Chomsky'ye katılabilmek mümkün değildir. Çünkü ona katılırsak dil dediğimiz dizge; hayvanlardaki daha ilkel iletişim dizgeleri ile bağlantısı kurulamayan, filogenetik çizgisi izlenemeyen, birdenbire ortaya çıkan bir mucize olarak görünmeye başlayacaktır (Denkel, 1995, s. 121). Denkel, kuramsal çözümlemesinin sonunda vardığı noktada, günümüzde Chomsky'nin teorisine yöneltilen en güçlü eleştiri olan doğal seçilimci kuramları felsefi olarak doğrulayan oldukça güçlü bir felsefi argüman sunmaktadır.

4.1.8.15.2.Kubilay Hoşgör

Dilin evrimi konusunda felsefe alanında görüş bildiren Kubilay Hoşgör (2016), *Simbiyotik Bir Bakışla Dilin Evrimi* adlı makalesinde "hologenomik evrim teorisi" kapsamında "ortakyaşamsal" (simbiyotik) bir bakışla insan dilinin evrimini ele almıştır. Hoşgör (2016), dil yetisinin ortaya çıkışında mutasyon süreçlerine uyum gösteren virüs ve bakteri gibi mikroorganizmaların bir görevi olup olmadığına odaklanarak çalışmasını yürütmüştür. Hoşgör, insanoğlunun dil yetisinin evriminde mikrobiyotanın oldukça önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir. Hoşgör'e (2016) göre insan bedeni tek bir organizma niteliğinde değildir, bunun tam tersine insan bedeni çok sayıda organizmanın birlikte yaşadığı bir ekosistemdir (Hoşgör, 2016, s. 332).

Öncelikle Hoşgör (2016) tezinin arka planını oluşturulan biyolojik ve genetik kuramları açıklayarak işe başlar. Simbiyotik bakışla dilin evrimi açıklamaya çalışırken üzerinde durduğu ilk kuram hologenomik evrim teorisidir. Virüs, bakteri, parazit gibi mikrobiyal öbeklerin türümüzün evrimsel eğilimini belirleyecek biçimde bağımsız olarak kendiliğinden geliştiğini savunan teoriye, hologenomik evrim teorisi denir. Bu teori ilk kez

1994'te moleküler biyolog Richard Jefferson tarafından ortaya atılmıştır. Jefferson, hologenomik evrim teorisinde evrimsel güçlerin bireysel organizmalar düzeyinde bağımsız davranmak yerine hep birlikte holobiont bir davranış sergilediğini iddia etmektedir. Başka bir deyişle evrim, bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan popülasyonlar düzeyinde değil, bireylerin oluşturduğu ekolojik dizge bazında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda doğal seçilim, uyarlanımcıların ve onların karşıtlarının savunduğu biçimiyle bireylerin yahut popülasyonların seçilimi anlamına gelmez. Hologenomik evrim teorisine göre seçilim, ekolojik dizgenin seçilimidir (Hoşgör, 2016, s. 332).

Richard Jefferson, 1980'lerden önce enzimler üzerine yaptığı çalışmalarda insan bedeni içindeki bakterilerin pasif asalaklar olmadığını, aksine çeşitli yollar kullanarak insan bedeninin yapısına müdahalelerde bulduklarını keşfetti (Hoşgör, 2016, s. 333). Jefferson bu durumun sadece bedenimizin üzerinde etkili olmadığını bunun yanı sıra mikrobiyomun insanın evrimi üzerinde de büyük bir rolü olduğunu ileri sürerek hologenomik evrim teorisinin temellerini atmıştır. Ona göre mikrobiyom pek çok fizyolojik süreçte görev üstlenmektedir. Mikropların; üreme, doğurganlık, eş seçimi gibi doğal seçilimde de etkili olan unsurlar üzerinde bir etkisinin olduğunu ve bu etkisi yüzünden doğal seçilim süreçlerini de etkilediğini iddia etmiştir. İnsan bedenindeki mikrobiyont popülasyonları makrobiyont organizmaların davranışları üzerinde etkili olurlar ve böylece onların evrimini yönlendirirler (Hoşgör, 2016, s. 334).

Jefferson'dan sonra da hologenomik evrim teorisi üzerine çalışmalar yapılmış ve yeni yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Yeni yaklaşımlar, simbiyotik mikropların insan evriminde sanılanın çok daha ötesinde oldukça büyük bir rol oynayabileceğini göstermiştir (Hoşgör, 2016, s. 335). Hoşgör'e (2016) göre insan vücudundaki bazı mikroorganizmalar metabolizmanın sürdürülebilirliği için yaşamsal işlevler üstlenir. Örneğin insan bedeninde sindirim sistemine yardımcı olarak çalışan bir bağırsak mikrobiyotası bulunur. Bu mikrobiyotayı oluşturan mikroorganizmalar, insan hücreleri tarafından sentezlenemeyen ürünleri sentezleyebilirler. Bu ürünler olmadan sindirim sistemimiz çalışamaz, bu yüzden bağırsaklarımızdaki bu mikroorganizmalar insan vücudu için çok büyük bir önem taşırlar. Bu bağlamda mikroplar insanın fizyolojik bütünlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır (Hoşgör, 2016, s. 337).

İnsan bedeni; farklı türlerin karşılıklı ilişkilerine dayalı olarak anatomik, fizyolojik, immünolojik ve gelişimsel işlevlere sahip olan holobiyontlar biçiminde evrim geçirmiştir. Mikrobiyom, insanın doğal seçilimini belirleyen davranış ve performans özelliklerini etkiler.

Mikrobiyota insanı tamamlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Son çözümlemede mikrobiyota unsurları olmadan türümüze insan denemez. Çekirdekler ve kromozomlar insan genomunun yalnızca iskeletini oluşturmaktadır. Asıl genom, hologenomdur. İnsan da dâhil olmakla birlikte tüm makrobiyontlar, pek çok hologenomun bir bileşiminden oluşmaktadır (Hoşgör, 2016, s. 338).

Hologenomik evrim teorisinin iddiaları evrimsel biyoloji çevrelerinde olumlu karşılanmamıştır. Teorinin Lamarkçı evrim kuramına atıfta bulunan bölümleri vardır ve bu bölümler şüpheyle karşılanmıştır ve bunun yanı sıra daha fazla doğrulayıcı kanıta da gereksinim duyulmaktadır. Buna rağmen hologenomik evrim teorisinin doğal seçilim konusuna getirmiş olduğu yeni açılım sayesinde insanın evrimsel süreçte edinmiş olduğu tüm yetilerin ortaya çıkışı bu teorinin bakış açısıyla açıklanabilir (Hoşgör, 2016, s. 339). Bu açıdan hologenomik evrim teorisi, memetik evrim teorisine benzemektedir. İnsan evrimini kültürel eşleyiciler ile açıklamaya çalışan memetik evrim teorisi de birçok açıdan Lamarkçı olmakla itham edilerek eleştirilmektedir.

Chomsky'ye göre insan dil yetisini rastlantısal bir genetik mutasyon sonucunda edinmiştir, eğer dil bir adaptasyonun ürünü ise şu aşamada bu adaptasyonun hangi anlamda ve nasıl gerçekleştiğini bilemeyiz. Dil yetisi, insanoğlunun doğuştan getirdiği biyolojik ortaklığının bir parçasıdır. Hoşgör (2016), bu noktadan hareketle Chomsky'nin teorisinin temel bileşenlerine değindikten sonra bu teoriyi asıl güçlü kılan unsurun insan, zihin ve bilgi tasarımımızı altüst edecek biçimde biyolojideki bulgulardan beslenmesi olduğunu vurgular (Hoşgör, 2016, s. 342-343).

Başta Gould olmak üzere evrimin adaptasyonist süreçleri üzerine görüş bildiren kuramcıları inceleyen Hoşgör (2016), daha sonra bu görüşlerden çıkardığı sonucu ortaya koyar. Adaptasyon, gendeki mutasyonların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Organizmanın çevreye uyum sağlaması bu gen değişikliği ile gerçekleşir. Gendeki değişimler adaptasyonun niteliğini belirler. Ancak evrimsel süreç sadece gendeki mutasyonlar üzerinden yürümez. Hoşgör'e göre bu noktada daha bütünsel bir bakış açısına gereksinimimiz vardır. Nasıl ki bir sanat eserini onu meydana getiren fiziksel unsurlara indirgemek mümkün değilse evrimi de sadece gen adaptasyonuna indirgememiz doğru değildir. Her genin çevresiyle ilişkisi çok önemlidir, her gen bir diğer gene bağlıdır, genler birbiriyle etkileşim hâlindedir. Bu bağlamda Hoşgör, adaptasyonist açıklamanın dilin evriminin anlaşılması noktasında yeterli olamayacağını, dilin karakteristik özelliklerinin evrimini ekstra-biyolojik varlıkların evrimsel süreçteki etkilerinin bir yan ürünü olarak anlamayı ve bunu da hologenomik evrim kuramıyla

açıklamayı dener (Hoşgör, 2016, s. 348). Hologenomik evrim teorisi, organizmanın çevresindeki değişimin ona etkisini dikkate alır, bu bağlamda birey çevresiyle bir bütün oluşturur (Hoşgör, 2016, s. 358).

Hoşgör'e (2016) göre bizi insan yapan olguların DNA'mızda kodlandığına yönelik görüş indirgemeci bir yaklaşımdır. Bu indirgemeye göre insan dilinin temel morfolojik ve işlevsel özellikleri doğal seçilim olgusu ile tamamıyla açıklanabilir. Doğal seçilimin dil yetisinin evrimi için uygun açıklamayı sunduğunu kabul ettiğimiz vakit, dil edinim süreçlerini salt beynin gelişimine bağlı olarak açıklamak yeterli olacaktır. Oysa böyle bir indirgemenin cevap veremediği bazı sorular bulunmaktadır. Sözgelimi primatlar ile aramızdaki bilişsel farklılık sadece beyin büyüklüğünden kaynaklanmaz, aynı zamanda beynin işlevsel özellikleri bağlamında da ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Darwinci doğal seçilim, dil yetisinin evrimini tek başına açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Darwinci doğal seçilim süreçlerini temele alarak ilgili teoriyi genişletmek gerekmektedir. Bu bağlamda hologenomik evrim teorisi, Darwinci evrim teorisinin genişletilmesinde yararlı olabilir ve böylece indirgemenin yanıt veremediği sorulara yanıt bulunabilir. Homo sapiens olarak adlandırılan tür, bütünüyle hücresel yapısı ile birlikte mikrobiyotasının oluşturduğu simbiyotik bir bütündür ve bu bütün bir ekosistem olarak düşünüldüğünde dilin evrimine bakışımızın formu da değişecektir (Hoşgör, 2016, s. 349).

Hoşgör'e (2016) göre simbiyotik bir bakışla ele alındığında organizmanın bir parçası olarak değerlendirilen ve duyusal bir dizge olan duyusal-motor dizge, mikrobiyomun evrimsel süreçte oynadığı rolün etki alanı içindedir. Bu bağlamda mikrobiyomun ve bağışıklık sisteminin beyinle birlikte evrim geçirmesinin dilin evrimine yol açtığını söyleyebiliriz. Hologenomik evrim teorisi bunu ileriye sürebilmemizi sağlamaktadır. Canlı bir bedene sahip olmadan dilin evriminden söz edebilmemiz mümkün değildir. Bedenin ve mikrobiyomun birlikte evriminden söz ediyorsak bu durumda, aynı zamanda, bedenin bir parçası olarak beynin evriminin de mikrobiyomun evrimiyle birlikte ele alınması gerekir. Daha geniş düşünecek olursak insan türünü bipedal hâle getiren eş evrimsel süreçte rol oynayan mikrobiyomumuz, türümüzün alet yapabilmesini, veri işlemleyebilmesini, düşünebilen canlılara dönüşebilmemizi sağlamıştır (Hoşgör, 2016, s. 352).

Hoşgör'e (2016) göre dil ile insan arasındaki ilişki simbiyotik bir ilişkidir. İnsan olmadan dil olamaz, dil yetisi olmadan da insan türü yaşamını sürdüremezdi yahut en azından homo sapiens olarak hayatta kalamazdı. Homo sapiens kendi türünde devrimsel bir değişiklik yapmış ve sembollerden oluşan bir iletişim sistemi inşa ederek hayatta kalabilme becerisini

geliştirmiştir. Sapiens türünün hayatta kalabilmesine yardımcı olan başka etkenler de vardır. Bunlar iki ayak üstünde hareket etmeye başlamasıyla birlikte ellerin serbest kalması, serbest kalan ellerle alet üretiminin başlaması, insan dışındaki türlerde de var olan duyusal motor dizgeyi bilgisayımsal bir dizge ile birleştirerek üstün bilişsel yetiler geliştirebilmiş olmasıdır (Hoşgör, 2016, s. 356).

Moleküler biyoloji ve mikrobiyoloji alanından elde edilen veriler değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılabilir: 1. İnsanoğlunun dil yetisi bir uyarlama sonucu değil, bir epifenomen olarak ortaya çıkmış olabilir. 2. Dilin bir epifenomen olarak ortaya çıkmasına neden olan olgu, atalarımızın bipedal duruma evrilerek ellerinin serbest kalması olabilir. 3. Türümüzü bipedal olmaya zorlayan evrimsel süreçte mikroorganizmik ekosistemin eş evriminin rolü göz ardı edilemez. Mikrobiyomun evrimi beynin evrimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir, dil yetisinin evriminde ise epifenomenal açıdan etkili olmuştur (Hoşgör, 2016, s. 332).

Ülkemizde biyoloji felsefesi üzerine çalışan araştırmacılardan Kubilay Hoşgör (2016), dilin evrimi konusunda etkili olması muhtemel mikrobiyolojik yapıları inceleyen hologenomik evrim teorisini ele alarak değerlendirmiş, dilin evriminde etkili olan evrimsel mekanizmaların (adaptasyon, eksaptasyon, doğal seçilim) çeşitli açılardan değerlendirerek bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Hoşgör'ün dilin evriminin simbiyotik bir süreç olarak açıklanabileceği yönündeki görüşü oldukça özgün ve birçok anlamda değerli bir bakış açısını içermektedir. Bugüne kadar insanın bilişsel yetilerinin açıklanması için kullanılan geleneksel evrimci bakış açısına ek olarak insan vücudunu ekosistemler içindeki başka bir ekosistem olarak tanımlayarak olguya değişik bir açıdan bakması oldukça değerlidir. Mikrobiyotanın insan beyninin evrimi konusundaki önemi neredeyse yaygın kabul görmüş bir olgudur. Oysa dilin evrimi konusunda mikrobiyotanın yarattığı ekosistemin etkili olduğunun iddia edilmesi çok yeni ve özgün bir bakış açısıdır. Bu bağlamda düşündüğümüzde evrimsel biyolojinin elde ettiği verilerin biyoloji felsefesi alanında da eleştiri süzgecinden geçirilmesi oldukça değerli bir çabadır.

4.2. Konuşma Becerisi Eğitimi Bağlamında Dilin Evrimi

4.2.1. Dil Edinimi ve Ana Dili Edinimi Alanında Yapılan Çalışmaların Dilin Evrimi Bağlamında İncelenmesi

4.2.1.1. Dil Edinimi

Dilin kullanımından edinimine, değişiminden yapısına kadar dilin söylemdeki işlevleri dilin kullanılmasını ve öğrenilmesini biçimlendirmektedir. Bunların tamamı birbirinden ayrılamaz. İnsanın toplumsal eylemini insan dili kadar net bir biçimde yansıtabilen

bir olgu yoktur. Biliş, bilinç, tecrübe, bedenselleşme, beyin, benlik ve insan etkileşimleri ile toplum, tarih ve kültürün tamamı oldukça zengin ve karmaşık örüntülerle birbirinden ayırt edilemez bir biçimde iç içe geçmiş durumdadır. (Ellis, 2023, s. 66).

Kaygısız'a (2019) göre birinci dil edinimi, biyolojik olarak belirlenmiş bir süreç içerisinde gerçekleşir ve bu süreçte çocuklar herhangi bir özel eğitime gereksinim duymaksızın anadillerini edinmektedirler (Kaygısız, 2019, s. 439). Dil yetisi çocuklarda kendiliğinden gelişmektedir. Çocuklarda dil yetisinin gelişimi bilinçli bir çaba ve planlı bir eğitim gerektirmeden ortaya çıkan son derece özgün ve karmaşık bir yetkinlik türüdür. Bunun gizli bir mantığı bulunmaktadır ki bu da öğrenmeye dayanmaktadır. Dil yetisinin edinimi her bireyde aynıdır; fakat bilgiyi işlemek ve zekice davranmak için gerekli olan bir mola yetenekten de farklıdır (Saygılı, 2019, s. 137).

Karakaya'ya (2008) göre dil edinimi, doğal ve aşamalı bir süreç içerisinde gelişmektedir. Anne karnında başlayan bu süreç, okul öncesi dönemde hızlı gelişir ve gelişim evreleri bir ömür boyu sürer. Özellikle ergenlik ve gençlik evrelerinde değişkenlik göstermektedir. Gençlerin bu dönemdeki duygusal ve fiziksel gelişimleri dil edinimlerini ve kullanımlarını doğrudan etkilemektedir. Dil edinimi; biyolojik, bilişsel duyusal ve toplumsal koşullara göre değişkenlik gösterir. Ana dili ediniminin hızı ve ilerlemesi kişiye göre farklılık gösterebilir, her çocukta aynı olmamaktadır. Dil edinimi iki düzeyde gerçekleşir. Bunlardan birincisi edim düzeyidir, ikincisi ise edinç düzeyidir. Edim düzeyinde dil doğuştan getirilen bir yetidir ve doğuştan getirilen dil aygıtları ile kendiliğinden gerçekleşir. Edinç düzeyinde ise doğumdan sonra yaygın ve örgün eğitim aracılığıyla gelişir (Karakaya, 2008, s. 22).

Dil edinimi çevreden gelen bilgilerin edilgen bir biçimde seçilerek alınması süreci değildir. Bu süreç içinde birey çevreden gelen bilgilerin anlamlandırılması için beyindeki bilinçdışı ilkeleri kullanır. Bilgiler bu ilkeler sayesinde etken bir biçimde yapılandırılır. Bu ilkeler dilsel girdilerin salt bir papağan gibi tekrar edilmesi süreci değildir, edinilen bilgilerin yeni yollarla kullanılmasını da sağlayan ilerleyici bir süreçtir (Ergenç, 2008, s. 12). Altmışdört'e (2013) göre insanlar doğuştan getirdikleri bazı yetiler sayesinde birkaç yıl içerisinde kendiliğinden ana dillerini edinirler. Bu nedenle dil konusunu ele alırken edinim ve öğrenim olarak konuyu iki yönlü ele alarak düşünmek gerekmektedir (Altmışdört, 2013, s. 52).

Aktaş ve Yaqoob'a (2021) göre dil edinimi ile dil öğrenimi birbirinden farklı süreçlerdir. Aktaş ve Yaqoob'a göre dil edinimi, dil öğreniminden önce gerçekleşen bir

aşamadır. Dil edinimi farkında olmadan ve kendiliğinden gerçekleşen bir süreç iken dil öğrenimi bilinç, anlama, kavrama ve çaba gerektirmektedir. Dil edinimi bir ön hazırlık ya da programa gereksinim duymaz; fakat dil öğrenimi planlı ve programlı bir etkinliktir. Dil edinimi süreçleri kapsamında edinilen dil ana dili olarak kabul edilirken öğrenme süreçleri sonucunda edinilen dil ya da diller ikinci, üçüncü dil olarak kabul edilmektedir. Dil edinimi önceden tasarlanmamış bir süreci imlemekteyken dil öğrenimi önceden tasarlanmış bir süreci imlemektedir (Aktaş ve Yaqoob, 2021, s. 48).

Çocuklar dil edinimine biyolojik olarak yatkındır. Dili kullanmalarına yardımcı olan ve genetik olarak önceden belirlenmiş bir yapı ile dünyaya gelirler. İnsanoğlunun dil gelişiminin gerçekleşebilmesi için biyolojik bir eğilime sahip olması dil edinimi süreçlerinde çevresel etkenlerin görev üstlenmediği anlamına gelmemektedir. Son çözümlemede dil, toplumsal bir ortamda edinilebilir. Çocuğun dil gelişiminde insan beyninin biyolojik yapısı, düşünme dizgesinin gelişimi, çevre ve çocuğun içinde bulunduğu kültürel ortam eşgüdümlü olarak etkili olmaktadır (Karatay, 2007, s. 464).

Güvendir ve Yıldız'a (2014) göre çocuğun ana dili ediniminde fiziksel gelişimin yeterli olması çok önemli olmakla birlikte bilişsel gelişimi de oldukça önemlidir. Dil edinimi, yürüme eyleminin öğrenilmesi gibi belirli bir zaman diliminin geçmesi ile kendiliğinden gerçekleşmez. Dilin edinilebilmesi için çeşitli bileşenlere gereksinim vardır. Çocuğun çevresindeki yetişkinleri gözlemlemesi, çevresindeki yetişkinlerden gereksinim duyduğu anda istediği yardımı alabilmesi, çevresindeki sesleri işiterek anlamlanlandırabilmesi gerekir. Ayrıca bu süreçlerde edindiği dilsel girdiyi konuşarak bir çıktı olarak aktarabilmesi de gerekmektedir (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 1).

İlk insanımsıların insan dilini yaratmalarını anlayabilmek için bugün yeni yeni konuşmaya başlayan bebeklerin dili nasıl edindiklerini incelemek insanoğlunun dil yetisinin evrimi hakkında bize birtakım ipuçları verebilir. Bebeklerin sesli göstergelerden sözlü göstergelere doğru uzanan bir dil edinim aşaması vardır. İlk insanımsılar da bebekler gibi belli olaylar ve nesneler karşısında çıkarılan ses karışımlarının bazılarını çevrede bulunan nesne ve olaylar ile davranışsal olarak ilişkilendirip pekiştirme yoluyla dili edinmiş olabilirler (Başkan, 1968, s. 151-152).

Çapan'a (1996) göre çocuklarda dil edinimini incelemek sadece sözel anlatımın edinilmesinin incelenmesi anlamına gelmemektedir. Çocukların dil edinimi, sözel anlatımla aynı doğrultuda gelişen bir bilinçlenme sürecinin de nasıl bir nitelikte ve boyutta olduğunu

açıklamaktadır. Çocukların dil ediniminin bilişsel gelişimleri ile aynı doğrultuda gelişmesine rağmen bilişsel gelişim sözel gelişimden daha önce gerçekleşmektedir. Çocuklar dil edinirken önce dilin anlatım biçimlerini tam ve doğru bir biçimde kullanamazlar; fakat daha sonra bunu geliştirirler (Çapan, 1996, s. 287).

Alanyazında çocukların dil edinim süreçlerinin aşamalarının sınıflandırılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Brewster, Ellis ve Girard'a (2022) göre çocuklar, dil edinimi süreçlerinde belirli aşamalardan geçerek dile ulaşmaktadır. Bu aşamalar; agulama-bebekçe konuşma, ilk sözcük, sesbilimsel-sözdizimsel ve sözcüksel normlar, sözdizimsel ve sözcüksel zorluk ve zenginlik, konuşma becerileri biçiminde sınıflandırılmıştır (Brewster, Ellis ve Girard, 2002, s. 14-15. Akt., Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 5-6).

Herschensohn (2007) çocukların dil edinimi süreçlerinin aşamalarını şöyle sınıflandırır: İlk aşamada birinci yılda ana dilin ses sistemi edinilir. Daha sonra ikinci yılda sözcükleri edinme ve onları birleştirme gerçekleştirilir. Son aşamada ve üçüncü yılda ise biçimsel söz diziminde uzmanlaşma aşaması geçilerek dil edinilir (Herschensohn, 2007, s. 227. Akt., Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 7).

Herhangi bir dilin çekimlerinin ve eklerinin karmaşık olması o dili çocukluk çağından başlayarak öğrenen ve konuşan bireyler için büyük bir sıkıntı doğurmamaktadır. Mevcut dili konuşan bireylerin büyük bir kısmı o dili yaşamlarının erken bir döneminde bilincinde olmadan ve aşamalı bir şekilde edindikleri için çoğunlukla bu dili öğrenme olgusunun zorluk derecesinin farkında olamazlar (Smith, 1985, s. 220. Akt., Murteza, 2015, s. 39-40).

İnsan denilen canlıda gizli bir konuşma yeteneği bulunmakla birlikte bu yetenek ancak toplumsal bir çerçeve içinde gelişebilmektedir. İnsandaki dil davranışı veya dil fenotipi insanın atalarından gelen dil genotipi veya dil yeteneği ile toplumsal çevre şartlarının olumlu bir karışımı sonucunda ortaya çıkmaktadır (Dobzhansky, 1956, s. 20. Akt., Başkan,1968, s. 150).

Şahin'e (2023) göre dilin edinimi ve evrimini konu alan çalışmalar dil öğretimi ve eğitimi bağlamında oldukça önemlidir. İnsan beyninin yapısal özellikleri ve işleyiş mekanizmaları üzerine bilinen olgular ile dil edinimi ve öğretimi konusunda bildiklerimizin sentezlenmesi ile daha işlevsel ve güvenilir eğitim-öğretim modelleri oluşturmamız mümkün olabilir. Bu kapsamda dilin evrimi üzerine yapılmış çalışmalar hem ana dili edinimi hem de ikinci dil edinimi bağlamında beynin yapısı ve işleyişi konularının ne kadar önemli olduğunu bize gösterebilir. Bu sayede farklı ve özgün dil edinimi ve yabancı dil öğretimi modelleri geliştirilebilir (Şahin, 2023, s. 5).

İlhan'a (2005) göre çocuklarda dil edinimi ile ilgili beş temel görüş bulunmaktadır. Bunlar psikolinguistik görüş, davranışçı görüş, anlamsal-bilişsel görüş, sosyolinguistik görüş ve etkileşimci görüştür (İlhan, 2005, s. 156). Çocuklarda dil edinimi üzerine çalışan kuram ve kuramcılarından ortaya attığı görüşlerle ilgili farklı sınıflandırmalar da mevcuttur. Keklik (2009) dil edinimi ile ilgili görüşleri temelde üç başlık altında incelemektedir. Bunlar davranışçı görüş, psikolinguistik görüş ve etkileşimci görüştür. Etkileşimci görüşü ise sosyokültürel görüş ve zihin gelişmesi olarak iki alt başlık altında tasnif eder (Keklik, 2009, s. 151-162).

4.2.1.1.1. Dil Edinimi Kuramları

4.2.1.1.1.1. Davranışçı Kuram

Davranışçı kurama göre çocuklar konuştukları dili diğer herhangi bir şeyi öğrenir gibi öğrenirler. Çevreden gelen birçok uyaranın zamanla sınıflandırılması, biçimlendirilmesi ve benzer durumlarda benzer ses ve tepkilerin verilmesi sonucunda bu tepkilerin olumlu pekiştirilmesi sonucunda dil gelişir. Ödül ve ceza gibi pekiştiriciler yoluyla bir gelişim sürdürülür. Davranışçı kurama göre dil, uyarıcı-tepki bağı ile öğrenilen bir yetidir. Davranışçı kuram dili, dilsel davranışın öğrenilmesi bağlamında ele almaktadır (Öztürk Dağabakan ve Dağabakan, 2007, s. 3).

Davranışçı kurama göre dil sesbirim ile sözcük, anlam ile sözcük, tümce ile yanıt arasındaki bağlantılara dayalı bir yapıdır ve bu yapı uyarıcı-tepki bağı ile açıklanabilen bir olgudur. İnsanlarda gözlenen karmaşık dil davranışları, bir dizi uyarıcının çeşitli tepki biçimlerini ortaya çıkarması ile açıklanabilir (Maviş, 2006, s. 32).

Davranışçı kurama göre dil, pekiştirme sonucunda belirli bir davranışın ortaya çıkması sonucunda öğretilmektedir. Bebekler sesleri tekrar ederken günlük dildeki sözcüklere benzer sesler çıkardıkları zaman çevreleri tarafından pekiştirilirler. Böylece bebekler, çevrelerindeki insanlar tarafından geliştirilen sesleri daha sık kullanmaya başlar. Böylece davranışsal olarak dil gelişimi sağlanır. Davranışçı görüşte dilin kendisi değil yaratmış olduğu sözel davranış incelenmiştir. Dilin biçim ve anlam boyutları görmezden gelinerek dilin ses bilimsel bağlamdaki edinimiyle ilgilenilmiştir (Keklik, 2009, s. 152).

4.2.1.1.1.2. Psikolinguistik Kuram

Dil edinimini biyolojik ve psikolojik kaynaklardan yola çıkarak açıklamaya çalışan kuramcılara psikolinguistik kuramcılar denmektedir. Bu kurama göre insanlar dili

edinebilmek için gerekli olan bir mekanizmayla dünyaya gelirler, dil yetisi doğuştandır. Bu kurama göre bütün çocuklar biyolojik olarak belli bir olgunluk düzeyine ulaştıktan sonra dil edinim aygıtı devreye girer ve tıpkı yürümeyi öğrenir gibi konuşmayı da öğrenirler (Öztürk Dağabakan ve Dağabakan, 2007, s. 4).

Psikolinguistik kuram, insanın genetik olarak en az bir dili öğrenmeye programlanmış bir biçimde dünyaya geldiğini savunur. Psikolinguistik kuramcılara göre insan dili öğrenilmez, doğuştan getirilir, buna da "dil edinimi" denir. Psikolinguistik görüşün en önemli temsilcisi Noam Avram Chomsky'dir. Bu görüşü savunan kuramcılara "doğuştancılar" da denmektedir (Keklik, 2009, s. 153).

Bu görüşe göre çevre, çocuğun dili öğrenip öğrenemeyeceği konusunda belirleyici değildir. Her çocuk doğuştan bir dil edinim donanımı ile dünyaya gelmektedir. Çevre sadece çocuğun hangi dili öğreneceği konusunda etkilidir. Olağan gelişim çizgisini seyreden her çocuk mutlaka en az bir dili edinir. Psikolinguistik kuram, dil edinimi süreçlerinde biyolojik yapının birinci derecede önemli olduğunu savunur. Her çocuk bir dil edinim aygıtına doğuştan sahiptir, bu aygıt insan beyninde bulunan ve dil ediniminde gerekli olan bir nörolojik yapıdır. Bu aygıt, çevreden gelen sınırlı veri ile harekete geçer ve çocuk çevresinde kullanılan dilin kurallarını ve dil bilgisini bu aygıt sayesinde uyaranların yetersiz olduğu bir ortamda dahi kendiliğinden edinebilir (Keklik, 2009, s. 154).

4.2.1.1.1.3. Etkileşimci Kuramlar

Etkileşimci kuramlar dil edinimini doğrudan taklit ve model alma gibi süreçlerin sonucundan gelişen bir yeti olarak ele alırlar. Bu kurama göre dil edinilirken toplumsal ve kültürel ortamdan etkilenilir (Öztürk Dağabakan ve Dağabakan, 2007, s. 3).

Dil edinimi konusundaki ortaya atılan etkileşimci kuramlar davranışçı ve psikolinguistik kuramların en güçlü yönlerini kabul ederek bu iki görüş arasında uzlaşmacı bir yolu takip ederler. Etkileşimci kuramlara göre çevre, biyoloji, zihin yapısı gibi etkenler dil edinim süreçlerinde etkilidirler. Etkileşimci kuramlara göre bu etkenlerin tamamı birbiriyle etkileşim içinde dil edinim süreçlerini belirlemektedir (Keklik, 2009, s. 156).

4.2.1.1.1.3.1. Sosyokültürel Kuram

Sosyokültürel kuramın iki önemli temsilcisi olan Vygotsky ve Bruner, dil ve düşüncenin gelişimini anlatırken toplumsal etkileşimi merkeze alarak görüşlerini

geliştirmiştir. Her iki kuramcı için de dilin edinilmesi için en önemli araç dildir (Keklik, 2009, s. 156).

Vygotsky, insan zihninin işleyişini açıklayabilmek için sosyokültürel kuramı temele almıştır. Vygotsky bu kurama göre dil ediniminin sosyal etkileşim ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. Dil ediniminin anlamlandırılabilmesi için çocuğun çevresiyle etkileşime girmesi önemlidir. Bu bağlamda Vygotsky, "yakınsak gelişim alanı" kavramı üzerinden dil edinimi hakkındaki görüşlerini açıklamıştır (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 18).

Sosyokültürel kurama göre çevre dil edinimi süreçleri üzerinde doğrudan etkilidir. Çocuğun içinde bulunduğu sosyokültürel çevre dil edinimini doğrudan etkiler. Çevrenin dil edinimine uygun olması, dil edinimini olumsuz etkileyecek çevresel sorunların az olması çocuğun etkin bir biçimde dili edinmesini sağlayacaktır. Bu kuramın en önemli temsilcisi olan Vygotsky, dil ediniminin sosyal etkileşim aracılığıyla gerçekleştiğini savunmaktadır, ona göre hem dil edinimi hem de dil gelişimi sosyal bir bağlamın içinde oluşmaktadır (Aktaş ve Yaqoob, 2021, s. 50).

Etkileşimci kuramı savunan Vygotsky, dil edinimini öğrenme ve gelişme ilişkisi açısından inceler ve öğrenmenin çocuğun gelişim seviyesi ile bir şekilde uyumlu olması gerektiğini savunur (Keklik, 2009, s. 159). Vygotsky'ye göre diğer gelişim alanlarında olduğu gibi dil ediniminde de taklit oldukça önemli bir olgudur. Diğer gelişim alanlarında çocuk nasıl ki çevresindeki insanları taklit ederek kendisini geliştiriyorsa dil konusunda da çevresindekileri taklit ederek bir sonuca ulaşır (Keklik, 2009, s. 160). Vygotsky çocuğun gelişmesinin yalnızca yaşa bağlı bir olgu olmadığını, çocuğu çevreleyen koşulların da bu gelişim süreçleri üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır (Keklik, 2009, s. 165).

Bruner'e göre bilişsel gelişimin en önemli aracı dildir. Çocukların dünyayı anlamlanlandırabilmesi ve dünyadaki sorunları çözebilmesi için yetişkinlerin dili nasıl kullandıklarını araştırmıştır. Bu konuda da "bilişçatısı" adlı bir kavramı ortaya atmıştır (Cameron, 2001, s. 8. Akt., Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 21). Dilin bilişsel gelişim süreçlerindeki en etkili araç olduğunu ifade eden Bruner, yetişkinlerin dili kullanarak çocukların bir etkinliği yapabilmesine destek sağladığı düşüncesini savunmaktadır. Bu bağlamda Bruner'in bilişçatısı kavramı ile Vygotsky'nin yakınsak gelişim alanı kavramı birbiriyle örtüşmektedir (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 22).

4.2.1.1.1.3.2. Bilişsel Kuram

Bilişsel kuram büyük ölçüde Piaget'nin zihinsel bilişsel kuramı üzerine kurulmuştur. Piaget, zihinsel gelişim kuramında dil edinimi ve gelişimi ile zihin gelişimi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Dil edinimi zihin gelişmesine bağımlıdır; fakat zihin gelişmesi dile bağımlı değildir. Dil, çocuğun zihinsel gelişim sürecinde edindiği diğer sembolik beceriler gibi zihinsel gelişime bağlı olarak edinilir (Keklik, 2009, s. 162). Piaget, bebekleri ve çocukları çeşitli bağlamlarda gözlemleyerek onların ana dilini nasıl edindikleri ile ilgili bilgiler edinmeyi amaçlamıştır. Piaget dil ediniminin zihnin çeşitli bölümlerinde meydana gelen çeşitli gelişimler ile oluştuğunu düşünmektedir (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 14). Piaget'ye göre dil, çocukluk döneminde gelişen semboller dizgesinden ibarettir ve bu dizge çocuğun çevreyle kurduğu fiziksel etkileşim sırasında edindiği bilgileri açıklamak için kullanılmaktadır (Aktaş ve Yaqoob, 2021, s. 50).

Piaget, öğrenme ve gelişim boyutlarında çevresel koşulların etkin olduğu görüşüne katılmaz. Ona göre çocuğun dili kullanma konusundaki yetkinliği içinde bulunduğu zihinsel gelişim evresi ile yakından ilişkilidir. Piaget'ye göre her çocuk bilişsel süreçleri aynı sıra ile izler, dil gelişimi büyümenin biyolojik ilerlemesini ve çocuğun beyinsel gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Piaget'nin zihinsel gelişim kuramının evreleri (duyusal motor dönem, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi, soyut işlemler dönemi) çocuğun ana dili gelişimini anlamak için son derece önemlidir (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 15-18).

Piaget'ye göre çocuğun düşünce dizgesinin temelinde benmerkezcilik bulunmaktadır. Konuşmasında da aynı benmerkezci nitelik görülür. Benmerkezci konuşmada çocuk iletisinin anlaşılıp anlaşılmadığını önemsemeksizin kendi kendine konuşur. Yedi ila sekiz yaşlarından sonra benmerkezci konuşma yerini toplumsal konuşmaya bırakır. Piaget'ye göre çocuğun kendi kendine yaptığı bu konuşmalar toplumsallaşma ile birlikte yerini tamamen toplumsallaşmış konuşmaya bırakır (Özbay ve Barutçu, 2013, s. 940).

Bilişsel kurama göre dil, zihinle ilgili bir işlemdir ve dil edinimi de zihinsel becerilerin gelişimi ile paralellik göstermektedir. Bilişsel kurama göre dil; çocuğun algılama, anlama, dikkat, hayal etme, bellek, akıl yürütme gibi zihinsel etkinliklerinin gelişmesine bağlı olarak gelişmektedir. Bu kurama göre çocuğun zihinsel gelişimi dört döneme ayrılarak analiz edilmeye çalışılmıştır ve bu dönemlerin içinde dil, kavram, düşünce ve akıl yürütme gibi özelliklerden söz edilmiştir (Keklik, 2009, s. 162).

4.2.1.2. Dil Edinimi Konusunda Çalışan Kuramcıların Görüşleri

4.2.1.2.1. Vyvyan Evans'ın Dil Edinimi Kuramı

Çocuklar dili oldukça yavaş ve parçalı biçimde öğrenir. Kademeli bir şekilde de geliştirir. Çocukların dil edinim örüntüsü içinde yaşadıkları dil ortamı ve maruz kaldıkları dil tipi ile ilişkilidir. Dil en başta somut dilsel malzemeye dayanır. Çocuklar ustalık kazandıkları ifadelerden başlayarak belli bir sürenin sonunda genellemeler yapmaya başlarlar. Bunu oldukça yavaş bir biçimde kademeli olarak, eşitsiz bir biçimde, dilsel ulamlar oluşturarak yaparlar. Bu sürecin sonunda ise gelişmiş bir dilbilgisi sistemini edinirler (Evans, 2020, s. 140).

Çocukların söyledikleri ifadeler işittikleri ifadeleri temel almaktadır. Şimdiye kadar ortaya konulan kanıtlar dili öğrenmenin dil kullanımından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Dil öğrenme üzerine yapılan araştırmalar, çocukların erken dönemde kullandıkları çok kelimeli ifadelerin büyük bir bölümünün (%90'dan fazlasının) maruz kaldıkları dilin örüntülerinden türemiş olduğunu kanıtlamaktadır. Çocukların gerçekte ne işittiğini, fiili olarak ne söylediğini inceleyen araştırmalar çocukların dili işittikleriyle öğrendiklerini ortaya koymaktadır. (Evans, 2020, s. 145-145).

Çocuklar dil öğrenme sürecine iki temel beceri örüntüsü ile başlarlar ve bu beceriler sayesinde evrensel bir dil bilgisine ihtiyaç duymadan dili kullanımdan kaynaklanan nedenlerle edinirler. Bu yetilerden birincisi örüntü bulma yeteneğidir. Bu genel bilişsel beceri sayesinde insan bebekleri örüntüleri tanır, ses ve sözcük dizileri üzerinde istatistiksel çözümlemeler yapabilir. Henüz dil üretmeye başlamış olan bebeklerin tek tek sesleri ayırt edebilerek bu sesleri sözcük, öbek ve sözce biçiminde sınıflandırabildiği görülüyor (Evans, 2020, s. 148-149).

Çocukların dil edinme sürecinde kullandığı ikinci örüntü ise taklittir. Dil öğrenme süreci özel bir taklit becerisini gerektirir. Bebekler yetişkinlerin iletişim kurma niyetini tanımakla kalmazlar, benzer bir iletişimsel ilgiyi üzerlerine çekmek için bu rolü taklit de edebilmelidirler (Evans, 2020, s. 152). Dil edinimi, simgesel ve kültürel olgular için eşsiz bir uyarlanım süreci olsa da niyet okuma, taklit, örüntü bulma gibi beceriler bu noktada yeterli olmayabilir. Kullanım ölçüsünde dil tezine göre çocuklar işittikleriyle öğrendiklerini sık sık tekrar ederek dilbilgisel yapılara ulaşırlar (Evans, 2020, s. 154-155).

İnsan dili, öğrenme yoluyla edinilmektedir. Öğrenme, toplumsal etkileşim süreçleri kapsamında bir kültürel aktarım süreci içinde meydana gelir. Çocuklarda dilin gelişmediği

durumları örnekleyen vahşi çocuklar vakalarında bu durumu açıkça görüyoruz (Evans, 2020, s. 54). İnsan diline maruz kalmayan çocuklar asla bir insan dilini yetkin bir biçimde konuşamaz. İlk gençlik döneminden başlayarak konuşmayı öğrenebilme yeteneğinin zayıflaması olağan bir durumdur (Evans, 2020, s. 55). Bu bilgilerden çıkarmamız gereken temel ders şudur: İnsan dili, bireysel olarak içinde yaşadığımız toplumsal gruplar sayesinde ve bir kültürel bağlam içinde şekillenir, aktarılır ve öğrenilir (Evans, 2020, s. 56).

4.2.1.2.2. Noam Avram Chomsky'nin Dil Edinimi Kuramı

Chomsky'ye göre dil edinimi, insanoğlunun genetik olarak doğuştan getirdiği bir kapasitesidir. Çevredeki uyarıcıların yetersiz olduğu bir ortamda dahi insan oldukça karmaşık ve mükemmel bir dil edinir. Bunu sağlayan başat olgu, insan beyninde yerleşmiş hâlde bulunan dil edinim aygıtıdır (Cem-Değer, 1996, s. 100).

Chomsky'ye göre her bireyin doğuştan sahip olduğu bir dil edinim aygıtı bulunmaktadır. Çocuklar dil dizgesinin altında yatan nedenleri keşfederken doğuştan getirdikleri dil edinimi aygıtını etkin bir biçimde kullanır. Çocuğa ana dilinin (birinci dil) öğretilmesine gerek yoktur. Çocuklar ana dillerini dil edinim aygıtı sayesinde edinirler. Çevrenin ve çocuğun etrafındaki kişilerin çocuğun dil edinimi süreçlerinde basit ve önemsiz bir etkisi bulunmaktadır. Bu varsayımlarından hareketle Chomsky'nin dil edinimi kuramı, doğuştancılık kuramı olarak da adlandırılmaktadır (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 10).

Chomsky'nin öncülük yaptığı ve insan beyninde içsel bir dil edinimi cihazının var olduğunu savunan kanadın tezlerinde karşı itirazlar da vardır. Öncelikle dil ediniminde kavrama aşaması üretim aşamasından önce gelmektedir. Çocuk dili edinirken sadece dilin sözdizimi özelliklerini edinmez, aynı zamanda o dile ait olan dilin kendine özgü bütün özelliklerini de öğrenir. Chomskyci kuramcılar bu diğer özelliklerin de içsel olduğunu düşünmezken sadece özyineleme üzerine odaklanırlar. Çocuk dili edinirken içsel bir dilbilgisi cihazından daha çok güçlü bir öğrenme mekanizmasına gereksinim duymaktadır (Kerimoğlu, 2016, s. 56).

Çocuklar bir dili edinmeye içinde bulunduğu durumda var olan zengin bir kavramsal çerçeve ile başlar. Ayrıca çok karmaşık bir ses yapısına sahiptirler, aynı zamanda bu karmaşık ses yapısını çözebilmeye yarayan zengin bir varsayım sistemine de sahiptirler. Hume'un ifadesiyle "doğanın benzersiz eli"nden çıkan bu sistemler bilgilerimizin parçacıklarını oluşturur. Bu nitelikler insanoğlunun biyolojik donanımının bir parçasını teşkil eder ve bu

biyolojik donanım denetim yoluyla uyandırılır, çocuğun etrafındaki maddi dünya ile etkileşimi süresince belirgin hâle gelerek zamanla zenginleşir (Chomsky, 1988, s. 34).

Ev işaret dilini kullanan çocuklar gözlemlendiğinde bu çocukların ilk etapta bilgilendirme amaçlı oldukça basit bir dil kullanarak günlük ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıklarını gözlemleriz. Söz dizimleri çok basit, büyük ölçüde olasılıklara dayalı, normatif olmayan cümlelerle kendilerini ifade ederler. Hiçbir bilişsel eksikliğe sahip olmamalarına rağmen ilk etapta dil bilgisinden yoksun bir dil kullanırlar. Bunun nedeni bir topluluk içinde uzlaşımsal olarak eksiksiz bir dili öğrenememiş olmalarıdır. Bu tür çocuklar evden çıkıp topluluklara ulaştıklarında ise dilbilgisel bir yapıya sahip olan bir işaret dili inşa ederler. Önceleri bir ev işaret dili olarak ortaya çıkan Nikaragua İşaret Dili, ikinci kuşak kullanıcıları aynı ortamı paylaştıklarında çok kısa bir sürede yetkin bir dilbilgisel boyuta ulaşmıştır (Tomasello, 2021, s. 205). Bu durum bize dilbilgisel niteliklerinin bir topluluk içinde iş birliği ortamında edinildiğini göstermektedir. Tomasello, bu bağlamda Chomsky'nin kuramının çocukların dil edinimi süreçlerini tam anlamıyla açıklama konusunda yeterli olamayacağını düşünmektedir.

Krashen, Chomsky'nin dil edinimi cihazı hakkındaki görüşlerine katılmaktadır; fakat yetişkinlerin dil edinimi konusundaki görüşlerinde ayrışmaktadır. Chomsky'ye göre yetişkin bireyler dil edinim cihazlarından yararlanamazlar, bu cihaz belli bir dönem aralığında çevresel etkiler ile etkinleşir ve daha sonra kullanılamaz. Krashen ise dil edinimi cihazının bir yaşam süresi boyunca etkin olduğunu ve yeniden faaliyete geçmesi için uygun koşulların oluşturulması gerektiğini savunur (Uçak, 2016, s. 69).

Skinner, dili insan davranışının bir ürünü olarak kabul etmiştir. Dilin doğuştan gelen bir yeti olduğunu savunan ve bu bağlamda dilin içgüdüsel bir yeti olduğunu iddia eden görüşü reddederek davranışçı bir dil teorisi ortaya koymuştur. Skinner tarafından geliştirilen edimsel koşullanma kuramına göre edimsel davranış organizma tarafından ortaya konulur ve bu edimsel davranışın sonuçları denetlenir. Bireyin davranışı olumlu sonuçlanırsa o davranış birey tarafından tekrar tekrar yapılır. Buna dayanan davranışçılar, insanoğlunun dilinin de dışarıdan gelen uyarıcılar ile gelişen uyarıcı tepki bağı sonucu öğrenildiğini ileri sürmüştür. Skinner'e göre insan dili, edimsel koşullanma süreçleri ile ortaya çıkar, olumlu pekiştireç alan sözel davranış sık aralıklarla kontrol edilirse öğrenilir. Herhangi bir sözcüğe tepki verdiğinde ödüllendirilen bir çocuk bunun doğru bir sözel davranış olduğunu anlar ve bu sözcüğü daha sonra tekrar eder. Çocuk dilin -dil bilgisi dâhil- bütün özelliklerini bu uyarıcı, tepki, ödül, ceza mekanizmaları sayesinde öğrenir (Karabulut, 2021, s. 13-14). Chomsky'nin dil edinimi

kuramı Skinner'in uyarıcı-tepki odaklı davranışçı açıklamalarına karşı ve onu yıkıcı bir şekilde inşa edilmiştir.

Chomsky'nin dil edinimi kuramının felsefi alt yapısı Descartes'in kartezyen felsefesine dayanmaktadır. Bu aşamada insanoğlunun dil yetisinin doğuştan geldiğini savunan Chomsky ile düşünme yetisinin doğuştan geldiğini savunan Descartes'in kesiştiği nokta ortaya çıkmaktadır.

4.2.1.2.3. Krashen'in Dil Edinimi Kuramı

Krashen'e göre dil edinimi oldukça uzun bir süreci işaret etmektedir. Dil edinimi, ana dili yahut hedef dili öğrenen kişinin farkında olmadan, bilinçsizce ve herhangi bir savunma konumunda olmadan aldığı anlamlı iletilerin birikimiyle oluşmaktadır. Ona göre dil edinimi için dilbilgisi kurallarına ve sıkıcı dil kurallarına gereksinim bulunmamaktadır (Uçak, 2016, s. 67).

Krashen, dil edinimi için bütün koşulların olumlu olması hâlinde dahi yeterli miktarda dinleme yapmayan ve anlamlı iletilerin etkisi altında kalmayan bireylerin konuşmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu koşullar gerçekleşmez ise kişi dili edinemez. Dil edinen bireyin, sessiz dönem ya da kuluçka dönemi denilen ve dile maruz kaldığı bir aşamadan oluşan bir dönem geçirmesi gerekir. Ayrıca bu dönemde de bulunduğu ortamda anlamlı iletilerle etkileşim içinde olmalıdır. Krashen'e göre dil edinimi ve dil öğrenme arasında bir fark bulunmaktadır. Dil edinimi, dilin bilinçaltı süreçlerini imlerken öğrenme bilinçli ve istendik bir süreci imler (Uçak, 2016, s. 67).

Krashen'e göre dil edinimi alanında üç kuram ortaya atmıştır. Bunlardan birincisi monitör kuramıdır. Bu kurama göre birey dili edinirken zihni tıpkı bir editör gibi çalışır. Monitör, ifade biçimleri ve dil bilgisi kuralları bağlamında devreye girer ve kişinin konuşmasını denetler. Monitör konuşma becerisinin gelişmesinde olumsuz bir etkiye sahipken yazma becerisinin geliştirilmesini olumlu etkiler. İkinci kuram ise mesaj kuramıdır. Mesaj kuramında edinim, var olan dile yeni ve anlamlı eklemelerin yapılmasıyla gerçekleşir. Bu kurama göre dilin bağlamı ait olduğu dünya ile ilgili bilgilerin yenilenmesi ve yeni bilgilerin de eklenmesi ile gelişir. Bu bağlamda dil ediniminde anlamlı konuşmalara odaklanmak dil bilgisinden daha yararlıdır. Mesaj kuramında dil üretme becerisinin kazanılması önemlidir. Dil, doğrudan öğretilmez, kuluçka sürecinin tamamlanması gerekir (Uçak, 2016, s. 68).

Krashen'in üzerinde durduğu üçüncü kuram ise etkin filtre kuramıdır. Bu kurama göre dil öğrenen kişinin motivasyonu, özgüven veya kaygısı alınan anlamlı iletilerin kalıcılığını

etkilemektedir. Alınan iletilerin etkisi kişinin hazır bulunuşluk düzeyleri ile doğrudan etkilidir. Bu bağlamda psikolojik parametreler dil edinimi konusunda doğrudan etkilidir. Krashen'e göre dil edinme, dil öğrenmeden çok daha önemlidir. Ancak edinimin gerçekleşebilmesi için kişinin anlamlı iletilerle etkileşime girmesi ve hedef dil ortamında yaşaması bir gerekliliktir (Uçak, 2016, s. 69).

Krashen'e göre dil edinimi her yaşta mümkün olabilen bir süreçtir. Çocuklar ana dilini edinim yoluyla öğrenirler. Çocuklar ikinci dili de edinim yoluyla öğrenirler. Hatta gençler, yetişkinler, yaşlı insanlar bile dil edinebilirler. Krashen'e göre insan beynindeki dil edinimi aygıtı asla çalışmayı durdurmaz. Krashen'in bu teorisinden hareketle çocukların ana dili edinim süreçleri dikkatli bir biçimde incelenmelidir ve elde edilen bulgular ikinci ya da üçüncü dil ediniminde uygulanabilecek biçimde uyarlanmalıdır (Demir, 2018, s. 119).

4.2.1.3. Dil Edinimi Süreçlerinde Kritik Dönem (Critical Period) Olgusu

Gelişim ve öğrenme üzerinde etkili olduğu belirlenen kritik dönem olgusu ilk olarak embriyoloji alanında yapılan deneysel çalışmalarda elde edilen bulgular sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Stockard tarafından yapılan çalışmalarda zamanlama olgusunun organizmanın biyolojik gelişim süreçleri üzerinde oldukça önemli bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. O zamandan başlayarak kritik dönem olgusu, öncelikle nörolojik gelişim ve dil edinimi olmakla birlikte pek çok alanda yapılan çalışmalar üzerinde etkili olmuştur (Kaygısız, 2019, s. 438).

Dil ediniminde kritik bir dönemin var olduğuna yönelik varsayım bilimsel bir gerçektir. Bu olguya yönelik bilimsel kanıtlar öncelikle biyoloji ve nöroloji gibi alanlardan gelmiştir. Biyodilbilimi (biolonguistic) ve sinirdilbilimi (neurolonguistic) alanlarından elde edilen veriler de bu konuda kanıtlayıcı bilgiler sunmaktadır (Demirezen, 2003, s. 6). Dil edinimi süreçlerinde kritik dönem varsayımı ilk defa Amerikalı dilbilimci Lenneberg tarafından ortaya atılmıştır. Dil edinimi alanında kuram geliştiren Krashen de bu konuyu ele alarak tartışan araştırmacılar arasında yer almaktadır (Demirezen, 2003, s. 7).

Aydın'a (2014) göre kritik dönem, belirli bir alandaki becerilerin edinilmesi noktasında yaşa bağlı olarak belli bir avantaja sahip olunan dönemdir. Kritik dönem belirli bir zaman süreci içerisinde belirli bazı özelliklerin başat öneme sahip olduğu ve bu özellikleri etkinleştirecek uyaranların devinimsellik kazanması gereken bir dönemdir. Öğrenmenin gerçekleşmesi ve hedef becerilerin kazanılması için kritik dönem oldukça önemlidir. Kritik dönem geçtikten sonra bu becerilerin kazanılması zorlaşacaktır (Aydın, 2014, s. 33).

Dil edinimi süreçlerinde kritik bir dönemin var olduğunu ve bu dönemin geçilmesinden sonra herhangi bir dilin edinilmesinin mümkün olmadığını ya da çok zor olduğunu savunan dil ediniminde kritik dönem hipotezlerinin incelenmesi dilin evriminin anlaşılması ve açıklanması açısından oldukça önemlidir. Kritik dönem hipotezi çerçevesinde yürütülen tartışmalar ve ortaya atılan kuramlar dil ediniminde belirli bir yaş aralığının var olduğunu ve bu yaş aralığı aşıldıktan sonra herhangi bir insan dilinin öğrenilmesinin ya hiç mümkün olmadığını ya da çok zor olduğunu desteklemektedir.

Ana dili edinimi için bir üst yaş sınırı vardır ve bu üst sınır 10-12 yaş dolaylarında ergenlik sürecinin sonuna doğru tamamlanır (İzbul, 2022, s. 26). Lenneberg (1967) de benzer bir görüşü savunmaktadır, ona göre dil edinim süreçleri yaklaşık olarak iki yaş civarında beynin olgunlaşmasıyla ve adı geçen dönemde hedef dile maruz kalmak şartıyla birlikte başlamaktadır ve nöroplastite olgusunun etkinlik kazanmasıyla birlikte ergenlik döneminde son bulmaktadır. İnsan beynindeki yarı küreler arasındaki bağlantı 2 yaş civarında kurulmaya başlanır ve 12-13 yaşlarında bu bağlantının kurulumu tamamlanır. Bu süre içinde çocuklar esnek nöron yapısına bağlı olarak öncelikle ana dillerini edinirler, aynı süreç içinde ikinci bir dili de oldukça etkin bir biçimde öğrenirler (Lenneberg, 1967, s. 176).

Dil edinimi için doğuştan getirilen nörolojik hazır bulunuşluğun önemli olduğu apaçık bir gerçektir. Bunun yanı sıra doğuştan gelen potansiyellerimizin uygulama düzleminde bir karşılığının olabilmesi için çocuğun erken yaşta içinde bulunduğu dil ortamı, başka bir deyişle anne ve babanın kullandığı dilin niceliği ve niteliği çok önemlidir. Dil edinimini büyük oranda üç yaş civarında son bulan bir kritik dönemde çevrede bulunan unsurlar etkiler (Suskind, 2019, s. 93).

Dilin öğrenimi konusunda iki temel görüş bulunur. Birincisi davranış bilimcilerin savunduğu ve dilin deneme yanılma yoluyla öğrenildiğini savunan davranışçı görüştür. İkinci görüş ise dilin doğuştan gelen, genetik bir temele dayanan birtakım içgüdüsel bilgilerin ürünü olduğunu savunan bilişselci yaklaşımdır. Dilin bütün dilsel girdilerden bağımsız bir şekilde gelişmeyeceği açık bir gerçektir. Kimse sizinle konuşmaz ise konuşmayı öğrenmeniz mümkün değildir. Tarihsel süreçte karşımıza çıkan birtakım vakalar (vahşi çocuklar) bir ana dili öğrenmek için ergenlik dönemi çevresinde sona eren bir kritik dönemin var olduğunu kanıtlamaktadır. Eğer bu kritik dönem içinde herhangi bir insan dilini öğrenmeyi başaramazsanız bir daha asla herhangi bir insan dilini düzgün bir şekilde öğrenemezsiniz (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 205-206). Dil edinimi de dilsel girdiye ihtiyaç duymaktadır. Dil edinimi beynin önceden belirlenmiş bölümlerine bağlı olarak ortaya çıkar; fakat yaşamın ilk

dönemlerinde uygun girdilere ve aynı zamanda genetik olarak belirlenmiş beyin yapılarına bağlı olarak gelişmektedir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 207).

Gelişimin kritik bir döneminde dil öğrenilmelidir. Dil, mümkün olan en kısa sürede öğrenilmelidir ve bir dili öğrenmek için en kolay yol, dil edinim cihazını kullanarak dili öğrenmektir. Dil edinim cihazını kullanarak bir dili öğrenmek için belli bir kritik dönemde olmak gerekir. O kritik dönem dışında dil edinim cihazını kullanarak bir dili öğrenmek daha zor ve maliyetli olacaktır. Kritik dönemde dil öğrenmeye açık ve uygun olan sinapslar bu dönemin dışında aynı işlevi yerine getirememektedir (Smith ve Szathmáry, 2019, s. 209).

İnsanlarda dilin öğrenilebilmesi için kritik dönem 3 yaş civarıdır. İnsan yavrusu bu yaşa kadar dili öğrenebilir. Oysa bu yaşa kadar diğer insanlarla iletişime girmeyen çocukların dili öğrenmesi zorlaşır. Doğaya terk edilmiş çocuklar, akıl hastalarının kasıtlı bir şekilde iletişimden yoksun bırakarak büyüttüğü çocuklar dili öğrenememiştir, sonradan öğrenseler bile hiçbir zaman üç yaş öncesinde dili iletişim ortamında öğrenen sağlıklı çocukların seviyesine ulaşamamışlardır. Doğuştan sağır olan çocuklar, erken teşhis edilip gerekli özen gösterilmez ise işaret dilini üç yaşından önce öğrenen çocuklar düzeyinde öğrenemezler (Atasoy, 2013, s. 56).

Çocuklar erken yaşlarda neredeyse kendiliğinden gelişen bir süreçler silsilesi ile ana dillerini öğrenirler. Daha sonra bir başka dil edinmeye çalıştıkları vakit ise bu dili edinmeleri ana dillerine göre daha zor olur. Hatta hatta sonradan öğrenilen bu dili ne kadar iyi öğrenmiş olurlarsa olsunlar ana dilleri kadar yetkin bir biçimde konuşamazlar, aksanlı konuşurlar. Bunun meydana gelmesinde beyninde meydana gelen birtakım sinirsel patolojiler etkin olur (Picq, 2020, s. 25).

Güvendir ve Yıldız'a (2014) göre ana dilinin ediniminde kritik bir yaş döneminin var olduğunu savunan görüş, ikinci dil edinimi konusunda çalışan araştırmacılarda da büyük bir yankıya neden olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda ikinci dilin ediniminde de kritik bir dönemin var olduğu bulgulanmıştır. Bu verilerin ışığında ikinci dilin edinimi için "ne kadar erken o kadar etkin" görüşü yaygınlık kazanmıştır (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 27).

Alanyazında kritik dönem hipotezi üzerine yapılan çalışmaları ve yürütülen tartışmaları ayrıntılı olarak inceleyen Kaygısız (2019), kritik dönem olgusunun gelişim ve öğrenme süreçleri açısından oldukça önemli olduğu ve birinci dil edinimi süreçlerinde kritik dönem olgusunun başat bir öneme sahip olduğunu, nörolojik araştırmalar sonucunda elde

edilen bulguların bu tezi güçlü bir biçimde desteklediğini ifade etmektedir (Kaygısız, 2019, s. 444).

4.2.1.2. Ana Dili Edinimi

Ana dili kavramı TDK Güncel Türkçe Sözlük'e (2024) göre çocuğun ailesinden veya içinde yaşadığı topluluktan edinmiş olduğu dil olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024).

Aksan'a (2004) göre ana dili, ilk önce anneden ve yakın çevreden daha sonra ise ilişkili çevrelerden edinilerek öğrenilir. Ana dili, insanın bilinçaltına inen ve bireyin toplumla en güçlü bağları kurmasını sağlayan bir dildir (Aksan, 2004, s. 175). İnsanların içine doğdukları ve büyüdükleri ortamda kullanılan dil, o aşamada içinde bulundukları ortamda en çok "ana" bulunduğu için ana dili olarak adlandırılmıştır (Kırımlı, 2017, s. 237). Aksan (2004) ana dili kavramını ele alan kaynaklarda genel olarak "ana" kavramından yararlanıldığını; fakat dilbilim sözlüklerinde ana dili kavramının daha çok "çevrenin dili" olarak ele alındığını belirtmektedir (Aksan, 2004, s. 171). Oruç (2016) ana dili kavramının hatalı ve yanlış kullanımlara neden olabileceğini düşünerek bu terim için birinci dil kavramını önermektedir. Birinci dil, ana dilidir ve dolayısıyla edinilir; ikinci dil ise yabancı dildir ve öğrenilir (Oruç, 2016, s. 320).

Ana dili kavramı hakkında çok farklı görüşler ve tanımlamalar bulunmaktadır. Kırımlı'ya (2017) göre bunların arasında "insanların içinde doğup büyüdükleri çevrenin dili" ifadesi daha kapsayıcı bir ifadedir. Ana da çocuğun içine doğup büyüdüğü çevrenin bir parçasıdır. Ayrıca birçok çocuk anneleri olmadan doğup büyümek zorunda kalmaktadır ve bu çocukların da bir şekilde ana dilini edindikleri bilinmektedir. Ana kavramı üzerine yapılan aşırı vurguların tamamının ana dili edinimindeki iletişim ve toplumsal gerçekliklerin görmezden gelinmesine neden olduğunu vurgulayan Kırımlı, ana dili ediniminde toplumsal gerçekliklerin de önemli olduğunu savunmaktadır (Kırımlı, 2017, s. 238).

Ana dili kavramı ile ilgili farklı görüşler olduğu gibi ana dilinin edinilmesi ya da öğrenilmesi konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre ana dili öğrenilir, bazı araştırmacılara göre ise edinilir. Davranışçı kurama göre ana dili öğrenilir, bilişsel kuramcılara göre ise ana dili edinilir. Davranışçılara göre ana dili uyarıcı, tepki, ödül, ceza, pekiştirme ve tekrar süreçleriyle öğrenilen bir olgudur. Bilişselcilere göre ise ana dili öğrenme yoluyla geliştirilmektedir. Yeni doğan bir bebeğin öğrenme süreçlerini gerektirecek bir bilgisi ve bilinci olmamasına rağmen dili edinebildiğini savunan bilişselcilere göre ana dili,

edinim yoluyla elde edinilen bir yetidir. Bilişsel kuramcılara göre ana dili edinilir, öğrenilmez (Oruç, 2019, s. 281).

Kara'ya (2004) göre ana dili edinimi süreçlerinde çocuğun içinde yaşadığı çevre oldukça etkilidir. Ana dili edinim süreçlerinde çocuk ve çevre arasında karşılıklı bir etkileşimsel süreç işlemektedir. Yıllar boyu süren ana dili ediniminde çocuk ve çevre iş birliği içinde çalışır. Ana dili edinimi için gerekli olan içsel unsurlar her çocukta bulunmaktadır. Bunlar çocukların içinde bulundukları çevre tarafından harekete geçirilir. İlk çığlıklardan başlayarak çocuğun içinde yaşadığı çevredeki tepkiler dilin edinim aşamalarının biçimlendirilmesini sağlar (Kara, 2004, s. 303).

Demir ve Yapıcı'ya (2007) göre ana dili edinimi, aile ortamından toplumsal çevreye doğru genişleyen bir kültür ortamında bireyin doğumundan başlayarak kendiliğinden gelişen ve her şeye rağmen gerçekleşen bir süreçtir. Çocuğun ana dili kazanımındaki temel etkenler, yakın çevresindeki uyarıcıların yaptığı sürekli tekrarlar ve bu tekrarların yanı sıra insanlar tarafından yapılan pekiştirmelerdir (Demir ve Yapıcı, 2007, s. 180).

Demir'e (2018) göre bireyler ana dilini edinirken aylar boyunca süren uzun bir zaman diliminde sadece dinleme yaparlar. Uzun bir süre sonra anlamlı ses taklitlerine başlar ve çevreden aldıkları pekiştireçlere göre de heceleri, sözcükleri ve zamanla da tümceleri oluştururlar. Birey dil enstrümanları olarak tanımlanan becerileri ana dilini edinirken kazanır. Yeterli seviyede dil beslemesine maruz bırakılmayan bir zihinden ana dilini üretebilmesini beklemek insanın doğasına aykırı bir tutumdur. Yeterli düzeyde dilsel girdiye maruz kalan bir zihin ana dilini üretebilecek donanıma ulaşır (Demir, 2018, s. 119-120).

Çelebi'ye (2006) göre ana dili insanın ömrü boyunca içinde yaşadığı topluma göre şekillenen ve öncelikle beyindeki dil merkezinin olgunlaşmasına bağlı olarak sosyokültürel etkileşim süreçleri içinde gelişen, değişken göstergeler dizgesidir (Çelebi, 2006, s. 303). Ana dili edinim süreçlerindeki kavram gelişimi aşamasında çocukların kendi ana dillerinde üretici ve yaratıcı düşünceye erişebilmesi gerekir. Çocukların edindikleri kavramları içselleştirmeleri ve çağrışım yoluyla daha önce öğrendikleri kavramlarla ilişkilendirerek beyindeki kavram örüntüsünü sağlamlaştırabilmeleri ana dili edinimi ve diğer düşünce süreçlerinin gelişimi için oldukça önemlidir. Çocuk ana dilinde içselleştirebildiği kavramları başka bir zamanda başka bir dizge içinde etkin bir şekilde kullanarak dile getirebilir (Çelebi, 2006, s. 297-298).

Güvendir ve Yıldız'a (2014) göre ana dili (birinci dil) ediniminde gözlem, tekrar, taklit, tonlama gibi süreçleri kullanarak dili edinen çocuklar bu dili edinebilmek için herhangi

bir öğretim sürecine gereksinim duymamaktadır. Ana dili edinimi doğal ortamında ve dolaysız bir biçimde gerçekleşmektedir. Çocuk çevre tarafından kendisine sunulan iletileri içselleştirip özümseyerek anlama ulaşır. Zamanla ifade etmek istediği anlamı da kendi oluşturur. Çocuğun ana dilini edinmesi sürecinde pek çok etmen iş başındadır. En başat etmen, çocuğun gelişimsel yapısı olmakla birlikte çocuktaki zihinsel ve düşünsel mekanizmaların gelişimi, çocuğun kişisel özellikleri, çocuğun içinde bulunduğu çevrenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı gibi etmenler de ana dili ediniminde etkili olmaktadır (Güvendir ve Yıldız, 2014, s. 8).

Ünalan'a (2006) göre ana dilinin etkin bir biçimde kullanılmasıyla birlikte bireyin toplum içindeki diğer bireylerle anlaşması kolaylaşır, ayrıca ana dilinin etkin kullanımı eğitim ortamlarında gerçekleşen öğrenmelerin kolaylaşmasını da sağlar. Bu bağlamda düşünecek olursak ana dili öğretimi, eğitim sürecindeki bütün derslerin temelini oluşturmaktadır (Ünalan, 2006, s. 5). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] 2024a) ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programında (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] 2024b) ana dilimiz olan Türkçe, birleştirici ve bütünleştirici ana unsur olarak bütüncül eğitim anlayışının merkezinde yer almaktadır (MEB, 2024b, s. 11).

Bayraktar ve Erkoç'a (2021) göre ana dili sadece dili kullanma olanağı veren bir öğe olarak görülmemelidir, bunun yanı sıra ana dili, insan bilincini devinimselleştiren bir yapıya sahip olması nedeniyle insan yaşamını da düzenleyen bir dizgesel bütündür. İnsan yaşamında bu düzeyde önemli bir yere sahip olan ana dili eğitimi ve öğretiminin de oldukça titiz bir biçimde yapılması beklenir. Ailede başlayan ana dili eğitimi, okulda planlı ve programlı bir biçimde devam etmektedir. Okullarda ilk okuma-yazma eğitimi ile başlayan ana dili eğitimi yüksek öğretim aşamasına kadar sürmektedir (Bayraktar ve Erkoç, 2021, s. 839-840).

Onan (2010), ana dili eğitiminin taşıdığı doğal özelliklerinden dolayı disiplinlerarası bir alan olduğunu ifade etmektedir. Felsefe, psikoloji, sosyoloji, matematik, mantık, nöroloji, pedagoji, dil bilimi, hermeneutik, göstergebilim gibi bilim dalları ve çalışma alanlarıyla doğrudan ilgili olan ana dili eğitimi, disiplinlerarası bir çalışma alanıdır. Bu bilim ve çalışma alanındaki ilişkiler düşünüldüğünde ana dili öğretiminin de disiplinlerarası bir bakış açısı ile yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir (Onan, 2010, s. 522).

Türkçe dersi, bir ana dili dersi olması nedeniyle Türkiye'deki eğitim dizgesi içerisinde çok önemli bir ders niteliği taşımaktadır. Ana dili ise bireyin içine doğduğu bir dünya olması ve bireyin bilincinin bu dil ile uyanarak dünyaya açılması nedeniyle son derece önemli bir araçtır (Adalı, 2018, s. 31). Ana dili dersi insanlar arasındaki iletişim becerilerinin

geliştirilmesini, bireyin kendini açık ve anlaşılır bir biçimde ifade edebilmesini, anlama ve yorumlama yeteneğini en üst seviyeye çıkarabilmesini sağlamaktadır. Ana dili eğitiminin birincil amacı, bireylerin kendilerini yazılı ve sözlü olarak en iyi biçimde ifade edebilmelerini sağlamak ve dolayısıyla dili iyi kullanmayı öğretmektir (Arslan, 2019, s. 64).

Onan'a (2012) göre Türkçenin ana dili olarak öğretimi süreçlerinde zihinsel yapılar ve bilişsel süreçler oldukça etkilidir. Dil öğrenmenin temel bir aracı ise öğrenme sırasında bilgi üzerinde gerçekleştirilen bütün bilişsel işlemler de dil kullanımını doğrudan ilgilendirmektedir. Dilsel yetkinlik, bilişsel süreçlerdeki sentez üzerinde belirleyici niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında bilişsel süreçler üzerindeki etkisi bağlamında ana dili ediniminin ve eğitiminin oldukça önemli bir olgu olduğu açıktır (Onan, 2012, s. 96).

Onan'a (2012) göre Türkçenin ana dili olarak öğretiminde hazırlık çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Ön bilgi ve edinilmiş bilgi kavramlarının önem kazanması ile birlikte hazırlık çalışmaları da bilgi işleme sürecinin en önemli parçası hâline gelmiştir. Ön bilgi ve edinilmiş bilgi kavramlarının bilgi işleme kuramındaki kavramsal karşılığı şemadır. Ön bilgi edinilmiş bilginin kısa süreli bellekteki adıdır. Kısa süreli bellekte oluşan sentez bilgi, uzun süreli belleğe edinilmiş bilgi olarak geçer (Onan, 2012, s. 102). Dil ediniminin zihinsel süreçlerinde bellek türleri ve bu bellek türleri arasındaki etkileşimsel ilişkiler çok önemlidir. Ayrıca dil kullanan kişinin sahip olduğu bilgi birikimi de dil ve konuşma becerisi üzerinde zihinsel bağlamda oldukça belirleyicidir.

Onan'a (2010) göre ana dili eğitimi dil kavramının insan ile ilgili olan her alanla doğrudan ilişkili olması nedeniyle çok yönlü bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Onan'a göre ana dili eğitimi niteliksel açıdan aşağıdaki özellikleri taşımalıdır: 1. Ana dili eğitimi, bilgilendirici olmalıdır. 2. Ana dili eğitimi, beceri kazandırmaya yönelik olmalıdır. 3. Ana dili eğitimi, davranış kazandırmaya yönelik olmalıdır. 4. Ana dili eğitimi, çocuğun diğer bilişsel becerilerini de geliştirmeye yönelik olmalıdır. Bu bağlamda ana dili eğitimi ile ilgili kazanımların bilgi, beceri, davranış ve bilişsellik bağlamları çerçevesinde hazırlanması gerekmektedir (Onan, 2010, s. 552).

Konuşma becerisi, dildeki ses olgusunun ana dilinin fonetik dizgeleri kullanılarak başkaları tarafından kolayca anlaşılabilecek biçimde işlenmesi ve uygulamada kullanılabilmesi olgusudur. Sesin konuşma becerisi üzerindeki devinimselliği diğer dil becerileri (okuma, yazma, dinleme) üzerindeki devinimselliğinden daha fazladır. Ses ile konuşma becerisi arasındaki ilişki doğrudan bir ilişkidir. Ses, ana dili öğretiminin zeminini

oluşturan dil becerilerinin tamamının ortak noktasıdır. Ses olgusu ile doğrudan ilgili olan dil becerileri konuşma ve dinlemedir, dolaylı ilişkisi bulunan dil becerileri ise okuma ve yazmadır (Onan, 2009, s. 84-85).

Kara (2004) çocuklarda ana dili ediniminin aşamalarını üç başlık altında inceler. Birinci aşama dil öncesi evredir. Bu evrede ilk çığlıklar ve bağırmalar dönemi, ünlüleşme ve bıcırdama dönemi gibi alt dönemler geçirilir. Bu dönemler doğumdan başlayarak ilk 15 aylık süreci içerir. İkinci aşama ise küçük dil evresidir. Bu evrede çocuklar ilk birleştirmelerini ve eklemlemelerini yapmaya başlarlar. Bu evre doğumdan sonraki 15. ayda başlar ve iki yaşının sonuna kadar devam eder. Üçüncü ve son evre ise dil evresi olarak adlandırılır. Bu evrede çocuklar aşamalı bir biçimde küçük dilden gerçek dile geçerler. İki yaş civarında başlayan bu evre okuma ve yazmanın öğrenilmesinden sonra 12-13 yaş civarına kadar sürebilir (Kara, 2004, s. 297-302).

Aksan'a göre insanın benliğini sarmalayan ana dili, bir toplumu ulus yapan ögeler arasında en başta gelenidir (Aksan, 2004, s. 170). Uzun ve Üstten'e (2010) göre bir ulusun varlığını sürdürebilmesi için ana dilini koruması ve bütün vatandaşlarını ana dilini bilen, düzgün kullanan ve koruyan bireyler olarak yetiştirmesi yaşamsal bir zorunluluktur (Uzun ve Üstten, 2010, s. 139). Sinan'a (2006) göre ise ana dili bilinci ve sevgisi, aynı ulus içinde yaşayan insanlar arasında ortak bir düşünce sisteminin geliştirilmesine katkı sunar, ortak bir kavrama yeteneği inşa eder. Etkin bir ana dili eğitimi ve öğretiminin gerçekleşmesi için buna uygun öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Bu konuda çağdaş eğitim bilimlerinin yöntemlerinden, dilbilimsel olarak desteklenmiş dil öğretme yöntemlerinden ve Türkçenin nitelikli yazınsal metinlerinden yararlanılmalıdır (Sinan, 2006, s. 78).

4.2.2. Konuşma Becerisi

Ekonomik, siyasal ve kültürel alanda hızlı bir değişim gösteren bireyler, toplumsal yaşamda geçmişe oranla daha fazla rol üstlenmek durumunda kalmaktadır. Birey çeşitli toplumsal ortamlarda üzerine düşen bu rolleri yerine getirmeye çalışırken konuşma becerisini kullanmaktadır. Bu süreçte konuşma, bireyin etkin bir biçimde yararlanabileceği başat bir iletişim aracı konumundadır (Hamzadayı ve Dölek, 2017, s. 136). Doğan'a (2009) göre toplumsal bir varlık olan insanın sosyalleşme süreçlerinde büyük görevler üstlenen konuşma becerisi insanı insan yapan en belirleyici ögelerden birisidir ve insan doğuştan getirmiş olduğu bu yetisini içinde

yaşadığı toplumun diline göre biçimlendirir ve bir yaşam boyu da kullanır (Doğan, 2009, s. 187).

Konuşma, konuşan ile dinleyen arasında gerçekleşen iki boyutlu bir eylemsel süreçtir. Bu süreçte konuşmacının jestleri, mimikleri, konuşmanın içeriği dinleyicide anlamın ortaya çıkmasını sağlayan etkenlerdir. Dinleyicinin konuşmacıya karşı tutumu da bu eylemsel süreçte oldukça önemlidir. Kısacası konuşma sürecinde konuşmacı ve dinleyici birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır (Aydoğan ve Özdemir, 2020, s. 12).

Konuşma, akciğerlerden başlayıp ağız ve burun boşluğunda yer alan organlarda üretilen ses aracılığıyla duygu ve düşüncelerimizi dile ait kurallar içerisinde kalarak sözcükler, cümleler oluşturarak anlatımsallaştırdığımız zihinsel, psikolojik, fizyolojik ve toplumsal bir süreçtir (Altunkaya, 2017, s. 26). Güneş'e (2014) göre konuşma, duygu ve düşüncelerin sözlerle aktarılması, konuşma için gerçekleştirilen zihinsel yapı, süreç ve işlemlerin açıklığa kavuşturulmasıdır. Konuşma yoluyla insanın zihinsel olarak ürettiği düşünceler görünür hâle gelmekte ve açıklığa kavuşturulmaktadır (Güneş, 2014, s. 3).

İnsanın toplumsal bir birey olarak yaşamını sürdürebilmesinin en başat koşulu olarak gösterebileceğimiz iletişim kurma gereksinimi, konuşmanın önemini arttıran bir olgudur (Aydın, 2013, s. 34). Bayat'a (2021) göre insan türünü diğer canlı türlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri dil yetisidir. Dil yetisi insanın içinde yaşadığı toplumun dilsel verileriyle etkileşime girmesi sonucunda biçimlenmeye başlar. İçinde yaşanılan toplumun diliyle kurulan iletişim sonucunda öncelikle temel dil becerilerinden biri olan dinleme becerisi gelişir. Daha sonra dinleme aracılığıyla edinilen bu dil, birey tarafından üretilmeye başlanır. İnsanın yaptığı bu dilsel üretim, insanın iletişimsel gereksinimlerinin karşılanması ereğinden kaynaklanır. Bütün bu çabanın sonucunda ise konuşma edimi ortaya çıkmaktadır (Bayat, 2021, s. 19). Karakoç Öztürk ve Altuntaş'a (2012) göre konuşma insanların çeşitli gereksinimleri dolayısıyla ortaya çıkmış, yüzyıllar boyunca insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme ve insanların duygu ve davranışlarını etkilemede en etkin araç olarak kullanılmış ve

bu gelişim süreci içerisinde önemini asla yitirmemiştir (Karakoç Öztürk ve Altuntaş, 2012, s. 343).

Başaran ve Erdem'e (2009) göre konuşma bir anlaşma ve yakınlaşma aracıdır. İnsanoğlunun var olduğu günden bugüne kadar öneminden hiçbir şey yitirmeden gelen konuşma becerisi, süreç içinde başka iletişim araçları icat edilmiş olsa da insanoğlunun duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesi noktasında birincil bir öneme sahiptir. İnsanlar günlük zamanlarının %30 ila %80'lik kısmını iletişim kurarak geçirmektedir ve bu iletişimin %45'ini dinleyerek, %30'unu konuşarak, %16'sını okuyarak, %9'unu ise yazarak gerçekleştirmektedir. Televizyon ve radyo teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte insan yaşamında konuşma ve dinlemenin önemi oldukça artmıştır (Başaran ve Erdem, 2009, s. 744).

Kardaş'a (2020) göre konuşma insana özgü bir etkinliktir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel niteliksel özelliğidir. Konuşma fiziksel ve zihinsel unsurların eşgüdümlü ve sağlıklı işleyişi ile meydana gelir ve eğitimle geliştirilmesi gereken karmaşık bir dil becerisidir (Kardaş, 2020, s. 9).

Özdemir'e (2021) göre konuşma, insanoğlunun kendi sesini boğumlayıp ona saymaca bir anlam yüklemesi ile oluşmuş ve insanın tarihsel gelişim süreçleri içinde gerçekleştirdiği en büyük buluştur. Konuşma, insansılıktan insan oluşa geçişi sağlayan en önemli buluştur. Özdemir'e göre konuşma, düşüncelerin ve duyguların görülür ve işitilebilir simgeler aracılığıyla düzenli bir biçimde dinleyicilere iletilme işidir. Dinleyicide sözel bağlamda bir yankı uyandırma işidir, karşılıklı olarak gerçekleşen etkileşimsel bir süreçtir (Özdemir, 2021, s. 19-20). Temel dil becerileri arasında en etkili olanı konuşma becerisi olduğu için insanın var olduğu günden bugüne kadar insan türü yaşadığı bütün toplumsal sorunları konuşarak çözme yoluna gitmiştir (Aküzüm vd., 2023, s. 114).

Kemiksiz'e (2016) göre konuşma becerisi, ana malzemesi söz olan bireyin fiziksel, zihinsel ve psikolojik süreçlerine bağlı olarak oluşturulan ve ortaya çıktığı zaman bireye toplumsallık kazandıran bir beceridir (Kemiksiz, 2016, s. 41). İşcan'a (2015) göre konuşma, bireyin diğer insanlarla dil aracılığıyla kurduğu iletişimin bir boyutunu oluşturan ve sözel olarak duygu ve düşünce alışverişine olanak sağlayan bir

yetidir. Bu bağlamda konuşma, bireyler arasındaki yaşantıların sözlü olarak paylaşılması süreci olarak da tanımlanabilir (İşcan, 2015: 4). Güneş'e (2015) göre konuşma bireyin zihnindeki bilgi, duygu ve düşüncelerini sözlerle aktarma sürecidir. İnsanlar konuşma yoluyla düşündüklerini ve hissettiklerini ifade etmekte, zihinlerindeki yapı, süreç ve işleyişi ortaya koymaktadırlar. Konuşma zihinde başlayan ve seslendirme ile sonuçlanan bir dizi zihinsel ve fiziksel işlemin yapıldığı geniş bir süreci kapsamaktadır (Güneş, 2015, s. 152). Pehlivan ve Aydın (2021), konuşmayı insanların birbirleriyle anlaşmasını sağlayan sözel bir iletişim aracı olarak tanımlanmaktadır ve konuşmanın temelinde dili etkili kullanma gayretinin var olduğunu savunmaktadır (Pehlivan ve Aydın, 2021, s. 171).

Güneş'e (2004) göre konuşma fiziki bir süreçtir. Psikolojik bir süreç olan düşünme yetisinin elektrik ve mekanik titreşimlere dönüştürülerek aktarılması esasına dayanmaktadır. Başka bir deyişle konuşma, kişisel bir düşüncenin aktarılabilmesi için insanın dil sistemini kullanmasından ibarettir (Güneş, 2004, s. 22). Erdem'e (2013) göre konuşma zihinsel süreçler tarafından üretilen ve fiziksel anlamda birçok organın birlikte çalışmasıyla ortaya çıkan oldukça karmaşık bir beceridir (Erdem, 2013, s. 416).

Bozkurt'a (2021) göre konuşma eylemi insanın sözlü iletişim sırasında gerçekleştirdiği bir dizi olayı içermektedir, belli bir zaman aralığında gerçekleşir ve konuşurun tasarladıklarını alıcıya iletmek için uygun seslerin çıkarılması ile sonlanan bir eylemsel süreci temsil etmektedir (Bozkurt, 2021, s. 44). Sever'e (2004) göre konuşma becerisi; duygu, düşünce, tasarım, istek gibi olguların sözle bildirilmesi sürecidir. Ülper (2018) için ise konuşma edimi sözlü bir metin oluşturma yoludur. Demirgüneş'e (2021) göre anlama süreci en yalın, en doğal ve en kolay hâliyle konuşma becerisi üzerinde gözlemlenebilmektedir (Demirgüneş, 2021, s. 72). Taşer'e (2020) göre konuşma; duygu, düşünce ve dileklerimizi görsel, işitsel ögeler aracılığıyla karşımızdakine iletmektir, açıklamaktır, dışa vurmaktır (Taşer, 2020, s. 30). Kurudayıoğlu'na (2003) göre konuşma, herhangi bir konunun zihinde tasarladıktan sonra karşımızdakilere iletilmesi ve konunun karşımızdakiler tarafından anlaşılmasıdır (Kurudayıoğlu, 2003, s. 287). Akkaya'ya (2012) göre konuşma, insanı

diğer canlı türlerinden ayırarak duygu, düşünce, tasarım ve isteklerinin zihinde belirip söylenmesiyle tamamlanan bir süreçtir (Akkaya, 2012, s. 406).

Bozkurt'a (2017) göre konuşmayı oluşturan ve eş güdümlü olarak gerçekleştiklerinde konuşmayı başarılı bir eylemsel süreç hâline getiren birtakım etmenler bulunmaktadır. Birincisi dilin beyindeki örgütlenmesi ve konuşma organlarının mekanik işleyiş yapısını oluşturan fizyolojik ve fiziksel bileşenlerdir. İkincisi ansiklopedik, kültürel ve deneyimsel ön bilgiler ile kavramsallaştırma, bellek, düşünce üretme, karar alma, sorun çözme ve anlama becerilerini kapsayan bilişsel işlemler etkenidir. Üçüncüsü sesbilimsel, sözdizimsel, anlamsal ve edimsel anlama ve kullanma süreçlerini içeren dilsel bileşenlerdir. Dördüncü etmen ise kaygı, gerilim, önyargı, öz yeterlilik algısı ve ruhsal kaynaklı konuşma bozukluklarını içeren ruhsal etmenlerdir. Bu dört etmenin birlikte ve etkileşimli olarak işe koşulması ile birlikte eylemsel bir süreç olarak konuşma gerçekleştirilir (Bozkurt, 2017, s. 943).

Thornbury'ye (2005) göre konuşma becerisi pek çok etmenin bir arada devinmesiyle gerçekleştirilebilen, çok bileşenli bir beceridir. Konuşmanın gerçekleştirilebilmesi için kavramsallaştırma, çözümleme, akıcılık, öz devinimsellik, konuşma yönetimi, öz değerlendirme vb. birçok bilişsel ve eylemsel becerinin eş zamanlı ve eşgüdümlü olarak yönetilmesi gerekir. Bunun yanı sıra konuşma becerisi, dil içi ve dil dışı bilgi alanlarının da etkin bir biçimde kullanılmasını gerekli kılan çok yönlü bir beceri olarak karşımıza çıkar (Thornbury, 2005, s. 17).

Demirel'e (2003) konuşma oldukça önemli bir iletişim aracıdır. Aynı zamanda insanlar arasındaki etkileşimi de sağladığı için konuşma bercerisinin önemi bir kat daha artmaktadır. Demirel'e göre konuşmanın dört temel yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi konuşmanın fiziki yönüdür. İkincisi konuşmanın üretiminde etkili olan fizyolojik etmenlerdir. Üçüncüsü konuşmanın zihinsel boyutunu ele alan psikolojik etmenlerdir. Dördüncüsü ise konuşmanın toplumsal boyutunu ele alan sosyolojik etmenlerdir (Demirel, 2003, s. 90). Konuşma becerisi çok katmanlı ve çok bileşenli bir bilişsel beceri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aktaş'a (2020) göre konuşma becerisi eğitimi, Türkçe dersinin öğrenme alanlarından biridir, bu beceri ile duygu, düşünce ve istekler anlaşılır bir biçimde sözlü

olarak ifade edilir. Sözlü iletişimin temelinde konuşma ve dinleme becerileri bulunmaktadır. Konuşma ve dinleme becerileri, okuma ve yazma becerileri kadar önemlidir ve planlı bir eğitimle geliştirilebilir (Aktaş, 2020, s. 183). Kesici'ye (2021) göre konuşma eğitimi öğrencinin sosyalleşme süreçlerine etkin olarak katılması ve özgüven geliştirebilmesi için oldukça önemli bir beceridir. Bu bağlamda diğer tüm becerilerde olduğu gibi konuşma becerisi eğitiminin de planlı, programlı ve çağdaş eğitim yaklaşımlarına uygun olması gerekmektedir. Bu koşulların sağlanması durumunda konuşma becerisi eğitiminin bireye yaşamı boyunca büyük bir katkı sağlayacağını mutlak bir kesinlikle söylemek mümkündür (Kesici, 2021, s. 21). Temizyürek'e (2007) göre konuşma becerisi eğitiminin asıl amacı bireyin hazırlıklı ya da hazırlıksız bir biçimde bir kişi yahut bir topluluk karşısında duygu ve düşüncelerini etkin bir biçimde ifade edebilmesini sağlamaktır (Temizyürek, 2007, s. 121).

Alver ve Taşdemir (2017) yaptıkları araştırmanın sonucunda konuşma becerisi alanında son yıllarda yapılan lisansüstü tez sayısında bir artışın yaşandığını gözlemlemelerine rağmen bu artışın diğer dil becerileri üzerine yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında sayısal olarak sınırlı olduğunu gözlemlemişlerdir (Alver ve Taşdemir, 2017, s. 461). Kesici (2023), araştırmasında konuşma becerisi üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda arttığını gözlemlemiştir. Bu durum, konuşma becerisine verilen önemin artması bağlamında olumlu bir değişiklik olarak değerlendirilebilir (Kesici, 2023, s. 103).

Konuşma dilinin, öteki biyolojik türlerdeki farklı nitelik ve görünümlerdeki bilişsel ve iletişsel ortaklarla paylaştığı asıl işlev, organizmanın iç ve dış çevresinde gerekli uyarlanmanın sağlanması, eşgüdümün sürdürülmesine yönelik veri akışımının yürütülmesidir (İzbul, 2022, s. 17). İnsanın genetik özellikleri, dil öğrenme yetisini ve dil öğrenmek için güçlü bir türsel eğilimi içinde barındırmaktadır. İnsan genetiği dil öğrenmenin biyoteknolojik altyapısını inşa eder. Ancak insanın belli bir kültür dilini öğrenmesi genetik yapı ile bağlaşık değildir. Bireyin dil edinimini büyük ölçüde kültürel çevre etkiler. Dilin kural ve geleneklerini biyolojik yapı belirlemez. Dil, kültürleme ve kültürlenme yoluyla nesilden nesile aktarılır ve bir çocuk hangi toplumsal alanın içine doğmuş ise o toplumun dilini öğrenir (İzbul, 2022, s. 126-127).

Dil Evrimi: İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi adlı çalışmamızın yazılma gerekçelerinden en güçlü olanı konuşma becerisi üzerine yapılan çalışmaların tarihsel ve biyolojik kökenlerinin ortaya çıkarılması amacıdır. Konuşma becerisi eğitiminin ne olduğu, nasıl yapılması gerektiği üzerinde çalışmalar yapılmış olmasına rağmen insanoğlunun evrimsel gelişim süreçlerinde bu bilişsel yetiyi edinen ilk insanın bunu nasıl edinmiş olduğu ve bu konuşmanın ortaya çıkışını sağlayan somut, maddi, biyolojik nedenlerin ne olduğu üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Konuşma eğitiminin tarihsel dayanak noktalarını ortaya çıkararak insanı diğer bütün türlerden farklı kılan bu becerinin eğitiminin ne kadar önemli olduğunu da göstermeye çalışacağız.

4.2.2.1. Konuşma Becerisinin Bilişsel (Zihinsel) Ögeleri

Zihinsel gelişim ile birlikte kişilik oluşumu süreçlerini de içeren konuşma becerisi, çok yönlü, oldukça karmaşık bir nitelik göstermektedir. Bu bağlamda konuşma becerisi disiplinlerarası bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkıyor. Antropoloji, etnoloji, sosyoloji, psikoloji, dilbilim, anlambilim, göstergebilim, fonetik, fonoloji, mantık, estetik gibi çok çeşitli bilim ve bilgi dalları konuşma olgusu üzerinde durmaktadır (Taşer, 2020, s. 20). Bu disiplinlerin bir kısmı konuşma becerisinin zihinsel temelleri üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

Aytan ve Güneş'e (2020) göre konuşma fiziksel bir çaba olmanın yanı sıra aynı zamanda zihinsel bir üretim sürecidir. Konuşma, öncelikle insan zihninde tasarlanan düşüncelerin aktarılması sürecidir. Konuşma eğitiminde konuşma üretimine katkı sunan fiziksel ve zihinsel unsurlar birlikte ele alınmalıdır (Aytan ve Güneş, 2020, s. 78). Erdem'e (2013) göre konuşma, zihinde biçimlenen ve konuşma organları aracılığıyla somutlaşan bir beceridir, bu bağlamda konuşma zihinde kurgulanan bir sürecin son aşamasıdır (Erdem, 2013, s. 418). Bayburtlu'ya (2019) göre konuşmanın niteliğinin ve etkinliğinin belirlenmesinden konuşma becerisinin üretiminde etkili olan zihinsel süreçler oldukça önemlidir (Bayburtlu, 2019, s. 45).

Ergenç'e (2008) göre insana özgü bir bilişsel yeti olan ve fizyolojik, biyolojik ve toplumsal süreçlerin sonucunda ortaya çıkan dil yetisi ve konuşma becerisi, insan beyninin işleyişi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantı üç bölümde açıklanabilir. Birincisi nöroloji alanında elde edilen bulgulardan hareketle insan beyninde dilin gerçekleştirilmesi süreçlerinde etkin olan bölgelerin belirlenmesi gerekir. İkincisi dilbilimcilerin bakışıyla dil sisteminin

kendi içinde işleyişi aydınlatılmalıdır. Üçüncüsü ise bireyin kendi dil kullanımında ortaya çıkan somut eylemsel sürecin, yani konuşma becerisinin görünümünün ve özelliklerinin açıklanması gerekir (Ergenç, 2008, s. 2). Bu üç bölümde yapılan çalışmaların birleştirilmesiyle birlikte insanoğlunun dil yetisinin ve onun maddesel düzlemdeki eylemsel yansıması olan konuşma becerisinin zihinsel temelleri ayrıntılı olarak açıklanabilecektir.

Bozkurt (2021), konuşma becerisinin zihinsel temellerini üç ana başlık altında sınıflandırır. Birincisi "kavramlaştırma"dır ve konuşma niyetinin oluşması süreci ile konuşmanın zihinsel tasarım süreçlerini kapsar. İkincisi, "biçimlendirme" aşamasıdır, bu aşamada konuşmanın dilsel ve dilbilgisel düzenleme işlemleri yapılır. Üçüncüsü, "dil dışı bilgiler" ya da "dilsel dilbilgisel bilgiler" aşamasıdır, bu aşamada konuşurun sahip olduğu bilgi türleri konuşmanın üretiminde etkili olan bir zihinsel süreç olarak öne çıkar (Bozkurt, 2021, s. 45).

Konuşma becerisinin oluşumu ve gelişimi üzerine çözümlemeler yapan kurumlardan bilişsel kuramlar konuşmanın zihinsel süreçlerine yoğunlaşmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre ise konuşma zihinde başlayan ve düşüncelerin sözle ifade edilmesiyle tamamlanan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Güneş (2014) konuşmanın üretilmesi için birtakım zihinsel süreçlerin işlemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunlar sıralama, sınıflama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz ve sentez yapma, değerlendirme işlemleridir. Bu işlemler sonucunda düzenlenen bilgiler seslere, hecelere, sözcüklere ve cümlelere dökülerek aktarılır. Zihinsel becerilerin gelişmemesi durumunda iletilmek istenenler aktarılamamakta, etkili ve güzel konuşma yapılamamaktadır (Güneş, 2014, s. 4). Konuşma becerisi aynı zamanda dil öğrenme süreçlerinde insan zihnini düzenlemeye yardımcı olan bir öğrenme alanıdır (Güneş, 2014, s. 5). Uçgun'a (2007) göre konuşma becerisi diğer dil becerileri gibi insanın zihinsel ve bilişsel becerilerinin gelişmesine katkı sunmaktadır. Özellikle soru sorabilme, düşünebilme, düşündürebilme gibi yeteneklerinin gelişmesini sağlayarak bireyin bilişsel gelişimini desteklemektedir (Uçgun, 2007, s. 66).

Onan'a (2015) göre ana dili eğitimi bir yönüyle sesi denetleyebilme eğitimidir ve bu bağlamda düşünüldüğünde sesin doğrudan işlenerek biçimlendirilmesi süreci konuşma eğitiminin önemini daha da arttırmaktadır. İnsan düşüncesinin sesle biçimlendirilmesi sürecinde etkili olan unsurların tamamı aynı zamanda konuşma eğitimi üzerinde belirleyici etkiye sahip olan unsurlardır. İnsan zihnindeki düşüncenin dil aracılığıyla algılanabilir olmasını sağlayan konuşma sürecinin birincil tözü ses, ikincil tözü görüntüdür (Onan, 2015, s. 94).

Kemiksiz'e (2016) göre öğrenciler okula konuşmayı öğrenmiş bir şekilde gelmektedir. Herhangi bir fiziksel ya da zihinsel rahatsızlıktan kaynaklanan olumsuz bir süreç olmadığı sürece çocuklar konuşmayı okul öncesi dönemde sosyal çevrelerinden öğrenerek okula gelirler. Bu bağlamda konuşma becerisi eğitimine yönelik etkinliklerin başat hedefi çocuklara konuşmayı öğretmek değildir, konuşma eğitiminin asıl amacı çocuklarda var olan konuşma becerisini etkin bir şekilde geliştirmektir (Kemiksiz, 2016, s. 74).

4.2.2.1.1. Konuşma Becerisi ve Beyin

İnsan beyni, insan konuşmasını için gerekli olan en başat organdır. Beyin, insanın bütün zihinsel etkinliklerinin yürütücü motorudur. Everett'e (2024) göre insan beyni konuşmaları takip edebilmeli, sözcükleri bağlamlarına göre kullanabilmeli, söyleyiş biçimlerini anımsayabilmeli, başkalarının söyleyiş biçimlerini çözümleyebilmeli, konuşmalarda geçen öyküleri anımsayabilmeli ve uzun süren tartışmalar boyunca ilgili konuların takibini yapabilmelidir. İnsan beyni bütün bu etkinlikleri konuşma anında etkin bir biçimde yerine getirmekle sorumludur. Bunun için de belleği kullanmaktadır (Everett, 2024, s. 214).

Canlı türlerinin davranışları ve bu davranışlarının işlevlerinin çeşitliliği ve bunların karmaşıklık düzeyleri her şeyden önce sinir sistemlerinin gelişmişlik düzeyleri ile doğru orantılıdır. Sinir sisteminin evrimsel gelişiminde beynin ayrı bir bölüm olarak belirginleştiği canlı türlerinde ise beynin gelişmişliğinin en önemli göstergeleri üst bilişsel işlevler olarak adlandırılan soyutlama, dikkat, sonuç çıkarma, düşünce ve algının duyularla uyum sağlaması, karar verme, öğrenme ve dil yetisidir. Bu işlevlerin ortaya konulabilmesi için zorunlu koşul oluşturan temel alt yapı, insan beyninin biyolojik kapasitesidir. Bu kapasitenin oluşumunu sağlayan insan beyninin diğer canlıların beyinlerinden en önemli farkı biçim, ağırlık ya da nöron sayısı bağlamında değildir. Beynin tüm bölgelerini birbirine bağlayan etkileşimli nöron ağlarıdır (Ergenç, 2008, s. 7). Dolayısıyla insanoğlunun dil yetisinin ve konuşma becerisinin arkasında yatan nörolojik alt yapıyı bu ağlar oluşturmaktadır.

Konuşmanın zihinsel ögelerinin oluşturulması ve yürütülmesi noktasında birincil görevi üstlenen organımız beyindir. İnsan dili ve insan konuşması, temelde insan beyninin konuşma ve düşünme merkezlerinin oluşturduğu, ses çıkarmamızı sağlayan diğer organlarımız ile birlikte çalışan bir sistemdir (Ataizi, 2022, s. 5).

Erdem'e (2017) göre konuşma becerisi ve beyin arasındaki ilişkinin iki temel boyutu bulunmaktadır. Birincisi insan beyni konuşma seslerinin üretilmesini sağlayan biyomekanik

yapının bütün unsurlarını yöneten bir organdır. Beynin nöronlar ve sinir hücreleri aracılığıyla konuşma ile ilgili olan kaslara gönderdiği yönlendirme mesajları olmadan konuşma üretilemez. İkincisi ise konuşma becerisi açısından beynin asıl işlevidir. Beyin, insan zihninde beliren düşüncelerin üretim merkezidir ve bu düşüncelerin dile dönüşmesi ile bunların planlanması konusunda çok önemli bir işlev üstlenir ve beynin bu ikinci işlevi konuşmanın zihinsel unsurlarının oluşmasını sağlamaktadır (Erdem, 2017, s. 68).

Konuşma sırasında beyin, dil yoluyla oldukça karmaşık bir süreç geçirmektedir. Zihin önceki durumundan farklı bir duruma geçmektedir. Bu süreçte sözcükler, konuşma ve anlam zihinde işlenerek bütüncül bir yapıya dönüştürülür. Dilin işlenmesi ağırlıklı olarak insan beyninin sol lobunda gerçekleşir (Altunkaya, 2017, s. 38).

Doğa kendi işleyiş kuralları gereğince insan vücudundaki yapıların her biri için bu yapıların insan yaşamındaki önem seviyesine göre beyinde bir güç vermiştir. En üstün gücü ise konuşma becerisinin duyumsal ve devinimsel yapılarına vermiştir. İnsan, uzun evrim sürecinin içinde simgeler dünyasında yaşama yetisi geliştirirken insan beyninde konuşmanın temeli olan sinirsel süreçler de giderek artan bir egemenlik kazanmıştır. Bu bağlamda konuşma eğitimi, insanın en yüce bilişsel işlevlerinden biridir, ayrıca insanın sinirsel ve zihinsel aygıtının verimli çalışmasını da sağlamaktadır. Son çözümlemede konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmek için yapılacak çalışmalar, gerçekte insanın beyin gücünü de geliştirmektedir (Taşer, 2020, s. 91-92).

İnsanın beyin gelişimi doğumdan sonra ana rahminin dışında gerçekleşir, insan beyni bir bakıma kendisini çevreleyen dünyanın içindeki kültür rahminin etkileri altında gelişimini tamamlar. Beyin gelişimi çevresel uyarıcıların etkisi altında biçimlenir. Bu uzun öğrenme süreci boyunca çocuğun birçok şeyi öğrenebileceği bir ortam oluşur. Bu ortamda özellikle dil ve konuşma öğrenilir. Çünkü dil yetisi insanın uzun yıllar boyunca edindiği oldukça karmaşık bir bilişsel yetenektir (Picq, 2016, s. 45).

Ergenç'e (2008) göre konuşmanın gerçekleşebilmesi için iki çeşit bağlantıya gereksinim duyulmaktadır. Bunlardan birincisi primer motor korteksin ses üretimiyle ilgili alanlarının Broca alanıyla olan bağlantısıdır. Bu bağlantı ses üretimi işlevini daha üst düzeyde bir işleve yükselterek onu konuşmaya dönüştürmektedir. İkinci bağlantı ise Broca ve Wernicke alanları arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantı Wernicke alanının düzenli konuşma emrinin ya da kodlamasının Broca alanına işletilmesini sağlayarak konuşmanın zihinsel üretimine katkıda bulunmaktadır (Ergenç, 2008, s. 9).

Konuşma becerisi ve beyin bağlamında çalışan araştırmacıların tamamı insan beyninde var olan ve dil yetisi üzerinde özelleşmiş bölgelerin (Broca ve Wernicke alanları) konuşmanın zihinsel üretimi bağlamında oldukça önemli olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca insan beynindeki yarı küre uzmanlaşması süreçlerinin de konuşmanın üretiminde zihinsel açıdan oldukça önemli olduğu da açık bir gerçektir. Bu konuların insanoğlunun dil yetisinin evrimi kapsamındaki önemini açıklayan bilimsel araştırmaları nöroloji bölümünde ayrıntılı olarak ele aldık.

Nöropsikolojik açıdan dil yetisi, oldukça uzun bir toplumsal gelişme sürecinde üretilen bir simgesel kodlar dizgesidir. Bu dizgesel bütün, sesbilim (phonology), biçimbilim (morphology), sözdizim (syntax), anlambilim (semantics), ve kullanımbilim (pragmatics) alanlarının tamamını kapsayan bir düzlemin ürünüdür. Dil yetisi, bütün bu düzlemlerin etkin bir biçimde kullanılması ve üretim süreçlerinin tamamına beynin etkin katılımının sağlanmasıyla ortaya konmaktadır (Ergenç, 2008, s. 3).

Beyin görüntüleme çalışmaları, fosil incelemeleri ve denekler üzerinde yürütülen bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçların tamamı beyin ile dil arasındaki oldukça güçlü bir ilişki olduğunu bize göstermektedir. İnsan beyninde, şüphesiz bir kesinlikle varlığı kanıtlanmış, insan dilinin üretilmesi ve anlaşılmasından sorumlu olan bölgeler vardır. Yapılan bütün deneysel çalışmalarda bunun aksini kanıtlayan bir yanlışlayıcı veriye ulaşılamamıştır (Şahin, 2023, s. 121). Şahin'e (2023) göre dil edinimi ve öğretimi ile insan beyni arasında sağlam bir ilişki bulunmaktadır. Hem ana dili edinimi hem de yabancı dil öğretimi süreçlerinde kullanılan yöntemlerde beynin yapısal işleyişi göz önünde bulundurulmalıdır. İnsan biyolojisinin eşsiz öğrenme mekanizması olan beyin ile insan türünü diğer canlı organizmalardan ayıran biricik iletişim dizgesi olan dil arasındaki ilişkinin bilimsel yöntem kullanılarak belirlenmesi dil eğitimi ve öğretimi konusunda yaşamsal bir öneme sahiptir (Şahin, 2023, s. 123).

4.2.2.1.2. Konuşma Becerisi ve Bellek Türleri

Everett'e (2024) göre bellek yoksa dil de yoktur. Bellek yoksa kültür de yoktur. Dil, herhangi bir belleğe değil birlikte ve eşgüdümlü çalışan bir dizi belleğe gereksinim duyar. Bu bağlamda insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkarılabilmesi için duyusal bellek, kısa süreli bellek ve uzun süreli belleğe gereksinim duyulmaktadır (Everett, 2024, s. 214).

Dil, bellek ile ilişkisi olan çeşitli unsurlar ile doğrudan bağlantılıdır. Kavramsal anlama türleri, toplumsal etkileşimlerin zihinde işlemlenme süreci, örüntüleri tanıma ve

anlamlandırma özellikleri bakımından dil, bellek ile ilgili olan beyin alanlarıyla doğrudan ilişkilidir. Modern insandaki dil alanlarının dil öncesi süreçlerden kalma genel veri işleme özelliklerine sahip olduğu öngörülmektedir. Bu alanlar insan türüne en yakın olan primat akrabalarımızda da homolog beyin alanlarının var olmasının kanıtlanması ile dilin başlangıcının önceden tahmin edilebilir alt tabakalar biçiminde inşa edilerek işletildiğini bize gösterir (Ellis, 2023, s. 73).

Konuşma, zihindeki bilgileri kullanarak karşımızdaki bireylerle iletişim kurma süreci olduğuna göre bu sürecin ilk aşaması olarak bilgi depolama önem kazanmaktadır. Bilgiler insan zihninde düzenli bir biçimde depolandığında anlatım sırasında da düzenli bir sunuş olanağı sunar. Bilgiler; ilişkilendirme, sıralama, örnekleme, somutlaştırma gibi yöntemler kullanılarak uzun süreli belleğe yerleştirildiğinde bunların belleğe yerleşmesi kolaylaşır. Aynı zamanda gereksinim duyulduğunda bu bilgilerin uzun süreli bellekten geri getirilmesi de kolaylaşır (Erdem, 2013, s. 419).

Altunkaya'ya (2017) göre iyi bir konuşurun bilgileri beyninde düzenli bir biçimde depolayabilmesi ve gereksinim duyduğunda bunları hızla aktarabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle konuşma ve bellek arasında oldukça güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Konuşma ile bellek arasındaki ilişkinin sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi için üç zihinsel aşama izlenir. Birinci aşamada uyarıcılar yoluyla alınan bilgiler işlenerek kodlanır ve kaydedilir. İkinci aşamada kodlanarak kaydedilen bilgiler depolanır. Üçüncü aşamada ise kaydedilip depolanan bilgiler gerekli oldukları anda bilginin içeriğindeki ipuçlarından yararlanılarak geri çağırılır ve hatırlanır (Altunkaya, 2017, s. 41).

Erdem (2017) de konuşmanın üretilmesi süreçlerinde belleğin önemini vurgulamıştır. Erdem'e göre iyi bir konuşmacı için belleğin taşıdığı önem çok büyüktür. Konuşmacı, karşısındaki insan ya da insan öbeğine anlatmak istediklerini doğaçlama bir biçimde anlatır. Bu sözlü anlatım sürecinde konuşmacı, bütün bellek türlerini aynı anda etkili bir biçimde kullanarak konuşmak zorundadır. Konuşmacı, zamanında belleğine emanet ettiği bilgileri konuşma anında geri getirip kullanabilmelidir. İyi bir konuşmacı; duyusal kayıt, kısa süreli bellek ve uzun süreli belleğini konuşma sırasında eş zamanlı olarak etkin bir biçimde kullanabilen bir konuşmacıdır (Erdem, 2017, s. 72).

Aytan ve Güneş'e (2020) göre de konuşmanın zihinsel yönünü oluşturan unsurlardan biri bellektir. Bellek, insan beyninde konuşmanın ve diğer dil becerilerinin gerçekleşmesine işlevsel olarak katkı sunan bölümlerden birisidir. Aynı zamanda öğrenmenin de bir parçası

olan bellek türleri, öğrenmenin gerçekleşebilmesi için oldukça önemlidir. Konuşma eğitiminde duyusal kayıt, kısa süreli bellek ve uzun süreli belleğin başat bir yeri vardır (Aytan ve Güneş, 2020, s. 78).

Everett'e (2024) göre duygusal bellek, yeni sözcüklerin seslerini onları tekrarlayabilecek düzeyde ve uzun süreli belleğe aktaracak kadar uzun bir sürede hatırlayabilmelidir, duyusal belleğin bu işlevi dil öğrenimi için önemlidir; fakat yeterli değildir. Bu aşamadan sonra uzun süreli belleğe gereksinim duyulur. Duyusal belleğin üç türü vardır. Bunlardan birincisi sesler için kullanılan yankısal bellektir. İkincisi görme için kullanılan simgesel bellektir. Üçüncüsü ise dokunma duyuları için kullanımda olan dokunsal bellektir. Bunların üçü de dil için gerekli olan duyusal bellek türleridir (Everett, 2024, s. 215).

Everett'e (2024) göre dil için gerekli olan ve hatta sadece dil için evrimleşmiş olduğu düşünülen bellek türü ise kısa süreli bellektir. İşleyen bellek de denilen kısa süreli bellekte kavramsal ögeler kısa süreli olarak depolanır. Bu bellekte daha verimli bir çalışmanın sağlanabilmesi için gruplama yapılarak ezberlemenin daha verimli olduğuna yönelik yapılan çalışmalarda dil yetisi için oldukça ilginç bir sonuca da ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda işleyen belleğin ses tabanlı yapıları anımsama konusunda daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kısa süreli belleğin sadece sözceleri anımsamak ve çözümlemek için önemli olmadığını, bunun yanı sıra kısmen de olsa bu amacı yerine getirmek için evrim geçirmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dil yetisi bir kez daha insanın evrimsel gelişim süreçlerini biçimlendirmeye yardımcı olmuştur diyebiliriz (Everett, 2024, s. 215-216).

Dil için gerekli olan bir diğer bellek türü ise uzun süreli bellektir. Uzun süreli bellek; işlemsel bellek ve bildirimsel bellek olarak ikiye ayrılır. İşlemsel bellek, telaffuz ve işaret dillerindeki jestler için yaşamsal bir öneme sahiptir. Bildirimsel belleğe kıyasla sözcüklere ve işaretlere çok daha hızlı bir biçimde erişim sağlar ve onları çok daha hızlı bir biçimde kullanır. İşlemsel bellek var olmasaydı insan dilinin ve insan kültürünün büyük bir bölümünün var olması mümkün olmayacaktı (Everett, 2024, s. 216). Bildirimsel bellek ise anlamsal bellek ve anısal bellek olarak ikiye ayrılır. Anlamsal bellek herhangi bir bağlamdan bağımsız bir şekilde var olan gerçeklerle ilişkilidir. Dilsel anlam için oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Anısal bellek ise belirli bir bağlamla ilişkili olan uzun süreli bellektir ve anlamsal belleğe göre daha kişisel konular üzerinde etkin olmaya eğilimlidir (Everett, 2024, s. 217).

Ünveren'e (2020) göre dil bilgisi yapılarının, anlam ve söz dizimi ile ilgili yapıların ve ögelerin zihne sağlam bir biçimde yerleştirilmesi, konuşulacak şeylerin zihinde

örgütlenmesi, söz varlığı ve bilgilerin zihinde dizgesel bir biçimde depolanması ve gereksinim duyulduğunda bunların gereğine uygun biçimde kullanılabilmesi konuşma becerisinin zihinsel boyutu ile ilgili araştırmaların temel konularıdır. Konuşmayı zihindeki bilgilerin başka alıcılara aktarılması süreci olarak tanımladığımızda bilgilerin ve söz varlığının bellekte var olması, zihinde depolanmış olması oldukça önemlidir; çünkü bilgilerin bellekte depolanması süreci, konuşma sürecinin ilk aşamasıdır. Yapılan bu depolama işlemi hem konuşma sırasında bilgilerin geri çağrılması açısından hem de konuşmanın düzenli bir biçimde örgütlenmiş etkili bir sunum biçiminde ortaya çıkarılabilmesi açısından önem taşımaktadır (Ünveren, 2020, s. 98).

4.2.2.1.3. Konuşma Becerisini Zihin İçi İçsel Süreçleri

Konuşma becerisinin ortaya çıkışında asıl önem taşıyan boyut zihinsel boyuttur. Konuşmanın zihinsel boyutlarının araştırılmasını evrimsel psikoloji ve nöroloji disiplinleri ele almaktadır. Dil özelindeyse konuşma becerisinin zihinsel boyutları nörodilbilim (nörolinguistik) disiplinin araştırma konuları arasındadır. İnsanoğlunun dil yetisinin zihinsel boyutunun evrimsel gelişimi hakkındaki kuramları ilgili başlıklarda ayrıntılı olarak ele aldık. Burada konuşma eğitimi kapsamındaki zihinsel unsurları ve bunların insan zihnindeki işleyiş yapılarını ele alacağız.

4.2.2.1.3.1. Kavramlaştırma

İnsanoğlu dünyaya gelmesiyle birlikte daha ilk yaşlarından başlayarak çevresinde gerçekleşen olaylar, durumlar ve nesneler arasında ilişkiler ve bağlar kurmaya başlar. İnsan çevresinde meydana gelen olaylarla ilgili olarak değişik deneyimler edinir ve bu deneyimler kavram oluşumunda oldukça önemli bir yer tutar. İnsanlar bu deneyimlerden hareketle birtakım kavramlar oluşturarak dünyayı algılarlar. İnsanlar içinde yaşadıkları dünyayı rastlantısal olarak değil tam aksine işlemsel çerçevesi mutlak surette belirlenmiş kurallar ve bir düzen içinde algılamaktadır (Keklik, 2009, s. 166-167).

Konuşmada kavramlaştırma aşamasında konuşulacak konunun seçimi yapılır ve konuyla ilgili anlam ile önermesel bilginin etkinleştirilmesi sağlanır. Konuşur, iletmek istediği iletişimsel niyeti kendi dünya bilgisinin yanı sıra karşısındaki dinleyicinin de dünya bilgisini göz önünde bulundurarak tasarlamak zorundadır. Bu bağlamda kavramlaştırma aşamasında konuşur, ne söyleyeceği ve bunu nasıl söyleyeceği ile ilgili birtakım kararlar alır. Bu aşamada metin türü de belirlenir; çünkü tür ancak iletişimsel amacın belirlenmesi ile belirgin hâle gelir (Bozkurt, 2021, s. 46).

Kavramlaştırma zihinsel işlevlerin tamamının görev aldığı oldukça karmaşık bir etkinliğin sonucudur. Kavramlaştırma süreci; çağrışım, dikkat, hayal etme, çıkarsama ya da belirleme eğilimlerine indirgenebilecek düzeyde basit bir süreç değildir. Bunların tamamı sonuca etki etmeleri noktasında önemli olmalarına rağmen zihinsel işlemlerimizi yönetme, bu işlemlerin izledikleri yolu denetleme ve gerçek yaşamda karşılaşılan sorunların çözümü için bunları çözüm odaklı olarak yöneltmenin araçları olarak sözcük ya da işaret kullanılmadığı sürece yetersiz kalan unsurlar olacaklardır (Vygotsky, 1985, s. 89). Vygotsky (1985) kavramların oluşum aşamalarını üç temel aşamada ele almaktadır. Bunlardan senkretik sembol aşamasında sözcüğün anlamı çocuğun zihninde hayali olarak birleşmiş nesneler yığını biçiminde vardır. Karmaşalarla düşünme aşamasında ise çocuğun zihnindeki nesneler salt çocuğun kendi izlenimlerini göre değil nesneler arasında gerçekten var olan bağlara göre birleştirilir. Son aşama olan ön kavram aşamasında ise en az ölçüde birbirine benzeyen nesnelerin zihinde aynı sınıflandırma altında toplanmaya başladığı soyutlama aşamasıdır. Ergenlik çağında bu üç aşamanın etkisi giderek azalır ve gerçek anlamda kavramlar oluşturulur (Vygotsky, 1985, s. 90-117).

Levelt (1993), kavramsallaştırma aşamasında büyük ölçekli ve küçük ölçekli tasarlama süreçlerinin var olduğunu iddia etmektedir. Bu süreçleri büyük ölçekli tasarlama ve küçük ölçekli tasarlama süreçleri olarak ikiye ayırmış olmasına rağmen Levelt, bir sürecin başlayabilmesi için diğer sürecin bitmesini gerekli koşul olarak ortaya koymaz. Bir süreç devam ederken diğer süreç başlayabilir. Yahut süreçler tamamen iç içe geçmiş bir şekilde de işleyebilir. Bunların arasında hiyerarşik bir öncelik sonralık ilişkisi de bulunmamaktadır. Büyük ölçekli tasarlama süreçlerinin küçük ölçekli tasarlama süreçlerinin etkisinde devindiği durumlar da gözlemlenebilmektedir (Levelt, 1993, s. 110).

Büyük ölçekli tasarlama süreçlerinde bir iletinin nasıl bir yapı içinde hangi sıralamaya göre aktarılacağına yönelik tasarlama yapılır. Konuşur, karmaşık bir ileti oluşturmak istiyorsa iletisini oluşturacak birimsel ögeleri de ona uygun bir biçimde sıralamak zorundadır. Büyük ölçekli tasarlama aşamasında konuşur bunları yapar (Levelt, 1993, s. 109-112).

Küçük ölçekli tasarlama sürecinde ise konuşurun, konuşmanın öncesinde bir niyeti iletiye dönüştürme aşamasında yaptığı birtakım işlemler yürütülür. Bu işlemler çoğunlukla erişilebilirlik, konulaştırma, bakış açısını belirleme, dile has ihtiyaçları tanıma gibi olgularla ilgilidir (Levelt, 1993, s. 144-145).

Katrancı'ya (2014) göre konuşan kişinin kullandığı sözcük ve kavramların oldukça açık ve anlaşılır olmasına azami düzeyde dikkat etmelidir. Bunun yanı sıra kavramsal olarak anlaşılır olması, konuşma sırasında iletmek istediği mesaj ve konuşma konusunun da tutarlı olmasını sağlayacaktır (Katrancı, 2014, s. 175).

Anlambilimsel bir açıdan konuşma becerisine baktığımızda, konuşma sırasında insanların kavramların kendileri üzerinde değil o kavramlara ilişkin deneyimleri üzerinde düşünüp konuştuklarını gözlemleriz. Bu bağlamda düşünecek olursak konuşma eylemini gerçekleştirdiğimizde dış dünyadaki nesnelerin kendileri üzerinde değil doğrudan doğruya dış dünyaya ilişkin tepkiler üzerinde düşünmüş ve konuşmuş olmaktayız (Temizyürek, vd., 2017, s. 247-248).

Dumanlı Kadızade ve Özipek'in (2017) çalışmalarında konuşma becerisinin ikincil boyutunda yer alan zihinsel süreçlerin, anlamsal çağrışım kavramının konuşma eğitiminde kullanıldığı durumlarda olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Dumanlı Kadızade ve Özipek, 2017, s. 264). Anlamsal çağrışım yöntemi kullanılarak kavramların hatırlanması ve konuşma becerisinin geliştirilmesi sağlanır. Bu yöntemle anlamsal bütünlüğe sahip cümleler kurularak sözlü anlatım geliştirilir. Bireylerde farklı çağrışımlar yapan kavram öbekleri özgün sözlü metinler ortaya çıkmasını sağlar ve konuşma becerisinin gelişiminde bireylere özgü etkin bir gelişim süreci sağlar (Dumanlı Kadızade ve Özipek, 2017, s. 253).

Aydoğan ve Özdemir (2020) ortaokul öğrencilerinin konuşma becerilerinin geliştirilmesinde kavram haritalarının etkisini incelemiştir. Yapılan deneysel çalışmada kavram haritaları ile yapılan eğitimin konuşma becerisinin geliştirilmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda konuşma becerisi eğitiminde kavramlaştırma süreçlerinin etkisel anlamda oldukça önemli zihinsel süreçler olduğu deneysel çalışmalar sonucunda belgelenmiştir (Aydoğan ve Özdemir, 2020, s. 19).

4.2.2.1.3.2. Biçimlendirme

Konuşma becerisinin zihinsel süreçlerinin biçimlendirme aşamasında konuşma sırasında kullanılacak sözcükler, deyimler ve anlama uygun dil bilgisi yapılarının biçimlendirilmesi işlemi gerçekleştirilir (Köksal ve Pestil, 2014, s. 298-299). Biçimlendirme süreçlerinde sözcüksel erişim ve işlemleme yapılır. Bunlar daha sonra yapılması beklenen dilbilgisel ve sesbilgisel kodlamaya geçişte aracılık görevi üstlenir. Henüz konuşmaya dönüşmemiş olan iletiler sözcüksel ögeleri harekete geçirir. Etkinleştirilen sözcüksel ögeler ise dilbilgisel ve sesbilimsel kodlama işlemlerini harekete geçirmektedir. Bu noktada

sözcüksel erişim, kavramlaştırma ile biçimlendirme arasındaki iletişimi sağlayan en önemli araçtır. Bu nedenle konuşmanın üretiminde zihinsel sözlük oldukça önemli bir işlev üstlenmektedir (Bozkurt, 2021, s. 47).

Levelt, sözcüksel erişim aşamasında etkinleşen bu yapıya zihinsel sözlükçe (mental lexicon) adını vermektedir. Ona göre bir konuşurun zihinsel sözlükçesi dil yetisiyle ilgili bilgi deposudur. Dilin üretilmesi noktasında zihinsel sözlükçede bulunan her bir ögenin anlamsal, sözdizimsel, biçimbilimsel ve sesbilimsel olmak üzere en az dört çeşit özelliğe sahip olması gerekir (Levelt, 1993, s. 182).

Onan'a (2015) göre sözcük hazinesi düşüncenin sözle aktarılması süreçlerinde oldukça önemlidir. Derin yapıdaki soyut anlamın yüzey yapıya taşınması süreçlerinde bireyin üretici sözcük hazinesi devreye girmektedir. Üretici sözcük hazinesi konuşma üretiminde etkindir. Üretici sözcük hazinesi geniş olan bireyler derin yapıdaki soyut anlamı yüzey yapıya taşıma konusunda başarılı olurlar. Sözcük, konuşma sürecinde anlamın ayrıntı düzeyi üzerinde belirleyici olan bir dil birimidir ve derin yapıdaki anlamın yüzey yapıya aktarılması sürecinde yaşanan anlam kayıplarını en aza indirgeyecek donanıma sahiptir (Onan, 2015, s. 95-96).

Sesbilimsel yapı, konuşma seslerini bir araya getirerek sözcük üretimini sağlayan sürecin ilk aşamasını oluşturur, sözdizimsel yapı ise bu sözcüklerin doğuştan gelen zihinsel dilbilgisi kuralları çerçevesinde bir araya gelerek daha büyük birimler olan öbek ve cümlelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Anlamlı birimlerin daha büyük anlamlı birimlere dönüşmesini olanaklı kılan sözdizimsel yapıyı oluşturan kurallar bütününün işleyişi, dil edinim sürecindeki çocuğun beyninde var olduğu savlanan zihinsel dilbilgisinin varlığını da kanıtlamaktadır (Ergenç, 2008, s. 13). Bu noktada nörodilbilimsel veriler, Chomsky'nin dil edinim aygıtını ve doğuştan getirilen bir dilbilgisi olduğu tezini desteklemektedir.

Biçimlendirme süreçlerinde kullanılan sözdizimsel işlemleme aşamasında konuşmayı oluşturan düşüncelerin kullanılan dilin söz dizimine uygun bir biçimde yeniden dizilmesi sağlanır. Konuşmanın iletisinin anlamsal yapısı ve içeriğine uygun bir sözdizimsel yapı etkinleştirilir. Sesbilimsel işlemleme aşamasında ise hecelenen sözcükler aracılığıyla, sözcük öbekleri ve ezgi biçimi gibi dilbilgisel kodlamanın bazı aşamaları işletilir. Hecelerin her biri konuşmanın fizyolojik unsurlarında bir boğumlanma eylemini etkinleştirir. Bu aşamada sesbilgisel kodlama da yapılır ve zihinsel olarak üretilen konuşma heceler aracılığıyla motor eylem yönergelerine dönüştürülür (Bozkurt, 2021, s. 48).

Konuşma eylemi sırasında sözcük hazinemizden bağlama uygun sözcüklerin seçilerek, anlamsal ve zamansal uygunluğa dikkat edilerek dil bilgisi kurallarına uygun bir biçimde kullanılması konuşma becerisinin zihinsel süreçlerinin doğru bir biçimde işletildiğini bize göstermektedir. Sözcükleri bağlamlarına uygun bir biçimde kullanmak, sözcüklerde birtakım farklılıklar oluşturmak, sözcüklerle düşünüp sözcüklerin etkileyici gücünü insanlara duyumsatmak zengin bir söz varlığına sahip olmakla mümkündür (Yılmaz ve Doğan, 2014, s. 281).

4.2.2.1.3.3. Konuşurun Bilgi Birikimi

Barın'a (2018) göre konuşma becerisi etkileşimsel bir beceridir ve bu becerinin etkinleştirilmesinde çeşitli bilgi ve beceri türleri etkin olmaktadır (Barın, 2018, s. 1903). Konuşma sırasında bu bilgi türlerinin etkin bir biçimde kullanılamaması cümleler arasındaki bağlantının kurulamamasına neden olur. Bunun sonucunda ise anlatılmak istenen şey tam olarak ifade edilemez, verilmek istenen bilgiler unutulur (Eyüp, 2013, s. 96).

Konuşurlar, konuşmanın zihinsel ve fiziksel üretim aşamaları sırasında bazı bilgi türlerine gereksinim duymaktadır. Bu bilgiler genel olarak "dil dışı bilgiler" ve "dile ilişkin bilgiler" olarak sınıflandırılır. Dil dışı bilgiler kavramlaştırma aşamasında etkili olmaktadır. Dile ilişkin bilgiler ise biçimlendirme aşamasında sözdizimsel ve sesbilimsel işlemleme safhalarında etkin bir biçimde kullanılır. Dilsel yönü ağır basan "tür bilgisi" ve "edimsel bilgi" de konuşmanın üretilmesinde etkilidir (Bozkurt, 2021, s. 49). Edimsel bilgiler, dilin evrimi ile ilgili görüş bildiren dil felsefecisi Searle'in kuramında ayrıntılı olarak incelenir.

4.2.2.2. Konuşma Becerisinin Anatomik (Fiziksel) Ögeleri

İnsanın konuşma becerisinin gerçekleştirilebilmesi için yüzden fazla kasın hassas bir biçimde kontrol edilebilmesi gerekmektedir. Bunların arasında gırtlak, solunum kasları, diyafram ve kaburgalarımızın arasındaki kaslar (interkostal kaslar); ağız ve yüz bölgesindeki kaslarımız (orofasiyal kaslar) bulunmaktadır. Konuşma esnasında bütün bu kas gruplarının akıl almaz derecedeki karmaşık hareketleri düzenli olmalıdır. Bu devinimleri birlikte yapabilme yeteneğimiz, evrimin beyin yapılarımızı ve insan solunum aygıtının fizyolojisini değiştirmesini gerektirmiştir. Buna rağmen gerçekleşen adaptasyonların hiçbiri dil yetisi için gerekli değişimler değildi. Hemen hemen hepsinin birlikte evrim geçirmesi bugün bildiğimiz dil yetisinin ortaya çıkması konusunda yararlı olmuş ve dilin en yüksek verimle kullanılmasını sağlamıştır (Everett, 2024, s. 242).

İnsan kulağının duyabileceği titreşimlere ses denir. Ses, bir dilin en temel parçasını oluşturur. Sesin oluşabilmesi için titreşim üreten araçlara ve bu titreşimleri ileten bir ortama gereksinim duyulur. İnsan sesleri, ses tellerinin titreşimleri ya da ses yolundaki organların birbirine çarpması, akciğerlerden gelen havayı engellemesi ve bu havanın ilgili organlara sürtünerek sızması sonucunda oluşurlar. Bu sesler akciğerlerden başlayıp dudaklara kadar uzanan bir alanda ses yolu adı verilen bölgede üretilmektedir (Kahraman, 2001, s. 28). Herhangi bir nesnenin veya insana ait bir konuşma organının gerçekleştirdiği devinimler sonucunda ortaya çıkan titreşimlerin işitme organımız üzerinde yarattığı etkiye ses denir (Güneş, 2004, s. 65). Taşer'e (2020) göre sesler tesbih taneleri gibi art arda dizilmiş bir şekilde değil, bir zincirin halkaları gibi iç içe geçmiş bir şekilde çıkarılırlar. Her bir soluk verişte konuşma seslerinden bir tanesini çıkarabildiğimiz gibi bunlardan iki, üç ya da dört tanesini birden de çıkarabiliriz (Taşer, 2020, s. 117).

Eker'e (2009) göre doğada sınırsız bir ses çeşitliliği olmasına rağmen insanın çıkarabileceği sesler sınırlı sayıdadır. Konuşma organları tarafından üretilen ve dil dizgesinin temelini oluşturan seslere *konuşma sesleri (speech sound)* denir. İnsanın çıkarabileceği ses çeşitliliği sınırlıdır ve toplamda sayısal olarak 100'ü aşmaz. Bu konuşma seslerinin de büyük bir bölümü bütün dünya dillerinde ortaktır. Herhangi bir dilde ortama 25-30 arasında konuşma sesi bulunmaktadır (Eker, 2009, s. 226-227).

Fizyolojistlere göre konuşma; organizmanın gerçekleştirdiği çiğneme, tutma, soluk alıp verme, koklama, akciğerlere yabancı cisimlerin girmesini engelleme gibi birtakım asal yaşamsal biyolojik devinimlerinin yanı sıra gelişen ikincil bir eylem olarak düşünülmelidir. Bu ikincil eylem asal yaşamsal eylemin üzerine eklemlenmiş bir eylemdir. Konuşma becerisi, insan bedeninde bu amaçla özelleşmiş kaslar sisteminin kullanılmasıyla değil daha çok asal biyolojik işlevleri olan kasların özel kullanımı ile meydana gelmiştir (Taşer, 2020, s. 69).

İnsanoğlunun konuşma becerisinin temelinde anatomik unsurlarla çıkarılan sesler bulunmaktadır. Zihinsel süreçlerle üretilen düşünceler, insan anatomisindeki biyomekanik unsurların ürettiği sesler aracılığıyla dünyaya aktarılır. Konuşma becerisi salt öğretimsel süreçler sonucunda edinilen ve geliştirilen bir beceri değildir. Oldukça karmaşık biyolojik ve bilişsel bileşenlerin eş zamanlı ve eş güdümlü olarak belirli yürütücü işlevleri yerine getirmesi sonucunda ortaya çıkan çok boyutlu ve çok kapsamlı bir beceridir. İnsan anatomisinde konuşmanın ortaya çıkmasını sağlayan organlar bulunmaktadır. Bu organlardan herhangi birinin olmaması yahut bu organın konuşma bağlamında kendisine yüklenmiş bir işlevi yerine getirememesi konuşma becerisinde niteliksel ve niceliksel eksikliklerin ortaya çıkmasına

neden olmaktadır. Bu yüzden konuşma eğitiminde insan bedenindeki anatomik unsurların sağlıklı olması ve kendilerine yüklenen işlevleri düzgün bir şekilde yerine getirebiliyor olması oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuşma işlem ve süreçleri dil öğretim kuramlarına göre farklı süreçlerle açıklanmaktadır. Geleneksel ve davranışçı yaklaşımlar konuşma becerisinin fiziksel süreçlerine (vurgu, tonlama, telaffuz, ses vb.) daha fazla ağırlık vermektedir (Güneş, 2014, s. 3).

4.2.2.2.1. Konuşmanın Fiziksel Üretim Sistemleri

Dil seslerinin oluşumu fizyolojik bir olgudur. Bu seslerin iletilişi ise fiziksel süreçlerle ilgilidir. Bu süreçler sonucunda ortaya çıkan sesler ve seslerin oluşturduğu biçimbirimler, bir bireyin bilincinden başka bir bireyin ya da bireylerin bilincine anlam ve içerik aktarma işlevini yerine getirmektedir (Eker, 2009, s. 227).

Konuşma becerisi oldukça karmaşık fiziksel işlemlerin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Eş zamanlı olarak harekete geçen ve hareket sırasında çeşitli görevler üstlenen yüzden fazla kas ve kas grubunun eşgüdümsel bir çalışmayla işlemesi esasına dayanır. Konuşmanın üretiminde görev üstlenen anatomik bileşenlerin oluşturduğu dizgesel yapı esasen solunum ve beslenme gibi yaşamsal işlevleri yerine getirmek için kullanılan kas sisteminin unsurlarıdır. Bu unsurlar aynı zamanda konuşma eyleminin gerçekleştirilmesi için de kullanılmaktadır. Bozkurt'a (2021) göre konuşmanın fiziksel üretimi üç alt sistemden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi solunum (respiration) sistemidir. İkincisinde sesleme (phonation) / gırtlak (laryngeal) sistemidir. Üçüncüsü ise boğumlanma (articulation) dizgesi ya da gırtlak üstü (supralaryngeal) dizge olarak sınıflandırılmıştır (Bozkurt, 2021, s. 57).

Bozkurt'un sınıflandırdığı alt sistemlerin ve bu sistemleri oluşturan organların tamamı insanoğlunun biyolojik evrim süreçleri içinde olgunlaşarak konuşmayı mümkün kılacak niteliklere sahip olmuştur. Dolayısıyla insanoğlunun dil yetisi ve konuşma becerisinin eylemsel pratiği büyük oranda biyolojik unsurlar tarafından olası kılınmaktadır. Yukarıda tasnif edilen sitemlerin herhangi birinde meydana gelmesi muhtemel bir lezyon, konuşmanın sağlıklı olarak üretilmesi ve sürdürülebilmesi süreçlerini de olumsuz etkileyecektir.

4.2.2.2.1.1. Solunum Sistemi (Respiration)

İnsan türü konuşmayı üretebilmek için nefesini etkili bir biçimde kontrol edebilmelidir. Solunum hem nefes alma hem de nefes verme süreçlerini içermektedir. Oysa

insan konuşması neredeyse tamamen nefes verme süreçleri ile ilgili bir olgudur. Bu durum nedeniyle konuşmanın ortaya çıkabilmesi için akciğerlerden çıkan havanın akışının kontrol edilmesi, akciğerlerden ses tellerine doğru ilerleyen havanın basıncının düzenlenmesi gerekir. Konuşma, sessiz nefes alma olarak adlandırılan süreçte dahi konuşma seslerinin üretilebilmesi becerisini gerekli kılar. Bu hava kontrolü ünlü ve ünsüz sesler gibi konuşma seslerinin üretimini sağlar. Ayrıca cümle parçaları ve ifadelerin tonlanması süreçlerini denetleyerek ses yüksekliği ya da alçaklığının düzenlenmesini de sağlayarak insan türünün uzun cümleler kurmasına olanak sağlar (Everett, 2024, s. 265-266).

Göğüs boşluğunda bulunan akciğerler ve onun arka bölümünde omurga yer alır, ön bölümde ise kaburga ve göğüs kemiği yer almaktadır. Bu yapının alt bölümünde ise alt kısımda iç organları akciğerlerden ayıran son derece esnek ve kubbe biçiminde diyafram adında bir kas bulunur. Beyin sapındaki sinir merkezinden gelen uyarılar ile birlikte göğüs kafesindeki kaslar harekete geçer. Kaburga kemiklerinin arasında yer alan interkostal kaslar kaburga kemiklerini aşağı ve yukarı yönlü olacak biçimde hareket ettirir. Bu sırada diyafram aşağı yönlü bir devinim gerçekleştirir. Bu devinim ile birlikte akciğerlerdeki hava basıncı azalır ve göğüs kafesi ile akciğerler genişler. Akciğerlerdeki hava basıncının organizmanın dışındaki atmosferin basıncıyla dengelenebilmesi için akciğerlere hava dolar ve böylece nefes alma işlevi yerine getirilir. Akciğerlere dolan bu havanın dışarı atılması ile solunum işlevi gerçekleştirilmiş olur (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 42). İnsanın konuşma becerisini eyleme dökmesi için gereken enerjiyi solunum sistemindeki bu biyomekanik yapı sağlamaktadır.

Etkili ve güzel bir konuşmasının sağlanabilmesi için etkili ve sağlıklı bir solunum gereklidir. Gerçek, sağlıklı ve derin bir nefes almamızı sağlayan ve solunum sisteminde oldukça önemli bir görev üstlenen diyafram, diğer anatomik görevlerinin yanı sıra konuşma seslerinin etkili bir şekilde çıkarılmasında oldukça önemli bir organımızdır (Kiraz, 2022, s. 80-81). Diyafram, vücudun solunumu sağlama konusunda görevli olan, karın boşluğunu göğüs boşluğundan ayıran kubbe biçiminde yassı ve geniş yapılı bir kas ve tendon liflerinden oluşan yapıya verilen addır (Altunkaya, 2017, s. 34).

Taşer'e (2020) göre solunum sisteminin iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi soluk alarak kan dolaşımı için gerekli olan düzenli oksijen alımını sağlamaktır. İkincisi ise soluk vererek kanı karbondioksit denilen yanık tortudan temizlemektir (Taşer, 2020, s. 124). Solunum sisteminin birincil işlevi yaşamın devamlılığının sağlanması için gerekli olan soluk alıp verme eyleminin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Buna ek olarak solunum konuşma eyleminin gerçekleştirilebilmesi için gereksinim duyulan enerji kaynağını

da sağlamaktadır. Akciğerlerden dışarı gönderilen hava kullanılarak konuşma gerçekleştirilir. Bu bağlamda sağlıklı bir solunum sistemi sağlıklı bir konuşma eyleminin yürütülmesini sağlayacak enerjinin kaynağıdır. Üst ve alt hava yolları üzerinden gerçekleştirilen solunum sistemi, fiziksel olarak konuşma üretiminin başlangıcını oluşturur (Bozkurt, 2021, s. 58).

Konuşmanın gerçekleşmesi sırasında nefes alma süresi kısalır ve nefes verme süresi artar. Konuşma sırasında nefes alma süreci saniyenin dörtte birine kadar düşer, nefes verme süresi ise 5-10 saniye arasında değişkenlik gösterebilir. İnsan diline özgü seslerin büyük bir çoğunluğu akciğerlerden gelen havanın dışarı atılmasıyla oluşturulur; fakat bazı insan dillerinde bu havanın içeride tutularak ses üretildiği de gözlemlenir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 42).

Taşer'e (2020) göre iyi bir ses geliştirebilmek için solunum mekanizmasının etkili bir şekilde kullanılmasının önemi büyüktür. Konuşma eylemi için gerekli olan doğru solunum üç etmene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi havanın akciğerlerde depolanmasıdır. İkincisi, solunumu yürüten kasların üzerinde gerekli denetimin sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise ses mekanizmasının ve özellikle gırtlağın işlevini yerine getirmesine engel olacak her türlü engelleyici baskıdan kurtarılmasıdır (Taşer, 2020, s. 126). Konuşmanın etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi süreci ilkin nefes alma ve verme süreçlerinin (solunum) sağlıklı olmasına bağlıdır. İyi bir solunum ve nefes alma iyi bir konuşmanın temelini oluşturur. Konuşmanın nitelikli olabilmesi için soluk alıp vermeye yarayan organların etkili bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Sağlıklı bir konuşma için nefes; derin, sık, çabuk, düzenli, sinirlenmeden ve gürültüsüz olmalıdır (Çevik, 2002. Akt., Pehlivan ve Aydın, 2021, s. 171).

4.2.2.2.1.2. Sesleme (Phonation) Sistemi

Sesleme (phonation), akciğerlerden dışarı doğru gönderilen havanın gırtlak bölgesindeki ses tellerinden geçerken oluşturduğu titreşimler sonucunda ortaya çıkan bir ses kaynağıdır. Sesleme, insan gırtlağında gerçekleşir ve bu bağlamda insan konuşmasının üretilmesinin gırtlak bölgesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Gırtlağın birincil işlevi yabancı nesnelerin akciğerlere girişini engellemek olmasına rağmen konuşma seslerinin üretilmesinde de oldukça önemli bir görev üstlenmektedir (Bozkurt, 2021, s. 58). Phonation kavramını sesleşme terimiyle ele alan Güneş'e (2004) göre ise sesleşme, titreşimlerin ses yarığında (gırtlak) ses dalgasına dönüşerek ağız boşluğunda yayılması olayıdır (Güneş, 2004, s. 65). Bu konuya "hyoid kemiği" ile ilgili bölümümüzde ayrıntılı olarak değinmiştik. Gırtlağın asıl biyolojik işlevi konuşma değildir, beslenme sırasında yabancı cisimlerin akciğerlere kaçmasına engel olmaktır. Dünyada her yıl binlerce insan bu nedenle yaşamını

yitirmektedir. İnsan evriminde gırtlağın aşağıya inmesiyle birlikte bu risk daha da artmıştır. İnsanoğlu yaşamsal bir riske rağmen konuşma becerisi sağlayacak bir evrimsel dönüşüm geçirmiştir, çünkü dil yetisi ve konuşma becerisi evrimsel olarak insana çok güçlü bir sağkalım becerisi de kazandırmıştır.

Akciğerlerden gelen hava, bronşlar ve soluk borusu aracılığıyla gırtlağa ulaşır, daha sonra yutağı da geçerek ağız boşluğundan dışarıya çıkarken konuşma organlarında gerçekleşen birtakım değişiklikler sonucunda farklı fiziksel özelliklere sahip olan sesler ortaya çıkar. İnsan diline özgü olan bu sesleri çıkarabilmek için akciğerler, diyafram, nefes borusu, gırtlak, ağız ve burun boşlukları gibi organların eş zamanlı ve eş güdümlü olarak çalışması gerekir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 41).

Akciğerlerden dışarı doğru itilen havanın basıncı, soluk borusunun sonundaki gırtlakta yer alan ses tellerinde birtakım titreşimler yaratır. Hava akımının oluşturduğu bu titreşimler ses biçimini alır, bu noktada ses en yalın hâliyle ortaya çıkar. Daha sonra yutak, ağız ve burun boşlukları gibi bölgelerde oluşan titreşimler ile birlikte ses güçlendirilir. Bu yapıların tamamı sesleme sisteminin bileşenleridir. En sonunda ise boğumlanma sistemindeki unsurlar aracılığıyla bu güçlendirilmiş yalın ses işlenerek sesbirimler (phoneme) hâline getirilerek konuşma becerisi için gerekli olan seslerin üretilmesi sağlanır (Bozkurt, 2021, s. 59).

4.2.2.2.1.3. Boğumlanma (Articulation) Sistemi

Türkçe alanyazında "boğumlanma" ve "telaffuz" kavramları genellikle birbirlerinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. İngilizce alanyazında ise bu kavramlara karşılık olarak "pronunciation" ve "articulation" kavramlarının kullanıldığı görülmektedir (Şenyiğit ve Okur, 2019, s. 526).

Altunkaya'ya (2017) göre boğumlanma, konuşma sırasında kullanılan bütün sesleri, seslerin çıkarılması gereken yerlere dikkat ederek, seslerin hakkını vererek, açık, anlaşılır, etkili, doğru ve düzgün çıkarmak olarak tanımlanmıştır (Altunkaya, 2017, s. 30).

Taşer'e (2020) göre boğumlanma, fonemleri çıkarırken ses yolunun herhangi bir yerinde meydana gelen açılma, kapanma ya da daralma olarak tanımlanabilir (Taşer, 2020, s. 127). Boğumlanma, doğal hayvansal seslerin (bağırtı, çığlık vb.) insanın evrimsel gelişim süreçleri içerisinde sözcükleri oluşturan seslere doğru dönüşmesi sürecidir. Bu bağlamda Taşer, boğumlanmaya insanın insanlaşma sürecinde oldukça önemli bir evrimsel nitelik yüklemektedir (Taşer, 2020, s. 131).

Boğumlanma sistemi, ses üretiminin insana özgü olan özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan türündeki en karmaşık kas etkinliklerinden biri olarak değerlendirilen bu sistem, konuşma organlarının hareketlerini kullanarak dilin seslerinin ve hecelerinin oluşturulması noktasında oldukça önemli işlevler üstlenen bir sistemdir (Benesty, Sondhi ve Huang, 2008, s. 14. Akt., Bozkurt, 2021, s. 59).

Burun ve ağız boşluğuna yayılan havanın çeşitli engellerle karşılaşarak berrak seslere dönüşmesi olayı boğumlanma olarak adlandırılır. Boğumlanmanın oluştuğu noktalara ilgili seslerin çıkış noktaları (çıkak/mahreç) de denilmektedir (Güneş, 2004, s. 66). Boğumlanma, gırtlaktan dudaklara kadar uzanan ağız yolunun çeşitli yerlerinde meydana gelebilir. Öncelikli olarak dil, diş, dudak, damak gibi konuşma organlarının görev almasıyla birlikte değişik boğumlanma noktalarında farklı sesler üretilebilir (Coşkun, 2011, s. 4).

Boğumlanma sırasında sese dönüşen hava, ses yolunu kullanarak ağız boşluğu ile burun geçidinin kesiştiği noktaya gelir. Burada bulunan küçük dil, burun geçidini açık tutarak ya da kapatarak seslerin istenilen biçimsel özellikler almasına yardımcı olur. Küçük dil, büyük dil ile ağız geçidini birlikte kapatır ve o zaman da havanın burun geçidine yönlendirilmesini sağlar. Burun geçidine giden hava geniz seslerinin oluşumunu sağlar. Ağız boşluğuna doğru giderse dilin kamburlaşması, yayılması yahut damağa ve dişlere temas etmesi ile değişik biçimlerde seslerin oluşmasını sağlayan boğumlanmaların gerçekleşmesini sağlar. Son tahlilde akciğerlerden dışarı çıkan hava, gırtlak ve ses tellerinden geçerek boğumlanma sisteminin içindeki konuşma organlarına çarpar ve böylece insan konuşmasını oluşturan istendik seslerin çıkarılabilmesine olanak sağlar (Bozkurt, 2021, s. 59).

Yalçın'a (2002) göre konuşma eğitiminde boğumlanma çalışmaları oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Boğumlanma çalışmaları insan seslerini net bir biçimde birbirinden ayırt edilebilecek nitelikte üretebilme çalışmalarıdır. Boğumlanma süreçlerinin geliştirilmesi için pek çok yöntem ve teknik etkin bir biçimde kullanılabilir. Bunların arasında en etkilisi tekerleme yöntemidir. Tekerlemelerin söylenmesi sürecinde önemli olan seslerin doğru boğumlanma noktalarından çıkarılmasıdır (Yalçın, 2002, s. 108).

4.2.2.2.2. Konuşma Organları

Konuşma organları, sesleme ve boğumlanma konusunda görev üstlenen organlardır. Konuşma organları, konuşma becerisinin biyolojik ve anatomik unsurlarıdır. Bu organların büyük bir bölümü ağız boşluğunda bulunan organlardır. Gırtlak, ses telleri, ses yolu, küçük dil, yutak, damak, ağız boşluğunu oluşturan üst dudak, üst sıra dişleri, üst diş etleri, alt dudak,

alt sıra dişleri ve alt diş etleri ile dil konuşma becerisinin fiziksel-anatomik unsurlarını oluşturmaktadır (Bozkurt, 2021, s. 60).

Konuşma organları, konuşma becerisinin görünür kılınması sürecinde konuşma eyleminin gerçekleştirilmesi noktasında görev üstlenen biyomekanik unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan beynindeki bilişsel süreçlerle zihinsel olarak üretilen konuşmanın maddesel olarak görünürlüğe kavuşması konusunda işlevsel görevler üstlenen konuşma organları, temelde konuşma becerisinin gerçekleştirilmesi için evrim geçirmiş organlar olmamalarına rağmen konuşma konusunda yaşamsal görevleri yerine getirmektedir. Bu durum insanoğlunun dil yetisinin evriminin bir ardıl uyarlanım sonucunda ortaya çıktığını savunan görüşü (Gould) destekleyici bir nitelik göstermektedir.

Konuşma dili, farklı amaçları yerine getirmek için evrimleşmiş sistemlerden yararlanarak üretilmektedir. İnsan konuşmasının gerçekleşmesi için akciğerlerden dışarı hava verilmelidir, hava gırtlaktan geçmelidir, ağız-dil-dudak gibi organların şekil değiştirmesi ile ayrık sesler üretilir. Akciğerler soluk almak için evrimleşmiştir, ağız ile dil ise besinlerini tadını almak ve bunları yutmak için evrimleşmiştir. Ünlü ve ünsüz seslerden meydana gelen insan dili, ses sisteminin üretilebilmesi için içmeye ve besinleri çiğnemeye yarayan insan ağzının açılıp kapanma süreçlerinin evrimsel açıdan daha eski bir şablonunu kullanmaktadır. Titreşimli ünlüleri çıkarmak için ağzın hava akışı sırasında açılması gerekir, daha az titreşimli ünsüzleri çıkarmak için ise ağzın kapanması ya da kısmen kapanması gerekir. İnsan anatomisinde ses üretimi konusunda uzmanlaşmış olan tek organ gırtlaktır (Evans, 2020, s. 70). Evans'tan farklı olarak, gırtlağın öncelikle yutma işlevinin yerine getirilmesi için evrim geçirdiği, daha sonra ise konuşma seslerinin üretimi noktasında yeni bir işlev kazandığı da iddia edilmektedir (Ataizi, 2022, s. 41).

Taşer'e (2020) göre konuşma seslerini çıkaran organlar bu görevi bir rastlantı sonucunda üstlenmişlerdir. İnsan seslerinin çıkarılmasında görevli olan akciğer, hançere, damak, burun, dil, dişler, dudaklar gibi organlardan yararlanılıyor olsa da bu organların hiçbirinin birincil görevi konuşmayı gerçekleştirmek değildir. Fizyolojik olarak konuşma becerisi, bu organların gerçekleştirdiği ikincil bir işlevdir yahut ikincil işlevler öbeğidir. Solunum mekanizmasının birincil işlevi kana oksijen iletmektir. Dişlerin birincil işlevi yiyecekleri çiğnemektir. Dilin birincil işlevi tat almak ve yiyeceklerin dişlerin arasında ezilerek parçalanmasına yardımcı olmaktır. Konuşma organları olarak adlandırılan organların temel biyolojik işlevleri bunlardır. Konuşma becerisi, bir insanın yaşamında bu yaşamsal unsurlardan çok daha sonra gelmektedir (Taşer, 2020, s. 69-70).

Everett'e (2024) göre insanoğlunun konuşma yetisi üç temel kısma dayanmaktadır. Bugün yaptığımız gibi konuşabilmemiz için evrimin bunları bize sağlaması gerekmektedir. Akciğerler, kalp, diyafram ve interkostal kasları içeren solunum sistemi; gırtlak, yutak, nazofarenks, orofarenks, dil, ağız çatısı, damak, dudaklar ve dişleri içeren üst solunum yolu ve bütün bunların birlikte çalışmasını sağlamak için beyin gerekmektedir (Everett, 2024, s. 243).

4.2.2.2.2.1. Gırtlak (Larynx/Glottis)

Seslerin üretilmesi ve biçimlendirilmesi süreçlerinde oldukça önemli görevler üstlenen gırtlak (larynx/glottis); soluk borusunun üst bölümünde, ses yolunun ise alt kısmında bulunmaktadır. İnsanın gırtlak yapısı incelendiğinde gırtlağın farklı sesleri üretmek için hava akımının değiştirilmesi görevini üstlendiğini gözlemliyoruz (Bozkurt, 2021, s. 61). Esasında yutma işlevini yerine getirmek için evrimleşmiş olan gırtlak, nefes kontrolünün sağlandığı nokta olmasıyla sesin oluşmasındaki başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Aldığımız nefesi geri verirken nefes borusundan gelen hava öncelikle gırtlaktan geçer. Gırtlak, nefes yolunu belirli ölçülerde daraltıp genişleterek yahut kapatarak seslerin biçimlendirilmesi işlevini yerine getirir. (Ataizi, 2022, s. 41).

Everett'e (2024) göre gırtlak, homo türünün dilinin anlaşılması için yaşamsal bir öneme sahiptir. Zira gırtlak sadece insan türünün konuşma seslerinin sesletimini sağlamaz, aynı zamanda tonlama yapmayı, bir sözcenin hangi açıdan yeni ya da eski olduğunun belirlenmesini, konuşmada neyin önemli olduğunun algılanmasını, soru ya da açıklama içeriklerinin ifadelendirilmesi sürecinde ses perdesinin kullanılmasını da sağlamaktadır. Gırtlak insan konuşmasının seslerini üretebilmek için gerekli olan enerjiyi sağlar. Bunun için, akciğerlerden gelen havayı gırtlaktaki kasları kullanmak suretiyle hava akışını manipüle ederek sesleme işlevinin gerçekleştirilmesini sağlar (Everett, 2024, s. 244).

Gırtlak, ses tellerinin titreşimi yahut gırtlağın diğer kısımlarının salınımı yoluyla havaya enerji verir. Bu durum sesin frekansını değiştirir ve sesin insan türü için algılanabilir bir aralığa gelmesini sağlar. Evrim bu frekansları insan kulağıyla eşleştirmiştir. Ayrıca evrim, ağızdan çıkan havanın çıkardığı seslerin frekansını da ayarlamıştır ve bu seslerin frekansının insan işitme sisteminin kolayca algılayabileceği bir aralığa kadar düşmesini sağlamıştır. Gırtlağın üstlendiği bu görev oldukça önemlidir; çünkü bu olay gerçekleşmemiş olsaydı insanlar yine ses çıkarabilirdi; ancak ses frekansı uygun olmadığı için kulaklar bunu algılayamazdı (Everett, 2024, s. 253-254).

Gırtlağın iç kısmında konuşma seslerinin çıkarılması için görev üstlenen ses telleri ile birlikte onların gerçekleştirdikleri titreşimleri denetleyen üç kıkırdak yapısı bulunur. Bunlar kalkansı kıkırdak, halkamsı kıkırdak ve yüzüksü kıkırdaktır. Gırtlaktaki ses tellerinin uzaması ve kısalmasına yarayan dördü çift ve biri tek olmak üzere toplamda beş temel kas bulunur ve bu kaslar gırtlakta üretilen sesten sorumludur (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 43). Bunun yanı sıra gırtlak, gırtlaksıl ünsüzlerin (örneğin h sesi) çıkarıldığı bir yer olarak da bilinmektedir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 44).

Gırtlağın içinde ikisi sağda ikisi solda olmak üzere dört adet kiriş bulunmaktadır. Bunlardan dışa doğru olan çift kirişe, yalancı ses telleri denmektedir. İç kısımda olanlar ise seslemeye yarar. Akciğerlerden dışarı itilen hava bu kirişlerde ince, kalın, acı, tatlı, sert, yumuşak, korkunç, okşayıcı sesler biçiminde perdelenir. İnsan gırtlağı müzik araçlarının tamamından daha çeşitli, daha duygulu ve daha anlamlı sesler çıkarabilecek bir yetkinlik düzeyinde bulunmaktadır (Taşer, 2020, s. 116).

Evans'a (2020) göre gırtlak insan dışındaki başka türlerde de bulunmaktadır. Bu canlılarda da gırtlak ses üretmek için kullanılmaktadır. Gırtlağın evrimsel işlevi ses üretimini sağlamaktır. Pek çok canlı türü acil durumlarda sesler çıkararak iletişimde bulunmak için gırtlağı kullanır. Gırtlak esasında konuşma üretimini kolaylaştırmak için tasarlanmamıştır. Diğer hayvan türlerindeki gırtlak basit seslenmeleri çıkarabilecek bir yapıya sahip iken, diğer hayvan türlerinden farklı olarak insan gırtlağı anatomik olarak daha aşağıya kaymış durumdadır. Gırtlağın aşağı kayması insan türünde gerçekleşen bir evrimsel değişimdir (Evans, 2020, s. 70-71).

Everett'e (2024) göre Tecumseh Fitch, hava keselerinin insan ses dizgesi içindeki yeri ve önemine işaret eden ilk biyologlardan biridir ve homo erektus türü ile homo sapiens türü arasındaki temel evrimsel farklılıklar olarak hyoid kemiği ve gırtlağın yapısının farklılığına vurgu yapmıştır. Hyoid kemiği, gırtlağın üzerinde yer alır ve dilin kemiği olarak da bilinir, gırtlağı doku ve kas bağlantıları ile sabitler. İnsanlar gırtlağı hyoid kemiğine bağlayan kasları kullanarak gırtlağını yükseltip alçaltabilir (Everett, 2024, s. 257). Bu bağlamda dilin evrimi ile ilgili alanyazında, insan türünde homo öncesi anatomik kalıntılar olarak görülen ağız içindeki hava keselerinin yok olması ve gırtlağın aşağı inmesi süreçlerinin dil yetisi ile ilgili temel biyolojik kanıtlar olarak ele alındığını gözlemlemekteyiz.

Evrimsel araştırmaların sonuçlarına göre tüm kara hayvanlarının gırtlakları aynı kaynaktan evrim geçirerek ortaya çıkmıştır. Gırtlak; protopterus, neoceratodus, lepidosiren

gibi eski balıkların akciğer kapakçıklarından evrim geçirerek oluşmuştur. Eski balıklarda iki yarık biçiminde bulunan bu kapakçık, balığın akciğerlerine su girmesini önlemeye yarayan bir biyolojik mekanizmaydı. Bu basit mekanizmaya evrim süreci bir kıkırdak eklemiş, memelilerin nefes alma ve sesleme süreçlerini işletebilmek için biraz değiştirmiştir (Everett, 2024, s. 265).

4.2.2.2.2.2. Ses Telleri-Ses Kıvrımları (Vocal Cords/Folds)

Ses telleri-ses kıvrımları (vokal cords/vokal folds) kıkırdaksı bir yapıya sahip olan gırtlağın ortasında yer alan âdem elmasının içi ile halka kıkırdağın iç kenarları arasında bulunan ve insan sesinin oluşturulmasında birincil derecede görev üstlenen esnek bir yapıya sahip olan iki kas öbeğinden oluşmaktadır (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011, s. 220).

Ses tellerin solunum süreçlerinden çok daha önemli dirimsel işlevleri yerine getirmek için evrimleşmiştir. Ses telleri yiyecek ve içecek maddelerinin soluk borusu ile akciğerlere girmesini engelleyen biyomekanik yapının asal bir parçasıdır. Her soluk alış işleminden sonra ses tellerinin nefes borusunu kapatarak içeri giren havanın akciğerlerde kalmasını sağlamaları dirimsel açıdan oldukça önemlidir (Taşer, 2020, s. 70).

Seslerin çıkarılması konusunda oldukça önemli bir işlevi üstlenen ses telleri, gırtlağın işlevlerini denetleyen kasların hareketlerine göre gerilim, esneklik, yükseklik, genişlik, uzunluk ve kalınlık gibi özelliklerinde değişimler göstererek titreşimler yaratır. Ötüm adı verilen bu titreşimler ünlülerin tamamını, ünsüzlerin ise bir kısmının üretilmesini sağlar. Ses tellerindeki her bir titreşim, o bölgedeki bir açılış-kapanış hareketine karşılık gelmektedir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 44).

Birbirine yaklaşıp uzaklaşarak titreşimler yaratan ses telleri, insan konuşmasında ses çeşitliliğinin oluşturulmasında önemlidir. Hava akımı sırasında ses telleri kapanır, titreşir ve ses üretir. Açık olduğu durumlarda titreşme olmaz. Ses tellerinin açık olduğu konumda /b/, /s/, /f/ gibi ötümsüz sesler üretilir. Ses telleri dar olduğunda ise /h/ gibi ötümsüz, gırtlaksı, sürtünmeli sesler çıkarılır. Ses tellerinin sürekli bir biçimde ya da aralıklı olarak birbirlerine yaklaşarak dokunduğu durumlarda ise titreşimli sesler çıkarılır. Ses tellerinin tamamen kapalı olduğu duruma gırtlak kapanması denir ve hava bu kısımda sıkışır. Bu durumda çıkarılan sesler öksürük sesine benzeyen /h/ sesi benzeri seslerdir (Ataizi, 2022, s. 42).

Ses telleri erkek ve kadınlarda değişiklikler göstermektedir. Ses tellerinin arasında bulunan ve hançere olarak adlandırılan boşluk erkeklerde 17-24 mm arasında değişkenlik gösteren bir genişlikteyken bu boşluk kadınlarda 13-17 mm arasında değişkenlik gösterir.

Ayrıca ses tellerinin titreşim hareketlerinin döngüsü cinsiyete göre farklılık gösterir. Erkeklerde saniyede ortalama 120 titreşim döngüsü yaratan ses telleri kadınlarda ortalama 200 titreşim biçiminde gerçekleşir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 44).

4.2.2.2.2.3. Ses Yolu (Vocal Tract)

Akciğerlerden başlayarak dudaklarda tamamlanan konuşma dizgesine ses yolu denir (Ataizi, 2022, s. 39). Taşer (2020) ses yolunda bulunan bütün organları konuşma aygıtı olarak adlandırır, ayrıca konuşma aygıtını oluşturan bu organlarda meydana gelecek herhangi bir hastalık ya da sakatlığın seslerin birkaçının yahut tamamının güzel ve temiz bir şekilde çıkarılmasına engel olacağını ifade etmektedir (Taşer, 2020, s. 116).

İnsanın ses yolu, nefes alma ve yutma gibi yaşamsal işlevlerden birtakım tavizler vererek konuşma becerisinin ihtiyaçları kapsamında evrim geçirmiştir. İnsanın işitsel algısı, konuşmanın seslerini dilsel bölümlere ayırma gereksinimine yönelik olan tamamlayıcı uzmanlıklar içermektedir (Pinker ve Bloom, 2022, s. 42).

Dil seslerini oluşturan organların (diyafram, akciğer, gırtlak, yutak, ağız boşluğu, burun boşluğu) bulunduğu bir alan olan ses yolu, aynı zamanda solunum işlevinin yerine getirilmesi süreçlerinde de görevli bir alandır. Bu bağlamda solunum ve konuşma iç içe geçmiş bir süreç olarak tanımlanabilir (Güneş, 2004, s. 65).

Ses temelli konuşma becerisi ses yolu aracılığıyla dünyaya ulaşmaktadır. Ses yolu üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlar yutak, ağız boşluğu ve geniz boşluğudur. Yutak ve ağız boşluğu esnek bir yapıya sahiptir, geniz boşluğu ise sabit bir yapıya sahiptir. Bu üç temel boşluğun boyutları ve biçimleri ses yolunda hareket eden sesin oluşturduğu titreşimlerin özelliklerini belirlemektedir (Levelt, 1993, s. 428. Akt., Bozkurt, 2021, s. 62).

Geniz yolu ve ağız yolu gibi bileşenleri içeren ses yolu, seslerin temel sıklık değerlerini ve ses kalitesini belirleme açısından oldukça önemli bir işleve sahiptir. Ses yolu da cinsiyete göre farklılık gösterir. Erkeklerde ses yolunun kalınlığı 16,9 cm olarak ölçülürken kadınlarda 14,1 cm kalınlığındadır. Ses yolunun uzunluğu erkeklerde 90-190 mm arasında değişkenlik gösterirken kadınlarda bu uzunluk 160-300 mm kadar ölçülmüştür (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 45).

İnsanoğlunun konuşma dilleri bağlamında düşünecek olursak insanın ses yolu ve işitme sistemi, üretilecek ve algılanabilecek seslerin türü konusunda oldukça kısıtlayıcıdır. Bu durum dillerin kendi ses envanterlerini türettiği sabit bir ses parametreleri kümesinin var

olduğuna yönelik bir hipotezi ortaya çıkardı. Sesler, kabaca tarif etmek gerekirse, ağız bölgesinin kapanarak ses akışını engellenmesi yahut hava akışının engelsiz devam etmesi ile üretilebilir. Bu fark dolayısıyla daha titreşimli olan ünlü sesler ve daha az titreşimli olan ünsüz sesler ayrımı ortaya çıkar. Bu ünlü ve ünsüz sesler ayrımı bütün dünya dillerinde var olan başat bir ayrımdır. Ünsüzler ve ünlüler içinde de çeşitli parametrelerde türdeki ayrımlar ortaya çıkar. Ses yolunun çeşitli noktalarındaki hava engellemelerinden (dudak, diş, damak, dil vb.) hareketle ünsüz sesler de çeşitlenir. Bu durum insanın üretebileceği sesleri kısıtlar ve belli bir noktada insan ses yolunun biyolojik unsurlarının bu kısıtlayıcı etkisi nedeniyle tüm dünya dillerinde evrensel bir ses skalası ortaya çıkar. Bu durum da Chomsky'nin evrensel dilbilgisi yaklaşımının en temel argümanlarından biri olarak karşımıza çıkar (Evans, 2020, s. 94).

4.2.2.2.2.4. Yutak (Pharynx)

Yutak, ağzın arkasında gırtlağa doğru uzanan bölgede bulunan kaslı bir yapıdır ve buna geniz de denir. Ağız ve burun boşluğunun arkasındadır. Soluk alırken yemek borusunu, yemek yerken de soluk borusunu kapatır (Ataizi, 2022, s. 42). Esasında solunum ve beslenmenin birbirinden ayrılması süreçlerinde görev üstlenmesine rağmen insan konuşmasının seslerinin üretilmesinde de önemli görevler üstlenir.

Gırtlağın içinde bulunan ve ses tellerinin hareket etmesini sağlayan yutak (pharynx) 12-14 cm uzunluğunda, kas ve mukoza yapısında bir unsurdur. Yutağın çeşitli bölümleri vardır. En yukarıda burun yutağı (nazofarenks), onun altında ağız yutağı (orofarenks), en aşağıda ise gırtlak yutağı (laringofarenks) bulunmaktadır. Bunlar konuşma fazları olarak adlandırılan alt bölümlerdir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 45).

Yutak (pharynx) konuşma sırasında kullanılan seslerin çıkarılmasını için kullanılan bir boşluktur. Yutak ses yolunda bulunur ve üst ucu buruna açılır, ortası ağıza açılır, altı da gırtlağa açılmaktadır. Yutak, gırtlak ile burun boşluğu arasındaki ilişkiyi sağlayan bir yapı olarak karşımıza çıkar. İnsanın çıkardığı bütün genizsil ve genizsil olmayan seslerin üretilmesinde görev üstlenir (Levelt, 1993, s. 429. Akt., Bozkurt, 2021, s. 63).

4.2.2.2.2.5. Ağız Boşluğu (Oral Cavity)

Ağız boşluğu, sindirim sisteminin başlangıç noktasıdır. Aynı zamanda konuşma seslerinin oluşturulduğu bir bölümdür. Açık kısmının açık bölümü arkaya doğrudur ve at nalına benzer bir yapıdadır. Dış kısmında yanaklar ve dudaklar yer alır. İç kısmında ise dişler ve diş etleri bulunur. Dişler, diş kemerleri, ağız tabanı, damaklar ve yutak geçidi ile çevrelenmiştir (Ataizi, 2022, s. 42-43).

Ağız boşluğu, toplam hacminin çok büyük olması ve ağız içinde bulunan konuşma organlarının sayısının çok yüksek olması nedenleriyle ses yolundaki üç hava boşluğunun en önemlisidir (Kurdi, 2016, s. 29. Akt., Bozkurt, 2021, s. 63).

Ağız boşluğu (oral cavity) dudaklar, alt dişler, üst dişler, damak, yanaklar, alt çene kemiği, dil ve küçük dilden oluşan bir yapıdır. Dişlerin diziliş özelliklerine göre iki kısma ayrılmaktadır (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 46).

4.2.2.2.2.6 Dil (Tongue)

Dil (tongue) iç ve dış bölümünde bulunan çeşitli kaslar vasıtasıyla yukarı, aşağı, ileri, geri olarak dört farklı hareket alanı üzerinde devinerek çeşitli biçimler alabilecek bir niteliğe sahiptir. Dil; dil ucu, dil kenarı, dil palası, dil sırtı ve dil kökü bölümlerinden oluşmaktadır. Dilin iç bölümündeki kaslar, dilin en uç kısmı olan dil ucunun aşağı/yukarı yahut sağ/sol istikametinde oynamasını sağlar. Dil konuşma seslerinin çıkarılmasında oldukça önemli bir görev üstlenir. Dil, ağız boşluğunun üst kısmında aldığı konuma göre art damak/yumuşak damak ile öndamak/sertdamak ile birlikte bütünleşik bir biçimde çalışır (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 46).

Ağız içindeki dilin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Besinlerin tadını alma, besinlerin ağız içinde çevrilmesini sağlayarak çiğneme eylemine yardımcı olma, yutulacak besinleri yemek borusuna gönderme gibi yaşamsal işlevleri yerine getirir. Dil, anatomik olarak yiyeceklerden tat almak için görevlendirilmiş bir organ olmasına rağmen diğer ses organları ile birlikte konuşma seslerinin oluşturulmasına da yardımcı olmaktadır (Ataizi, 2022, s. 4-5).

4.2.2.2.2.7. Yumuşak Damak (Velum) ve Sert Damak (Anterior)

Yumuşak damak, ağız boşluğunun arka bölümünde yer alan kaslı ve geniş bir dokudur. Yumuşak damak, nefes alıp verme süreçlerinde alçalarak burundan alınan havanın rahat bir biçimde içeri girmesini sağlar. Konuşma eylemi sırasında yumuşak damak burun yatağının duvarına doğru yükseltildiği zaman hava ağızdan dışarı atılır. Yumuşak damak, akciğerlerden çıkan havanın dışarı atılmasına imkân sağlayacak biçimde aşağı doğru da inebilir, bu durumda akciğerlerden gelen hava akımı burun boşluğunda dolaşarak ağızdan çıkarılır. Bu süreçte /m/, /n/" gibi sesler çıkarılır. Damağın üst sıradaki dişlere kadar olan bölümüne sert damak adı verilir. Sert damak da konuşma seslerinin oluşumunda oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 45). Sert damak, ağız boşluğunun tavanında geniş bir bölümdür ve üçte ikisi damağın ön kısmında bulunur. Besinlerin çiğnenmesi eylemi sırasında besinlerin dil aracılığıyla bu bölgeye bastırılması sağlanır (Ataizi, 2022, s. 42).

4.2.2.2.2.8. Küçük Dil (Uvula)

Yumuşak damağın en temel alt organı küçük dildir. Küçük dil, ağzın arka tarafından aşağı doğru sarkan, ayna kullanılarak oldukça kolay bir şekilde gözlemlenebilen hareketli bir eklentidir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 45). Küçük dil yutkunma eylemi sırasında yukarı doğru kalkarak besinlerin burun boşluğuna girmesini engellemektedir (Ataizi, 2022, s. 42).

Ham sesi ağız ya da geniz yoluna yönlendiren küçük dil, yumuşak damağın bir uzantısıdır. Küçük dilin bulunduğu noktada geniz yolu küçük dil tarafından kapatılmış ise ağız sesleri oluşur. Geniz yolu küçük dil tarafından kapatılmamış ise geniz sesleri (nazal sesler) oluşur. Burun boşluğunun ses üretimi konusundaki denetimi küçük dil aracılığıyla sağlanır (Eker, 2009, s. 228-229).

Küçük dil sesleri titreştirme özelliğine sahiptir. İspanyolca, Fransızca ve İbranice gibi dillerde konuşurken küçük dilden yararlanılır, bu dillerde küçük dil ünsüzleri kullanılır. Küçük dil, konuşurken bazı seslerin telaffuz edilmesine yardımcı olmaktadır. Düzgün bir şekilde konuşabilmek için seslerin doğru bir şekilde telaffuz edilebilmesi oldukça önemli bir olgudur. Küçük dilin etkin bir biçimde kullanılamaması sonucunda ses burundan çıkar, ayrıca sessiz harflerin doğru telaffuz edilmesi oldukça zorlaşır (Altunkaya, 2017, s. 37).

4.2.2.2.2.9. Dişler (Teet)

Beslenme eylemi sırasında ağıza gönderilen besinlerin küçük parçalara ayrılması görevini üstlenen dişler, alt çene ve üst çene üzerine yerleştirilmiş keskin ve sert yapılardır. Dişlerin eksik olması yahut alışılagelmiş düzenine aykırı bir biçimde konumlanması gibi anatomik anormallikler oluştuğunda diş seslerinin çıkarılmasında birtakım sorunlar yaşanmaktadır (Ataizi, 2022, s. 43).

Ağız boşluğu içinde yer alan dişler, özellikle ünsüzlerin sesletiminde önemli işlevler üstlenir. Alt sıra dişler, üst sıra dişler, kesici dişler, köpek dişleri, küçük azı dişleri, büyük azı dişleri olarak sınıflandırılan dişler, konuşma seslerinin üretilmesinde görev üstlenirler, diş ünsüzlerinin çıkarılmasına katkı sunarlar (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 46).

Dişlerinde herhangi bir sorun olan bireyler başta diş ünsüzleri olmak üzere bazı ünsüzlerin sesletiminde ciddi sorunlar yaşarlar. Bu durum konuşma becerisi üzerinde olumsuz bir etki yaratır.

4.2.2.2.2.10. Dudaklar (Lips)

Dudaklar, ağız boşluğunun ön kısmında kas ve zardan oluşmuş yumuşak dokulardır. Dudaklar, üst ve alt çenedeki dişleri örter. Konuşma sırasında seslerin kapalı, açık, düz, yuvarlak olarak biçimlenmesini sağlar. Ayrıca dudak ünsüzlerinin üretilmesinde birincil bir görev üstlenir (Ataizi, 2022, s. 43).

Dudaklar insanın kullandığı konuşma seslerinin üretilmesinde oldukça önemli bir yere sahip olan bir organdır. Dudakların hareketleri ağız bölgesini çevreleyen kaslar tarafından yürütülmektedir. Seslerin çıkarılması esnasında farklı konumlara getirilen dudaklar aracılığıyla insan konuşmasının farklı sesleri çıkarılır. Dudaklar kapalı, açık; düz, yuvarlak biçimler alarak bu seslerin (dudak ünsüzleri) üretiminde görev üstlenir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 46).

4.2.2.2.2.10. Çene Kemiği (Mandible)

İnsan kafatasında üst çene bölümü nispeten hareketsizdir. Alt çene ise aşağı ve yukarı hareket edebilme özelliğine sahiptir. Çene kemiği, konuşma seslerinin üretilmesi sırasında ağız boşluğu içinde bulunan alt sıra dişler ile üst sıra dişler arasındaki açıyı ayarlar, dudakların durumunun ve biçiminin belirlenmesinde etkin bir görev üstlenir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 46). Dar çene açısı kapalı ünlülerin, geniş çene açısı ise açık ünlülerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 76).

4.2.2.2.2.11. Kulak (Externalear)

Everett'e (2024) göre insan konuşma aygıtının başat organları olan ağız ve kulaklar birlikte iyi çalışan yapılardır. Bunun nedeni ise bu organların birkaç milyon yıl boyunca birlikte evrim geçirmiş olmalarıdır (Everett, 2024, s. 245).

Dış kulak, orta kulak ve iç kulak bölümlerinden oluşur. Konuşma seslerinin algılanması ve bu seslerin beyne iletilerek çözümlenmesi sürecinde işlevsel bir organ olarak görev alır. Konuşmanın üretilmesi sürecinden çok algılanması sürecinde etkilidir. İç kulakta yer alan yapılar aracılığıyla sesler öncelikle işitme sinirlerine, oradan da beyin sapına ve temporal loba iletilir. Burada sesler çözümlenir ve algılama gerçekleşir (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 47).

4.2.2.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni ve Türkçe Dersi Öğretim Programında Konuşma Becerisi

4.2.2.3.1.Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metninde Konuşma Becerisi

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni (2024a), 2024 yılında yeni müfredat çalışmaları kapsamında hazırlanmıştır ve 2024/2025 eğitim-öğretim yılında kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ortak metin, bütün derslerin öğretim programlarında yer alması gereken temel eğitim yaklaşımını oldukça açık, net ve kapsamlı bir biçimde açıklaması nedeniyle temel bir eğitim politikası metni olarak ele alınmalıdır. Türkçe dersi de dâhil olmakla birlikte bütün derslerin en kapsamlı çerçevesi Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde ele alınmıştır. İlgili metinde yer alan temel ilkeler ve beceriler derinlemesine incelendiğinde ilgili belgedeki içeriğin Türkçe dersinin dört temel becerisinden biri olan konuşma becerisi ile doğrudan bağlantılı olduğunu görürüz.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin merkezinde insan vardır. İnsan; zihinsel, duygusal, bedensel, sosyal ve manevi gelişim yönleriyle bütüncül olarak ele alınır. İnsanın kendini tanımasına ve keşfetmesine imkân tanınarak kişilerin ilgi ve kabiliyetleri ölçüsünde esnek ve özgür öğrenme ortamlarının yaygınlaştırıldığı hak ve gelişim temelli bir öğrenme süreci yapılandırılır (MEB, 2024a, s. 4). Bu bağlamda ana dilimiz olan Türkçe dersinin öğretimine de bu temel amaç doğrultusunda yaklaşılması gerekmektedir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'de bütüncül eğitim yaklaşımı temele alınmıştır. Türkçe dersi de dâhil olmakla birlikte bütün derslerin öğretim programları bu temel yaklaşıma göre düzenlenmiştir. Ortak metinde bu yaklaşım şöyle açıklanmıştır: İnsan; doğası gereği çok yönlü bir varlıktır. Bu doğrultuda insanın zihinsel, sosyal, duygusal, fiziksel, ahlâki bakımdan çok yönlü gelişimini destekleme ihtiyacı "bütüncül eğitim yaklaşımı"nı gerektirmektedir. Bütüncül eğitim, insan ve toplum hayatında yer alan tüm alanların dikkate alındığı bir eğitim yaklaşımıdır. Bütüncül eğitimin en genel hedefi; insanı temel değerler doğrultusunda yetiştirmek, insanın kendisi dâhil tüm varlıkların varoluşunun değerini bir varoluşsal bütünlük içinde kavramasıyla hayatı anlamlı kılmaktır. Bütüncül eğitim yaklaşımı esas alınarak oluşturulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, çok yönlü bir varoluşu gerçekleştirme çabasıdır. Bu model; insanın fıtri özelliklerini koruma ve geliştirmeyi, karakterini olgunlaştırmayı, şahsiyet bütünlüğünü oluşturmayı merkeze alarak insanın kendi yeteneklerini ve potansiyelini gerçekleştirmeyi ve toplum ile insan arasında akılcı ve ahlâki bir uyum oluşturmayı hedefler (MEB, 2024a, s. 11).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin Öğretim Programları Ortak Metni'nde bütüncül eğitim yaklaşımı temele alınmıştır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Bütüncül Eğitim Yaklaşımı'nda ana dilimiz olan Türkçeye çok büyük bir önem verilmiştir. Türkçemiz ilgili programın bütüncül eğitim anlayışının merkezine yerleştirilmiştir. Ana dili dersi olan Türkçe, programın "birleştirici ve bütünleştirici unsur"u olarak bütüncül eğitim yaklaşımının merkezinde yer almaktadır (MEB, 2024a, s. 11).

Çalışmamızın bu bölümünde ilgili programın içeriğinde yer alan unsurları konuşma becerisi bağlamında ele alarak inceleyeceğiz.

Programda "bütünleşik beceriler" başlığı altında sınıflandırılan "özetleme becerisi"nin açıklamasında konuşma becerisine vurgu yapılmıştır. Özetleme becerisi, "*Bir metnin ya da konuşmanın özünü anlamayı, anlattıklarını mantıksal bir çerçevede ana hatlarıyla kısaltarak yorumlamayı ve kendi cümleleri ile aktarmayı/dönüştürmeyi ifade eder."* denilerek ilgili beceri açıklanmaktadır ve açıklamanın içeriğinde konuşma becerisine vurgu yapılmaktadır (MEB, 2024a, s. 15).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde "fiziksel beceriler" başlığı altında konuşma becerisine değinilmiştir. Metinde fiziksel beceriler; kol, bacak, gövde ve kas gruplarının doğru ve tutarlı hareketlerini ifade eder. Konuşma becerisi, yazma becerisi gibi beceriler bir öğrenme çıktısına temel oluşturduğu zaman eklem-kas gruplarının doğru ve tutarlı hareketlerini kullanmayı gerektirir ve bunun yanı sıra zihinsel süreçlerin de aynı doğrulukla kullanılması gereklidir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde fiziksel beceriler diğer beceri setlerinden bağımsız olarak ele alınmamıştır. Programın uygulayıcıları, uygulama sırasında öğretme-öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi ve farklılaştırma süreçlerinde fiziksel becerilerin programın yapısına nüfuz etmesini sağlamakla sorumludur (MEB, 2024a, s. 20). Bu bağlamda konuşma becerisi sadece zihinsel boyutları olan tek yönlü bir beceri olarak ele alınmamış, konuşmanın üretim süreçlerindeki fiziksel-anatomik unsurlara da vurgu yapılarak konuşma becerisinin biyolojik yönleri de göz önünde bulundurulmuş ve çok yönlü bir bakış açısıyla program hazırlanmıştır.

Programda fiziksel becerilere diğer beceriler kadar önem verilmesi akılcı ve bilimsel bir bakış açısına uygundur. Türkçe eğitimi kapsamında konuşma becerisi eğitimi bağlamında düşündüğümüzde konuşma becerisinin fiziksel unsurlarının tamamının programda tarif edilen fiziksel beceriler kapsamına girdiğini görüyoruz. Konuşmanın fiziksel unsurlarında yaşanacak herhangi bir gelişimsel kusur konuşmanın niteliği üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Fiziksel becerilerin tamamı insanın biyolojik yapısının bir ürünüdür. Bu bağlamda programda fiziksel beceriler ile zihinsel beceriler eşit oranda vurgulanmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde "alan becerileri"ne yer verilmiştir. Alan becerileri; kavramsal becerileri ve/veya alana özgü bütünleşik becerileri kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu yönüyle alan becerileri, kavramsal becerileri ve/veya alana özgü bütünleşik becerileri kapsayan ve bu becerilerin süreç bileşenlerini de içeren yapılardır. "Türkçe Alan Becerileri" başlığı altında dört temel dil becerisi öncelikle anlama ve anlatma becerileri olarak ikiye ayrılmış, anlama becerileri okuma ve dinleme/izleme olarak tasnif edilmiş, anlatma becerileri ise konuşma ve yazma becerileri bağlamında sınıflandırılmıştır (MEB, 2024a, s. 24).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde Türkçe alan becerileri tüm beceri alanlarının, okuryazarlık alanlarının, eğilimlerin ve değerlerin temel bileşeni olarak ele alınmıştır. Ana dili aracılığıyla iletişim kuran kişi, dili anlama ve anlatma amacıyla kullanmaktadır. Anlama, başkaları tarafından gönderilen görsel ve işitsel uyaranların (ses, yazı, görüntü vb.) kişi tarafından anlamlandırılmasıdır. Anlatma ise görsel ve işitsel uyaranların (ses, yazı, görüntü vb.) içerik üretmek üzere kişi tarafından kullanılmasına dayanan bir süreçtir. Türkçe alan becerileri; anlama ve anlatma çerçevesinde dinleme/izleme, okuma, yazma ve konuşma becerileri ele alınmıştır. Anlama ve anlatma bütünleşik nitelik taşıyan dil becerileri oldukları için kişi iletişim ortamının bileşenlerine uygun olarak dilsel iletişim etkinliğini yönetme, anlam ve içerik oluşturma, üretilen anlamı çözümleme ve kural uygulama işlemlerini gerçekleştirmektedir (MEB, 2024a, s. 24).

Programda Türkçe alan becerileri olarak yer verilen bu becerilere yönelik uygun süreç bileşenleri de oluşturulmuştur. Bu bileşenlerin bir bölümü kavramsal becerilerden oluşmaktadır. Bunun sebebi söz konusu becerilerin dilden bağımsız düşünülemeyecek olmasıdır. Dilin anlam ve yapı boyutlarına özgü bilgiler (söz varlığını kullanabilme, yazım kuralları ve noktalama işaretlerini uygulayabilme vb.) kural uygulama işlemi olarak verilmiştir. Türkçe alanına özgü son işlem olan kendine uyarlama (öz yansıtma becerisi), benlik becerileri arasından alınmış ve alana özgü beceri olarak sunulmuştur. Bu yapılırken ana dili eğitimi sürecinde kişinin dil becerisini geliştirme süreci hakkında düşünmesi, kendini değerlendirmesi ve uyarlayabilmesi; sonunda kendi dinleyici, okuyucu, konuşmacı ve yazar kimliğini oluşturması amaçlanmıştır (MEB, 2024a, s. 24).

Konuşma becerisi; konuşmayı yönetme, içerik oluşturma, kural uygulama, yansıtma bütünleşik becerilerinden oluşan bir beceri olarak ele alınmıştır (MEB, 2024a, s. 26). Konuşma becerisi kapsamında değerlendirilen bütünleşik becerilerden kural uygulama bütünleşik becerisi dilin evrimi literatüründe dil bilgisinin ortaya çıkışı ve insan dilinin özyineleme özelliğini kazanması ile bağlantılıdır. Yansıtma bütünleşik becerisi ise insan dilinin hayvan iletişim sistemlerinden farklı olmasını sağlayan özelliklerinden biri olan zaman ve mekânın ötesine göndermede bulunma özelliği ile doğrudan bağlantılıdır. Programda *"kural uygulama"* başlığı altında yer alan *"uygun söz varlığını kullanmak, iletileri açık ve örtük biçimde ifade etmek, Türkçe dil yapılarını uygulamak, bağdaşıklık ögelerini kullanmak"* gibi süreç bileşenleri incelendiğinde yukarıda ifade ettiğimiz sonuca ulaşılması mümkündür.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde *"Okuryazarlık Becerileri"* kapsamında ele alınan *"Kültür Okuryazarlığı"* bölümünde yer alan bütünleşik becerilerden biri olarak karşımıza çıkan *"kültürel etkileşim"* bütünleşik becerisinin süreç bileşenleri arasında *"dil-kültür ilişkisini fark etmek"* süreç bileşeni ele alınmıştır (MEB, 2024a, s. 96). Bu bütünleşik beceri ve süreç bileşeni doğrudan konuşma becerisi ile bağlantılıdır. Aynı zamanda insanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışını açıklamak için ileri sürülen kuramlarda insan türünün kültürel gelişmişlik düzeyine vurgu yapan araştırmacılar (Tomasello, Corballis, Everett, Ruhlen, Evans) göz önünde bulundurulduğunda, kültürel etkileşimin dilin ortaya çıkışında ve evrimsel olarak gelişmesinde oldukça etkin bir yapı olarak kabul edildiğini görürüz. Bazı kuramcılar insan dilini, insan kültürünün doğal bir ürünü olarak görmektedir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde *"Sosyal Yaşam Becerileri"* başlığı altında ele alınan *"İletişim Becerisi"*nin süreç bileşenleri ve göstergeleri incelendiğinde burada ele alınan bileşenlerin ve göstergelerin tamamının insanoğlunun dil yetisi ve konuşma becerisi ile doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmiştir (MEB, 2024a, s. 104). Özellikle insan iletişiminin evrimsel kökenleri üzerine görüş bildiren kuramcılar da (Tomasello, Corballis, Miller, Dunbar) biyolojik evrim süreçleri içinde geliştirilen sosyal yaşam becerilerinin dilin ortaya çıkışında etkili olduğunu iddia etmişlerdir.

Genel olarak Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni bir eğitim politikası belgesi olarak ele alındığında bu programın merkezinde ana dilimiz Türkçenin yer aldığı ve programın muhtelif bölümlerinde dil yetisi ve konuşma becerisi kapsamına giren birçok becerinin oldukça güçlü bir biçimde vurgulandığı bulgulanmıştır.

4.2.2.3.2. 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programında Konuşma Becerisi

2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın temel amacı; yetişmekte olan nesillerin dünyayı anlamanın temel aracı olan dili en yetkin biçimde kullanabilmelerini, Türkçenin zenginliklerine vâkıf olmalarını, dil aracılığıyla Türk kültürünü ve değerlerini en doğru biçimde kazanmalarını sağlamaktır (MEB, 2024b, s. 5). Programın başında vurgulanan bu genel amacı yorumlamamız gerektiğinde programın Türkçe dersini sadece bir ana dili dersi olarak ele almadığı, Türkçe dersine bir ana dili dersi olmasının ötesinde ulusal işlevler ve anlamlar yüklediği görülür.

Çalışmamızın bu bölümünde 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nı (MEB, 2024b) konuşma becerisi bağlamında ele alarak inceleyeceğiz. Programda konuşma becerisi ile ilgili olarak yer alan unsurları insanoğlunun dil yetisinin evrimi kapsamında değerlendireceğiz.

Türkçe dersinin Konuşma Becerisi Uygulama Esasları, 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programında sekiz maddede özetlenmiştir.

1. Öğrencinin konuşma beceri seviyesi, eğitim-öğretim yılı başında tanılama ölçümleri ile değerlendirilir, devam eden süreçte de değerlendirilerek konuşma becerisi gelişimi yıl boyunca izlenir. Tanılama sonrasında ihtiyaç duyulan alanların gelişimine yönelik uygulamalar yapılır (MEB, 2024b, s. 8). Programdaki bu uygulama esası ile konuşma becerisinin gereksinimler kapsamında ele alınması gerektiği ve tanılama sonucunda elde edilen verilerden hareketle uygulamanın içeriğinin farklılaştırılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

2. Öğrencinin akademik başarısının yanı sıra sosyal başarısını da etkileyecek olan akıcı konuşma becerisi bu alandaki öğrenme çıktılarının nihai hedefidir. Bu becerinin gelişmesi için öncelikle mevcut konuşma kusurlarının tespiti gerekir. Tespitin yapılması ve akıcı konuşma becerisinin geliştirilmesi, öğretmen tarafından yürütülecek olan bir süreç takip planıyla mümkündür. Bu amaçla konuşma becerisi takip formları kullanılabileceği gibi öğretmenler kendileri de öğrenme çıktılarına uygun formlar geliştirebilir (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında ise konuşma becerisinin sosyal yönüne vurgu yapılmıştır. Dil yetisinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak psikoloji disiplininin ortaya attığı kuramlar genellikle dilin sosyal yönüne vurgu yapar. Bu uygulama esası dilin evrimi alanyazınında psikoloji alanındaki kuramların kapsamına girmektedir.

3. Derslerde öğretmen tarafından konuşma etkinliklerinin tamamının değerlendirilmesi; konuşma eğitiminin verimli, amaca uygun olması, süreçte öğretmene nesnel bir değerlendirme

imkânı sağlayabilmesi açısından önemlidir (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında ise konuşma eğitiminin uygulayıcısı olan öğretmenin görev ve sorumluluklarına vurgu yapılmıştır.

4. Öğrencinin konuşma öncesi, sırası ve sonrasını kapsayan tüm konuşma süreci basamaklarını bütüncül bir şekilde uygulaması sağlanır (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında konuşmanın bütün boyutları (anatomik-fiziksel/zihinsel-bilişsel) bütüncül olarak ele alınmış, konuşma becerisini sadece diksiyon odaklı bir biçimde ele alan dar kapsamlı bakış açısının ötesine geçilmiştir.

5. Konuşma becerisine yönelik öğrenme çıktıları "sözlü üretim" ve "sözlü etkileşim" olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Bireysel konuşma etkinliklerine yönelik öğrenme çıktıları "sözlü üretim", karşılıklı konuşma etkinliklerine yönelik olanlar ise "sözlü etkileşim" olarak değerlendirilir. Bununla birlikte dilin kendiliğinden gelen işleyişi, kimi zaman iki işlevi bir araya getirir ve çoğu öğrenme çıktısının her iki işlev için de birlikte işe koşulmasını gerekli kılar (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında, konuşma becerisi üretimsel bir etkinlik olarak ele alınmış ve bu kapsamda konuşma becerisinin, konuşmanın görünür olmayan zihinsel üretim safhalarının somut bir yansıması olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca dil yetisinin kendiliğinden gelişen bir bilişsel beceri olduğu ifade edilerek alanyazındaki dil edinimi kuramlarına da (Chomsky, Üretici Dönüşümsel Dil Bilgisi Kuramı) gönderme yapılmıştır.

6. Öğrenme çıktılarının bazılarının süreç bileşenleri birbirinin ön koşuludur. Örneğin "Sözlü sunum yapabilme" öğrenme çıktısının süreç bileşeninde plan yapmaktan bahsedilse de öğrencinin plan yapma becerisini kazanacağı öğrenme çıktısı, "Hazırlıklı konuşmalarını yapılandırabilme"dir. Bu nedenle önkoşul niteliğindeki öğrenme çıktılarına ulaşılmadan onun kullanımını gerektiren öğrenme çıktılarına yönelik çalışmalara geçilmez. Gerektiğinde ek çalışmalarla ön koşul olan beceriler geliştirilir (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında konuşmanın çıktıları ile konuşmanın ortaya çıkmasından önceki zihinsel üretim aşamalarının eşgüdümlü olduğu vurgulanmış, konuşma becerisinin zihinsel ve anatomik nitelikleri arasındaki ilişkinin birbirinin önkoşulu olduğu ifade edilmiştir. Konuşma becerisi, zihinsel ve anatomik unsurların birlikte ve etkileşimli olarak çalışması ile yürütülür. Ayrıca konuşma becerisinin çıktılarının verimli bir biçimde ortaya çıkarılabilmesi için birtakım önkoşulların yerine getirilmiş olması da gerekmektedir.

7. Konuşma becerisinin geliştirilmesinde büyük oranda öğretim desteğine ihtiyaç duyulduğundan özellikle yöntemlerin öğretimi ile yorumlama, değerlendirme ve eleştirme gibi

üst düzey düşünme becerilerini kullanmayı gerektiren öğrenme çıktılarında model olmayı içeren öğretim süreçlerine yer verilir (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında bir konuşmanın üretiminde etkili olan üst düzey düşünme becerilerinin önemi vurgulanmış, konuşmanın düşünsel boyutu ele alınmıştır. Bu uygulama esası, konuşmanın ortaya çıkışında üst düzey düşünme becerilerinin gelişiminin önemini vurgulayan araştırmacıların görüşleri ile örtüşmektedir.

8. Öğrencinin konuşma becerisini geliştirmek ve süreci değerlendirmek amacıyla yüz yüze ve dijital ortamlar oluşturulur (MEB, 2024b, s. 8). Bu uygulama esasında hem geleneksel hem de dijital öğrenme ortamları birlikte ele alınarak eğitimi dijital ortamlar üzerinden ele alan çağdaş eğitim kuramlarına (harmanlanmış öğrenme, ters yüz edilmiş öğrenme vb.) atıfta bulunulmuştur.

2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, "Strateji ve Yöntem Öğretimi Uygulama Esasları" bölümünde de konuşma becerisine değinilmiştir. Bu bölümde uygulama sırasında kullanılması gereken bilişsel ve üstbilişsel stratejilere değinildikten sonra bu bilişsel ve üstbilişsel stratejilerin konuşma becerisi eğitimi süreçlerinde nasıl kullanılması gerektiği tarif edilmiştir. Konuşma becerisine yönelik yöntem ve tekniklerin kullanımı ise konuşma şekline (sözlü üretim-sözlü etkileşim) ve konuşmanın hazırlıklı ya da hazırlıksız olma durumuna göre özelleşebileceği için konuşma yöntem ve teknikleri, öğrenme çıktıları dâhilinde verilen açıklamalara uygun olarak kullanılacaktır (MEB, 2024b, s. 9).

2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, "Üretim Atölyesi Uygulama Esasları" bölümünde de konuşma becerisine değinilmiştir. Atölye süreçlerinde üretilmesi hedeflenen ürünün ilgili dil becerisi ile uyumlu olması gerektiği ifade edilmiştir. Sözgelimi röportajın ürüne dönüştürülmesinin hedeflendiği atölyede konuşma becerisi ön planda olmalıdır. Atölyelerin öğrenme çıktıları, konuşma ve yazma dil becerilerinin öğrenme çıktılarından oluşturulacaktır denilerek dil yetisine yönelik öğrenme çıktıları arasında konuşma becerisine ayrı bir önem verilmiş ve ilgili beceri vurgulanmıştır. Konuşma atölyelerinde hedef kitlenin gereksinimleri ve özellikleri göz önünde bulundurularak rol kartları, doğaçlama, dramatizasyon gibi eylem temelli etkinliklerin kullanılması tavsiye edilerek konuşma becerisinin eylemsel-fiziki yönü vurgulanmıştır (MEB, 2024b, s. 17). Atölye çalışmalarında yazma ve konuşma becerileri kullanılırken bireysel çalışmalar veya grup çalışmaları yapılabilir. Ürünün ortaya çıkmasını sağlayan katılımcı sayısına göre yöntem belirlenir (MEB, 2024b, s. 17).

2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, "Ölçme ve Değerlendirme Uygulamalarına İlişkin Esaslar" bölümünde de konuşma becerisine değinilmiştir. Konuşma ve yazma becerilerinin değerlendirilmesi süreçlerinde doğrudan üretim içeren değerlendirme görev ve biçimlerinin tercih edilmesi önerilmiştir. Konuşma becerisinde üretim içeren öykü oluşturma/öykü tamamlama, görselden hareketle sözlü metin oluşturma, canlandırma gibi doğrudan değerlendirme araçlarının verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2024b, s. 27). Burada 2023/2024 Eğitim Öğretim Yılı'nda değiştirilen ölçme ve değerlendirme sisteminin temellendirilmesi amaçlanmıştır. Konuşma ve dinleme sınavı uygulamaları Türkçe dersinin programı kapsamına alınarak uygulamanın temel dayanak noktası oluşturulmuştur.

2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, *"Farklılaşma Uygulamalarına İlişkin Esaslar"* bölümünün *"Destekleme"* alt başlığında konuşma becerisine değinilmiştir. Konuşma etkinliklerinde öğrencinin konu üzerinde düşünmesine ve yanıt vermesine yönelik soruların sorulabileceği; görsel, tablo, grafik ve diğer şematik düzenleyiciler kullanılarak sözlü iletişim becerilerinin geliştirilmesi için uygun ortamların yaratılabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda konuşma becerisinin geliştirilmesi için kukla oynatımı, drama çalışmaları gibi etkinliklerin kullanılabileceği belirtilmiştir (MEB, 2024b, s. 28). Bu çalışmalar, dilin ortaya çıkışını sosyal etkileşim üzerinden açıklamaya çalışan kuramcıların tezleri ile uyuşmaktadır. İnsan dilinin insanın hikâye anlatma gereksiniminden doğmuş olabileceği görüşü, bu çalışmalar üzerinden 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda ifadesini bulmaktadır.

Genel olarak 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'na baktığımızda konuşma becerisine ayrı bir önem verilerek ilgili becerinin bir önceki programa kıyasla daha fazla vurgulandığını gözlemliyoruz. Özellikle 2023/2024 Eğitim Öğretim Yılı'nda konuşma sınavlarının ölçme ve değerlendirmeyi etkileyecek biçimde uygulanmaya başlanması ile birlikte konuşma becerisinin artan önemi, 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı ile de güçlü bir biçimde desteklenmiştir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Öneriler

5.1.1.Sonuç

Antropoloji alanında yapılan çalışmaları incelediğimizde bu çalışmalardan elde edilen verilerin diğer disiplinlere yol gösterici bir mahiyette olduğunu gözlemliyoruz. Fosil kayıtlarından elde edilen veriler, insanoğlunun dil yetisinin uzun bir evrim süreci içinde aşamalı bir biçimde evrim geçirerek bugünkü karmaşıklığına ve olgunluğuna ulaştığını bize gösteriyor. Dilin bir fosilinin olmamasına rağmen antropolojik araştırmalar sonucunda tespit edilen insan ve insansı fosillerinin yapısı, dil yetisini ortaya çıkaran biyolojik mekanizmaların evrimi açısından değerlendirilmesi ile birlikte oldukça önemli bir veri almaşığına erişim sağlıyoruz. Kafatası, hyoid kemiği, gırtlak, ağız içi boşluklarının süreç içinde geçirmiş olduğu evrim bize birçok şey söylemektedir.

Antropoloji alanında Barnard'ın (2016) kuramsal çözümlemeleri oldukça önemlidir. İnsan iletişiminin antropolojik kökenleri üzerine geliştirdiği kuramsal ve ortaya attığı görüşler dilin evrimi çalışmaları açısından ufuk açıcıdır. Gelecekte yapılacak antropoloji çalışmaları sonucunda ortaya çıkacak fosil kayıtları üzerinden Barnard'ın kuramının doğruluğu sınanmalıdır. Ülkemizde dil antropolojisi alanının en güçlü temsilcisi olarak karşımıza çıkan İzbul'un (2023) çalışmaları sadece bu çalışmaların yapıldığı dönemde değil günümüzde bile güncelliğini yitirmemiş temel konulara temas ederek dil yetisinin evrimsel gelişim aşamalarını açıklayabilecek donanıma sahiptir. Desalles (2007, 2020) ve Picq'in (2013, 2020) antropoloji verilerini psikoloji ve iletişim bilimleri verileri ile birleştirerek geliştirmeye çalıştıkları kuramlar, dil yetisinin başka boyutlarını ele alarak alanyazındaki bakış açısını genişletmiştir.

İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi kapsamında yürütülen antropoloji çalışmalarında beyin hacminin artışı, kafasındaki Broca alanı çıkıntısının tespit edilmesi, hyoid kemiğinin evrimi, ağız içi boşluklarının yok olma süreci, gırtlak yapısının evrimi, simgesel düşüncenin doğuşu, alet kullanımının bilişsel becerilerin gelişimi kapsamında değerlendirilmesi, bipedalizm ile birlikte gırtlağın aşağıya inmesi gibi veriler bize dil yetisi hakkında pek çok şey söylemektedir. Bu bağlamda antropoloji çalışmalarından elde edilen somut fosil verilerinin yorumlanması ile ulaştığımız mantıksal sonuçlar "Dilin fosili olmaz." yargısının geçerli olmadığını bize göstermiştir. İnsanoğlunun dil yetisinin ortaya çıkışının anlaşılması ve açıklanması süreçlerinde antropoloji biliminden elde edilen bilgiler oldukça aydınlatıcı bir

işlev üstlenmiş, aynı zamanda dilin evrimi konusunda ortaya atılan kuramların spekülatif olmasını engellemiş, çalışma konumuzun somut bilimsel dayanak noktalarını arttırmıştır.

Dilin evrimi konusunda biyoloji ve genetik alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların evrim teorisi etrafında kümelendiğini ve son yıllarda hızla artarak çoğalan ve fiziksel verilere dayanan biyolojik kanıtlarla desteklenerek yaygın kabul kazandığını görüyoruz. Bu alanda yapılan çalışmalarda konuşma dilinin biyolojik ve genetik temelleri üzerinde çalışılmış ve birtakım somut sonuçlara ulaşılmıştır.

Bütün bu veriler birlikte düşünüldüğünde insan beyninde dille ilgili olan birtakım nörolojik bölgelerin var olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bölgelerin hiçbirinin tek başına insanoğlunun dil yetisinin evriminin sağlanması konusunda yeterli olmadığı da görülmektedir. Beyin bütünsel olarak dil yetisinin gelişimiyle ilgilidir ve beynin çeşitli bölgeleri aynı anda eş zamanlı ve birbiriyle bağlantılı olarak dil yetisinin evrimi üzerinde etkili olmuştur.

Beynin birtakım birimlerden oluştuğu apaçık bir gerçektir; fakat bu birimler sabit ve değişmez oluşumlar değildir. Sürekli birbirleriyle, insan vücudunun diğer parçalarıyla, çevreyle ve diğer insan beyinleriyle girdikleri kuvvetli etkileşimler sonucunda güncellenirler (Ramachandran, 2022, s. 176).

Nöroloji alanında yapılan çalışmalardan elde edilen verilerin ışığında insan beynine baktığımızda insan beyninin sol yarım küresinde yer alan üç bölgenin ve bu bölgeler arasındaki etkileşimin dilin gerçekleşmesi konusunda etkili olduğu ortadadır. Bu alanlar Broca alanı, Wernicke alanı ve angular girustur. Dilin bu üç alanla sınırlı olamayacak düzeyde karmaşık bir yapıya sahip olduğu ortada olmasına rağmen bu üç alanın dilin gerçekleşmesi noktasında mutlak surette etkili olduğu da yadsınamaz bir gerçektir (Ergenç, 2008, s. 8).

İnsanoğlunun dil yetisinin kökeninde hayvan iletişim sistemlerinden insan diline doğru aşamalı bir geçişin olduğunu savunabilmek için daha fazla kanıta ihtiyacımız vardır. Dilin evrimi meselesini sadece insan türü ile mi sınırlandırmalıyız yoksa hayvan iletişim sistemlerinden mi başlatmalıyız konusu günümüzde bile hâlâ tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Her iki görüşü savunan araştırmacıların da kuvvetli argümanlara sahip olduğunu ve bu tartışmanın bugün yapıldığı gibi gelecekte de yapılacağını söylememiz mümkündür (Kerimoğlu, 2016, s. 68).

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde dil yetisinin sadece insan türüne özgü bir özellik olarak kabul edilemeyeceğini görürüz. Bunlar da bizim dilin insanoğlunun uzun ve zorlu evrim

sürecinin bir ürünü olduğu yolundaki yargıya ulaşmamızı destekler. Doğada insan dışında dil sahibi olan bir canlının olmaması tezini şu şekilde güncellememiz daha doğru olacaktır: Diğer canlı türlerinde de fiziksel kapasite bağlamında dili oluşturacak alt yapılar vardır; fakat bu fiziksel kapasite tam manasıyla insan diline benzer bir konuşma dilinin geliştirilmesi noktasında yeterli değildir. Doğada ses temelli bir şekilde konuşma becerisini geliştirerek konuşma dili merkezli iletişim kuran tek canlı türü insandır.

Evrimsel psikoloji alanında yapılan çalışmalarda insanoğlunun dil yetisinin belki de en önemli bileşeni olan psikolojik boyut üzerinde çalışılmıştır. Dunbar (1997, 2011) ve Miller (1999, 2010) konunun doğal seçilim odaklı boyutlarına değinirken Tomasello (2021) iletişim konusuna odaklanmış, Corballis (2003, 2014) ise antropoloji alanında elde edilen verileri insan iletişiminin tarihsel ve psikolojik boyutlarının aydınlatılması için kullanmıştır. Evrimsel psikoloji alanında yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda insanoğlunun dil yetisi, doğal seçilim süreçleri ile açıklanmaya çalışılmış, bu yetinin insanoğlunun evrimsel gelişim süreçlerinde aşamalı bir biçimde evrimleşerek ortaya çıkmış olduğu savunulmuştur.

İnsanoğlunun dil yetisi bağlamında dilbilim alanında yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak klasik filolojinin kökensel açıklama yöntemleri kullanılmıştır. Darwin'in evrim kuramını ortaya atmasından sonraki süreçte insanoğlunun dil yetisini evrim temelli olarak açıklamaya yönelik görüşler geliştirilmiştir. Chomsky'nin insanoğlunun dil yetisini biyolojik bir aygıt olarak açıklamasıyla birlikte dil yetisinin biyolojik temelleri üzerindeki tartışmalar çeşitlenmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren dil yetisinin evriminin çağdaş bilimin temel çalışma alanı hâline gelmesiyle birlikte dilbilim alanında da dil yetisinin evrimsel kökenleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Chomsky (2001, 2011) ve takipçilerinin dili biyolojik bir aygıt olarak tanımlamasının tartışmaları başlatıcı bir güç olarak karşımıza çıktığını söylememize rağmen dil yetisini doğal seçilim dışındaki mekanizmalar ile açıklamaya çalışmaları dil yetisi üzerine yapılan evrimsel dilbilim çalışmaları üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Buna rağmen son yıllarda farklı disiplinlerde yapılan çalışmalardan elde edilen veriler ışığında Chomsky'nin doğal seçilim dışı dil evrimi açıklaması çok güçlü bir biçimde eleştirilmiş, teorinin temel dayanak noktalarını yanlışlayan somut örneklerin ortaya konulmasıyla birlikte evrimsel dilbilim alanında doğal seçilime dayanan bir dil evrimi kuramının inşa edilmesinin gerekliliğine yönelik genel bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bickerton (2013), Evans (2020) ve Everett'in (2024) çalışmaları ile dilbilim alanında doğal seçilime dayanan yahut doğal seçilim ile çelişmeyen bir dil evrimi kuramının geliştirilmesine yönelik genel bir kabul ortaya çıkmıştır.

Türkoloji alanında yapılan dil evrimi çalışmalarından hareketle şu sonuçlara ulaşıyoruz: Cumhuriyetin ilk yıllarında dil üzerine yapılan çalışmalarda dilin kökeni üzerine ontolojik çalışmalar yapılmıştır ve bu çalışmalar dönemin bilimsel yöntemlerindeki teknik geriliklere rağmen çok ciddi bir oranda doğru çözümlemelerde bulunulmuştur. Ortaya atıldığı dönemde ve sonrasında ciddi eleştirilere uğrayan Güneş Dil Teorisi'nin temel dayanak noktalarının günümüzde Avrasyatik ve Nostratik dil aileleri üzerine yapılan çalışmalarla desteklendiğini bulguladık. Ruhlen'in (2012) yaptığı çalışmalar da kökenbilim açısından Türkoloji çalışmalarını dilbilimsel bağlamda desteklemiştir. Türkoloji alanında dil evrimi konusunu çalışan kuramcıların bir kısmının klasik filoloji yöntemlerini kullandığı gözlenirken son yıllarda konuyu irdeleyen araştırmacıların doğal seçilime dayanan evrim kuramı temelli biyolojik açıklamalardan yararlandıklarını gözlemliyoruz. Alanyazındaki ulusal ve uluslararası literatürü ana hatlarıyla inceleyen oylumlu çalışmaları ile Caner Kerimoğlu'nun dilin evrimi konusunda çalışmalar yürütmeyi amaçlayan Türkoloji araştırmacılarına öncülük yaptığını gözlemliyoruz. Türkoloji alanının güçlü araştırmacılarından biri olarak karşımıza çıkan Ercilasun'un (2021) ortaya attığı Basamak Teorisi dillerin içsel evrim süreçlerinin açıklanması noktasında oldukça güçlü bir kuram olarak karşımıza çıkar.

Konuşma becerisi alanında yapılan çalışmalarda -alanın doğası gereği- biyolojik evrime dayanan kökensel açıklamalardan uzak durulmuştur. Konuşma becerisini ortaya çıkaran ve geliştiren etmenler zihinsel ve fiziksel olarak ele alınmış ancak bu etmenlerin nasıl ortaya çıktığını, nasıl evrim geçirdiğini açıklamaya çalışan çalışmaların yapılmadığı gözlenmiştir. Erken dönemlerde konuşma becerisinin evrimsel kökenlerinin var olduğuna yönelik varsayımları ileri süren Özdemir (2021) ve Taşer'in (2020) başladığı çalışmalar ilerleyen süreçte sürdürülmemiştir. Konuşma becerisi alanında yapılan çalışmalarda çağdaş dilbilimin geliştirdiği kuramlara dayanan açıklamalardan uzak durulmuş, özellikle eğitim bilimleri alanının içinde kalınacak biçimde evrim teorisine dayanmayan açıklamalarla konuşma becerisinin ortaya çıkışı ve gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Konuşma becerisi bağlamında yapılan çalışmalarda dilin evrimini doğal seçilim dışında bir kuram geliştirerek açıklamaya çalışan Chomsky'nin çocukların dil edinimi süreçleri ile ilgili görüşlerine dahi tam olarak değinilmemiştir. Türkçe eğitimi alanında da konuşma becerisinin tarihsel kökenlerinin ortaya konulması ve çağdaş bilimin somut ve yanlışlanabilir verileri ışığında konuşma becerisinin ortaya çıkışının açıklanmasına yönelik çalışmaların yapılmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde (2024a) ana dilimiz olan Türkçe bütün ders programlarının birleştirici ve bütünleştirici unsuru olarak ele alınmıştır. Bu ortak metne dayanarak hazırlanan 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2024b) da konuşma becerisi ana dili eğitiminin temeline yerleştirilmiştir. Programda konuşma becerisi, diğer dil becerileri ile eşit bir beceri olarak ele alınmış, konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik birçok etkinlik ile bu durum desteklenmiştir.

Felsefenin saygın bir düşünsel disiplin olarak kabul görebilmesi için metafizikten uzak durması gerekmektedir. Zira metafiziksel ifadeler ve metafizikten doğan düşünsel argümanlar boş anlamlıdır (Altınörs, 2021, s. 190). Bu bağlamda biyoloji felsefesi, bilimler ile felsefe arasındaki ilişkiyi somut veriler üzerinden doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir bir düzlemde bilime yakın bir duyarlılıkla belirleyebilmektedir. Dilin evrimi açısından bakacak olursak biyolojik verilere dayanmayan bir dil felsefesi alanı boş uslamlamalar alanı hâline gelecek, filozofların kişisel düşünsel antrenman alanı olmak dışında bir akademik saygınlığı da olmayacaktır.

Darwin'den sonra evrimsel biyolojinin hızla gelişerek başlı başına bir disiplin hâline gelmesi ve yaptığı çalışmalarda elde ettiği somut verilerle sadece canlıların yapısal özelliklerini incelemekle yetinmeyerek dünyadaki canlılığın kaynağı üzerine inkâr edilemeyecek düzeyde açık ve somut delillere dayanan açıklamalar yapmasıyla birlikte biyoloji biliminin çalışmaları kendi alanının dışında birtakım sorgulamalara neden olacak düzeyde etkili bir boyuta geçmiştir. Bu boyuta geçen biyoloji bilimi, bilim felsefesinin bir alt dalı olarak biyoloji felsefesinin doğmasına neden olmuştur. Çünkü artık evrimsel biyolojinin elde ettiği veriler, felsefî sorgulamaları arkasından getirecek düzeyde güçlü bir düşünsel devrime neden olmaya başlamıştır. Evrimsel biyolojinin elde ettiği bu verilerin bir şekilde bilim felsefesinin eleştirel süzgecinden geçirilmesi gerekmekteydi. Biyoloji felsefesinin ortaya çıkışında biyoloji disiplini dışında dilin evrimi konusunda çalışan diğer araştırmacıların yoğun düzeyde felsefi temellendirmelere dayanarak kuramsal açıklamalar yapmak suretiyle kendi teorilerini güçlendiren argümanlar bulmaya çalışmaları da etkili olmuştur.

Dil felsefesi alanında yapılan çalışmaları genel olarak incelediğimizde bu alanda yapılan çalışmalarda çoğunlukla alan içindeki verilerden hareketle birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışıldığını görürüz. Dil felsefesi alanı, diğer bilimsel disiplinlerin elde ettiği somut verileri yorumlama ve yepyeni kuramsal analizler ortaya koyma noktasında yetersiz kalmıştır. Sözgelimi dilin kökenini açıklamaya yönelik olarak ortaya konulan en oylumlu bilimsel tezlerden biri olan evrim teorisini temele alarak bir dil felsefesi geliştirilememiştir.

Hatta evrim teorisinin biyoloji ve genetik alanlarında eleştiren bilim adamları var olmasına rağmen felsefe kanadında aleyhte tek bir teorinin bugüne kadar ortaya konulamamış olması oldukça anlamlıdır. Bilimlerin yolunu aydınlatma noktasında görev alıp öncülük yapacak düşünsel birikimi bilimsel yöntemlerin baskısı altında olmadan özgürce üretmesi gereken felsefe disiplini, dilin evrimi konusunda bilimin gerisinde kalmış, dil felsefesi tarihinin dar kapsamlı tartışmalarının içinde sıkışıp kalarak verimli bir düşünsel tartışma ortamının yaratılmasında görev üstlenememiştir.

İnsanoğlunun dil yetisinin, insanın diğer biyolojik unsurları gibi karmaşık ve aşamalı bir evrim sürecinin bir ürünü olduğu açık bir gerçektir. Aynı zamanda insanoğlunun dil yetisinin evrimi süreçlerinde biyolojik ve kültürel unsurların eş zamanlı ve eş güdümlü bir biçimde evrim geçirmiş olduğu da tartışmaya mahal bırakmayacak kesinlikte açıktır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların bu sürecin nasıl gerçekleşmiş olduğuna yönelik olarak genel teoride karanlıkta kalan noktaları açıklamak için geliştirilmesi gerekmektedir.

5.1.2. Öneriler

İnsanoğlunun dil yetisinin evrimi bağlamında antropoloji biliminde yapılması gerekenler bundan sonra ortaya çıkarılan bütün insan ve insanımsı fosillerinde dil yetisinin kapsamında değerlendirilebilecek somut kanıtlar bulmaya yönelik olmalıdır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte antik DNA çözümlemelerinde yaşanacak ilerlemelerle birlikte insanoğlunun dil yetisinin evrimi ile ilgili antropolojik veriler daha da artacaktır. Bu bağlamda antropoloji, paleoantropoloji, arkeoloji alanlarında yapılacak çalışmalara kaynak aktarılmalıdır. Bu çalışmalara ayrılacak kaynakların artması ile birlikte yüksek maliyetler yüzünden yapılamayan çalışmalar da yapılabilecek, sadece dil yetisini değil insanın evrimsel gelişiminin somut bilimsel kaynaklarla açıklanması da sağlanabilecektir. Dilin evrimi konusunda yürütülen antropoloji çalışmalarının geliştirilmesini engelleyen "Dilin fosili yoktur." kalıp yargısı son yıllarda elde edilen verilerle birlikte temelinden sarsılmıştır ve artık tamamen aşılmalıdır. Bugüne kadar yapılan antropolojik çalışmalarda ulaşılan fosillerden elde edilen bazı somut verilerin insanoğlunun dil yetisi kapsamında yorumlanabilir veriler içerdiğini gördük. Bundan sonra yapılacak çalışmalardan elde edilecek veriler de bu bağlamda yordanabilir veriler olarak değerlendirilebilir.

Evrimsel biyoloji alanında yapılan çalışmalarda bugüne kadar ulaşılan sonuçlar dilin evrimi alanının aydınlatılması noktasında oldukça yararlı ve verimli olmuştur. Hatta Paris Dilbilim Derneğinin meşhur yasağının güçlü bir vurgu ile yıkılmasında evrimsel biyoloji alanında yapılan araştırmalar en büyük paya sahip olmuştur. Biyoloji ve genetik alanından

yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlardan hareketle antropoloji alanının eksik kaldığı noktalarda somut kanıt eksikliği ciddi oranda giderilmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda insanoğlunun dil yetisini etkileyen FOXP2 geni dışındaki diğer genlerin de tespit edilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. Konuşma becerisinin fiziksel unsurları olan konuşma organlarının evrimsel gelişiminin tespit edilmesi ve bunun aydınlatılması da dilin evrimi çalışmalarında ufuk açıcı olacaktır. Genel olarak insanoğlunun evrimsel gelişim süreci üzerine yapılacak bütün çalışmalar, dilin evriminin anlaşılması ve açıklanması noktasında da oldukça yararlı olacaktır. Evrimsel biyoloji alanından yapılacak çalışmalara daha fazla kaynak aktarılması sağlanarak bu alandan yapılan çalışmaların niceliği ve niteliği arttırılmalıdır.

Nöroloji alanında bugüne kadar yapılan çalışmalarda elde edilen bilgiler insanoğlunun dil yetisinin evrimi alanındaki somut kanıt eksikliklerini ciddi oranda azaltmıştır; fakat insanlar üzerinde nörolojik deneyler yapılmasının önündeki etik engeller bulunduğu için elde edilen sınırlı kanıtlar ilgili konunun nörolojik tanısının mutlak bir kesinlikle yapılabilmesine olanak sağlayacak kadar kesin değildir. İnsanoğlunun konuşma becerisinin zihinsel-bilişsel boyutunun bazı boyutları nöroloji çalışmaları ile önemli oranda aydınlatılmıştır. Gelişen nöro-görüntüleme teknolojilerinin etkin bir biçimde kullanılması ile birlikte insanoğlunun dil yetisinin nörolojik boyutları önemli oranda aydınlatılabilecektir. Bu kapsamda nörolojik görüntüleme tekniklerinin kullanılması suretiyle dilin evrimini aydınlatmaya çalışan laboratuvar çalışmalarına yeterli kaynak aktarılmalı, klinik nörologların bu alanda araştırmalar yapması teşvik edilmelidir.

Etoloji çalışmalarında bugüne kadar hayvanlara insan dili öğretilmesine yönelik çalışmalarda primatlara bir Hint-Avrupa dili öğretilmeye çalışılmıştır. İlgili primatın doğal yaşam alanına yakın bir coğrafyada yaşayan bir insan topluluğunun dili öğretilmeye çalışılmamıştır. İlgili deneyler bir de bu açıdan tekrarlanmalıdır. Bir Hint-Avrupa dilinde başarısız olan primatların herhangi bir Bantu dilindeki performansları da test edilmelidir. Diğer bir açıdan bakacak olursak yapılan hayvan deneylerinde kullanılan hayvanların tamamı tutsak hayvanlarla yapılmıştır. Doğal yaşam alanında bulunan hayvanların dilsel davranışları ile ilgili çalışmalar niceliksel bağlamda çok azdır. Doğal yaşam alanında bulunan hayvanların iletişim sistemleri üzerine yapılacak çalışmalarda hayvan iletişim sistemlerinden insan diline doğru ilerleyen evrimsel gelişim çizgisinin açıklanması mümkün olacaktır. Ayrıca ortak atadan ayrılma sürecinden sonra primat türlerinin hangi aşamalardan geçerek evrimleştiği de tam olarak bilinmemektedir, bu konu da somut bilimsel veriler ışığında açıklanmalıdır. İnsan

türlerinin evrim sürecine dair pek çok şey biliyor olmamıza rağmen maymun türlerinin evrimi hakkındaki bilgilerimiz karşılaştırma yapmamıza izin verecek oranda oylumlu değildir.

Evrimsel psikoloji alanında yapılacak çalışmaların somut dayanak noktaları olmalıdır. Bu bağlamda özellikle nöroloji ve biyoloji alanında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşen kuramlar geliştirilmelidir. İnsanoğlunun dil yetisinin psikolojik bir boyutunun var olduğu tartışmasız bir gerçektir. Dil yetisinin evrimsel gelişiminin tam olarak açıklanabilmesi için konunun evrimsel psikoloji kanadının da oldukça güçlü verilerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların somut deneysel verilerle desteklenmesi, spekülatif kuramsal bakışlardan arındırılması yöntembilimsel açıdan daha doğru olacaktır.

Dilbilim alanında bugüne kadar yapılan çalışmalarda, birkaç çalışma hariç tutulacak olursa, evrim kuramının insan türünün ortaya çıkışı ve gelişimi süreçleri konusundaki kuramsal açıklamaları görmezden gelinmiştir. Tarihsel süreçte dilbilim alanında yapılan çalışmalarda dilin kökeni ve evrimi konusunu bilimsel yönteme uygun olmayacak bir biçimde spekülatif bir yaklaşımla çalışılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda evrimsel dilbilimin yöntemsel disiplini ile somut dayanak noktaları oldukça güçlü teoriler geliştirilmelidir. Dilin evrimi konusunu doğal seçilim dışı kuramsal açıklamalar ile açıklamaya çalışan dilbilimsel kuramların büyük oranda yanlışlandığını görüyoruz. Dilbilim alanında yapılan çalışmalarda ortaya konulacak kuramların doğal seçilim süreçlerini görmezden gelmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Doğadaki bütün karmaşık yapıların biyolojik kökeninin açıklanması süreçlerinde evrim ve doğal seçilim kullanılmaktadır. O hâlde doğadaki en karmaşık bilişsel yetilerden biri olarak karşımıza çıkan insan dilinin açıklanmasında da evrim ve doğal seçilim etkin bir biçimde kullanılmalıdır. Sadece dilbilimsel yöntemleri kullanarak insanoğlunun dil yetisinin evriminin açıklanabilmesi mümkün değildir, bu nedenle dilbilim alanında yapılacak çalışmaların disiplinlerarası çalışmaların verileri ile uyumlu olması gerektiğini düşünüyoruz.

Türkoloji alanında yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun klasik filoloji çalışmaları olduğunu gözlemledik. Bu alandan yapılan çalışmaların da çağdaş bilimin ışığında evrimsel bir temele dayanarak çeşitlendirilmesi gerektiğini, Türk dili konuşan toplulukların gen haritaları ve biyolojik evrim süreçlerine dayanarak Türk dilinin evrimsel gelişim süreçlerinin açıklanmasına yönelik çalışmaların yapılmasını öneriyoruz. Türkoloji alanında yapılan çalışmaların sadece geleneksel filoloji yöntemleri ile sınırlandırılması doğru değildir. Türkoloji alanında dil evrimi çalışacak araştırmacıların disiplinlerarası çalışmalar yürütmesini, ortaya atılacak kuramların bilimsel dayanak noktalarının daha güçlü olması bağlamında

oldukça önemli görüyoruz. Bu bağlamda Bayırlı, Ercilasun ve Kerimoğlu'nun Türkoloji disiplininde yaptığı disiplinlerarası çalışmalarının gelecekte yapılması düşünülen dil evrimi çalışmalarına örnek olması gerektiğini düşünüyoruz.

Felsefe alanından yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu idealist felsefenin zihinci bakış açısının bir ürünüdür. Tarihsel olarak dilin kökeni konusunun tartışmaya açılmasında felsefenin yeri ve önemi tartışmasız bir biçimde ortadadır. Buna rağmen Evrim Teorisi'nin ortaya atıldığı günden bugüne kadar dil felsefesi alanında yapılan çalışmalarda bu teori kapsamında yapılan çalışmaların ulaştığı somut kanıtlar görmezden gelinerek kuramsal çalışmalar şekillendirilmiştir. Dennett'in son dönemde evrimsel felsefe alanında yaptığı çalışmalar bundan sonra felsefe alanında yapılacak çalışmalar için örnek olmalıdır. Evrim felsefesi alanındaki eksiklikler giderilmeli, alanyazındaki çalışmalar çeşitlendirilmeli, dil yetisinin evrimsel gelişiminin felsefi boyutlarının temellendirilmesi sağlanmalıdır.

Dil edinimi ve konuşma becerisi alanında yapılan çalışmalarda dil edinimi ve konuşma becerisi insanoğlunun dil yetisinin evrimi bağlamında ele alınmamıştır. Dil becerilerinin tamamının tarihsel gelişim aşamaları insanoğlunun evrimsel gelişim süreçleri ile açıklanabilir olgulardır. Konuşma becerisinin geliştirilmesi üzerine ortaya atılan öğretim temelli kuramların tamamında insanoğlunun konuşma becerisini ilksel olarak nasıl edindiği üzerine herhangi bir açıklama yapılmamaktadır. Bu durum becerinin tarihsel kökeninden yoksun bir öğretim süreci inşa edilmesine neden olmaktadır. Becerinin tarihsel gelişim aşamalarından söz etmeyen bir öğretim yöntemi eksiktir. Öğretim programlarındaki ve uygulamaya yönelik yöntemlerdeki bu eksiklik giderilmelidir.

KAYNAKÇA

Abibulla, S. (2023). *Nostratik dil teorisi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

Aboitiz, F. (2017). *A brain for speech: A wiew from evolutionary neuroanatomy*. Palgrave Macmillan UK. London. https://doi.org/10.1057/978-1-137-54060-7

Adalı, O. (2018). Ana dili olarak Türkçe öğretimi üstüne. *Türk Dili-Dil Öğretimi Özel Sayısı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 31-35.

Akış, I., & Nalçacı, E. (2021). Yeni bilimsel verilerin ışığında dilin evrimi ve FOXP2 geni. *Madde ve Diyalektik, 4(2), 84–89.*

Akkaya, A. (2012). Öğretmen adaylarının konuşma sorunlarına ilişkin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 405-420.*

Aksan, D. (2004). *Dilbilim ve Türkçe yazıları.* Multilingual Yayınları.

Aktaş, E. (2020). Konuşma eğitimi açısından Türkçe öğretmeni adaylarının ikna edici konuşmalarında kullandıkları ikna teknikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (21), 180-197*. https://doi.org/10.29000/rumelide.839173

Aktaş, O. ve Yaqoob, L. H. (2021). Dil ediniminde öne çıkan kuramlar: analitik yaklaşım. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 4(1), 45-58.* https://doi.org/10.37999/udekad.873006

Aküzüm, C., Aküzüm, L., Erdem, M., Tekin, T., & Aküzüm, Z. (2023). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kusurlarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies, 10 (1), 110-132.* https://doi.org/10.33907/turkjes.1175433

Altınörs, S. A. (2009). *İdealar ve dil bağlamında Locke ile Leibniz.* Eflatun Yayınevi.

Altınörs, S. A. (2012). Rousseau'nun dilin kökeni meselesine yaklaşımı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 4-63.*

Altınörs, S. A. (2018). Dilin türeyişi hakkında dört güncel hipotez. *Bilim ve Gelecek. 168, 18-24.*

Altınörs, S. A. (2020). *Dil Felsefesi Tartışmaları: Platon'dan Chomsky'e.* Bilge Kültür Sanat.

Altınörs, S. A. (2021). *50 Soruda Dil Felsefesi.* Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Altunkaya, H. (2017). Konuşma ile ilgili temel kavramlar. Ed. Ahmet Akçay, Sami Baskın. *Etkinliklerle hafta hafta konuşma eğitimi içinde.* (s. 25-56). Anı Yayıncılık, Ankara.

Alver, M., ve Taştemir, L. (2017). Konuşma becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching,* 5(3), 451-462. https://doi.org/10.18298/ijlet.2041

Andresen, J. T. (2014). *Linguistics and evolution: A developmental approach.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/cbo9781107325364

Arıkoğlu, E. (2007). Greenberg'in avrasyatik dil teorisi ve Türkçe. *Dil Araştırmaları Dergisi. Cilt 1. Sayı 1.*

Arıkoğlu, E. (2009). Nostratik dil teorisi içerisinde altay dilleri. *Turkish Studies, 4, 8.* https://doi.org/10.7827/turkishstudies.947

Arslan, M. (2019). Ana dili olarak Türkçe ve temel dil becerilerinin gelişiminde karşılaşılan sorunlar. *The Journal of Academic Social Science, 46(46), 63-77.* https://doi.org/10.16992/asos.12256

Ataizi, D. E. (2022). Temel kavramlar. Ed. E. Boz. *Türkiye Türkçesi 1: sesbilgisi içinde* (s. 3-47). Gazi Kitabevi, Ankara.

Atasoy, H. T. (2013). İnsan dilinin ortaya çıkışı. *Bilim ve Ütopya Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi, 232, 50-66.*

Atkinson, E. G., Audesse, A. J., Palacios, J. A., Bobo, D. M., Webb, A. E., Ramachandran, S., & Henn, B. M. (2018). No evidence for recent selection at FOXP2 among diverse human populations. *Cell, 174(6), 1424-1435.* https://doi.org/10.1016/j.cell.2018.06.048

Aydın, B. (2014). Gelişimin doğası. (Ed. B. Yeşilyaprak), *Eğitim psikolojisi gelişim ve öğrenme içinde.* (s. 29-55) Ankara: Pegem Akademi.

Aydın, İ. S. (2013). Öğretmen adaylarının konuşma öz yeterliklerine ilişkin ölçek geliştirme çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14, 33-46.*

Aydın, Ö., ve Salman, R. C. (2021). Üretici dilbilim çerçevesinden dilin evrimi: eleştirel bir değerlendirme. *Madde, Diyalektik ve Toplum, 4, 66-76.*

Aydoğan, Y. ve Özdemir, B. (2020). Ortaokul öğrencilerinin konuşma becerilerinin geliştirilmesinde kavram haritalarının etkisi. *Academy Journal of Educational Sciences,* 4(1), 11-21. https://doi.org/10.31805/acjes.672364

Aytan, T. ve Güneş, G. (2020). Konuşmanın fiziksel ve zihinsel unsurları. Ed. Mehmet Nuri Kardaş. *Konuşma eğitimi içinde* (s.63-79). Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Bakırcı, Ç. M. (2021). *Evrim kuramı ve mekanizmaları-evrimin temelleri ve nasıl işlediği üzerine*. Ginko Bilim.

Bakırcı, Ç. M. (2023). Çankırı'daki insanımsı evrim tarihini değiştirebilir mi. *Gazete Oksijen. Sayı: 138*. https://gazeteoksijen.com/yazarlar/cagri-mert-bakirci/cankiridaki-insanimsi-evrim-tarihini-degistirir-mi-187748. Erişim Tarihi: 20.10.2023.

Balcı, T. (2003). Dilin kökeni, dil- düşünce ve evrensel dilbilgisi ilişkisi. *Cumhuriyet Bilim ve Teknik, 14.*

Barın, M. (2018). Konuşma becerisi: konuşma ve yazı dili. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (Özel Sayı 2), 1903-1913.*

Barnard, A. (2019). *Tarihöncesinde dil.* (Çev. Mehmet Doğan). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Barnard, A. (2022). Mitoloji ve dilin evrimi. (Çev. Deniz Demiryakan) *Babür,* 1, 169-176.

Başaran, M. ve Erdem, İ. (2009). Öğretmen adaylarının güzel konuşma becerisi ile ilgili görüşleri üzerine bir araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 743-754.

Başkan, Ö. (1968). İnsan dilinin doğuşu. *TDAY-Belleten,* 143–156.

Bates, E. (2003). Natura e cultura bel linguaggio. Fronteriere Della Biologia. Il Cervello di homo sapiens [Ed. Levi-Moltacini] *İnstutio Della Enciclopedia Italiana Fondata da Giovanni Trecanni.*

Bayat, N. (2021). Konuşma modelleri. Ed. G. Çetinkaya, *Konuşma ve eğitimi içinde* (s. 19-41). Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786050370508.02

Bayburtlu, Y. S. (2019). Öğrencilerin hazırlıksız konuşmalarında kelime hazinesi katsayıları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(1), 44-66. https://doi.org/10.16916/aded.613179

Bayırlı, İ. K. (2009). Dilin evrimi. *Cogito, Kış. Darwin Özel Sayısı*, 1–16.

Bayırlı, İ. K. (2023). Lambda abstraction as a factor in human uniqueness. *Biolinguistics, 17*. https://doi.org/10.5964/bioling.11205

Baykuş, B. (2020). Cumhuriyet dönemi dil tartışmalarında güneş dil teorisi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.]

Bayraktar, İ., & Erkoç, S. (2021). Türkçenin ana dili olarak öğretiminde yaşanan güncel sorunlar üzerine yapılan araştırmaların incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(3), 839-858.

Berwick, R. & Chomsky, N. (2011). *"The biolinguistic program: the current state of its development". The Biolinguistic Enterprise: New Perspectives on the Evolution and Nature of the Human Language Faculty*. Ed. di Sciullo, A. M. - Boeckx, C. Oxford University Press. Oxford. s 65-99.

Berwick, R. C. ve Chomsky, N. (2016*). Why only us: Language and evolution*. Massachusets: The MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262034241.001.0001

Bickerton, D. (2013). *Âdem'in dili: insan lisanı nasıl yarattı, lisan insanı nasıl yarattı*. Çev. Mehmet Doğan. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Bozkurt, B. Ü. (2017). Türkçe anadili konuşucuları için konuşma becerisi değerlendirme çerçevesi önerisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 924-947. https://doi.org/10.16916/aded.336385

Bozkurt, B. Ü. (2021). Konuşmanın fiziksel ve zihinsel temelleri. Ed. G. Çetinkaya. *Konuşma ve eğitimi içinde*. (s. 43-69). Ankara: Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786050370508.03

Burling, R. (2005). *The talking ape*. Oxford University Press. New York. https://doi.org/10.1093/oso/9780199279401.001.0001

Campbell, L. (2015). Do languages and genes correlate?: Some methodological issues. *Language Dynamics and Change,* 5(2), 202–226. https://doi.org/10.1163/22105832-00502007

Can, M. (2017). Dilbilgiselleşme ve edat kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD),* (26), 37-67.

Cavalli-Sforza, L. L. (2001). *Genes, peoples and languages*. Çev. Mark Seielstad, Penguin Books. London. https://doi.org/10.2307/25008614

Cavalli-Sforza, L. L. (2021). *Kültürün evrimi* (çev. T. Esmer). Can Yayınları.

Cavalli-Sforza, L. L., Piazza, A., Menozzi, P., & Mountain, J. (1988). Reconstruction of human evolution: bringing together genetic, archaeological, and linguistic data. *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 85(16), 6002–6006. https://doi.org/10.1073/pnas.85.16.6002

Cem-Değer, A. (1996). Evrensel dilbilgisi ve dil edinimi kuramı. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 7, 100-113.

Chomsky, N. (1998) *Language and problems of knowledge: the Managua lectures.* MIT Press. Cambridge. https://doi.org/10.2307/3732648

Chomsky, N. (2001). *Dil ve zihin.* Çev. Ahmet Kocaman. Ayraç Yayınevi. Ankara.

Chomsky, N. (2014). *Dilin mimarisi.* Çev. İsa Kerem Bayırlı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Comrie, B. (2005). *Dil evrensellikleri ve dilbilim tipolojisi.* Çev. İsmail Ulutaş. Hece Yayınları, Ankara. https://doi.org/10.31826/9781463246167-009

Corballis, M. C. (2003). *İşaretten konuşmaya dilin kökeni ve gelişimi* (çev. A. Görey). Kitabevi.

Corballis, M. C. (2014). *Kendini yineleyen zihin: İnsan dilinin, düşüncesinin ve uygarlığının kökenleri* (çev. A. Birsen). Alfa Yay.

Coşkun, M. V. (2011). Türkçenin öğretiminde ünsüzlerin sınıflandırılması. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8).

Crystal, D. (2015). *Dillerin katli.* Çev. Gökhan Cansız. Profil Yayıncılık.

Crystal, D. (2016). *Dilbilim nedir?* Çev. Ahmet Benzer. Pegem Akademi Yayınları. Ankara. https://doi.org/10.14527/9786053184850

Crystal, D. (2023). *Dilin kısa tarihi.* Çev. Tufan Göbekçin. Alfa Yayınları.

Çelebi, M. D. (2006). Türkiye'de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 21(2), 285-307.

Çubukçuoğlu, M. (2019). Türkçede dilbilgiselleştirme: bilişşsel dilbilgisi çerçevesinde bir inceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Dilbilim Anabilim Dalı, Genel Dilbilim Programı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.]

Darwin, C. (2012). *Türlerin kökeni.* Çev. Öner Ünalan. Evrensel Basım Yayın.

Darwin, C. (2023). *İnsanın türeyişi*. Çev. Bahar Kılıç. Alfa Yayınları.

Dawkins, R. (2007). *Gen bencildir.* Çev. Asuman Ü. Müftüoğlu. Tübitak Yayınları.

De Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri.* Çev. Berke Vardar. Multilingual Yayınları.

Dediu, D. - Levinson, S. C. (2013). *On the antiquity of language: the reinterpretation of neanderthal linguistic capacities and its consequences.* Frontiers in Psychology, S.4 (397), s 1-17. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00397

Dediu, D. & Levinson, S. C. (2022). Dilin antikliği üzerine: Neandertal dilsel kapasitelerinin yeniden yorumlanması ve sonuçları. Haz. Busenur Şahin, *Bilimin En Zor Problemi: Dilin Kökeni* içinde (s.163-207). Varyant Yayınları.

Dehaene, G. (2016) Yenidoğanın bilgisi. C. Lestienne (Ed.), *Dilin en güzel tarihi* içinde (s. 93-137). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Demir, C. ve Yapıcı, M. (2007). Ana dili olarak Türkçenin öğretimi ve sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(2).

Demir, T. (2018). Türkçenin ana dili olarak ediniminden yabancı dil olarak öğretimine yöntem çıkarımı. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi,* 1(2), 117-124.

Demir, Y. D. (2010). Türk tarih tezi ille Türk dil tezinin kavşağında güneş dil teorisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi,* sayı 19.

Demiral, S. & Kaya, M. (2020). Dilin kökenine yönelik kuramların değerlendirilmesi. *Journal of Current Debates in Social Sciences,* 3(2), 113-118. https://doi.org/10.37154/cudes.2020.26

Demircan, Ö. (1998). Güneş-dil teorisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty of Communication Journal,* (8).

Demirci, K. (2008). Dilbilgiselleşme üzerine bir inceleme. *Bilig,* 45, 131-146.

Demirel, Ö. (2003). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirezen, M. (2003). Yabancı dil ve anadil öğreniminde kritik dönemler. *TÖMER Dil Dergisi,* 118, 5-15.

Demirgüneş, S. (2021). Konuşma alt becerileri. Ed. G. Çetinkaya. *Konuşma ve eğitimi* içinde. (s. 72-88). Ankara: Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786050370508.04

Demiryakan, D. (2022). Chomsky Darwin'e Karşı Evrensel Dilbilgisi, Dilin Kökeni ve Evrim Tartışmaları. *Söylem Filoloji Dergisi,* 7(2), 620-629.

Denkel, A. (1995). Dil ve evrim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 6, 110–121.

Dennett, D. C. (2022) *Darwin'in tehlikeli fikri: evrim ve hayatın anlamı.* Çev. Aybey Eper-Bahar Kılıç, Alfa Yayınları.

Desalles, J. L., Picq, P., Victorri, B. (2020). *Dilin kökenleri.* Çev. Atakan Altınörs. Bilge Kültür Sanat Yay.

Dessalles, J. L. (2007). *Why we talk, the evolutionary origins of language.* Çev. J. Grieve. Oxford University Press. Oxford. https://doi.org/10.5860/choice.45-0114

Dilâçar, A. (1968). *Dil, diller ve dilcilik.* Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Dilâçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 19, 83-145.

Dobzhansky, T. (1973). Nothing in biology makes sense except in the light of evolution. *American Biology Teacher,* 35/ 125-129. https://doi.org/10.2307/4444260

Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 7(1), 185-204.

Duman, M. A. (2022, 2-3 Aralık). Dil felsefesi kapsamında, dilin kökeni ve adlandırma meselesinin tematik sınıflandırması üstüne bir deneme. [Sözlü Sunum]. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, İzmir.

Dumanlı Kadızade, E. ve Özipek, M. (2017). Konuşma becerisinin geliştirilmesinde anlamsal çağrışım kavramının etkisi. *Route Education and Social Science Journal*, 4(2), 249-271. https://doi.org/10.17121/ressjournal.666

Dunbar, R. (1997). *Grooming, gossip and the evolution of language*. Faber & Faber. London. https://doi.org/10.2307/417520

Dunbar, R. (2011). *Şu hayatta kaç arkadaş lâzım: Dunbar sayısı ve diğer evrimsel acayiplikler*. Çev. Duygu Akın. NTV Yayınları.

Dursun, O. (2019). Aklın yolu iki: Natüralizm ya da konvansiyonalizm: Platon'dan Rousseau'ya dilin kökeni ve işlevi üzerine bir soruşturma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 36(2), 221–243. https://doi.org/10.32600/huefd.433460

Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk dili.* Grafiker Yayınları.

Ellis, N. C. (2023). Karmaşık uyarlanabilir bir sistem olarak dilin ortaya çıkışı. Çev: Ünsal Ozan Kahraman. *Sakarya İktisat Dergisi,* 2023, 12.1: 65-82.

Enard, W., Przeworski, M., Fisher, S. E., Lai, C. S., Wiebe, V., Kitano, T., ... & Pääbo, S. (2002). Molecular evolution of FOXP2, a gene involved in speech and language. *Nature*, 418(6900), 869-872. https://doi.org/10.1038/nature01025

Engels, F. (2002). *Doğanın diyalektiği.* Çev. Arif Gelen. Sol Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2006). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi.* 3. baskı. Akçağ. https://doi.org/10.14222/turkiyat776

Ercilasun, A. B. (2013). Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri. *Dil Araştırmaları,* 12(12), 17-22. https://doi.org/10.14527/9786053645269.01

Ercilasun, A. B. (2017). Konuşma geninin keşfedilmesi. *Yeniçağ*. 31.11.2017. https://www.yenicaggazetesi.com.tr/konusma-geninin-kesfedilmesi-396294h.htm. Erişim Tarihi: 20.10.2023.

Ercilasun, A. B. (2021). Dilin doğuşu ve evrimi: basamak teorisi. *Dil Araştırmaları*, 15(29), 1-17. https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.995814

Erdem, İ. (2013). Konuşma eğitimi esnasında karşılaşılan konuşma bozuklukları ve bunları düzeltme yolları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11). https://doi.org/10.14520/adyusbd.453

Erdem, İ. (2017) Konuşma bozuklukları ve tedavisi. *Konuşma eğitimi: sözlü anlatım* içinde. (s.153-169). Pegem Akademi Yayınları, Ankara. https://doi.org/10.14527/9786053641889

Ergenç, İ. (2008). Dilin beyindeki gerçekleşimi ve konuşma eylemi. *Kognitif Neurobilimler*, 169-185.

Ergenç, İ. ve Uzun, İ. P. (2020). *Türkçenin ses dizgesi: ses, ünlüler, ünsüzler, konuşma organları.* Seçkin Yayıncılık.

Evans, V. (2020*) Dil miti: dil neden bir içgüdü değildir.* Çev. Mehmet Doğan. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Everett, D. (2017). *How language began. The story of humanitys greatest invention.* Liverlight Publishing Corporation. New York. https://doi.org/10.1017/s0022226717000172

Everett, D. L. (2024). *Dil Nasıl Ortaya Çıktı: İnsanlığın En Büyük İcadının Öyküsü.* Çev. Cemil Üzen. Babil Kitap.

Eyüp, B. (2013). Üniversite öğrencilerinin konuşma becerilerini kullanmaya yönelik tutumları. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(197), 95-113.

Fischer, S. R. (2022). *Dilin tarihi*. Çev. Muhtesim Güvenç. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fitch, T. (2010). *The evolution of language.* Cambridge University Press. Cambridge. https://doi.org/10.1111/josl.12012

Friederici, A. D. (2017*). Language in our brain: The origins of a uniquely human capacity*. MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262036924.001.0001

Friederici, A. D., Chomsky, N., Berwick, R. C., Moro, A., & Bolhuis, J. J. (2017). Language, mind and brain. *Nature human behaviour*, 1(10), 713-722. https://doi.org/10.1038/s41562-017-0184-4

Gedikli, Y. (2015). *Dillerin şifresi, dilin kökeni ve türeyişi*. Cilt 1. Boğaziçi Yayınları.

Givon, T. (2002). The visual information-processing system as an evolutionary precussor of human language. *The evolution of language out of pre-language* [Editör: T. Givon - B. Malle]. John Benjamins, 1-50. https://doi.org/10.1075/tsl.53.03giv

Gould, S. J. (1980). Sociobiology and the theory of natural selection. *American Assocation for the Advancement of Science Symposia*, 35. https://doi.org/10.4324/9780429306587-10

Gould, S. J. (1989). Tires to sandals. *Natural History*, April, s.8-15.

Gould, S. J. (1989). *Wonderful life: the Burgess shale and the nature of history*. Norton. New York. https://doi.org/10.1126/science.246.4930.680-a

Greenberg, J. (2000*). Indo-European and Its Closest Reslatives: The Eurasiatic Language Family*, C. 1, Stanford, 2000, s. 12. https://doi.org/10.1017/s0022226702241626

Greenberg, J. (2005). *Genetic Linguistics: Essays on Theory and Method*, Oxford 2005, s. 331. https://doi.org/10.1093/oso/9780199257713.001.0001

Gültekin, M. B. (1983). *Türkçenin dünü ve yarını*. Kaynak Yayınları.

Güneş, F. (2014). Konuşma öğretimi yaklaşım ve modelleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 3(1), 1-27. https://doi.org/10.14686/buefad.201416205

Güneş, F. (2015). Konuşma öğretiminde uygulanan yaklaşım ve modeller. Ed. Abdullah Şahin. *Konuşma eğitimi: yöntemler-etkinlikler* içinde (s.151-175). Pegem Akademi Yayınları.

Güneş, S. (2004). *Türk dili bilgisi.* İzmir.

Güvendir, E. ve Yıldız, I. G. (2014). *Dil edinimi*. Anı Yayıncılık.

Häkansson G., Westander, J. (2013). *Communication in humans and other animals.* John Benjamin Publishing. Amsterdam-Philadelphia. https://doi.org/10.1075/ais.4

Hamzadayı, E., ve Dölek, O. (2017). Konuşma becerisinin değerlendirilmesinde Türkçe öğretmenlerinin yaklaşımları. *Journal of Language Education and Research,* 3(3), 135-151.

Harris, R., Taylor, T. J. (2018). *Dil bilimi düşününde dönüm noktaları 1 /Socrates'ten Saussure'e batı geleneği.* Çev. Eser. E. Taylan, Cem Taylan, Türk Dil Kurumu, Ankara.

Hauser, M. D., Chomsky, N., Fitch, W. T. (2022). Dil yetisi: nedir, kimde vardır ve nasıl evrimleşmiştir? Haz. Busenur Şahin. *Bilimin en zor problemi: dilin kökeni* içinde (s.121-162) Varyant Yayınları. İzmir.

Haviland, W. A. (2002*). Kültürel antropoloji.* Çev: Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi. Kaknüs Yayınları.

Heid, U. (2001). *Türkiye'de dil devrimi*. Çev. Nejlet Öztürk. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Hewes, G. W. (1993). *Dilin doğuşuna ilişkin kuramlar.* Çev. H. Boynukara, B. C. Tanrıtanır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

Hobbes, T. (2012). *Leviathan.* Çev. S. Lim. Yapı Kredi Yayınları.

Hoşgör, K. (2016). Simbiyotik bir bakışla dilin evrimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi- DTCF Dergisi*, 56(2), 332–364. https://doi.org/10.1501/dtcfder_0000001494

Humbolt, W. (1963). *Schriften zur Sprachphilosophie.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt.

Hurford, J. (2012). *The origins of grammar*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1126/science.1220733

Hurford, J. R., Studdert-Kennedy, M., & Knight, C. (Eds.). (1998). *Approaches to the evolution of language: Social and cognitive bases.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/s0022226799248086

Imer, K., ve Kocaman, A., ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İlhan, N. (2005). Çocukların dil edinimi, gelişimi ve dile katkıları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(13), 155-160.

İnal, K. (2012). *Dil ve politika: dilin kökeni, etnik boyutu ve kimlikle ilişkisi.* Ütopya Yayınevi.

İnan, A. (1936*). Güneş dil teorisi üzerine ders notları.* İstanbul Devlet Basımevi.

İnan, A. (2010). *Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde.* Birinci Türk Tarih Kongresi 2-11 Temmuz 1932. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnan, İ. (2013). Dilin evrimi: Nesne dilinden kavram diline geçiş. *Bilim ve Gelecek,* 118, 54–65.

İşcan, A. (2015). İletişim, konuşma ve konuşmayla ilgili temel kavramlar. Ed. Abdullah Şahin. *Konuşma eğitimi: yöntemler-etkinlikler* içinde (s.1-25). Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

İşci, C. (2020). Konuşma bozuklukları. Ed. M. N. Kardaş. *Konuşma eğitimi* içinde. (s.153-171). Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

İzbul, Y. (2022*). Dil antropolojisi.* (Ed. Erdoğan Boz) Koyusiyah Yayıncılık.

Janson, T. (2016). *Dillerin tarihi.* Çev. Mehmet Doğan. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kahraman, T. (2001). *Çağdaş Türkiye Türkçesi dilbilgisi*. Ankara.

Kara, Ş. (2004). Ana dil edinimi ve erken yaşta yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17(2), 295-314.

Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü.* TDK Yayınları.

Karabulut, F. (2021). *Dilin efsanevi kökenleri: kurgudan gerçekliğe dilin macerası.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Karaca, M. M. (2022). Eski Anadolu Türkçesinde görülen bir dilbilgiselleşme örneği: vardı. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* (30), 105. https://doi.org/10.12992/turuk1245

Karaçay, B. (2019*). Mutlu beyin.* TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Karakaya, Z. (2008) *Dil edinimi: okulöncesi dil ve oyun eğitimi.* e Yazı.

Karakoç Öztürk, B. ve Altuntaş, İ. (2012). İlköğretim ikinci kademede konuşma eğitimine yönelik öğretmen görüşleri: nitel bir çalışma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 342-356.

Karaman, B. İ. (2017). Dilin kökeni. *Akademik-Der*, 21–34.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi, kavramlar-ilkeler-teknikler.* Nobel Yayın Dağıtım.

Kardaş, M. N. (2020). Konuşma eğitimiyle ilgili temel bilgiler. Ed. M. N. Kardaş. *Konuşma eğitimi* içinde. (s.1-24). Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Katrancı, M. (2014). Öğretmen adaylarının konuşma becerisine yönelik öz yeterlik algıları. *Bartın University Journal of Faculty of Education,* 3(2), 174-195. https://doi.org/10.14686/buefad.201428177

Kaygısız, Ç. (2019). Dil edinim sürecinde kritik dönem hipotezinin gözden geçirilmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 71(71), 43. https://doi.org/10.16992/asos.13634

Keklik, S. (2009). On bir yaşına kadar çocukta dil edinimi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, [Yayımlanmamış Doktora Tezi.]

Kemiksiz, Ö. (2016). Doğrudan öğretim modeliyle 5. sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerinin geliştirilmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, [Yayımlanmamış Doktora Tezi.]

Kerimoğlu, C. (2016). Dilin kökeni arayışları 1: dilin kökeniyle ilgili akademik tartışmalar. *Dil Araştırmaları.* Bahar 2016/18: s47-84.

Kerimoğlu, C. (2017). Dilin kökeni arayışları 2: Foxp2 geni. *Dil Araştırmaları.* Güz 2017/21: s35-50.

Kerimoğlu, C. (2018). Dilin kökeni arayışları 3: hayvan iletişimi 1. *Dil Araştırmaları.* Güz 2018/23: s23-56.

Kerimoğlu, C. (2019a). Dilin kökeni arayışları 3: hayvan iletişimi 2. *Dil Araştırmaları,* Bahar 24: s43-73.

Kerimoğlu, C. (2019b). Dilin kökeni arayışları 4: neanderthallerin dili var mıydı? *Dil Araştırmaları,* Güz 2019/25: 7-53.

Kerimoğlu, C. (2020). *Neandertaller konuşur muydu?* Varyant Yayınları.

Kerimoğlu, C. (2021a). Chomsky'nin problemi: dilin evrimi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* 6[2], s598-614. https://doi.org/10.32321/cutad.954455

Kerimoğlu, C. (2021b*). Chomsky Darwin'e Karşı: Evrensel Dilbilgisi, Dilin Kökeni ve Evrim Tartışmaları.* Varyant Yayınları.

Kerimoğlu, C. (2022a). *Dilin insana özgülüğü üzerine.* Prof. Dr. Kerime Üstünova Armağanı. Efe Akademi Yayınları. S151-162.

Kerimoğlu, C. (2022b). Dil canlı bir varlık mıdır? **Gazi Türkiyat,** 30. s1-11. DOİ: 10.34189/gtd.30.001

Kerimoğlu, C. (2022c). Dilin kökeni arayışları 5: beyin ve dil. *Dil Araştırmaları*. https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1075944

Kerimoğlu, C. (2022d). *Genel dilbilime giriş: Kuram ve uygulamalarla dilbilim, göstergebilim ve Türkoloji.* Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786053646891

Kerimoğlu, C. (2022e). Giriş: dilin evrimi araştırmalarına genel bir bakış. Busenur Şahin (Ed.), *Bilimin en zor problemi: dilin kökeni* içinde (s.13-40). Varyant Yayınları.

Kerimoğlu, C. (2022f). Dilin bilimi mümkün müdür?. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* (74), 69-100. https://doi.org/10.32925/tday.2022.86

Kerimoğlu, C. (2023a). Türkiye'de dilin kökeni ile ilgili güncel yayınlar. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ed. Leylâ Karahan, Hüseyin Yıldız. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara. S 721-739.

Kerimoğlu, C. (2023b). Dilin evriminden neyi anlamalıyız*? Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökhan Armağanı.* Akçağ Yayınları. Ankara. S112-122.

Kerimoğlu, C. (2023c). Gen araştırmaları ve dil aileleri. *Prof. Dr. Zeki Kaymaz Armağanı.* Ed. Caner Kerimoğlu, İbrahim Şahin, Ekrem Ayan. Pegem Akademi Yayınları. Ankara. s 349-364.

Kerimoğlu, C. (2024). Türkçenin akrabaları: Altay dilleri teorisi ve genler. *Babur Research,* 3(1), 59-96.

Kesici, S. (2021). Konuşma becerisini geliştirmek için kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri ile ilgili çalışmalar üzerine bir inceleme. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.]

Kesici, S. (2023). Konuşma becerisini geliştirmede kullanılan tür, yöntem ve teknikler: bir alanyazın taraması. *Türkiye Eğitim Dergisi,* 8(1), 88-105. https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1265865

Kınağ, M. (2020). Dilin oluşumu bağlamında John Searle'ün doğal bilinç kuramı üzerine bir inceleme. *MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi,* 3(2), 163–189. https://doi.org/10.51404/metazihin.836142

Kırımlı, B. (2017). Türkiye'de ana dili eğitimi ve ana dilinde eğitimle ilgili görüşler üzerine bir çalışma. *Turkish Studies,* 12(14), 231-256. https://doi.org/10.7827/turkishstudies.11701

Kinsella, A. (2009). *Language evolution and sytactic theory.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/cbo9780511596919

Kiraz, Z. (2022). *Diksiyon.* Pegem Kültür Yayınları.

Korkmaz Z. (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1.* Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. https://doi.org/10.29228/tidsad.67529

Köksal, D. ve Pestil, A. D. (2014). Yabancı dil olarak Türkçe konuşma öğretimi. (Ed: A. Şahin). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi: kuramlar, yaklaşımlar, etkinlikler* içinde. (s. 295-316). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Köse, F. E. (2023). Dil bilişi ilişkileri ve dilin evrimi üzerine. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 15 (2), 333-347. https://doi.org/10.18863/pgy.1130222

Köseoğlu, A. E., & Ün, C. (2018). Konuşma dilinin biyolojik temelleri ve FOXP2 geninin etkisi. *Akademik-Der: Tarih, Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi*, 1(2), 12-27.

Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* (13), 287.

Leakey, R. E. F. (1994) *The Origin of Humankind.* New York: Basic Books. https://doi.org/10.1119/1.2344307

Lenneberg, E. (1967). *Biological foundations of language.* New York, Wiley. https://doi.org/10.1080/21548331.1967.11707799

Levelt, W. J. (1993). *Speaking: from intention to articulation.* MIT Press, Cambridge. https://doi.org/10.7551/mitpress/6393.001.0001

Lévi-Strauss, C. (1975). *Mitlerin yapısı.* Çev. Fatma Akerson. Felsefe Arşivi (19). s153-180).

Lewis, G. (2019). *Trajik başarı: Türk dil reformu.* Çeviribilim Yayınları.

Locke, J. (2013). *İnsan anlığı üzerine bir deneme.* Çev. V. Hacıkadiroğlu. Kabalcı Yayınevi.

Lund, N. (2014*). Language and thought.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203695012

MacLarnon, A. (2012). "The anatomical and physiological basis of human speech production: adaptations and exaptations." *The Oxford Handbook of Language Evolution.* [Ed. M. Tallerman-K. Gibson]. Oxford University Press, Oxford. s224-238. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199541119.013.0022

Maviş, İ. (2006). Çocukta dil edinim kuramları. (Ed. S. S. Topbaş). *Dil ve kavram gelişimi* içinde. (s.31-60). Kök Yayıncılık.

MEB. (2024a). *Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni.* https://mufredat.meb.gov.tr/. Erişim Tarihi: 15.08.2024.

MEB. (2024b). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı.* https://mufredat.meb.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.08.2024.

Miller, G. (2010). *Sevişen beyin.* Çev. M. A. Karaömerlioğlu. NTV Yayınları.

Miller, G. F. (1999). Sexual selection for cultural displays. *The evolution of culture,* 71-91. https://doi.org/10.1515/9781474467889-007

Mithen, S. (1999). *Aklın tarihöncesi.* Çev. İrem Kutluk. Dost Kitabevi Yayınları.

Murteza, G. (2015). Adam Smith'in dillerin oluşumu ve gelişimi üzerine düşüncelerinin ahlak ve iktisat üzerine görüşleriyle bağlantısı. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(19), 29–46.

Odling-Smee, J. F. - Laland, K. N. - Feldman, M. W. (2003). *Niche-construction: the neglected process in evolution.* Monographs in Population Biology 37. Princeton University Press. https://doi.org/10.1515/9781400847266

Onan, B. (2009). Türkçe dil yapılarının ana dili eğitimindeki işlevleriyle ilgili bazı tespitler. *Gazi Türkiyat,* 1(4), 83-92.

Onan, B. (2010). Beynin bilişsel işlevleri üzerine yapılan araştırmalar ve ana dili eğitimine yansımaları. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* (27), 521-561.

Onan, B. (2012). Türkçenin ana dili olarak öğretiminde bilgi işleme süreci. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 8(1), 96-113. https://doi.org/10.14527/9786053645269.06

Onan, B. (2015) Derin yapı yüzey yapı ilişkisi bağlamında temel dil becerileri üzerine bir analiz çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 3(3), 91-110. https://doi.org/10.16916/aded.50911

Origgi, G. - Sperber, D. (2000). Evolution, communication and the function of language. *Evolution of the human mind (modularity, human mind and meta-cognition)* içinde. [Editör: P. Carruthers - A. Cahmberlain] Cambridge University Press, 140-169). https://doi.org/10.1017/cbo9780511611926.008

Oruç, Ş. (2016). Türkçede ana dil ve ana dili. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature,* 2(1), 311-322. https://doi.org/10.20322/lt.15463

Oruç, Ş. (2019). Ana dili, ikinci dil, iki dillilik, yabancı dil. *The Journal of Academic Social Science Studies,* 4(45), 279-290. https://doi.org/10.9761/jasss3411

Özbay, M., & Barutçu, T. (2013). Dil psikolojisi ve Türkçe öğretimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (11), 933-973. https://doi.org/10.14520/adyusbd.457

Özdem, R. H. (2022). *Dil türeyiş teorilerine toplu bir bakış.* Dorlion Yayınları.

Özdemir, E. (2021). *Güzel ve etkili konuşma sanatı.* Bilgi Yayınevi.

Özmen, H., ve Karamustafaoğlu, O. (2019). *Eğitimde araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786052417867

Öztürk Dağabakan, F. ve Dağabakan, D. (2007). Dil ve çocukta dil gelişim kuramları. *Milli Eğitim Dergisi,* 36(174), 155-161.

Pagel, M. (2017). Darwinian perspectives on the evolution of human languages. *Psychonomic Bulletin & Review,* 24: 151-157. https://doi.org/10.3758/s13423-016-1072-z

Pehlivan, A. ve Aydın, İ. S. (2021). Konuşma hataları. Ed. G. Çetinkaya, *Konuşma ve eğitimi* içinde (s. 171-187). Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786050370508.09

Peterson, B. (2009). Dilin evrimi. *Bilim ve Teknik,* 207, 56-61.

Picq, P., Sagart, L., Dehaene, G., & Lestienne, C. (2013*). Dilin en güzel tarihi.* (çev. S. Rifat). İş Bankası Kültür Yayınları.

Pinker, S. & Jackendorff, R. (2005). The faculty of language: what's special about it? *Cognition,* 95, 201-236. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2004.08.004

Pinker, S. (2018). *Düşüncenin maddesi: insan doğasına açılan pencere olarak dil.* Çev. Mehmet Doğan. Alfa Bilim Yayınları.

Pinker, S. (2021). *Dil içgüdüsü: zihin dili nasıl meydana getirir.* Çev. Feray İlgün. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Pinker, S. ve Bloom P. (2022). Doğal dil ve doğal seçilim. B. Şahin (Ed.), *Bilimin en zor problemi: dilin kökeni* içinde (s. 41-120). Varyant Yayınları.

Ramachandran, V. S. (2022). *Öykücü beyin: bir nöroloğun bizi insan kılanın ne olduğuna dair arayışı.* Çev. Ayşe Cankız Çevik. Alfa Yayınları.

Rezaei, M. (2013). Avrasyatik Dil Teorisi Bağlamında Türkçe ve Farsçanın Konumu. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(25), 27-38.

Roussseau, J, J. (2009). *Emile.* Çev. İsmail Yerguz. Say Yayınları.

Ruhlen, M. (2006). *Dilin kökeni*. (Çev. İsmail Ulutaş). Hece Yay.

Ruhlen, M. (2009). Genetik sınıflandırmaya genel bir bakış (çev. E. Arıkoğlu). *Dil Araştırmaları,* 5, 87–115.

Ruhlen, M. (2012). Dilin kökeni: Geçmişe ve geleceğe bakış. *Dil Araştırmaları*, *10*(10), 167-182.

Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye'de ulusçuluk ve dil politikaları.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi,* 4(1), 227-250. http://doi.org/10.33400/kuje.843306

Saygılı, S. (2019). Dil (lisan) gelişimi. *Sosyal Düşünce ve gelenek*, 135.

Schleicher, A. (1869). *Darwinism tested by the science of language.* Çev. A. V. W. Bikkers. John Camden Hoten. London. https://doi.org/10.5962/bhl.title.49464

Searle, J. (2014). *Zihnin yeniden keşfi.* Çev. Muhittin Macit. Litera Yayıncılık.

Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M. ve Dündar, H. (2014). Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim,* 39(173), 430-453. https://doi.org/10.15390/eb.v39i173.3278

Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme.* Anı Yayıncılık.

Sezer, A. (2009). Chomsky sonrası çağdaş dilbilim: yol ayrımına doğru. *İnternational Journal of Central Asian Studies*, 13: s467-478.

Sinan, A. T. (2006). Ana dili eğitimi üzerine bazı düşünceler. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi,* 4(2), 75-78.

Slater, P. (2012). "Bird Song and Language". *The Oxford Handbook of Language Evolution.* Ed. M. Tallerman, K. Gibson. Oxford University Press. s. 96-101. Oxford. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199541119.001.0001

Smith, J. M. & Szathmáry, E. (2019) *Yaşamın kökenleri: yaşamın doğuşundan dilin ortaya çıkışına.* Çev: Avni Uysal, Gizem Uysal. Ginko Bilim Yayınları.

Stalin, J. V. (1993). *Marksizm ve dil.* Çev. Cenap Karakaya. Sosyal Yayınları.

Suskind, D. (2019). *Otuz milyon kelime: çocuğunuzun beynini geliştirin.* Çev. Dr. Esra Eret, Barış Satılmış. Buzdağı Yayınları.

Şahin, B. (2023). Dilin edinimi ve evriminde beyin bölgelerine ilişkin literatür taraması. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Programı. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Şahin Toptaş, A. (2022). Dilin doğuşu ve kökenine dair tartışmalar üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararasi Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(50). https://doi.org/10.35826/ijoess.3216

Şeker, E. (2023). Bol' Fiilinden '-Il' Biçim Birimine Türkçe Edilgen Çatı Biçim Biriminin Dilbilgiselleşme Süreci. *Eren Dergisi, Cilt 2* (Sayı: 2).

Şenyiğit, Y., ve Okur, A. (2019). Yabancılara Türkçe öğretiminde konuşma becerisi ve telaffuz eğitimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (52), 519-549.

Tankut, H. R. ve Günaltay, Ş. (1938). Dil ve tarih tezimiz üzerine gerekli bazı izahlar. *Türk Dili-Belleten.* Sayı 29-30. S.25-30.

Tankut, H. R. (1936). *Güneş dil teorisine göre dil tetkikleri / birinci kitap: Türk dil bilgisine giriş.* İstanbul Devlet Basımevi.

Tanrıdağ, O. (1993). *Afaziyoloji.* GATA Basımevi.

Taşer, S. (2020). *Konuşma eğitimi.* Pegasus Yayınları.

Taşcı, Ö. (2010). Dilin kökeni, Kur'an'ın yaratılmışlığı ve Herder. *Felsefe Dünyası,* 52, 103–115.

TDK. (2024). *Güncel Türkçe sözlük.* https://sozluk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 14.08/2024.

Temizyürek, F. (2007). İlköğretim ikinci kademede konuşma becerisinin geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 40(2), 113-131.

Temizyürek, F., Erdem, İ. ve Temizkan, M. (2017). *Konuşma eğitimi: sözlü anlatım.* Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786053641889

Thornbury, S. (2005). *How to teach speaking.* Harlow: Pearson Education Limited.

Tomasello, M. (2021). *İnsan iletişiminin kökenleri (*Çev. G. Koca). Metis Yay.

Tomasello, M. (2024). *İnsan düşünüşünün doğal tarihi.* YKY Yayınları.

Tomasello, M. (2025). *Eylemliliğin evrimi: kertenkelelerden insanlara davranışsal organizasyon.* Optimist Kitap.

Türk, H. (1998). Beyin evrimi ışığında dilin kökeni. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi,* 38(1–2), 527–549. https://doi.org/10.1501/dtcfder_0000001272

Uçak, S. (2016). Dil öğrenimi ve edinimi üzerine bir tartışma. *Aydın Tömer Dil Dergisi,* 1(1), 65-80.

Uçgun, D. (2007). Konuşma eğitimini etkileyen faktörler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22(1), 59-67.

Ulbaek, I. (1998). The origin of language and cognition. *Approaches to the Evolution of Language*, 30-43. https://doi.org/10.1007/978-94-017-2039-7_15

Uzun, Y. ve Üstten, A. U. (2010). Millî eğitim şûraları ve Türkçenin ana dil olarak öğretimi. *Ekev Akademi Dergisi,* 14(44).

Ülper H. (2018). Türkçe ders kitaplarındaki etkinlikler. Ed. H. Ülper, *Türkçe ders kitabı çözümlemeleri* içinde. Pegem Akademi Yayınları. https://doi.org/10.14527/9786053640738.04

Ültay, E., Akyurt, H., ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* (10), 188-201. https://doi.org/10.21733/ibad.871703

Ünalan, Ş. (2006). *Türkçe öğretimi.* Nobel Akademi Yayınları.

Ünveren, D. (2020). Konuşma bellek-söz varlığı ilişkisi. Ed. M. N. Kardaş. *Konuşma eğitimi* içinde (s. 81-99). Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü.* Multilingual Yayınları.

Voloşinov, V. N. (2001). *Marksizm ve dil felsefesi.* (Çev. Mehmet Küçük.) Ayrıntı Yayınları.

Vygotsky, L. S. (1985). *Düşünce ve dil. (*Çev. S. Koray.) Kaynak Yayınları.

Yaguello, M. (2008). *Hayalî diller.* (Çev. Necmeddin Kâmil Sevil.) Yapı Kredi Yayınları.

Yalçın, A. (2002). *Türkçe öğretim yöntemleri: yeni yaklaşımlar.* Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. *Seçkin Yayıncılık.*

Yıldırım, F. B. (2012). Romantik bir mitos: Dilin kökeni. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 52–84.

Yıldızlı, M. E. (2017). Güneş dil teorisi üzerine bir inceleme. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, [Yayımlanmamış Doktora Tezi].

Yılmaz, H. ve Yılmaz Semerci, S. (2017). Dil ve konuşma bozuklukları. Ed. Ahmet Akçay, Sami Baskın. *Etkinliklerle hafta hafta konuşma eğitimi* içinde (s. 189-204). Anı Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, T. ve Doğan, Y. (2014). 7. Sınıf Öğrencilerinin Anlamını Bilmedikleri Kelimeler ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Kelime Çalışmaları Bağlamında Kelime Öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11, (25), 279–295.

Yurt, E. (2018). İnsan olmak: Dil ve bilincin eşkökenliğine dair bir analiz ve araştırma. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi,* 37(37), 233–250.

Yüceol Özezen, M. (2020). Alan Barnard / Tarihöncesinde Dil. [Tarihöncesinde Dil adlı kitap tanıtımı]. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi.* 5 (1), 217-228. https://doi.org/10.32321/cutad.723690

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Ali Kılıç		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Türkçe eğitimi, felsefe		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türkçe Eğitimi Bölümü/Türkçe Öğretmenliği	2008
Tez Başlığı	Dil Evrimi: İnsanoğlunun Dil Yetisinin Evrimi		
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner Kerimoğlu		
Akademik Eserler Yok			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Yok			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			
Yok			